

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ

Сања С. Радовић

КИНЕСКА ПОЛИТИКА ОТВАРАЊА
И ЈУГОСЛАВИЈА
(1969-1980)

докторска дисертација

Београд 2021.

UNIVERSITY OF BELGRADE
FACULTY OF PHILOSOPHY

Sanja S. Radović

CHINA'S OPENING-UP POLICY
AND YUGOSLAVIA
(1969-1980)

Doctoral dissertation

Belgrade 2021.

Менторка:

Проф. др Дубравка Стојановић, редовни професор, Универзитет у Београду, Филозофски факултет

Чланови комисије:

Проф. др Милан Ристовић, редовни професор на Филозофском факултету, Универзитет у Београду

Др Миле Бјелајац, научни саветник, Институт за новију историју Србије, Београд

Проф. др Твртко Јаковина, редовни професор на Филозофском факултету, Свеучилиште у Загребу

Проф. др Алексеј Тимофејев, ванредни професор на Филозофском факултету, Универзитет у Београду

Датум одбране _____

Кинеска политика отварања и Југославија (1969-1980)

Сажетак:

У раду су анализирани билатерални односи између Југославије и Кине у доба детанта (1969-1980). Отпочињање периода „отопљавања“ у односима суперсила представљао је први предулор, док је стратешко отварање Кине према свету започето 1969. г. чинило други важан предуслов за пуну обнову дипломатских односа између Београда и Пекинга 1970. г. До тог тренутка, југословенско-кинески односи су имали краткотрајну фазу развоја од свега три године (1955-1958). То је разлог због ког је фокус у раду стављен на 1970-е године, с обзиром да су тек тада југословенско-кинески односи почели да се развијају у пуном обиму.

У раду се анализирају југословенско-кинески односи на два нивоа: уклопљени у ширу глобалну слику, ослоњени на доступну америчку, совјетску и кинеску перспективу, смештају се у јасан међународни контекст; објашњава се међузависност политике САД, СССР и Кине у оквиру тзв. триангуларне дипломатије; као рефлексивна ове међузависности анализира се утицај САД и СССР на југословенско-кинеске односе током целе посматране деценије; на другом нивоу, југословенско-кинески односи се посматрају кроз четири различита аспекта билатералне сарадње – политички, економски, културни и образовни. Оваквим приступом осветљена је динамика међународних односа у главним правцима, објашњени су главни токови југословенске спољне политике, као и главне фазе развоја у југословенско-кинеским односима током 1970-их година.

Методолошки рад је ослоњен на југословенску перспективу, захваљујући богатој (до сада некористићеној) архивској грађи, чиме је омогућен потпуно нов увид у до сада непознат период југословенске историје. Циљ рада је био да постави у најширем темеље за разумевање значаја и улоге југословенско-кинеских односа у периоду детанта, као и да донесе што целовитији преглед билатералних односа кроз анализу свих важних епизода у билатералној сарадњи између Југославије и Кине у периоду до 1969. до 1980. године.

Кључне речи: Југославија, Кина, Покрет несврстаних, дипломатија, детант, Хладни рат, социјализам, Тито, спољна политика, Мао Цедунг.

Научна област: Историја

Ужа научна област: Општа савремена историја

China's Opening-Up Policy and Yugoslavia (1969-1980)

Summary:

This thesis analyzes the bilateral relations between Yugoslavia and China during the détente period (1969-1980). The thawing of relations between the superpowers was the first precondition for the complete restoration of diplomatic ties between Belgrade and Beijing in 1970, while the second precondition was China's strategic opening-up to the world starting from 1969. Before that, Sino-Yugoslav relations went through a brief developmental phase that lasted three years (1955-1958). For this reason, the thesis focuses on the 1970s because that is when Sino-Yugoslav relations started developing to full capacity.

The thesis presents a two-level analysis of Sino-Yugoslav relations: these relations are placed in an international context, while taking into account the global picture and relying on available American, Soviet, and Chinese sources; it shows the interdependency of policies of the USA, USSR, and China within the so-called triangular diplomacy; as a reflection of this interdependency, it examines the influence of the USA and USSR on Sino-Yugoslav relations during the decade in focus. Second, Sino-Yugoslav relations are examined through four different aspects of bilateral cooperation—political, economic, cultural, and educational. This approach sheds light on the dynamics of international relations and examines the main directions of Yugoslav foreign policy, as well as the main developmental phases in Sino-Yugoslav relations in the 1970s.

This methodological thesis focuses on the Yugoslav perspective, owing to rich (previously unused) archival materials, bringing completely new insight into this, thus far, unexplored period of Yugoslav history. The thesis aims to lay the broad foundations for understanding the relevance and role of Sino-Yugoslav relations in the period of the détente, as well as to give a complete account of the bilateral relations through an analysis of all important episodes in the bilateral cooperation between Yugoslavia and China from 1969 to 1980.

Keywords: Yugoslavia, China, Non-Aligned Movement, diplomacy, détente, Cold War, socialism, Tito, foreign policy, Mao Zedong.

Scientific field: History

Scientific subfield: Contemporary History

Садржај

Предговор

Увод	1
Свет после 1945.	1
Међународни и унутрашњи развој Југославије од 1945-1969.	4
Међународни и унутрашњи развој НР Кине од 1949-1969.	17
Преглед југословенско-кинеских односа у периоду 1949-1969.....	31

Први део (1969-1976)

1. Политика	54
1.1. Свет и Југославија у 1969.	54
1.2. Пут у обнову дипломатских односа са Пекингом (1969-1970).....	61
1.3. Пингпонг дипломатија и Југославија (1970).....	74
1.4. Југославија у „троуглу“ великих сила (1970-1971).....	82
1.5. Учвршћивање сарадње и посета Мирка Тепавца Кини (1971)	96
1.6. Први изазови (1971)	107
1.7. НР Кина и Југославија у Уједињеним нацијама (1970-1971).....	119
1.8. Круна триангуларне дипломатије – Југославија и Кина у 1972.	129
1.9. Политички односи у фази стагнације 1972-1974.....	141
1.10. Посета Џемала Биједића Кини 1975.	160
1.11. Година прелома 1976.	175
2. Остали облици сарадње између Југославије и Кине (1969-1976)	188
2.1. Почети економске сарадње (1969-1972)	189
2.2. Главни изазови и проблеми у економској сарадњи (1973-1976)	203
2.3. Сарадња у области културе (1969- 1976)	216
2.3.1. Сарадња у области извођачке уметности	219
2.3.2. Сарадња у области ликовног стваралаштва	226
2.3.3. Велика археолошка изложба кинеских ископина 1974.....	230

2.3.4. Југословенски и кинески филм пре „Валтера“	236
2. 4. Сарадња у области образовања (1969-1976)	240

Други део (1977-1980)

3. Политика	250
3.1. Политичке промене у Кини и почетак реформи	250
3.2. Посета председника Јосипа Броза Тита НР Кини 1977. године.....	258
3.3. Обнова партијских односа између СКЈ и КПК (1978).....	273
3.4. Југославија и кинеско-албански раскид (1977-1978).....	282
3.5. Хуа Гуофенг у Југославији 1978.	294
3.6. Југославија као потенцијални узор у кинеским реформама.....	308
3.7. Кинеско-вијетнамски сукоб и Конференција у Хавани (1979).....	320
3.8. Крај једне ере – одлазак Тита и Хуа Гуофенга (1980).....	335
4. Остали облици сарадње између Југославије и Кине (1977-1980)	347
4.1. Економски односи у време Хуиног реформског покушаја (1977-1978)	348
4.2 Денгов реформски заокрет и реперкусије по економске односе (1979-1980).....	363
4. 3. Сарадња у области културе (1977-1980)	375
4.3.1. Сарадња у области филмске уметности	376
4.3.2. Сарадња у области ликовног стваралаштва	384
4.3.3. Књижевна сарадња и издавачка делатност	386
4.4. Сарадња у области образовања (1977-1980).....	396
Закључак	406
Списак извора и литературе	412
Биографија	433
Додатак	434

Предговор

Предвиђати је тешко, нарочито прошлост.
непознат аутор

Хладни рат¹, кровни појам за све великодржавне и идеолошке супротстављености у које је свет ушао крајем 1940-их, темељно и суштински је обележио другу половину двадесетог века. У непосредном утицају и сенци Хладног рата у којој живи данашњи свет, лежи и највећа вредност проучавања историјског периода који по својој сложености и глобалној међузависности није имао парњака у дотадашњој историји.

После Другог светског рата, међународне околности по први пут су постале истински глобалне, а концерт великих сила – држава које учествују у одлучивању о најважнијим светским питањима – обухватио је државе са три различита континента. То је имало великог утицаја на сложеност глобалних прилика, чему треба додати и различит степен укључености главних актера у процес креирања међународног поретка, што је све имало немерљив значај на ток, карактер и на крају, само трајање Хладног рата. Управо је пример НР Кине, државе формиране непосредно по настанку новог поретка, и током целог посматраног периода недовољно уклопљене у њега, парадигматичан за анализу хладноратовске сложености.

Вишемиленијумска државна традиција и културолошка особеност, помешана са јединственом комунистичком револуцијом, изниклом из потреба заосталог полуфеудалног друштва, учинила је НР Кину до те мере специфичном, да ју је било лакше изоставити но укључити у поредак који се борио са сопственим противречностима. С друге стране, социјалистичка Југославија, попут Кине нова-стара држава на политичкој мапи, са својим спољнополитичким заокретима и аутентичном глобалном улогом коју је изградила преко Покрета несврстаних, по посебности се приближавала кинеском случају. Обе државе су у сложеним околностима – неретко суочаване са сличним изазовима – тражиле своје место у новом глобалном поретку. У том смислу, кроз анализу југословенско-кинеских односа омогућава се употпуњавање хладноратовске слике, и додају се нове, до сада непознате, нијансе.

Изразита поларизација и сврстаност у два идеолошки сукобљена блока, отежавајуће је деловала на перспективу било какве сарадње ван постављених оквира. И док је идеолошка матрица на линији Запад-Исток и капитализам-социјализам, обема странама олакшавала разумевање ко јесте – а ко није – на исправној страни историје², дотле је теже било начинити ово разликовање када су доктринарне борбе унутар социјалистичких земаља почеле да претежу над првобитном замисли о *саморазумљивим* заједничким идејама и циљевима. Време оштрих сукоба унутар истог блока „сврстаних“, обележиће читав послератни развој социјалистичког света. Одвајање Југославије од онога што је виђено као монолитни савез држава истог друштвено-

---

¹ За више о Хладном рату погледати у: Од Арне Вестад, *Глобални хладни рат – Интервенције у Трећем свету и обликовање нашег доба*, Београд 2008; Dubravka Stojanović, *Рађање глобалног света 1880-2015*, Београд 2015; Peter Calvocoressi, *Svjetska politika nakon 1945*, Zagreb 2003; John L. Gaddis, *The Cold War: A New History*, New York 2005; David S. Painter, Melvyn P. Leffler, *Origins of Cold War: A International History*, New York 2005.

² За разматрање концепта на линији добро-зло, видети: Gaddis, John Lewis, *On Starting All Over Again: A Naïve Approach to the Study of the Cold War*, in: Odd Arne Westad, *Reviewing the Cold War: Approaches, Interpretations, Theory*, Routledge 2000, 35-36.

политичког уређења, променило је правила игре и отворило простор за нова проматрања, суштински мењајући карактер онога што је требало да изгледа као чврсто, челично и непроменљиво, речју – трајно. Тај самоизборени простор, омогућио је Југославији ширину у развоју политичких идеја и економских решења, која ће постати једна врста узора за друге земље. С друге стране, Кина се доста дуже од Југославије задржала у улози заговорника идеолошке униформности у међународном радничком покрету, док ју је касније напуштање ове идеје, и поред тога што је било засновано на логици сличној југословенској – потреби изградње сопственог друштва без мешања и уплитања са стране – парадоксално још више удаљило од Југославије. Биле су потребне пуне две деценије да две земље пронађу спојну, довољно деидеологизовану тачку, одакле су кренуле у фазу изградње односа. Истовремено унутрашњи развој у обе државе, обележили су различити покушаји са истим циљем – бржим индустријским развојем, прескакањем одређених корака, и тежњом ка изградњи новог друштва по мери новог система.

Проблем истраживања Хладног рата двоструке је природе. Први проблем представљају бројни радови настали у доба Хладног рата, који због близине догађаја којима су се бавили, нису били ослоњени на архивску грађу; поред тога, због поларизованости времена у ком су писали, и ограничености извора којима су располагали, ови аутори су били у већој мери пристрасни, но што би то био случај да су писали удаљени од догађаја којима су се бавили. Међутим, њихови радови су имали велики утицај на формирање полазних тачака у дефинисању и разумевању хладноратовског сукоба.³ Тада су настале многе идеолошки пристрасне оцене које и даље перзистирају у литератури.

Други велики проблем, који се директно наслања на овај, тиче се недостатка архивске грађе која би омогућила сасвим ново и другачије тумачење, и суштински писање нове историје Хладног рата. То ће бити могуће тек када се отворе сви архивски фондови, укључујући и оне који се односе на завршне хладноратовске епизоде, из периода 1989-1991, посебно у САД, СССР и Кини, иако неки историчари упозоравају да ћемо и тада бити осуђени на пуку реконструкцију, са неким истинама које су нам неповратно измакле.⁴ Ипак, отварање нових архива је као откриће новог континента, каже Гедис.⁵ Свакако ће увиди у нове материјале допринети да се многе оцене ревидирају или прилагоде ширем контексту. Иако не очекујемо крупније измене у главним поставкама, тонови и нијансе и те како могу да се промене, а на значају могу добити неке потпуно занемарене хладноратовске епизоде, што има своју вредност, јер ће нам свеукупно омогућити целовитији увид у овај период.

Неки аутори доводе у питање значај отварања архива, с обзиром да је документарна грађа, коју већина историчара и даље сматра кључном, изразито пробрана. Јасно је да су историјски извори којима располажемо непотпуни, селектовани и пристрасни.⁶ Оно чиме ми заправо најчешће располажемо су материјали „другог нивоа“ – извештаји амбасада, извештаји Министарства спољних послова, ЦК, мемоари, док материјали првог реда остају недоступни.⁷ Поред тога, неретко су доносиоци политичких одлука најважније одлуке доносили усмено или у малом кругу људи. На тај начин, измичу нам и остају нејасни главни токови у процесу одлучивања, јер је често немогуће утврдити како је текло разматрање различитих концепата пре доношења коначне одлуке. То посебно долази до изражаја када је реч о кинеској страни јер је

³ Kennedy-Pipe, Caroline „International History and International Relations Theory: A Dialogue beyond the Cold War“, *International Affairs*, Vol. 76, No. 4 (Oct., 2000), 743.

⁴ Gaddis, *On Starting...*, 27.

⁵ Исто, 38.

⁶ William C. Wohlforth, „A Certain Idea of Science: How International Relations Theory Avoids Reviewing the Cold War“, in: Odd Arne Westad, *Reviewing the Cold War: Approaches, Interpretations, Theory*, Routledge 2000, 128.

⁷ Исто.

Мао Цедунг био познат по вођењу политике на неортодоксан начин и са врло мало писаних инструкција. Историчари Хладног рата који покушавају да се баве главним креаторима политике и процесима доношења одлука стога су принуђени да се баве пуким рефлексијама и последицама већ донетих одлука, но и збир рефлексија није неважан и омогућава реконструкцију једног историјског догађаја у битном.

Неки други аутори упозоравају да није увек само проблем недостатак нових чињеница, већ и неуважавања истих, посебно од стране аутора који се баве међународним односима. Примећује се да се једном постављене теорије тешко мењају под утицајем нових историјских чињеница, и то остаје велики проблем у приступу историји Хладног рата.⁸ Објективнијем сагледавању не доприноси ни то што је једна од две силе однела победу у Хладном рату и што савремени истраживачи и даље живе у дубокој сенци постхладноратовске реалности.

Проблем са којим се суочавамо је и хладноратовски језик, који је неповратно изменио нашу перцепцију овог сукоба. Термин „суперсиле“, који ћемо и ми у раду обилато користити, једна је од хладноратовских синтагми, насталих у једном јасном политичком контексту⁹ и којих данас не можемо тако лако да се решимо, јер би увођењем у потпуности нове терминологије морали да стално упозоравамо читаоце на шта мислимо и на шта се односе. Идеолошки пристрасан језик често може да доведе и до забуне у погледу изречених оцена, јер може да изгледа како се самим коришћењем одређене терминологије заузима страна. У раду попут овог, где смо у највећој мери били ослоњени на изворну архивску грађу, опасност од упадања у идеолошке језичке замке била је још већа, и нисмо сигурни да смо увек успевали да је избегнемо.

Нажалост, 1970-е године и даље нису довољно истражена деценија, што завређују због свог значаја и утицаја на сам ток и завршетак Хладног рата.¹⁰ Узимајући у обзир та ограничења, колико год је то било могуће, осветљен је шири контекст и дат преглед значајних глобалних догађаја, као и важних унутрашњих промена у две земље које су утицале на међусобне односе, док је главни фокус истраживања био на билатералним односима Југославије и Кине. Интегративни приступ (посматрање билатералних односа у контексту међународних прилика, са анализом главних унутрашњих процеса), нешто је што се сматра стандардом којем треба тежити, јер како каже Гедис: „Један од начина да то учинимо је да о великим силама размишљамо као о живим организмима који морају да остану здрави док се прилагођавају променљивом окружењу.“¹¹ То је био и циљ нашег рада – да избегнемо посматрање само спољнополитичке динамике у кинеско-југословенским односима, и да се фокусирамо и на „здравље“ главних актера и стање њихових односа. На тај начин, омогућена је целовита слика и јасније осликана зависност спољнополитичких потеза од унутрашњих промена.

Једно од важних питања тиче се значаја идеологије.¹² Маова политичка филозофија је била изразито револуционарна и радикална, с обзиром да се заснивала на концепту сталне борбе

⁸ Wohlforth, *A Certain Idea of Science...*, 126-7.

⁹ Gaddis, *On Starting...*, 31-33.

¹⁰ Совјетски и кинески архиви су у највећем недоступни за наведени период, па смо ускраћени не само за могућност да се непосредно бавимо истраживачким радом, што би свакако било презахтевно за појединца, већ немамо могућност да стекнемо увид у другу страну уз помоћ радова историчара руске и посебно кинеске провенијенције. У том смислу, добар пример како нови прилози могу значајно да утичу на допуну наших знања о Хладном рату је: Odd Arne Westad, *Brothers in arms: the rise and fall of the Sino-Soviet Alliance 1945-1963*, Stanford University Press, 1998. За отварање нових перспектива, када су у питању 1970-е, морамо сачекати будућа истраживања.

¹¹ Gaddis, *On Starting...*, 30.

¹² За више о комплексном значају овог питања у контексту Хладног рата, видети код: Leffler, Melvyn P., „Bringing it Together: The Parts and the Whole“, in: Odd Arne Westad, *Reviewing the Cold War: Approaches, Interpretations, Theory*, Routledge 2000.

и неизбежности рата. Мао је у својим читањима Маркса и Енгелса рат сматрао „највишим обликом борбе за решавање контрадикција ... између класа, нација, држава или политичких група“. ¹³ И док није спорно да је идеологија у Хладном рату играла велику и значајну улогу, ¹⁴ па смо јој и ми придали важан значај у раду, посебно у уводном делу који се односи на период у коме су идеолошке расправе запремале велики део простора и имале опредељујући утицај на развој и динамику у југословенско-кинеским односима – ипак се у централном делу рада нисмо бавили анализом главних идеолошких праваца више но што је то било важно за саму тему. Они су осликани у главним цртама, али нису теоријски разматрани јер смо проценили да је у времену у којим се рад бавио, та врста полемике изгубила свој реалан значај и вредност. Идеолошка питања и проблеме који су адресирани препознали смо пре као средство, а мање као стварни узрок појединих проблема, и у том смислу третирали смо их као једно од оруђа у политичкој борби. Томе треба придодати да је Маов ратоборни концепт, колико год био упакован у идеолошке концепте, био наслоњен на колективно искуство „понижења“ које је Кина доживела у 19. веку, ¹⁵ и да је стога неодвојив од националнодржавне перспективе.

Све до сада наведено, диктирало је прилаз теми истраживања. У главном фокусу истраживања су били југословенско-кинески односи, посматрани у једној важној фази Хладног рата – у периоду детанта и „отопљавања“ у односима између две суперсиле, што је утицало на промену динамике самог Хладног рата, па и на могућности у погледу развоја југословенско-кинеских односа. Југословенско-кинески билатерални односи посматрани су у склопу једне засебне гране проучавања историје, фокусиране на спољну политику и међународне односе – дипломатске историје, што захтева целовит увид у међународне прилике и сложену зависност и узајамност међу посматраним актерима. У ширем смислу, југословенско-кинески билатерални односи анализирани су кроз призму међународних прилика, затим кроз условљеност односа две земље са САД и СССР; на другом нивоу југословенско-кинески односи су анализирани и у контексту борбе унутар међународног радничког покрета између три важна актера – СССР, НР Кине и Југославије и у односу према „трећем свету“. Ту су постојала озбиљна ограничења у погледу доступности изворне грађе и референтне литературе која би на квалитетан и поуздан начин омогућила уклапање југословенско-кинеских односа у ширу слику. Но, и са тим ограничењима дат је што је могуће јаснији увид о значају ових питања за југословенско-кинеске везе током 1970-их. Мишљења смо да, иако многе појединости нису познате, већински сама слика аутентично представљена.

У ужем смислу, југословенско-кинески односи су посматрани на три различита нивоа – политичком, економском и културном. У првом плану је била политичка међудржавна сарадња, анализирана кроз размене посета на различитим политичким нивоима, дипломатске контакте, међудржавну сарадњу, и др. На другом нивоу анализирана је економска сарадња, и њена зависност од политичких односа. И на трећем месту, у истраживању смо се бавили и значајем и утицајем сарадње у области културе на развој билатералне сарадње две земље. Сви ови нивои анализе омогућили су нам да дамо целовит преглед југословенско-кинеских билатералних односа током 1970-их, да уочимо и истакнемо главне фазе у развоју тих односа, да прикажемо њихову динамику и условљеност спољним и унутрашњим утицајима. Трудили смо се да ставимо нагласак на све факторе који су играли подстицајну улогу, али и на оне који су били кочиони елемент у даљем развоју сарадње.

¹³ Shu, Guang Zhang, „China's Strategic Culture and the Cold War Confrontations“ in: Odd Arne Westad, *Reviewing the Cold War: Approaches, Interpretations, Theory*, Routledge 2000, 260.

¹⁴ Wohlforth, *A Certain Idea of Science...*, 136; Macdonald, Douglas, „Formal Ideologies in the Cold War: Toward a Framework for Empirical Analysis“, in: Odd Arne Westad, *Reviewing the Cold War: Approaches, Interpretations, Theory*, Routledge 2000.

¹⁵ Shu, *China's Strategic Culture...*, 272.

Када је у питању хронолошки оквир у који је уклопљен рад, он се протеже на пуних 12 година, тачније на период од 1969. до 1980. Оправдање за одабир почетне године лежи у два важна разлога. Први је тај што до 1969. југословенско-кинески односи нису били развијени, а дипломатске везе и активна сарадња после Другог светског рата постојала је само у кратком периоду од три године (1955-1958), током ког су постављени тек замеци политичке, економске и културне сарадње. Враћање на 1949. проширило би обим рада, али би утицало и на поремећај његове структуре, с обзиром на неуједначеност до које би то довело, не само у политичком значају већ и у погледу квалитета грађе (ово се односи на период када су односи били у де факто прекиду. Стога смо одлучили да првих двадесет година односа (од 1945-1969) темељно представимо у уводу – што је уједно први такав преглед у српској историографији – док сам рад креће од 1969. године, када су започели интензивнији контакти на успостави југословенско-кинеских дипломатских веза, до чега ће коначно доћи 1970. године. Поред тога, 1969. година се показала као значајна и са аспекта ширих глобалних промена, које су осталом омогућиле отпочињање периода „отопљавања“ и у југословенско-кинеским односима, што је детаљно размотрено и елаборирано у раду. Завршна година рада одабрана је из два разлога. Први, смрт председника Тита означила је природни завршетак једне епохе, у чисто политичком смислу. Поред тога, Титов нестанак са политичке сцене означио је крај и једној специфичности у вођењу југословенске спољне политике, особеношћу повезаном са угледом и значајем који је југословенски председник имао у свету, и који је оствариван преко директних контаката које лично Тито одржавао са другим светским државницима. Истовремено, са кинеске политичке сцене је сишао и кинески лидер Хуа Гуофенг, главни носилац трендова ближе политичке и економске сарадње са Југославијом после Маове смрти. Уједно, 1980. је дефинитивно било јасно да се завршио период детанта, а свет је у следећој деценији ушао у нову заострену фазу Хладног рата. На тај начин, у потпуности је заокружена једна хронолошка и тематска целина.

У посматраном раздобљу, југословенско-кинески односи су прошли кроз неколико фаза – прву, почетну фазу обнове дипломатских односа, карактерисао је изражен оптимизам и полет у погледу декларативно исказаних намера. То је била *фаза упознавања* коју грубо смештамо у период од краја 1969, када су постигнути договори о обнови дипломатских односа, до посете Мирка Тепавца и епизоде југословенско-кинеске сарадње у УН (октобар 1971). Од октобра 1971. па све до октобра 1975, дакле пуне четири године, ушло се у *фазу стагнације*, коју је обележила нискофреквентна политичка сарадња, недостатак међудржавних посета на вишем политичком нивоу, и све израженије кинеске резерве у погледу природе југословенско-совјетских односа, посебно после Јомкипурског рата. Тек 1975. посетом југословенског премијера Џемала Биједића, прве такве врсте у историји односа две земље, ове резерве су, бар у извесној мери, распршене. Годину 1976, обележила је серија криза и смрти у самом врху кинеског руководства, што је у значајној мери стопирало било какве перспективе за развој кинеско-југословенских односа. Тек од 1977, креће период истински развијене и динамичне сарадње, како на политичком, тако и на економском и културном плану. То је била *фаза полета* у развоју југословенско-кинеских односа, када је изгледало да Југославија у одређеним елементима може представљати узор за кинеску модернизацију. Тада су отклоњене све раније идеолошке препреке и билатералне везе достижу свој пун обим, што се најбоље видело кроз две посете југословенског и кинеског председника, Кини односно Југославији, у само годину дана (1977-1978). Крај деценије (1979-1980) означио је смањење ентузијазма у погледу могућности сарадње, зрелије сагледавање интереса и тежњи и у Београду и у Пекингу. Истовремено са кинеским окретањем ка другачијим моделима модернизације, са политичке сцене су готово истовремено отишли и креатори блиске сарадње између Југославије и Кине чиме је дошло до природног спуштања завесе на једну епоху.

У досадашњој српској и постјугословенској историографској продукцији, ниједан рад се, чак ни делимично, није бавио посматраним периодом, нити је озбиљније приступано истраживању југословенске спољне политике према региону Азије, сем у контексту креирања несврстане политике. Читав корпус земаља, на челу са Кином, остао је по страни, делом и због већ поменуте недоступности грађе за период у коме се та сарадња разбуктала и донела своје прве значајне плодове, делом због недовољног интересовања за удаљене регионе и културе, са којима не постоји „природна“ повезаност као што је то случај са европским земљама. У том смислу, као позитиван пример треба истаћи монографију Ј. Чавошки, *Југославија и кинеско-индијски конфликт 1959-1962*, Београд 2009. У српској историографији до сада није било познато готово ништа када је реч о југословенско-кинеским односима од тренутка када су обновљени 1970. Све што је било доступно, тицало се мемоарске грађе. Једини изузетак представља докторска дисертација политиколошкиње Сање Арежине (Сања Арежина, *Однос НР Кине са Југославијом и Србијом 1977. до 2009. године*, Универзитет у Београд, Факултет политичких наука, 2013.), која је делимично обрадила период од 1977-1980, али са знатно мање увида у изворну грађу, и без јасног увида у југословенско-кинеске односе до тог тренутка. Када је реч о годинама које претходе теми истраживања, ту је свакако највећи допринос дао Ј. Чавошки са више радова на ту тему: Ј. Чавошки, „Почеци односа Југославије и Кине и успостављање југословенско-кинеских дипломатских односа 1954-55“, у: *Два века модерне српске дипломатије*, Београд 2013, 285-304 ; Ј. Чавошки, „Zaboravljena epizoda - jugoslovensko-kiniski odnosi 1947. godine“, *Tokovi istorije*, 4/2006, 183-199; Ј. Чавошки, „Југославија и Азија (1947-1953)“, у: *Spoljna politika Jugoslavije*, INIS 2008, и др.

Када је реч о страним радовима, ту треба издвојити кинеске историчаре који дају велики допринос, и који из године у годину објављују радове настале на новим изворима и открићима. Но, и ту постоји проблем недостатка довољно литературе која би покрила целу деценију којом смо се бавили у раду, али било је радова који су били од значаја за реконструкцију кинеске перспективе. На првом месту, треба издвојити рад: Yafeng Xia, *Negotiating with the Enemy, U.S.-China Talks during the Cold War 1949-1972*, Indiana University Press 2006, који на врло темељан начин обрађује кинеско-америчке односе и који се показао као изузетно важан за смештање нашег рада у јасне оквире од тренутка када је започело кинеско-америчко приближавање. Када је реч о кинеско-совјетским односима ту је најзначајнији рад: Danhui Li, Yafeng Xia, *Mao and the Sino-Soviet Split, 1959-1973, A New History*, Lexington Books 2018, који слично претходном, даје добар оквир за нашу тему, са том разликом што се не покрива у довољној мери почетак 1970-их, да би смо могли рећи да нам је био од користи у пуној мери. За целовит преглед кинеске политике од посебног значаја су били радови: Chen Jian, *Mao's China and the Cold War*, The University of North Carolina Press, 2001; Ezra Vogel, *Deng Xiaoping and the Transformation of China*, Belknap Press: An Imprint of Harvard University Press 2013; John W. Garver, *China's Quest, The History of the Foreign Relations of the People's Republic of China*, Oxford University Press 2016. И никако не можемо да не споменемо изузетан допринос Звонимира Стопића, чији рад је у највећој мери допринео томе да уводна поглавља у којима се бавимо југословенско-кинеским односима пре 1969. буду тако целовито и темељно обрађена (Zvonimir Stopić, *Sino-Yugoslavian cooperation and divergences in the Cold War context: mutual relations within the Communist Bloc, the Third World and the United Nations (1948-1971)*, Normal University Beijing 2018).

Када је реч о широј југословенској слици, неопходној да би се боље разумела посматрана тема, ни ту се не истиче довољан број радова који се бави 1970-им годинама 20. века. У том смислу, недостају темељни радови који би омогућили смештање теме билатералних односа две земље у јасније политичке, економске и шире друштвене оквире. Ту смо морали да се ослањамо на опште синтезе које не покривају у највећем броју случајева посматрану деценију, као и на исто тако ретке чланке. Ту су нам од велике помоћи били радови Драгана Богетића (D. Bogetić,

Jugoslovensko-američki odnosi 1961-71, Beograd 2012; D. Bogetić, *Jugoslovensko-američki odnosi u vreme bipolarnog detanta 1972-1975*, Beograd 2015; D. Bogetić, *Nesvrstanost kroz istoriju, Od ideje do pokreta*, Beograd 2019.). Треба поменути и радове Ђоко Трипковић, *Југославија-СССР 1956-1971*, Београд 2013, којим се делимично покрива период југословенско-совјетских односа (током три године) којим се бави овај рад. Од општих прегледа, свакако као најважнији треба издвојити рад Твртка Јаковине (Твртко Јаковина, *Трећа страна Хладног рата*, Fraktura 2011) који је био изузетно важан за контекстуализацију појединих спољнополитичких епизода.

Поред наведеног, коришћени су и објављени амерички извори, и доступна литература на енглеском језику, америчке, руске и кинеске провенијенције. Ипак, гро истраживања се заснива на необјављеној грађи Дипломатског архива Министарства спољних послова Србије (ДАМСПС), као и на необјављеној грађи Архива Југославије (АЈ). За нашу тему, али и уопште за проучавање дипломатске историје и билатералних веза, посебно се по значају истиче фонд Политичка архива у Дипломатском архиву. Он уједно представља најважнији и најсадржајнији фонд за изучавање југословенске спољне политике. Фонд Политичка архива-Кина био је, поред осталог, изузетно богат у погледу дипломатских депеша и извештаја из Пекинга, чији је значај у разумевању и анализи кинеске политике према Југославији и следствено томе у креирању југословенске политике према Кини, немерљив. Иако је јасно да се на тај начин добија једнострана слика, некада је могуће укрштањем извора и давањем ширег контекста, постићи задовољавајуће резултате.

Уз све наведене оградe, сматрамо да је на основу грађе поменутих архива било могуће у значајној мери реконструисати процес, темпо и обим билатералне сарадње две земље. Рад је донео целовит и темељан увид у природу југословенско-кинеских односа, указао је на динамику тих односа, и сместио их у јасан глобални оквир. Треба рећи и да рад, иако већински конципиран на југословенским архивским документима, доноси нов научни допринос, с обзиром да даје увид у непознату епизоду југословенске историје и њене везе са једном значајном глобалном силом у важном историјском тренутку.

Главни циљеви истраживања били су да се кроз сагледавање и анализирање ширег међународног контекста у време детанта, узимајући у обзир унутрашње промене у Кини да одговор на питање какав је био утицај детанта, кинеске политике отварања, кинеско-америчке сарадње, на промену парадигме и одлуку донету у Пекингу, да се обнове односи са Југославијом. Циљ је био да се целовито сагледају билатерални односи, од почетне фазе и успостављања дипломатских односа, преко периода стагнације до фазе убрзаног развоја и врхунца који је билатерална сарадња достигла у другој половини деценије. Циљ је био да се покаже динамична и снажна усмереност југословенске владе на сарадњу са НР Кином од првог тренутка када се за тим указала могућност. Неке хипотезе од којих се кренуло, попут оне да је кинеска стратешка политика отварања најдиректније утицала на промену кинеске политике према Југославији, показала се као тачна. Јасно је приказано да су оба догађаја била део истог процеса, иако ће за одређене појединости бити потребно да се сачека отварање кинеских архива. Друга важна хипотеза, да су се сложени односи у троуглу сила (САД, СССР и НР Кине), рефлектовали на југословенско-кинеске односе током 1970-их, показала се као тачна. Међузависност унутар „троугла“ и рефлексије промене равнотеже унутар „троугла“, најјасније су се показале почетком деценије, чему су посвећена два поглавља у овом раду. Трећа важна хипотеза да је темпо у развоју кинеско-југословенских односа био у директној зависности од сложених унутрашњих кретања у Кини и фракцијских борби унутар кинеског руководства, такође је потврђена у мери у којој је то било могуће, узимајући у обзир недостатак кинеских извора. Ипак, на основу доступних материјала могуће је реконструисати ту врсту међузависности.

Поред осталих, сумарно, кренули смо и од других претпоставки, попут оних да је свестрана и динамична спољна политика југословенске владе, била посебно привлачна дипломатски изолованој Кини, и да је то играло важну улогу у опредељивању да Југославија буде једна од првих земаља са којом ће се обновити дипломатске везе после изласка из периода изолације; важна је била и потврда претпоставке да су југословенско-кинески односи добили на новој динамици и квалитету после смрти Мао Цедунга, чиме је уклоњена важна препрека подизању односа на виши ниво. То значи да је потврђено да Титова посета Кини није могла бити реализована за живота Мао Цедунга. Када је реч о Југославији, кренуло се од претпоставке да су доносиоци одлука у Београду, у сарадњи са Кином видели прилику за учвршћивањем свог несврстаног положаја и своје улоге у „трећем свету“, кроз повезивање са комунистичком, неблоковском земљом у развоју.

Методолошки оквир истраживања условљен је предметом и циљевима самог истраживања. Основни метод који је коришћен био је историографски метод, што је подразумевало прикупљање изворне (необјављене) архивске грађе, анализу доступне и релевантне литературе, њихову обраду и укрштање кроз критичку анализу, и на крају сумирање и закључивање истраживања. Методолошки оквир прилагођен је теми истраживања, односно анализи политичке, економске и културне сарадње. Коришћене су и економске истраживачке методе, пре свега квантитативни приступ кроз анализу статистичких података, уз квалитативно историографско тумачење, с обзиром да привредни феномени не постоје засебно од политичких. Исто се односи и на културну и просветну сарадњу, која је анализирана кроз укрштање архивске грађе и постојеће литературе, како би се што јасније сместиле као важан сегмент у оквиру билатералне сарадње.

Методолошко оправдање за хронолошко-тематски приступ, а не чисто тематски, лежи у узрочно-последичној вези између догађаја који су претходили и следили једини друге и били у најдиректнијој међузависности. На овај начин, омогућава се јасан увид у еволуцију и квалитативне промене унутар одабране хронолошке целине. Рад је подељен на две целине – на период док је Мао Цедунг био жив (1969-1976) и на период после Маове до Титове смрти (1977-1980). Приликом одлучивања о структури рада, искрсавало је доста проблема и сумњи у погледу исправног приступа у излагању важних тема. После више промена донет је закључак да је методолошки најоправданије да се рад подели на две целине (хронолошки неуједначене), али у погледу фактора који су утицали на политичке, економске и културне односе, две јасно одељене целине, и то управо наведеним догађајем – одласком са политичке сцене кинеског лидера Мао Цедунга. Показало се да је тај догађај представљао главну прекретну тачку када је реч о промени у динамици југословенско-кинеских односа, стога је донета одлука да се рад конципира на такав начин.

Главни методолошки недостатак је једностран приступ истраживању, односно већинско ослањање на југословенску перспективу. Она је контекстуализована где год је то било могуће, у смислу коришћене литературе, али као што смо већ навели, још увек не располажемо са довољно квалитетне литературе којом би нам омогућила да покријемо овај период темељније и кредибилније. Истраживања у кинеским архивима нису била доступна услед бројних препрека објективне природе, и унапред се радујемо сличном истраживању од стране кинеских историчара, чиме би увид у један важан историјски период у односима две земље, био у потпуности осветљен. И поред наведеног методолошког недостатка, истраживање, базирано пре свега на широком пољу анализираних извора југословенске провенијенције, представљаће надамо се важан допринос проучавању историје Југославије у Хладном рату. Уосталом, сва пионирска научна истраживања суочена су са сличним проблемима.

Значај истраживања лежи у важности теме за разумевање неколико важних историографских питања. Југословенска спољна политика, са својом разгранатом дипломатском

активношћу и развијеним политичким везама са мноштвом земаља, и даље је недовољно обрађена тема у домаћој историографији. Не постоји целовит увид у југословенску спољну политику, њену динамку, важне спољнополитичке заокрете. Билатерални односи са најважнијим актерима Хладног рата, делимично су обрађени. Доступни су нам само парцијални увиди, уједно тематски и хронолошки ограничени. У том смислу, приложени рад доприноси осветљавању до сада непознате и у потпуности неистражене теме из југословенске дипломатске историје, и доноси важан, дубински увид у тему која је у потпуности била занемарена. До овог рада, недостајао је целовит увид у природу југословенско-кинеских веза током Хладног рата. С друге стране, значај проучавања југословенско-кинеских односа лежи и у важности кинеске улоге у процесима Хладног рата, али и касније. Кина и даље представља велику непознаницу и, кроз научне студије и анализе, недовољно јасно и добро презентовану земљу. И у том смислу, због коришћења референтне литературе која нам је омогућила да реконструишемо главне фазе развоја кинеске државе, овај рад представља допринос упознавању Кине и кинеске историје. Истраживање које смо спровели упознаће домаћу публику и са јединственим политичким заокретом и концептом политике отварања НР Кине према свету из угла Југославије, затим осветлиће политички и друштвено-економски развој кинеског друштва током 1970-их година, и упознаће домаћу публику са свим унутрашњим борбама и тешкоћама, привредним и друштвеним проблемима у Кини, али и са особеном кинеском дипломатском праксом и начином преговарања.

Приложеним радом приказан је до сада неистражен правац спољне политике Југославије, који је уз то стављен у контекст међународних односа и ширих правца југословенске дипломатије. Приказан је на нов начин и значај југословенског самобитног унутрашњег развоја као фактора меке силе, који је имао своју привлачност и за кинеско друштво у једној фази развоја кинеске државе. На крају, осветљени су односи у троуглу великих сила (САД, СССР, Кина) и приказано је како су померања у „троуглу“ имала свој значај за југословенску позицију ове три државе према Југославији, и обрнуто.

Важно је учинити и напомену у погледу писања кинеских имена. Имена главних политичких актера, попут Мао Цедунга, Џоу Енлаја или Денг Сјаопинга, писана су у складу са важећим српским правописом и правилом транскрипције кинеских имена са мандаринске (pinyin) транскрипције, усвојене у Кини још 1979. Сва имена су писана уважавајући ту промену, са изузетком Чанг Кајшека, јер би његово име у новој транскрипцији било непрепознатљиво (Ћианг Ћиеша). Нажалост, код једног броја актера, а то су већински имена југословенских саговорника из различитих кинеских институција или имена запослених у амбасади у Београду, то није било могуће учинити јер нам нису била доступна имена у оригиналу. Стога смо их наводили онако како су затечена у југословенским документима и у том смислу, треба имати велику ограду. Није било начина да се реконструишу и на исправан начин пренесу, сем у ретким случајевима када је било могуће доћи до њихових имена у оригиналу. Надамо се да ће уз навођење њихових функција неким будућим истраживачима бити могуће да изврше ову исправку.

Уз све наведено, није неважно напоменути да због актуелне ситуације са пандемијом није било могуће завршити један део истраживања у југословенској периодици који би омогућио комплетнији увид у стање југословенске економије и њене економске везе са Кином јасније контекстуализовао. Исто важи и за одређене сегменте овог рада, где недостаје јаснија потпора у периодици или југословенској литератури. Остаје да се, када прилике дозволе, ти делови дораде, како би слика била још јаснија.

У сваком случају, наше су наде да истраживачки труд уложен у овако велику и тешко обухватљиву тему, није био узалудан и да ће поједини истраживачи у њему пронаћи вредност и потпору приликом рада на сопственим истраживањима.

На самом крају, захвалност за ово постигнуће, дугујем менторки Дубравки Стојановић и породици.

У Београду, 4. 6. 2021.

УВОД

Свет после 1945.

Конференцијом у Потсдаму у јулу 1945. био је озваничен нови послератни поредак међу силама победницама Другог светског рата. Мапа света те 1945. изгледала је значајно другачије но пре рата. Појавиле су се нове државе, а међу њима и социјалистичка Југославија. Огромни војни напори и велике људске и материјалне жртве, учиниле су Југославију једном од државаа које су равноправно са великима ступиле на међународну сцену. У том тренутку, Кина се и даље налазила у рату и борећи се са унутрашњим несагласностима, тражила је начин да изађе из њих. Од самог почетка, та чињеница ће удаљити две земље. Оно што их је још више удаљило, биле су међународне околности. Наиме, убрзо се као јалово показало очекивање да ће свет упловити у мирнодопску фазу развоја. Једноставно, разлике међу доскорашњим савезницима биле превелике.

Свега две године после завршетка једног, свет је ушао у други, испоставиће се још дужи и неизвеснији сукоб. Хладни рат¹ је представљао отворено – али у погледу коришћених средстава ипак ограничено – ривалство међу силама победницама. Хладноратовско одмеравање снага између САД и СССР, и њихових савезника, трајало је преко 40 година, све до 1989-1991, када је кроз серију догађаја, почев од рушења Берлинског зида до дисолуције Совјетског Савеза, дошло до свог природног краја.

Начин на који је завршен Други светски рат – поделом Европе на интересне сфере – испоставио се као идеална позорница за генерисање новог сукоба. Уз то, други важан фактор који је усковитлао духове било је америчко развијање атомске бомбе пре других земаља, чиме је једна од држава победница стекла монопол силе над осталима. Такав развој ситуације посебно је забринуо совјетског вођу Јосифа Стаљина – назвавши га „нарушавањем баланса“ који није смео да (се) дозволи, јавно је демонстрирао своје неслагање са поретком у коме би (војна) моћ САД

---

¹ Термин је први сковао енглески писац Џорџ Орвел, у чланку објављеном 1945. године у есеју „Ти и атомска бомба“ објављеном 19. октобра 1945. у британском листу Трибјун, како би скренуо пажњу на оно што је он видео као „нуклеарни застој“ између „две или три чудовишне супер-државе, од којих свака поседује оружје којим би милиони људи могли бити збрисани за неколико секунди“. Иако у литератури преовлађује теза да је у САД термин „хладни рат“ први употребио амерички финансијер и председнички саветник Бернард Барух приликом говора у Јужној Каролини, у априлу 1947. године, он ју је заправо преузео од Херберта Свопа, новинара, који је још у септембру 1946. написао „Ми смо заиста усред хладног рата.“ Барух је можда први који је изговорио „хладни рат“ у јавном простору, иако је касније додао да у први мах није желео да употреби ту синтагму, јер се још увек надао да је могуће „успоставити пријатељске односе с Русима“. – Gerber, Larry, „The Baruch Plan and the Origins of the Cold War“, *Diplomatic History*, Vol. 6, No. 1 (Winter 1982), 92; Michael Kort, *The Columbia Guide to the Cold War*, Columbia University Press 2001, 3.

претезала над СССР.² Истовремено, постављање комунистичких влада у свим државама Источне Европе, ослобођеним од стране Црвене армије, забринуло је Американце и Британце, који су јачање совјетског утицаја у Источној Европи видели као претњу остатку континента. Америчка помоћ западноевропским земљама у виду Маршаловог плана 1948. означила је јачање америчког утицаја у овом делу Европе, чиме је могла да отпочне хладноратовска шаховска партија.³

Прве хладноратовске кризе и спуштање „гвоздене завесе“, дошле су у тренутку када свет није био спреман за нови војни сукоб. Стога се ушло у фазу дугог *хладног* рата који ће бити обележен мноштвом малих ратова и криза, док ће два супротстављена тabora држати свет на ивици нуклеарног сукоба током више деценија. Хладни рат се водио на неколико нивоа – на политичком, економском и културно-пропагандном, док су војни сукоби били резервисани за „треће земље“ (проху wars).⁴ Вестад срж сукоба види у идеологији и оцењује да су обе земље биле „ухваћене у замку сукоба због самог концепта европске модерности – чије су се обе ове државе сматрале настављачима – морале су да промене свет да би доказале универзалну применљивост својих идеологија.“⁵

Сам почетак Хладног рата није могуће свести на један конкретан датум, јер за разлику од ранијих сукоба и пракси антагонизирања, овог пута није дошло до објаве рата, изненадног напада или прекида дипломатских односа.⁶ Ипак, могуће га је поделити у неколико фаза. Прву фазу, коју су обележиле прве хладноратовске кризе и Корејски рат, могуће је сместити у период од 1947-1953. У том временском распону, десило се неколико важних догађаја: покушај совјетске блокаде западноберлинског сектора под надзором Запада (1948–49); оснивање војног савеза НАТО чија је намера била да се одупре совјетском присуству у Европи (1949); совјетски развој нуклеарне бомбе (1949); победа комунистичке револуције у Кини (1949); и коначно избијање Корејског рата, што је заправо био први прави хладноратовски сукоб. У том рату, на супротним странама су се нашла сва три главна хладноратовска играча – САД, СССР и Кина, индиректно, преко трећих страна, али суштински, био је то сукоб три земље чији ће међусобни односи у „троуглу“ обележити читав Хладни рат.⁷

У другој фази, од 1953. до 1963, Хладни рат је добио своје јасне контуре. У првом делу до 1957, напетости су се донекле смириле, углавном захваљујући чињеници да је са политичке сцене отишао један од генератора Хладног рата, и ратни победник, Јосиф Стаљин (1953). Неколико месеци касније, коначно је завршен Корејски рат потписивањем примирја у Панмунџону. Ипак, то није било довољно да Хладни рат стане, и оснивањем Варшавског пакта 1955, само је постао још дефинисанији. Реакција САД била је примање Западне Немачке у НАТО исте године, чиме су се поставиле јасне демаркационе линије у Европи. На Далеком истоку је ситуација била нестабилнија, и две Тајванске кризе (1953. и 1958), односно покушаји Мао Цедунга да поврати Тајван и америчке одлучности да то не дозволи, довеле су до опасности од избијања нуклеарног рата на простору Азије.⁸ На овај начин, Кина се из америчке перспективе показала као реметилачки фактор на простору Далеког истока, и потенцијални

² Стаљин је сматрао и да је употреба атомске бомбе „суперварварска“. И док је „сваки рат варварски, коришћење атомске бомбе је суперварварство“. – Gaddis, John Lewis, *The Cold War: A New History*, Penguin Books 2006, 25-6.

³ Young, John W., Kent, John, *International Relations Since 1945*, Oxford University Press 2003, 43-4.

⁴ Навешћемо само неке од примера: совјетске трупе у Источној Немачкој (1953), Мађарској (1956), Чехословачкој (1968) и Авганистану (1979). Са друге стране, САД су учествовале у свргавању левичарске владе у Гватемали (1954), подржале неуспешну инвазију Кубе (1961), напале Доминиканску Републику (1965) и Гренаду (1983), уз дугу инволвираност у вијетнамски сукоб (1964–75).

⁵ Vestad, Od Arne, *Globalni Hladni rat*, Beograd 2008, 14.

⁶ Gaddis, *The Cold War...*, 27.

⁷ Исто, 41-7.

⁸ Young, Kent, *International Relations...*, 162-8.

генератор будућих сукоба. У Европи је подизање Берлинског зида 1961. означило улазак у нову фазу антагонизирања. Уједно, Хладни рат је добио свој најјаснији симбол.⁹ У овој фази су САД и СССР кренули су развојем интерконтиненталних балистичких ракета, чиме је започела трка у наоружању. Совјетско тајно инсталирање ракета на Куби, које би потенцијално могле бити искоришћене за нуклеарни напад на територију САД, изазвало је највећу хладноратовску кризу – Кубанску ракетну кризу (1962).¹⁰ То је био тренутак у коме су се две суперсиле највише приближиле ивици (нуклеарног) рата. Колико год да је Кубанска ракетна криза запретила даљом ескалацијом, она је показала и да Вашингтон и Москва нису били спремни да користе нуклеарно оружје, управо из страха од одмазде оне друге.¹¹ Убрзо је успостављена „црвена линија“ – директна телефонска веза између Вашингтона и Москве, која је требало да предупреди сличне проблеме у будућности. Наредне године је потписан Уговор о забрани нуклеарних проба на копну (1963).¹² То је значило да су две суперсиле сада ушле у трку конвенционалног наоружавања, чиме се смањила опасност од атомског рата. Но, то је појачало сукобе на територијама трећих земаља.¹³

Управо је трећу фазу Хладног рата обележила ескалација рата у Вијетнаму (1963-1969), али и сукоб унутар међународног радничког покрета и совјетска интервенција у ЧССР. Рат у Вијетнаму поново је довео у сукоб три главна играча – Вашингтон, Пекинг и Москву, и претворио је у пламен читав простор југоисточне Азије.¹⁴ Почетком 1968, САД су се нашле су ступици – све веће војно ангажовање није доносило решење већ само даљу ескалацију. Одлуком америчког председника Џонсона да обустави бомбардовање Северног Вијетнама и да се не кандидује на изборима 1968, омогућен је улазак у нову фазу релаксације тензија.¹⁵ Од друге половине 1968, а посебно током 1969, креће тражење нових модалитета сарадње унутар „троугла“, чиме се ушло у следећу фазу – фазу детанта, која ће обележити 1970-е године.

Период који ће бити анализиран у овом раду, у потпуности је смештен и коинцидира са главним правцима „отопљавања“ у односима три суперсиле. Такве околности су омогућиле и Југославији коришћење новог таласа глобалних промена. Но пре тога, у следећем поглављу учинићемо преглед главних фаза у развоју Југославије после 1945. до 1969.

---

⁹ Stojanović, *Dubravka, Rađanje globalnog sveta 1880-2015*, Beograd 2015.285.

¹⁰ Gaddis, *The Cold War...*, 75-8; Young, Kent, *International Relations...*, 168-72.

¹¹ Било је то отелотворење Черчилове наде положене у (потенцијал) „једнакости потпуног уништења“, чиме би се заправо спречио Трећи светски рат. – Gaddis, *The Cold War...*, 80.

¹² Young, Kent, *International Relations...*, 213.

¹³ Stojanović, *Rađanje globalnog sveta...*, 291.

¹⁴ Young, Kent, *International Relations...*, 233-247.

¹⁵ Stojanović, *Rađanje globalnog sveta...*, 300.

Међународни и унутрашњи развој Југославије од 1945-1969.

Југославија је била нова-стара држава на светској мапи, формирана после Другог светског рата и комунистичке револуције, као наследница Краљевине Југославије, под именом Демократска Федеративна Југославија (10. августа 1945). Нешто касније исте године, на Дан републике 29. новембра 1945. године, променила је име у Федеративна Народна Република Југославија.¹⁶ Окренутост унутрашњим проблемима и захтевним изазовима у трансформацији једног заосталог друштва по мерилима и узусима новог времена и новоуспостављених вредности, прекинули су глобални потреси, као и много пута до тада. Југославија ће постати једна од првих држава-жртава Хладног рата, нашавши се на удару нових светских подела и промена које су се дешавале око и мимо ње.

Свега неколико година по завршетку рата, на први поглед идеолошке, али суштински великодржавне размирице међу доскорашњим савезницима, довеле су до спуштања „гвоздене завесе“ над Европом, што је за последицу имало јачање Стаљиновог стиска око групе социјалистичких, источноевропских земаља које су се налазиле у његовој сфери интереса. Као блиској савезници СССР-а и Југославији је после 1947. следовало одређено, све униформније понашање.¹⁷ Југословенско приступање Коминформу, формираном у септембру 1947. у Пољској, био је корак даље ка уобличавању хладноратовске поделе света, и уједно потврда каква је била улога Југославије у њему.¹⁸ Тадашњи амерички амбасадор означио је Југославију 1947. као „највернијег савезника Совјетског Савеза и водећу снагу светске експанзије комунизма.“¹⁹ Но, истовремено такво понашање совјетског руководства је у основи представљало узрок све већег неповерења Београда у политику Москве према југословенској независности.²⁰ Сукоб између Београда и Москве 1948. био је први ударац Совјетском Савезу и прва пукотина у наизглед монолитном социјалистичком блоку. Расцеп до ког је дошло, обележиће суштински и темељно односе између Југославије и СССР-а у целом хладноратовском периоду, али и односе Југославије са осталим социјалистичким земљама, посебно са НР Кином.

---

¹⁶ То име је користила до 1963. када је извршена коначна промена у Социјалистичка Федеративна Република Југославија, и то је име под којим је била позната у времену којим се бави овај рад.

¹⁷ Тито је три пута посетио Совјетски Савез, од када је победа југословенских комуниста постала извесна. Први пут од 21. до 28. септембра 1944, други пут од 5. до 17. априла 1945, и трећи пут од 27. маја до 10. јуна 1946. – Dimić, Ljubodrag, Životić, Aleksandar, *Napukli monolit, Jugoslavija i svet 1942-1948*, Beograd 2012, 37.

¹⁸ Коминформ је био скраћеница од Комунистички информациони биро, а представљао је међународну организацију комунистичких и радничких партија. Коминформ је био одраз Стаљинове намере да под вођством СССР-а окупи цео комунистички свет. Уједно, била је то реакција на америчку помоћ Европи у виду „Маршаловог плана“. – Petranović, Branko, *Istorija Jugoslavije 1918-1988*, knjiga 3, Beograd 1988, 195; Naimark, Norman, „The Sovietization of East Central Europe 1945–1989“, in: N. Naimark, S. Pons, & S. Quinn-Judge (Eds.), *The Cambridge History of Communism*, Volume 2, Cambridge University Press 2017, 68; Goncharov, Sergei, Lewis, John, Litai Xue, *Uncertain Partners, Stalin, Mao, and the Korean War*, Studies in International Security and Arms Control 1995, 28.

¹⁹ Petranović, *Istorija Jugoslavije...*, 199.

²⁰ Naimark, *The Sovietization...*, 69.

Југословенско ратно и револуционарно искуство разликовало се од искуства осталих европских држава у којима су комунистичке партије дошле на власт после Другог светског рата. Југословенска револуција била је *sui generis* – самобитна, аутохтона и јединствена. То је утицало на све израженију тежњу ка самосталнијој спољној и унутрашњој политици, што је неизбежно повећавало трење у билатералним везама између Москве и Београда.²¹ Совјетско повлачење војних стручњака из Југославије почетком марта 1948, под изговором да се према њима није поступало добро, односно због „недружељубља“, како је речено са совјетске стране, био је први корак у том смеру.²² Други, важнији корак ка расцепу било је писмо које је Стаљин 27. марта 1948. послао у Београд, у коме је оштро напао КПЈ.²³ На то писмо је половином априла стигао одговор из Београда у коме је Тито одбацио оптужбе, уз кључну реченицу која је сликовито описала узроке сукоба – „ма како неко волео земљу социјализма СССР, он не смије ни у ком случају мање волети своју земљу, која такође изграђује социјализам.“²⁴ Таква реакција југословенског руководства ни најмање није допринела смиривању ситуације, напротив, и у Москви је оцењена као део „клеветничке пропаганде руководиоца КПЈ.“²⁵ Иза тога је уследила најавна заседања Информбироа у Букурешту у јуну месецу, на којој је Стаљин желео да покаже да је унутар лагера све у реду. Иако је био позван, Тито није отишао на конференцију, на којој ће бити усвојена чувена Резолуција Информбироа, чиме ће уједно бити озваничен коначан расцеп између Београда и Москве.²⁶ У резолуцији су изнете оштре оцене на рачун КПЈ, Југославија је оптужена за непријатељску политику према Совјетском Савезу, наведено је да југословенско руководство чине „ситнобуржоаски националисти“, да је КПЈ „кулачка партија“, итд.²⁷ На крају резолуције упућен је позив „здравим елементима“ који су остали верни марксизму и лењинизму, да смене дотадашње руководство, уколико пре тога не успеју да их убеду да „напусте национализам и врате се интернационализму.“²⁸ Убрзо је стигао одговор из Београда, који је написао Милован Ђилас у име ЦК КПЈ, у коме је Стаљину речено историјско „не“. То је потврђено на Петом конгресу КПЈ у јулу 1948, када је кампања Информбироа оцењена као

---

²¹ Једно од већих размимоилажења у месецима пред раскол, било је питање односа према тзв. Балканској федерацији, идеји која се појавила после рата и која је подразумевала уједињење Југославије, Албаније и Бугарске. И док је Москва на ово гледала са подозрењем, промена у Стаљиновом ставу и нападна подршка уједињењу Бугарске и Југославије (изостављањем Албаније), пробудила је сумњу у југословенском руководству. Кардељевим речима, Бугарска би била употребљена као „тројањски коњ“. За више о сложеној политици према овом питању видети код: Jeronim Perović, „The Tito–Stalin split: a reassessment in light of new evidence“, *Journal of Cold War Studies*, 9(2), 2007, 55. Остали разлози укључивали су спорења око природе југословенске револуције, критику Црвене армије, југословенске аграрне политике, и др. – Dimić, Ljubodrag, *Jugoslavija i Hladni rat*, Beograd 2014, 117.

²² Petranović, *Istorija Jugoslavije...*, 206.

²³ Између осталог, Стаљин је окривио КПЈ да је „ставио совјетске представнике под контролу органа безбедности, да његови чланови развијају антисовјетску атмосферу, шире антисовјетске изјаве“. Напади на КПЈ су укључивали „да се КПЈ уљуљкује трулом опортунистичком теоријом мирног урастања капиталистичких елемената у социјализам, позајмљеном од Бернштајна, Фолмара и Бухарина; да се Партија преко Народног фронта расплињавала у ванпартијској маси; да у југословенском МИП раде британски шпијуни, итд“. Више код: Petranović, *Istorija Jugoslavije...*, 206.

²⁴ Dimić, *Jugoslavija i Hladni rat...*, 118.

²⁵ Исто.

²⁶ Детаљан преглед раскола видети у зборнику радова „Југословенско-совјетски сукоб 1948“, Београд 1999; Štrbac, Čedomir, *Jugoslavija i odnosi između socijalističkih zemalja - sukob KPJ i Informbiroa*, Beograd 1984.

²⁷ Petranović, *Istorija Jugoslavije...*, 201.

²⁸ Dimić, *Jugoslavija i Hladni rat...*, 119.

„нетачна, неправилна и неправедна.“²⁹ Тако су југословенско-совјетски односи доживели (не)очекиван прекид,³⁰ а Југославија, до тада готово искључиво ослоњена на СССР, нашла се у свету подељеном „гвозденим завесом“ у незавидној позицији – сада није припадала ниједном блоку, што у таквим околностима није узимано за предност, док је истовремено била уплетена у читав низ проблема, попут „тршћанске кризе“, „грчког питања“, проблема са суседима, посебно са Албанијом, политичких процеса против „народних непријатеља“ обарања америчког авиона, итд.³¹ У таквим околностима, када су односи Западом били на најнижој тачки од завршетка рата, била је принуђена да се окрене истом том Западу у потрази за новим политичким и економским ослонцем.³² Био је то први крупан спољнополитички заокрет. Ипак, он није био оштар, како се то обично чини. Југославија је у месецима после резолуције Информбироа наставила да даје јавну подршку совјетским спољнополитичким активностима, као и да води антиамеричку кампању.³³ Домаће становништво требало је полако навикавати на идеју да Совјетски Савез, у који је са надом гледано током цело рата и у годинама после, није више најближи југословенски савезник.

На Западу су југословенско-совјетски расцеп дочекали неспремно. Иако су некакве најаве морале постојати, ЦИА по свему судећи није успела да предвиди или бар да на време дође до информација да се раскол спрема.³⁴ Одметништво најистуреније комунистичке земље Европе, која је запремала важан део Медитеранског басена, изгледало је као „поклон са неба“ за Запад у тренуцима када се чинило да Хладни рат одмиче у нежељеном правцу (посебно после избијања Корејског рата). Амерички интерес за Југославију био је двострук – чисто стратешки, југословенска независност доприносила је обезбеђивању јужног крила НАТО,³⁵ док је политички интерес лежао у давању примера другим „сателитским земљама да је одметање од Москве могуће и исплативо.“³⁶ Таква америчка политика дефинисана је у касније често коришћеној крилатици „одржавања Тита на површини“ што је уједно значило да подршка има своје границе – није требало да се претвори у афирмацију социјализма и да доведе до потпуног југословенског осамостаљења, већ само да „одржи на површини“ један од Москве одметнути режим.³⁷ Стратешка одлука да се заштити Југославија, јер би удар на њу „угрозио светски мир“ и „изазвао сукоб у ком САД не би могле остати по страни“ био је кључни опредељујући моменат.³⁸ Касније ће амерички председник Ајзенхауер изјавити да је успостављање односа са Југославијом била једна од највећих западних победа у Хладном рату.³⁹ Помоћ коју је Југославија добила у овом кључном раздобљу било је нешто што ће се често касније користити

---

²⁹ Исто.

³⁰ Тито је каснијем разговору Дедијеру појаснио где он смешта корене проблема: „Када се данас размотри историјат тог сукоба, може се слободно рећи да је елемената неспоразума између нас и њих било још 1941. године, од првог дана наше револуције. Већ тада су постојале тежње од стране совјетских руководиоца да усмере читав наш устанак не у интересу народа Југославије или опште борбе против хитлеризма, него у првом реду онако како то највише одговара интересима Совјетског Савеза, као државе, и његове великоруске политике.“ – Dediđer, Vladimir, *Novi prilozi za biografiju Josipa Broza Tita*, Tom prvi, Rijeka 1981, 405

³¹ Petranović, *Istorija Jugoslavije...*, 199; Југославија је у августу 1946. оборила два америчка авиона што је допринело заостравању југословенско-америчких односа. – Петковић, Ранко, *Један век од односа Југославије и САД*, Београд 1992, 72.

³² Bilandžić, Dušan, *Historija Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, glavni procesi*, Zagreb 1979, 216-8.

³³ Jakovina, Tvrtko, *Socijalizam na američkoj pšenici*, Zagreb 2002, 33.

³⁴ Исто, 25.

³⁵ Исто, 32.

³⁶ Bekić, Darko, *Jugoslavija u Hladnom ratu*, Zagreb 1988, 62.

³⁷ Исто.

³⁸ Dimić, *Jugoslavija i Hladni rat...*, 125.

³⁹ Jakovina, *Socijalizam...*, 26.

као пример и доказ југословенске непринципијелности, и када се везе са социјалистичким земљама буду поправиле. Символички важан гест било је слање у Вашингтон Владимира Поповића,⁴⁰ донедавног југословенског амбасадора у Москви, чиме је повлачење шаховског потеза попримило стратешки значај. Током блиске сарадње са Западом у првој половини 1950-их, југословенски заокрет се чинио потпуним. Склапање Балканског пакта са Грчком и Турском 1954. био је важан безбедносни потез, и најдаље колико је Југославија могла да оде у војном приближавању Западу. Тршћанско питање, коначно је решено 1954, тако што је Зона А (са градом Трстом) припала Италији, а зона Б са новцем за изградњу луке Копар, Југославији. На тај начин, Југославија је врло брзо прешла пут од совјетског сателита до некога коме Запад верује. У то време, стигао је и први позив Титу, који годинама нигде није путовао, у прву званичну посету једној западној, капиталистичкој земљи. Била је то посета Великој Британији 1953.⁴¹

Када је реч о унутрашњем развоју, југословенски економски развој после рата био је специфичан по много чему, уосталом као и кинески, али са једном значајном разликом – југословенска економска политика је била уједначенија и са мање скокова, чиме је био обезбеђен континуиран привредни развој. Но, могуће је уочити неколико фаза. Прва је обухватала прве године послератне изградње и трајала је по већини аутора од 1945. до 1952. и обележила ју је, слично као у случају Кине, појачана индустријализација уз занемаривање пољопривреде. Ова фаза је позната и као „административни период“ у југословенској литератури и заправо је значила усвајање стаљинистичког модела, иако неки аутори то доводе у питање.⁴² У том периоду, реализован је и први петогодишњи план који је у време када је креиран био ослоњен на блиску сарадњу са источноевропским социјалистичким економијама.⁴³ Из тог разлога, политички прекид до ког је дошло после 1948. изразито негативно се одразио на обим и на темпо југословенске спољне трговине са овом групом земаља, и последично на целу југословенску индустрију.⁴⁴ Југославија је била принуђена да се окрене западним капиталистичким земљама у спољнотрговинској размени,⁴⁵ али је извоз у ове земље споро растао, услед ограничења у капацитетима неразвијене југословенске индустрије. Државна контрола је била апсолутна, а државним мерама је била ограничавана и лична потрошња, како би се што више новца акумулирало за даљи економски развој.⁴⁶ Предузећа су била у државном

---

⁴⁰ Владимир Поповић ће бити и први југословенски амбасадор у Кини, о чему ће бити речи у наредним поглављима.

⁴¹ За детаљнији увид у југословенску политику у ово време, видети: Petranović, Branko, *Jugoslavija, velike sile i balkanske zemlje*, Beograd 1994; Bogetić, Dragan, *Jugoslavija i Zapad 1952-1955*, Beograd 2000; Lees, Lorraine M., *Keeping Tito Afloat (The United States, Yugoslavia, and the Cold War)*, Penn State University Press 2005.

⁴² Неслагање са овим приступом посебно изражава Сузан Вудворд која тврди да југословенско руководство никада није имало потребан ауторитет и административне капацитете за ниво централизованог управљања по узору на Совјетски Савез. Поред тога, она тврди да је први Петогодишњи план више подсећао на Лењинов НЕП него на стаљинистички модел. – Woodward, Susan L., *Socialist Unemployment, The Political Economy of Yugoslavia, 1945-1990*, Princeton University Press 1995, 64-65.

⁴³ Колика је била економска зависност Југославије од СССР-а, показују бројке из 1948. по којима је преко 50% југословенског извоза ишло у СССР и земље Источног блока, а исто толико се и увозило у Југославију из ових земаља. – Petranović, *Istorija Jugoslavije...*, 201.

⁴⁴ Marsenić, Dragutin, *Basic Characteristics of Yugoslavia's Foreign Trade and Balance of Payments, 1946-1980, Yugoslav Survey Issue 2/1982*, 59.

⁴⁵ Само у неколико месеци 1948. од када је СССР отказао трговинску сарадњу, Југославија је склопила уговоре са В. Британијом, Аргентином, Италијом, Белгијом, Холандијом, Шведском, Швајцарском, Француском, између осталих. – Woodward, *Socialist Unemployment...*, 122; Више о условима под којима је извршен овај заокрет код: Woodward, *Socialist Unemployment...*, 129.

⁴⁶ Woodward, *Socialist Unemployment...*, 98.

власништву и циљеви су били централизовани и прописани са највишег нивоа.⁴⁷ Управо је расцеп са СССР донео крупне промене и у овој сфери – тада је донет Закон о радничком самоуправљању (1950), декларативно је поручено да се читав друштвени живот ослобађа од утицаја КПЈ (Шести конгрес 1952) и започело се са децентрализацијом управљања привредом (1952).⁴⁸

Нови хоризонти

Писмо Никите Хрушчова, новог совјетског генсека који је наследио Стаљина после његове смрти 1953, послато у Београд 22. јуна 1954,⁴⁹ дочекано је од стране југословенског руководства као израз „покајања“ Москве због погрешне политике и огрешења о Југославију 1948.⁵⁰ И док је сам гест примљен са задовољством у Београду, опрезност је и даље била ту. Како је Тито поручио најближим сарадницима у новембру 1954. југословенски циљ је био „да наша земља задржи у сваком погледу свој садашњи статус независне земље.“⁵¹ Овакав развој ситуације у тренутку када су односи са Западом почели да се хладе, увиђањем ограничења у погледу могућности даљег приближавања, са обе стране – дошао је у погодном тренутку за Југославију. Поправљање односа са Москвом, дало је и ветар у леђа југословенском председнику, да се умирен, упути ка новим хоризонтима о којима је већ почео да размишља.

После неуспелог покушаја да буде део Истока, и извесног разочарења сарадњом са Западом, југословенски председник је дошао до спознаје да му ниједна блоковска позиција не даје довољно простора за политику коју је желео да води. Стога је почео да крчи нови простор, који се тада указивао и као јединствена историјска промена – рађао се нови постоколонијални свет који је имао доста сличности са Југославијом – недовољно дефинисан, без крутих идеолошких принципа, спреман да се гради на основама интернационализма и сарадње, био је добра основа за Титову политику окупљања најширег круга земаља око идеје неприсаједињавања блоковима.

Први корени идеје несврставања, могу се препознати већ у Кардељевом реферату с краја 1949, у коме он формулише принципе лавирања или како их назива „гипкости“ југословенске политике.⁵² Прилику да демонстрира ту „гипкост“ Југославији ће дати рат у Кореји већ наредне године, када се по први пут у УН, као нестална чланица СБ поставила у медијаторској улози током бурних седница на којима се расправљало корејско питање. И док је овај сукоб удаљио Југославију и Кину, о чему ће бити речи у поглављу које се бави југословенско-кинеским везама, дотле је приближио Београд и Њу Делхи. Подударност гледишта, како о овом проблему, тако и о другим сличним питањима, пре свега односа према колонијализму, питањима самоопредељења, политици блокова, улоге неболовских држава итд, утицало је да обе земље почну да све више окрећу поглед једна ка другој.⁵³

⁴⁷ Dragutin Marsenić, „Economic Development 1945-1984“, *Yugoslav Survey* Issue 1/1986, 75.

⁴⁸ Dimić, *Jugoslavija i Hladni rat...*, 122.

⁴⁹ Ипак, сагласност у врху совјетског руководства није лако постигнута. Посебно је велики отпор пружао Молотов. – Dimić, *Jugoslavija i Hladni rat...*, 192.

⁵⁰ Тито је сматрао да је Хрушчовљево писмо било показатељ „огромне победе“, јер је совјетска страна признала „да градимо социјализам на свој начин.“ – Трипковић, Ђоко, *Југославија-СССР 1956-1971*, Београд 2013.

⁵¹ Dimić, *Jugoslavija i Hladni rat...*, 128.

⁵² D. Bekić, *Jugoslavija u Hladnom ratu*, Zagreb 1988, 92.

⁵³ Dimić, *Jugoslavija i Hladni rat...*, 131.

У наредним годинама, Тито ће предузети неколико важних путовања „Галебом“ по Азији и Африци, после којих ће контуре новог света почети све јасније да се оцртавају.⁵⁴ Прво такво путовање било је организовано у зиму 1954–1955, у Индију и Бурму.⁵⁵ Било је то путовање које је учинило прекретницу у југословенској спољној политици. Од тог тренутка, Титова пажња ће се све више окретати ка земљама тзв. „трећег света“ – Југославија је сада могла да посматра процес деколонизације изблиза, да му се прилагођава и да га користи. Речју, нове околности су омогућиле југословенској спољној политици искорак из „прегрејане“ Европе. Како пише Светозар Рајак, Титово путовање у Индију у децембру 1954. „дубоко (је) утицало на његову перцепцију и разумевање Трећег света и помогло му је да идентификује савезнике у својој тежњи за несврставањем. У Индији је Тито први пут отворено исказао своје противљење ‘било којем и сваком’ идеолошком и политичком блоку.”⁵⁶ Занимљиво је да ће се управо током тог путовања десити успостава дипломатских односа између Кине и Југославије. Уједно, појава Југославије у Азији довешће до првог већег преклапања (и сукоба) са кинеским интересима, о чему ће бити више речи у наредним поглављима.

И док је Кина заједно са Индијом организовала Бандуншку конференцију, а Југославија као неазијска и неафричка земља није била позвана да узме учешћа, југословенска реакција био је позив Нехруу и Насеру да дођу у Југославију. Историографија данас већински сматра да је камен темељац Покрета несврстаних положен управо на Брионима у јулу 1956. У чувеној „Брионској декларацији“ стајали су принципи којих ће се доиста касније често понављати, попут оног да „мир не може постићи поделом, већ тежњом ка колективној сигурности у светским размерима и проширивањем области слободе, као и окончањем доминације једне земље над другом“.⁵⁷

У међувремену, односи са Совјетским Савезом су у потпуности били обновљени потписивањем Београдске декларације. Званично је вест о организовању сусрета југословенског и совјетског руководства саопштена дан пред оснивања Варшавског пакта (14. маја 1955), чиме је Југославија доведена у незгодну позицију да на Западу објашњава да се не враћа у „лагер“ нити да промена политике према Москви значи одустајање од принципа који су довели до раскола.⁵⁸ Клацкалица на којој ће се налазити обележиће југословенску спољну политику током целог Хладног рата. Односи са СССР неће никада више доживети тако драстично погоршање као 1948, иако ће бити препуни изазова (посебно 1956 и 1968).

Београдска декларација била је темељ будућих југословенско-совјетских односа. Потписана 2. јуна 1955, садржала је принципе на које ће се Југославија касније често позивати – поштовање суверенитета, независности, интегритета, равноправности, развоја сарадње на бази принципа мирољубиве коегзистенције, али и најважније, садржала је „начело узајамног поштовања и немешања у унутрашње ствари.”⁵⁹ Титу је било јасно да граница мора да буде недвосмислено повучена – Југославија је социјалистичка земља и неодвојиви део социјалистичког света, али никада неће бити део нечега што се звало „лагером“, нити ће

⁵⁴ Но, Богетић пише и да је пре ових путовања у основи била уобличена политика „ван блоковских оквира,“ кроз Титове јавне иступе почев од 1950. у којима је оштро критиковао блоковску поделу света. – Богетић, Драган, *Корени југословенског опредељења за несврстаност*, Београд 1990, 228.

⁵⁵ Више о овим путовањима код: Dimić, *Jugoslavija i Hladni rat...*, 123-189.

⁵⁶ Rajak, Svetozar, *Yugoslavia and the Soviet Union in the Early Cold War, Reconciliation, comradeship, confrontation, 1953-1957*, Routledge 2010, 101.

⁵⁷ За сумаран преглед првих фаза у изградњи Покрета, од средине 1950-их па све до Лусакe, видети код: Tvrtko Jakovina, *Treća strana Hladnog rata*, Fraktura 2011, 35-71. За најшири преглед, видети: Bogetić, Dragan, *Nesvrstanost kroz istoriju, Od ideje do pokreta*, Beograd 2019, 51-201.

⁵⁸ Dimić, *Jugoslavija i Hladni rat...*, 196.; Трипковић, *Југославија-СССР...*, 16.

⁵⁹ Dimić, *Jugoslavija i Hladni rat...*, 202.

прихватити униформност која се захтевала.⁶⁰ И док је Београдска декларација регулисала питања државних односа, Титов одлазак у Москву у јуну 1956. и потписивање Московске декларације промовисали су принципе различитих путева и форми социјалистичког развоја, равноправности међу партијама, одбацивања наметања властитих ставова другим партијама, и др.⁶¹ По повратку у Југославију, Тито је тријумфовао речима да је „очувана и учвршћена независност Југославије.“⁶² Између две декларације, десио се и одржао се чувени XX конгресу КПСС, на коме је дошло до раскида са Стаљином, што је код Хрушчова побудило уверење да је Москва сада могла са више легитимитета да наступа према КПЈ.⁶³

Неће проћи ни неколико месеци, а совјетско-југословенске везе ће опет бити уздрмане. Криза у Мађарској и оштро несагласје око начина њеног решавања, запретила је да наруши тек обновљене односе.⁶⁴ Титов говор у Пули (новембар 1956), у ком се обрушио на совјетско руководство, дочекан је исто тако оштро и од стране Хрушчова, чиме је започео нови талас полемике између Београда и Москве, вођен махом преко штампе. Чинило се да ће односи опет пући. Но, већ почетком 1957. обе стране су ретерирале, стављајући у први план више интересе. Један од разлога због ког је Москва обуставила нападе, била је припрема нове конференције комунистичких партија, на којој су управо требало да буду превазиђени проблеми настали у оквиру социјалистичког блока поводом односа према кризи 1956.

Ново Саветовање 12 комунистичких партија, познато као Московска конференција, (Коминформ је био распуштен 1956. после XX конгреса), одржано је у новембру 1957, али је Југославија одбила да узме званично учешће у њеном раду и да потпише заједничку Декларацију. У многоме ју је све то подсећало на оснивачки акт неког новог савеза комунистичких партија, чему се доследно противила.⁶⁵ Југославија се противила и самој институцији одржавања оваквих саветовања, које је видела као тежњу ка униформности у гледиштима и поступцима. Од тог тренутка, а посебно у наредним месецима када буде обнародовала Нацрт програма СКЈ, Југославија и СССР ће опет ући у фазу озбиљне несагласности са СССР, али и са Кином. Управо ће Седми конгрес СКЈ одржан у мају 1958, на коме је усвојен нови партијски програм, означити (нови) и дефинитиван сукоб са Кином који ће потрајати наредних 12 година.⁶⁶ За разлику од Пекинга, размирице око програма неће проузроковати прекид у југословенско-совјетским односима, али ће довести до „хлађења“. Москва је реаговала тако што је отказала међудржавне сусрете и обуставила економску помоћ Југославији. Критике изнете на рачун програма СКЈ биле су да је „ревизионистички“, „антимарксистички“ и „антисовјетски“.⁶⁷ Све то су била већ позната средства притиска која се ни најмање нису допадала Београду. Наредне године, на XXI (ванредном) Конгресу КПСС, Југославија је оптужена да се ставила у „службу империјализма“ и упућене су оштре критике југословенском „ревизионизму“.⁶⁸ Тада је одлучено да се односи са Београдом „замрзну“, односно да се у потпуности игноришу, како њена спољна политика, тако и унутрашњи развој, и уопште било какво информисање о Југославији.⁶⁹ Напади ће кулминирати на Саветовању 81

⁶⁰ Исто, 206.

⁶¹ Трипковић, *Југославија-СССР...*, 31.

⁶² Исто.

⁶³ Đimić, *Jugoslavija i Hladni rat...*, 203.

⁶⁴ Трипковић, *Југославија-СССР...*, 41-60.

⁶⁵ Đimić, *Jugoslavija i Hladni rat...*, 240.

⁶⁶ Morača, Pero, Bilandžić, Dušan, Stojanović, Stanislav, *Istorija Saveza komunista Jugoslavije – kratak pregled*, Beograd 1977, 243.

⁶⁷ Đimić, *Jugoslavija i Hladni rat...*, 242.

⁶⁸ Трипковић, *Југославија-СССР...*, 97.

⁶⁹ Đimić, *Jugoslavija i Hladni rat...*, 248.

комунистичке партије у Москви у новембру 1960, када је СКЈ била једина комунистичка партија у свету која није била ни позвана да учествује, а оптужбе изречене на њен рачун су гласиле да је СКЈ издала марксизам-лењинизам, изнета је осуда југословенске варијанте „међународног опортунизма“, и нападнут је њен „антилењинистички и ревизионистички“ партијски програм.⁷⁰ Овакве критике и напади наравно да нису добродошло дочекани у Београду, где је на седници ЦК СКЈ изражено неслагање са „идеолошко-политичком екскомуникацијом и мешањем у унутрашње послове социјалистичке Југославије.“⁷¹ Треба рећи да је на истом том саветовању, СССР нападао и Кину, са којом је у међувремену такође отпочео оштар идеолошки расцеп (о томе ће бити више речи у наредном поглаву). Москва се сада налазила у једној тешкој позицији – била је у спору са две најзначајније социјалистичке државе, и истовремено је нападала једну за ревизионизам (Југославију) и другу за догматизам (Кину). Међународни раднички покрет пао је на најниже гране.

За то време, економска ситуација у Југославији се доста променила од друге половине 1950-их.⁷² У овом периоду су почели да се осећају и први ефекти самоуправљања, а обележила ју је изградња великих индустријских и инфраструктурних пројеката уз опоравак пољопривреде.⁷³ Знатна улагања у индустрију су се исплатила и југословенска економија је коначно постала спремна за извоз, док је у пољопривредном сектору почео да се производи вишак, и на тај начин смањује притисак на увоз робе прехранбене индустрије.⁷⁴ И не мање важно, поново је заживела трговина са социјалистичким источноевропским земљама.⁷⁵ Но, да би постигла значајнији економски раст, Југославија је од овог периода морала да започне са већим ослањањем на стране позајмице и кредите. Пре 1955. Југославија није могла озбиљније да рачуна на дугорочне кредите и стога је развој махом финансирала извозом.⁷⁶ Но, убрзо се увидело да то није довољно, па је од половине 1950-их почело озбиљније задуживање, а посебно од 1965, од када се задуженост прогресивно увећавала из године у годину.⁷⁷

Оснивање Покрета несврстаних

Хрушчовљева јавна изјава дата у Берлину, у месецима после отпочињања новог сукоба са Југославијом, да је најбоље да се Тито игнорише – „Пустите га нека ради по своме, не обраћајте пажњу на њега. Остављен сам, он неће постићи много“ – показала се као не баш најмудрија процена.⁷⁸ Остављен „сам“ и „на миру“, Тито се посветио раду на окупљању земаља које ће ускоро чинити Покрет несврстаних. Његова два друга велика путовање Азијом и Африком (1958-59)⁷⁹ и почетком 1961⁸⁰, била су истински прелудиј за сазивање Прве конференције несврстаних.

⁷⁰ Morača, Bilandžić, Stojanović, *Istorija Saveza komunista Jugoslavije...*, 243.; Трипковић, *Југославија-СССР...*, 109.

⁷¹ Исто, 243.

⁷² Bilandžić, *Historija...*, 221-234.

⁷³ Madžar, Ljubomir, Ostračanin, Miodrag, Kovačević, Mladen, „Economic Development 1947-1968“, *Yugoslav Survey Issue 1/1970*, 24.

⁷⁴ Исто.

⁷⁵ Marsenić, *Basic Characteristics...*, 61.

⁷⁶ Marković, Vukašin „Yugoslavia's Credit Relations with Foreign Countries“, *Yugoslav Survey Issue 3/1979*, 63.

⁷⁷ Од 1965. до 1978. посматрано, увећао се са 1 милијарде на 11,8 милијарди долара. – Исто. 63.

⁷⁸ Bisenić, Dragan, *Mister X – Džordž Kenan u Beograd (1961-1963)*, Beograd 2011, 61.

⁷⁹ Том приликом је обишао Индонезију, Бурму, Индију, Етиопију, Цејлон, Судан и УАР, како су се Египат и Сирија називали.

Београдска конференција и прво окупљање несврстаних одиграло се од 1. до 6. септембра 1961. године, чиме је отпочела нова фаза у југословенској спољној политици. На Првој конференцији Покрета несврстаних учествовало је 25 земаља са статусом пуноправних чланова, три земље су били посматрачи; били су ту и представници 24 ослободилачка покрета.⁸¹ Тада су формулисани принципи и циљеви политике несврстаних, који ће у наредним годинама бити детаљно разрађени. Коначно се појавио један ванблоковски фактор у међународним односима.⁸² Потреба за једном таквом глобалном снагом била је додатно подвучена околностима у којима се скуп одржавао, а које су карактерисали услови појачане хладноратовске заострености – обарање америчког шпијунског авиона У-2 над територијом СССР, што је довело до прекида скоро свих контаката на линији Вашингтон-Москва, почетак изградње Берлинског зида и обновљање совјетских нуклеарних тестова баш у време одржавања Београдске конференције.⁸³

На Конференцији су била усвојена два важна документа – Декларација шефова држава и влада ванблоковских земаља и Изјава о опасности од рата и апел за мир. Док је Београдска декларација имала дугорочнији стратешки и програмски карактер, и у којој је извршена је критичка оцена Хладног рата, поделе света на блокове, и империјалистичких и хегемонистичких претензија широм света, у другом документу су били су анализирани тада актуелни проблеми који су деловали угрожавајуће на цео светски мир, а САД и СССР су позвани да „обуставе ратне припреме“ и да нађу начин да „мирно реше постојеће проблеме“.⁸⁴ Са конференције су упућена два писма, једно америчком председнику Џону Кенедију, и друго совјетском лидеру, Никити Хрушчову, за које је речено да се у њиховим рукама налази „кључ мира и рата“, уз позив да директно реше постојеће спорове.⁸⁵ Колико је овај потез био далековид, показаће се годину дана касније, када управо Кенеди и Хрушчов, својом политиком „глувих телефона“, доведу свет на ивицу нуклеарног рата у време Кубанске ракетне кризе.

У свом иступу пред окупљеним у Београду, председник Тито се трудио да прикаже избалансиран приступ и „средњу линију“ у односу према светским проблемима, док је скуп несврстаних земаља назвао „савешћу човечанства“ – синтагмом касније често коришћеном када се говорило о улози покрета у свету. Нагласио је да је једна од главних мотивација било окупљање оних земаља које до тада нису имале значајнију улогу и које су претежно биле „објект политике великих сила и развијених индустријских земаља“.⁸⁶ Југословенска концепција

---

⁸⁰ Ово је уједно било и најдуже путовање – трајало је пуна 72 дана. Била је то турнеја по Северној и Западној Африци, а југословенски председник је посетио Гану, Того, Либерију, Мали, Мароко, Тунис и Египат. Уједно, ово је било једно од најскупљих и најдужих путовања, на које отишао је чувеним бродом Галеб, са више од 1 500 чланова посаде и у пратњи два разарача, једног теретног брода и неколико авиона. – Adamović, Miladin, „Galeb“ mira i razdora. 72 dana oko Afrike, Beograd 2001, 7.

⁸¹ Кардељ, Едвард, *Историјски корени несврставања*, Београд 1977, 63.

⁸² О Покрету несврстаних написано је много књига, издвојићемо неке најважније: Mates, Leo, *Počelo je u Beogradu*, Zagreb 1982; Mates, Leo, *Nesvrstanost, Teorija i savremena praksa*, Beograd, 1970; V. Jevtić, *Međunarodna uloga nesvrstanosti*, Beograd 1976; Petković, Ranko, *Nesvrstana Jugoslavija i savremeni svet*, Spoljna politika Jugoslavije 1945-1985, Beograd 1985; Кардељ Едвард, *Историјски корени несврставања*, Београд 1977; Radovanović, Ljubomir, *Nesvrstanost, Osnovi jedne doktrine međunarodne politike*, Beograd 1973; Богетић, Драган, *Корени југословенског опредељења за несврстаност*, Београд 1990; Vogetić, Dragan, *Nesvrstanost kroz istoriju, Od ideje do pokreta*, Beograd 2019.

⁸³ Совјетска страна је покушала да унапред понуди објашњење Југословенима како такав потез нема никакве везе са слањем „поруке“ Конференцији несврстаних, али та врста ограде није прихваћена као искрена. – Dimić, *Jugoslavija i Hladni rat...*, 248; Bisenić, *Mister X...*, 61.

⁸⁴ Кардељ, *Историјски корени...*, 65.; Dimić, *Jugoslavija i Hladni rat...*, 261.

⁸⁵ Dimić, *Jugoslavija i Hladni rat...*, 261.

⁸⁶ Mates, *Počelo je u Beogradu...*, 40.

окупљања земаља „трећег света“ је била, како је то формулисао један од идеолога идеје несврставања, Лео Матес – „окупљање што већег броја земаља на темељу сугласности о најважнијим начелима акције на свјетској позорници, а без обзира на географску припадност. Тежиште у тражењу партнера, није било ограничено континенталним или било каквим другим географским границама, него сличности положаја, историјског, и нарочито, недавног искуства у односима са вањским свијетом, а посебно са великим силама.“⁸⁷ Иако ће у наредним годинама, па и деценијама, долазити до појмовног преплитања, Југославија је од самог почетка правила разлику између несврстаних земаља и земаља „трећег света“, или како је то један од водећих југословенских руководилаца, Едвард Кардељ појаснио: „Појмом трећи свет, кад га идентификују са појмом несврставања, неки потенцирано тертирају покрет несврставања искључиво или претежно као антитезу блокова. Такво сужавање улоге покрета несврставања свело би његову политику на некакву политику конфронтације са земљама у блоковима, односно са водећим силама тих блокова, и то на једној беспринципијелној основи, без обзира на конкретну улогу коју у сваком појединачном случају прогресивног историјског збивања врше блокови, односно поједине земље које њима припадају.“⁸⁸ Била је видна југословенска намера да идеју несврставања прошири и постави на другачијој платформи – оној која је искључивала поларизацију и конфронтацију и која јој је омогућавала профилисање независно од блоковске поделе света, а не супротстављајући се у односу на њу.

Београдска конференција није добродошло дочекана од стране две супер силе, што је било очекивано. Жестока реакција Вашингтона и претње преиспитивањем политике према Југославији, забирнула је Тита.⁸⁹ У том периоду, у Београд је дошао Џорџ Кенан, један од „очева“ Хладног рата и идеолог политике „контејмента“ (containment)⁹⁰, али ће се на том месту задржати само две године. Његова улога је била управо покушај да се амортизује талас захлађења, али није успео да постигне много. И поред напора које је улагао у поправљање односа са Југославијом, за време његовог боравка у Београду Југославији је ускраћен статус најповлашћеније нације у трговини, чему се Кенан оштро противио.⁹¹ Незадовољан неуважавањем његових напора, затражио је да му се скрати мандат, што није била честа дипломатска пракса.⁹² Ипак, њесумњиво је дао допринос промени околности које ће довести до Кенедијевог позива Титу да посети Вашингтон, што је био први позив те врсте и уједно прва званична посета југословенског председника САД.⁹³ Тренутак реализације посете се није показао као најпогоднији – Кенеди је примио Тита само месец дана пре атентата, у октобру 1963, и самом том оклоношћу, практично сви постигнути договори, изгубиће убрзо на значају. Смена власти, долазак Џонсонове администрације и ескалација рата у Вијетнаму били су важан допринос размимоилажњу Београда и Вашингтона у наредним годинама. Развој југословенско-америчких односа биће успорен све до доласка на власт Ричарда Никсона, када ће доћи до квалитативне промене у приступу Београду, што ће детаљано бити разматрано у самом раду.⁹⁴

---

⁸⁷ Исто, 38.

⁸⁸ Кардељ, *Историјски корени...*, 9.

⁸⁹ Трипковић, *Југославија-СССР...*, 121.

⁹⁰ Геополитички стратешки приступ „санитраног кордона“ око СССР-а на почетку Хладног рата, са циљем спречавања његовог утицаја. За целокупан преглед видети: Gaddis, John Lewis, *Strategies of Containment: A Critical Appraisal of American National Security Policy During the Cold War*, Oxford University Press 2005.

⁹¹ Више о овоме код: Богетић, Драган, *Југословенско-амерички односи 1961-71*, Београд 2012, 52-53.

⁹² Bisenić, *Mister X...*, 193.

⁹³ Богетић, *Југословенско-амерички односи...*, 139-142.

⁹⁴ За шири преглед југословенско-америчких односа у овом периоду видети монографију: Богетић, *Југословенско-амерички односи 1961...*

Када је реч о југословенско-совјетским односима, они су почетком 1960-их доживели благо побољшање после поменутог разилажења 1958. На XXII конгресу КПСС из 1961, који ће Џоу Енлај демонстративно напустити, што ће означити дефинитивно кинеско-совјетско цепање, могли су се осетити неки нови тонови када је реч била о совјетском уважавању политике несврстаности, према којој су раније гајене дубоке резерве.⁹⁵ И поред тога, главне критике југословенске политике су се задржале, попут оне да југословенско руководство „пати од националне ограничености.“⁹⁶ Ипак, било је евидентно да се тло слегало и да су обе стране почеле да улажу напоре у унапређење односа, што ће посебно постати евидентно у 1962. када ће доћи до размене више значајних междуржавних посета, од којих је најзначајнија свакако била Титова посета Москви, и уједно први сусрет са Хрушчовом после пуних шест година.⁹⁷ Сам тај податак био је показатељ да су се ствари померале на боље. Титова одлука да оде у Москву била је добрим делом мотивисана тадашњом међународном позицијом Југославије, после затварања одрђених канала сарадње са САД, посебно економских. Узлазни тренд потврдиће се наредне године, доласком Хрушчова у Југославију. Односи са СССР-ом остаће добри све до Прашког пролећа 1968.⁹⁸

Када је реч о економској ситуацији у Југославији у овом периоду, треба рећи да је погоршање односа са САД у доброј мери коинцидирало са економским тешкоћама у земљи.⁹⁹ Прошло је више од деценије од када је прокламовано давање већих права радницима у управљању предузећима, али су овлашћења државе и даље остала велика. Због тога се 1961. кренуло у „малу привредну реформу“, како би се уједначили прописи са прокламованим привредним циљевима. У овом периоду, почеће и веће југословенско окретање ка земљама „трећег света“ у погледу развоја трговинских односа. За разлику од Кине, Југославија није у правилним размацима доносила петогодишње планове. После Првог петогодишњег плана, у периоду од 1953-1956, функционисала је на бази годишњих планова, да би тек 1957. био донет Други петогодишњи план.¹⁰⁰ По овом другом плану, било је предвиђено веће улагање у пољопривреду, лаку индустрију и робу широке потрошње, чиме би се подигао и стандард југословенских грађана. По Трећем петогодишњем плану (1961-1965) требало је одржати висок економски раст уз исправљање свих аномалија и боље балансирање између различитих индустријских сектора. Друштвени производ растао је у просеку за ових 12 година 7,8% годишње.¹⁰¹ Улагање у индустрију се исплатило и 1965. индустријски производи су чинили чак 80% југословенског извоза.

Тада је наступила трећа фаза и уједно највећа промена у сектору економских односа у послератној Југославији. Од 1965. започело се са привредном реформом, која је заправо значила веће окретање тржишним принципима и значајније укључивање југословенске привреде у светске економске токове.¹⁰² Првих неколико година биле су обележене успореним растом, који

---

⁹⁵ Богетић објашњава да је позитиван развој совјетских ставова према несврстаности био на првом месту „одраз политичких и блоковских интереса СССР-а“. Стављањем у први план премисе о „ангажованости“ Покрета несврстаних у працу мира (а не, како су неки на то указивали, промоцију неутралности), требало је да се уведе корелација између важности јединства и подршке између несврстаних и социјалистичких земаља, наспрам заједничког непријатеља – америчког империјализма. – D. Bogetić, „Jugoslovensko-sovjetski odnosi početakom 60-ih godina“, *Istorija 20. veka*, 3/2011, 211.

⁹⁶ Исто, 212.

⁹⁷ Исто; Dimić, *Jugoslavija i Hladni rat...*, 269-70.

⁹⁸ Bogetić, *Jugoslovensko-sovjetski odnosi...*, 215.

⁹⁹ Исто, 213.

¹⁰⁰ Marsenić, *Economic Development...*, 76.

¹⁰¹ Исто.

¹⁰² Madžar, Ostračanin, Kovačević, *Economic Development...*, 24; Bilandžić, *Historija...*, 305-319.

је био последица прилагођавања и чврсте економске политике са мање инвестиција. После привредне реформе 1965. југословенска привреда је постала „гладна“ недостајућих ресурса, неопходних за бржи економски развој. У том „ослобађању“ привредних потенцијала, крила се и замка, односно слабост оваквог решења – већ постојећи дефицит наставио је да стрмоглаво расте, што ће од југословенске економије на крају посматраног периода (крајем 1970-их) учинити озбиљно задужену земљу. Наизменичне мере либерализације и рестрикција, чиниле су флукуације још израженијим, а нестабилност већом. Убрзан технолошки развој је уједно био и мана и предност – апсорбовао је готово све расположиве сировинске ресурсе и инвестиције за себе, али ипак није био довољно висок да би обезбедио, у погледу обима и цена, довољно конкурентне производе на светском тржишту.¹⁰³ Друга важна карактеристика привредне реформе била је донекле хаотично стање узрковано дуплирањем фабрика, лошом опремом (коју су лако и брзо могли да набаве) уз помоћ све неоубзданијег задуживања, како у земљи тако и у иностранству.¹⁰⁴ Увоз робе широке потрошње је током целог посматраног периода био мање или више ограничен и предност је давана увозу опреме индустријских материјала неопходних за производњу. Рестрикције су имале за циљ да уравнотеже спољнотрговински биланс и смање нарастајући дефицит.¹⁰⁵

Свеукупно, југословенски привредни развој је био динамичан, са високом стопом развоја и инвестиција и убрзаним развојем индустрије, што је све дало добру основу за пораст запослености, смањење руралног становништва и промену економске структуре становништва, подизање стандарда.¹⁰⁶ Сировинска база и природни ресурси су били изузетно богати, али током целог посматраног периода недовољно искоришћени. Из тог разлога, југословенска економија је значајно трпела – ослоњена на велику потрошњу недостајућих ресурса, стварала је све већи дефицит и тако додатно оптерећивала економски развој. Слично као у Кини, и у Југославији је добар део периода развој пољопривреде био грубо занемарен, што је створило сличне тешкоће. И док је Југославија почела да опоравља своју пољопривреду 1960-их, Кина ће то учинити да са деценијом закашења. У целокупном периоду, структура спољне трговине имала је своју улогу у унутрашњем развоју, јер су одређени производи, неопходни за индустријализацију, морали да се увозе из иностранства. Југославија је пре привредне реформе највише увозила фабрике и индустријску опрему, а касније сировине и полуфабрикате.¹⁰⁷ У првим годинама после реформе, југословенска привреда се прилагођавала великој промени, и у тренутку када је започела сарадњу са кинеском економијом, полако је излазила из фазе стагнације у којој се налазила неколико година после реформског заокрета.

1968.

Почетком 1968. ништа није наговештавало да је свет улазио у једну од прекретних година Хладног рата. Југословенска спољнополитичка позиција је била стабилна, а на видику нису биле крупније промене, посебно не када је реч о југословенско-кинеским односима. Ипак, показало се да су криза која је избила 1968. и непосредне последице које је произвела, најдиректније утицале на конвергенцију југословенских и кинеских интереса, чиме ће уосталом и почети овај рад.

¹⁰³ Todorović, Srbislav, „Changes in the Structure of Yugoslav Imports 1965-1972“, *Yugoslav Survey* Issue 1/1973, 80.

¹⁰⁴ Ово стање подсетиће на ситуацију које ће задесити Кину 1977, са првим реформским корацама које ће предузети у правцу модернизације сопствене привреде.

¹⁰⁵ Todorović, „Changes in the Structure“..., 82.

¹⁰⁶ Madžar, Ostračanin, Kovačević, *Economic Development...*, 42.

¹⁰⁷ Marsenić, *Basic Characteristics...*, 59.

Зашто се 1968. испоставила толико важном за југословенско-кинеске односе? Прашко пролеће почело је заправо у зиму, са избором Александра Дубчека за првог човека КПЧ. Пропагирање реформског курса у правцу делимичне децентрализације економије, уз либерализацију дотадашњих ограничења у погледу медијских слобода, јавног говора и путовања, очекивано је било неприхватљиво за Москву. Усвајање акционог програма у априлу 1968, у коме је била садржана јеретичка идеја да се „независно од ослањања на искуство социјалистичких земаља“ у реформама мора поћи од „чехословачких услова“, уз дефинисање нове спољнополитичке позиције која је подразумевала „сарадњу са свима у интересу мира“,¹⁰⁸ било је превише за Москву. За то време, у Југославији су дешавања у Чехословачкој детаљно праћена и југословенски став према реформистичким тежњама био је да су процеси те врсте прихватљиви све док не угрожавају социјалистички карактер друштва.¹⁰⁹ Када су на пролеће 1968. околности постале сложеније, а југословенско руководство упознато са све већом совјетском забринутостију око дешавања у ЧССР, постало је опрезније у изношењу изјава.¹¹⁰

Међутим, криза поверења на релацији Москва-Праг је наставила да расте, да би у лето 1968. проблем ескалирао. Југословенска позиција је била јасна и недвосмислена – никаква интервенција СССР-а у чехословачке прилике није долазила у обзир.¹¹¹ Ипак, тенкови Варшавског пакта ушли су у Праг 21. августа 1968. и запрепастили читав свет. Из Београда су стигле оштре осуде, и организоване су многе јавне манифестације на којима се критиковао овакав потез Москве.¹¹² Међутим, међу западним земљама, а посебно у случају Вашингтона,¹¹³ изостале су очекиване оштре реакције. Испоставиће се да је совјетска интервенција, уз прећутно давање „одрешених руку“ Москви да сређује своје двориште, произвела истоветан осећај стрепње и у Београду и у Пекингу. Југословенско руководство се одмах окренуло САД у покушају да добије неку врсту гаранција за сопствену безбедност, у случају да се нађе у истом проблему као ЧССР. Да би се додатно подвукла југословенска решеност да не прође као ЧССР, свега неколико недеља касније званично је усвојен концепт „Општенародне одбране и друштвене самозаштите“, који је регулисан Законом о народној одбрани, ванредно усвојеном у септембру 1968.¹¹⁴

У случају Пекинга, показаће се да су ту тишину још гласније чули. После августа 1968. ништа више није било исто, и кинеском руководству је постало јасно да и само може бити изложено сличној агресији у будућности.¹¹⁵ Стога је морало да почне да тражењем излазних решења. Но, пре тога ћемо начинити преглед кинеског развоја до тог тренутка.

---

¹⁰⁸ Dimić, *Jugoslavija i Hladni rat...*, 327.

¹⁰⁹ Трипковић, *Југославија-СССР...*, 211.

¹¹⁰ Исто, 216.

¹¹¹ О југословенској позицији према чехословачкој кризи написано је доста радова. Најпотпунији преглед дат је у зборнику радова „1968 – 40 година после“, Београд 2008. Поред тога, значајна је и монографија Klasić, Hrvoje, *Jugoslavija i svijet 1968*, Heliks 2019; затим Dimić, *Jugoslavija i Hladni rat...*, 309-356.; Tripković, Đoko, „Међународни положај Југославије и војна интервенција у Чехословачкој 1968“, *Istorija 20. veka 1*, 2008, 115-131; Bogetić, Dragan, „Југословенско-амерички односи у светлу војне интервенције у Чехословачкој 1968“, *Istorija 20. veka 2*, Београд 2007, 75–88.

¹¹² Трипковић, *Југославија-СССР...*, 226.

¹¹³ Џонсонова администрација је очигледно водила рачуна да не реагује превише оштро на совјетски потез у Чехословачкој, јер се налазила у критичном тренутку преговора о ограничавању трке у наоружању. – Bromke, Adam, „Czechoslovakia and the World: 1968“, *Canadian Slavonic Papers/Revue Canadienne des Slavistes*, 10(4), 588.

¹¹⁴ Систем општенародне одбране подразумевао је укључивање цивила у територијалне оружане јединице, по месном, општинском и републичком принципу. – D. Bogetić, „Југословенско-амерички односи у светлу војне интервенције у Чехословачкој 1968“, *Istorija 20. veka 2*, Београд 2007, 79.

¹¹⁵ Garthoff, Raymond L., *Detente and Confrontation: American-Soviet Relations from Nixon to Reagan*, Brookings Institution 1994, 200.

Међународни и унутрашњи развој НР Кине од 1949-1969.

Када се Други светски рат завршио средином августа 1945. године, Кина је и даље била подељена. Централна влада Гуоминданга, коју су подржавале Сједињене Државе, контролисала је две трећине земље, док је остатак држала Комунистичка партија Кине, сем Манџурије коју је окупирала совјетска војска.¹¹⁶ Војска Гуоминданга је била знатно бројнија, са 4,3 милиона наспрам једва 1,2 милиона снага комуниста. Посматрајући ситуацију у Кини, Труманове процене су биле да ће, упркос томе, КП Кине однети превласт јер су били „фанатични.“¹¹⁷ Та процена се показала као добра и током 1947. и 1948. комунистичке снаге су полако почеле да односе превагу.¹¹⁸ Коначно, нова држава је формирана 1. октобра 1949. на тргу Тјенанмен. Оснивањем Народне Републике Кине започела је нова ера, како у кинеској историји, тако и у међународним односима. Хладни рат проширио се на Далеки исток.¹¹⁹ Чињеница да се НР Кина појавила на међународној сцени са четири и по године „закашњења“ у односу на Југославију, у којој су се ратни сукоби завршили 1945, била је прва важна разлика која је касније опредељујуће утицала на развој две земље и која је Кину оставила по страни, од самог почетка послератне изградње новог поретка, и у сталном каскању за међународним догађајима. Карте међу победницама Другог светског рата већ су биле раздвојене, те стога не чуди да нови актер није одмах био добродошло прихваћен, иако је посматрајући величину територије, бројност становништва и свеукупни потенцијал кинеске државе, од самог почетка било јасно да не може тако лако бити ни игнорисан.

Изградња државе

Идеолошка компонента кинеске револуције учинила је да за КП Кине односи са СССР-ом, уосталом као и у југословенском случају, одлучујуће утичу на позиционирање нове државе у

---

¹¹⁶ Pantsov, Alexander V., „The Chinese Communist Movement 1919–1949“, in Silvio Pons, Stephen A. Smith (Eds), *The Cambridge History of Communism, World Revolution and Socialism in One Country 1917–1941*, Cambridge University Press 2017, 611.

¹¹⁷ Исто 612; И поред тога, Труман је до краја подржавао Чанк Кајшека. – Sutter, Robert G., *U.S.-Chinese Relations, Perilous Past, Pragmatic Present*, Rowman & Littlefield Publishers, Inc. 2010, 50.

¹¹⁸ КП Кине није дошла на власт под заставом социјализма, комунизма или стаљинизма, већ под слоганом „Нове демократије“, који је био од пресудног значаја „Нова демократска револуција“ је у Маовом универзуму виђена као посебна етапа у развоју ослободилачког покрета у Кини. С обзиром на почетне позиције са којих је кретала, односно уважавајући чињеницу да је била „колонијална, полуколонијална и полуфеудална“ земља, оно што је Кина требала постићи није била социјалистичка, већ оно што је назвао „новом демократском револуцијом“. Многи аутори сматрају да је управо овај тактички потез омогућио КПК да придобије широке народне масе за подршку у кључним годинама револуције. – Pantsov, *The Chinese Communist Movement...*, 610, 613; Stojanović, *Rađanje globalnog sveta...*, 212.

¹¹⁹ Xia, *Negotiating...*, 12.

међународном поретку. За време Стаљиновог живота, кинеско-совјетске односе обележила је Стаљинова амбивалентност према надолazeћој кинеској револуцији и сумња у искреност Маове идеолошке позиције, а која се појавила још током Другог светског рата.¹²⁰ Шта више, Стаљин је на Јалти (фебруар 1945) пристао да прихвати владу Чанг Кајешка¹²¹ као легитимног кинеског представника, и обавезао се да неће подржавати КП Кине у унутрашњем сукобу у Кини.¹²² У складу са тим, непосредно по капитулацији Јапана, Стаљин је послао два телеграма руководству КПК упућујући их на преговоре са Гуоминдангом о обнови земље. Послао је и упозорење, да би се, уколико би дошло до поновног активирања грађанског рата, „кинеска нација суочила са самоуништењем.“¹²³ Не само да није давао подршку комунистима, већ је 1945. са владом Чанг Кајшека потписао и Споразум о пријатељству и сарадњи на 30 година.¹²⁴ Поред наведеног, постојале су и назнаке о размимоилажењима идеолошке природе, које су биле оличене у кинеском виђењу контрадикција у свету не искључиво на линији совјетско-америчког супротстављања, већ пре на линији борбе између империјализма и антиколонијализма, у контексту нарастајућих ослободилачких тендеција у свету.¹²⁵ Поред тога, Стаљин се плашио америчке интервенције уколико би комунистичке снаге завладале целом Кином.¹²⁶ Стога не чуди Стаљинова опрезност и колебање да да недвосмислену подршку снагама КП Кине.¹²⁷ Прва таква јасна подршка изречена је тек у мају 1948. када је Стаљин поручио Ивану Ковалеву, специјалном представнику КП КПЈ у КПК, да Совјетски Савез треба да се потруди да помогне КП Кине, речима да све док „две државе иду путем социјализма, победа светске револуције биће осигурана.“¹²⁸ На Стаљина су сигурно утицале промењене околности у свету, спуштање „гвоздене завесе“, али и све веће сумње у погледу југословенске позиције и осећај губитка контроле над балканским процесима. Више о сумњама те врсте, биће речи у наредном поглављу које се детаљно бави југословенско-кинеским везама.

И док је током грађанског рата Мао био свестан Стаљинових сумњи, сам се потрудио да их отклони неколико месеци пре коначне победе, у јуну 1949, поручивши да ће се КП Кине са

---

¹²⁰ Lüthi, Lorenz M., *The Sino-Soviet Split, Cold War in the Communist World*, Princeton University Press 2008, 27.

¹²¹ Уколико би се доследно пратила прихваћена транслитерација и мандарински пинјин, неке личности попут Чанг Кајшека би у потпуности биле непрепознатљиве, с обзиром да тако прочитано његово име гласи Ђаинг Ђиешу. Уз пар изузетака, која ће бити јасно наглашена, остала имена следе једно правило, у предговору јасно прецизирано.

¹²² Jian, Chen, *The Chinese Communist Revolution and the World*, in N. Naimark, S. Pons, & S. Quinn-Judge (Eds.), *The Cambridge History of Communism*, Cambridge University Press 2017, 97; Lynch, Michael, *The Chinese Civil War 1945–49*, Bloomsbury Publishing 2014, 76.

¹²³ Jian, *The Chinese Communist Revolution...*, 98.

¹²⁴ Услови, ипак треба рећи, нису били најповољнији за кинеску страну. За више: Shen, Zhihua, „The Political and Economic Foundations of the Sino-Soviet Alliance, 1948–1949“, in: Shen Zhihua (Ed.), *A Short History of Sino-Soviet Relations, 1917–1991*, Palgrave Macmillan 2020.

¹²⁵ Goncharov, Lewis, Xue, *Uncertain Partners...*, 27.

¹²⁶ Stojanović, *Рађање глобалног света...*, 213; Lynch, *The Chinese Civil War...*, 77.

¹²⁷ Више о Стаљиновој двострукој игри када је реч о подршци кинеској револуцији, видети рад Донгил Кима, који се ослања на новооткривене документе и који показују да је Стаљинова првенствена намера била подељена Кина како би се спречило јачање КПК, али и америчка интервенција и мешање у далекоисточне прилике. Да процена није била лоша сведочи америчка интервенција у Кореји свега годину дана касније. За више о Стаљиновој политици према КП Кине и Мао Цедунгу видети: Kim, Donggil, „Stalin and the Chinese Civil War, The Crucial Issues of the Early Cold War“, *Cold War History* Vol. 10, No. 2, May 2010, 185–202.

¹²⁸ Niu, Jun, „The Origins of the Sino-Soviet Alliance“, in: Odd Arne Westad (ed.), *Brothers in arms, The Rise and Fall of the Sino-Soviet alliance 1945-1963*, Woodrow Wilson Center Press 1998; Michael Sheng, „The United States, the Chinese Communist Party, and the Soviet Union, 1948-1950: A Reappraisal“, *Pacific Historical Review*, Vol. 63, No. 4 (Nov., 1994), 533.

њим на челу „ослонити на једну страну“ (yibiandao).¹²⁹ Било је јасно која је страна била у питању. Одмах по проглашењу нове државе у октобру 1949, ново руководство се потрудило да добије и конкретнију помоћ и подршку од најближег савезника. Мао, који је неколико пута током 1948. и 1949. покушавао да обезбеди позив за одлазак у Москву,¹³⁰ успео је да то учини тек у децембру 1949. О чувеном Маовом двомесечном боравку у Москви написано је већ доста тога, а најважнији резултат било је потписивање Споразума о узајамном пријатељству и сарадњи, што је заправо била измењена верзија споразума потписаног са Чанг Кајшеком пет година раније.¹³¹ У Пекингу су били задовољни споразумом. За младу државу, тридесетогодишњи савез пружао је сигурност у борби против америчког империјализма, али и економску помоћ у обнови.¹³² Толико је велико било кинеско поуздање у споразум, да је крајем марта 1950. кинески премијер Џоу Енлај, у интерном обраћању кадровима Министарства спољних послова, изјавио да је са кинеско-совјетским савезом било мање вероватно да ће Сједињене Државе започети нови агресорски рат у источној Азији.¹³³ То ће се врло брзо показати као изузетно лоша процена.

Мастило се на споразуму није ни осушило, а избио је Корејски рат. У овом рату, млада кинеска држава дошла је у војни сукоб са једном од највећих војних сила, САД, у покушају да заштити Северну Кореју од слома.¹³⁴ Корејски рат имао је далекосежне последице по Хладни рат уопште, а посебно по НР Кину. Уједно, Корејски рат ће додатно зближити СССР и НР Кину, али и удаљити кинеску државу од остатка света.¹³⁵ Чини се да је Корејски рат променио и Стаљинов поглед на КП Кине, и Мао Цедунга, и да га је макар у извесној мери ослободио параноје да је Мао потенцијални нови Тито. Речју, кинеско-совјетски савез учврстио је политичку и економску основу кинеско-совјетског савеза.¹³⁶

---

¹²⁹ Keith, Ronald C., *The Diplomacy of Zhou Enlai*, Palgrave Macmillan 1989, 38; Odd Arne Westad (ed.), *Brothers in arms, The Rise and Fall of the Sino-Soviet alliance 1945-1963*, Woodrow Wilson Center Press 1998; То се догодило у тренутку када је Лиу Шаоћи био у посети Москви, и када је између две партије, а будуће државе, договорена „подела рада“: Совјетски Савез је остао „заповедник светске револуције“ задужен за главну улогу промоције револуција на Западу, док би КПК требало да игра одлучујућу улогу у промовисању револуција на Истоку. – Jian, Chen, „The Chinese Communist Revolution and the World“, in N. Naimark, S. Pons, & S. Quinn-Judge (Eds.), *The Cambridge History of Communism*, Cambridge University Press 2017, 87; Shen, *The Political and Economic Foundations...*, 116-7. Иако је било јасно која страна је у питању, обавештајни подаци Стејт департмента сведоче да је у једном периоду постојало уверење на Западу да Кина може постати нова Југославија. Из тог разлога став британске владе је био да се новим кинеским властима одмах да подршка, како би се касније што ефикасније искористиле разлике између СССР-а и НР Кине. – Keith, *The Diplomacy of...*, 38.

¹³⁰ Shen, *The Political and Economic Foundations...*, 111-2.

¹³¹ North, Robert C., „The Sino-Soviet Alliance“, *The China Quarterly*, No. 1 (Jan. - Mar., 1960), 55; Sheng, „The United States...“, 532. За детаљан преглед око свих проблема приликом преговора, видети код: Shen Zhihua, „Conflicts of Interest and Creation of the Alliance Treaty, 1949–1950“, in Shen Zhihua (Ed.), *A Short History of Sino-Soviet Relations, 1917–1991*, Palgrave Macmillan 2020, 129.

¹³² Lüthi, *The Sino-Soviet Split...*, 31.

¹³³ Shen, *Conflicts of Interest...*, 130.

¹³⁴ Рат је отпочео нападом севернокорејских снага на Јужну Кореју, после чега су реаговале САД када су на челу велике коалиције под заставом УН, не само избациле севернокорејску војску, већ и упале на територију Северне Кореје, после чега се у рат укључила Кина. Рат је завршен 1953. потврђивањем статуса кво и граничном линијом између две земље дуж 38. паралеле, где се и данас налази. – Stojanović, *Rađanje globalnog sveta...*, 231-5; Shu Guang Zhang, *Mao's Military Romanticism: China and the Korean War, 1950-1953*, Lawrence University Press of Kansas, 1995.

¹³⁵ У први мах, Стаљин је био резервисан, и требало му је 12 дана да одлучи да пошаље војну подршку кинеским снагама, док код новог кинеског руководства није било дилеме да се слањем кинеских трупа бранила „источна капија“ социјалистичког блока. – Shen, Zhihua, „Differences and Cooperation During the Korean War, 1950–1953“, in: Shen Zhihua (Ed.), *A Short History of Sino-Soviet Relations, 1917–1991*, Palgrave Macmillan 2020, 133.

¹³⁶ Shen, *Differences and Cooperation...*, 133.

Но, то је уједно био и догађај после кога је млада кинеска држава дефинитивно изгубила шансу да буде део новог међународног поретка, али и да оствари неке своје важне стратешке интересе, попут освајања Тајвана.¹³⁷ То је била важна реперкусија Корејског рата чије последице се осећају и данас. Наиме, кинеско мешање у Корејски рат, дало дало је америчкој војсци повод за долазак готово на кинеску границу.¹³⁸ Стационирање Седме америчке флоте у Тајванском мореузу, учинило је америчку војну претњу по младу комунистичку државу реалном,¹³⁹ док је управо споразум са СССР-ом требало да је одагна. Поред тога, Корејски рат је од стране Вашингтона искоришћен као повод за међународну изолацију нових кинеских власти, због чега ће НР Кина у наредне две деценије бити практично искључена из светских збивања – неће јој бити омогућено да постане чак ни чланица УН пуних 20 година.¹⁴⁰ Уједно, Корејски рат као први значајнији хладноратовски сукоб, повукао је неке важне демаркационе линије у Азији, које ће оставити вишедеценијске последице и опредељујуће утицати на кинеску спољнуполитику у наредним деценијама.¹⁴¹

Фаза консолидације

После Корејског рата, Кина се окренула унутрашњем развоју. Утопистичке тежње нових власти заправо и нису биле толико нове. Надовезивале су се на стару миленаристичку традицију оличену у појму Великог мира¹⁴², ослоњену на идеју бескласног, насупрот строго хијерархијски устројеног мандаринског друштва.¹⁴³ Популарност Црвене армије и комунистичких снага међу сељацима, далеко најбројнијој групацији у полуфеудалној Кини, била је изузетно велика, што због ефикасне борбе против јапанског окупатора, што због окончавања систематске пљачке сељака од стране националистичке војске. Уз све то, крај вишевековне експлоатације сељаштва, уз прераспodelу земље, било је дочекано добродошло међу најсиромашнијим слојевима.¹⁴⁴ Прва фаза обнове земље завршена је 1952. године, да би се од 1954. прешло на совјетски модел развоја, оснивањем „радних задруга“, по узору на совјетске колхозе, увођењем петогодишњих планова и општом национализацијом.¹⁴⁵ У то време почиње и оријентација на тешку индустрију, чиме се заокружује копирање совјетског модела.¹⁴⁶

Док је Корејски рат зауставио кинеске шансе да постане део признатог међународног поретка, с друге стране јој је отворио врата земаља трећег света.¹⁴⁷ Иако ће о кинеској политици према земљама „трећег света“ бити више речи у наредном поглављу, с обзиром да се на том терену директно такмичила са Југославијом, овде је важно учинити кратак осврт.

¹³⁷ Roy, Denny, *China's Foreign Relations*, Macmillan Press Ltd 1998, 17.

¹³⁸ Детаљан преглед америчко-кинеских односа током Корејског рата видети код: Xia, *Negotiating...*, 43-75.

¹³⁹ Lüthi, *The Sino-Soviet Split...*, 34-5.

¹⁴⁰ Shutter, Robert G., *Foreign Relation of the PRC*, Rowman & Littlefield Publisher, 2013, 37, 61.

¹⁴¹ Између осталог, означио је правац у ком ће се Хладни рат даље кретати, посебно у Азији, довео је до повећања наоружања, до већег мешања САД у азијска питања, до америчког мешања у питања Индокине, проширења НАТО, и др. – Stojanović, *Rađanje globalnog sveta...*, 235.

¹⁴² Таипинг, по коме је име понео и револуционарни покрет у 19. веку.

¹⁴³ Идеја да жеља трансцендира материјалну стварност постаће посебна карактеристика владавине Мао Цедунга. – Жан Жерне, *Кинески свет*, Београд 2007, 667.

¹⁴⁴ Stojanović, *Rađanje globalnog sveta...*, 214.

¹⁴⁵ Исто, 215.

¹⁴⁶ Жерне, *Кинески свет...*, 670.

¹⁴⁷ Roy, *China's Foreign Relations...*, 20.

Маова заинтересованост за „међусвет“ појавила се већ у августу 1946, када је први пут изашао јавно са теоријом о средњој зони, која је предвиђала стварање глобалног уједињеног фронта против америчког империјализма. Кинески лидер је већ тада видео простор између америчко-совјетског надметања за „међусвет“, односно за колонијалне и полуколонијалне земље западне Европе, Африке и Азије.¹⁴⁸ У овој раној фази, ту су спадале све земље сем САД и СССР. Кина је од раних 1950-их све више показивала тежњу ка сарадњи са земљама азијског региона, а први корак на том путу било је учвршћивање односа са још једним младим азијском колосом – Индијом. Већ 1954. две земље су склопиле споразум којим су дефинисале принципе мирољубиве коегзистенције, које су узеле као модел за градњу билатералних односа.¹⁴⁹ Принципи су остали у познати у историји под именом ”панч шила” (пет принципа – међусобно поштовање територијалног суверенитета, ненападање, немешање у унутрашње послове, једнакост и узајамна корист и миран суживот).¹⁵⁰

Годину дана касније, на темељима ових принципа, одржана је конференција у Бандунгу (у априлу 1955), на којој су се окупиле 29 државе из Азије и Африке. Њен значај лежао је у томе што су се по први пут у историји азијске и афричке земље окупиле да разговарају о важним питањима, како регионалног тако и глобалног карактера.¹⁵¹ Управо је у Бандунгу Кина, коју је представљао премијер Џоу Енлај, промовисала пет принципа мирољубиве коегзистенције као водеће принципе своје спољне политике (ови принципи су ушли и у завршни манифест конференције). На овај начин, Кина је после Корејског рата, побољшала свој имиџ Кине као одговорне силе која се неће мешати у питања других земаља.¹⁵² Поред тога, важно је било и то што Кина је постигла први већи спољнополитички успех који није био повезан са Совјетским Савезом.¹⁵³ Уједно, Конференција у Бандунгу је означила почетак кинеског надметања са Југославијом, која ће наредне године састанком на Брионима и доношењем сопствене декларације, почети да поставља темеље свом моделу сарадње са земљама „трећег света“.

После Стаљинове смрти 1953, дошло је до извесних промена у совјетско-кинеским односима. Иако се обично сматра да су пукотине почеле одмах почеле да се појављују, заправо је Хрушчовљева намера да побољша односе са Кином била искрена. Чак је посетио Кину 1954. како би демонстрирао жељу да гради равноправне односе са Пекингом.¹⁵⁴ Такође, у време Хрушчова, економска помоћ Кини значајно је порасла.¹⁵⁵ Односи између две земље су се

¹⁴⁸ Lüthi, *The Sino-Soviet Split...*, 29.

¹⁴⁹ Чавошки, Јован, *Југославија и кинеско-индијски конфликт 1959-62*, Београд 2009, 54.

¹⁵⁰ Ghosal, A. K., „Panch Shila: An Essay in Promotion of World Peace and Understanding“, *The Indian Journal of Political Science* Vol. 17, No. 1 (1956), 59-63; Овим споразумом Индија се одрекла и свих својих претензија на Тибет, а Кина је обећала да ће поштовати тибетански традиционални облик владавине. – Lüthi, *The Sino-Soviet Split...*, 36.

¹⁵¹ Чавошки, *Југославија и кинеско-индијски...*, 79.

¹⁵² Roy, *China's Foreign Relations...*, 21.; Више о кинеској азијској политици и овом периоду, видети код Чавошки, „Стварање глобалне стратегије: НР Кина и Афро-Азија (1954-1965)“, *Токови историје* 2/2012, 203-231.

¹⁵³ Lüthi, *The Sino-Soviet Split...*, 36.

¹⁵⁴ Пред посету, Хрушчов је као гест добре воље предао Маоу списак кинеских КГБ сарадника у Кини. Не треба посебно наглашавати да су сви убрзо нестали. Хрушчов је донео и конкретне економске предлоге за сарадњу на додатних 15 индустријских пројеката. Ипак, иако Хрушчов није доживљавао Маоа као претњу, за разлику од Стаљина, између двојице лидера постојао је лични анимозитет – Хрушчовљева личност је иритирала Маоа, док је совјетски лидер кинеског савезника и његову културу сматрао ”недокучивом”. – Lüthi, *The Sino-Soviet Split...*, 39.

¹⁵⁵ Масиван програм помоћи Кини током 1950-их представљао је велико оптерећење за совјетску економију. Према проценама руских научника, вредност пројеката износила је 9,4 милијарде рубаља, укључујући 8,4 милијарде рубаља опреме и милијарду рубаља техничке помоћи. То је укупно износило 7 процената совјетског националног дохотка, који се могао, како је израчунато, искористити за изградњу 2 680 000 станова, чиме би се у великој мери ублажио стамбени проблем у СССР-у. У стварности, Совјети су платили високу цену да помогну кинеском економском развоју. О детаљаном прегледу помоћи у овом периоду видети код: Shen, Zhihua, „Khrushchev's Policy

половином 1950-их до те мере чинили стабилним, да га неки аутори у историографији виде као „медени месец“ кинеско-совјетских односа.¹⁵⁶ Управо у току тог „меденог месеца“ Југославија је обновила своје односе и са Пекингом и са Москвом, чиме се међузависност у овом „троуглу“ само још једном манифестовала.

Једна од кључних хладноратовских година, која ће се показати као година раскршћа за историју међународног радничког покрета, и која ће значајно утицати и на даљи развој совјетско-кинеских односа, била је 1956. година.¹⁵⁷ У периоду после Хрушчовљевог реферета изнетог на XX Конгресу КПСС и критике стаљинизма коју је садржао – што су Кинези препознали као делимичну критику њиховог система и Маовог култа у самој Кини – пукотине ће почети да избијају на видело.¹⁵⁸ Мао се није противио дистрибуцији садржаја Хрушчовљевог тајног говора, што указује на то да, бар у почетку, није био забринут да би дестаљинизација могла имати озбиљне последице по кинеско друштво.¹⁵⁹ Међутим, убрзо је почео да хвата све нијансе Хрушчовљевог реферата и да оцену Стаљина прилагођава сопственом виђењу. На седници Политбироа у марту 1956. на којој се расправљало о грешкама које је Стаљин починио током различитих периода совјетске историје, Мао је предложио своју формулу (касније често коришћену) наводећи да је Стаљин у 30 процената чинио грешке, а у 70 процената био у праву. Мао је оправдао Стаљинове грешке речима да су грешке неизбежне, али да је Стаљин први у историји створио социјалистичку државу.¹⁶⁰ После XX Конгреса, десила су се два важна догађаја која ће дубоко узнемирити кинеско руководство – биле су то кризе у Пољској и у Мађарској.¹⁶¹ И док је Мао био помирљив према пољском случају, то је по питању Мађарске и сам подржао радикалан приступ. У јануару 1957, у Европу је на турнеју дошао Џоу Енлај, са циљем да донекле ублажи последице насталих догађаја на међународни раднички покрет.¹⁶² Чини се да је шатл дипломатија Џоу Енлаја постигла одређени степен успеха и да је обновила део срушеног јединства међу социјалистичким земљама и ојачала социјалистички блок, бар на кратко.¹⁶³ Оцена ЦИА је била да је овакво кинеско поступање, показало да је Кина постала „пунолетни колос“ и да је себи отворила врата преузимању водеће улоге у комунистичком свету.¹⁶⁴

Toward China and the Honeymoon of the Alliance, 1954–1956”, in: Shen Zihua (Ed.), *A Short History of Sino-Soviet Relations, 1917–1991*, Palgrave Macmillan 2020, 148, 151-157; Lüthi, *The Sino-Soviet Split...*, 40.

¹⁵⁶ Shen, Zihua, „The Twentieth CPSU Congress and the Eighth CCP Congress, 1956”, in Shen Zihua (Ed.), *A Short History of Sino-Soviet Relations, 1917–1991*, Palgrave Macmillan 2020, 161; Lüthi, *The Sino-Soviet Split...*, 38.

¹⁵⁷ Година је значајна и због тога што тада и СССР и Кина тада почињу да преиспитују социјалистички модел развоја. Исте године када је одржан Двадесети конгрес КПСС, одржан је Осми конгрес КПК, који се ослањао на Двадесети конгрес у погледу општих идеја и развојних програма. – Shen, *The Twentieth CPSU Congress ...*, 173.

¹⁵⁸ Shen, *The Twentieth CPSU Congress...*, 163; Stopić, Zvonimir, „Četiri etape kineske kritike Jugoslavije”, *Historijski zbornik god. LXXII (2019)*, br. 2, 366.

¹⁵⁹ Shen, *The Twentieth CPSU Congress...*, 167.

¹⁶⁰ По Маовим директивама, *Женмин жибао* је објавио уводник под насловом „О историјском искуству диктатуре пролетаријата“, што је заправо био резиме расправе на састанку Политбироа. Намера чланка је била да се спречи даље ширење песимистичког расположења међу КП широм света, али и да да „свеобухватну анализу“ Стаљинове политике за кинеску публику. – Shen, *The Twentieth CPSU Congress...*, 168.

¹⁶¹ Jian, Chen, *Mao's China and the Cold War*, The University of North Carolina Press, 2001, 145-162; Гелер, М., Некрич, А., *Утопија на власти*, Подгорица 2000, 501-509.

¹⁶² Shen, Zihua, Xia, Yafeng, „New Evidence for China's Role in the Hungarian Crisis of October 1956: A Note”, *The International History Review* Vol. 31, No. 3 (September 2009), 558-575; Shen, Zihua, Xia, Yafeng, „The whirlwind of China: Zhou Enlai's shuttle diplomacy in 1957 and its effects”, *Cold War History*, 10(4), 2010, 513–535.

¹⁶³ Shen, Zihua, „The Polish and Hungarian Crises and CCP Political Support for Khrushchev, 1956–1957”, in: Shen Zihua (Ed.), *A Short History of Sino-Soviet Relations, 1917–1991*, Palgrave Macmillan 2020, 186.

¹⁶⁴ Исто.

Верујући да ће политичка либерализација спречити исту врсту поремећаја који су уздрмали Источну Европу, на таласу Хрушчовљеве критике Стаљинових метода владавине, Мао је одлучио да отпочне експеримент сопствене политичке либерализације, који је у историји остао упамћен под именом „Кампања стотину цветова“. ¹⁶⁵ Иако је кампања требало да се искористи за поправку недостатака у кинеском политичком систему, показало се да су изречене критике биле далеко оштрије него што је Мао очекивао. Кампања је потрајала шест недеља, а студентски немири у Вухану, означили су крај романтичног погледа на свет, док је челична рука партије поново преузела ствари у своје руке. ¹⁶⁶ Показало се да експерименти са давањем већих слобода нису донели очекиване резултате. Кампања је стопирана, а започела је нова – као реакција на претерану либерализацију лансирана је антидесничарска кампања која је требало да означи финални обрачун са преосталим “следбеницима” капитализма. ¹⁶⁷

У јеку ове кампање, одвијале су се припреме за Московску конференцију, која ће се испоставити као круна совјетско-кинеске сарадње. Замишљена као скуп свих КП, окупљених поводом 50 година Октобарске револуције, конференција ипак није успела да обезбеди пуно јединство (Југославија је одбила да учествује, о чему ће бити речи детаљно у наредном поглављу). ¹⁶⁸ Но, кинеско-совјетски односи достигли су свој врхунац и конференција је представљена као пример успешне сарадње две водеће земље социјализма. ¹⁶⁹ Мао је изгледа искрено веровао да ће конференција учврстити јединство комунистичког света (уосталом он ју је и предложио), ¹⁷⁰ што показују записи са састанка Политбироа КПК, неколико недеља пре његовог одласка у Москву у коју је отишао, како је рекао, са намером да „прво учврсти јединство КПСС, па да је (тек) онда критикује“. ¹⁷¹ То је значило да је Мао видео интерес у јакој КПСС и управо је његов лични одлазак по други пут у СССР требало да подвуче озбиљност његових настојања. Мао је желео да пружи подршку совјетском руководству после „немирне“ 1956, али и лично Хрушчову после изазова са којима се совјетски лидер суочио унутар сопствене партије у јуну 1957. ¹⁷² На овој конференцији Мао је изговорио добро познате речи: „Мислим да је међународна ситуација дошла до нове прекретнице. Данас у свету постоје два ветра, Источни и Западни. Постоји стара кинеска изрека: „Или ће Источни ветар превладати над Западним или ће Западни превладати над Источним ветром.“ То је обележје и данашње ситуације (у свету); Верујем да Источни ветар превладава над Западним. Снаге социјализма су надмоћно супериорније од сила империјализма.“ ¹⁷³

¹⁶⁵ Lüthi, *The Sino-Soviet Split...*, 47; Spence, Jonathan, *The Search For Modern China* 1990, 539–43.

¹⁶⁶ Stojanović, *Rađanje globalnog sveta...*, 217-8.

¹⁶⁷ Lüthi, *The Sino-Soviet Split...*, 47.

¹⁶⁸ За детаљан преглед рада Конференције, на основу најновијих извора, видети код: Shen, Zhihua, Xia, Yafeng, „Hidden Currents during the Honeymoon, Mao, Khrushchev, and the 1957 Moscow Conference“, *Journal of Cold War Studies* Volume 11, Issue 4, Fall 2009, 74-117.

¹⁶⁹ Shen, Zhihua, „Mao, Khrushchev, and the Moscow Conference, 1957“, in: Shen Zhihua (Ed.), *A Short History of Sino-Soviet Relations, 1917–1991*, Palgrave Macmillan 2020, 189.

¹⁷⁰ Исто, 205.

¹⁷¹ Исто, 194.

¹⁷² У јуну 1957, једна група совјетских функционера предвођена Маљенковим, Молотовим и Кагановичем, покушала је да преузме контролу у партији и да удаљи Хрушчова са места генералног секретара. Испоставило се да рачуница није била добра и да је Хрушчовљева подршка у партији и даље била велика. У наредним данима, сазван је ванредни пленум Централног комитета. На том састанку, три главна завереника проказана су као „антипартијска група“ и оптужени за „фракционашење“ и саучесништво у Стаљиновим злочинима. Избачени су из Централног комитета и Президијума, а Хрушчов је учврстио своју власт. – Гелер, Некрич, *Умонуја...*, 518.

¹⁷³ Shen, Zhihua, *Mao, Khrushchev...*, 201.

Поред тога, Мао је говорећи на конференцији недвосмислено нагласио да вођство препушта КПСС речима да „змија без главе не може да се креће“.¹⁷⁴ Но, био је то тактички потез и сам Мао је већ размишљао о томе како Кина неизоставно иде ка позицији прве државе социјализма.¹⁷⁵ Но, прво је морао да се позабави стањем кинеске економије, чији параметри су показивали даје Кина и даље значајно каскала за СССР-ом, а посебно за западним развијеним земљама. Знао је да мора нешто да предузме уколико жели да промени такво стање. Из те тежње, изродила се кампања „Велики корак напред“.

Велики корак напред и раскид са СССР-ом

Средином 1950-их, показало се да је совјетски модел економског развоја који је Кина преузела од СССР-а, изазвао структурну кризу између пољопривреде и индустрије, сличну оној коју је НЕП покренуо у Совјетском Савезу крајем 1920-их.¹⁷⁶ По узору на Стаљина касних 1920-их, Мао је решење видео у ослањању на радикалне револуционарне стаљинистичке идеје.¹⁷⁷ Маова идеја да Кина треба да следи свој социјалистички пут појавила се још 1956. у виду питања које је поставио: „И Совјетски Савез и Кина су социјалистичке земље. Да ли је могуће да идемо бржим и бољим путем? Можемо ли усвојити бржи, бољи и економичнији начин за социјалистичку изградњу?“¹⁷⁸ Наредне године се запитао да ли би Кина могла претећи СССР у производњи челика – тако што би произвела 14 милиона тона челика у року од 21 године? Ова размишљања наговештавала су кампању која се спремала. Постала је очита Маова жеља да Кина надмаши СССР, по сваку цену и што пре.¹⁷⁹

Први „велики“ погрешан корак био је тај, што је у жељи да створи сопствену Аркадију, Мао поверовао да ће готово само натприродном снагом воље, надоместити вековно привредно

---

¹⁷⁴ Исто, 198.

¹⁷⁵ Главна тачка спора између КПСС и КПК током конференције била је у погледу односа према неизбежности рата. Сумње коју је Мао полагао у напуштање револуционарности од стране КПСС, биле су повезане са сопственим искуством у преузимању власти насилним средствима и револуционарном борбом која је сада било у супротности са ставовима КПСС установљеним на Двадесетом конгресу КПСС. Мао је био сумњичав да ће усвајање таквих принципа бацити сумњу на револуционарна искуства КПК. То је био озбиљан знак кинеско-совјетских разлика у Московској декларацији 1957. године. Ипак, ради одржања кинеско-совјетског јединства, Мао је пристао на компромис и уступак. Међутим, управо је ово размимоилажење било важно за каснију експлоатацију разлика током кинеско-совјетске полемике 1960-их. – Shen Mao, *Khrushchev...*, 196.; Гелер, Некрич, *Умолуја...*, 531.; Био је то уједно и први пут да Мао је позвао светске комунисте да делују агресивније ослобађајући се страха од рата, чак и нуклеарног рата, који би могао да убије половину читаве људске расе. Хрушчов ће се касније изјавити да је био ужаснут када је чуо ову Маову изјаву. – Sheng, M. M, „Mao and China's Relations with the Superpowers in the 1950s: A New Look at the Taiwan Strait Crises and the Sino-Soviet Split“, *Modern China*, 34(4), 2008, 502.

¹⁷⁶ Lüthi, *The Sino-Soviet Split...*, 41.

¹⁷⁷ Исто, 42.

¹⁷⁸ Shen, Zhihua, „The Twentieth CPSU Congress and the Eighth CCP Congress, 1956“, in: Shen Zhihua (Ed.), *A Short History of Sino-Soviet Relations, 1917–1991*, Palgrave Macmillan 2020, 171.

¹⁷⁹ Исто; „Друг Хрушчов нам је рекао да СССР може да претекне Сједињене Државе за петнаест година (...) Открио сам да Велика Британија тренутно производи 20 милиона тона челика годишње, а за следећих петнаест година може произвести 30 милиона тона челика годишње. Па, шта је са Кином? За следећих петнаест година могли бисмо произвести 40 милиона тона годишње. Неће ли ово значити претицање Велике Британије?“ – упитао се Мао. Иза слогана претицања Велике Британије и сустизања Сједињених Држава, Мао је заправо говорио о престижању СССР-а. Једино на тај начин Кина би могла да постане лидер социјалистичког блока. – Shen, Mao, *Khrushchev...*, 202.

заостајање. Идеја да ће се окупљањем људи у новоуспостављене самодовољне целине, комуне, једноставним прокламовањем, за две године постићи циљеви из петогодишњег плана, била је од старта апсурдна. Мао није имао времена да чека на резултате природног и спорог економског развоја, већ је скоковитим концептима покушавао да претигне сопствену смртност. Кампања је требало да доведе до комплетног преуређења постојећег система, у три корака, организовањем сеоских и градских заједница у нове формације, комуне; затим, улагањем крајњих напора сваког појединца очекивало се да ће доћи до сустизања западних индустријализованих друштава у кратком року, и на крају, кампања је требало да доведе до финалног обрачуна са претеклим буржоаским елементима и интелигенцијом, која је дизала главу, а повремено и глас.¹⁸⁰

Колективизација је била кључна реч која је обележила кампању – колективизација средстава за производњу, предмета за свакодневну употребу и на крају, колективизација (породичног) живота. Чланови комуне требало је да све деле, да заједно живе, раде и да доносе одлуке. Почетак кампање је протекао оптимистично, уз вансеријске резултате. Пренебрегло се, међутим, да резултати нису сами по себи били последица генијалности политичког вођства, већ и сплета једног низа околности (одличне жетве 1958, нпр.). Већ следеће године, пројектоване жеље и резултати су се значајно мимоишли, али кочницу нико није повукао на време.¹⁸¹ Напротив, смањена су средства и ресурси за пољопривреду (и преусмерени на тешку индустрију), посебно у сектору производње хране, док су истовремено квоте житарица које је требало испоручити држави за извоз биле увећане. То је значило да се производило мање хране, а да је више предавано држави.¹⁸² Тиме су генерисани услови за улазак у кризу, која спада међу најтеже тренутке у кинеској историји. Окидач су биле лоше временске прилике, које су довеле до колапса и смрти преко 20 милиона људи.¹⁸³ Била је то највећа глад коју је изазвао човек. Три године експеримента довеле су Кину на ивицу пропасти.¹⁸⁴

Цела кампања, а посебно увођење система комуна, наишла је на жестоку реакцију Москве. Кинески историчари сведоче да је совјетска реакција дубоко увредила Маоа и да је само појачала његово уверење да совјетским лидерима, а посебно Хрушчову, недостаје политичке мудрости и револуционарне чврстине.¹⁸⁵ На ове, како их је видела, нападе из Москве, КПК је одлучила да упути јавне критике Хрушчову, чиме је отпочео расцеп између Пекинга и Москве.¹⁸⁶ У исто време, појавила су се и прва већа спољнополитичка размимоилажења између две земље. Прво је дошло до спора у јулу 1958. године, док су у Пекингу, Хрушчов и Мао преговарали о заједничким кинеско-совјетским поморским базама у Кини (наводно би нуклеарно наоружане совјетске подморнице дуж кинеске обале одвраћале Американце од интервенционистичке политике на простору источне Азије). Договор је пропао када је Мао оптужио Хрушчова да је иза предлога стајао покушај успостављања совјетске контроле над кинеском обалом.¹⁸⁷ Други велики проблем били су Маови покушаји да војно реши тајванско

---

¹⁸⁰ Li, Wei, Yang, Dennis Tao, „The Great Leap Forward: Anatomy of a Central Planning Disaster“, *Journal of Political Economy*, 113(4), 2005, 840–877; Stojanović, *Rađanje globalnog sveta...*, 218.

¹⁸¹ Жерне, *Кинески свет...*, 672.

¹⁸² Naughton, Barry, *The Chinese Economy, Transitions and Growth*, The MIT Press, 2007, 70; Li, Yang, *The Great Leap Forward...*, 873.

¹⁸³ Naughton, *The Chinese Economy...*, 72.

¹⁸⁴ Lüthi, *The Sino-Soviet Split...*, 83-90.

¹⁸⁵ Shen, Zhihua, Xia, Yafeng, „The Great Leap Forward, the People's Commune and the Sino-Soviet Split“, *Journal of Contemporary China*, 20(72) (2011), 862.

¹⁸⁶ Shen Zhihua, „Differences Over Domestic and Foreign Policies, 1957–1959“, in: Shen Zhihua (Ed.), *A Short History of Sino-Soviet Relations, 1917–1991*, Palgrave Macmillan 2020, 209.

¹⁸⁷ Lüthi, *The Sino-Soviet Split...*, 91-2.

питање и изазивање две тајванске кризе (1954. и 1958).¹⁸⁸ Посебно је Друга тајванска криза изиритирала Хрушчова до те мере, да није могао да се судржи да јавно не „очита“ КПК лекцију.¹⁸⁹ Разлог је био тај што Мао није обавестио Хрушчова да се спрема на рат са Тајваном. На тај начин прекршио је „дух“ совјетско-кинеског споразума из 1950, али и узнемирио Хрушчова који је све више сумњао у Маов здрав разум и адекватне политичке процене.¹⁹⁰ Маов све већи волонтаризам у спољној и унутрашњој политици, а посебно често понављана теза о кинеској спремности на нуклеарни рат (који је био једна од разматраних опција од стране америчке администрације за време Друге тајванске кризе), истински су бринули Хрушчова. Управо ће овај криза значајно погоршати како личне односе између два лидера, тако и политичке односе између СССР-а и Кине.¹⁹¹

Једно од већих размимоилажења било је повезано и са кинеском тежњом да развије нуклеарно оружје, док су Совјети на све начине покушавали да ограниче кинески приступ „атомском клубу“.¹⁹² Будући да је Хрушчов још раније наговестио да се совјетски нуклеарни кишобран неће проширити на Тајвански мореуз, Маоу је било јасно да Кина мора развити сопствени нуклеарни програм.¹⁹³ Све то најавило је скорашњи расцеп, који се догодио 1960. када је Хрушчов донео одлуку да из Кине повуче све совјетске стручњаке и да обустави све капиталне индустријске пројекте, доводећи Кину у врло тежак економски положај. Односи су у наредним годинама наставили да иду силазном путањом – од XXII конгреса КПСС у октобру 1961. године, када је КПК почела да ословљава КПСС као ревизионистичку странку, преко совјетске подршке Индији у кинеско-индијском пограничном сукобу 1962, до јула 1964. године, када је КПК суспендовала партијске односе са КПСС. Државне везе нису прекидане, и амбасадори нису повучени, али су односи у наредним годинама били обележени оштрим полемикама и свакодневним нападима, а 1969. доћи ће и до краткотрајног оружаног сукоба.

Кинеско-совјетски расцеп био је један од оних који су одредили смер Хладном рату. Ни чисто национални, великодржавни или идеолошки мотиви, не могу у потпуности објаснити раскол између Пекинга и Москве. Сукоб националних интереса био је пре резултат, а не узрок кинеско-совјетске поделе.¹⁹⁴ Кинеско-совјетска борба око идеологије била је такође само про форме. Суштина спора била је борба за вођство у међународном комунистичком покрету. Неспремност било Кине, било Совјетског Савеза за компромис по питању вођства у оквиру међународног комунистичког покрета, довела је до пуцања кинеско-совјетских веза.¹⁹⁵ Две идеолошки блиске земље, постале су преко ноћи најљући непријатељи. Толико велики, да је обема САД, иако сматран највећим хладноратовским супарником, у једном тренутку почео да изгледа привлачнији од сарадње са оном другом. Управо ће стратешка прегруписавања унутар

¹⁸⁸ Jian, *Mao's China...*, 163-204; Sheng, M. M., „Mao and China's Relations with the Superpowers in the 1950s: A New Look at the Taiwan Strait Crises and the Sino-Soviet Split“, *Modern China*, 34(4) 2008, 477–507; Lüthi, *The Sino-Soviet Split...*, 35.

¹⁸⁹ Shen, Zhihua, Xia, Yafeng, „The Great Leap Forward, the People's Commune and the Sino-Soviet Split“, *Journal of Contemporary China*, 20(72) (2011), 878.

¹⁹⁰ Мао се у једном разговору упитао: „Хрушчов жели да побољша односе са Сједињеним Државама? Добро, честитаћемо му нашим оружјем ... Укључимо и Сједињене Државе ... Чанг Кај Шек жели да Сједињене Државе употребе (атомску) бомбу против нас. Нека је употребе. Хајде да видимо шта ће тада рећи Хрушчов.“ Овај ток мисли показује да је Мао и те како био свестан ризика који је предузимао, као и да је намерно и свесно померао границе америчког и совјетског стрпљења. – Sheng, *Mao and China's Relations...*, 498-9.

¹⁹¹ Lüthi, *The Sino-Soviet Split...*, 101.

¹⁹² Гелер, Некрич, *Умонуја...*, 532.

¹⁹³ Lüthi, *The Sino-Soviet Split...*, 35; После прекида кинеско-совјетског програма и повлачења совјетских стручањака, Кина је уложила све своје напоре и успела је 1964. без совјетске помоћи да развије нуклеарно наоружање.

¹⁹⁴ Danhui Li, Yafeng Xia, *Mao and the Sino-Soviet Split, 1959-1973, A New History*, Lexington Books 2018, 45.

¹⁹⁵ Исто.

„троугла“ и почетак кинеско-америчког приближавања, бити важна упоришна тачка одакле се кренуло у разматарњу обнове југословенско-кинеских односа.

Истовремено са погоршањем кинеско-совјетских веза, закомпликовала се ситуација у југоисточној Азији. Поново се активирао вијетнамски проблем, који се чинио решеним. И док је НР Кина заједно са СССР-ом имала кључну улогу у окончању Првог вијетнамског рата (1954), десет година касније се нашла пред новом безбедносном дилемом, сличном оној коју је представљао Корејски рат, али сада у сукобу са Москвом.¹⁹⁶ Рат у Индокини у једном моменту се учинио као погодан повод за поправљање односа на линији Пекинг-Москва, али до тога ипак неће доћи.¹⁹⁷ Кина је отишла потпуности у другом правцу – окренула се спољнополиитшкој изолацији и унутрашњој радикализацији, чиме је ушла у нову фазу која је остала упамћена под именом Културна револуција.

Културна револуција

Културна револуција била је један од оних догађаја у историји коме се тешко проналази парњак. Оригиналост је лежала не толико у коришћењу покрета маса, већ у Маовом вештом усмеравању енергије на одабране мете, што је Културну револуцију учинило толико разорном. Културна револуција је почела 25. маја 1966. качењем зидног плаката Ние Јуанзи на згради Пекиншког универзитета, у којем се ова предавачица филозофије обрушила на један број партијских кадрова на Универзитету.¹⁹⁸ Но, она се само ослонила на одлуке Политбироа од 16. маја, којима је Мао, упозоривши на претњу од антикомунистичких кадрова унутар партије, заправо започео унутарпартијски обрачун. Постер Ние Јуанзи је од стране Маоа искоришћен као пропагандно средство за мобилизацију маса и постао је симбол Културе револуције. У Пекингу су масе убрзо изашле на улице, а врло брзо немири су се проширили и на друге делове Кине. Формирани су радни тимови састављени од студената и ђака на свим пекиншким школама и на универзитетима.

Прва два месеца се најчешће називају „бели терор“ и односе се на време до августа, када су Црвене гарде преузеле улогу преносиоца револуционарних идеја, и када је почео „црвени терор.“¹⁹⁹ Пламен је наишао на плодно тле и врло брзо се проширио даље. Томе је допринела одлука да се обезбеди бесплатан превоз свима који су желели да дођу из унутрашњости у Пекинг и присуствују чувеним Маовим обраћањима. Био је то први пут да је Мао изашао из сенке и јавно стао на чело кампање коју је подстакао. Рачуна се да је 13 милиона младих људи искористило ову могућност и дошло у Пекинг у периоду август-септембар.²⁰⁰ Померања су била тектонска.

Тада су почели и први напади Црвене гарде на партијске и академске функционере. Убрзо ће се указати и једна неочекивана мана оваквог деловања – колико год су били спремни да беспоговорно извршавају директиве о нападима на непозната лица, оштрица напада је тупела када су почели да их усмеравају на локалне функционере, које су често не само познавали, већ су међу њима постојале фамилијарне везе. До краја 1966, почеле су да се откривају праве мете

¹⁹⁶ Jian, *Mao's China...*, 205-237.

¹⁹⁷ Lüthi, *The Sino-Soviet Split...*, 35.

¹⁹⁸ Roderick MacFarquhar, Michael Schoenhals, *Mao's Last Revolution*, Belknap Press of Harvard University Press 2008, 59.

¹⁹⁹ Исто, 102.

²⁰⁰ Suzanne Pepper, *Radicalism and education reform in 20th-century China: the search for an ideal development model*, Cambridge University Press 2000, 365.

напада. За само неколико месеци, од постера Ние Јуанази, стигло се до самог срца партије. Почео је удар на Лију Шаођија, кинеског председника,²⁰¹ али и на Денга Сјаопинга и друге партијске функционере, који су означени као „следбеници капиталистичког пута“. Како је један од циљева Културне револуције био и Маово осигуравање, не само сопствене позиције у партији, већ и наслеђа, било је важно склонити оне за које се сумњало да могу променити „боју“ кинеске револуције. Дубљи смисао Културне револуције је био да се „обуку и одгаје милиони наследника“ који ће наставити са спровођењем пролетерске револуције.²⁰²

Једном када су разорене старе структуре, управљање је требало да преузму Револуционарни комитети. Ове комитете су чинили бивши функционери (који су успешно прошли фазу самокритике), представници војске и народа.²⁰³ Црвена гарда је била све неконтролисанија у својим поступцима, и у лето 1967. чак је накратко преузела контролу над Министарством спољних послова, што је резултирало опозивом готово свих кинеских амбасадора исте године.²⁰⁴ Кина се у потпуности изоловала од остатка света. У јесен 1967, ударна снага је прешла са студената на раднике, а почеле су прве критике студената за почињене грешке. То је било прекасно, јер је једном пробуђене духове сада било тешко смирити. Претила је опасност од грађанског рата, и Мао је био принуђен да донесе одлуку о распуштању Црвене гарде.²⁰⁵ После неколико месеци разорног деловања, почела је прва фаза стабилизације, која је означила одузимање власти масама и увођење представника војске у нове структуре.

Током револуције у којој су нападана „четири стара“,²⁰⁶ односно у основи све традиционалне вредности, па и однос према знању и науци, највише су страдали интелектуалци. Мао је сматрао да интелектуалци поседују буржоаска знања и да стога морају да буду реедуковани од стране радника, сељака и војника, као и да морају да се посвете не само умном, већ и физичком раду. „Учинити интелектуалце радницима, и раднике интелектуалцима,“ била је позната парола тог времена.²⁰⁷ Укупно 17 милиона људи, по званичним статистикама са краја 1970-их, послато је на село.²⁰⁸ Колико је такав живот тешко падао интелектуалцима, остављено је доста записа. „Храна је досадна, а исти такав је и живот сељака и њихов рад. Сељаци су заинтересовани само за свој посао и за себе саме (...) Живот им се сводио на ‘рад, спавање и

---

²⁰¹ Лиу Шаођи ће се убрзо наћи у притвору, где ће и умрети две године касније, услед недостатка адекватне медицинске неге. – MacFarquhar, Schoenhals, *Mao's Last Revolution...*, 273-84.

²⁰² Harding, Harry, „The Chinese state in crisis, 1966–1969“, in: MacFarquhar, Roderick, (Ed.), *The Politics of China: Sixty Years of the People's Republic of China*, Cambridge University Press, 2011, 246; Garver, John W., *China's Quest, The History of the Foreign Relations of the People's Republic of China*, Oxford University Press 2016, 261.

²⁰³ MacFarquhar, Schoenhals, *Mao's Last Revolution...*, 239.

²⁰⁴ G. M. Khadiagala, *Chinese Foreign Policy in the 1970's: A Decade of Change*, A Thesis Submitted to the School of Graduate Studies in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree Master of Arts McMaster University May 1982, 29.

²⁰⁵ MacFarquhar, Schoenhals, *Mao's Last Revolution...*, 247-52; Маов став о терору је био у најмању руку амбивалентан – „Искрено говорећи, мора постојати кратак период терора у сваком селу или ће бити немогуће сузбити активности контрареволуционара и срушити моћ властелина на селу. Морају се прекорачити одговарајуће границе у исправљању неправде, иначе се неправде не могу исправити.“ – Pepper, *Radicalism and education...*, 361.

²⁰⁶ Четири стара су били стари обичаји, старе навике, стара култура и старе идеје. – Више код Fairbank J.K., MacFarquhar R., *The Cambridge History of China Vol. 15, part 2*, Cambridge University Press 2008, 547.

²⁰⁷ Pepper, *Radicalism and education...*, 384.

²⁰⁸ Током наредних седам година, 12 милиона припадника градске омладине, односно око 10 процената укупне градске популације, послато је на село; током дванаестогодишњег периода 1967–1979, укупан број оних послатих на село износио је 16.470.000. Шангај је забележио највећи проценат, 17,9 одсто. – MacFarquhar, Schoenhals, *Mao's Last Revolution...*, 251.

играње покера'. (...) Све што сељаци знају да раде је да једу и спавају... Они немају духа“ – биле су само неке од каснијих жалби.²⁰⁹

Културна револуција је у својој најжешћој фази трајала око три године и оставила је стравичне политичке, економске²¹⁰ и шире друштвене последице.²¹¹ Почетком 1969, Мао је почео да увиђа да Културна револуција ипак није решење за све проблеме. Први корак ка смиривању револуције означио је Девети конгрес КП Кине одржан у априлу 1969, који се испоставио као један од најзначајних и прекретних. Иако није озваничио крај КР,²¹² јер је и даље претила опасност, како је наведено, „од капиталистичке рестаурације“, иако је позивао и даље на „борбу-критику-преображај“ (dou-pi-gai), конгрес је донео и неке нове тонове, не толико у јавном дискурсу колико у практичним корацима. Сматра се да су на овом конгресу управо донете кључне политичке одлуке које су усмериле Кину у правцу отварања према Западу. Први корак је био усмерен ка дотадашњем љутом непријатељу – Сједињеним Америчким Државама.

До сада није било много речи о кинеско-америчким односима, с обзиром да дипломатске везе две земље никада нису ни биле успостављене, а после Корејског рата односи су до те мере били заоштрени, да се није могло ни размишљати о томе. Но, постојала је потреба да се некакви контакти одржавају, и после смиривања ситуације у југоисточној Азији и кинеске проактивне улоге у решавању вијетнамског проблема (Женевска конференција 1954), у време Ајзенхауерове администрације нађен је канал за повремене контакте између Пекинга и Вашингтона у виду „амбасадорских сусрета“. Ови сусрети биће једини начин комуникације две земље све до краја 1960-их.²¹³ Разлози зашто током 13 година ови сусрети нису довели до успоставе дипломатских веза, свакако се налазе у приликама детаљно разматраним до сада. Томе треба додати да је за време Кенедијеве и Џонсонове администрације кинеско питање било анализирано у више наврата, али су сваки пут закључци америчке администрације били да прилике нису зреле за поправљање. Обојица су имали своје разлоге за то – Кенедија је агресивна кинеска реакција на Кубанску ракетну кризу, уз готово истовремено изазивање пограничног сукоба са Индијом,

---

²⁰⁹ Pepper, *Radicalism and education...*, 394, 396.

²¹⁰ Економске последице су биле велике. Вредност индустријске и пољопривредне производње опала је за 9,6% у односу на 1967. године; индустрија је била погођена више, опала је за 13,8%, у поређењу са само 1,6% пољопривредне производње, што је било повезано са чињеницом да је главни удар Културне револуције био усмерен на урбане средине. Производња челика је опала за скоро једну трећину, на 10,3 милиона тона, производња угља је опала за 18% на 206 милиона тона, а нафта је пала за 670 000 тона, на 13,88 милиона тона. Производња житарица порасла је за нешто мање од 2%, на 217 милиона тона, а производња памука за нешто мање од 1%, на 2,35 милиона тона. Укупно, привреда је била у дефициту од 2,25 милијарди јуана. – MacFarquhar, Schoenhals, *Mao's Last Revolution...*, 268.

²¹¹ Harding, *The Chinese state in crisis...*, 243-5.

²¹² Са датумом краја Културне револуције је далеко теже постићи консензус, па тако неки аутори сматрају да би крај требало сместити већ у 1968, када креће прва фаза стабилизације; други да би то требало учинити 1969. после Девог конгреса КП Кине који је означио програмски заокрет према Западу, док опет неки Културну револуцију, у другачијој динамици, прате све до Маове смрти. У том смислу, сматрамо да је најприближнија и најадекватнија подела на Културну револуцију у ужем и ширем смислу, односно фазу хаоса и консолидације. У ужем смислу или у најрадикалнијој форми трајала је од 1966. до 1969, да би у ширем смислу, трајала све до Маове смрти. У прилог ове тезе може се користити аргумент да су се у различитим облицима борба радикално леве струје наставила, са променљивим успехом, све до 1976. и коначног разобличавања политике означене као „четворочлана банда“. Званично, у Кини је крај Културне револуције проглашен на Једанаестом партијском конгресу 1977. Под Културном револуцијом у овом раду сматраћамо период од 1966-69, односно Културну револуцију у ужем смислу.

²¹³ Сусрети су се у почетку организовали у Женеви, да би касније били пребачени у Варшаву. Укупно је од 1955. до 1968. одржан 134 састанак, с тим што је фреквенција сусрета била много већа од 1955. до 1960. када су одржана укупно 102 састанка, док су преостала 32 одржана за скоро целу деценију, односно у периоду од 1961. до 1968. – Xia, *Negotiating...*, 106

довела до закључка да Кина и даље представља опасност.²¹⁴ Касније, Џонсонова администрација је у једном кратком периоду (током 1965) разматрала промену политике према Кини, пре свега због притиска дела јавности, али и привредних кругова, но погоршање ситуације у Вијетнаму и кинеско спонзорство северновијетамских снага покварило је такве изгледе, а почетак Културне револуције у потпуности их је онемогућио.²¹⁵ Тек ће смиривање Културне револуције, и јачање страха од војне инвазије од стране СССР-а, у случају Кине, и приближавање ракетном паритету са Москвом, у случају САД, довести до заједничког уверења да Совјетски Савез представља највећу претњу по безбедност обе државе. Такво разумевање међународних околности, одлучујуће ће утицати на стратешко прилагођавање спољнополитичких доктрина САД и НР Кине од краја 1960-их.

Тако је шира конвергенција спољнополитичких интереса, потпомогнута смиривањем унутрашње ситуације у самој Кини и променом администрације у САД, уз већ поменути совјетску интервенцију у ЧССР, омогућила улазак у нову еру политичких односа између Вашингтона и Пекинга, а последично и између Београда и Пекинга, са чим уосталом и почиње овај рад. Но пре тога, учинићемо важан и темељан осврт на развој југословенско-кинеских веза до тог тренутка, односно до почетка 1969.

---

²¹⁴ Turner, Sean M., „A Rather Climactic Period: The Sino–Soviet Dispute and Perceptions of the China Threat in the Kennedy Administration“, *Diplomacy & Statecraft*, 22(2), 2011, 262.

²¹⁵ Kaufman, Victor S., „A Response to Chaos: The United States, the Great Leap Forward, and the Cultural Revolution, 1961—1968“, *The Journal of American-East Asian Relations*, Vol. 7, No. 1/2, (Spring-Summer 1998), 84-5.

Преглед југословенско-кинеских односа у периоду 1949-1969.

Период пре 1949.

ФНР Југославија и НР Кина биле су две нове државе на међународној сцени – обе изникле из крупних потреса којима је свет био изложен половином 20. века, биле су ослоњене на раније државно-правне ентитете и формиране на заједничкој идеолошкој потки. Настале у различитим окружењима и обликоване на другачијим искуствима, делиле су сличну револуционарну праксу и победоносну веру у изградњу новог и праведнијег друштва. Као што је приказано у ранијим поглављима, постојале су извесне сличности, али и крупне разлике у развоју две државе, које су у каснијем периоду опредељујуће утицале на њихове међународне, али и на међусобне односе, чему је уосталом посвећен и овај рад.

Југославија пре Другог светског рата није одржавала дипломатске односе са Републиком Кином (основаном 1912), иако је почасни конзулат краљевине Југославије радио у Шангају и некакви контакти се јесу постојали, о чему сведоче путовања југословенских грађана у ову далеку земљу.²¹⁶ Како није имала сопствено дипломатско представништво, југословенске дипломатске интересе у Кини је до лета 1940. заступала Француска, после чега је (због окупације Француске) дошло до прекида, да би од јесени 1941. југословенска избегличка влада иста овлашћења пренела на Велику Британију.²¹⁷ Непосредно по завршетку Другог светског рата, заштита југословенских интереса у Кини прешла је у надлежност југословенског конзулата у Чикагу. Но, нова југословенска влада је убрзо увидела неадекватност оваквог решења, па је тако замолила совјетску владу да буде опуномоћени заступник њених интереса у Кини и Монголији, што је Москва прихватила (југословенски предлог је у први мах укључивао и Јапан, али Совјети, због сопствених проблема са Јапаном, то нису прихватили).²¹⁸

И док симпатије југословенских партизанских снага према борби кинеских комуниста у Кини,²¹⁹ о чему сведоче и самиздат брошуре о кинеској револуционарној борби издаване у

---

²¹⁶ Матес, Лео, *Међународни односи социјалистичке Југославије*, Београд 1976, 211; в. и код Чавошки, Јован, „Почеци дипломатских односа Југославије и Кине и успостављање југословенско-кинеских дипломатских односа 1954-1955“, у: *Два века модерне српске дипломатије*, Београд 2013, 287. Посебно је занимљив случај двојице југословенских лекара Берислава Борчића и Андрије Штампара који су испред Здравствене организације Лиге народа (претече данашње СЗО) боравили у Кини од 1933-1936. Штампар је чак био лични саветник Чанг Кајшека за увођење западних стандарда у јавно здравље. За више видети: Dugas, Željko, „Public Health Experiences from Interwar Croatia (Yugoslavia) and Making Western Medicine in the 1930s China“, *Acta Med Hist Adriat* 2018; 16(1), 75-106.

²¹⁷ Čavoški, Jovan, „Zaboravljena epizoda: jugoslovensko-kineski odnosi 1947. godine“, *Tokovi istorije* 4/2006, 188.

²¹⁸ Исто, 190.

²¹⁹ Симпатије за југословенску револуционарну борбу постојале су и у Кини, о чему сведоче бројни текстови у партијским новинама објављивани током рата, са поређењима сличности између две борбе и ратних искустава. – Ј. Čavoški, „Overstepping the Balkan boundaries: The lesser known history of Yugoslavia’s early relations with Asian countries (new evidence from Yugoslav/Serbian archives)“, *Cold War History* Vol. 11, No. 4, November 2011, 563.

Југославији током рата²²⁰ и афирмативно извештавање о победама комуниста после рата, нису представљале изненађење,²²¹ оно што, бар на први поглед, изненађује, јесте југословенско признање Чанг Кајшекове владе, у време док је грађански рат у Кини између националистичких и комунистичких снага и даље трајао. И док Југославија није имала никакве специјалне интересе да подржи Републику Кину, признање се по свему судећи догодило као последица сложених стратешких игара унутар Кремља, о којима је већ било речи. Иницијатива за дипломатско признање дошла је са кинеске стране, по доступним подацима, половином 1946, и у наредним месецима поновила се неколико пута.²²² Када је Владимир Поповић, тадашњи југословенски амбасадор у Москви, добио „зелено светло“ од стране Молотова, донета је одлука да југословенска влада званично призна Републику Кину, што је и учинила 16. јуна 1947.²²³ Ипак, очито је у врху југословенског руководства донета одлука да се признање не обнародује, што је иначе била устаљена пракса, тако да је ова дипломатска епизода остала непозната широј јавности.²²⁴

На опрезност су југословенску владу сигурно упућивале околности, а посебно чињеница да је грађански рат у Кини и даље био у току. Креатори југословенске спољне политике морали су имати на уму да се прилике у скоријој будућности могу изменити у корист снага које је предводио Мао Цедунг, и да би у том случају југословенска спољна политика могла изгледати недоследна. Ипак, треба рећи и да ефекти признања нису били значајни и да дипломатска представништва никада нису отворена.²²⁵ Колико је познато, представници Чанг Кајшекове владе никада нису дошли у Београд, нити је Југославија послала своје дипломате у Републику Кину, тако да су ове дипломатске везе остале само мртво слово на папиру. Но, само месец дана по доношењу одлуке, у Југославију су стигли, по први пут и представници друге стране у грађанском рату, Комунистичке партије Кине.

---

²²⁰ У јесен 1942, у жеку рата у Југославији, појавила се брошура са насловом „Кинески партизани и њихов марш од 12000 км“, а издао ју је Окружни комитет Савеза комунистичке омладине Југославије за Карловац. Политика је писала да је приказ Дугог марша дат са симпатијама и да тај „симболичан сусрет двеју револуција“ није био случајан. Није познат тираж, а један сачувани примерак налази се у Институту за савремену историју у Београду. – „Партизанске брошуре о кинеској револуцији“, *Политика*, 22. 8. 1978, 6.

²²¹ Stopić, Zvonimir, *Sino-Yugoslavian cooperation and divergences in the Cold War context: mutual relations within the Communist Bloc, the Third World and the United Nations (1948–1971)*, Normal University Beijing 2018, 53.

²²² Више о овоме видети код: Čavoški, *Overstepping the Balkan boundaries...*, 559-560.

²²³ Признање је тако извршено 16. јуна 1947. телеграмом који је тадашњи министар спољних послова Станоје Симић послао у Москву. – Čavoški, *Zaboravljena epizoda...*, 191.

²²⁴ О њој не пише чак ни Лео Матес у својој гласовитој књизи „Међународни односи социјалистичке Југославије“, иначе један од највећих стручњака за међународне односе тог времена, већ вешто наводи како дипломатске везе са Републиком Кином нису постојале пре рата и да следствено томе, по оснивању НР Кине нису морале да се кидају никакве везе са владом на Тајвану. Очито, намерно превиђа период између краја рата 1945. и оснивања НР Кине 1949, управо период у коме се догодило признање Републике Кине. Разлог за изостављање ове епизоде можда има везе и са временом у коме је књига изашла (1976), односно са временом када су односи НР Кине и Југославије увелико били успостављени, али и даље у повоју, па се подећањем на ову епизоду нису хтели додатно оптерећивати. – Матес, *Међународни односи...*, 211.

²²⁵ Не само да признање Чанг Кајшекове владе није било јавно, већ у прилог тезе да је донекле било и изнуђено, иде извештавање југословенске штампе у месецима који су следили, које је и даље било отворено навијачко за комунистичке снаге. „Борба“ тако шест месеци после признања Чанг Кајшекове владе пише отворени панегирик КП Кине: „Ослободилачку борбу народа Кине наши народи прате с највећим симпатијама (...) Зближиле су нас победе наше ослободилачке борбе коју су народи Југославије постигли под вођством наше КП, зближили су нас хероизам и жртве наших партизана које су сваком нашем човеку помогле да у потпуности оцени величину и славу херојске борбе и победе кинеских партизана и Народне армије Кине.“ Више видети код: Stopić, *Sino-Yugoslavian cooperation...*, 55-56.

По доступним подацима, званична намера ове једночлане делегације била је упознавање са послератним друштвеним развојем Југославије.²²⁶ Није могуће утврдити да ли је руководству КП Кине у том моменту било познато југословенско признање Чанг Кајшекове владе, али временско преклапање буди сумњу у случајност и пре сведочи да су некакве информације о контактима између југословенске владе и Чанг Кајшека постојале, и да интерес за слањем партијског делегата Лију Нинђија, није било само упознавање са друштвеним питањима у Југославији, иако су сигурно те 1947. морали да размишљају и о будућој изградњи сопственог друштвено-политичког система после очекиване победе у рату. У том смислу, не треба у потпуности одбацити тврдњу да су желели да добију информације из прве руке о томе шта се тачно догађало у Југославији, али је основано претпоставити да су имали и неке друге, јавно непрокламоване намере. О значају који је посети придодат говори и то што је делегату КП Кине организован пријем лично код председника Тита.²²⁷ Тито је у разговору, говорећи о југословенском односу према Републици Кини (иначе у том моменту једином међународно признатом правном ентитету на територији Кине), послао поруку да је југословенску владу мотивисала жеља да успостави контакте са кинеским народом као таквим (а не подршка снагама Гуоминтанга), што је сигурно била порука какву су у КП Кине желели да чују. Друго важно питање са којим је посета вероватно била повезана, била је жеља КП Кине да испита терен за отварање подружнице своје новинске агенције Синхуа (парњак Танјуг-у) у Југославији, и да одатле „успостави стални информативно-пропагандни рад у Европи“, о чему је Београд информисан неколико недеља после посете.²²⁸ Цела ова епизода сведочи да је у руководству КП Кине постојао жив интерес за сарадњом са Југославијом и да би се те везе, по свему судећи без већих сметњи, у наредним годинама и градиле, да им се није испречила на путу, у том моменту, једна непремостива препрека.

Формирање Коминформа у септембру 1947, бар званично, наишло је на одобравање у кинеском руководству. Мао је на седници ЦК КП Кине крајем децембра 1947. видео у уједињењу девет комунистичких и радничких партија Европе, позив остатку света да се „супротставе империјалистичком плану поробљавања“. Одлука да се формира Коминформ је, по његовим речима, представљала „позив на борбу“ која ће „инспирисати потлачене људе широм света, зацртати даљи ток њихове борбе и ојачати њихово уверење у победу“, док је „светску реакцију бацила у панику и збрку.“²²⁹ У исто време, по сведочењу Чен Јиа, високог функционера КП Кине, Мао је на истом састанку ЦК КПК Кине изрекао велике похвале на југословенски рачун, посебно о југословенској оружаној борби и позвао је на проучавање југословенског искуства и политике КПЈ.²³⁰ Дакле, по свему судећи, КП Кине и сам Мао Цедунг нису имали никакве посебне разлоге за непријатељство према Југославији и њеном лидеру Јосипу Броз Титу. Напротив, осећали су чак и симпатије услед сличних препрека кроз које су обе револуције,

---

²²⁶ Човек који је дошао у Југославију испред КП Кине био је Лију Нинђи (Liu Ningji), председник Федерације синдиката ослобођење територије Кине. Занимљиво је да ће он касније бити члан прве делегације која ће званично посетити Југославију 1955. – Čavoški, *Zaboravljena epizoda...*, 193.

²²⁷ Исто.

²²⁸ Исто, 195.

²²⁹ У наставку говора, Мао позива све антиимперијалистичке снаге на Истоку да се по узору на Коминформ уједине и супротставе угњетавању од стране империјализма и домаћих реакционара и да за свој циљ поставе ослобођење више од милијарду потлачених људи на Истоку. – The Present Situation and Our Tasks, December 25, 1947, *Selected Works of Mao Tse-tung Vol. IV*,

<https://www.marxists.org/reference/archive/mao/selected-works/volume-4/index.htm>

²³⁰ Niu, Jun, „*The Origins of the Sino-Soviet Alliance*“, in: Odd Arne Westad (ed.), *Brothers in arms, The Rise and Fall of the Sino-Soviet alliance 1945-1963*, Woodrow Wilson Center Press 1998, 62.

ослоњене на сопствене снаге, морале да прођу.²³¹ То показује и Маова оцена да ће Југославија бити један од узора за Кину, после револуције, изречена у телеграму упућеном Стаљину 30. новембра 1947: „Након победе у кинеској револуцији, требало би да изградимо наш политички систем по узору на системе Совјетског Савеза и Југославије.”²³²

Све то, показале се, неће имати опредељујући значај у времену када су КП Кине и сам Мао Цедунг витално зависили од међународне и финансијске подршке Совјетског Савеза. Ту је Маова рачуница била сасвим јасна и чим су од стране Москве биле изречене оптужбе на рачун Југославије, Политбиро КП Кине донео је резолуцију којом се даје подршка совјетској политици.²³³ У наредним недељама у кинеским партијским гласилима започета је критика КП Југославије, а упућени су и позиви сопственим кадровима да детаљно проуче Резолуцију Информбироа „у сврху јачања едукације о класи, партији, интернационализму, духу самокритичности и дисциплини“.²³⁴

Да јавно прокламована лојалност КП Кине није била довољна да умири Стаљинове страхове, показује разговор који је совјетски лидер водио са И. В. Коваљевим, личним повереником за Кину, у децембру 1948, а из кога се види да су код Стаљина и даље постојале сумње у искреност кинеске политике према Југославији.²³⁵ Стаљиново неповерење према Кини било је део истог неповерења које је гајио према Југославији, а које се из његове перспективе показало оправданим. Обе државе су независно од помоћи СССР-а извојевале ратну победу (иако Кина те 1948. још увек није формално окончала рат са снагама Гуоминтанга, на основу ситуације на терену постало јасно да је то питање времена) и нису се нашле у чврстом стиску совјетске армије попут земаља Источне Европе, због чега је Стаљин осећао јасна ограничења сопствене моћи и домета контроле над њиховим судбинама. У том смислу, Стаљиново поступање према Титу треба посматрати и са сврхом слања поруке Кини, да не покушава нешто слично.²³⁶

И поред разилажења са КП Кине после доношења Резолуције Информбироа, у Југославији је у једном кратком периоду, бар до лета 1949, постојало уверење да су критике из КП Кине долазиле по сили аутоматизма и принудног сврставања уз линију СКП(б), а не из искрених антијугословенских побуда и да врло лако могу да се промене, једном када КП Кине стекне сигурност у сопствену снагу, односно после коначне победе кинеске револуције и оснивања

---

²³¹ Goncharov, Lewis, Xue, *Uncertain Partners...*, 32.

²³² He, Yanqing, „The Beginnings of PRC's Diplomacy: Diplomatic Activities of the Chinese Communist Regime in the Xibaipo Period – May 1948 to March 1949“, *Токови историје* 3/2014, 185.

²³³ Niu Jun, *The Origins of the Sino-Soviet Alliance...*, 63; в. и код Bekić, *Jugoslavija u Hladnom ratu...*, 45.

²³⁴ Stopić, *Četiri etape...*, 360. Видети и код: Jovan Čavoški, *Jugoslavija i Azija (1947-1953)*, у: *Spoljna politika Jugoslavije 1950-1961*, Beograd 2008, 532. О детаљима оштрих напада на Југославију видети код: Stopić, *Sino-Yugoslavian cooperation...*, 18-19.

²³⁵ Goncharov, Lewis, Xue, *Uncertain Partners...*, 33.

²³⁶ Исто, 28; Мао је био свестан Стаљиновог неповерења, о чему сведоче његове касније речи из 1962. године изречене на седници Централног комитета: „После победе револуције, он је (Стаљин) сумњао да је Кина нова Југославија и да ћу ја бити други Тито. Касније када сам отишао у Москву да потпишем кинеско-совјетски уговор о савезништву и узајамној помоћи, морали смо да прођемо кроз још једну борбу. Није био вољан да потпише уговор. После два месеца преговора коначно је потписао. Када је Стаљин почео да нам верује? Било је то у време кампање „Отпор Америци, помоћ Кореји“ од зиме 1950. Тада је поверовао да ја нисам Тито, да ми нисмо Југославија.“ – Michael Yahuda, *Towards The End of Isolationism: China's Foreign Policy After Mao*, The MacMillan Press Ltd, 28. Цео говор на седници Десетог пленума Осмог ЦК, 24. 9. 1962. https://www.marxists.org/reference/archive/mao/selected-works/volume-8/mswv8_63.htm; (приступљено 17. март 2019). Маова оцена се може узети као доста прецизна јер совјетско-кинеско савезништво у Корејском рату јесте учврстило везе две земље – сврставање са исте стране 38. паралеле, уједно је значило стајање на исту страну у новом поретку који се после Корејског рата градио.

сопствене државе.²³⁷ О таквим уверењима сведочи поступање југословенске штампе, која не само да није променила однос према КП Кине и кинеским комунистичким снагама, него се чинило да је појачала афирмативно извештавање о њиховој борби.²³⁸ У то време, и Владимир Дедијер пише свој есеј „О кинеској револуцији“, за часопис Комунист²³⁹, а у Југославији се штампају Маови говори и чланци.²⁴⁰ Но, уверење да ће Београд успети да сачува своје везе са Пекингом упркос расколу са Совјетским Савезом, убрзо се показало као идеализовано и суштински потцењивачко према околностима у којима се налазила КП Кине. Степен зависности КП Кине и будуће НР Кине од помоћи Совјетског Савеза у погледу међународног и економског опстанка није могла бити прецењена. Но, и поред тога, ове наде које су несумњиво постојале, нуде објашњење за следећу важну епизоду у кинеско-југословенским везама – зашто је југословенска влада упутила признање блиском совјетском савезнику, у околностима које су несумњиво упућивале на негативан одговор.

Кинеско-југословенски односи између 1949. и 1955.

Признање Републике Кине 1947, није сметало југословенској влади да буде међу првим владама које су послале ноту признања новооснованој Народној Републици Кини, свега пет дана после проглашења нове државе на тргу Тјенанмен 1. октобра 1949. Дипломатска нота послата 5. октобра у Кину је стигла 6. октобра, али на њу никада није званично одговорено.²⁴¹ Не само да Мао није прихватио југословенско признање, већ је десетак дана касније, на првом састанку који је имао са совјетским амбасадором, генералом Николајем Рошчином, највећи део времена говорио о Југославији, осуђујући њену „подмуклост“. ²⁴² Сигурно је био уверен да је од суштинске важности по кинеске интересе да Москви покаже своју идеолошку правоверност, и да подвуче да је кинеска лојалност, за разлику од југословенске, „уклесана у камену.“²⁴³ У овом сусрету, Мао је осетио потребу да се оправда пред совјетским амбасадором и да наведе како

²³⁷ D. Bekić, *Jugoslavija u Hladnom ratu...*, 45.

²³⁸ За више код: Stopić, *Sino-Yugoslavian cooperation...*, 58.

²³⁹ *Комунист*, март (III-2) 1949, 145-160.

²⁴⁰ Мао, *Cetung, Govori i članci*, Beograd 1949.

²⁴¹ Пре Југославије, нову Кину су признали само Совјетски Савез (2. октобра), Бугарска (4. октобра), и Румунија (5. октобра). Наредних дана признање је стигло из Мађарске, Северне Кореје, Чехословачке (6. октобар) и Пољске (7. октобар). – Чавошки, *Почеци дипломатских односа...*, 289. Пун текст признања гласио је: „Оснивање Кинеске Народне Републике и образовање Централне народне владе Кине поздрављају народи Југославије. Народи наше земље знају да је тај догађај од историјске важности, резултат величанствених победа кинеског народа, да он значи остварење заиста слободне, истински демократске и независне Кине и да представља непроцењив допринос учвршћењу мира у свету. Влада ФНРЈ, изражавајући тежње народа Југославије за остварење пријатељских односа са кинеским народом, дубоко уверена да Централна влада Народне Републике Кине изражава вољу кинеског народа — донела је одлуку о признању Централне владе Народне Републике Кине. Борба, 6. октобар 1949.“ – Petranović, Branko, Zečević, Momčilo, *Jugoslavija 1918-1988 – tematska zbirka dokumenata*, Beograd 1988, 959.

²⁴² Маови покушаји да докаже своју лојалност пред совјетским званичницима забележени су у више сусрета, попут оног у разговору са Микојаном у фебруару 1949. када је Тита назвао „издајником“, поредећи га са озлоглашеним Џанг Гуотаом (Zhang Guotao), некадашњим Маовим саборцем и једним од оснивача КП Кине, који је 1938. пребегао на страну Чанг Кајшека и чије је име постало синоним за издају. – Stopić, *Četiri etape...*, 361.

²⁴³ Westad, *Brothers in Arms...*, 10.

нова влада није тражила признање од Југославије и да неће ништа чинити по том питању без консултација са Москвом.²⁴⁴

Поставља се питање зашто је југословенска влада упутила признање, поготово тако брзо, када је било више него извесно да из Пекинга неће стићи позитиван одговор? Једно од могућих објашњења би било да је на тај начин желела да потврди своју принципијелну политику према новим револуционарним државама, али и своју доследну подршку КП Кине, која ни у једном моменту није била доведена у питање. У Београду су на овај начин желели да још једном демонстрирају жељу да са Пекингом граде односе независно од Совјетског Савеза, као и да поруче да се са њихове стране, ни после Резолуције Информбироа, ништа није променило у приступу према КП Кине. Но, друга страна није мислила тако, а нови догађаји ће и дефинитивно срушити све југословенске наде у позитиван развој ситуације.

Догађај који је пресудно утицао на даљи развој југословенско-кинеских односа и који је додатно удаљио две стране био је Корејски рат. Југославија је свој став о овом питању дефинисала кроз принципијелне позиције о нужности мирног решења и важности повлачења преко 38. паралеле (у оба смера), које је кинеска страна тумачила као једнострану подршку америчком империјализму.²⁴⁵ Иако се Југославија чувала јавне осуде Кине и њених поступака у овом сукобу, уз покушаје да сву кривицу превали на експанзионистичку политику Совјетског Савеза, све то није много помогло. Напади на Југославију у кинеској штампи, који после Резолуције Информбироа нису били ни бројни ни жестоки и више су били у функцији показивања лојалности Москви, од Корејског рата и југословенске критике кинеског учешћа у овом сукобу, мењају свој карактер и постају изразито антијугословенски.²⁴⁶ Поред тога, кинеској влади сигурно нису годиле осуђујуће речи, попут оних Алеша Бемлера, југословенског представника у УН, да је „кинеска интервенција у Кореји допринела продубљивању савремене међународне кризе и знатно повећала опасност проширења рата у Азији и опасност по мир у свету уопште.“²⁴⁷ И док Југославија јесте критички оцењивала кинески улазак у рат сматрајући га додатном компликацијом ионако сложеног проблема, с друге стране је упорно одбијала америчке покушаје да Кину прогласи за агресора пред УН.²⁴⁸ Поред тога, Југославији је допао „врућ кромпир“ у руке, јер је управо Бемлер био председавајући на седницама СБ где се разговарало о кинеском питању, и то у моменту када је кинеској делегацији (иако НР Кина формално није била чланица УН) дозвољено да узме учешћа у дебати, за шта је и Југославија дала свој глас. На тој седници кинески представник, генерал Ву Сјућуен, жестоко се сукобио и са самим Бемлером оптужујући га за пристрасност, иако се Бемлер трудио да се постави

²⁴⁴ Stopić, *Četiri etape...*, 361.

²⁴⁵ Исто, 362; Више о југословенском ставу према Корејском рату в. код: Bekić, *Jugoslavija u Hladnom ratu...*, 160-199.

²⁴⁶ Напади су били тако оштри да се писало како је „Југославија била поробљена, презадужена и изгладњела империјалистичка колонија којом су владала фашистичка антикомунистичка ‘послушна псета, шпијуни и суучесници империјализма’, земља у којој су све највеће твртке биле у власништву САД-а и гдје су нереди, епидемије болести, глади и прогон недужних били сасвим уобичајена појава.“ Поред наведеног, Стопић издваја и неке најкарактеристичније изразе коришћене у нападима на Југославију: „клика“, „банда“, „аристократска аргонција“, „реп империјализа“, „робље Волстрита“, „послушно империјалистичко псето“. – Stopić, *Četiri etape...*, 362; 369.

²⁴⁷ Jovanović, *Jadranka, Jugoslavija i Savet bezbednosti 1945-1985*, Beograd 1990, 204.

²⁴⁸ Исто, 205. Детаљније о целој кинеско-југословенској епизоди у УН видети код: Stopić, *Sino-Yugoslavian cooperation...*, 173-207.

неутралније што је могуће.²⁴⁹ Управо ће тај борбени генерал Ву бити први амбасадор НР Кине у Београду, пет година касније.²⁵⁰

Оно што у Београду тада нису схватили била је важност Корејског рата за младу кинеску државу, али и самог Маоа. Мао је на све начине желео да докаже Москви да он није „азијски Тито“, док су се у Београду управо надали томе. Корејски рат му је пружио прилику да подвуче ту разлику и он је није пропустио. На тај начин судариле су се две концепције – идеолошки процеп је сада постао још јаснији и видљивији. Корејски рат је тако представљао кључну тачку коју можемо означити као дефинитаван расцеп између Југославије и Кине – док су до 1948. преовлађивале обостране симпатије, а од лета 1948. до краја 1949. југословенске наде да ће односи моћи да се граде и развијају упркос Совјетском Савезу, а посебно када Кина каже историјско не Москви, попут Југославије, од Корејског рата је ситуација постала коначна, а две државе су се нашле на супротним странама Хладног рата, што ће опредељујуће утицати на њихове међународне, али и међусобне односе у наредне две деценије.²⁵¹

Краткотрајна сарадња између 1955. и 1958.

Југословенска спољна политика почетком 1950-их, блиска сарадња са САД, идеја о стварању Балканског пакта, војно-политичког савеза који су чинили Југославија, Грчка и Турска и који је био ослоњен на НАТО, уз свеукупно удаљавање од социјалистичких земаља, само је потврђивало кинеске тезе о Југославији као отпадници од социјалистичког пута.²⁵² Све до 1954. ситуација је остала непромењена, када је Хрушчовљево писмо Титу у јуну 1954. најавило нова померања у најважнијем „троуглу“ унутар земаља комунистичког света.²⁵³ Промена у совјетској политици је била сигнал и Кини да коначно прихвати дипломатску ноту из Југославије упућену још 1949. Први контакти у овом правцу, остварени су у октобру 1954. у Москви између двојице амбасадора, кинеског Џанга Вентјена (Zhang Wentien) и југословенског Добривоја Видића, у коме су се доста отворено покренула питања успоставе дипломатских веза. У наредним недељама контакти су се наставили и у другим дипломатским представништвима, а „масовно присуство кинеских дипломата на југословенским пријемима широм света (био је) доказ озбиљне намере Пекинга да се успоставе нормални односи између две земље.“²⁵⁴ После вишенедељног опипавања пулса и пребацивања лоптице на терен оне друге, кинеска страна је одлучила да прва повуче потез. Телеграм послат 14. децембра 1954. из Пекинга био је потписан од стране премијера и министра спољних послова Џоу Енлаја, а уручен је три дана касније југословенској амбасади у Москви. У њему је стајало да влада НР Кине „узимајући у обзир

²⁴⁹ Исто, 180. За потпунији увид, видети: Bebler, Aleš, *Kako sam hitao*, Beograd 1982, 253-257.

²⁵⁰ За више видети исто код: Bekić, *Jugoslavija u Hladnom ratu...*, 185-190; Чавошки, *Почеци дипломатских односа...*, 290. О „корејском питању“ у УН и југословенским позицијама детаљније видети код: Jovanović, *Jugoslavija i Savet bezbednosti...*, 196-207.

²⁵¹ Занимљива је оцена Моше Пијадеа из овог периода, да је Корејски рат, насупрот увреженим оценама, допринео афирмацији Кине и њене независне улоге, што је било далековидо, имајући у виду каснији развој догађаја и кинеску еманципацију у односу на СССР. – Bekić, *Jugoslavija u Hladnom ratu...*, 196.

²⁵² Више о југословенској политици у ово време видети код: Богетић, Драган, *Југославија и Запад 1952-1955*, Београд 2000, 141-154; Bekić, *Jugoslavija u Hladnom ratu...*, 488-512.

²⁵³ Матес, *Међународни односи...*, 212.

²⁵⁴ Чавошки, *Почеци дипломатских односа...*, 297.

жељу обе земље за успостављањем и развијањем пријатељских односа“ поздравља успоставу дипломатских веза између НР Кине и Југославије.²⁵⁵ На југословенски одговор се чекало две недеље, јер се преседник Тито у том тренутку налазио на свом првом великом путовању „Галобом“ по Азији.²⁵⁶ Негде између Индије и Бурме, 2. јануара, дао је зелено светло Кочи Поповићу, тадашњем првом човеку југословенске дипломатије, да позитивно одговори на Џоу Енлајев телеграм. Коначно, јавним објављивањем 10. јануара 1955, односи између две земље били су и званично успостављени.²⁵⁷

Улога Совјетског Савеза у свему овоме била је кључна, уосталом као и ранијем застоју – Хрушчовљев одлазак у Пекинг у септембру 1954. и писмо Јосипу Брозу Титу неколико дана касније у коме је изнео понуду да се совјетско-југословенске везе обнове, за којима су следили први контакти између Кине и Југославије у октобру месецу,²⁵⁸ биле су део истог процеса – нормализације односа унутар комунистичког света, грубо нарушених услед Стаљинових потеза из последњих година његове владавине. Да је Стаљин био кључна препрека признао је и Мао у ауторском тексту у *Женмин жибао* под називом „Стаљиново место у историји“, у априлу 1956. у ком је навео, између осталог да је Стаљин „давао извесне погрешне савете о међународном комунистичком покрету“, и посебно да је „донео погрешну одлуку по питању Југославије.“ – „По тим питањима, Стаљин је био жртва субјективизма и једностраности и одвојио се од објективне реалности и од маса,“ био је Маов закључак.²⁵⁹

Две земље су убрзо размениле амбасадоре и, као први југословенски амбасадор, у Кину је отпутовао Владимир Поповић, каријерни дипломата, који је пре Кине службовао у Москви (1945-48) и у Вашингтону (1950-1954). Сам овај биографски податак говори о поверењу које је председник Тито имао у њега, па је тако Поповић, за само једну деценију, успео да у своју биографију упише три најважније светске амбасаде, што ником другом неће поћи за руком. Но, после повлачења из Пекинга, то је уједно био крај његове дипломатске каријере.²⁶⁰

---

²⁵⁵ Bekić, *Jugoslavija u Hladnom ratu...*, 670.; Чавошки, *Југославија и кинеско-индијски...*, 65.

²⁵⁶ Занимљиво је да је Тито током сусрета са Нехруом пренео индијском лидеру контакте са Кинезима, као и сумњу да је одабрани тренутак био ту да засени његову посету Индији. – Rajak, *Yugoslavia and the Soviet Union...*, 102. Имајући у виду да је пре Тита у посети Индији био и кинески премијер Џоу Енлај и да је кинеска политика у Азији бивала све активнија, није неосновано претпоставити да кинеско признање у баш том тренутку јесте била својеврсна порука Титу и његовој све активнијој азијској политици.

²⁵⁷ Више о целој епизоди и динамици успоставе веза код: Чавошки, *Почеци дипломатских односа...*, 292-294.

²⁵⁸ Исто, 291.

²⁵⁹ *Stalin's Place in History*, Extracted from the People's Daily editorial of 5th April, 1956. Selected Works of Mao Tse-tung: Vol. VII, <https://www.marxists.org/reference/archive/mao/selected-works/volume-7/index.htm> (приступљено 13. марта 2019).

²⁶⁰ Владимир Поповић спада међу најистакнутије југословенске дипломате из послератног периода и током 1950-их. Од важнијих дипломатских активности, треба навести да је представљао Југославију на Париској мировној конференцији 1946, да је од 1945. до 1948. године био амбасадор ФНРЈ у Совјетском Савезу; од 1948. до 1950. године био је први помоћник министра иностраних послова ФНРЈ, Едварда Кардеља; од 1950. до 1954. године био је амбасадор ФНРЈ у САД; од 1954. до 1955. године налазио се на месту председника Одбора за иностране послове Савезне народне скупштине ФНРЈ; од 1955. до 1958. године био је први амбасадор ФНРЈ у НР Кини; по повратку из Кине 1958. године изабран је за члана Савезног извршног већа (СИВ) и председника Одбора за економске односе са иностранством. Био је и шеф економских делегација у земљама Латинске Америке, генерални секретар председника СФРЈ Јосипа Броза Тита и члан Савета федерације. Имао је чин резервног генерал-мајора ЈНА. Од 1952. био је носилац ордена народног хероја 1952. Умро је и сахрањен у Београду 1972. За потпунију биографију Владимира Поповића видети у: *Народни хероји Југославије*, Београд 1982, 120-21.

У Београд је дошао већ споменути Ву Сјућуен,²⁶¹ истакнута личност из самог врха кинеске дипломатије. Одмах по оснивању НР Кине добио је положај заменика министра спољних послова и начелника Одељења за Совјетски Савез и Источну Европу. Са Маом је боравио у Москви приликом чувене посете у децембру 1949, а 1950. заступао је интересе своје земље у УН у дебати вођеној у вези са Корејским ратом. Као особа задужена за земље Источне Европе, Ву је био вероватно најбољи познавалац прилика у Југославији и његов избор за првог амбасадора у тако осетљивој престоници попут Београда, није био изненађење, али јесте био јасна порука да кинеско руководство полаже велику озбиљност на развој односа са Југославијом.²⁶²

Ву је стигао у Београд у мају 1955. и примљен је доста топло. Велики обим активности којима се препустио сведочио је о узајамној жељи и истинским напорима који су улагани са обе стране да се надокнади пропуштено – почела је размена првих државних, привредних и синдикалних делегација, а Ву је имао изузетан третман и код самог Тита, који га је често позивао на неформалне сусрете и дружења.²⁶³ Владимир Поповић је отишао у Пекинг у јуну, и такође је био добро примљен – доста брзо је добио прилику да води разговоре са Маом и Луију Шаођијем. У овим сусретима била је исказана обострана жеља за пријатељском политичком и економском сарадњом, али није прошло без подсећања на раније непријатности. На Поповићево питање о брошури „Интернационализам и национализам“ коју је написао сам Лију, а у којој су биле садржане све коминформовске критике југословенске политике и која се и даље дистрибуирала у Кини, добио је лаконски одговор да комунисти треба да буду спремни на критику и самокритику.²⁶⁴

Но, иако су то биле успутне рефлексије раније размислима бремените прошлости, кинеске резерве су наставиле да перзистирају током целог овог периода, о чему је сведочио и брзо погоршање у билатералним односима до ког је дошло. Колико год да се у пракси нису виделе, сумње у праву природу југословенског социјализма наставиле су да егзистирају у кинеском врху, на првом месту код самог Маоа. Чинило се да ће се цео талас дестаљинизације повољно одразити и на даљи развој југословенско-кинеске сарадње, с обзиром да је у Кини, такође, започело преиспитивање Стаљинове историјске улоге, а талас либерализације пренет на кинеске друштвено-политичке праксе, нашао је одраза у кампањи „Нека цвета стотину цветова“.²⁶⁵ Све то отворило је могућности да се на јесен 1956. чак разговара о посети председника Тита Кини, док је делегација СКЈ отишла да као гост присуствује заседању Осмог конгреса КП Кине у септембру 1956.²⁶⁶ Делегација је изузетно топло дочекана, а по југословенским извештајима, кинеско руководство се похвално изражавало о југословенској револуцији и о југословенској политици према Стаљину, док је Мао Цедунг чак изјавио да између Кинеза и Југословена постоји само та разлика „што Југословени носе бркове.“²⁶⁷ Кинески лидер се пред Југословенима није либио да критикује и Стаљина и његову политику

---

²⁶¹ За детаљнији биографски приказ видети код: Чавошки, Јован, „Политичка и дипломатска каријера Ву Сјућуена, првог амбасадора НР Кине у Југославији“, у: *Југословенска дипломатија 1945-1961*, Београд 2012, 384-407.

²⁶² Исто, 396.

²⁶³ Чавошки пише: „На основу сведочења Вуове кћери, Тито се изузетно срдечно односио према њеном оцу, често га је позивао код себе у резиденцију на разговоре и одмор, имали су заједничке банкете, играли су карте, ишли у лов, шалили се, радили у мајсторској радионици.“ – Чавошки, *Политичка и дипломатска каријера...*, 398.

²⁶⁴ Чавошки, Јован, *Југославија и кинеско-индијски конфликт 1959-62*, Београд 2009, 91.

²⁶⁵ За више видети код: Čavoški, Jovan, „Мао Cedung, Intelektualci i potresi u komunističkom svetu 1956-57“, *Tokovi istorije 1–2/2008*, 117-136.

²⁶⁶ Чавошки, *Политичка и дипломатска каријера...*, 400-401; Shen, Xia, *Hidden Currents...*, 101.

²⁶⁷ АЈ 507 ЦК СКЈ IX, 60/I-1-71 (к.1), док. 71. Информација о ставовима КП Кине према међународном радничком покрету и односу КП Кине према СКЈ, 12.

према Кини, али је наглашавао да се ипак треба задржати на његовим заслугама,²⁶⁸ што је био јасан показатељ да Мао гаји извесне резерве према целом процесу дестаљинизације и да је био свестан да се један број критика у извесној мери може односити и на њега самог.²⁶⁹

Током 1956. између Југославије и Кине је остварен велики број делегација, како политичких, тако синдикалних, новинарских, научних, војних и културно-уметничких, у оба смера, а штампе обе државе су се трудиле да упознају домаћу публику о дешавањима у оној другој. Југославија је тако одједном, готово преко ноћи, постала „социјалистичка земља мирољубивих радника и сељака која је постигла огромне успехе у последњих десет година, и која дели заједничке интересе са Кином и СССР-ом.“²⁷⁰ Потписани су трговински и платни споразуми, споразуми о научно-техничкој, као и културној сарадњи.²⁷¹ У Кини је у септембру 1957. боравио потпредседник СИБ-а Светозар Вукмановић Темпо на челу југословенске делегације. Заживела је преводилачка делатност и почело је превођење Маових сабраних дела (1957).²⁷² У овом периоду, у Кини је на челу једне велике књижевне делегације у Кини боравио и будући нобеловац Иво Андрић.²⁷³

Но, ситуација је убрзо почела да се мења. Југословенско тумачење догађања у Пољској, а посебно у Мађарској у јесен 1956, и оптужбе на рачун СССР-а које су стигле из Београда, унеле су нове тензије у југословенско-кинеске односе.²⁷⁴ Југословенски став, посебно заострен после Титовог говора у Пули у новембру, наишао је на критике у кинеској штампи и пукотина се тако опет отворила.²⁷⁵ Кинезима није толико сметала критика совјетског „великодржавног шовинизма“, али су сматрали да се оваквим понашањем наноси штета целом комунистичком покрету и да се Југославија не води интересима „лагера“ већ искључиво личним потребама,²⁷⁶ чиме су на видело избиле раније сумње. Ипак, све то не би било довољно да доведе до новог расцепа,²⁷⁷ да се у наредном периоду нису појавила нова искушења за кинеско-југословенске односе.

Управо као једна врста реакције на наведене догађаје, почетком 1957. јавила се идеја о сазивању Московске конференције комунистичких партија. Иако је уврежено мишљење у историографији да је конференцију сазвао Хрушчов како би показао снагу и јединство комунистичког покрета (на 40-у годишњицу Октобарске револуције), неки увиди у

---

²⁶⁸ Jian, *Mao's China...*, 68.

²⁶⁹ За цео разговор видети: Wilson Center, Digital Archive, *Minutes, Mao's Conversation with a Yugoslavian Communist Union Delegation*, Beijing, September, 1956 <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/117035> (приступљено 20. јун 2018).

²⁷⁰ Stopić, *Sino-Yugoslavian cooperation...*, 25.

²⁷¹ Petranović, B., Štrbac, Č., Stojanović, S., *Jugoslavija u međunarodnom radničkom pokretu*, Beograd 1973, 195.

²⁷² Два путописа, „Кина: путопис“, Маринковић, „Под небом једно је царство средине“, Баум, су издате накнадно 1958, односно 1959, када су односи значајно погоршани, иако су се путовања догодила у периоду 1955-1957. – Stopić, *Sino-Yugoslavian cooperation...*, 76.

²⁷³ За Андрићеве белешке током пута, видети код: Иво Андрић, „Дневник са пута по Кини“, у: *Свеске Задужбине Иве Андрића*, Година XXVI, свеска 24, Београд 2007, 7-57.

²⁷⁴ Више о кинеском ставу о овим питањима видети код: Chen Jian, *Mao's China...*, 145-162.

²⁷⁵ Lüthi, *The Sino-Soviet Split...*, 65. Југословенска документа показују да је југословенском руководству била јасна улога кинеских напада и совјетске инструментализације која је стајала иза њих, али су у овако гласним кинеским иступима видели и почетак борбе за превласт за руководећу улогу у комунистичком блоку. – Rajak, *Yugoslavia and the Soviet Union...*, 192-3.

²⁷⁶ Чавошки, *Политичка и дипломатска каријера...*, 401; Čavoški, *Mao Cedung...*, 129; Shen, Xia, *Hidden Currents...*, 101.

²⁷⁷ Маова теза је била да Југословенима треба помоћи да увиде своје грешке; истовремено, веровао је у јединство комунистичког блока са Југословенима. – Shen, Xia, *Hidden Currents...*, 101.

југословенске и кинеске изворе показују да су Кинези одиграли важну улогу у иницирању конференције.²⁷⁸

Већ почетком године, приликом свог боравка у Москви, кинески премијер Џоу Енлај је у разговору са Мићуновићем, покушао да пре сазивања обезбеди подршку југословенског председника Тита, док је идеју за конференцијом, односно саветовањем комунистичких партија, приписао самом Маоу. Поред тога, обећао је своју посету Југославији уколико се председник Тито сагласи са сазивањем конференције.²⁷⁹ О контактима између Џоу Енлаја и Југословена сведоче у својим мемоарима, и тадашњи југословенски амбасадор у Москви, Вељко Мићуновић и кинески амбасадор у Београду, Ву Сјућуен. Обојица наводе да је позив за југословенско учешће стигао лично од Џоу Енлаја у директном контакту са Мићуновићем, али и преко кинеске амбасаде у Београду.²⁸⁰ По Вуу, Џоуов предлог укључивао је и коспонзорство такве конференције од стране КПК и СКЈ.²⁸¹ Тито је очекивано одбио овакав предлог видећи у њему, по свему судећи, совјетског тројанског коња и покушај да се, заобилазним путем, Југославија приволи потчињавању заједничком и униформном обрасцу деловања и размишљања унутар комунистичких земаља. О томе говори и Мићуновић у својим мемоарима: „Мада је приједлог Чу-Ен-Лаја за савјетовање привидно демократски, у ствари се ради о покушају нашег потчињавања интересима великих социјалистичких држава. Предлажући нам тобоже фер савјетовање, Кинези нас у ствари доводе у још тежи положај од овога у којему се сада налазимо. Ако би Југославија прихватила предлог Чу-Ен-Лаја и учествовала на савјетовању, без обзира на степен постигнуте сагласности, јер то може бити само блоковска, лагерска сагласност, ми би се самим својим учешћем изјаснили за политику блокова на идеолошкој основи, јер друге основе (регионалне на примјер) за савјетовање нема.“²⁸² Да је то било доминантно виђење унутар југословенског руководства, потврђују и мемоари Раифа Диздаревића, у којима наводи да је коришћење Кине од стране СССР-а као посредника, после незавидне позиције у којој се нашао после интервенције у Мађарској 1956, био изнуђен потез како би се повратило јединство унутар комунистичког покрета и експлицитно наводи да се у Београду у томе видела намера да се утиче на југословенски став.²⁸³ Стога је вероватнији закључак да сама идеја није била оригинално кинеска већ да је постојао совјетско-кинески договор да Кина узме активнијег учешћа у промовисању саме идеје, управо како би се Југославија (али и неке друге земље, попут Пољске) приволеле да учествују. Управо се Московска конференција сматра за врхунац кинеско-совјетске сарадње и у том смислу, тврдња је још утемељенија. Но за потпуни закључак неопходно је сачекати отварање кинеских архива.

Када им није пошло за руком да преко кинеске карте обезбеде југословенско учешће, КПСС је послао своју делегацију у Југославију у августу 1957, у покушају да последњи пут

²⁷⁸ Ова мисија је била толико тајна да Пекинг није желео да састанку присуствује преводилац, већ је ту улогу обављао кинески амбасадор. Маова порука југословенском руководству је била да због „веома лошег угледа“ совјетске комунистичке партије, њу више нико „неће слушати“. Према томе, „било би боље да КПК, заједно са СКЈ, сазове једну међународну конференцију комунистичких партија ради разговора и координације даљих активности широм света“. Тито је учтиво одбио Маов предлог. Шенг пише да је то „много увредило Маоа“. – Sheng, *Mao and China's Relations...*, 499; Више о томе видети код: Lorenz M. Lüthi, *The Sino-Soviet Split...*; о улози Џоу Енлаја видети: Shen, Xia, *The whirlwind of China...*, 513–535. О резултатима базираним на новијим изворима видети код: Shen, Xia, *Hidden Currents...*, 74-117; Veljko Mićunović, *Moskovske godine 1956-1958*, Zagreb 1977.

²⁷⁹ Shen, Xia, *Hidden Currents...*, 80.; Видети и код: Rajak, *Yugoslavia and the Soviet Union...*, 194.

²⁸⁰ Чавошки, *Политичка и дипломатска каријера...*, 401; Mićunović, *Moskovske godine 1956-1958...*, 231-232. В. и код: Shen, Xia, *Hidden Currents...*, 80-81.

²⁸¹ Исто, 81.

²⁸² Mićunović, *Moskovske godine 1956-1958...*, 233.

²⁸³ Dizdarević, Raif, *Vrijeme koje se pamti – događaji i ličnosti*, Sarajevo 2006, 267.

приволи Тита да промени мишљење, али као што је познато, нису у томе успели. Југославија се сагласила једино да пошаље партијско-државну делегацију (предводили су је А. Ранковић и Е. Кардељ) на прославу Октобарске револуције, и за коју је речено да неће учествовати у раду конференције, нити ће потписати заједничку декларацију.²⁸⁴ С друге стране, кинески лидер је оберучке прихватио позив да лично присуствује конференцији, и по многим историчарима, искористио ју је на најбољи начин, подижући углед Кине у комунистичком свету и приказујући се као помирљиви фактор коме је у првенственом интересу било јединство комунистичког света.²⁸⁵

У Москви се догодио и један од ретких сусрета са између Југословена и Мао Цедунга, и то на југословенску иницијативу. Иако Југословени нису очекивали Маов потврдан одговор, с обзиром на постојеће разлике око конференције, кинески извори показују да се Мао радовао сусрету са Кардељем још од када је чуо да овај долази у Москву.²⁸⁶ У разговору са Маом, Југословени су осетили потребу да се до извесне мере оправдају и да кинеском лидеру објасне разлоге за одбијање декларације, на шта су, помало изненађујуће, добили лаконски одговор да нема везе и да ће „потписати другу декларацију кроз 15, 20 или више година“.²⁸⁷ Диздаревић у својим мемоарима бележи да им је само остало да нагађају шта је тиме хтео да каже, али знајући Маов дипломатски стил, слична поређења са још дужим временским интервалима редовно је користио у политичким разговорима како би указао на неминовности неометене протоком времена. Да Маов коментар није био само за спољну употребу сведоче и кинески извори, у којима се види разумевање које је Мао имао за југословенску позицију – „Ми треба да их разумемо. Стаљин их је казнио избацивањем из Коминформа. Још увек су љути.“²⁸⁸ На основу целе епизоде, од сазивања конференције до потписивања декларације, стиче се утисак да је Мао показао знатно виши степен политичке зрелости у односу на Хрушчова и да се заиста трудио да разуме и прихвати југословенску позицију, и да их грубим коментарима не удаљава од комунистичког блока.²⁸⁹ Но, убрзо се показало да декларација није имала већи значај за

---

²⁸⁴ На крају је југословенска делегација присуствовала једној седници и потписала само „Манифест мира“ који су подржале 64 партије, али не и декларацију коју је потписало 12 владајућих комунистичких партија. Једино је недостајао потпис Југославије. – Shen, Xia, *Hidden Currents...*, 103; Petranović, Štrbac, Stojanović, *Jugoslavija u...*, 212.

²⁸⁵ Детаљан приказ преговора око завршног документа између Кинеза и Совјета видети код: Shen, Xia, *Hidden Currents...*, 88-97. Посебно је занимљиво да је Мао одбио Хрушчовљев предлог да се убаци формулација „СССР и Кина као лидери“, сматрајући да Кина још увек нема право на сличне претензије с обзиром на крупне заостатке у односу на СССР. Ситуација ће се драстично променити само неколико година касније.

²⁸⁶ Shen, Xia, *Hidden Currents...*, 102.

²⁸⁷ Dizdarević, *Vrijeme koje se pamti...*, 267. О пријему код Маоа видети и код: Mićunović, *Moskovske godine 1956-1958...*, 375-6.

²⁸⁸ Shen, Xia, *Hidden Currents...*, 102.

²⁸⁹ Разлике у приступу су биле заиста огромне. Хрушчов је исту делегацију (Ранковић, Кардељ) критиковао због прихватања америчке помоћи, чиме је Југославија, како је рекао, нарушила „дух међународне пролетерске солидарности“ и сву одговорност за погоршање југословенско-совјетских односа, пребацио је на Београд. Кардељ је бранио југословенске позиције тврдњом да свака држава има право да бира свој пут друштвеног развоја и да је прихватање америчке помоћи од стране Југославије била директна последица „совјетског непријатељства.“ Састанак се испоставио као изузетно непријатан, а Хрушчов је само износио увреде. С друге стране, Мао се поставио доста толерантније. На самој конференцији рекао је следеће: „Драго ми је што су југословенски другови потписали другу декларацију. Чињеница је да су потписали „Манифест мира“ шездесет партија. Шта то значи? То значи јединство. Нису потписали декларацију дванаест земаља. Стога, од тринаест (комунистичких) земаља, једна недостаје. Кажу да би им било тешко (да је потпишу). Али сматрам да је то прихватљиво. Не можемо присиљавати људе. Ако Југославија не жели да је потпише, оставимо ствар на томе. За следећих пар година мислим да ће моћи да потпишу другачију декларацију.“ – Shen, *Maо, Khrushchev...*, 199-200.

постизање јединства унутар групе комунистичких земаља, а на површину ће избити све несагласности и непомирљивости између наведених актера.²⁹⁰

Први расцеп до ког ће доћи био је на релацији Југославија-Кина. Најава непомирљивих разлика осетила се већ у време посете Светозара Вукмановића Темпа, потпредседника СИВ-а у жеку антидесничарске кампање у лето 1957, када је Темпо ушао у оштре идеолошке полемике са Денг Сјаопингом и Цоу Енлајем. – „Знате, из војске сам побјегао одмах послје завршетка оружане борбе јер нијесам волио војничке односе! Ако ви хоћете да успостављате војничке односе и међу социјалистичким земљама, не знам куда ћу бјежати?“ – упитао је Темпо збуњене кинеске домаћине. Цоуов коментар да међу Југословенима и Кинезима има озбиљних размимоилажења, али да нема ни времена ни потребе да се о томе наставља дискусија,²⁹¹ било је само привремено одлагање неизбежног расцепа до ког ће доћи већ следеће године.

Поновни расцеп 1958.

До коначне тачке која је означила пуцање југословенско-кинеских веза дошло је после Седмог конгреса СКЈ у Љубљани 1958.²⁹² Самом конгресу су претходиле оштре критике из Совјетског Савеза на нацрт програма, због чега су, иако у први мах најављене, делегације КПСС и КП Кине, одлучиле да не пошаљу своје делегате на Конгрес.²⁹³ Совјетско незадовољство нацртом програма је било толико велико да се ту никакве измене нису могле накнадно учинити – несагласност је била са програмом у целости.²⁹⁴

Незадовољство је очевидно постојало и унутар КПК, и манифестовало се позивом амбасадору Ву Сјућуену да се хитно врати у Пекинг на консултације, свега два дана по завршетку Конгреса, 28. априла.²⁹⁵ После месец и по дана нејасне ситуације, пошто се кинески амбасадор никако није враћао, половином јуна и Југославија је одлучила да позове амбасадора Поповића назад у Београд (напустио је Пекинг 24. јуна) и тако су две земље ушле у фазу де

---

²⁹⁰ Занимљив је Кардељев коментар током Маовог чувеног говора у Москви у тренутку прокламовања јединства унутар блока: „Сад почиње борба између Руса и Кинеза за идеолошко вођство унутар комунистичког радничког покрета.“ Овакав коментар морао је да буде у вези и са Маовим отвореним признањем управо Кардељу, да КПК неће прихватити власт ниједне партије, па ни КПСС, али да се не буне јер им не чини штету, „а Руси то воле.“ – Shen, Xia, *Hidden Currents...*, 104, 109. О најави првих пукотина у совјетско-кинеским односима видети и код: Мићуновић, *Moskovske godine 1956-1958...*, 267, 374.

²⁹¹ Vukmanović Tempo, Svetozar, *Revolucija koja teče, Memoari, knjiga II*, Komunist 1971, videti: Glava IV „Burne godine“, 304.

²⁹² Више о самом Конгресу и одлукама в. код: Petranović, Štrbac, Stojanović, *Jugoslavija u...*, 214-219.

²⁹³ Хрушчов је 2. априла обавестио Маоа да КПСС неће послати делегацију на конгрес СКЈ, јер је нацрт програма „антимарксистички“ и „ревизионистички“. После добијања информације преко совјетског амбасадора, Мао је на партијском састанку у Вухану осудио Тита као агента америчког империјализма. Последица је била одбијање и КПК да пошаље делегацију у Београд. – Lüthi, *The Sino-Soviet Split...*, 82.; Чавошки, *Политичка и дипломатска каријера...*, 404. О критикама из СССР-а видети код: Мићуновић, *Moskovske godine 1956-1958...*, 436-450.

²⁹⁴ Замерке су биле широко постављене, од спољнополитичких, где се замерало изједначавање спољне политике социјалистичких и империјалистичких земаља, до одређених економских и привредних решења, начина на које је дефинисано радничко самоуправљање, до суштинске – одступања од „научног комунизма“ и одустајања СКЈ од руководеће улоге у друштву. – Трипковић, *Југославија-СССР...*, 80-1.

²⁹⁵ На повратак Вуа у Београд чекало се скоро 20 година (до 1977) када ће доћи у Југославију у потпуно другом својству.

факто прекинутих дипломатских веза, али без формалног кидања или затварања амбасада. Такво стање потрајаће све до 1970.²⁹⁶

На таласу ове радикализације, југословенска интерпретација марксизма и лењинизма означена је у Кини као „модерни ревизионизам“ и подвргнута је оштрој критици.²⁹⁷ У кинеској штампи је међународни раднички покрет позиван на борбу против „југословенског ревизионизма“, од које је зависио „успех или неуспех ствари радничке класе у свету и ствари социјализма“.²⁹⁸ Главна кинеска партијска гласила и највиши партијски функционери попут Чен Бодe (једног од главних идеолога КП Кине), Денг Сјаопинга и Лију Шаођија, започели су систематску критику југословенске политике, а по наводима из штампе, чини се да им је највише засметала „југославенска негација темељног свјетског конфликта, оног између капитализма и комунизма, одбацивање основа марксистичко-лењинистичке идеологије, тј. револуције пролетаријата.“²⁹⁹ За њих је „модерни ревизионизам“ био тројански коњ у покушају разарања јединства унутар комунистичког покрета.³⁰⁰

Не може се рећи да је оваква промена у кинеском виђењу Југославије била превелико изненађење. И поред упорних покушаја да са Кином гради равноправне односе на бази ширег прихватања и разумевања, у Београду су морали имати резерве према промени која је наступила као последица обнове југословенско-совјетских веза. Једном када су ти односи доживели погоршање, било је више него извесно да ће се исто догодити и са кинеско-југословенским везама. Оно на шта у Београду сигурно нису рачунали, била је жестина кинеске реакције, која је како ће каснији догађаји показати, мање имала везе са Југославијом, а више са унутрашњим процесима у самој Кини.

Мало после Седмог конгреса СКЈ, у Пекингу се одржавао Други пленум Осмог националног конгреса КПК, на коме су решавана нека важна унутрашња питања са далекосежним последицама. У односу на Први пленум одржан 1956, у јеку процеса

---

²⁹⁶ Кинеско виђење је било унеколико другачије од југословенског. Кинези су у каснијим годинама тврдили да је Југославија била та која је прва повукала амбасадора Владимира Поповића из Пекинга и да је то био разлог прекида са њихове стране. Кинески амбасадор јесте у мају 1958. први отпутовао из Београда, али наводно само да би присуствовао заседању Осмог конгреса КПК. Међутим, у атмосфери поремећених односа и оштрих напада на Југославију од стране кинеске штампе, уз задржавање у Пекингу од више недеља (скоро два месеца), у Београду је (по кинеском каснијем тумачењу – погрешно) схваћено као унилатерално повлачење кинеског амбасадора. Када је назад у Југославију позван амбасадор Поповић, излишно је било очекивати повратак кинеског амбасадора у Београд, чиме је практично отпочео период замрзнутог конфликта. У Београду је владало неподељено уверење да се кинески амбасадор свакако не би вратио. Посматрајући каснији развој догађаја и промена које ће се догодити у Кини, јасно је да је била реч о доброј политичкој интуицији. Од 1958. креће оштрији заокрет у кинеској спољној политици који ће довести и до прекида са СССР-ом. – ДАМСРС, д95, ф9, бр. 427705, 28. 7. 1969. Забелешка о питању размене амбасадора између СФРЈ и НР Кине, 2; Robert Sutter, *Foreign Relations of the PRC*, Rowman&Littlefield Publishers, 2013, 42-43.

²⁹⁷ Текст под насловом „Модерни ревизионизам мора бити критикован“, објављен је у *Женмин жибао* на 140 годишњицу рођења Маркса. За више видети код: Стопић, *Sino-Yugoslavian cooperation...*, 74.

²⁹⁸ Petranović, Štrbac, Stojanović, *Jugoslavija u...*, 219.

²⁹⁹ Стопић, *Četiri etape...*, 365.

³⁰⁰ Стопић наводи још једну занимљиву перспективу из мемоара тадашњег кинеског амбасадора Ву Сјућуена, са погледом 30 година уназад: „Ву је у својим мемоарима препричао како су југословенски захтјеви за једнакошћу свих партија и одбијање ичије хегемоније, а који су били уткани у њихов предлог устава, били изравна увреда Совјетском Савезу. Иако, у вријеме када је писао своје мемоаре, Ву југославенске потезе описује као сасвим разумне, чак и исправне, напомиње како је у ондашњем повијесном контексту такав потез био незамислив. Управо је зато Кина и испратила водство Совјетског Савеза у нападима на Југославију. Ву се, додуше, не труди објаснити разлоге дуговјечности и жестине напада на Југославију, који су увелике премашили нападе осталих социјалистичких земаља.“ – Стопић, *Četiri etape...*, 365.

дестаљинизације и опште либерализације, сада се осетила оштра промена у клими. Други пленум 1958. је био сушта супротност првом и на њему је јасно дат подстрек радикалном маоизму. Серијом запаљивих говора, кинески лидер је обезбедио подршку стратегији „Великог скока напред“ и радикалнијем прилазу у равоју кинеске економије.³⁰¹ Био је то почетак догматске фазе у самој Кини, која ће резултирати Културном револуцијом.

Мирољубива коегзистенција

Нешто раније, средином 1950-их, када су кинеско-југословенске везе биле на врхунцу, почело је да се назире једно ново потенцијално подручје будућег несагласја – како су обе државе почеле да скрећу поглед у правцу новонарастајућих снага деколонизованог света, постало је јасно да је борба за преимућство у афро-азијском региону питање времена.³⁰² Обе државе су виделе интерес у придобијању ове хетерогене, али грубо схваћене јединствене групе, бар у односу према земљама од којих су се ослобађале, а које су перципиране као заједнички империјалистички непријатељ. То је на видело износило и да спор између Југославије и Кине није био само идеолошки, већ да су се кинески и југословенски државни интереси и спољнополитички концепти све отвореније преплитали и сударали, а посебно од тренутка када је Југославија започела интензивнији продор у Африку и Азију, на коју је Кина осећала да има природно право.³⁰³ Управо је конференција афро-азијских земаља у Бандунгу 1955. помогла Кини да јасније дефинише принципе своје спољне политике и да изгради јасан отклон од блоковске агресивне политике увођењем појма „мирољубиве коегзистенције“.³⁰⁴ Бандунг је дао Кини ослонац за тврдње у наредним годинама да Југославија као европска земља нема права да се меша у послове афро-азијских земаља. Југословенски одговор на Бандуншку конференцију, на којој није могла да узме учешћа, али чије резултате је поздравила,³⁰⁵ био је Брионски састанак између Тита, Насера и Нехруа у јулу 1956. Брионска декларација ударила је темеље идејном и политичком организовању Покрета несврстаних,³⁰⁶ али и закомпликовала ситуацију и испречила се кинеским претензијама. Лео Матес примећује да су иако ривалски постављени, Бриони представљали природни наставак Бандуншког састанка, са много боље дефинисаним принципима.³⁰⁷ Стављање у први план политичког програма наспрам регионалне припадности, био је одраз прогресивности Брионске декларације.

---

³⁰¹ По општим оценама, избијање Мађарске револуције у октобру 1956. значајно је допринело промени од умерености првог заседања у септембру 1956. ка тврдолинијашкој политици другог заседања из маја 1958. године. Главна линија контрадикције је постала класна, под паролом „пролетерски наспрам буржоаског и социјалистички наспрам капиталистичког следбеништва“. За више видети: Sullivan, Lawrence R., *Historical Dictionary of the Chinese Communist Party*, The Scarecrow Press, Inc, 2012, 94.

³⁰² За детаљнији приказ овог питања видети монографију Чавошког *Југославија и кинеско-индијски конфликт...*

³⁰³ Више о кинеској политици у Азији у овом периоду в. код: Чавошки, Јован, „Стварање глобалне стратегије: НР Кина и Афро-Азија (1954-1965)“, *Токови историје* 2/2012, 203-231; Више о југословенској политици према „трећем свету“ код: Богетић, Драган, *Корени југословенског опредељења за несврстаност*, Београд 1990.

³⁰⁴ Stopić, *Sino-Yugoslavian cooperation...*, 94-100. Више о „Бандуншкој конференцији и њеној улози у кинеској спољној политици видети код: Lee, Christopher J. (ed.), *Making a World after Empire, The Bandung Moment and Its Political Afterlives*, Ohio University 2010; Roy, *China's Foreign Relations...*,

³⁰⁵ Stopić, *Sino-Yugoslavian cooperation...*, 142.

³⁰⁶ Кардељ, *Историјски корени...*, 62.

³⁰⁷ Leo Mates, *Nesvrstanost, Teorija i savremena praksa*, Београд, 1970, 234.

Кинеска реакција је била агресивна лобистичка кампања, па је тако кинески премијер Џоу Енлај посетио 1957. Вијетнам, Камбоџу, Индију, Бурму, Пакистан, Авганистан, Непал, Цејлон, али и СССР, Пољску и Мађарску.³⁰⁸ Циљ ове турнеје, био је да представи Кину у што повољнијем светлу – као довољно моћну државу способну да помогне мање развијеним земљама, а уједно и као револуционарну државу која долази у миру.³⁰⁹

Југославија није видела, бар званично, ништа лоше у овим кинеским иницијативама, сматрајући их добродошлим у околностима када је и Југославија после Бриона постала јасан репрезент исте антиблоковске политике. Но, није могло да је не узнемири даље организовање афро-азијских земаља на сличној платформи – наиме, у децембру 1957. је основана Афро-азијска организација за народну солидарност у Каиру, која је требало да послужи као медијум за преношење и даљи развој бандуншких идеја. Кинеска штампа се трудила да подвуче нарастајуће пријатељство између Кине и Египта, преносећи слогане „Насер-Мао Цедунг“,³¹⁰ који су неодољиво подсећали на касније слогане „Тито-Насер“, чиме се можда најсликовитије показује срж борбе која се водила. Повезивање „духа Бандунга“ са идејама социјализма и супростављања политици империјализма, требало је да послужи као основа за даљу сарадњу Кине и ове групе земаља.³¹¹ Имајући све ово у виду, не чуди агресивна кампања и напади на Југославију у време другог Титовог великог пута у Азију и Африку (1958-59), уз оптужбе да Тито тај пут спроводи „за рачун империјалиста“.³¹² Како су се у међувремену односи између Кине и Југославије покварили, то је ослободило пут за директније нападе, попут оног када се Џоу Енлај пред Националним конгресом 1959. обрушио на југословенску спољну политику и њене претензије према „трећем свету“, речима да је „југословенска ревизионистичка група, која се продала америчком империјализму, након што су пропала њена настојања да поткопа солидарност социјалистичких земаља, сада се труди нанијети штету пријатељским односима азијских и афричких земаља и Кине и осталих социјалистичких земаља.“³¹³

Посебан изазов за Кину је представљала Прва конференција несврстаних одржана у Београду 1961, која је пред Кину поставила нове дилеме – Југославија, у њиховим очима несумњиво реакционарна држава, окупљала је око себе кинеске савезнике у борби против империјализма. И док су напади на Тита у кинеској штампи били оштри, сама конференција је добила преовлађујуће позитивне оцене, уз стављање у први план нагласка на сличности са кинеском политиком.³¹⁴ То је несумњиво био тактички потез усмерен на јачање сопствених позиција у афро-азијском региону, јер би сваки другачији приступ Кину само још више искључио из процеса уједињавања на платформи која се суштински одражавала њене спољнополитичке циљеве. Југословенска дипломатија је била опрезна у односу на кинеско питање и трудила се да га не покреће. Једино место на коме се дискутовало и око кога је постигнута сагласност (оних земаља које су признавале владу НР Кине) била је подршка упућена кинеском чланству у УН.³¹⁵

Већ следеће године, кинеско-индијски погранични војни сукоб који је избио, наштетио је кинеском угледу, бар привремено. Добрим делом у покушају да рехабилитује своје позиције, али

³⁰⁸ Stopić, *Sino-Yugoslavian cooperation...*, 100.

³⁰⁹ Ismael, Tareq Y., „The People's Republic of China and Africa“, *The Journal of Modern African Studies*, Vol. 9, No. 4 (Dec., 1971), 513.

³¹⁰ Stopić, *Sino-Yugoslavian cooperation...*, 102.

³¹¹ Исто.

³¹² Матес, *Међународни односи...*, 215; Stopić, *Sino-Yugoslavian cooperation...*, 109.

³¹³ Stopić, *Četiri etape...*, 366.

³¹⁴ Stopić, *Sino-Yugoslavian cooperation...*, 111-112.

³¹⁵ Исто, 151.

и да претекне Покрет несврстаних у придобијању нових држава, Кина је кренула у акцију организовања Бандунга 2. Вишемесечно лобирање, Џоуова турнеја крајем 1963. и почетком 1964. могла је по обиму да се пореди са Титовим путовањима – кинески премијер обишао је УАР, Алжир, Мароко, Тунис, Гану, Мали, Гвинеју, Судан, Етиопију, Сомалију, Бурму, Пакистан, Цејлон и Албанију.³¹⁶ Резултати су били мршави, а кинеска обећања недовољно пријемчива. Ипак, договорено је да се 1965. одржи друга афро-азијска конференција у Алжиру (Џоуов предлог да буде у Бандунгу у лето 1964. чиме би претекли несврстане није прошао).³¹⁷

Готово у исто време кад и Кинези, и несврстани су кренули у сопствену офанзиву за сазивањем нове конференције, и на тај начин су се 1964. де факто формирала два гравитациона поља, прво око Југославије, Индије, Египта и Цејлона, а друго око Кине, Индонезије и Пакистана, иако је југословенска позиција, како сведочи Лео Матес, била да се могу одржати обе конференције, једна за другом.³¹⁸ Уопште, Југославија се чувала оштрих напада на идеју сазивања нове афро-азијске конференције, и у том смислу је дала инструкције својим дипломатама.³¹⁹

Кинеско удаљавање од појма „мирољубиве коегзистенције“ и подршка све радикалнијем Сукарновом концепту о неопходности борбе на уштрб „мирољубиве коегзистенције“ дефинисаном кроз оснивање „Новонарастајућих снага“ посебно је бринуло Југословене. Две државе су се слагале да је коегзистенција погодна само за оне земље које су већ оствариле своје циљеве, али да је неприхватљива за оне земље које тек треба да реше своје проблеме са империјализмом. Индонезија и Кина су се суштински све више удаљавале од платформе на којој се темељила политика несврставања,³²⁰ а Кина је отворено југословенску формулу „активне мирољубиве коегзистенције“ одбацивала означавајући је као „реакционарни план америчког империјализма“.³²¹ Сама идеја стварања треће, „неутралне“ снаге између два супротстављена блока половином 1960-их је сматрано реакционарним и у служби империјалистичких циљева. На томе се градила окосница кинеских напада на Југославију у ово време.

И док је Кина трошила време на истискивање Совјетског Савеза за чије учешће на Бандунгу 2 је лобирала Индонезија, несврстани су успели да се брже организују и да одрже Другу конференцију у Каиру већ у октобру 1964. Не само то, већ су успели и да број учесника у односу на Београдску конференцију подигну са 28 на сад већ значајних 57.³²² То је био јак ударац за кинеска настојања,³²³ у правцу окупљања истих држава под кишобраном афро-азијске солидарности. Кинеске жеље дефинитивно ће распршити државни удар у Алжиру и збацивање са власти алжирског председника Бен Беле непосредно пре заказане конференције. Свргавањем кинеског најближег савезника Сукарна у септембру исте године, уједно ће стати и кинески покушаји за сазивањем сличне конференције. Наредне године, Кина ће ући у Културну

---

³¹⁶ Исто, 117.

³¹⁷ Исто, 120.

³¹⁸ Leo Mates, *Počelo je u Beogradu*, Zagreb 1982, 63.

³¹⁹ Stopić, *Sino-Yugoslavian cooperation...*, 156.

³²⁰ Petranović, Štrbac, Stojanović, *Jugoslavija u...*, 285

³²¹ Stopić, *Sino-Yugoslavian cooperation...*, 35.

³²² Кардељ, *Историјски корени...*, 63-68, Више о сазивању Конференције видети код: Mates, *Počelo je u Beogradu...* 58-60.

³²³ Ипак, у јавности, кинеска реакција, као и у случају Прве конференције, била је одмерена и у први план је стављана прогресивна улога једног у суштини антиимперијалистичког покрета, док су оштре критике биле резервисане за Тита и Нехруа. – Stopić, *Sino-Yugoslavian cooperation...*, 122.

револуцију чиме је ово питање скинуто са спољнополитичке агенде.³²⁴ Каирска конференција није донела много тога новог, али је бар потврдила принципе и окупила већи број учесника, што је већ тумачено као успех. И показала је да Југославија, Индија и Египат имају веће капацитете за сарадњу, него Индонезија и Кина.

„Да ли је Југославија социјалистичка земља?“

Паралелно са борбом са Југославијом за „душу“ Трећег света, текла је кинеска идеолошка борба унутар међународног радничког покрета за превласт. Тињајући сукоб између СССР-а и Кине, који је трајао практично од самог оснивања НР Кине, довео је до коначног расцепа почетком 1960-их. После овог прекида, кинеска реторика се још више заострила према Југославији и њено име постало је синоним за ревизионизам, до те мере да је коришћено као контрапример увек када је требало подвући кинеску правоверност и исправност.³²⁵ Но, убрзо је постало јасно да те критике имају све мање везе са Југославијом, а да се све више односе на Совјетски Савез и да су напади на Југославију заправо ту коришћени само као помоћно средство.³²⁶ Најцеловитији југословенски одговор на кинеске нападе после 1958. био је презентован у форми књиге Едварда Кардеља „Социјализам и рат“ (1960), у којој се на темељан начин обрачунао са кинеским аргументима против Југославије. После објављивања ове књиге, његово име се у кинеској штампи нашло у равни са Е. Бернштајном и К. Каутским.³²⁷ У књизи, Кардељ је показао да „политички радикализам у погледу рата и мира не може бити у интересу даљег развитака светског социјализма; да је, напротив, у природи социјализма опредељење за међународни мир, а не рат, јер се револуција не може извозити.“³²⁸ Учестале кинеске оптужбе да Југославија својим понашањем нарушава принципе социјалистичког интернационализма, бранио је речима да је југословенска политика „одраз оних објективних противречности социјалистичког развитака које произлазе из чињенице да социјализам по својим облицима, путевима и средствима није процес који се увек и свуда понавља на исти начин и који се не појављује нигде у ‘чистом’ виду, то јест ослобођен свих утицаја материјалних и идејних елемената тог доба, средине и услова.“³²⁹

За то време у Београду нису јавно реаговали на кинеске нападе, трудећи се да их на тај начин минимизирају, посебно у контексту усмеравања југословенске спољне политике на нове циљеве – ка изградњи и јачању Покрета несврстаних.³³⁰ На тај начин се подвлачила значајна разлика – Југославија је усмерила напоре за постизање мира и сарадње у свету док је Кина

³²⁴ У децембру 1977, Ју Џан је први пут изрекао једну до тада непознату информацију, да је Мао предложио успоставу дипломатских односа још 1964, на једном затвореном партијском састанку (није прецизирао на ком), али да су каснији догађаји, почетак Културне револуције то спречили. Тешко је са ове дистанце оценити истинитост ове тврдње, али би у случају да је заиста тако било, то могло значити да је релативно брзо по погоршању односа између СССР-а и Кине, у кинеском руководству разматрано поправљање односа са Југославијом. Могуће је да су сукобљени интереси у афро-азијском региону и борба за сазивањем Бандунга 2 и Друге конференције несврстаних у исто време, оставиле ово питање по страни. – ДАМСПС, ф 82, д 13, бр. 464387, Депенша, Пекинг, 1. 12. 1977, 1.

³²⁵ Morača, Bilandžić, Stojanović, *Istorija Saveza komunista Jugoslavije...*, 244-5.

³²⁶ Stopić, *Sino-Yugoslavian cooperation...*, 39.

³²⁷ Stopić, *Četiri etape...*, 367.

³²⁸ Petranović, Štrbac, Stojanović, *Jugoslavija u ...*, 315.

³²⁹ Edvard Kardelj, *Socijalizam i rat*, Beograd 1960, 224.

³³⁰ Stopić, *Sino-Yugoslavian cooperation...*, 77.

постајала све више свађалачки настројена и фактор дестабилизације.³³¹ Како су се односи Москве и Пекинга све више кварили, тако су креатори спољне политике у Москви почели да увиђају опортуност приближавања Београду. Југословенско-совјетски односи почели су да се побошљавају од када је у јесен у Београд дошао Леонид Брежњев (тада председник Врховног Совјета СССР), а у децембру је Тито отпутовао у Москву.³³² Томе је несумњиво допринело и ново „отпадништво“ овог пута Албаније која од 1961, постала највернији кинески савезник у Европи, али и шире. Ширење југословенског утицаја у Азији могло је сада да буде искоришћено као средство за сузбијање све агресивније антисовјетске политике од стране Кине у истом региону.³³³ Доказ да су југословенско-совјетски односи доживели пуну нормализацију као и 1955. био је долазак Хрушчова у Београд од 20. августа до 3. септембра 1963. Тада је речено да две земље деле „истоветност интереса у борби за мир и напредак у свету“ и да се залажу за принцип активне мирољубиве коегзистенције како главног средства у борби за мир. Посебно је значајно било то што како „СССР, а за њим и остале европске социјалистичке земље, није више доводио у питање ни социјалистички карактер Југославије, тј. самостални развој једне социјалистичке земље невезане за блоковске међународне организације.“³³⁴

Не чуди што је само три недеље после Хрушчовљевог одласка из Београда, дошло до врхунца кинеске критике Југославије у виду објављивања чувеног чланка „Да ли је Југославија социјалистичка земља?“ Сам чланак је објављен 26. септембра 1963, прво у партијским новинама *Женмин жибао*, а касније и као засебна публикација са бројним реиздањима.³³⁵ Главна критика се односила на одлуку југословенског руководства да „одустане од планског господарства, смањи улогу радништва, напусти концепт државног монопола, допусти развој конкурентности међу тврткама, дозволи банкама, капиталистичким кредитима, капиталним инвестицијама и идеји профита уопће да преузму главну ријеч у даљњем развоју господарства.“³³⁶ Све то су, по Кинезима, били показатељи да је Југославија напустила марксистичко-лењинистичку идеју, на чему су Кинези инсистирали у разговорима са представницима других држава.³³⁷ На тај начин Југославија је денунцирана као вазал америчког империјализма за чије интересе спроводи политику уништавања народноослободилачких покрета, под маском Покрета несврстаних.

По речима Звонимира Стопића, управо је 1963. била последња година великих напада на Југославију – „Југославија је у то вријеме ипак мање била субјект, а више објект напада, којима

---

³³¹ Morača, Bilandžić, Stojanović, *Istorija Saveza komunista...*, 246.

³³² Трипковић, *Југославија-СССР...*, 131-132.

³³³ Vogetić, *Jugoslovensko-sovjetski odnosi...*, 210.

³³⁴ Petranović, Štrbac, Stojanović, *Jugoslavija u...*, 259.

³³⁵ За интегрални текст на енглеском видети: *Is Yugoslavia a Socialist Country?* Renmin Ribao (People's Daily) and Hongqi (Red Flag) September 26, 1963, <https://www.marxists.org/history/international/comintern/sino-soviet-split/cpc/yugoslavia.htm> (приступљено 20. јуна 2019).

³³⁶ Stopić, *Četiri etape...*, 358.

³³⁷ У разговору између кинеске делегације коју је предводио Денг Сјаопинг и севернокорејске делегације у Букурешту, тема је између осталог била Југославија и њен социјалистички карактер. Денг је ту децидно поновио кинеске позиције – да југословенска партија није марксистичко-лењинистичка и да Југославија није социјалистичка земља, али да њима не смета што Румуни не мисле тако. Севернокорејанци су се сложили са кинеским виђењима и подвукли су да је Југославија „пас америчког империјализма“ због оптужби за агресију које је упућивала Северној Кореји у време Корејског рата. – „Minutes of Conversation between Deng Xiaoping and Head of the Korean Delegation Kim Gwanghyeop,” July 24, 1965, History and Public Policy Program Digital Archive, PRC FMA 106-01479-03, 11-20. Translated by Jeffrey Wang and Charles Kraus. <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/115339> (приступљено 25. јун 2019).

је примарна сврха била указати на непоправљивост СКЈ-а и дискредитирати Хрушчовљево одлуку 'помиловања' ранијих југославенских идеолошких престапа.³³⁸ Сукоб са СССР-ом постао је примаран за кинеску идеолошку машинерију и фокус се полако померао са Југославије, иако су критике настављене, али у мањем обиму. Стопић тврди и да су се обновљене критике у доба Културне револуције стапале у шири фронт напада на све совјетско, стране, контрареволуционарно, и да није било ексклузивно антијугословенско, као што је то био случај крајем 1950-их и почетком 1960-их.³³⁹

Током 1960-их, наставила су се спољнополитичка размимоилажења, посебно на примеру рата у Вијетнаму, где је Југославија кинеску политику видела као „неодговорну“ и „ратнохушкачку“.³⁴⁰ И дешавања у Кини са отпочињањем Културне револуције нису дочекана добродошло и изазивала су све већу забринутост у Београду. У разговору са Јуријем Андроповим у фебруару 1967, Тито је био директан и није се либио да Маоа оптужи за „лудило“ – „Мао је очигледно полудео и сав је опседнут тежњом да стекне Херостратову славу. Међутим, Херострат је палио храм, а Мао жели да баца цело човечанство у катастрофу.“³⁴¹ Разлог за овако оштар коментар југословенског председника, био је повезан за тадашњим дешавањима у Пекингу – током фебруара месеца, стране амбасаде су се налазиле под најжешћим ударом Црвене гарде. Демонстрације испред страних представништава нису заобишле ни југословенску амбасаду,³⁴² али су се завршиле само са каменицама, што је било знатно боље у односу на совјетску која је запаљена.³⁴³ Проблема је било и са кинеском амбасадом у Београду, у којој је боравио отправник послова, износећи различите притужбе на рачун југословенских власти.³⁴⁴

Иако су се оптужбе на рачун Југославије током Културне револуције наставиле, почеле су да губе на значају сада када је Кина била „у рату“ са целим светом. Југословенски проблем је на тај начин постајао мање парадигматичан и све више је бледео у поређењу са неким другим негативним примерима. Просто, околности су учиниле да Југославија изгледа мање лоше но раније.³⁴⁵

Наредне године, Кина се нашла на врхунцу Културне револуције – доктринарни сукоби са читавим низом „неподобних“ држава, преплитали су се са унутрашњим идеолошким сукобима који су претили да уруше читаво кинеско друштво. У Кини је те 1968. у току био и финални

³³⁸ Stopić, *Četiri etape...*, 368.

³³⁹ Исто.

³⁴⁰ Stopić, *Sino-Yugoslavian cooperation...*, 83.

³⁴¹ Исто, 85.

³⁴² „Кина одбија да гарантује безбедност југословенским представницима“, *Политика*, 9. 2. 1967, 1.

³⁴³ Stopić, *Sino-Yugoslavian cooperation...*, 44.

³⁴⁴ У том смислу сликовит је документ сачињен после пријаве кинеског отправника послова, због ружења угледа кинеске амбасаде: „Улаже протест у следећој ствари: Пред Амбасадом НР Кине, 9. јула постављена је једна кутија отпадцима ђубрета (коре од банама, опушци). Кинез показује и фотографију. У овоме виде повреду Амбасаде, увреду седамстотина милиона Кинета, провокацију против кинеске културне револуције, овог пута изведену преко милиционера бр. 111317, који је тврдио да су сами бацили ово ђубре, итд. За наводни инцидент чине одговорним југословенску владу. Ју Лисуан је затим изнео: 1. да им је наведени милиционер рекао да они никада неће остварити своје циљеве; 2. протестовао је против уласка непознатог лица у врт Амбасаде, а нарочито што је то непознато лице обавило и велику нужду на крову једне шупе у дворишту амбасаде, у чему такође виде увреду кинеске културне револуције /напомена: наше власти које су вршиле увиђај због величине отиска стопе мишљења су да је ово учинило неко дете које је крало воће./“ У ДСИП су одбацили све оптужбе речима да се кутија са отпадцима налази на улици, дакле ван територије амбасаде; да кинеске дипломате не треба да се расправљају са милиционерима на улици већ да је главни канал њиховог општења Државни секретаријат за иностране послове (ДСИП); упад на територију амбасаде је у надлежности саме амбасаде, а не ССИП, итд. – АЈ КПР I-5-b/55-5; Белешка Л. Лилића са отправником послова НР Кине Ју Лисуаном, 10. јул 1967, 1.

³⁴⁵ Stopić, *Sino-Yugoslavian cooperation...*, 45.

обрачун са председником Лиу Шаођијем, који је виђен као представник реакционарне струје која покушава да рестаурира капитализам.³⁴⁶ С обзиром да је југословенски случај био одавно прокажен, није случајно што је обилато коришћен у медијским нападима на Лиу Шаођија. Кинеска новинска агенција Синхуа је преносила да је „недопустиво да се кинеска социјалистичка предузећа претворе у капиталистичка предузећа југословенског типа, а Кина у буржоаску земљу као Југославија.“³⁴⁷ Лиу Шаођи је оптуживан да је заступао тезу како управљање привредом треба да се заснива на економским мерама, што је квалификовано пежоративно као „економизам“ и сматрано за недопустиво, јер је представљало опонашање „совјетског и југословенског ревизионистичког пута,“ што би од Кине сутра начинило оно што су „данас Совјетски Савез и Југославија.“³⁴⁸ У то време, по извештајима југословенске амбасаде из Пекинга, увреде су се ређале и на рачун председника Тита који је континуирано називан „шефом југословенске ренегатске клике“,³⁴⁹ што је била доста популарна синтаagma. Увреде су ишле толико далеко да је Тито у једном тексту представљен и као „тркаћи (SIC!) пас САД и СССР“. ³⁵⁰ Увид у квалификације овог типа је посебно важан за шире разумевање оштрине заокрета који ће кинеска дипломатија начинити само у року од неколико месеци. Неће протећи много времена, а Тито ће од „пса“ постати друг и „човек од челика“. Али о томе ће више речи бити у наредним поглављима.

Последњи и један од најоштријих напада на Југославију, пред коначан заокрет, дошао је у време студентских демонстрација у јуну 1968. године. Како је јављано из Пекинга, кинеска штампа је са спремношћу и задовољством дочекала ове протесте и започела је рафалну паљбу по Југославији.³⁵¹ Напади су били свакодневни, а југословенски систем је карактерисан врло грубо, најчешће као „труо“ и пред скорим распадом. Тврдње су додатно илустроване подацима о „растућем капитализму“ у Југославији, навођењем података о порасту цена, затварању предузећа, тешком положају радника, корупцији, незапослености, итд. Логичан след таквог стања, бар како је то видела званична кинеска пропаганда, управо су биле студентске демонстрације, крунски доказ скоре пропасти „југословенских ревизиониста“. ³⁵² Саме демонстрације представљене су као, ни мање ни више, „устанак“ против „Титове ревизионистичке клике“, а јавни простор је дат искључиво најекстремнијим студентским паролама и искривљено је представљено да 90% становништва и цела радничка класа подржавају студентске захтеве. Уз то, тврдило се и да су власти показале „панични страх“ и да су покушале да угуше демонстрације у крви.³⁵³ Оцене су биле претеране и намење, као уосталом и раније, пре свега домаћој публици. Иако имамо увид само у селективно преношење кинеске штампе, нема сумње да је кинески удар на Југославију у овом периоду био јак и да се наслањао на ранију реторику и уосталом слику која је била изграђена о Југославији у Кини. После Титовог обраћања студентима и смиривања ситуације у земљи, није пронађено боље објашњење до да је реч о чистој обмани која не може трајати дуго. Била је то кулминација дугогодишњих напада на Југославију. „Степен бескрупулозности и грубости испољен у коментарима указује да кинеском руководству није стало да одржава ни досадашњи минимум нормалних односа са

³⁴⁶ Jian, Guo, Song, Yongyi, Zhou, Yuan, *Historical Dictionary of the Chinese Cultural Revolution*, Scarecrow Press 2006, 162-164.

³⁴⁷ ДАМСПС, ф89, д2, бр 414039, Пекинг, Телеграм, 4. 4. 1968.

³⁴⁸ Исто.

³⁴⁹ ДАМСПС, ф89, д2, бр. 49970, Пекинг, Телеграм, 5. 3. 1968.

³⁵⁰ ДАМСПС, ф89, д2, бр 426304, Пекинг, Телеграм, 1. 7. 1968.

³⁵¹ ДАМСПС, ф 90, д4. бр. 922626, ДСИП, Информација, 17. 6. 1968, 1.

³⁵² Исто.

³⁵³ Исто.

Југославијом.(...) У даљем периоду може се очекивати наше даље погоршавање билатералних односа³⁵⁴ – био је закључак југословенске дипломатије из јуна 1968. Ова процена, која се ослањала на тренутне и расположиве податке, и у том смислу није могла бити прецизнија, показала се као лоша и недалековида. Ипак, корисна је као илустрација духа времена и немогућности предвиђања промена до којих ће доћи врло брзо. Већ после неколико недеља, напади на Југославију су нагло престали. Разлог за то била је совјетска интервенција у Чехословачкој.³⁵⁵

Слике совјетских тенкова у Прагу у августу 1968, како је већ речено, снажно и отрежњујуће су утицале на кинеско руководство и само су га додатно учврстиле у уверењу да совјетски хегемонизам представља опасност за сваку државу која му се нађе на путу.³⁵⁶ У разговору између албанског министра одбране Беџира Балуча и Мао Цедунга, о совјетској интервенцији у ЧССР, Мао је поручио да је „Југославија сада наш индиректни савезник“ због својих проблема са Совјетским Савезом. Мао је сматрао да је указала добра прилика да се искористе ове противречности, укључујући Румунију и (бившег чехословачког лидера Александра) Дубчека. Маова намера да се немиле околности преокрену у сопствену корист, радом на стварању антисовјетског фронта у Европи (међу социјалистичким земљама), потврдила се у предлогу, изнетом нешто касније исте године, од стране кинеског премијера Џоу Енлаја, о стварању балканског савеза између Југославије, Албаније и Румуније. Предлог је одбијен од стране Хоце, али ће касније када буде дошло до разлаза две земље, бити пропагандно коришћено од стране Албанаца као аргумент против Кине и доказ њене непринципијелне политике.³⁵⁷

Доследан и непоколебљив став који је југословенска влада заузела у вези са овим случајем, поклапао се са кинеским виђењем Совјетског Савеза као носиоца империјализма, на шта су годинама уназад упозоравали. Југославији је, пак, од самог почетка било јасно да ће управо приближавање ставова по питању совјетске улоге у Европи и Азији, представљати кључну тачку даљег развоја југословенско-кинеских односа,³⁵⁸ бар у првој фази, иако је интерним документима доста рано дефинисано да се будући југословенско-кинески односи никако не смеју градити на бази антисовјетизма.³⁵⁹ Ту се Југославија држала своје прокламоване принципијелне позиције да се међудржавни односи не могу и неће развијати на уштрб односа са трећим државама. На овај став ће се враћати и у каснијим годинама, увек када се притисак Кине за солидарношћу на линији антисовјетизма буде повећавао.

Иако су у Југославији наведене промене у кинеском приступу одмах препознате, није било најјасније када ће околности дозволити да дође до суштинског напретка у односима две земље. Крајем 1968, у Београд је стигла прва незванична информација да се у МИП НР Кине разматра обнова односа са Југославијом „на бази пет принципа коегзистенције уз задржавање идеолошких разлика“.³⁶⁰ Са југословенске стране, чим је добијена ова вест, саветовано је „смиривање писања штампе о Кини“ и прихватање свих иницијатива за разговоре.³⁶¹ Из дипломатске грађе се види да је ДСИП на Колегијуму одржаном 20. фебруара 1969. заузео позитиван став према овом питању,³⁶² што је заправо било зелено светло добијено од стране

³⁵⁴ ДАМСПС, ф90, д4, бр. 922626, ДСИП, 17. јун 1968. Информација, 2

³⁵⁵ ДАМСПС, ф90, д3, бр. 437762, ДСИП 5 Управа, 29. 19. 1968, „Кина и интервенција у ЧССР“, 8.

³⁵⁶ Li, Xia, *Mao and the Sino-Soviet Split...*, 246.

³⁵⁷ Исто.

³⁵⁸ ДАМСПС, ф90, д3, бр. 437762, ДСИП 5 Управа, „Кина и интервенција у ЧССР 29. 19. 1968“, 9.

³⁵⁹ ДАМСПС, ф90, д3, бр. 437762, ДСИП 5 Управа, 4. 12. 1968, 6.

³⁶⁰ ДАМСПС, ф 96, д 1, бр. 428025, ДСИП, Информација, 25. 7. 1969, 9.

³⁶¹ Исто.

³⁶² Исто, 14.

државног врха, да се крене у обнову међудржавних односа са Кином. У наредном периоду очекивали су се директнији потези кинеске стране, иако су стизали наговештаји да Кина очекује да први потез повуче управо Југославија, с обзиром да је по њиховом виђењу, као што је речено, Београд био кривац за прекид веза. О томе како је дошло до обнове југословенско-кинеских веза биће више речи у наредном поглављу.

Закључак

Највеће сличности између две земље постојале су у кратком периоду, док су и Југославија и Кина биле ослоњене на Совјетски Савез, као политички и економски узор. Од почетка 1950-их када је започело југословенско удаљавање од совјетских економских решења указивале су се све веће разлике, да би од половине 1960-их, када је Југославија кренула у привредну реформу, а Кина у Културну револуцију, разлаз био потпун. Међународни развој до 1969, такође је био у потпуности другачији. Док је Југославија константно ширила мрежу савезништава, Кина ју је све више сужавала. На крају деценије, када су се две земље сусреле, Југославија је била та која се налазила у знатно бољој позицији. После две турбулентне деценије, успела је да се избори за своје место на глобалној сцени и да се одупре свим притисцима и са Истока и са Запада, којима је константно била изложена. Разлику је чинило то што је иза себе имала залеђе од скоро стотину земаља окупљених у оквиру Покрета несврстаних, из чега је црпела несразмерну политичку снагу на међународној сцени, посебно у тренуцима када је било јасно да њена унутрашња политичка и економска стабилност није остварена у мери у којој се томе тежило. Ипак, њен углед је био довољно велики, толико да је досезао и до изолованог Пекинга, у тренуцима када се Кина налазила на најнижем ступњу међународног угледа и значаја, политички и економски у потпуности разорена изнутра. Тако изолована и нејасне перспективе, али несагледивих потенцијала, пружила је руку Југославији. Од тог момента кренула је сарадња која није стала ни до данас.

ПРВИ ДЕО (1969-1976)

1.1. Свет и Југославија у 1969.

Међународна ситуација у свету 1969.

Време је показало да је 1969. година означила почетак кључне промене у динамици Хладног рата.³⁶³ После две деценије конфронтације, међународна ситуација се крајем седме деценије до те мере усложнила и заострила да је захтевала темељно редефинисање полазних тачака које су главне актере Сједињене Америчке Државе и Совјетски Савез довеле у ступицу.³⁶⁴ Заостреност две политике достигла је свој врхунац на три континента – у Европи, Азији и Јужној Америци, из чега се родила потреба за релаксирањем међународних односа и креирањем нових модалитета сарадње. Тада су креатори америчке спољне политике дошли на идеју да (ре)активирају политику „троугла“ и да на међународну сцену врате (само)изоловану НР Кину. Истовремено, заједнички америчко-совјетски интерес за започињањем стратешких преговора о ограничењу нуклеарног наоружања са циљем заустављања исцрпљујуће трке у наоружању, увео је свет у нову еру глобалних односа која је понела име „детант“.³⁶⁵

Сједињене Америчке Државе су од оснивања НР Кине 1949. одбијале да признају нову владу у Пекингу, и за то време, наставиле су да одржавају дипломатско-војне контакте искључиво са Републиком Кином, односно Тајваном.³⁶⁶ Но, крајем 1960-их, нова америчка администрација почела је да увиђа да је америчка спољна политика исцрпела све потенцијале у војно-дипломатској изолацији нове комунистичке државе.³⁶⁷ Истовремено, америчка супротстављеност ширењу комунизма достигла је свој врхунац на простору југоисточне Азије, у разореном и подељеном Вијетнаму.³⁶⁸ С друге стране, кинеско-совјетски идеолошки спор, који

³⁶³ Xia, *Negotiating...*, 135.

³⁶⁴ Garver, *China's Quest...*; Leffler, Melvyn P., Westad, Odd Arne (Eds.), *The Cambridge History of the Cold War Volume I and II*, Cambridge University Press 2010; Young, Kent, *International Relations...*

³⁶⁵ Како је амерички историчар Теодор Дрејпер запазио, „концепт детанта је попут хармонике: може се (по потреби) развући или скупити“. Више о рађању политике детанта видети: Stevenson, Richard W., *The Rise and Fall of Détente, Relaxations of Tension in US-Soviet Relations 1953–84*, Palgrave Macmillan UK 1985; Корени политике детанта су заправо били у Европи, и везују се за нови приступ сарадњи између Француске и Западне Немачке. Више о рађању политике детанта у Европи у: Young, Kent, *International Relations...*, 228-231.

³⁶⁶ Република Кина је била међународно призната све до 1971. када је изгубила своје место у УН.

³⁶⁷ Xia, *Negotiating...*, 136.

³⁶⁸ Sutter, *Foreign Relations...*, 55.

је прерастао у оштар међудржавни сукоб током 1960-их, појачао је интензитет подела у већ сукобљеном свету и приближио га глобалном војном сукобу нимало наивним варничењем на граници између Кине и СССР-а у марту 1969. године.³⁶⁹

Интереси сва три актера у „троуглу“ нису били подударни,³⁷⁰ нити је овај „троугао“ био једнакостраничан – Вашингтон, уједно и креатор триангуларне политике, налазио се у најповољнијој позицији, јер је мешањем карата заправо доводио и СССР и Кину у ситуацију да страхују да је посредни тактика „заокруживања“ оне друге.³⁷¹ Изградњом веза са Кином (слабијим партнером у „троуглу“), Вашингтон је ишао на јачање сопствених позиција према Москви. Кисинџеров став да је „боље правити савез са слабијим, него са јачим у случају два антагонизма“,³⁷² потврдио је Национални савет за безбедност у новембру 1969. када је донео процену да није у америчком интересу да се Кина нађе на губитничкој страни у евентуалном кинеско-совјетском сукобу.³⁷³ Стратешка одлука да САД неће пустити Кину „низ воду“ био је кључни преломни тренутак и коперникански обрт у америчкој спољној политици.³⁷⁴ Но, амерички интерес није био заузимање стране у кинеско-совјетском спору, већ стицање предности кроз сарадњу са обе земље.³⁷⁵ Поред чисто спољнополитичких мотива, нову америчку администрацију је на промену спољнополитичког курса натерала и тешка унутрашња политичка и економска ситуација, са све снажнијим антиратним покретом, који је опредељујуће утицао и на сам исход америчких избора 1968. и долазак на власт Ричарда Никсона.³⁷⁶

Кинеска жеља за променом, која је коинцидирала са америчком,³⁷⁷ била је узрокована двоструким оптерећењем – тешком унутрашњом ситуацијом после неколико хаотичних година Културне револуције и лошим односима са скоро свим суседима, односно дипломатском изолацијом од остатка света.³⁷⁸ У литератури се кинески интерес за преговарањем са САД често

---

³⁶⁹ У марту 1969. дошло је до краткотрајног оружаног сукоба између кинеске и совјетске војске на реци Усури. Повремени инциденти избијали су током наредних шест месеци, све до септембра 1969. За детаљнији приказ, видети код: O’Leary, Greg, *The Shaping of Chinese Foreign Policy*, Australian National University Press 1980, 113; Mark, Chi-kwan, *China and the World since 1945*, Routledge 2011, 72-73; MacFarquhar, Schoenhals, *Mao’s Last Revolution...*, 309-315. Најкомплетнији приказ заснован на новим изворима, видети код: Y. Kuisong, „The Sino-Soviet Border Clash of 1969: From Zhenbao Island to Sino-American Rapprochement“, *Cold War History 1:1 2000*, 21-52.

³⁷⁰ Детаљан приказ различитих интереса сва три актера у троуглу у 1969. години видети код: Lüthi, Lorenz M., „Restoring Chaos to History: Sino-Soviet-American Relations, 1969“, *The China Quarterly*, No. 210 (June 2012), 378-397.

³⁷¹ Политика „заокруживања“ (policy of the containment), прокламована је још у Трумановој доктрини и односила се на Совјетски Савез, а за идејног творца се узима Џорџ Кенан. – Kennan and Containment, 1947. <https://history.state.gov/milestones/1945-1952/kennan>; Више о кинеској реакцији на ову политику код: Sutter, *Foreign Relations of the PRC...*, 37-40.

³⁷² Збигњев Бжежински је још 1967. заговарао тезу да би САД више одговарало да Маова струја однесе превагу, јер са Маом на челу Кина неће ићи на поправљање односа са СССР, нити ће ићи на стварање уједињеног антиимперијалистичког фронта социјалистичких земаља. „Маова група је до сада показала да и поред дивљих речи није авантуристичка у спољнополитичкој акцији, и врло је опрезна када се ради о рату.“ – ДАМСПС, ф 157, д 6, бр. 45628, Делеша, Вашингтон, 10. 2. 1967, 1.

³⁷³ Xia, *Negotiating...*, 142.

³⁷⁴ Garver, *China’s Quest...*, 292.

³⁷⁵ Young, Kent, *International Relations...*, 283; Или како пише Кисинџер у својим мемоарима: „Циљ тог потеза није био тајни споразум на рачун Совјетског Савеза. Жељели смо доћи у положај у којем бисмо могућност балансирања користили у конструктивне циљеве – да и једној и другој комунистичкој сили дамо залог за боље односе са нама.“ – Х. Кисинџер, *Мемоари I део*, Београд 1981, 206.

³⁷⁶ Sutter, *U.S.-Chinese Relations...*, 68.

³⁷⁷ Шутер тврди да је управо тренутак у коме су две жеље коинцидирале омогућио сушитнску промену. Као доказ овој тврдњи, наводи читав низ догађаја у којим су се две стране мимоилазиле у ранијим годинама. – Sutter, *U.S.-Chinese Relations...*, 67-8.

³⁷⁸ Те 1969. НР Кина је одржавала дипломатске везе са само 53 земље. – Garver, *China’s Quest...*, 304.

ограничива на геостратешке мотиве, чиме се из губи из вида шира слика и занемарује озбиљна аргументација у прилог тезе да су унутрашњи проблеми добрим делом мотивисали Маову одлуку да крене у поправљање односа са САД.³⁷⁹ Осећај да губи контролу над правцем Културне револуције и обрачун са „Црвеном гардом“ крајем 1968, били су најавна смањења радикализма у кинеској политици.³⁸⁰ Уз то, стални притисак на границама и осећање претње од стране Совјетског Савеза са севера, и Индије са југа, чинило је кинеску реалност додатно кошмарном, па је заокрет ка нормализацији односа са јединим преосталим крупним актером светске политике, како би се осигурао суверенитет и независност државе, постао неминовност.³⁸¹ Америчка најавна повлачења из Вијетнама, била је уједно сигнал за Пекинг да САД више нису претња.³⁸² Тако су и САД и Кина, свака из својих побуда, ступиле у процес приближавања који ће резултирати признањем суверених права НР Кине и њеним уласком у УН (1971) и Никсоновом посетом Пекингу (1972), догађају без преседана у дотадашњој хладноратовској пракси, уједно и коначној потврди да је отпочети процес искрено прихваћен с обе стране.

У исто време, активирање кинеске карте је дошло у неповољном тренутку по СССР, који се са Кином налазио у пат позицији током целе деценије, а посебно после оружаног конфликта 1969. Совјетска тактика застрашивања Кине нуклеарним превентивним ударом о којој су почеле да колају гласине у августу 1969, довела је Пекинг у класичну „безбедносну дилему“, и гурнула га у руке САД – упркос свим идеолошким препрекама – што је био груб превид креатора спољне политике у Москви.³⁸³ У тајном извештају А. Громика, совјетског министра спољних послова, који је средином 1969. послат совјетским амбасадама као једна врста инструкције, и у коме су били садржани важни концепти совјетске политике, најбоље се видело колико је заправо Москва била уплашена најавом изласка Кине из изолације и могућношћу кинеског утицаја на прилике у југоисточној Азији, али и у Источној Европи.³⁸⁴ Америчко-кинеско приближавање и јачање кинеског присуства у Европи, посебно на Балкану, утицаће на совјетску политику према Балкану, посебно према Југославији, о чему ће бити речи у наредним поглављима. Поред тога, увођење Кине у једначину, усмериће СССР на сарадњу са САД, што ће резултирати Московским самитом и потписивањем споразума САЛТ I о ограничењу нуклеарног наоружања.³⁸⁵

Шире постављено, свака од три силе желела је да сарадњом са оном другом спречи претерано приближавање или значајније јачање позиција једне vis-à-vis друге две. На тај начин, све три државе су биле упућене на преговарање.

---

³⁷⁹ Jian, *Mao's China...*, 239.

³⁸⁰ Garver, *China's Quest...*, 286-7.

³⁸¹ Више о кинеско-совјетским односима и проблемима у овом периоду видети радове: Li, Xia, *Mao and the Sino-Soviet Split...*; Westad, *Brothers in arms...*; Mark, *China and the World...*

³⁸² Garver, *China's Quest...*, 289. Џоу Енлај је већ у новембру 1968. изнео аргумент да су САД „у процесу губитка рата у Индокини“ и да не представљају више примарну претњу за Кину. – Sutter, *U.S.-Chinese Relations...*, 71.

³⁸³ Zubok, Vladislav, *A Failed Empire, The Soviet Union in the Cold War from Stalin to Gorbachev*, *The New Cold War History* 2007, 210. Кинески аутори пишу и о страху који је постојао у СССР-а од кинеског нуклеарног удара, после састанка Џоу Енлај-Косигин у септембру 1969. У сваком случају, изгледа да је страх постојао код обе стране. – Li, Xia, *Mao and the Sino-Soviet Split...*, 255.

³⁸⁴ Громикова оцена се слагала са проценама ЦИА крајем 1969, које су говориле да је кинеска мотивација за поправљањем односа са Сев. Вијетнамом, Сев. Корејом и Југославијом, лежала у намери Пекинга да ојача своју међународну позицију и баланс према Москви. – FRUS 1969–1976, Volume XII Soviet Union, January 1969–October 1970, Tab A Extracts From Central Intelligence Agency Intelligence Memorandum Washington, December 16, 1969. *Sino-Soviet Relations: The View from Moscow and Peking*, 341.

³⁸⁵ Young, Kent, *International Relations...*, 287.

Југословенски поглед на померања у „троуглу“

Од када су се почетком 1969. појавиле прве назнаке о кинеско-америчком приближавању, у Београду су пажљиво посматрали померања у „троуглу“ и прилагођавали се новонасталим променама. Поучени ранијим искуством, када су се међусобни односи и кретања унутар „троугла“ најдиректније рефлектовали на позицију Југославије и однос све три силе према њој, у Београду нису имали разлога да верују да ће ситуација овог пута бити битно другачија. Да би се ухватиле чак и мале промене и извршило калибрирање спољно-политичког курса, било је потребно много пажљивих и стрпљивих анализа, а Југославија је имала среће да је у том тренутку имала изванредан дипломатски кадар дорастао променама које су се догађале пред њиховим очима.³⁸⁶ Процене југословенске дипломатије изузетно су прецизне, иако би се можда могло очекивати да им је перспектива из ванблоковске стајне тачке могла бити сужена. Међутим, управо је та измештена перспектива давала шири поглед на проблеме које су имали САД, Кина и СССР, омогућивши званичном Београду да доноси закључке који нису били оптерећени припадношћу блоковима или оштром антагонизирању наспрам њих.³⁸⁷

У доношењу правилних оцена умногоме су се корисни показали сјајни извештаји Богдана Црнобрње³⁸⁸ из Вашингтона у којима су правовремено најављиване све крупне промене у америчкој спољној политици.³⁸⁹ Црнобрња је већ почетком 1969. најавио да наступа нови период у односима између три велике силе и да се ради о далекосежним променама које ће утицати на цео свет – „Нама изгледа да наступа период, који ће подуже потрајати, у коме ће и даље бити и сукоба и криза, нарочито између три велике силе, а и локалних криза на ‘политичкој периферији’, а и у коме може бити и новог у америчкој политици што ће бити више прихватљиво за спољни свијет. Ради тога новог може се говорити у извесном смислу о завршетку једнога периода и врло вероватном уласку у један другачији период у међународним

---

³⁸⁶ У Вашингтону се у том тренутку налазио Богдан Црнобрња, у Москви Вељко Мићуновић. Занимљиво је да су и Мићуновић и Црнобрња били на амбасадорским местима до септембра 1971.

³⁸⁷ Радовић, Сања, *Кинеско-амерички односи 1971-72. и спољнополитичка перспектива СФРЈ*, Филозофски факултет Универзитета у Београду (мастер рад), 2012, 43.

³⁸⁸ Богдан Црнобрња је био једна од најзанимљивијих фигура у југословенској дипломатији. На почетку рата, већ 1941, отишао је у партизане, а рат је завршио у чину пуковника. После завршетка рата, био је народни посланик у Скупштини ФНРЈ од 1945-1953, а од 1946-1951. био је заменик савезног министра за спољну трговину Милентија Поповића. Од 1951. улази у дипломатске воде, и наредне три године налазио се на месту помоћника савезног министра иностраних послова Едварда Кардеља. У том периоду, највише се бавио стварањем мреже дипломатско-привредних представништава и обавештајних центара Југославије широм света. Од 1954-1958. био је амбасадор Југославије у Индији, Цејлону и Авганистану. Нагло је завршио дипломатску каријеру у септембру 1971, непосредно пред Титов пут у Вашингтон, из непознатих разлога. У Београду су 2017. изашли дневници Б. Црнобрње о оснивању Покрета несврстаних под именом „Неочекивана промјена“. Посебна је штета што дневници не покривају период његовог службовања у Вашингтону. – Црнобрња, Богдан, *„Неочекивана промјена, Дневнички записи Богдана Црнобрње из 1961“*, Београд 2016, 14-16.

³⁸⁹ Црнобрња је још у марту 1969. најавио америчко повлачење из Вијетнама и побољшање односа са Кином, речима: „Ако стоји претпоставка да Америка војно иде из Вијетнама, скоро је функционално повезано да је следећи корак промена односа Америке према Кини, јер излажење из Вијетнама, то је већ мењање односа према Кини (...) Не би више било једног од главних разлога ради којег су САД отишле тамо, а то је војничко заустављање кинеског хегемонизма (...) Мислим да доста брзо сазревају услови, кад кажем брзо, то може бити годину или две да односи САД-Кина буду нормализовани.“ – АЈ, 837, I-5-b (104-117), ССИП, Излагање друга Црнобрње одржаног на састанку колегија ССИП-а б. з. 1969, 18. з. 1969, 10.

односима“.³⁹⁰ Тиме је на време информисао власти у Београду да се припреме за предстојеће промене. Темељно праћење кинеско-америчког отварања током 1969, и јасна америчка опредељеност у овом правцу, придодало је посебну важност обнови југословенско-кинеских односа, који ће се убудуће развијати на засебном колосеку, али у склопу ширег кинеског отварања ка остатку света. Прецизније, обнова југословенско-кинеских односа јесте била условљена са померањима у „троуглу, али није била одређена њима, једном када је процес био отпочет.

Црнобрња је наредне године, када су померања у „троуглу“ већ била евидентна, оцењивао да је „тројни баланс“ у настајању представљао значајан фактор међународних односа и да је највећа предност била у томе што ниједна сила није могла да оствари превласт, што је ишло у прилог малим и независним земљама попут Југославије.³⁹¹ Његов закључак је био, а то ће бити и касније често понављан став југословенске дипломатије, да се успостављањем равнотеже у „троуглу“ „редуцира затегнутост и јача улога несврстаних као фактора.“³⁹² Став да је свако слабљење конфронтације у глобалним односима ишло у прилог несврстаним земљама био је лајтмотив југословенске спољне политике. Ипак, показале се да није било могуће отворити нова поља могућности за Покрет, у мери у којој се то очекивало, у још увек истински биполарно постављеном свету. Иако је Кина својом величином и бројношћу, али и политичким значајем, оправдавала своје укључивање у „троугао“, она није могла ни економски ни војно да парира СССР-у и САД-у, као ни да из корена измени дихотомну логику Хладног рата, нити ће то моћи дуги низ година у каснијем периоду. Стога, овакву оцену југословенске дипломатије треба разумети на првом месту као идеолошку, у складу са преовлађујућим спољнополитичким концептима на којима је функционисала кроз целу деценију. Но, оцена да је стање глобалних проблема било последица ранијих нефункционалних односа у „троуглу“, и да се сада коначно могло очекивати њихово решавање, на првом месту питање Вијетнама, била је на месту и врло брзо се потврдила у пракси.

Лео Матес, каријерни дипломата, председник Института за међународну политику и привреду у Београду и вероватно најпозванији стручњак за југословенске међународне односе, писао је да кретање у „троуглу“ има разноврсне перспективе, а своје виђење свео је на две: „Делујући у правцу заштите својих интереса, свака од сила има опцију између два начина дјеловања; она позитивним корацима усмјереним на смањење затегнутости може настојати да парира неповољни развој у цијелом систему приближавајући се једној или објема другим силама; или, пак може да употреби негативно утицање вршећи притисак на једну или обје друге силе гурајући их на међусобно заоштравање.“³⁹³ Матес је правилно оценио да Кина има две могућности – да улазак у „троугао“ искористи да додатно ослаби тензије, или да јачање веза са САД искористи да заоштри своје позиције према СССР-у. Током целе посматране деценије, она је најчешће бирала ово друго. Матес је исправно предвидео и значај укључивања Кине у преговарачке токове у правцу смањења интензитета конфронтације у свету током 1970-их – „Сви ови покрети и кретања допринијели су томе да се убрза већ покренути процес опадања интензитета хладног рата. Тиме је свијет ушао брзо, и ако је допуштено рећи, неспремно у једну нову етапу смањене затегнутости, која указује на могућност потпуног превладавања хладног рата као доминантне компоненте међународних односа.“³⁹⁴ Оптимизам са којим је Матес ово писао 1970, неће бити напуштен ни у наредном периоду. Југославија је примећивала да је

³⁹⁰ АЈ, 837, I-5-b (104-117), ССИП, Излагање друга Црнобрње, 18. 3. 1969, 1.

³⁹¹ АЈ 837 КПР I-5-b/104-18, ДСИП, Политика САД, посебно у контексту „троугла“ сила, током 1969. године, 21. 1. 1970, 4.

³⁹² Исто.

³⁹³ Mates, *Nesvrstanost...*, 325.

³⁹⁴ Исто, 328.

коначно наступио тренутак у глобалним односима за који се залагала годинама уназад. Неће пропустити прилику да поентира на томе.

Кинеска и југословенска спољна политика пред обнову односа

Како је приказано у уводним поглављима, кинеска спољна политика је од оснивања НР Кине чинила фину комбинацију идеолошке ревности и заштите националних интереса – Кина је са лакоћом градила дипломатске односе са оним земљама које су признавале легитимитет нових власти, док је паралелно подржавала револуционарне покрете у земљама „трећег света“.³⁹⁵ То је почело да се мења тек почетком 1970-их, када је кинеско руководство почело да се окреће конвенционалној дипломатији и да одустаје од тајне подршке разним маоистичким групама. Кинеска спољна политика је од оснивања НР Кине па до 1970-их прошла кроз три фазе промена у својој оријентацији, од просовјетске, преко догматски радикалне до фазе отварања и сарадње са Западом, и све ове промене коинцидирале су са великим променама унутар саме Кине. Објашњење ове међузависности треба тражити у важним политичким и друштвеним променама које су генерисале фракционашке борбе унутар КП Кине, усмеравајући на тај начин и њене спољнополитичке заокрете.³⁹⁶ Управо ће тема овог рада бити праћење тих промена и њиховог утицаја на југословенско-кинеске односе у посматраној деценији. Позиција са које је НР Кина наступала те 1969. била је позиција земље која излази из изолације и тражи начин да поново изгради покидане везе са светом.

Југословенска спољнополитичка позиција крајем 1960-их, била је стабилна и у значајној мери повољна.³⁹⁷ Односи са СССР-ом су се после 1968. и совјетске инвазије на ЧССР заострили и захладнели, али нису доживели драстично погоршање попут оног после 1948.³⁹⁸ Но, у Београду су истински били забринуте због „Брежњевљеве доктрине“ у којој се сажимала сва опасност совјетске политике према земљама лагера на коју је Београд упозоравао још од 1948. Са доласком на власт председника Никсона, и са променом америчког курса према Вијетнаму, доследна подршка Југославије вијетнамском народу и независности, која је раније замерана Југославији, губила је на значају, а америчко-југословенски односи добили су на подстреку да се брже развијају.³⁹⁹ Један од спољнополитичких приоритета Никсонове администрације, било је поправљање односа са Југославијом и сусрет са југословенским председником Титом, до ког ће доћи већ 1970. Поред тога, Југославија је имала развијене билатералне везе са свим европским земљама (од 1968. обновљени су дипломатски односи Југославије и СР Немачке који су били прекинути због примене Халштајнове доктрине 1950-их). Југославија се све више укључивала у европске токове, подржавала је идеју о одржавању КЕБС-а (Конференције о европској безбедности) и генерално залагала се за побољшање међуевропске сарадње.⁴⁰⁰

Но, главни поглед југословенске дипломатије и даље је био усмерен ван Европе, на земље Азије и Африке, и на развој Покрета несврстаних, који је Југославија сматрала својим

³⁹⁵ Khadiagala, Gilbert Muruli, *Chinese Foreign Policy in the 1970's: A Decade of Change*, McMaster University Ontario 1982, 113; видети и: O'Leary, *The Shaping of...*; Roy, *China's Foreign Relations...*

³⁹⁶ Yahuda, *Towards The End...*, 17.

³⁹⁷ Више о југословенској спољној политици 1960-их видети код: Petranović, Štrbac, Stojanović, *Jugoslavija u...*, 229-290; Petranović, *Istorija Jugoslavije...*; Mates, *Nesvrstanost...*

³⁹⁸ Више о кризи у југословенско-совјетским односима после инвазије на ЧССР 1968, видети код: Трипковић, *Југославија-СССР...*, 217-250.

³⁹⁹ Више о овим посетама и генерално о југословенско-америчким односима, видети код: Bogetić, Dragan, *Jugoslovensko-američki odnosi 1961-71*, Beograd 2012, 286-301; 321-335.

⁴⁰⁰ Petranović, Štrbac, Stojanović, *Jugoslavija u...*, 268.

истинским *trademark*-ом. После конференције у Каиру 1964. дошло је до извесног застоја у организационом погледу и није било неосновано посумњати у способност ове разнолике групе земаља да превазиђу изазовне 1960-е и наставе са сарадњом у наредној деценији. Управо због тога је сазивање и одржавање нове конференције било од највеће важности за југословенску дипломатију. Током целу 1969. Југославија се усмерила на лобирање и окупљање заинтересованих земаља око следећег великог циља – одржавања Треће конференције несврстаних у Лусаки наредне године, што ће јој поћи за руком.⁴⁰¹

Када се све речено сумира, види се да су заправо померања у „троуглу“ и суштинске конвергенције у спољнополитичким логикама Југославије и Кине током 1969. биле одлучујући фактор који је омогућио историјско приближавање две земље – по питању СССР-а, погледи Пекинга и Београда нису никада били ближи него после Прашког пролећа, док је корекција вашингтонске политике према обе земље био својеврсни сигнал, посебно Пекингу, да се упусти у политику отварања према Западу. Политика несврстаности не само да више није била препрека, већ се управо у југословенској јединственој спољнополитичкој позицији, њеној ангажованости у међународној арени и разгранатим контактима са готово свим земљама света, очитовала њена суштинска привлачност дипломатски изолованој кинеској страни.⁴⁰²

Одлука да се већ 1969. Југославији пошаље сигнал да постоји спремност за обнову дипломатских веза, био је један од првих, тактичких корака у много дубљој и промишљенијој, стратешкој политици кинеског отварања према западним земљама.⁴⁰³ И поред тога што је југословенски систем трпео оштре критике од стране кинеских руководилаца и у кинеским средствима јавног информисања у ранијим годинама, као што је приказано у уводном поглављу, кинеској страни је било јасно да се у основи радило о држави са сродним друштвено-економским уређењем и сличним револуционарним наслеђем, што је Југославију чинило историјски и политички врло блиском Кини. Поред тога, обнова односа са до скоро „ревизионистичком“ Југославијом, била је ту и у сврху слања поруке да се радило о истинској промени у кинеској политици и да је спремност Пекинга да у први план стави државне односе, остављајући по страни идеолошке разлике, била озбиљна. У свему реченом стекли су се разлози за кинеску иницијативу у правцу обнове државних односа са Југославијом 1969.

---

⁴⁰¹ Како би што боље одрадио припремни део, Тито је, по обичају, кренуо на турнеју. У фебруару 1970. обишао је Танзанију, Замбију, Етиопију, Кенију, Уганду, Судан, УАР и Либију. – Jakovina, *Treća strana...*, 68-9.

⁴⁰² Petković, Ranko, *Velike sile i politika nesvrstavanja*, Zagreb 1979, 153.

⁴⁰³ Више о темпу отварања и успостави дипломатских веза са осталим европским земљама, видети: Sandschneider, Eberhard, „China's Diplomatic Relations with the States of Europe“, *The China Quarterly*, No. 169, Special Issue: China and Europe since 1978: A European Perspective (Mar., 2002), 33-44. О југословенским везама са Европом видети код: Petranović, Štrbac, Stojanović, *Jugoslavija u...*, 266-8.

1.2. Пут у обнову дипломатских односа са Пекингом (1969-1970)

Кинеско-југословенске дипломатске везе биле су *de facto* у прекиду од 1958. и унилатералног повлачења кинеског амбасадора из Југославије, како је то већ приказано у уводу. Током наредних дванаест година, амбасаде нису биле затворане, а у њима су наставили да бораве отправници послова који су, у пракси, били искључени из активног дипломатског живота.⁴⁰⁴ Владе две државе су продужиле са праксом размене формалних порука и честитки поводом државних празника, које су имајући у виду право стање ствари, имале чисто куртоазни карактер.⁴⁰⁵ Напади на Југославију у кинеској штампи и јавним говорима кинеских политичких делатника, током 1960-их, а посебно у време Културне револуције, били су изразито оштри, а чак је нападана и југословенска амбасада у Пекингу. Учесталост и бројност напада, чинило се да ће трајно нарушити сваку перспективу развоја кинеско-југословенских веза.⁴⁰⁶ Ипак, промена је наступила 1969. године.

Девети конгрес КП Кине 1969.

Важна прекретница у процесу редефинисања кинеске политике према остатку света, па и према Југославији (иако је наговештај да се тако нешто спрема, стигао већ крајем 1968, како је напоменуто у уводу),⁴⁰⁷ био је IX Конгрес КП Кине, одржан у априлу 1969. На том конгресу, кинеско руководство је донело стратешку одлуку о смиривању Културне револуције и стабилизацији унутрашњих прилика.⁴⁰⁸ У политичко-програмском погледу, Девети конгрес је означио концепцијски раскид са претходним Осмим конгресом (1958), који је одржан у атмосфери насталој после XX конгреса КПСС и таласа дестаљинизације. Кина је те 1969. била значајно другачија земља у односу на ону из 1958. када је прекинула везе са Југославијом.⁴⁰⁹ На Конгресу су санкционисани резултати и искуства из Културне револуције, а до пуног изражаја је дошао степен развоја култа Мао Цедунга у претходним годинама, чија мисао је сада уздигнута

⁴⁰⁴ „Relations between Yugoslavia and the People’s Republic of China“, *Yugoslav Survey*, Issue: 1/1972, 105-6.

⁴⁰⁵ Тако је, на пример, Џоу Енлај послао саучешће председнику СИБ-а после земљотреса у Скопљу 1963. Поред тога, кинески Црвени крст је увек слао финансијску помоћ после земљотреса, поплава и других непогода. – Исто, 106.

⁴⁰⁶ О стању у југословенској амбасади 1969. речито је говорио податак да је отправник послова пријавио као проблем недостатак радио станице (sic!). Поред тога, навео је следеће: „Амбасади је неопходна безбедна соба за разговоре. Моле да им се пошаље материјал и стручњак. Без тога се осећају посебно несигурни јер кинеска техника прислушкивања врло високо развијена.“ – ДАМСПС, ф 96, д 11, бр. 410617, ДСИП, Извештај, 31. 3. 1969, 3.

⁴⁰⁷ ДАМСПС, ф 96, д 1, бр. 428025, ДСИП, Информација, 25. 7. 1969, 9.

⁴⁰⁸ MacFarquhar, Schoenhals, *Mao’s Last Revolution...*, 285-307.

⁴⁰⁹ Vukadinović, Radovan, *Vanjska politika NR Kine*, Zagreb 1970, 55.

на ниво званичне идеологије. Изабрано је ново руководство, а најважнија кадровска промена било је постављање Лин Бијаоа на функцију јединог потпредседника партије и *de facto* Маовог заменика.⁴¹⁰ У извештајима са Конгреса доступним јавности, чинило се да у погледу спољнополитичке доктрине није начињена никаква промена, јер су и даље били присутни оштри напади на рачун СССР и САД, иако је управо у том тренутку, унутар руководства започело усаглашавање нове спољнополитичке доктрине која је требало да Кину отвори према Западу.

Заправо, кориговање спољнополитичког курса текло је кроз целу 1969, што говори о томе да се кинеска страна прилагођавала променама и да није имала унапред јасно спремљену платформу са којом је наступала у међународним односима. Ипак једно је било јасно – Мао је био одлучан у намери да начини заокрет ка САД. Управо је епизода о четири маршала, којима је лично Мао дао у задатак да креирају нову спољнополитичку доктрину, показала колико је Кини било тешко да изађе из сопствених догматских постављених оквира за разумевање света. Маршали су тек у четвртом нацрту, после одбацивања прва три лично од Маоа, успели да се измакну из постојеће перспективе и понуде дивергентан приступ и ширу платформу – која је подразумевала стратешки заокрет ка САД.⁴¹¹ Каснији кинески потези ће омогућити пуну реконструкцију настале промене која савременицима још увек није била очигледна.

Став Југославије према Конгресу и његовим резултатима (оним који су били доступни у том моменту, а тицали су се пре свега унутрашње политике) био је начелно позитиван. *Политика* је преносила Танјугов-ов извештавај о дешавањима у Пекингу после завршетка Конгреса, који због живописности заслужује да буде пренет у целини:

„Од синоћ у поноћ у Пекингу ври као у котлу. Без прекида трају песме, игре, пуцњава петарди, поклици Мао Це Тунгу и партији и паролe против ‘америчког империјализма и совјетског ревизионизма’. Данас поподне најмање три милиона људи било је на пекиншким улицама у бескрајној колони закићеној природним и вештачким цвећем, са стотинама хиљада портрета Мао Це Тунга, са огромним хијероглиемима који спојени у једно значе ‘Нека дуго живи председник Мао’, и сл. Многобројни камиони, трактори и друга возила претворена су у огромне макете фабрика и слично, и искићени пролазе улицама у којима се саобраћај изузетно тешко одвија. Неки од камиона трансформисани су у бродове, дугачке до педесет и више метара, и на њима су огромне статуе Мао Це Тунга као крманоша. Много је људи у ношњама свих народности у Кини, опште и колоритно шаренило преовлађује улицама.“⁴¹²

Пажња са којом се Конгрес пратио из Београда, била је у вези са очекивањем даљих промена, наговештених у 1968. години. Да та очекивања нису била нереална, показало се непосредно после Конгреса. Иако корекције у погледу спољне политике, нису биле јасне на основу коминикеа за штампу, јединог јавно објављеног документа, да је ипак дошло до неких промена, постало је јасно неколико недеља после Конгреса. Наиме, Конгресу је претходио већ помињани кинеско-совјетски гранични сукоб на реци Усури,⁴¹³ што је довело до додатног заоштравања и усијања у совјетско-кинеским односима. Кинеска влада је 24. маја 1969, издала саопштење у вези са пограничним питањем са СССР,⁴¹⁴ у коме се спомињала и Југославија као једна од земаља које је СССР директно угрожавао (поред Албаније и Румуније).⁴¹⁵ Било је то „прво релативно позитивно помињање Југославије у Кини од 1957“, по оцени југословенске

⁴¹⁰ Jian, Guo, Song, Yongyi, Zhou, Yuan, *Historical Dictionary of the Chinese Cultural Revolution*, Scarecrow Press 2006.203; Gao, Wenqian, *Zhou Enlai, The Last Perfect Revolutionary*, PublicAffairs 2007, 202. Више о реферату Лин Бијаоа изнетом на Конгресу и главним програмским начелима видети код: Vukadinović, *Vanjska politika...*, 53-58.

⁴¹¹ Garver, *China's Quest...*, 291-2; Jian, *Mao's China...*, 245-249.; Xia, *Negotiating...*, 137.

⁴¹² „Највиши значај учењу Мао Це Тунга“, *Политика*, 26. 4. 1969, 4.

⁴¹³ Kuisong, *The Sino-Soviet Border Clash...*, 21-52.

⁴¹⁴ „It is the Soviet Government That Expands Territory Elsewhere“, *Peking Review*, 30th May 1969, No. 22, 7.

⁴¹⁵ ДАМСПС, ф 96, д 1, бр. 428025, ДСИП, Информација, 25. 7. 1969, 8.

дипломатије, што је само по себи носило одређену политичку поруку.⁴¹⁶ Уједно, јавно су у везу доведене кинеска и југословенска угроженост од стране СССР-а, по први пут после 1968, чиме је пажљивим посматрачима поручено да је главна платформа за приближавање Југославији била заснована на борби против совјетске опасности, на чему ће наредних година кинеска страна упорно инсистирати.

Друга важно запажање у недељама после Конгреса, било је да су се јавни напади на Југославију, који су се и даље повремено дешавали, још више проредили, да би током лета 1969. године у потпуности престали. Но, није било дилеме да Југославија ту не чини неки изузетак, па је тако речено да „на регистроване промене у кинеском ставу (према Југославији, при. аут.) морамо гледати у контексту осталих промена и збивања у свету и у склопу целокупне кинеске спољне политике и активности на међународном плану.“⁴¹⁷ Очекивало се да ће, одређене резерве и неслагања, и даље бити присутни, првенствено у случају да се поново активира кинеска амбиција за преузимањем руководеће улоге у тзв. међународном радничком покрету и стварањем „кинеског блока“, као и због познатих претензија које је кинеско руководство имало на универзално тумачење марксизма и лењинизма, а што је раније представљало крупан камен спотицања.⁴¹⁸ Радило се о наслеђеним доктринарним спољнополитичким концептима који су отежавали курс прилагођавања. Када је реч о обнови кинеско-југословенских односа, кулисе су биле постављене, очекивао се само први корак.

Први контакти у правцу размене амбасадора

Кинеска тактика преговарања је била врло суптилна, некада до те мере да је слабије подешени радар не могуће, ишло се на опипавање пулса и давање сигнала за сарадњу, често мање значајним, споредним каналима, да би се онда од друге стране очекивало да прва предузме формални корак и директно затражи оно што су Кинези заправо желели. Тако је било и у случају обнове кинеско-југословенских веза током 1969-70.

За испипавање југословенског става и спремности на поновну размену амбасадора, искоришћен је новинар Стјепан Пуцак, нови Танјуг-ов дописник из Пекинга, који је ту функцију требало да преузме у октобру 1969. Тим поводом, он је у јулу 1969. водио припремни разговор са привременим кинеским отправником послова у Београду, Ју Лисуном. Том приликом, Кинез је вешто покренуо тему о кадровским недостацима у кинеској амбасади у Београду, уз наглашавање да је такво стање „привремено“ и да је последица кадровских померања услед Културне револуције.⁴²⁰ На тај начин, наговестио је незадовољство Пекинга тренутним стањем ствари. У даљем разговору, пребацио је одговорност за повлачење амбасадора на југословенску страну, што је заправо био начин да се каже како није био кинески интерес да се међусобни односи покваре. Затим је директно упитао Пуцака да ли има да каже нешто одређеније у том погледу, нагласивши да је он спреман да то одмах пренесе у Пекинг. Пуцак, помало збуњен, одмах је о овоме информисао надлежне органе и Савезни секретаријат. У ССИП-у су били

⁴¹⁶ ДАМСПС, ф95, д4, бр. 420786, Пекинг, Забелешка, 27. 6. 1969, 1.

⁴¹⁷ ДАМСПС, ф 96, д 1, бр. 428025, ДСИП, Информација, 25. 7. 1969, 10.

⁴¹⁸ Исто, 11.

⁴¹⁹ Више о бројним сигнаlima и суптилним тактикама у време кинеско-америчког преговарања које Американци нису препознавали, видети код: Garver, *China's Quest...*

⁴²⁰ ДАМСПС, д95, ф9, бр. 427705, 28. 7. 1969. Забелешка о питању размене амбасадора између СФРЈ и НР Кине, 1.

заинтересовани за ову информацију и издали су инструкције да се настави са даљим праћењем ситуације и испитивањем могућности за обнову дипломатских веза. Уз то, у Београду нису сматрали да је битно ко ће први предузети кораке, с обзиром да је важност обнове дипломатских односа превазилазила значај овог, у основи техничког, питања.⁴²¹ У том тренутку, Кина је имала амбасадоре у свега 15 земаља света, од чега само два у европским социјалистичким државама – Албанији и Румунији,⁴²² па се Београду журило да не пропусти своју прилику – да Југославија буде једна од првих земаља које ће успоставити дипломатске везе са Кином после Културне револуције.

Сенку на позитивна очекивања у правцу побољшања односа запретио је да баци инцидент поводом објављивања у кинеској штампи (у склопу честитики поводом кинеског Дана државности) писма југословенске организације марксиста-лењиниста „Ђуро Ђаковић“, у коме се позивало на обарање режима у Југославији, уз коришћење квалификација попут „Титова издајничка клика“, „буржоаска диктатура“, „слуге америчког империјализма“, итд.⁴²³ У Београду је одлучено да се од овог инцидента не прави још већи, него да се у смиреном тону изрази „чуђење“ и „изненађење“ што се у званичној штампи објављује текст који директно штети односима између две земље. У ССИП-у је закључено да инцидент никако не би требало да доведе до преиспитивања става према Кини или до евентуалног одустајања од спремности да се размене амбасадори.⁴²⁴ Објашњење које је добијено од кинеске стране, било је да Пекинг даје бескомпромисну подршку „правим марксистима-лењинистима у свим земљама“, и да ће до идеолошких размимоилажења долазити и убудуће, али да све то не би требало да штети развоју државних односа.⁴²⁵ И док су око костура ове тврдње две стране могле да се сложе, то је значило и да идеолошке резерве према Југославији неће тако брзо нестати из јавног простора, како су се у Београду надали – обуздане, наставиће да перзистирају и повремено еруптирају жестином која је збуњивала Југословене.

Епизода „Ђуро Ђаковић“, која неће остати усамљена, могла је Београду да сугерише две ствари: да у кинеској политици нема кохерентности, да не постоји јединствен и хомоген наступ, али и да је двојакост одраз старе дипломатске игре – наизменичног затезања и попуштања. Свакако треба имати на уму да су се све до Маове смрти, различите струје бориле за своје интересе што је често доприносило неуједначеном наступу, али некада је иза свега стајала и свесна намера – форсирањем топло-хладног односа, заправо се вршило стално подсећање на постојеће резерве и постизао максималан ефекат у јачању сопствених позиција. Случај је био значајан и са аспекта постављања ограничења са којим ће Југославија морати да научи да се носи у наредним годинама.

Да инцидент није довео до већег поремећаја у настојањима да се дипломатске везе обнове, постало је очито када је, свега неколико дана касније, дошло до сусрета у коме су изнете прве конкретне понуде у том правцу. На основу доступне грађе, може се закључити да је Југославија била та која је предузела први формални корак којим је затражена обнова дипломатских односа. Почетком октобра, у разговору помоћника државног секретара за иностране послове Радивоја Увалића и кинеског отправника послова Ју Лисуана, Увалић је недвосмислено поручио да „уколико кинеска влада одлучи да пошаље амбасадора у Београд, и југословенска влада ће

⁴²¹ Радна група ЦК СКЈ на Колегијуму ДСИП од 20. фебруара дала инструкције у том смислу југословенској трговинској делегацији, односно да ако околности дозволе, покрену питање размене амбасадора. Тада се ова прилика, ипак, нија указала. – ДАМСПС, д95, ф9, бр. 427705, 28. 7. 1969. Забелешка о питању размене амбасадора између СФРЈ и НР Кине, 2.

⁴²² ДАМСПС, д95, ф9, бр. 427705, 28. 7. 1969. Забелешка о питању размене амбасадора између СФРЈ и НР Кине, 3

⁴²³ ДАМСПС, ф 96, д 2, бр. 436713, ССИП, Забелешка, 15. 10. 1969, 1.

⁴²⁴ Исто, 3.

⁴²⁵ ДАМСПС, ф 96, д 2, бр. 437662, Дешеша, Пекинг, 17. 10. 1969, 1.

послати свог амбасадора у Пекинг“. Ју је ово (исправно) схватио као директан позив за обнову односа (што су Кинези вероватно већ неко време очекивали) и брзо је телеграфисао у Пекинг.⁴²⁶ На основу брзине којом је стигао одговор, може се претпоставити да је све било спремно – и раније одлучено. Свега недељу дана касније, кинески заменик министра иностраних послова⁴²⁷, пренео је југословенском отправнику у Пекингу Ф. Бабићу, позитиван одговор на „југословенски предлог“. Биле су то добре вести, праћене дозом сумње, услед оградe да Пекинг није спреман да пошаље свог амбасадора у скорије време, пошто још увек немају, како је речено, „адекватну личност“, али да Београд, што се њих тиче, може послати свог амбасадора одмах.⁴²⁸ То је довело до извесне нервозе у редовима југословенске дипломатије, која се, поучена ранијим искуствима, плашила да би кинеска страна, с обзиром на несталне политичке прилике у тој земљи, могла касније кад југословенски амбасадор већ отпутује у Пекинг, предомислити, и тако их довести у неугодну позицију.

После краћег разматрања, донета је одлука да се југословенски амбасадор ипак пошаље у Кину без чекања да Кина уради исто, а посебна журба видела се у потезу којим је, вероватно, требало извршити додатни притисак на кинеске позиције – ДСИП је 20. новембра јавно у разговору са новинарима саопштио јавности да предстоји размена амбасадора са НР Кином⁴²⁹, што је била својеврсна демонстрација са намером да се сузи маневарски простор и сведе на минимум могућност промене кинеске одлуке, од чега се и даље страховало. Један од разлога за овако брзу реакцију Београда била је, као што је већ речено, жеља да се предухитри успостава дипломатских односа Кине са другим социјалистичким земљама и, на тај начин, стекне тактичка предност. Међутим, и поред ургентности коју су околности налагале, у наредним месецима је ненадано дошло до застоја са југословенске стране – испоставило се да ни у Београду није било лако наћи адекватну личности која би могла да заузме тако одговорну позицију.

И док се чекало на избор и размену амбасадора, занимљиво је да је Југославија у међувремену, посредно, искоришћена за први „контакт“ између Американаца и Кинеза. Наиме, први „сусрет“ између две стране, којим ће отпочети процес америчко-кинеског преговарања, одиграо се током одржавања југословенске модне ревије у варшавској Палати културе 3. децембра 1969. Амерички амбасадор у Пољској, Валтер Штосел, још раније је добио инструкције Стејт департмента да ступи у контакт са кинеском страном, али никако није успевао да нађе погодну прилику.⁴³⁰ Када се кинески амбасадор појавио на модном догађају уприличеном од стране југословенске амбасаде, Штосел је схватио да је то шанса која се не пропушта. Сам сусрет је имао чудан ток, пошто је кинески дипломата, немајући инструкције како да се понаша у овом случају, збуњен убрзао корак и изашао из дворане, док је Штосел успео да сустигне само службеника нижег ранга и да му пренесе да има важну поруку за кинеску амбасаду. Вест о „нетипичном понашању“ америчког амбасадора, који је затеченог кинеског колегу буквално јурио низ степенице,⁴³¹ убрзо је стигла у Пекинг, са поруком коју је стигао да пренесе – председник Никсон жели да започне „озбиљне, конкретне разговоре са

⁴²⁶ ДАМСПС, ф 96, д 11, бр. 436682, ДСИП, Забелешка, 10. 10. 1969, 1.

⁴²⁷ У документима се не наводи име овог министра, али највероватније је разговор вођен са Ћиао Гуанхуом (Qiao Guanhua).

⁴²⁸ ДАМСПС, ф 96, д 2, бр. 440314, ДСИП, Забелешка, 4. 11. 1969, 2.

⁴²⁹ ДАМСПС- ф110, д7, бр. 43055, ДСИП, 5 управа, Забелешка, 2. 2. 1970, 1; „Консултације са европским земљама“, *Политика*, 21. 11. 1969, 4.

⁴³⁰ FRUS, US-China 1969-1972, Doc. no. 53, Memorandum From the President's Assistant for National Security Affairs (Kissinger) to President Nixon, December 20, 1969, 152.

⁴³¹ Кисинџер у својим мемоарима пише да му је Џоу Енлај неколико година касније рекао да је њихов дипломата „добио готово срчани напад и да је – немајући никаквих инструкција за такву ванредну ситуацију – настојао избјећи Штосела, јер није знао како да се постави.“ – Кисинџер, *Мемоари I...*, 202.

Кинезима“ . Цоу је одмах било јасно да се ради о прилици која се не сме пропустити (и која се очекивала) и поетично је пренео Мао Цедунгу – „сада имамо циглу у својим рукама, са којом можемо да покуцамо на врата Америке“.⁴³²

Јасно је да, у контексту хладноратовске праксе посматрано, никако није била случајност то што је културна манифестација у организацији једне неутралне државе са којом је Кина била у процесу обнове дипломатских веза, послужила као позорница за дипломатски контакт најосетљивије врсте. Југословенски амбасадор у Варшави није успео да сазна садржај поруке, само је пренео да је до једне врсте сусрета дошло.⁴³³ Да је сусрет имао ефекта показало се већ сутрадан, када су Кинези, као гест добре воље, пустили двојицу Американаца који су држани већ месецима у затвору, тј. од момента када је њихова јахта залутала у кинеске територијалне воде код Гвандонга.⁴³⁴ Све је упућивало на закључак да је Пекингу само требао повод па да крене у своју политику отварања према САД. Убрзо је дошло и до званичног сусрета између америчког амбасадора Штосела и Леи Јанга, кинеског отправника послова у Варшави, који се показао као прекретна тачка у еволуцији односа између две државе. После добијања позитивних сигнала, обе стране су се лако сложиле да обнове амбасадорске разговоре у Варшави и нови сусрет је заказан већ за 20. јануар 1970. У најави овог догађаја у Америци је први пут почело да се говори о Народној Републици Кини, а не о Црвеној или Комунистичкој Кини.⁴³⁵ Политика отварања могла је да почне.

Избор амбасадора

„Има великих и малих амбасадора, као и великих и малих амбасада. Понекад су велики амбасадори седели у малим амбасадама, а дешавало се и да мали амбасадори седе у великим амбасадама,“ речи су једног од најбољих познавалаца стања у југословенској послератној дипломатији, Ранка Петковића.⁴³⁶ Петковић наводи да су постојале тзв. „велике амбасаде“, у СССР-у, САД и у НР Кини, у које нису могли отићи „обични“ амбасадори. Такође, наводи да су у Москву и Пекинг слати само проверени партијски кадрови.⁴³⁷ Било је јасно да се одлуке од велике политичке тежине нису доносиле на пречац, а недостатак квалитетног кадра који би могао заузети једно од најважнијих места у дипломатском свету, свакако није доприносио брзини. У Београду се озбиљно водило рачуна да се у „велику амбасаду“ не пошаље „мали амбасадор“, већ неко ко би својим квалитетима, али и политичким значајем, могао да пошаље јасну поруку Пекингу о значајау коју се придавао југословенско-кинеским односима. Током консултација, главна дилема је била да ли дати предност личности озбиљнијих професионалних квалитета или будућег амбасадора тражити међу познатијим личностима и звучнијим именима. Из ДСИП је поручено да би најадекватнији профил била личност са „солидним дипломатским искуством уз одговарајући степен искуства и склоности за аналитичко праћење и процењивање кинеске политике и развоја“, уз оградом да „не треба слати партијско-политичку личност“, јер такав профил амбасадора не би одговарао тадашњем стању и структури односа.⁴³⁸

⁴³² Jian, *Mao's China...*, 250.

⁴³³ Више о овој епизоди код: Xia, *Negotiating...*, 144; Tudda, Chris, *A Cold War Turning Point, Nixon and China, 1969-1972*, Louisiana State University Press 2012, 38-39. Jian, *Mao's China...*, 250-1.

⁴³⁴ Xia, *Negotiating...*, 144.

⁴³⁵ Исто, 145.

⁴³⁶ Петковић, Ранко, *Субјективна историја југословенске дипломатије 1943-1991*, Београд 1995, 123.

⁴³⁷ Петковић, *Субјективна историја...*, 123.

⁴³⁸ ДАМСПС, ф 96, д 11, бр. 436899, ДСИП, Меморандум, 22. 10. 1969, 2.

Први, и једини дотадашњи амбасадор у Кини, био је као што је приказано у уводу, Владимир Поповић. Поповић је због свог знања и искуства поново био разматран као кандидат, али је превагнула чињеница да не треба слати личност која Кинезима није остала у добром сећању. Радивој Увалић је имао озбиљну дипломатску каријеру, али је отпао као кадар сувише близак Индији, што је могло да представља проблем, док је код Милорада Пешића главна сметња била непознавање енглеског језика.⁴³⁹ Пешић је 1971. године отишао у амбасаду у Москви⁴⁴⁰, док је Увалић, исте те године, погинуо на путу за Индију где је требало поново да преузме амбасадорско место. Један од озбиљнијих кандидата је био и Димче Беловски, за кога Петковић пише да је био једна од највиспредијих личности у југословенској дипломатији „чијој су луцидности сви скидали капу“.⁴⁴¹ Беловски је имао завидну дипломатску каријеру, био је и амбасадор у Вашингтону, али је на крају, после пуна четири месеца консултација, избор пао на Богдана Орешчанина, генерал-пуковника ЈНА, народног хероја и носиоца „Партизанске споменице 1941“.⁴⁴²

Орешчанин је припадао првој генерацији југословенских војних и политичких дипломата. Одабиром доказаног политичког и војног кадра, очито је требало да се демонстрира жеља за што чвршћим односима у даљем развоју дипломатске сарадње. Орешчанинова мана је била недостатак дипломатског искуства (раније је био само војни аташе у Великој Британији), а на амбасадорско место је отишао са позиције председника одбора за народну одбрану и члана Спољнополитичког одбора Савезне скупштине СФРЈ. Сматрало се да то што није раније служио као амбасадор (за разлику од осталих кандидата), није непремостив недостатак у конкретном случају, јер је ишао у земљу која и сама налазила у дипломатској изолацији у претходној деценији. Прва реакција из Пекинга по добијању информације ко ће допутовати у Кину била је повољна – заменик МИП-а Ђиан Гуанхуа изразио је задовољство што је за амбасадора изабран херој „славног партизанског рата“.⁴⁴³ Први ефекат је био постигнут.

Југославија и кинеска политика отварања

Речено је већ да промена курса у кинеској спољној политици ишла постепено, и не увек доследно. Амбивалентност у кинеском ставу примећивала се већ у раној фази отварања, па је у складу са тим Орешчанин пре одаска у Пекинг упозорен да, по свим доступним анализама, Кина своју фазу прилагођавања примењује на „два колосека“, што је значило спремност да се упусте у обнову међудржавних односа, док су, са друге стране, задржавали право на критику на

---

⁴³⁹ ДАМСПС, ф 110, д 7, бр. 45210, ДСИП, Кабинет ЗДС, Меморандум, б. 2. 1970, 1.

⁴⁴⁰ Петковић, *Субјективна историја...*, 158.

⁴⁴¹ Исто, 148.

⁴⁴² Богдан Орешчанин је био рођен 1916, у Перни, код Карловца. Студирао је Правни факултет у Загребу. Завршио је Вишу војну академију. Већ као ученик гимназије био је политички активан, а током студија је учествовао у акцијама против франковачких и клерикалних организација. Био је члан партије од 1941. У НОР-у је био од 1941, као један од организатора устанка на Кордуну. У току рата се налазио на више одговорних војних дужности. После завршетка рата био је командант армије и војни аташе у Великој Британији, као и помоћник секретара за народну одбрану. Пре одласка на дужност амбасадора у НР Кину, био је посланик Већа народа Савезне скупштине и председник Одбора за народну одбрану Већа народа Савезне скупштине. – *Ко је ко у Југославији*, Београд 1970, 741; *Народни хероји Југославије*, Београд 1982, 47-48; ДАМСПС, ф 110, д 7, бр. 46729, ДСИП 5 управа, Деша амбасади у Пекингу 26. 2. 1970. Занимљиво је напоменути и да је Орешчанинова супруга, Соња Орешчанин, која је и сама била дипломата (у Мароку), а пре мужевљевог постављења, написала две књиге о Кини.

⁴⁴³ ДАМСПС, ф 110, д 7, бр. 410240, ДСИП, Деша из Пекинга, 4. 3. 1970. 2.

идеолошко-политичком плану.⁴⁴⁴ Та двојност у политичким односима показаће се као једна од константи која ће билатералне односе Кине и Југославије све до смрти Мао Цедунга.

Наведени закључци сведоче о опрезности југословенске дипломатије, лишене илузија када је реч о мотивима и дометима кинеског отварања. Наглашавано је како се није смело губити из вида да је непринципијелност кинеске политике могла поново да дође до изражаја, уколико им ускодржавни интереси тако буду налагали.⁴⁴⁵ Није било илузија ни по питању искрености кинеског става према несврстаним земљама. У врху југословенске дипломатије се сматрало да је Кина морала имати у виду како је политика несврставања принципијелан отпор свачијем монополу, па и кинеском, али је у конкретним околностима правила уступак, с обзиром да су несврстани могли да јој послуже и као једно од оружја у борби против монопола САД и СССР-а.⁴⁴⁶

Није требало губити из вида ни да је, под одређеним околностима, могло доћи и до „поклапања њених (кинеских, прим.аут.) интереса са интересима суперсила и нагодби које могу штетити другим земљама“.⁴⁴⁷ Дакле, већ од прве фазе отварања, поред свих позитивних аспеката које је препознала, пре свега за себе и за своје стратешке интересе, у Београду је постојала бојазан да једном када изађе из изолације, Кина могла постати једна од суперсила.⁴⁴⁸ Исто тако добро се запажало да Кина дуги низ година неће бити у стању да оствари економску подлогу пропорционалну свом политичком и стратешком значају, што је остављало широке могућности за осцилације у њеним политичким ставовима. Управо ће се са проблемима те врсте суочавати југословенско-кинески односи у целој деценији.

Међутим, то није значило да Југославија није видела сопствени интерес у сарадњи са Кином, упркос свим наведеним ограничењима. Кинески утицај у свету, и поред лошег међународног положаја, био је нешто што се није могло тек тако оставити по страни – величина државе, геополитички значај, комунистичка револуција, огромни ентузијазам њеног становништва, доследна борба за сопствену независност и суверенитет, истрајна позиција у борби против империјализма и хегемонизма, све заједно давало је кинеској позицији на значају из перспективе званичног Београда.⁴⁴⁹ У Југославији се закључивало да је унутрашња стабилизација друштвено-политичких процеса (са завршетком радикалне фазе Културне револуције), омогућила Кини да се више посвети спољној политици, пре свега кроз ублажавање екстремне пропаганде према другим државама и кроз развијање сарадње и преговарање или контакте око успостављања дипломатских односа (у том моменту, са државама попут Канаде, Италије, Белгије),⁴⁵⁰ чиме је очито препозната нова динамика у међународним односима. После одлуке да се измакне од ускоидеолошких позиција из времена Културне револуције, кинеска карта је постала посебно популарна. Југославија није била изузетак, али је за разлику од осталих држава које су се утркивале да обнове сарадњу са Кином, имала да понуди још нешто. Југословенска несврстана политика и неангажоване државе које је окупаљала око себе, биле су значајна циљна група у чијем правцу је Кина желела да усмери своју активност, са жељом да придобије њихову наклоност у даљим глобалним померањима. Као коначно финале ових позитивних тенденција у југословенско-кинеским контактима, дошло је и до обнове дипломатских односа на највишем ниову.

⁴⁴⁴ ДАМСПС, ф 109, д 7, бр. 415443, ДСИП, Излагање Б. Орешчанина, 12. 5. 1970, 3.

⁴⁴⁵ ДАМСПС, ф 109, д 4, бр. 415443, ДСИП, 5 управа, Информација, 22. 4. 1970, 4.

⁴⁴⁶ Исто, 5.

⁴⁴⁷ ДАМСПС Ф109, д4, бр 415443, 22.4.1970. ДСИП 5 Управа, 4.

⁴⁴⁸ Радовић, *Кинеско-амерички односи...*, 44.

⁴⁴⁹ ДАМСПС, ф 109, д 7, бр. 415443, ДСИП, Излагање Б. Орешчанина, 12. 5. 1970, 5.

⁴⁵⁰ ДАМСПС ф 109, д4, бр 415443, 22.4.1970. ДСИП 5 Управа, 5.

Нормализација у односима две земље озваничена је Орешчаниновим доласком у Пекинг 24. маја и предајом акредитивног писма потпредседнику НР Кине и вршиоцу дужности шефа државе, Донг Бивуу, пет дана касније, 29. маја 1970.⁴⁵¹ На функцији амбасадора у Кини, Орешчанин је остао до 1973.⁴⁵² Судаћи по доступним извештајима, ниво на којем је Орешчанин примљен у првим недељама по доласку, показао је озбиљност са којом су у Пекингу пришли обнови дипломатских односа са Југославијом. Поред споменутог Донга, примио га је и премијер Џоу Енлај и Гуо Мојо (формално потпредседник, а суштински вршилац дужности председника парламента).⁴⁵³ Кинеска страна је од самог почетка процеса нормализације редовно наглашавала потребу да се лоше успомене оставе по страни и да се о томе чак ни не говори. Требало је окренути нови лист, а у прошлости оставити све тешке речи које су пале у претходној деценији. Током првог сусрета једног југословенског функционера са неким кинеским званичником, после више од деценије, очекивано је било да се дотакну и ове теме, односно третмана који је Југославија имала од стране Кине, посебно у време Културне револуције. Орешчанин је био довољно тактичан, да у разговору са в. д. председника Донгом, критику због таквог поступања Кине упути врло суптилно, речима да је „боље размењивати искуства него свађати се“, што је била јасна алузија на ранију кинеску реторику. Донг је ово покушао да ублажи контратврдњом да је некада добро и „мало полемике“. Орешчанин се није дао, па је додао да је полемика потребна, али без псовки и клевета, на шта је Донг узвратио, да кад полемика постане масовна, онда неки и псују!⁴⁵⁴ Био је то начин да се Кина оправда пред Југославијом, за све грубе нападе и увреде којима се служила у сврху политичке борбе, па је чак и псовкама давала легитимитет уколико су употребљене у жару полемике и критике. На крају су два функционера ипак нашла компромис, сложивши се да треба заборавити раније проблеме, и градити нове односе у складу са принципом „тражити заједничко уз постојање разлика“, што је Донг још додатно поткрепио речима „да ће разлике постојати и у комунизму“.⁴⁵⁵ Сам разговор је потврдио да Пекинг није имао намеру да у потпуности одступи од својих позиција и права да критикује друге државе. Спољнополитичке корекције су биле само тактичко прилагођавање кинеске политике, док је кинеска идеолошка платформа, остала готово непромењена. Но, разговор је показао и да су обе стране разумеле важност избегавања даљих расправа о исправности супротстављених погледа, пре свега на комунистички раднички покрет, где су и даље постојале највеће разлике.

Још значајнији је био сусрет Орешчанина и кинеског премијера Џоу Енлаја, свега недељу дана по доласку југословенског амбасадора у Пекинг. Пријем је организован у салону Свекинеског народног конгреса (кинеског парламента), чиме је додатно наглашен значај који су

---

⁴⁵¹ ДАМСПС, ф 108, д 3, бр. 426912, ДСИП, Забелешка, 29. 5. 1970, 1; „Relations between Yugoslavia and the People's Republic of China“, *Yugoslav Survey*, Issue: 1/1972, 107.

⁴⁵² У то време, Орешчанин је био и ванредни опуномоћени амбасадор Југославије у ДР Вијетнаму, као и ванредни опуномоћени амбасадор у НДР Кореји. Поред тога, одржавао је и везе са представницима Камбоџе и Народомом Сихануком, који се тада налазио у Пекингу, али и са представницима Црвених Кмера у Пекингу и Кампуџији. Његов боравак на Далеком истоку био је успешно завршен 1973. године. Исте године, био је постављен за ванредног и опуномоћеног амбасадора у Уједињеном Краљевству. После три године, крајем 1976. вратио се у Југославију, пензионисан је и постао је члан Савета федерације СФРЈ. Тада се посветио теоријској разради неких тема војне и политичке природе, од којих је неколико рукописа остало недовршено због његове изненадне смрти. – *Народни хероји Југославије*, Београд 1982, 47-48.

⁴⁵³ ДАМСПС, ф 109, д 6, бр. 425001, ДСИП, Депеша Пекинг, 18. 6. 1970, 1.

⁴⁵⁴ ДАМСПС, ф 108, д 3, бр. 426912, ДСИП, Забелешка, 29. 5. 1970, 5.

⁴⁵⁵ Исто.

Кинези придавали обнови дипломатских односа са Југославијом.⁴⁵⁶ Није било део кинеског дипломатског протокола, а ни праксе, да Џоу прима нове амбасадоре, па је тај гест носио са собом додатни значај. Више се радило о дипломатском обичају који се примењивао на пријатељске земље, тако да су, и кроз ову симболику, Кинези желели да покажу колико им је стало да се односи са Југославијом поставе на прави колосек.⁴⁵⁷

Разговор Орешчанина и Џоуа био је занимљив на неколико нивоа. Већ тада се показала једна пракса којом ће се Кинези служити и у наредним годинама – кинеска дипломатска пракса укључивала је у првом делу разговора прелиставање даље прошлости, у ком би кинески саговорник демонстрирао завидно познавање балканске и југословенске историје. Затим би следио сегмент солидарисања са тешком прошлошћу балканских и јужнословенских народа, али и величање херојске и антимијеријалистичке борбе у Другом светском рату.⁴⁵⁸ На овај начин, желели су да укажу поштовање, али и да појачају идентификацију са Југославијом, подсећањем на слична искуства из недавне прошлости. Затим би се прелазило на шири преглед ставова о најразличитијим светским темама и актуелностима, на чему су се саговорници овог нивоа највише и задржавали. Ту су се поново тражили слични погледи, а избегавале крупне разлике.

Доминантна кинеска позиција у међународним односима била је тврда антисовјетска линија која је трансцендирала све политичке односе које је Кина градила са остатком света. Управо је у првом разговору између Орешчанина и Џоуа, иако је тон разговора у основи био помиљив, било приметно да кинеска страна неће одустати од својих антисовјетских позиција. Тврдњама попут оне да се свако ко није против империјализма, а овде се првенствено мислило на тзв. „социјал-империјализам“, аутоматски сврстава на његову страну и даје му подршку, следио је ред нешто мекших ставова. Овакав приступ у разговору, служио је томе да подсети саговорника да ће Кина и убудуће наставити са својом принципијелном политиком критике СССР-а, иако је била спремна да се зарад интереса саговорника, до извесне мере, прилагоди његовим позицијама, изостављањем најоштријих оцена.⁴⁵⁹

С друге стране, за Југославију је најважнија тема био однос према Покрету несврстаних. С обзиром да је ово питање у ранијем периоду представљало крупну препреку у односима две земље, Орешчанин је добио инструкције да сазна какав је био актуелни кинески поглед на Покрет несврстаних и да ли је ту дошло до неке важније промене у кинеском ставу. Испоставило се да су се ту задржале старе резевре, што је показао Џоуов покушај да несврстане дефинише као трећи блок. На то је југословенски амбасадор изразио протест, да би се потом нашли на формулацији фронт.⁴⁶⁰ Југословенска позиција по овом питању је била чврста као и раније – никако нису желели да буду сматрани само за трећу страну у блоковској подели. Спољнополитичка платформа са којом је Југославија наступала била је тако дефинисана да негира значај поделе на блокове, што је кинеска страна врло добро знала. Џоу није желео да улази у даљу полемику и прихватио је југословенске позиције, а као посебну вредност несврстаних издвојио је њихову принципијелну борбу против агресије, против империјализма, за поштовање независности и суверенитета свих земаља, итд.⁴⁶¹ Ово је био пут у еволуцију и даље лабављење кинеског става према Покрету несврстаних, али ће он и надаље остати амбивалентан.⁴⁶² Кина се није лако одрицала претензија на земље у развоју, што је посебно

⁴⁵⁶ ДАМСПС, ф 109, д 7, бр. 422732, ДСИП, Меморандум, 10. 6. 1970, 1.

⁴⁵⁷ Исто.

⁴⁵⁸ ДАМСПС, ф 108, д 3, бр. 426913, ДСИП, Забелешка, 5. 6. 1970, 3.

⁴⁵⁹ ДАМСПС, ф 108, д 3, бр. 426913, ДСИП, Забелешка, 5. 6. 1970.

⁴⁶⁰ Исто, 4.

⁴⁶¹ ДАМСПС, ф 108, д 3, бр. 426913, ДСИП, Забелешка, 5. 6. 1970, 5.

⁴⁶² Југославија је, свеукупно посматрано, видела кинески став према несврстаним као позитиван, иако је примењивала извесно неразумевање и резервисан став кинеских власти, од којих су раније стизале оптужбе да

дошло до изражаја у промоцији теорије о „три света“ на конференцији у УН 1974, о чему ће бити речи у каснијим поглављима.

Није ни било могуће очекивати наглу промену у кинеском ставу, али је имајући у виду крупна размимоилажења само неколико година раније, ипак била реч о приметној ревизији и ретерирању у критици, што ће постати посебно видљиво после Конференције у Лусаки, када се по први пут у кинеској штампи нису појавиле критике на рачун југословенске употребе појма „активна коегзистенција“, нити се наводило да иза југословенских мотива стоји скривена агенда помагању империјалистичком циљу.⁴⁶³

У првом разговору између југословенског дипломате и кинеског премијера билатералне теме готово да нису ни споменуте, а Цоу се само распитивао за године и здравље председника Тита. У очи је упало и изостављање цитата Мао Цедунга, што није била пракса у разговорима са осталим службеницима нижег ранга.⁴⁶⁴ То су, по југословенској оцени, били први јасни знаци да се кинеска страна полако ослобађала ригидног догматског приступа из ранијих година.⁴⁶⁵ Југославија је била задовољна овим сусретом, и он је надмашио њена очекивања. Показало се да су могућности на нормализацију односа са НР Кином знатно веће но што се то процењивало пре одласка Орешчанина за Пекинг.⁴⁶⁶

Долазак кинеског амбасадора у Београд

Када је Југославија послала Богдана Орешчанина у Пекинг, очекивала је да се брзо реши и питање доласка кинеског амбасадора у Београд. Чим је кинеска страна дала свој предлог, Београд је издао агреман и ово питање је решено крајем јуна.⁴⁶⁷ Ценг Тао (Zeng Tao) личност коју је Пекинг одлучио да пошање у Југославију, био је врло искусан политички делатник, и прошао је све фазе кинеске револуционарне борбе, прво као учесник Народноослободилачког рата, затим као први секретар градског комитета КПК за Шангај, дописник државне агенције Синхуа из Хаване (по неким подацима је заправо руководио кинеском обавештајном службом),⁴⁶⁸ да би касније прешао у дипломатију и био амбасадор Кине у Алжиру од 1962, до 1966. Један период Културне револуције провео је на „масовном раду“ у унутрашњости Кине. Сматран је за добро образованог и умешног дипломату, са доста искуства и умерених погледа, блиског премијеру Цоу.⁴⁶⁹ Упало је у очи да није био истог ранга и значаја као Богдан Орешчанин, али је важније било то што се радило о кадру Цоу Енлаја, вође умерене струје који је уједно оркестрирао новим кинеским спољнополитичким курсом.

покрет није био довољно револуционаран и да је на тај начин био у служби великих сила. – АЈ КПР, I-3-a/56-9, Подсетник о НР Кини и југословенско-кинеским односима, 26. 8. 1970, 2.

⁴⁶³ Приметна је била промена у кинеској реторици у односу према „трећем свету“, али и све веће стављање акцента на државне посете, наспрам сарадње са ослободилачким и револуционарним групама, као у ранијем периоду. – Stopić, *Sino-Yugoslavian cooperation...*, 135.

⁴⁶⁴ ДАМСПС, ф 108, д 3, бр. 426913, ДСИП, Забелешка, 5. 6. 1970, 3.

⁴⁶⁵ ДАМСПС, ф 109, д 6, бр. 425001, ДСИП, Деша, Пекинг, 18. 6. 1970, 2.

⁴⁶⁶ АЈ, КПР, I-3-a/56-9, Подсетник о НР Кини и југословенско-кинеским односима, 26. 8. 1970, 4.

⁴⁶⁷ ДАМСПС, ф 110, д 7, бр. 424919, ДСИП, 5 управа, Забелешка, 30. 6. 1970.

⁴⁶⁸ ДАМСПС, ф 110, д 8, бр. 426262, ДСИП, 5 управа 6. 7. 1970.

⁴⁶⁹ ДАМСПС, ф 110, д 8, бр. 426291, Деша Пекинг, 7.7.1970; За више видети и код: Stopić, *Sino-Yugoslavian cooperation...*, 88.

Ценг је у Београд стигао 17. августа, а штампа му није дала велики публицитет. Забележено је неколико његових изјава, у општим тоновима, попут оних о потреби за даљим развојем пријатељских односа између југословенског и кинеског народа.⁴⁷⁰ Први његови разговори у Београду, поред све срдчности и декларативно израженог пријатељства, били су прилика и да се подвуку и неке разлике. Тако је приликом предаје акредитива, Ценг говорио о „славној револуционарној традицији“ два народа, али је упорно избегавао да спомене карактер те револуције, а посебно се чувао синтагме „социјалистичка“, било да се говорило о револуцији, било да је реч била о изградњи послератне Југославије.⁴⁷¹ Кинески амбасадор је примљен на још вишем нивоу, но југословенски у Пекингу. Поред разговора са Мирком Тепавцем, тадашњим савезним секретаром у ССИП-у, Ценг имао прилику да се сусретне и са председником Титом, на свечаном пријему организованом њему у част, крајем августа. У здравици, председник Тито није пропустио да спомене и борбу југословенских народа за слободу и „социјалистичку револуцију“, што се је био израз потребе да се са југословенске стране подвуче оно што су Кинези и даље избегавали да кажу.⁴⁷² Интересантно је да том приликом кинески амбасадор није био овлашћен да пренесе поздраве председника Маоа председнику Титу, већ само Донг Бивуа и Џоу Енлаја.⁴⁷³ Овај гест је симболички сведочио о свим резервама које је кинеска политика и даље гајила према Југославији.

Важан симболични показатељ унапређених односа, био је долазак високих кинеских руководилаца, попут потпредседника владе Ли Сијеннијена, заменика кинеског МИП-а Ћиао Гуанхуа и др, на прославу Дана државности (29. новембра) у југословенској амбасади у Пекингу, први пут после много година.⁴⁷⁴ Но, сусрет Орешчанина и Ћиао Хуангхуе био је значајан и са једног другог аспекта – тада је практично јасно прокламовано од стране Пекинга да ће односе са Југославијом градити на платформи мирољубиве коегзистенције,⁴⁷⁵ односно, како је појашњено, на принципима који се могу применити на све државе, без обзира на њихово уређење.⁴⁷⁶ На први поглед кинеско реактивирање појма „мирољубиве коегзистенције“ носило је позитиван предзнак, али је пажљивим посматрачима било јасно да је на овај начин Кина заправо поручила да са Југославијом неће градити будуће односе на бази марксизма-лењинизма и пролетерског интернационализма (платформи резервисаној само за најближе земље са којима Кина није имала идеолошких несугласица – ДР Кореја, С. Вијетнам, Албанија и Румунија), већ

---

⁴⁷⁰ Прва амбасадорова изјава приликом доласка у Београд, на аеродрому, гласила је: „За мене је пријатна дужност да радим у Југославији, желим да радим на даљем развијању пријатељских односа између југословенског и кинеског народа и на даљем унапређењу односа између наше две земље.“ – „Радићу на даљем унапређењу односа између наше две земље“, *Полиитка*, 18. 8. 1970, 1.

⁴⁷¹ ДАМСПС, ф 110, д 8, бр. 431803, ДСИП 5 управа, 28. 8. 1970, 3.

⁴⁷² ДАМСПС, ф 109, д 7, бр. 434706, ДСИП, Телеграм Пекингу, 18.9. 1970, 1.

⁴⁷³ АЈ, 507, ЦК СКЈ IX, 60/II-159-214, Забелешка, 26. 8. 1970, 1; Ни југословенски председник није упутио поздраве Маоу, већ само „кинеском народу, влади и Донг Бивуу“, а током разговора са амбасадором, само је упитао куртоазно „Како је друг Мао?“ – ДАМСПС, ф 109, д 7, бр. 434706, Пријем Ценг Тао код Председника Републике, 18. 9. 1970, 1.

⁴⁷⁴ „Relations between Yugoslavia and the People's Republic of China“, *Yugoslav Survey Issue: 1/1972*, 108.

⁴⁷⁵ Кина је поново од 1968. почела да враћа у употребу термин „мирољубива коегзистенција“, који је био напуштен неколико година раније. Џоу Енлај је у разговору са танзанијским председником Џ. Њеререом, међу принципима сарадње са другим земљама навео као основу „пет принципа мирољубиве коегзистенције.“ Још јасније је то било наредне године, када је Лин Бијао, Маов прокламовани наследник, на Дан државности 1. октобра, подвукао да ће Кина у сарадњи са другим земљама односе заснивати на мирољубивој коегзистенцији. Најпознатији пример је свакако понуда кинеске стране да односе са САД гради на овој платформи, о чему је Џоу говорио у чувеном интервјуу Едгару Сноу 1970. – Stopić, *Sino-Yugoslavian cooperation...*, 192.

⁴⁷⁶ „Relations between Yugoslavia and the People's Republic of China“, *Yugoslav Survey, Issue: 1/1972*, 108.

на широј платформи сарадње са „пријатељским земљама“, што је био еуфемистичан начин да се пошаље порука о задржаним резервама према југословенском друштвеном уређењу.⁴⁷⁷

Разменом амбасадора завршена је прва фаза, фаза нормализације односа између две земље. Југославија је после неколико месеци интензивних контаката добила потврду да су процене и очекивања њене дипломатије, с почетка године, били исправни. Постало је дефинитивно јасно да је са кинеске стране постојао наглашен интерес и „релативно широк контекст у коме она сагледава своје односе са Југославијом и повезује их са местом и присуством Југославије у Европи, затим у „трећем свету“, са чињеницом да Југославија има партнере тамо где и Кина.“ За Југославију је значајан био и моменат неусловљавања од стране званичног Пекинга у процесу нормализације односа, то што Кина није тражила платформу за развој односа на рачун трећих земаља, као и то што је показивала уважавање специфичних околности које су доводиле до разлика у идеолошким питањима.⁴⁷⁸ Оно што је била важна спојна тачка у спољној политици, било је принципијелно супротстављање хегемонизму и монопољу две суперсиле, како су то наглашавале обе стране. Југославија је са својим разгранатим политичким везама могла да послужи као средство афирмације кинеског угледа у међународним односима. С друге стране, Југославија је видела интерес у сарадањи са Кином чији значај и углед је убрзано растао, посебно међу земљама „трећег света“, али и у њеној будућој улози противтега, наспрам СССР-а и САД. Свако давање подршке снагама које спроводе актуелни курс у спољнополитичким односима било је заправо и подршка снагама које желе добре односе са Југославијом, био је главни закључак.⁴⁷⁹ Ранко Петковић, један од најбољих познавалаца спољнополитичких прилика и дугогодишњи директор Института за међународне односе, био је један од првих који је регистровао ове тонове непосредно после Лусакe, када је написао да Кина, „велика сила са несумњивим угледом и утицајем у трећем свету уопште“, заправо „објективно, има велики број додирних тачака са несврстаним земљама и како заправо постоје „природне везе“ између Кине и несврстаних земаља.⁴⁸⁰ Нови тонови у кинеској политици били су сигнал Југославији да је у Пекингу дошло до значајне промене у приступу светским проблемима и да је Кина постала партнер са којим може да се разговара.

Завршетак фазе обнове односа, следила је фаза изградње билатералне сарадње. Кинези су се у првим месецима по обнови односа понашали уздржано, и одбили су више југословенских предлога за размену делегација. Међутим, показали су жељу да пошаљу свој стонотениски тим у Југославију, што је Београд прихватио. Касније се показало да је та епизода била део много шире тактике употребе спорта у дипломатске сврхе. У следећем поглављу биће више речи о томе.

⁴⁷⁷ ДАМСПС, ф 87, д 4, бр. 418675, ДСИП, Циљеви и значај посете државног секретара НР Кине, 14. 5. 1971, 2

⁴⁷⁸ ДАМСПС, ф 109, д 7, бр. 431809, ДСИП, 5 управа, Информација, 18. 8. 1970, 6.

⁴⁷⁹ ДАМСПС, ф 109, д 7, бр. 447453, ДСИП, 5 управа, Забелешка, 23. 12. 1970, 4.

⁴⁸⁰ Ранко Петковић, „Несврстани и НР Кина“, *Међународна политика*, бр. 492, 1. 10. 1970.

1.3. Пингпонг дипломатија и Југославија (1970)

Пингпонг дипломатија представља једну од најчувенијих и најуспешнијих дипломатских прича у историји спорта и имала је велики значај у процесу приближавања Кине и САД. Неочекиван позив кинеске стонотениске федерације америчком тиму да посети Кину после заједничког учешћа на Светском првенству у Нагоји априла 1971,⁴⁸¹ означио је нову фазу у америчко-кинеским односима и директно је отворио врата посети америчког председника Никсона Пекингу 1972. Иако се традиционално пингпонг дипломатија везује само за овај догађај, југословенска епизода показују да се у истом периоду Кина користила својим пингпонг тимом и у друге дипломатске сврхе. У том контексту треба посматрати и посету стонотениске репрезентације НР Кине Југославији крајем 1970. године.

За разумевање кинеско-југословенских односа, али и шире кинеске спортске дипломатије, важно је нагласити да је кинески пингпонг тим био прва делегација из Кине која је посетила Југославију после више од деценије прекида и напетости у односима две земље. До тренутка када се појавио предлог за посету стонотениског тима, било је прошло шест месеци од обнове дипломатских односа, и још увек није било дошло до суштинског напретка у развоју билатералне сарадње између две земље. Југославија је у међувремену предложила неколико облика сарадње у области високог образовања, гостовања омладинских организација, упутила је позиве за гостовање на Сајму књига, на БИТЕФ-у итд. Све ове иницијативе биле су одбијене од стране Пекинга, што је будило неповерење Београда у озбиљност кинеских намера да се односи две земље заиста обнове у пуном обиму.⁴⁸² У таквим околностима, изненада је стигла иницијатива за долазак кинеске стонотениске репрезентације у Југославију на јесен 1970,⁴⁸³ и то

---

⁴⁸¹ По доступним изворима, идеја је потекла од самог Маоа. Било је јасно да је Мао на овај начин тражио прилику да ступи у контакт са Американцима и да им пошаље наговештај да је Кина спремна за озбиљне даље кораке ка даљем отопљавању односа. Спорт је био једини канал који је у том тренутку функционисао и послужио је као добар медијум за умањивање тензија. Амерички тим је спремно прихватио кинески позив за посету. То је уједно била и прва посета спортиста из САД Кини. Након ове посете, тензије су почеле да попуштају и политичка атмосфера је постала релаксиранија. Америчка администрација је одмах реаговала на ове сигнале и започела је са процесом приближавања Кини, што ће на крају довести до одласка Р. Никона у Пекинг. Пингпонг дипломатија довела је до својеврсног „ефекта лептира“ у процесу нормализације односа између САД и Кине. – Hong, Zhaohui and Sun, Yi, „The Butterfly Effect and the Making of ‘Ping-Pong Diplomacy’“, *Journal of Contemporary China* (2000), 9(25); Jian, *Mao's China...*, 257-262.; О духу времена, сликовито сведочи и Маова изјава упућена кинеским стонотенисерима пре поласка у Нагоју: „Кинески тим мора ићи. Прво, не бојте се тешкоће. Друго, не бојте се смрти. Неки од чланова тима морају бити спремни да умру. Мада, било би још боље ако не умру.“ – Itoh, Mayumi, *The Origin of Ping Pong Diplomacy*, New York, Palgrave Macmillan US, 2011, 110.

⁴⁸² ДАМСПС, ф 87, д 4, бр. 418675, 28. 5. 1971, 17.

⁴⁸³ У конкретном случају, спортска сарадња између Југославије и Кине била је у застоју од 1957. године, када је последњи пут нека кинеска спортска екипа посетила Југославију у оквиру билатералне сарадње. Кинески стонотенисери јесу боравили у Југославији 1965. (када су освојили титулу првака у Љубљани), али то је била посета у склопу међународног такмичења, а не билатералне сарадње две државе. Тако је посета добила и своју симболичну страну, јер су се кинески репрезентативци враћали на место где су последњи пут постигли велике успехе на међународној сцени.

директно од кинеског Министарства спољних послова, што је било неуобичајено, али је и сугерисало да се радило о политички мотивисаној посети.⁴⁸⁴ У кинеској иницијативи била је приметна журба, и предлог да се посета реализује већ кроз неколико недеља, у Београду је примљен са изненађењем, посебно имајући у виду динамику сарадње из претходних месеци. Таква врста посете обично је захтевала вишемесечне припреме, али је, и поред тога, спремно прихваћена од стране Београда. Југословенска дипломатија ће и у наредном периоду показивати висок степен флексибилности и брзог реаговања на иницијативе које су долазиле из Пекинга.

Разлози за овај застој и каснију журбу имали су, по свему судећи, везе са дешавањима у самој Кини. После почетних корака у политици отварања, половином 1970. дошло је до извесног застоја, чему је узроке требало тражити у заоштравању ситуације у југоисточној Азији и Никсоновим нападом на Камбоџу.⁴⁸⁵ Појачавање нестабилности на јужној граници Кине, у тренутку када је већ почело да се разматра кинеско-америчко приближавање, побудило је опрезност код Маоа. Дошло је до (привременог) прекида Варшавских разговора, и обустављања даљих контаката.⁴⁸⁶ Поред тога, кинески лидер је био окупиран и унутрашњим проблемима. Током јесени, појавиле су се прве пукотине у односу на релацији Мао-Лин Бијао. Лин, Маов изабрани наследник, почео је да све више да исказује тежње да самостално доноси одлуке и да се супротставља чак и самом Маоу. Поред тога, Лин је гајио скепсу према америчко-кинеском приближавању, што ће је био један од разлога који ће довести до отвореног сукоба у кинеском руководству следеће године. Проблеми са Лином на конференцији у Лушану у септембру 1970, одвукли су Маову пажњу на унутрашње проблеме на неколико недеља. Све наведено, довело је до застоја у кинеској политици отварања на неколико месеци. Могуће је да је до извесне мере ова политика доживела преиспитивање у поменутом периоду. Када је у октобру, Мао одлучио да позове Едгара Сноуа, америчког публицисту и симпатизера кинеске револуције, који је 1930-их написао чувену књигу „Црвена звезда над Кином“, на прославу Дана државности на Тјенанмену, недвосмислено је поручио да је се наставља са кинеско-америчким отварањем.⁴⁸⁷ Ипак, та порука је била јасна само њему – био је то пример Маове дипломатске тактике суптилног давања сигнала, некада толико суптилне да је остајала невидљива.⁴⁸⁸ Таква унутрашња динамика у самој Кини, рефлектовала се, по свему судећи, и на кинеско-југословенске односе у првим месецима после обнове дипломатских веза. После вишемесечног застоја и вагања, кинеско руководство је коначно донело одлуку да настави са отварањем према Југославији и у да у ту сврху пошаље свој пингпонг тим.

Зашто пингпонг?

Поставља се питање која је била сврха кинеске спортске дипломатије и зашто се Кина користила баш стонотениском репрезентацијом? Разлози за то су били двојаке природе. На првом месту, дужност кинеског пингпонг тима била је да, у недостатку адекватнијих дипломатских канала (у случају САД) или услед дужег прекида и нарушеног поверења у класичне и чисто политичке канале сарадње (у случају Југославије), оствари непосреднију и

⁴⁸⁴ ДАМСПС, ф 110, д 28, бр. 442602, 24. 11. 1970.

⁴⁸⁵ Jian, *Mao's China...*, 368.

⁴⁸⁶ Xia, *Negotiating...*, 149.

⁴⁸⁷ Jian, *Mao's China...*, 254.

⁴⁸⁸ Кисинџер је о оваквом вођењу кинеске дипломатије рекао да је добро „преценила америчку суптилност“, односно способност да региструје ове сигнале. Они ће постати јасни тек са протеком времена, и каснијим, накнадним ретроактивним „читањима.“ – Jian, *Mao's China...*, 255.

директнију комуникацију са земљом домаћином, при чему је посебна погодност лежала у томе што је, због природе свог ангажмана, било мање опасности да изјаве и коментари чланова спортске делегације буду погрешно схваћени и интерпретирани. Спорт као дипломатски канал био је лишен напетости које су пратиле остале нивое комуникације између Кине и других држава са којима је покушавала да обнови политичке односе, па је у том смислу био посебно погодан у почетним фазама отварања.

С друге стране, коришћење пингпонг репрезентације, а не неког другог спортског тима, имало је директне везе са хладноратовским контекстом у коме се Народна Република Кина развијала. С обзиром да није била међународно призната, НР Кина није успевала да се наметне као легитимни представник ни у спортским асоцијацијама, у којима је редовно њено место заузимао Тајван. Кина је одбијала да буде члан и оних спортских асоцијација у којима је била прихваћена тзв. „дуална формула“ (и Кина и Тајван), тако да она није била чланица ни МОК-а, ни ФИФЕ. Међутим, ситуација са Међународном стонотениском федерацијом је била другачија. Тадашњи председник, Ивор Монтању,⁴⁸⁹ гајио је симпатије према Кини и лично се zaloжио да се прихвати чланство НР Кине у светској стонотениској федерацији 1953. године. Поред тога, Кина је била чланица Азијске тениске федерације. Све то, дало је значајан подстицај развоју стонотениса у Кини.

Такав развој ситуације, омогућио је Кини да од стонотениса развије национални спорт. Да ствар буде још повољнија, за развој стонотениса је било потребно релативно мало материјалних средстава – заузимао је мало простора, био је јефтин и није захтевао никакве специјалне услове за тренирање, па ће тако, уз политичку подршку, врло брзо постати државни спорт број један.⁴⁹⁰ Кинески руководиоци пратили су успехе Јапанаца у овом спорту (Јапан је 1954. освојио Светско првенство у три категорије), и дошли су до закључка да се стонотенис може користити у стицању светског престижа. Постало је очигледно да би и Кина могла постићи изузетне резултате у овом спорту, с обзиром да Јапанци и Кинези имају сличну физичку конституцију.⁴⁹¹ Показало се да је таква претпоставка била утемељена на доброј логици и Кина је успела да у врло кратком периоду постане велесила – у периоду од 1959. до 1965. кинеска репрезентација је освојила три везана светска шампионата.⁴⁹² Убрзо након прве титуле, Мао је изјавио да је тријумф „духовно нуклеарно оружје“⁴⁹³ из чега се јасно види колики су пропаганди потенцијал имали спортски успеси за НР Кину. Но, са почетком Културне револуције, одлучила да је прекине са даљим међународним учешћем, што је био део шире кампање изолације од остатка света.⁴⁹⁴

Но, почетком 1970-их, када се враћала на глобалну сцену, није претерано рећи да је стонотениска репрезентација у међународним оквирима била најугледнији кинески производ којим је кинеска држава располагала у том моменту. Претходни успеси кинеске стонотениске репрезентације створили су од ње политичко оруђе у остваривању дипломатских интереса кинеске државе. Све то морало је утицати на процену да би у фази отварања и обнове билатералних односа, најсврхисходније било да прва делегација која посети Југославију, буде

---

⁴⁸⁹ Ивор Монтању био је филозоф, књижевни критичар, британски аристократа, за кога неки аутори тврде да је био и совјетски агент. Више о овој живописној личности у биографији: Griffin, Nicholas, *Ping-Pong Diplomacy: Ivor Montagu and the Astonishing Story Behind the Game That Changed the World*, London, Simon & Schuster UK, 2015.

⁴⁹⁰ Itoh, *The Origin of...*, 32-33.

⁴⁹¹ Griffin, *Ping-Pong Diplomacy...*, 136.

⁴⁹² Itoh, *The Origin of...*, 111-112.

⁴⁹³ Pu, Haozhou, *From 'Ping-Pong Diplomacy' to 'Hoop Diplomacy', Yao Ming, Globalization, and the Cultural Politics of U.S.-China Relations*, Tallahassee, Florida State University 2012, 69.

⁴⁹⁴ Кина је пропустила два Светска првенства, 1967. и 1969, а многи играчи и тренери су страдали у Културној револуцији. – Itoh, *The Origin of...*, 111-112.

управо стонотениска репрезентација. Кинески спортисти су на тај начин постали дипломате и њихов циљ је био да ураде управо посао за који дипломате у том моменту још увек нису биле спремне. Позната је изјава Мао Цедунга о најбољем кинеском стонотенисеру тога времена – „Тако Цуанг Цедунг не само да добро игра стони тенис, већ је веома добар и у спољним пословима и генерално има смисла за политику.“⁴⁹⁵

Да би се додатно употпунио значај посете важно је напоменути и да је на јесен 1970. кинеска репрезентација први пут изашла изван своје земље после Културне револуције и то ради учешћа на Отвореном првенству Шведске. Поред Шведске, одлучили су да једине земље које ће успут посетити буду „две пријатељске земље“, Румунија и Југославија (накнадно ће позив за посету стићи и из Албаније, па ће кинеска репрезентација укључити и Албанију у свој распоред).⁴⁹⁶ Из свега наведеног, било је јасно да посета није представљала само спортску већ и политичку манифестацију.

Гостовање кинеског пингпонг тима

Посета кинеске стонотениске репрезентације коначно је договорена за период од 9. до 19. децембра 1970. Од прве исказане намере до реализације прошло је нешто више од месец дана!⁴⁹⁷ То је сведочио о брзини којом су се мењале политичке околности у Кини – многе одлуке доношене су брзо и на личну иницијативу неколицине највиших функционера. Једном започето „отварање“ према свету, сада је добијало на убрзању. Како су Кинези били ти који су имали иницијативу, они су диктирали и услове боравка у Југославији. Тражили су да њихова екипа гостује у највећим југословенским градовима, да први и последњи меч између две репрезентације буде одигран у Београду као престоници државе, и да посета има званичан карактер. Тражени услови, којима је удовољено, показивали су намеру кинеске стране да посета има манифестациони карактер – циљ им је био да за посету чује практично цела Југославија. Несумњиво, Кинези су желели да на тај начин јавно демонстрирају новообновљено пријатељство са Југославијом. На крају је договорено гостовање у Београду, Сарајеву, Љубљани, Загребу, Новом Саду и Суботици, чиме се постигао ефекат који су желели. Приликом доласка, кинеску репрезентацију на аеродрому дочекао је амбасадор, представници Стонотениског савеза Југославије и новинари. Политички значај који је придодат посети видео се у организовању пријема кинеској делегацији у Скупштини града, где им је домаћин био градоначелник Београда, али у препоруци да би неки виши функционери Министарства спољних послова требало да присуствују утакмицама и свим осталим пријемима који буду организовани у част кинеских стонотенисера.⁴⁹⁸

Публицитет који су добили кинески спортисти био је адекватан реномеу који су уживали у Југославији. Јавност се са симпатијама сећала кинеских репрезентативаца са претходног првенства, играног у Југославији (1963). Најугледнији дневни лист *Политика*, писао је да се радило о званично бившим првацима света, али да је „снага кинеског тениса остала непромењена“, да су у питању и даље „најбољи тенисери света“ и да се радило о екипи „која

⁴⁹⁵ Fahim, M. Y., *Diplomacy, The Only Legitimate Way of Conducting International Relations*, Standard Copyright License 2010, 85.

⁴⁹⁶ ДАМСПС, ф 108, д 4, бр. 446107, Забелешка, 9. 12. 1970, 4.

⁴⁹⁷ ДАМСПС, ф 87, д 7, бр. 4848, 28. 12. 1970, 1.

⁴⁹⁸ ДАМСПС, ф 110, д 28, бр. 442602, 24. 11. 1970, 2.

може да дочара сву лепоту стоног тениса.⁴⁹⁹ Јавност се посебно сећала двојице најбољих играча који су оставили и највећи утисак, Џуанг Цедунга и Ли Фујунга, који су и овога пута предводили стонотениску репрезентацију.⁵⁰⁰ Приликом доласка, на аеродрому су се новинарима обратила управо њих двојица и поред осталих, дали су и једну занимљиву, и сигурно не случајну, политичку изјаву. Наиме, рекли су како су у међувремену, док они нису учествовали у такмичењима, европски играчи „доста напредовали“ и да се сада стони тенис игра „брже и експлозивније“.⁵⁰¹ Ово признање европском напретку (па макар и у спорту), могло је да буде изречено само у претходном договору са надлежним инстанцама, јер су због сличних изјава, у време најжешће фазе Културне револуције, многи страдали. Признање је несумњиво било део тактичког прилаза Западу у склопу нове кинеске политике отварања што је значило и повремено признавање да је Запад у неким сегментима отишао испред Кине. Друга важна политичка изјава била је изражена кроз „наду“ да ће кинеска репрезентација учествовати на наредном Светском првенству коме је Југославија опет била домаћин (1973).⁵⁰² Кинеска „нада“ није имала везе са било чијом вољом, с обзиром да је она била та која се унилатерално повукла из свих такмичења и јасно је било да је на њеном руководству лежала политичка одлука да се врати.⁵⁰³ У Београду су ово протумачили као најаву такве одлуке.

Међутим, посебно су занимљиве биле изјаве вође пута, Цао Сивуа и његовог заменика Пан Ђинканга, који су користили сваки тренутак да наздраве домаћинима, а те здравице су обиловале политичким коментарима. Неки су били неутрални попут наздрављања „пријатељству народа Кине и Југославије“, чиме се стављао акценат на заједничку револуционарну прошлост, посебно приликом боравка у Сарајеву – где су нагласили како је та територија увек „била и биће партизанска база“.⁵⁰⁴ Но, било је и оних проблематичнијих, које су биле на ивици добре дипломатске праксе. Најдаље су у политичким иступима отишли у Суботици, када су у здравицима изrekli следеће: „Ми нисмо у овај мали погранични град дошли само да би играли... Ми смо дошли да у овом пограничном граду покажемо своје присуство... Ако једног дана социјалистички империјалисти прекораче границе Ваше земље, као што су то учинили у ЧССР, треба да запамтите да је 720 милиона Кинеза са вама.“⁵⁰⁵ Није потребно посебно истицати колико је ова изјава излазила из оквира спортске посете. То је изречено у присуству кинеског амбасадора и тешко је замислити да је вођа делегације могао да изговори речи попут ових без претходних консултација и инструкција. Оштар политички тон и директност поруке морали су да оставе утисак и на југословенске домаћине, можда и да их доведу у непријатну позицију, али нам о томе нажалост нису остале забелешке. Наиме, грађа Архива Југославије о овој посети је загубљена, тако да смо ускраћени за читав низ појединости и детаља који би додатно осликали ову важну епизоду у југословенско-кинеским односима. Но, ова изјава показује у којој мери је кинески стонотениски тим био политички инструиран.

У Београду су запазили да је за једну спортску делегацију био атипичан и дијапазон тема за које су се интересовали, па су се тако трудили да сакупе што више података о сваком граду у ком су боравили, попут оних колико у том граду има становника, колико има запослених, колико има радника, каква је индустрија, каква је етничка структура, итд.⁵⁰⁶ То ће се постати део

⁴⁹⁹ „Вечерас стижу кинески стонотенисери“, *Политика*, 9. 12. 1970.

⁵⁰⁰ Џуанг Цедунг ће после смрти Мао Цедунга, управо због блискости са претходним режимом, завршити чак и у затвору. – Griffin, *Ping-Pong Diplomacy...*, 267.

⁵⁰¹ „Џуанг Цедунг: Европски стони тенис је много напредовао“, *Политика*, 10. 12. 1970.

⁵⁰² Исто.

⁵⁰³ Исто.

⁵⁰⁴ ДАМСПС, ф 87, д 7, бр. 4848, 28. 12. 1970, 3.

⁵⁰⁵ Исто.

⁵⁰⁶ Исто.

кинеске праксе када буду долазиле и друге делегације. Свака делегација предано је радила на прикупљању свих података до којих је могла да дође, у жељи да што више сазна докле су стигле друге земље, посебно социјалистичке, у свом политичком, друштвеном и економском развоју, како би то пренела кинеском руководству. Стиче се утисак да су делегације које су слали служиле и као помоћно средство у прикупљању информација помоћу којих су учили о свету у тренутку када су полако излазили из изолације.

„Општи утисак је био да је кинеска репрезентација у почетку показивала велико неповерење, али да се то неповерење постепено губило и прерастало у срдачност“⁵⁰⁷ – био је коментар ССИП-а поводом посете. Понашање играча оцењено је као коректно и поред појединих политичких изјава које су неки играчи себи дали за право да изричу. Прогледано им је кроз прсте и због вршења пропаганде активности, дељењем значака Мао Цедунга и његове „Мале црвене књижице“, јер су, како су објаснили Југословенима, то чинили само уколико би неко показао интересовање.⁵⁰⁸

Међутим, у Београду су запазили и да ниједан члан делегације није ниједном речју директно споменуо председника Тита, што је у неким моментима морало да буде упадљиво. Кинези су у складу са војим резервама према југословенском друштвеном уређењу, на овај начин показивали и резерве према председнику Титу, кога су до скоро оштро нападали као „следбеника капиталистичког пута“ (то је била посебно популарна етикета током Културне револуције).

Дужина боравка, број градова које су обишли, публицитет који су добили, све је то сведочило о веома успешној посети. У каснијим препискама унутар Савезног секретаријата, било је видљиво да се Југославија осећала почастованом што је кинеска стонотениска репрезентација одабрала баш Југославију за своју посету. Иако је било јасно да је посета имала политички карактер и да је била изузетно позитиван сигнал у правцу даљег унапређења кинеско-југословенских односа, пуни значај који је Кина придавала свом пингпонг тиму и његовим мисијама остала је нејасна југословенској дипломатији све до следеће године.

То је можда био разлог због ког је дошло до великог пропуста Стонотениске федерације Југославије, која је током овог боравка добила позив за узвратну посету Кини после завршетка Светског првенства у Нагоји следеће године. Међутим, тај позив је одбијен због инертности и недостатка визије југословенске Стонотениске федерације, која је због ситних организационих проблема (немогућности да одложи неке раније заказане обавезе) одлучила да ту посету пролонгира.⁵⁰⁹ Тако је пропуштена шанса да Југославија буде једина земаља која је заједно са САД, посетила Кину после првенства у Нагоји и тако присуствује историјском догађају – првом гостовању америчких спортиста у Кини и свом публицитету које је то касније носило у међународној јавности. ДСИП је изразио велико нездовољство оваквим развојем догађаја у мају 1971,⁵¹⁰ када је већ било јасно каква је прилика изгубљена. Одговорност је пребацивана на Стонотениски савез Југославије, који је уместо посете Кини после првенства у Нагоји одлучио да посету одложи за неколико месеци, односно за јесен исте године. Међутим, ни ту није био крај проблемима. Одједном, Стонотениски савез се сетио да не располаже довољним финансијским средствима за ово путовање, иако је пре тога прихватио позив. Да је југословенска дипломатија коначно постала свесна озбиљности и огромног значаја који размена стонотениских репрезентација има за кинеску страну, видимо у допису из Министарства спољних послова Савезном извршном већу, у коме се ургира да се средства за гостовање

⁵⁰⁷ Исто, 2.

⁵⁰⁸ ДАМСПС, ф 87, д7, бр. 4848, 28.12.1970, 3.

⁵⁰⁹ ДАМСПС, ф 87, д 7, бр. 428775, 6. 9. 1971, 1.

⁵¹⁰ ДАМСПС, ф87, д4, бр. 418675, 28. 5. 1971, 18.

југословенске репрезентације у октобру 1971. под хитно нађу јер се „гостовање кинеских спортиста са кинеске стране користи као вид дипломатске активности која је у свету позната као пингпонг дипломатија и на тај начин гостовање наше стонотениске репрезентације прелази оквира спорте сарадње“.⁵¹¹ Сада је тек и посета из претходне године добила на пуном значају – целом свету је постало јасно да кинеска стонотениска репрезентација имала посебну политичку мисију.⁵¹² Из дипломатске грађе се види да је југословенска дипломатија постала накнадно свесна контекста гостовања кинеске репрезентације у Југославији, у светлу новостварене сарадње на релацији Кина-САД преко стонотениских репрезентација.⁵¹³ После пропуштене прилике да се посета југословенске репрезентације реализује после првенства у Нагоји, сада се није смело ни по коју цену дозволити да се узвратна посета не реализује макар на јесен 1971.

Чак се и кинеска амбасада у Београду понудила да надлежни кинески органи размотре опцију пружања финансијске помоћи уколико се покаже да Стонотениски савез не може да финансира ово гостовање (што је било званично образложење Савеза).⁵¹⁴ ДСИП је закључио да све то сугерише како је кинеско интересовање за ову посету изузетно велико и да је то само један разлог зашто не би требало пропустити (и) ову шансу. Југословенско министарство је било децидно у ставу да ову финансијску понуду треба одбити, али да гостовање свакако треба да се реализује. Процена је била да би за трошкове тима од десет људи били потребно 10 000 америчких долара и ССИП је затражио од СИВ-а да се та средства одобре.⁵¹⁵ СИВ је овде показао своју политичку визију и брзо је одговорио на допис, па су финансијски проблеми решени и југословенска стонотениска репрезентација се нашла у Кини већ следеће недеље.

Тако је после свих перипетија југословенска репрезентација стигла у Кину у октобру месецу 1971. године.⁵¹⁶ Том приликом посетила је Шангај и Кантон, а главни домаћин им је био Ли Дехшенг, начелник главне политичке управе кинеске армије, уједно члан ЦК и кандидат за члана Политбироа ЦК КПК чиме је политички значај ове посете додатно подвучен.⁵¹⁷ То ће бити и евидентно и из парола којима су биле окићене спортске дворане у којима су се сусрети одржавали, а које су биле карактеристичне за ранији период Културне револуције – „Народи света уједините се и победите америчке агресоре и све њихове следбенике“, стајало је поред оних „Топла добродошлица југословенском тиму“ и „Живело пријатељство између кинеског и југословенског народа“.⁵¹⁸ Југословенској амбасади у Пекингу није промакао публицитет који је овој посети дат у Кини – поред новинских текстова, радио и телевизија су директно преносили свечано отварање и ток првог сусрета између две репрезентације.⁵¹⁹ Гостовање југословенског стонотениског тима било је и добро посећено и све хале у којима су наступали, имале су публику од преко 15 000 гледалаца, како је извештавала штампа.⁵²⁰ Иако није реализована у најпогоднијем политичком моменту, посета је ипак успела да покаже позитивне тенденције у развоју билатералних односа и да задовољи обе стране.

На крају, ова посета одвијала се у време велике борбе за дефинитивни повратак НР Кине у ОУН. Југославија је била један од најактивнијих спонзора кинеске резолуције у ОУН, и крајем

⁵¹¹ ДАМСПС, ф 87, д 7, бр 433449, 5.10. 1971, 2.

⁵¹² Jian, *Mao's China...*, 257-261.

⁵¹³ ДАМСПС, ф 87, д 7, бр 433449, 5.10. 1971, 2.

⁵¹⁴ Исто, 1.

⁵¹⁵ ДАМСПС, ф 87, д 7, бр 433449, 5.10. 1971, 2.

⁵¹⁶ ДАМСПС, ф 87, д 7, бр. 437305, Пекинг, 11.10.1971, 1.

⁵¹⁷ Исто.

⁵¹⁸ ДАМСПС, ф 87, д 7, бр. 437305, 11.10.1971, 2.

⁵¹⁹ Исто.

⁵²⁰ „Стонотениски меч Југославија-Кина“, *Борба*, 11. 10. 1971.

октобра 1971, Кина је коначно остварила свој победоносни улазак у ОУН и Савет безбедности, што је био директан резултат пингпонг дипломатије из претходних месеци. Спортска дипломатија је тријумфовала, и донела је плодове и у политичкој дипломатској арени.

Када је реч о односима са Југославијом, несумњиво је да оба гостовања имају своје место у историји билатералних односа између Кине и Југославије. Срдачни дочеци, међусобно упознавање и дружење, преношење политичких ставова и порука, инсистирање на јачању свести о заједничкој прошлости и револуционарној борби, све заједно требало је да додатно учврсти обе стране у уверењу да је даљи развој међудржавне сарадње пожељан и неопходан. Показало се да су перспективе сарадње између две земље изузетно велике, а читав низ међудржавних посета, економских и културно-просветних делегација које ће бити размењење у наредним годинама, то су само потврдиле. Но, сада је било време да се пређе на класичну дипломатију.

1.4. Југославија у „троуглу“ великих сила (1970-1971)

Померања у „троуглу“ током 1970. и 1971. значајно су променила глобалне прилике. Више но икада раније, показало се да је свет полицентричан, али да су га наслеђене историјске околности вештачки одржавале биполарним. Логика мултифокалног света полако је узимала примат, захваљујући пре свега Кини чији је излазак из изолације стварао ново тежиште у глобалној игри. Америчко-кинеско приближавање започето крајем 1969. довешће до договора да амерички председник Ричард Никсон посети Пекинг. Паралелно са америчко-кинеским приближавањем, текло је и америчко-совјетско преговарање о ограничењу нуклеарног наоружања.⁵²¹ На тај начин смањивале су се тензије на релацији Вашингтон-Москва.⁵²² За ово време, СССР је водио успешну европску политику,⁵²³ иако су сумње у погледу совјетске искрености у вези са детантом, биле постојане. Политика сарадње са конфронтацијом, како су неки историчари видели совјетске позиције, била је израз дубоког неповерења према совјетској идеолошкој и војној доктрини.⁵²⁴ На овај скептицизам, ослањала се и кинеска позиција према Москви, која ће остати постојана током целе деценије.

Померања у „троуглу“ и конвергенција у односима великих сила, учиниле су југословенску позицију посебно повлашћеном почев од 1970. године – Југославија је сада могла да одржава отворене канале сарадње са све три државе, чиме је својој политици избегавања антагонизама могла да да на даљем подстреку. Стога није било изненађујуће што су и САД и СССР пожурили да учврсте везе са Београдом у тренутку када је Југославија обновила своје везе са Кином. На тај начин, јачали су сопствене преговарачке позиције унутар „троугла“. Показало се да је Југославија на време учинила драгоцен корак у нормализацији односа са Кином, што је јој је сада давало на тежини и значају. Југославија није утицала на креирање политике унутар троугла, али се показала као важан чинилац на чију подршку су рачунале све три стране. То су потврдиле посете Ричарда Никсона (1970) и Леонида Брежњева (1971) Београду, Титов одлазак у САД (1971) и у СССР (1972), као и одлазак Мирка Тепавца у Кину 1971, чиме су југословенски преговарачки потенцијали са сва три актера у „троуглу“ били активирани.⁵²⁵ Такав развој ситуације ишао је Београду на руку и давао му шири маневарски простор и прилику да креира сопствену политику, кроз искоришћавање предности новог баланса у „троуглу“.

---

⁵²¹ Sell, Louis, *From Washington to Moscow: US-Soviet Relations and the Collapse of the USSR*, Duke University Press Books 2016, 40-45; Stojanović, *Rađanje globalnog sveta...*, 328-330.

⁵²² Young, Kent, *International Relations...*, 216-17.

⁵²³ Москва је потписала пакт о ненападању са Западном Немачком и споразум са Пољском којим су признате границе из 1945. У мају 1971. на власт је у Источној Немачкој дошао Ерих Хонекер што је отворило пут ка побољшању односа између две Немачке 1972. – Zubok, *A Failed Empire...*, 212.

⁵²⁴ Zubok, Vladislav, „The Soviet Union and detente of the 1970s“, *Cold War History*, 8(4), 2008, 427.

⁵²⁵ За све то време, Кина никада није користила појам „троугла“ и „триангуларне дипломатије“, јер би је то на неки начин изједначило са суперсилама које је оптуживала за империјалистичку и хегемонистичку политику. Иако се није користила тим терминима, као ни многим другим, Кина несумњиво јесте припадала „троуглу“, самим тим што је својим деловањем реметила баланс између друге две силе.

Управо због свега наведеног, сазивање и одржавање Конференције у Лусаки 1970, упркос свим изазовима, представљало је реакцију на започету еру попуштања међу суперсилама, и било је од изузетне важности не само за будућност Покрета, већ и за југословенску спољну политику. Јаковина за овај тренутак везује почетак коришћења Покрета од стране Југославије као главног алата у међународним односима.⁵²⁶ Конференција у Лусаки је несумњиво дала импулс настојањима да несврстане земље постану значајан геополитички фактор, али и учврстила позицију Југославије као водеће државе несврстаног света.⁵²⁷ Тек са Конференцијом у Лусаки Покрет је добио своју физиономију и превазишао „кризу континуитета“ и профилисао се као јединствена снага у међународним односима.⁵²⁸ Важно је било и то што су систематизовани принципи и циљеви Покрета, јасније но икада раније.⁵²⁹ По први пут, земље чланице су се бавиле и важним економским питањима и узајамној помоћи у економском развоју у наредној деценији. Посебан значај је лежао у нараслој свести о нужности повезивања интереса земаља чланица Покрета у оквиру других међународних институција попут УН, и систематичнијој борби за заједничке интересе.⁵³⁰ Непуних месец дана касније, после успешно завршене Конференције, у Београду су се окренули развоју билатералних односима, спремни да по први пут угосте америчког председника.

Никсон у Београду 1970.

Од момента доласка на власт Ричарда Никсона, југословенско-амерички односи су почели убрзано да се поправљају.⁵³¹ Никсон и Тито су се срили два пута у две године, што је било без преседана узимајући у обзир ранију динамику у југословенско-америчким односима.⁵³² То је био показатељ да су обе стране биле заинтересоване за ближу сарадњу и узајамну подршку у глобалним померањима. У Београду је и даље било присутно осећање угрожености после совјетске интервенције у ЧССР, а очекивало се и да ће обнављање дипломатских веза између Београда и Пекинга узнемирити духове у Москви, чиме је подршка америчке администрације, уз гаранције независности Југославије, била добродошла и изузетно значајна у датом тренутку.⁵³³ Никсон је дошао у Београд у октобру 1970. и дочекан је срдечно. Била је то прва посета једног америчког председника Југославији. У разговорима које је водио са председником Титом, посебна пажња је била посвећена Кини. Никсон се похвално изразио о обнови југословенско-кинеских веза из претходних месеци и стицао се утисак да му је било важно да пред Титом детаљно образложи нову америчку политику према Кини. Повезао ју је директно са америчком забринутошћу после кинеско-совјетског сукоба 1969, изневши уверење да би продужена

⁵²⁶ Jakovina, *Treća strana...*, 73.

⁵²⁷ Лео Матес, „Несврставање послје Лусакe“, *Међународна политика*, бр. 496, 1. 12. 1970.

⁵²⁸ Bogetić, Dragan, *Nesvrstanost kroz istoriju, Od ideje do pokreta*, Beograd 2019, 209.

⁵²⁹ Nick, Mirjana Golob, *Jugoslavija i nesvrstanost*, Beograd 1976, 33.

⁵³⁰ Bogetić, *Nesvrstanost kroz istoriju...*, 211.

⁵³¹ Bogetić, *Jugoslovensko-američki odnosi 1961...*, 286.; Močnik, *United States-Yugoslav Relations...*, 116-125.

⁵³² Председник Тито је имао билатерални сусрет само са Џоном Кенедијем у октобру 1963, приликом боравка у званичној посети Вашингтону.

⁵³³ Оно што у Југославији тада нису могли да знају јесте да је америчка администрација већ почела да прави планове за евентуалне кризне ситуације у случају Југославије и Румуније, одмах после совјетске интервенције у ЧССР. „Узимајући у обзир ограничене и изузетно непријатне опције које су нам на располагању у случају совјетског напада, у нашем је интересу да ојачамо средства одвраћања која могу утицати на Совјете.“ – FRUS 1969–1976, Volume XII Soviet Union, January 1969– October 1970, Briefing Paper, Washington, *Issues in US-Soviet Relations Requiring Early Decision*, January 14, 1969, 10.

конфронтација Кине са СССР-ом могла само додатно да изолује Пекинг и да је због тога дошао до закључка да „неко мора да разговара са Кином“ – у противном, сматрао је да би могла постати опасна за неколико година. Тито се придружио овим оценама – оне су биле у сагласју са југословенским принципима. Изнео је и став да Југославија није против тога да велике силе међусобно разговарају, напротив, јер управо оне, као велике силе, „сносе највећу одговорност за мир у свету“.⁵³⁴ Шта више, још је са Београдске конференције несврстаних земаља 1961. године „упућен апел великим силама да се бар састану“, поентирао је Тито. На тај начин, Тито је желео да нагласи како су принципи нужности преговарања, за које се сада залагао Никсон, заправо били принципи на којима се темељила југословенска политика претходних десет година и ове речи нису биле изговорене без дозе тријумфализма. По речима југословенског председника, југословенски став је ту био непромењен и јасан, уз напомену да Београд подржава решавање проблема, али не и прекрајање судбине света на рачун осталих земаља.⁵³⁵

Поред разматрања, у општим цртама, значаја политике преговарања са Кином, Никсон је „провукао“ молбу југословенском председнику да пренесе кинеској страни амерички интерес да се контакти између Вашингтона и Пекинга (до тада су одржавани на амбасадорском нивоу у Варшави, прим. аут.) пребаце и на друге, „више нивое“. Никсон је изрекао и низ похвала председнику Титу и његовим вештинама и угледу, и споменуо како ће се сматрати слободним да се „директно обрати председнику Титу када буде сматрао да би он могао својим деловањем допринети отклањању неспоразума или решавању одређених кризних ситуација.“⁵³⁶ Признање југословенском спољнополитичком положају, који је, по Никсоновом виђењу, давао Југославији и Титу могућност да делује као „мост“ управо у ситуацијама попут оних које су тада биле актуелне, а мислило се несумњиво и на померања унутар троугла, било је део тактичког прилаза. У Београду су ово проценили као сондирање Титове спремност да се директније заложи у преговарачком процесу између Сједињених Држава и Кине.⁵³⁷

Титу је несумњиво импоновало признање из уста америчког председника, али почетком 1970-их југословенски спољнополитички положај је био довољно стабилан и чврст, да би био лако заложен за туђе интересе. По реакцији југословенске дипломатије у интерним извештајима, може се закључити да су у Београду сматрали да су Југославији били довољни мостови које је сама стрпљиво изградила, те да није желела да их користи за рачун туђих интереса, па су тако идеје и предлози о посредовању, одбачене у самом зачетку. Београд није желео да буде увучен у било какве преговарачке улоге унутар „троугла“. Процена је била да би се баланс успостављен између Југославије и чланица „троугла“ на тај начин само нарушио, у корист једне или друге силе, а то у Београду нису намеравали да дозволе. Југославија је сада желела да убира плодове стрпљиве несврстане дипломатске игре.⁵³⁸

---

⁵³⁴ АЈ 837 КПР I-3-а/107-190, Забелешка о разговору председника Републике са председником САД Р. Никсоном, 1. 10. 1970, 40.

⁵³⁵ Исто.

⁵³⁶ Исто, 39.

⁵³⁷ Да америчке намере највероватније јесу биле такве, показују раније Никсонове посете Пакистану и Румунији, приликом којих је нешто директнијим речима тражио од својих домаћина да кинеској страни пренесу амерички интерес за „размену на вишем нивоу.“ Треба се подсетити да је у овом периоду дошло до већ споменутог застоја у америчко-кинеском приближавању због наставка америчке агресивне кампање у југоисточној Азији и да је из тог разлога вероватно Никсон покушавао да пошаље сигнале добре воље Пекингу. Управо је током октобра и новембра 1970. кинески премијер Џоу Енлај сазнао за ове Никсонове поруке, на које је узвратио преко „пакистанског канала“ речима да су представници америчке владе и „чак Никсон“ добро дошли у Пекинг. – Garver, *China's Quest...*, 294.; Jian, *Mao's China...*, 254.; MacFarquhar, Schoenhals, *Mao's Last Revolution...*, 321.

⁵³⁸ Да Американци јесу имали намеру да траже услуге југословенске дипломатије, постаје очевидно ако се у обзир узме неколико епизода са почетка кинеско-америчког отварања, када су Американци покушавали да преко југословенских амбасада пренесу поруке кинеским дипломатама у земљама „трећег света“. Једна од таквих

Када је реч о СССР-у, Никсон је био свестан да у Москви негативно гледају на америчко приближавање Пекингу, и стога је наглашавао да се са тим питањем мора ићи постепено и пажљиво.⁵³⁹ Занимљиво је да је Тито сматрао, или је барем тако рекао Никсону, да су суштина совјетско-кинеског спора биле кинеске територијалне аспирације у односу на сибирска прострaнства. Тито је сматрао да се Кина неће одрећи ових аспирација и да ће оне бити све веће, како буде постајала светска сила.⁵⁴⁰ Не треба посебно наглашавати да ништа слично није речено са југословенске стране у разговорима са Кинезима, ни до тада ни касније, и поставља се питање да ли је то било искрено Титово мишљење или прилагођено америчком саговорнику. Можда је пребацивање кривице за кинеско-совјетски спор на кинеску страну, био само јетки остатак лоших односа из претходне деценије, како је Тито то видео, искључивом кинеском кривицом. Тито није био човек који би тако лако заборавио жестоке нападе и жаоке које су из Пекинга у време Културне револуције, упућиване Југославији и њему лично.⁵⁴¹

На питање америчког председника какви су били југословенски односи са СССР-ом у том тренутку, Тито је штуро одговорио да су добри, а на даља распитивања о мотивима совјетских потеза и искрености која је лежала иза њих, избегао је да да одговор, уз опаску да Американци сада више знају о СССР-у него Београд, јер су са њима у сталном контакту. „Ви сте ти који разговарте, ви имате црвени телефон, ви би могли нама да кажете шта је то, а то што ви разговарате нико не зна“, парафразирао је Тепавац Титов одговор Никсону,⁵⁴² у коме је могла да се прочита и примедба на рачун америчког-совјетског преговарања и страх од тајног споразумевања иза леђа других земаља, Југославије на првом месту. Наиме, у том тренутку одвијало се совјетско-америчко преговарање о ограничењу нуклерног наоружања, које је, како ће се видети касније, будило неповерење и у Пекингу.

Амерички председник можда није добио оно по шта је, између осталог, дошао – југословенску конкретнију помоћ у даљем приближавању Кини, сем принципјелног става да је свако преговарање добро, али ни ближе упознавање са совјетским ставовима о кинеско-

---

епизода одиграла се приликом сондирања расположења у вези са новим центром преговарања (уместо Врашаве). Том приликом су Американци затражили помоћ од југословенског амбасадора у Кабулу, који је требало да послужи као веза са Кинезима у даљим преговорима око могућности да Кабул буде ново место за преговоре. Југословенски амбасадор Војо Шобајић изашао им је у сусрет и обавио је разговор са кинеским амбасадором, после чега је америчком амбасадору реферисао о резултатима разговора (укратко, Кинезима није било важно место сусрета, већ суштина разговора). Шобајићев ангажман се није допао Београду који је саветовао југословенског амбасадора да се убудуће не меша у ове послове и да избегне улогу било чијег посредника. – FRUS, 1969–1976, Volume XVII China, 1969–1972, Doc. No 60. Backchannel Message From the Ambassador to Afghanistan (Neumann) to the President's Assistant for National Security Affairs (Kissinger), Kabul, January 13, 1970, 163; ДАМСПС, ф 166, д5, бр. 41142, ДСИП 5 Управа 9. 2. 1970.

⁵³⁹ АЈ 837 КПР I-3-a/107-190, Забелешка о разговору председника Републике са председником САД Р. Никсоном, 1. 10. 1970, 41.

⁵⁴⁰ Исто, 36-37.

⁵⁴¹ Када је реч о Титовом искреном мишљењу о кинеско-совјетским проблемима, није могуће са сигурношћу утврдити какво је оно било, односно на чијој је страни Тито у том спору био, али је можда најближе управо оно што је изрекао у разговору са америчким државним секретаром Роџерсом, наредне године. Слично ставу изнесеном пред Никсоном, Тито је тад поновио своје гледиште да су главни узрок совјетско-кинеског сукоба биле кинеске територијалне претензије, уз напомену да су у сукобу били садржани и идеолошки фактори и борба око интереса у Азији и Африци. На Роџерсово запажање да је занимљиво да се САД боље слажу са СССР-ом и са Кином него две државе међусобно, Тито је приметио да је то због тога што су они суседи. Титово запажање да се главни сукоб генерисао око борбе два суседа за превласт је можда била и есенција његовог погледа на овај проблем. – FRUS, US-Eastern Europe 1969-1972, Doc. No. 238. Telegram from the Department of State to the Embassy in Yugoslavia, Washington, July 25, 1972, 604.

⁵⁴² АЈ 837 КПР I-3-a/107-190, Забелешка о разговору председника Републике са председником САД Р. Никсоном, 1. 10. 1970, 67.

америчком приближавању. Но, после сусрета Никсону је морало бити јасно да Југославија нема намеру да на било који начин буде било чији тас на ваги у креирању еквилибријума – није желела да претеже ни на једну страну, нити да ремети баланс у стварању. Кисинџер је оставио у својим мемоарима запажање које потврђује овакву оцену, давши једну коректну карактеризацију југословенске политике: „Озбиљне несврстане земље настоје одредити рубни простор унутар којег могу утјецати на међународну равнотежу. Оне се неће коцкати својом сигурношћу или благостањем подузимајући донкихотске потезе према нама (осим ако на то нису наведене америчком немарношћу или претјераном осетљивошћу). А неће ни ризикувати да нам постану сувише блиске, без обзира на то колико „разумијевања“ за њихове прокламације може имати наша политика; ако се ми сувише приближимо, они ће се морати удаљавати – то је, парадоксално, готово физички закон несврстаности.“⁵⁴³

Да су у Вашингтону посветили посебну пажњу успостављању контратеже СССР-у на Балкану, потврђују опет Кисинџерови мемоари у којима наводи да је намера америчке администрације била да Никсон посети оне земље Источне Европе које су водиле „аутономну спољну политику“, односно Румунију и Југославију (Никсон је Румунију посетио већ 1969, прим. аут.), и да на тај начин дају подршку њиховој независности. Да је овакав приступ био добро одмерен и изваган, показује и то што је званични Пекинг, иначе навикао на суптилне дипломатске потезе, овакав амерички гест врло брзо схватио као својеврсни сигнал. Кинески премијер Џоу Енлај у писму које је почетком 1971. послао Никсону, ставио је до знања америчком председнику да ће, пошто је већ посетио Букурешт и Београд, бити добродошао и у Пекинг: „Повезујући Пекинг са Букурештом и Београдом – два главна града која смо посетили управо због њихове неовисности о Москви – Џоу је јасно дао до знања како га, без обзира на формалне изјаве о Тајвану, понајприје занима совјетска опасност.“⁵⁴⁴ Био је то јасан показатељ да је америчка дипломатска игра схваћена и прихваћена у Пекинг.

Брежњев у Београду 1971.

И док је Београд поправљао везе са Пекингом и Вашингтоном, ситуација са СССР-ом је била компликованија. Вељко Мићуновић, југословенски амбасадор, који је по други пут отишао на службу у Москву 1969, писао је у својим мемоарима о негостољубивости домаћина који су избегавали да са њим воде званичне разговоре и да га позивају на пријеме, док је тон и начин опхођења био значајно другачији у односу на период после 1955. када је први пут дошао на амбасадорско место у СССР-у.⁵⁴⁵ Нешто релаксиранији совјетски приступ, по први пут од доласка у Москву половином 1969, Мићуновић је почео да примећује тек од јесени 1970, када су му, како је писао у мемоарима, „одједанпут и неочекивано“ сва врата била отворена. Мићуновић је сматрао да је то било у вези са Никсоновом посетом Београду и унутрашњим тешкоћама⁵⁴⁶ које су се појављивале у Југославији и совјетским аспирацијама у вези са тим.⁵⁴⁷ Иако

⁵⁴³ Кисинџер, Хенри, *Мемоари II део*, Београд 1981, 145.

⁵⁴⁴ Исто, 733.

⁵⁴⁵ Мићуновић пише да је Брежњев одбијао да га прими пуних 15 месеци, све до фебруара 1971. – Мићуновић, *Московске године 1969...*, 121.

⁵⁴⁶ У том тренутку, националистичке тенденције унутар хрватског руководства, избиле су на површину и запретиле унутрашњом нестабилношћу. Званично залагање за реформу федерације, крило је у себи сепаратистичке тенденције, које су представљале велики изазов за југословенско руководство. – Petranović, *Istorija Jugoslavije...*, 404.

⁵⁴⁷ Мићуновић, *Московске године 1969...*, 98.

Мићуновић ставља акценат на унутрашње прилике, промењене међународне околности, обнова југословенско-кинеских веза, најављена посета Мирка Тепавца Пекингу (о којој ће бити речи у одвојеном поглављу), уз значајно побољшање југословенско-америчких односа, сигурно су утицали на совјетско руководство да крене у преиспитивање опортуности заузетог курса према Југославији. Од 1971. Москва је поново почела да се приближава Београду и да опипава пулс за посету Брежњева Југославији, чиме би се Тито и Брежњев сусрели по први пут после више од 4 године застоја.⁵⁴⁸ Поред тога, Брежњев је од пролећа 1971. почео да показује нападан интерес за прилике у Југославији. У том смислу посебно је сликовита следећа пизода: „Леонид Брежњев је 30. априла, трећег дана заседања Председништва СКЈ на Брионима на којем се водила жуистра дискусија о политичким тензијама у земљи изазваним ескалацијом хрватског сепаратизма, телефонирао Титу (...) Брежњев је, интересујући се за наводне покрете трупа и актуелну унутрашњу ситуацију коју је оквалификовао као ‘очењ важнују’, изразио спремност да Титу пружи помоћ. Тито је одговорио да су информације о покрету трупа лажне и да југословенско руководство има довољно снаге да само реши проблеме са којима се суочава, без помоћи било кога.“⁵⁴⁹ Совјетска „брига“ за стање у Југославији, посебно жеља да се помогне (војно?) у Београду је могла да изазове само додатну зебњу, о чему ће бити речи између Тита и Никсона приликом сусрета у Вашингтону у октобру 1971. Из интерних дипломатских докумената у ССИП-у, видела се и промена у аналитичким оценама када је била реч о СССР-у. Наиме, у Београду су половином 1971. почели да страхују да је даље померање снага у „троуглу“, могло да доведе до јачања притиска СССР-а на Балкан (као компензацију, али и као спречавање од преласка овог региона у интересну зону Пекинга),⁵⁵⁰ што се разликовало од раније оцене из 1969. када се веровало да је кинески притисак на СССР донекле растерећивао притисак који је СССР вршио на Југославију.⁵⁵¹

Америчка дипломатија са правом није веровала југословенским тврдњама да Москва нема ништа против развоја југословенско-кинеских веза и да су односи са СССР-ом добри. У Стејт департменту су оцењивали да је неповерење Москве у приближавање Београда и Пекинга много веће но што су то обе стране желеле да признају. Затегнуте односе је потврђивао и недостатак сусрета на највишем нивоу последњих година, а совјетски притисак се видео и кроз одбијање да Југославију јасно изузму из сфере „социјалистичког Комонвелта“ и следствено томе, из сфере Брежњевљеве доктрине, како је то оцењивао Вашингтон⁵⁵²

За Москву је додатни ударац било објављивање вести у јулу 1971. да ће амерички председник Никсон посетити Пекинг наредне године. Према оценама југословенских дипломата из Вашингтона и Москве, док су совјетске дипломате званично заступале став да Совјетски Савез нема ништа против побољшања америчко-кинеских односа, било је јасно да у Москви нису благонаклоно гледали на приближавање Кине и САД. Иако су се чували нервозних реакција, брзина догађаја и решеност обе стране да направе значајан помак их је затекла. Пингпонг епизода унела је додатну бригу, и Црнобрња је јављао да су совјетски дипломати у САД „са великом нервозом и подозрењем примили најновији развитак у односима САД-НР

⁵⁴⁸ Тито је од средине 1950-их, када су обновљене југословенско-совјетске везе па до 1968. путовао у СССР чак осам пута. Од тада, па до краја живота, у истом временском периоду, путовао је свега четири пута. – Vladimir Petrović, *Titova lična diplomatija*, Beograd 2010, 216.

⁵⁴⁹ Трипковић, *Југославија и СССР...*, 278.

⁵⁵⁰ АЈ, 507 ЦК СКЈ, IX, 60/ II-159-214, Прве оцене о најновијим променама у кинеско-америчким односима, 23. 7. 1971, 8.

⁵⁵¹ ДАМСРС, ф 96, д 1, бр. 428025, ДСИП, Информација, 25. 7. 1969, 12.

⁵⁵² FRUS 1969-1976, Volume XXIX Eastern Europe; Eastern Mediterranean, 1969-1972. Doc. No. 228. Telegram From the Department of State to the Office of the Permanent Representative to the North Atlantic Treaty Organization, Washington, June 21, 1971, 562.

Кина“, те да „на све стране покушавају да дознају докле ће и како брзо обе стране ићи у развоју односа“. Мићуновићева оцена је била да је СССР схватио да не може утицати на даљи развој догађаја, па је усмерио све напоре да онемогући да се Кини призна статус суперсиле кроз ангажовање „снажне превентивне пропагандистичке машинерије која треба да упозори на опасност од признања Кини веће улоге у савременом међународном животу“.⁵⁵³

Амерички обавештајни подаци су говорили да је Москва одабрала два различита начина реаговања после објављивања вести о Никсоновој посети. И док су према САД заузели помирљивији курс, трудећи се да на све начине прикажу сопствене контакте са САД као дубље и разноврсније од америчко-кинеских веза које су биле тек у зачетку, на растуће везе Кине са Румунијом и Југославијом реаговали су жестоко упозоравајући балканске земље да не траже подршку Пекинга за размимоилажења која имају са Москвом.⁵⁵⁴ Ту се на првом месту мислило на Кримски састанак из августа 1971, између Леонида Брежњева и лидера земаља Варшавског пакта, сазваног свега две недеље после објаве вести да ће Никсон отићи у Пекинг. На том састанку су се дефинисале смернице будуће совјетске политике, а разматран је и однос према Кини и њеној нарастајућој улози.⁵⁵⁵ У Вашингтону су тумачили да је само ово окупљање деловало претеће по интересе балканских земаља, иако је на састанку заправо до изражаја дошао страх СССР-а од стварања Балканског пакта (на осовини Југославија-Румунија-Албанија), уз подршку Пекинга, о чему је, по совјетским информацијама, Чаушеску већ разговарао са Кинезима.⁵⁵⁶ Совјети су јавно изразили своје сумње преко званичног гласила мађарске КП (Magyar Hirlap), 13. августа, где су упозорили да би било какво стварање Балканског пакта, цео регион довело у „екстремно опасну ситуацију“. У Београду су преко званичних партијских новина *Борбе* овакву идеју о антисовјетском савезу одмах одбацили као „халуцинацију“.⁵⁵⁷

Најава да ће крајем септембра 1971. Југославију посетити Брежњев, додатно је забринула америчку страну. У разговору између Кисинџера и Црнобрње, неколико недеља пре ове посете, Кисинџер је директно упитао који мотиви стоје иза Брежњевљевог доласка и да ли су у то биле „укључене неке претње“. Тако формулисаним питањем, сугерисало се да Брежњевљев долазак није био добронамеран. Питање је било ту и да подстакне и југословенски страх од совјетске реакције на југословенско-кинеско приближавање. Црнобрња је одговорио одрично на питање о претњама, али је потврдио да су Брежњевљеви мотиви уско повезани са југословенским приближавањем Кини и са побољшањем односа са САД, Румунијом и Албанијом.⁵⁵⁸

Но, и поред свог незадовољства, совјетско руководство се чувало директне реакције не кинеско-југословенско приближавање. О томе сведочи и Вељко Мићуновић, који је после

⁵⁵³ ДАМСРС, ф119, д10, бр. 415892, Вашингтон; ДАМСРС, ф119, д3, бр. 415463, 14. 4. 1971. Вашингтон, 2; ДАМСРС Ф119, д10, бр. 421178, 2. 6. 1971, Москва, 5.

⁵⁵⁴ FRUS 1969–1976, VOLUME XIII Soviet Union, October 1970– October 1971, Doc. No. 325. Intelligence Memorandum, Washington, September 10, 1971, 981.

⁵⁵⁵ Record of the Meeting Between Leonid Brezhnev and East European Party Leaders in the Crimea, August 2, 1971. <https://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/114823> (приступљено 20. марта 2020).

⁵⁵⁶ Страх због све независније румунске политике и блиских веза Букурешта и Пекинга, биле су посебна брига за Совјетски Савез и чини се да их је више плашила политика Румуније према Пекингу него политика Југославије. Чаушеску је мало пре овог састанка посетио Пекинг и у извештају који је поднео Политбироу није се спомињао никакав савез са Југославијом. За више о тој посети видети: Minutes of the Romanian Politburo Meeting Concerning Nicolae Ceaușescu's Visit to China, North Korea, Mongolia, and Vietnam, June 25, 1971, <https://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/112058.pdf?v=07a71bc22bb45219b58048e631dc6a2e> (приступљено 20. марта 2020).

⁵⁵⁷ Hasan, Sabiha, Yugoslavia's Foreign Policy Under Tito II (1945-1980), *Pakistan Horizon Vol. 34, No. 4* (Fourth Quarter 1981), 72.

⁵⁵⁸ FRUS 1969-1976, Volume XXIX Eastern Europe; Eastern Mediterranean, 1969–1972. Doc. No. 231. Memorandum for the Record Washington, September 13, 1971, 576.

опроштајног пријема код Брежњева, у августу 1971. у коме је совјетски лидер говорио о Кини више но раније, али уопштено, критикујући кинеску политику и однос према СССР-у, неспоминујући југословенско-кинеске односе ниједном речју, закључио: „Ћутање Руса о таквим темама само показује њихово незадовољство, а не њихову равнодушност, а поготово не њихово одобравање. По мом мишљењу, совјетско руководство није задовољно добрим стањем односа између Југославије и Кине. Брежњев то ниједном речју није споменуо, али је опширно говорио до које су се мјере покварили односи СССР-Кина, односно до које мјере су Руси огорчени на Кинезе. Да знамо то и да с тим рачунамо.“⁵⁵⁹ Совјети су на тај начин, кроз заглашујућу тишину, изражавали своје незадовољство. То можда није био намеран тактички одабир, колико продукт нужности и околности у којима су истовремено желели да развијају боље односе са Југославијом, али и да покажу негодовање одређеним сегментима југословенске политике. Било какво директније изражавање незадовољства, могло је пореметити прву, претежнију намеру.

Брежњевљева одлука да допутује у Београд после Никсонове посете Београду и Тепавчевог одласка у Пекинг била је несумњиво мотивисана намером да се успостави равнотежа у промењеном балансу између Југославије и земаља „троугла“.⁵⁶⁰ Јачањем иницијативе у правцу Југославије, Брежњев се надао да ће заштити совјетске интересе на Балкану. Но, чинило се да је, у временском кључу посматрано, совјетска реакција била трома и закаснела, док се у идеолошком показала као ригидна и неадекватна у свету који се брзо мењао. Тако су захваљујући увођењу „кинеске карте“ Београд за годину дана посетили и Никсон и Брежњев, сваки са својим наумом и агендом. Југословенске власти су биле задовољне таквим развојем догађаја и чинило се да им околности иду на руку и да им дају само нове потврде о исправности југословенске спољне политике

Брежњев је у Југославију дошао у септембру 1971, и инсистирао је да посета не буде званична. По Мићуновићевим сећањима, Брежњеву је од самог почетка било стављено до знања да југословенска страна није расположена за разговоре о југословенско-кинеским односима, и званични документи о посети показују да о тој теми заиста није било речи. Но, из стенографских бележака се види и да је Брежњев желео да испровоцира југословенску страну на разговоре о Кини, износећи низ критика на рачин Пекинга, инсистирајући на совјетском виђењу узрока проблема у совјетско-кинеским односима, али правећи упадице попут оних „Кинези вас хвале“ и сл. На ово је Тито одговорио да су кинеске похвале почеле тек недавно, а да су га раније називали псом. На даље Брежњевљеве покушаје да југословенског председника увуче у полемику и сагласје о кинеској непринципијелној политици, наводећи како је кинеско руководство својевремено проклињало Совјете због пријатељства са Југославијом, називајући их ревизионистима, Тито је покушао да спусти лопту речима да то „није страшно“ и да он све то већ одавно зна. На тај начин, Тито је јасно и недвосмислено показао Брежњеву да неће

---

⁵⁵⁹ Мићуновић, *Московске године 1969...*, 137; О Никсоновој посети Пекингу је подсмешљиво рекао да та најава није изазвала никакав шок у Москви, како су неки преносили. Изразио је и сумњу да ће се ту нешто битније променити ускоро, и да ће бити потребно много више времена да се односи Пекинга и Вашингтона стварно побољшају. Нагласио је да Американци „без обзира на Никсонову демагогију“, знају да Кина „није и не може бити партнер САД. „То једино може бити СССР – Кина није у правом смислу нуклеарна сила и још дуго то неће бити. Економски не значи ништа. Грозница која се појавила због Никсонове посјете већ попушта свуда у свијету. То ће се наставити.“ – Мићуновић, *Московске године 1969...*, 138.

⁵⁶⁰ Током целог овог периода, у Москви су, као уосталом и у Пекингу, настојали да демантују „концепцију тзв. троугла“ за који су говорили да је „празна измишљотина“ и да „ништа не значи“. „Совјетска гледања на односе са главним партнерима не крећу се у категоријама ‘троугла’, већ у категоријама борбе ‘социјализма’ и ‘капитализма’, и у оквиру социјализма – борбе са ревизионизмом“, објашњавао је југословенски амбасадор Вељко Мићуновић. – ДАМСПС Ф119, д1, бр. 418731, 7.5.1971, ДСИП, 6; ДАМСПС Ф119, д10, бр. 421178, 2. 6. 1971, Москва, 7.

дозволити било какво уплитање са совјетске стране у смислу утицања на југословенско-кинеске односе. То је био сигнал Брежњеву да пређе на друге теме.⁵⁶¹

Када је реч о односу Москве према Београду, из већег дела Брежњевљевог излагања стицао се утисак да је желео да подвуче блискост две земље, чак и тамо где је није било. Поред тога, Брежњеву је било стало да демантује „приче о Брежњевљевој доктрини“ и да докаже како Совјетски Савез никада није имао намеру да угрози независност Југославије. По Титовим каснијим речима изнетим на седници Председништва СКЈ, Брежњев је био толико разочаран самом помисли на тако нешто, да је у театралном наступу „врло огорчен, са сузама у очима, ударио шаком и рекао да је страшна ствар да ми у то верујемо, то јест да Совјетски Савез може да нападне на нас, да угрози нашу независност“.⁵⁶² Сигурно је да драмски наступ Брежњева није претерано уверио Тита, јер ће управо о овој бојазни бити речи у сусрету са Никсоном неколико недеља касније. С друге стране, југословенски председник је отворено говорио о унутрашњим тешкоћама, објашњавајући да је ситуација у земљи била стабилна.⁵⁶³ Тито је поручио да су стране новине биле пуне дезинформација, и да је сам Брежњев сигурно чуо да се „свашта догађа“ у Југославији, али по Титовим речима то није било тачно. „Да, код нас се заиста нешто догађа, а то нешто је да идемо напред“ – закључио је Тито.⁵⁶⁴

Званично, у Београду су били задовољни посетом, посебно реафирмацијом принципа из Московске и Београдске декларације, односно принципа о поштовању равноправности, немешња у унутрашње ствари и праву на властити модел социјалистичког уређења у заједничкој изјави издатој после сусрета.⁵⁶⁵ „Посета Брежњева показала је посебан значај који СССР придаје односима са СФРЈ, а истовремено је и део интензивираних спољнополитичке активности СССР-а коју је Брежњев окарактерисао као извршења ‘програма мира’ донетог на XXIV конгресу КПСС. Пре, за време и после посете, јасно је дошао до изражаја интерес СССР-а да јавно манифестује добре односе и своју спремност на свестрану сарадњу са Југославијом. Очито је, дакле, настојање Совјетског Савеза да ову своју спољнополитичку акцију искористи у своје циљеве и покаже да је приликом посете у Београду ипак до одређене мере успео да среди односе са

⁵⁶¹ Стенографске белешке са завршних разговора председника СФРЈ и председника СКЈ Ј. Б. Тита и генералног секретара ЦК КПСС Л. И. Брежњева, вођених 24. септембра 1971. у Карађорђевој, у: „Југославија-СССР, сусрети и разговори на највишем нивоу руководилаца Југославије и СССР 1964-1980“, Том 2, Документа о спољној политици Југославије, Архив Југославије, Београд, 2016, 474, 487.

⁵⁶² Трипковић, *Југославија-СССР...*, 283.

⁵⁶³ На споменутом Кримском састанку месец дана раније, Брежњев је нашироко говорио о политичким и економским проблемима у Југославији. Сигурно је да га разговор са Титом није претерано разуверио у погледу изнетих ставова. – Record of the Meeting Between Leonid Brezhnev and East European Party Leaders in the Crimea, August 2, 1971. <https://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/114823> (приступљено 20. августа 2020).

⁵⁶⁴ Стенографске белешке са завршних разговора Ј. Б. Тита и Л. И. Брежњева, вођених 24. септембра 1971. у: *Документа о спољној политици Југославије...*, 487.

⁵⁶⁵ Трипковић, *Југославија и СССР...*, 285; У тексту изјаве говорило се и о међународним проблемима, али се Кина није спомињала. Једино место где се спомињала Кина била је подршка легитимним правима НР Кине у ОУН, питање које ће се решити управо на наредном заседању ГС ОУН, у октобру 1971. За интегрални текст изјаве, видети код: Velibor Gavranov, Momir Stojković, *Međunarodni odnosi i spoljna politika Jugoslavije*, Beograd 1972, 452-5. Да рад на заједничком саопштењу није био лак, сведоче сећања тадашњег државног секретара за спољне послове, Мирка Тепавца. Тепавац пише о тешком ноћном разговору југословенске и совјетске делегације у Карађорђевој, где се водила борба око сваке речи која ће се наћи у саопштењу. На том састанку, Тепавац је по сопственој тврдњи, био оштар у опхођењу са Совјетима и захтевао је да се јасно и недвосмислено унесе гаранција југословенске суверености. По Тепавчевим сећањима, Тито је био благ и индолентан током целог Брежњевљевог боравка, иако му је совјетски лидер приређивао чак и понижавајуће сцене са трескањем шаком од сто и сл. Тепавац из овога извлачи закључак да је Титово понашање показивало да није желео да у датом тренутку заоштрава односе са СССР-ом, иако је Тепавчева процена била да би спољнополитичка позиција Југославије у том моменту то могла да изнесе. – Aleksandar Nenadović, *Mirko Tepavac, Sećanja i komentari*, Beograd 1998, 238-241; 140-141.

Југославијом, па чак и да Југославију прикаже као један, додуше специфичан, део социјалистичке заједнице,⁵⁶⁶ био је закључак југословенске дипломатије. Када је реч о југословенско-кинеским односима, речено је да ће се ти односи и даље несметано развијати, али и да је Совјетима стављено до знања да су гласине о стварању прокинеског савеза са Балкану чиста измишљотина, речима да „Југославија није, нити ће икада развијати односе са другим земљама на рачун трећих.“⁵⁶⁷

Брежњевљева посета успела је, бар привремено, да смањи притисак Москве на Београд услед учвршћивања југословенско-кинеске, али и југословенско-америчке сарадње. Амбасадор Мићуновић оценио је посету као корисну за Југославију, али је запазио и да јој је првенствена намера била да удаљи Југославију од САД и западних земаља, кроз инсистирање на блискости Југославије и СССР и на везама између две комунистичке партије, као темељу односа и сарадње Београда и Москве.⁵⁶⁸ Томе треба додати да је наглашено и нападно пријатељство совјетске стране, било срачуната демонстрација у склопу антикинеског прилаза, чиме се желео створити утисак о већој блискости са Југославијом, но што је постојала у датом тренутку.

Тито у Вашингтону 1971.

Свега неколико недеља касније, у октобру 1971, Тито је отпутовао у званичну посету Вашингтону.⁵⁶⁹ Прошло је више од годину дана од када су се Никсон и Тито последњи пут срели у Београду. Ситуација је сада била битно другачија, а однос снага у „троуглу“ се значајно променио у корист Кине, која је преузела иницијативу уласком у УН и организовањем Никсоновог доласка у Пекинг, чиме су позиције СССР-а биле додатно ослабљене. Ако је Брежњевљева посета требало да помери југословенски тас на страну Москве, и да уравни тежи југословенско приближавање Кини и САД-у, званичан позив Титу да посети Вашингтон, могао је да анулира евентуалне ефекте Брежњевљеве посете и да врати тас на почетно место. У целој овој сложеној игранци у Београду су имали свој интерес. Председник Тито је отишао у Сједињене Државе, са дефинисаном и прецизном агендом и јасним циљем – да обезбеди додатну и што недвосмисленију подршку југословенској независности.⁵⁷⁰

Током два званична сусрета, двојица лидера су разговарала о многим глобалним проблемима, али су се посебно задржали на питањима Совјетског Савеза и Кине. Југословенски председник је запазио и да „док раније Совјети не би били уопште срећни са његовом посетом

⁵⁶⁶ Информација о југословенско-совјетским разговорима, вођеним 22-25. септембра 1971, у: *Документа о спољној политици Југославије...*, 503-4.

⁵⁶⁷ Исто, 507.

⁵⁶⁸ Мићуновић, *Московске године 1969...*, 154.

⁵⁶⁹ Амбасадор Црнобрња повучен је са амбасадорског места, свега неколико недеља пред Титов одлазак у Вашингтон, у септембру 1971, највероватније под утицајем унутарполитичких интрига, иако нема довољно кредибилних извора који би дали коначан суд. И сам Хенри Кисинџер је био изненађен оваквим развојем ситуације и изненадним повлачењем Црнобрње из Вашингтона, иако је из Београда добио уверавања да повлачење Црнобрње није било повезано са југословенско-америчким односима и да није имало везе са повлачењем америчког амбасадора из Београда, неколико недеља раније (такође изненадним). Црнобрња је одиграо значајну улогу у побољшању односа између САД и Југославије током свог мандата у Вашингтону, и управо ће у овом периоду југословенско-амерички односи бити на врхунцу. После повлачења из Вашингтона, Црнобрња више није ангажован у дипломатији, већ је заузимао место посланика у Скупштини СФРЈ у неколико сазива. Био је носилац више ордена. Умро је 1998. у Београду. – Црнобрња, *Неочекивана промена...*, 16; FRUS, 1969–1976, Volume XXIX, Eastern Europe; Eastern Mediterranean, 1969–1972, 574.

⁵⁷⁰ Bogetić, *Jugoslovensko-američki odnosi 1961...*, 322.

САД“, сад не само што нису ставили никакав приговор већ су тражили да пренесе Никсону совјетску жељу за добрим односима са САД, као и поруку да су „САД и СССР главни партнери у свету који могу да обезбеде мир.“⁵⁷¹ Брежњевљева порука рефлектовала је суштину промене која је наступила у 1971. активирањем „кинеске карте“ и била је функцији истискивања Кине из једначине и негирања „троугла“, што је била нескривена совјетска политика. Брежњевљев наступ је сведочио и о еволуцији у америчко-совјетским односима, који су за Москву добијали на додатној важности како су напредовали америчко-кинески преговори. Озваничењем Никсонове посете Кини, то је постала трка у којој Москва није смела да изгуби.

И док са совјетским лидером није било ни речи о Кини, са Никсоном се опет нашироко говорило о овој теми. То је представљало оштар контраст у односу две земље према Кини, али и према југословенским односима са Пекингом. Никсона је посебно занимала совјетска реакција на обнову југословенско-кинеских веза, на шта је Тито искрено одговорио да се то у почетку није допало СССР-у, јер су мислили да је то уперено против Москве, али да им је објашњено како то није случај, из чега се наметао закључак да је ситуација сада била другачија. Приликом разговора са Брежњевом није било речи о сарадњи Београда и Пекинга, додао је Тито, али се поставља питање да ли му је амерички председник поверовао имајући у виду раније поменуте америчке резерве. У другом делу разговора, председнику Титу је било важно да се осврне на „нагађања о совјетским намерама и претњама у односу на Југославију“, речима да није било никаквих претњи и проблема у комуникацији – напротив, у заједничкој изјави, Брежњев је потврдио југословенску независност и суверенитет и принципе из Московске и Београдске декларације.⁵⁷²

Но, нешто искренији разговор о томе колику је претњу Совјетски Савез представљао за Југославију, виђено из перспективе југословенског руководства, вођен је неформално, и по свему судећи, на изненађење америчке стране. После свечане вечере уприличене за југословенске госте, Тепавац је искористио прилику да пренесе личне Титове поруке, одвојено, државном секретару Роџерсу и председнику Никсону, без присуства осталих чланова делегације. Роџерсу је Тепавац поручио, без присуства преводиоца да „састанак са Брежњевом није протекао добро“, уз напомену да му то саопштава са знањем председника Тита и да очекује да буде пренето Никсону. Нешто касније исте вечери, Тепавац је пришао Никсону, овог пута у присуству „старијег седог преводиоца“, и замолио га за неколико минута, током којих је био мање директан но са Роџерсом, али је успео да пренесе страховање да би безбедност Југославије могла бити угрожена после Титове смрти. Искористио је прилику да упутити молбу САД-у да употребе свој утицај како би други „држали руке подаље од Југославије“. С обзиром да је преводилац био присутан, није појаснио на које друге мисли, али је Никсон разумео о чему се ради. Уверио је Тепавца да ће Американци увек поштовати југословенску независност, али и да ће се постарати да и други држе руке подаље од Југославије, на шта је Тепавац само рекао – „Разумели сте поруку.“⁵⁷³ Никсонов закључак у разговору са Роџерсом, након укрштања информација о два разговора, био је да су Југословени „престрашени на смрт“ и да се Тито очито плашио да отворено каже шта мисли о Русима.⁵⁷⁴ Никсоново мишљење је било да је разлог за ову тајновитост био Титов страх од преводилаца из свог окружења, посебно неименоване младе жене, која је, по њему, можда била двоструки агент.

⁵⁷¹ АЈ 837 КПР I-2-а/50-1, Бела кућа, Вашингтон, Строго поверљиво, Меморандум за председников архив, 28. 10. 1971, 7.

⁵⁷² Исто, 6.

⁵⁷³ FRUS 1969-1976, Volume XXIX Eastern Europe; Eastern Mediterranean, 1969-1972. Doc. No. 232. Memorandum for the President's File Washington, October 28, 1971 233. Editorial Note, 588.

⁵⁷⁴ Исто, 587-589.

Ова на први поглед необична епизода открива нам део хладноратовске дипломатске праксе о којој нису остала бројна сведочанства. Титов страх од Совјетског Савеза, недвосмислено изражен кроз наведене поруке америчком председнику, био је последица појачаног совјетског притиска на Југославију, који није био повезан само са померањима у „троуглу“ већ и са унутрашњим тешкоћама са којима се југословенско руководство суочило крајем 1970. и током 1971. и буђењем националистичких и сепаратистичких тежњи у Југославији.⁵⁷⁵ Брежњевљев покушај да се умеша у унутрашње прилике приказан кроз епизоду позива на Брионе у априлу 1971, и журном доласку у Београд исте године, остављала је утисак у Београду да су Совјети појачали активност у правцу Балкана, поново.

Да би показао да је разумео поруку, Никсон је сутрадан приликом другог разговора са Титом обећао да ће његов приступ у споразумевању са СССР-ом бити такав да се Москва ни на који начин не охрабри „да лови у мутним водама у Југославији или другде“.⁵⁷⁶ Тито је сигурно разумео да је то био одговор на Тепавчеве разговоре од претходне вечери и морао је бити задовољан. Да би уравнотежио приступ, дао је чак нешто блажу оцену совјетске политике подсетивши да се Совјети, ипак, „мало по мало, прилагођавају променама, иако је председник Никсон у праву када каже да неће никада дозволити тим земљама да напусте њихову орбиту.“⁵⁷⁷

Никсон је још једном поновио да Вашингтон неће ићи на споразумевање са Москвом и Пекигом на рачун трећих земаља, али да мора да разговара са њима.⁵⁷⁸ Како би се изречено додатно потврдило, после сусрета је објављена заједничка изјава (позната у историографији као Вашингтонска декларација)⁵⁷⁹ у којој је био „потврђен интерес САД за независну и несврстану позицију Југославије“.⁵⁸⁰ Вашингтонска декларација ће заједно са Београдском декларацијом представљати платформу за развој односа са две суперсиле током целе деценије, али и касније.⁵⁸¹

Југословенски поглед на триангуларну дипломатију

Из наведеног се види да су САД и СССР имали своје интересе у јачању веза са Југославијом у тренуцима када се калибрирао нови баланс у „троуглу“, али то никако не значи да и Југославија није имала своје и те како јасне мотиве за унапређење и јачање веза са Москвом и Вашингтоном. Деликатни баланс између Запада и Истока на коме се темељила југословенска

---

⁵⁷⁵ Оно што југословенска страна тада није знала, јесте да је Кисинџер упутио захтев Министарству спољних послова, Министарству одбране и ЦИА да направе планове о југословенској будућности после Тита, посебно обраћајући пажњу на совјетски фактор. – National Security Council, National Security Study Memorandum 129, June 15, 1971 https://www.nixonlibrary.gov/sites/default/files/virtuallibrary/documents/nssm/nssm_129.pdf

⁵⁷⁶ АЈ 837 КПР I-2-а/50-1, Бела кућа, Вашингтон, Строго поверљиво, Меморандум за председников архив, 30. 10. 1971, 4.

⁵⁷⁷ Исто, 5.

⁵⁷⁸ На сусрету два дана раније, Никсон је био још конкретнији рекавши да САД „као сила на Пацифику, морају гледати на своје односе са Кином као на веома важан фактор. Као сила на Атлантику, САД су заинтересоване за односе са СССР-ом“. – АЈ 837 КПР I-2-а/50-1, Бела кућа, Вашингтон, Строго поверљиво, Меморандум за председников архив, 28. 10. 1971, 8.

⁵⁷⁹ Вредно је запазити да се Кина није спомињала ни на једном месту. – Gavranov, Stojković, *Međunarodni odnosi...*, 455-7.

⁵⁸⁰ Bogetić, *Jugoslovensko-američki odnosi 1961...*, 332.

⁵⁸¹ Исто, 334.

спољна политика, морао је по сваку цену да буде сачуван, посебно у околностима унутрашњих политичких и економских проблема са којима се Југославија суочавала 1970-71.⁵⁸² Југословенско-америчка изјава из октобра, заједно са југословенско-совјетском изјавом из септембра месеца, значила је да је Југославија у само месец дана добила подршку две суперсиле за свој спољнополитички курс, али и за своју независност. У том смислу, у кључном тренутку престојавања у глобалним односима, потврдила је своју независну политику, али и учврстила везе и са САД и са СССР, док су везе са НР Кином биле у стабилној али постепеној изградњи.⁵⁸³

После годину и по дана од почетка процеса редефинисања односа у „троуглу“, став југословенске дипломатије према насталим променама је остао афирмативан. Југославија је у свему што се догађало и даље пре видела прилику, него препреку за своју спољну политику. Сматрало се да је процес нарушавања монопола и биполарности постојећег система, у целини доприносио светској безбедности, да је спречавао сукобе и доводио до општег смањења тензија. Свет је ушао у епоху детанта и по први пут су све три силе преговарале – додуше, не свака са сваком, јер је и даље на релацији Пекинг-Москва било озбиљних проблема. Но, по први пут су постојали озбиљни канали комуникације бар између Вашингтона и Пекинга са једне, и Вашингтона и Москве са друге стране.

Посматрано из Београда, учвршћивањем триангуларне политике, а имајући у виду да је свака од три силе имала одређене предности и слабости, што је деловало као лимитирајући фактор за превласт једне силе наспрам друге две, глобални односи су постајали сложенији чиме се смањивала могућност да једна од три силе оствари превласт и доминацију у свету.⁵⁸⁴ Иако је и упозоравано да треба водити рачуна о противречностима које се могу јавити у погледу дефинисања „трећег света“ и несврстаних земаља, ипак је овакав развој ситуације сматран за позитиван у погледу даље афирмације Покрета несврстаних, јер је тема „трећег света“ са изласком Кине на светску сцену постајала истински глобална. Главни закључак је био да промена односа снага у „троуглу“ није реметила „основне контуре нашег виђења света, нити континуитет наше спољне политике.“⁵⁸⁵

Ипак, примећивали су се и одређене недостаци нове политике. Примећене мане су се односиле на суштину и методе политике великих сила, која је у својој бити увек могла да пренебрегне интересе малих, и о томе је посебно требало водити рачуна.⁵⁸⁶ О томе је у Међународној политици писао и Јосип Ђерђа, каријерни дипломата и један од најбољих тумача југословенске спољне политике, наводећи да су се преговори одвијали „мимо и без увида и присуства шире међународне заједнице и светске организације и без одговарајућег присуства земаља о чијим се непосредним или посредним интересима одлучује или решава.“⁵⁸⁷ Слично је запажао и Антон Вратуша, заменик државног секретара за иностране послове, такође у ауторском тексту за Међународну политику, у ком је навео да се „мултилатералне међународне активности развијају напоредо са конвенционалним билатералним односима. У ствари, ова два облика међународних активности представљају у основи два вида обимне међународне сарадње данас. Владе и државе и њихови представници састају се паралелно, и на билатералном нивоу, и у међународним форумима, на семинарима, у радним групама, комисијама, итд.“⁵⁸⁸ То је било уосталом и званично виђење југословенске дипломатије, у коме се читавала главна резерва коју

⁵⁸² Трипковић, *Југославија и СССР...*, 266-267; За више видети и: Petranović, *Istorija Jugoslavije...*

⁵⁸³ Gavranov, Stojković, *Međunarodni odnosi...*, 452-457.

⁵⁸⁴ АЈ, 507 ЦК СКЈ, IX, 60/ II-159-214, Прве оцене о најновијим променама у кинеско-америчким односима, 23. 7. 1971, 6.

⁵⁸⁵ Исто, 14.

⁵⁸⁶ Исто, 10.

⁵⁸⁷ Ђерђа, Јосип, „Могућност садашњег тренутка“, *Међународна политика*, бр. 510-11, 1-16. 7. 1971, 6.

⁵⁸⁸ Вратуша, Антон, „Међународни односи у међузависном свету“, *Међународна политика*, бр. 507, 16. 5. 1971, 9.

су у Београду имали према триангуларној дипломатији – док је до одређене тачке имала неспорно прогресивну улогу, доводећи до релаксирања у међународним односима, у другом тренутку је могла да се изметне у своју супротност и ослаби међународне институције, на чији значај је Југославија, као релативно мала и ненуклеарна земља, изузетно полагала.⁵⁸⁹

У наредним поглављима биће речи управо о југословенским стремљењима у правцу јачања билатералне сарадње и међународних институција које ће демонстрирати посетом Мирка Тепавца Кини и залагањем за враћањем универзалности УН пријемном НР Кине у ову организацију 1971.

---

⁵⁸⁹ Детаљније о југословенским резервама, али и даљим предвиђањима у ком ће се правцу развијати међународни односи, од којих је посебно значајно било да ће се три државе вратити на „класичан однос великих сила“ и да ће бити све мање оптерећене блоковском поделом, видети код: Mates, *Nesvrstanost..*, 336-346. и код: Петковић, Ранко, „Кина, САД и СССР“, *Међународна политика*, бр. 512-3, 1-16. 8. 1971.

1.5. Учвршћивање сарадње и посета Мирка Тепавца Кини (1971)

Унутрашње тешкоће са којим се Југославија суочила 1971, требало је амортизовати јачањем међународне улоге и потврђивањем политичког и националног јединства у очима светских посматрача. Доношењем Уставних амандмана 1971, формирањем Председништва СФРЈ и нове владе, слала се порука да је са Југославијом све у реду и да је држава јака и стабилна изнутра,⁵⁹⁰ а томе се давала додатна потврда живом дипломатском активношћу која је била на посебно високом нивоу у периоду 1971-1972.⁵⁹¹ Или како је поносно писала Међународна политика, полузванично гласило југословенске дипломатије, „ови контакти и разговори с моћним силама могући су пре свега због тога што водимо властиту и потпуно независну политику и што смо тиме обезбедили такав положај у свету да и велике силе, једна, друга и трећа, разговарају с нама на равноправној основи.“⁵⁹² Посету државног секретара за спољне послове НР Кини треба посматрати у склопу управо наведеног цитата – Југославија је сада била у прилици да разговара са „једном, другом и трећом“ силом. На ред је дошла коначно и та стрпљиво чекана та „трећа“, која се толико дуго опирала конвенционалим моделима међународне сарадње и преговарања.

Посета Мирка Тепавца

После обнове дипломатских веза у 1970, у наредној години су се очекивали конкретни помаци у правцу успоставе функционалне билатералне сарадње. Размена високих државних делегација сматрана је за један од важнијих корака који би омогућио директне политичке разговоре и даљи развој односа после деценијског застоја. Период идеолошких расправа коначно је био готов, а ново време доносило је нове видове сарадње у којима се читавала жеља и једних и других да се међусобно чују. Како би се међудржавној сарадњи у повоју дало на подстицају, одлучено је да у Кину отпутује југословенски савезни секретар за иностране послове, Мирко Тепавац. Реализација посете убрзо по обнови дипломатских веза, показала је заједничку опредељеност за даљи развој међудржавне сарадње и додатно је учврстила обострано уверење из претходне године о позитивном тренду и узлазној путањи у југословенско- кинеским односима.

Мирко Тепавац је био четврти по реду савезни секретар који је руководио спољним пословима од оснивања социјалистичке Југославије. На овој дужности се налазио од априла 1969, када је заменио Марка Никезића, па све до оставке на месту првог човека југословенске

⁵⁹⁰ Petranović, *Istorija Jugoslavije...*, 451.

⁵⁹¹ За детаљан и сажет приказ дипломатских активности видети код: Hasan, *Yugoslavia's Foreign Policy...*, 62-103.

⁵⁹² Брезарић, Др., „Богата дипломатска активност Југославије“, *Међународна политика*, бр. 515, 16. 9. 1971.

дипломатије у новембру 1972. године.⁵⁹³ Тепавац није био највиђенији кандидат за првог човека југословенске дипломатије, јер је поред високих партијских функција на покрајинском, републичком и савезном нивоу, а налазио се и на важном месту главног уредника „Политике“, имао скромно дипломатско искуство (био је само амбасадор у Будимпешти). И поред недовољних квалификација и скепсе коју су у почетку многи гајили према његовим управљачким капацитетима и думетима на тако важном месту, посебно јер су му претходила имена попут Едварда Кардеља, Коче Поповића и Марка Никезића, Ранко Петковић Тепавца сматра једним од најбољих министара, наводећи да су га одликовале природна бистрина, способност брзог реаговања и поузданост критеријума којима се руководио. Петковић наводи и да је Тепавац био човек промена, „спреман да схвати и прихвати њихову неопходност и неминовност“, као и да „није био преоптерећен баластом идеологије“. Укратко, сматрао је да је Тепавац био „човек нових идеја и стремљења.“⁵⁹⁴ Баш такав човек био је неопходан на челу ССИП-а, у моменту када су се за југословенску дипломатију отварале нове перспективе.⁵⁹⁵ Југославија је под Тепавцем била окренута на све четири стране света, ка Европи (са ЕЕЗ је потписала први трговински споразум 1970), ка „трећем свету“ (дала је значајан допринос учвршћивању Покрета несврстаних на Трећој конференцији у Лусаки 1970), ка Западу (примила је у посету Никсона 1970), али и ка Истоку (поправила је односе са СССР после 1968, организовала је долазак Брежњева 1971), и коначно, обновила је дипломатске односе са НР Кином. Тепавац ће бити први министар спољних послова који ће посетити НР Кину, и на тај начин даће снажан подстицај југословенско-кинеској сарадњи.

Посета Мирка Тепавца била је најзначајнија и на највишем нивоу организована посета која је дошла из Југославије још од оснивања НР Кине. И земља домаћин, и земља из које је високи гост долазио, желеле су да посету искористе као својеврсни лакмус папир за анализу и пресек тренутног стања у односима две земље, тачно годину дана после њихове обнове. Од разговора и сусрета југословенских и кинеских руководилаца, очекивало се да прошире постојеће и створе нове оквире за сарадњу у наредном периоду. Иако су можда очекивања, бар са југословенске стране, била превелика, Тепавчева посета је представљала важан камен темељац за изградњу кинеско-југословенских односа у читавој деценији, док ће темпо и ефикасност у реализацији онога што је договорено на том, као и на многим касније уприличеним сусретима, варирати и у великој мери зависити од променљивих унутрашњих прилика у самој Кини. И поред почетног ентузијазма, посета Мирка Тепавца ће остати најзначајнија посета једног југословенског руководиоца, све до 1975, када ће Кину посетити председник СИВ-а, Џемал Биједић.

Иницијатива за посету државног секретара дошла је са југословенске стране. Југословенски амбасадор у Пекингу Богдан Орешчанин, после само неколико месеци од доласка у Кину, у јануару 1971, поставио је пред кинеским руководиоцима питање посете на министарском нивоу, Тадашњи кинески премијер, Џоу Енлај, одговорио је уопштено да је свака посета на било ком нивоу из Југославије добродошла, укључујући и посету државног секретара за иностране послове. То је било довољно јасно и Орешчанин га је протумачио као „зелено светло“ од стране кинеске владе. Поред мањих перипетија око датума, убрзо се кроз контакте са кинеским МИП-ом дошло и до коначног договора о реализацији посете у јуну месецу исте године.⁵⁹⁶ Може се запазити да је до посете дошло релативно брзо, после прилично кратког, али

⁵⁹³ Петковић, *Субјективна историја...*, 53. Више о разлозима за оставку видети: Nenadović, *Mirko Tepavac...*, 164-165.

⁵⁹⁴ Петковић, *Субјективна историја...*, 54.

⁵⁹⁵ О стручности и познавању светских прилика од стране југословенских министара спољних послова, Тепавац је говорио за књигу: Nenadović, *Mirko Tepavac...*, 59-60.

⁵⁹⁶ ДАМСПС, ф 87, д 4, бр. 420026, ДСИП, СИВ, 21. 5. 1971, 1.

по много чему садржајног и богатог периода сарадње у коме је размењено неколико привредних и културно-спортских делегација. Ово је ипак била прва политичка и државна посета и у томе је лежао њен додатни значај.

Како се посета одиграла у још увек осетљивој фази међудржавних односа, много пажње је посвећено њеној организацији и припремама. Водило се рачуна о сваком детаљу, па је тако закључено да Тепавац никако не треба да лети преко Москве,⁵⁹⁷ како би се избегла свака могућност за спекулације. У то време није било директних летова из Београда, па је Тепавац одлетео за Кину из Каира. То је била прилика да се задржи у једнодневној посети у Египту и разговара са тамошњим министром спољних послова, Махмудом Ријадом, и понови југословенске принципијелне ставове о начину решавања спорова на Блиском истоку. Уједно, Тепавац је посетио гроб Гамала Абдела Насера (Насер је умро претходне године).⁵⁹⁸

Друго важно организационо питање односило се на адресирање поздрава приликом доласка у Пекинг. Наизглед процедурално питање, у кинеском случају је било посебно осетљиво, с обзиром да је једна од последица разорног деловања Културне револуције било и *de facto* демонтажа владајуће државне и партијске хијерархије. Тако се на пример Мао Цедунг, неспорни партијски и државни лидер, формално налазио само на позицији председавајућег (zhǔ xí) ЦК КП Кине, која је недуго после његове смрти укинута.⁵⁹⁹ Доследно поштовање протокола довело би до закључка да му не треба пренети званичне државне поздраве, што је било апсурдно. Упркос овим „нелогичностима са кинеским карактеристикама“, одлучено је да Тепавац пренесе поздраве председника Тита Мао Цедунгу (као себи равном, ако не у формалном и протоколарном, онда у суштинском и политичком смислу).⁶⁰⁰ Ауторитет Мао Цедунга је и даље био недодирљив, без обзира на формалне функције које је обављао. Ово је учињено упркос томе што је претходне године кинески амбасадор, приликом предаје акредитива, председнику Титу пренео „само“ поздраве Донг Бивуа (који је у том моменту обављао функцију в.д. шефа државе), а не и самог Маоа.⁶⁰¹

Проблеми у вези са хијерархијом власти, искрснули су и приликом дочека југословенске делегације. Одређено је да домаћин посете буде први потпредседник Владе, Ли Сијеннијен, иако би по дипломатском протоколу Тепавца требало да дочека премијер (у том моменту, уједно и министар спољних послова), Џоу Енлај. Џоу је био најзначајнија политичка фигура после Маоа, али је у овом периоду, делом због година и болести, већи део министарских дужности делегирао заменику Ђи Пенгфеју.⁶⁰² Објашњење зашто онда Ђи није био формално домаћин, могло би да се нађе у намери кинеске стране да посети да нешто већи значај, но што би она имала да је дочекана само од стране заменика министра, па макар и спољних послова.

⁵⁹⁷ ДАМСПС, ф 87, д 4, бр. 414158, 5 управа, ДСИП, 15. 4. 1971, Белешка, 1.

⁵⁹⁸ „Сусрет Тепавац-Ријад у Каиру“, *Политика*, 8. 6. 1971, 1.

⁵⁹⁹ Функција председника Кине, на којој се Мао налазио од 1954. до 1959, укинута је после хапшења Лиу Шаођија у време Културне револуције 1968, а званично је обновљена тек 1982. Исто тако, функција председавајућег ЦК КП Кине је укинута 1982. После Маоа, заузимали су је само још Хуа Гуофенг и Ху Јаобанг. –Sullivan, *Historical Dictionary...*, 51-2.

⁶⁰⁰ На крају се показало да је одлука била добра, јер се испоставило да су и Кинези слично размишљали и закључивали, и да је и кинеска страна у сусрету са Тепавцем имала овлашћење да упути поздраве Мао Цедунга председнику Титу. – ДАМСПС, ф 87, д, бр. 416341, ДСИП, Секретаријату председника републике, 6. 5. 1971.

⁶⁰¹ ДАМСПС, ф 87, д, бр. 416341, ДСИП, Секретаријату председника републике, 6. 5. 1971.

⁶⁰² Званично, на месту министра спољних послова налазио се Чен Ји, али он од критике коју је претрпео у време Културне револуције 1967. није обављао своју функцију, иако никада није званично смењен, док је вођење министарства спољних послова преузео премијер Џоу Енлај. Формално је остао на том месту све до смрти у јануару 1972. – Chen Yi, <https://www.britannica.com/biography/Chen-Yi>

Југословенска делегација је имала разумевање за овакво стање односа у кинеском руководству и није постављала даља питања.

Дочек у Пекингу

Посета југословенске делегације на челу са Мирком Тепавцем, реализована је у периоду од 8-15. јуна 1971. године. Као што је речено, Тепавац је путовао преко Каира, а успут се кратко задржао и у Рангуну, свега један сат, где је стигао да разговара са члановима владајућег Револуционарног савета Бурманске Уније. Из Бурме је коначно слетео у Шангај, где су југословенску делегацију дочекали представници локалних власти, док се државни пријем очекивао у Пекингу. Коначно, 9. јуна Тепавац је стигао у Пекинг. Југословенска делегација је била срдечно дочекана. На аеродрому су биле постављене заставе Југославије и Кине, а испред кинеске владе Тепавца је дочекао већ споменути Ли Сијенниен. Како је „Политика“ извештавала:

„У част југословенске делегације на великом аеродромском платоу било је постројено неколико хиљада омладинаца и омладинки у живописним ношњама које су скандирањем и махањем југословенским и кинеским заставама поздрављали госте. Ту су се могле видети и на нашем и кинеском језику исписане пароле „Добро нам дошли цењени југословенски гости“, „Живело пријатељство између кинеског и југословенског народа“. У другим паролама изражавала се одлучна подршка борби поробљених народа света, посебно Индокине. Док је државни секретар са члановима делегације и домаћинима обилазио неколико стотина метара дугачки живописни шпалир, бубњеви су снажно одјекивали аеродромом, а младићи и девојке са цвећем, марамама и котарицама изводили су различите игре. Када је обилазак био завршен, бујица младића и девојака сужавала је „обруч“ око делегације и домаћина који су се потом, срдечно и бучно испраћени, упутили колима кроз Пекинг у резиденцију државног секретара која се налази у центру града.“⁶⁰³

Био је ово доста сликовит опис дочека на доста високом нивоу. Ако се изузме фолклорни и церемонијални сегмент који је био константа у дочецима пријатељских делегација, јер Кина јесте правила разлике између дочека држава из групе пријатељских земаља и „осталих“, из датог описа се може видети и да је постојала жеља да се остави упечатљив утисак и да се покаже топлина у дочеку првог југословенског госта после дуго времена. Извештач „Политике“ је такође запазио неке специфичности, па је направио занимљиво поређење између европских и кинеских протоколарних образаца – „уместо почасних пуцњева у Кини се чују бубњеви, уместо усамљених чета гардиста и команданата, овде уз мањи одред наоружаних младића и девојака, долазе по неколико стотина, ако не и хиљада, припадника играчких, певачких и артистичких група, и то од свих узраста – од пионира до одраслих, и свих занимања – од ђака и студената до радника и службеника. И сви су они у костимима живих, јарких боја, и са оном прецизном поделом извођачких улога у којој се раздраганост, гостољубивост, па и спонтаност и други жељени ефекти, дочаравају савршеном, потпуном организацијом сваког звука и покрета.“⁶⁰⁴ У кинеској штампи су поред дочека и пријатељства два народа, посебно истакли и Тепавчеве похвале Мао Цедунгу и кинеској револуцији, за које је рекао да су постали симболи борбе за очување независности и борбе против империјализма и потчињавања.⁶⁰⁵

⁶⁰³ „Тепавац срдечно дочекан у Пекингу“, *Политика*, 10. 6. 1971, 1.

⁶⁰⁴ „Са осећајем значаја и користи“, *Политика*, 11. 6. 1971, 1.

⁶⁰⁵ „Yugoslav Government Delegation Visits China“, *Peking Review*, 18th June 1971, No. 25, 4.

И поред срдачног дочека и декларативно исказаног пријатељства, да је Кина и даље гајила резерве према југословенском друштвено-економском и политичком систему, показало се у здравицама које су два руководица одржала на свечаном пријему у великој сали Свекинеског конгреса (парламента). Ли је тако искористио прилику да ода признање „славној револуционарној традицији“ југословенског народа, „херојској и упорној борби против фашизма“, и борби за самосталност, уз упадљиво избегавање да на било који начин спомене социјалистички карактер југословенске револуције.⁶⁰⁶ Тепавац је очито био добро припремљен, јер није пропустио прилику да у својој здравици спомене да је у Југославији, после тешке борбе, победу однела ипак „социјалистичка револуција“.⁶⁰⁷

Неуважавање југословенског искуства и идеолошке симплификације биле су још увек део кинеске стварности, која ће се задржати и неколико наредних година. Црно-бели поглед на свет је полако бледео, али за веће нијансирање у бојењу слике специфичног југословенског искуства, посебно када је реч о њеном друштвено-економском уређењу, требало је сачекати још неко време. Занимљиво је запазити и да Ли није у здравици спомињао југословенску владу (чији су се представници налазили у Кини), већ је уопштено говорио о „југословенском народу“ и о „југословенским пријатељима“, што можда на први поглед не изгледа превише значајно, али из дипломатских извештаја се може видети да је југословенска делегација ово тумачила као дистанцирање од југословенског руководства услед несигурности и недовољно разрађене стратегије о даљем развоју односа са Југославијом.⁶⁰⁸ Претпоставка није била без основа, посебно имајући у виду све финесе дипломатског језика којим су се Кинези служили.

И после доласка у Пекинг, нека организациона питања, попут оних ко ће све Тепавца примити на разговоре, остала су и даље нерешена. Званични домаћин је био, као што је речено, потпредседник Владе Ли, али се незванично очекивао и сусрет са Џоу Енлајем. Он није био формално уговорен, али то није ни био обичај. Пријем код премијера Џоуа била је ствар „кинеског неконвенционалног протокола“⁶⁰⁹ и то питање се решавало *ad hoc*. Важност сусрета подвучена је коначно одлуком кинеског руководства да Тепавца, поред Ли Сијенниена и Ђи Пенгфеја, последњег дана боравка у Пекингу, прими и Џоу Енлај, иако је неизвесност по овом питању унела нервозу у редове југословенске делегације.

Разговори у Пекингу

Хладноратовски контекст диктирао је изразиту зависност билатералне сарадње од општих глобалних поставки, па је то и ову посету учинило пре свега приликом да се на врло високом нивоу разговара о важним међународним темама. Стога је било очекивано да се у разговорима које је Тепавац водио са кинеским руководством, у првом плану нађу теме попут односа према великим силама и актуелних међународних криза, док се о билатералним темама говорило врло мало, на маргинама разговора о глобалним проблемима. Општи прилаз Пекинга и Београда међународним питањима био је познат у главним цртама, али је детаљнија анализа и размена

⁶⁰⁶ ДАМСПС, ф 87, д 4, бр. 423770, Здравница потпредседника Лија, 9.6. 1971, 1; „Relations Between Yugoslavia and the People's Republic of China“, *Yugoslav Survey Issue 1/1972*, 109.

⁶⁰⁷ ДАМСПС, ф 87, д 4, бр. 423770, Здравница државног секретара Тепавца, 9. 6. 1971, 1; „Relations Between Yugoslavia and the People's Republic of China“, *Yugoslav Survey Issue 1/1972*, 110.

⁶⁰⁸ ДАМСПС, ф 87, д 4, бр. 421746, ДСИП, Прелиминарни утисци, 10. 6. 1971, 3.

⁶⁰⁹ „Са осећајем значаја и користи“, *Политика*, 11. 6. 1971, 1.

мишљења о појединачним проблемима и актуелностима, била важна као начин да се утврди степен подударности југословенских и кинеских интереса у свету.

Највеће разлике биле су очекивано у карактеризацији политике коју су водиле две суперсиле. Кинеска реторика је ту и даље била оштра, посебно према СССР-у. Тепавчеви саговорници објашњавали су да Кина не сматра Совјетски Савез за социјалистичку земљу из два разлога – јер се у њему рестаурира капитализам и јер је окупирао другу државу (ЧССР).⁶¹⁰ На тај начин, кинеска страна је недвосмислено поручивала да је управо совјетска интервенција у ЧССР била та прекретна тачка после које је Кина заузела оштар антисовјетски курс. Колико је кинески прилаз и даље био доктринаран, сликовито показује тврдња кинеског заменика министра спољних послова, Ђи Пенгфеја, да ће полемика са СССР-ом трајати још 8 000 година: „Председник Мао Цедонг у разговору са Косигином, изјавио је да ће полемика трајати 10 000 година. На примедбу Косигина да је то сувише много, Мао Цедонг је рекао да смањује за 1000 година и да то сматра великим уступком. Потпредседник румунске владе Бондарас, за време своје посете Кини, тражио је да смањимо рок полемике. Ми смо опет смањили за 1000 година и према томе значи да је остало још 8000 година.“⁶¹¹ Као што није желела ни са СССР-ом да улази у критику кинеске политике, тако се југословенска страна држала подаље и од критика СССР-а у сусрету са кинеским званичницима. Стратешка одлука југословенске дипломатије је била да се у ову полемику не меша, и Тепавац је добио у задатак да пренесе став Београда да сарадњу са Кином неће градити на бази антисовјетизма. Разлике у два приступа доћи ће до изражаја у спору око заједничког саопштења и формулације о “два хегемона“, мислећи на САД и СССР, о чему ће бити речи нешто ниже.

Помало неочекивано с обзиром на кинеско-америчко приближавање, званични Пекинг је и даље упућивао велике критике на рачун политике САД, посебно у региону југоисточне Азије. Изрицане су осуде америчког империјализма и изражавано незадовољство што је, и поред најаве да ће се повући из Индокине, Вашингтон и даље доприносио даљем расприравању сукоба. Ђи Пенгфеју је било стало да југословенском саговорнику „објасни“ исправност кинеских ставова према вијетнамском питању, па га је нашироко упознао са историјским прегледом проблема у југоисточној Азији. Тепавац се није превише супротстављао овом виђењу, а југословенска подршка Сихануку и привременој влади Јужног Вијетнама, наишла је на кинеско одобравање.⁶¹² Помало тријумфалистички, кинеска страна је наводила да су „оба хегемона уклештени између унутрашњих и спољних тешкоћа“, с обзиром да су се, посебно САД, према кинеском гледишту, суочавале са све озбиљнијом политичком и економском кризом.⁶¹³ Наравно, нису се спомињале тешкоће у самој Кини, а била је евидентна интенција кинеског саговорника да ситуацију у свету представи гором но што је била. Кинеска намера и у каснијим сусретима, била је да се преко осликавања света црним бојама, кинеска позиција супротстављања таквом свету и суперсилама које су довеле до хаоса, представи чистом и исправном.

Доктринарне позиције, оличене у тврдњи попут оне да „све док постоји империјализам неће бити ни мира“, биле су и даље уочљиве.⁶¹⁴ Пекинг је изражавао и забринутост због трке у наоружању између две суперсиле, што је сведочило, по њиховом резонувању, да се наставља политика експанзије и агресије, упркос другачијим декларативним иступима.⁶¹⁵ То је заправо била посредна критика детанта, а своје сумње у погледу искрености и сврсисходност читавог

⁶¹⁰ ДАМСПС, ф 87, д 4, бр. 423770, Забелешка, 9. 6. 1971, 5.

⁶¹¹ ДАМСПС, ф 87, д4, бр. 423770, Забелешка, 10. 6. 1971, 14-15.

⁶¹² ДАМСПС, ф 87, д 4, бр. 423770, Забелешка, 12. 6. 1971, 10.

⁶¹³ ДАМСПС, ф 87, д 4, бр. 423770, Извештај о посети владине делегације, 22. 6. 1971, 4.

⁶¹⁴ Исто.

⁶¹⁵ Исто.

процеса, Пекинг ће наставити да изражава и у наредном периоду. Похвално су се говорили о пингпонг дипломатији, која је виђена као средство сарадње са америчким народом, који је био носилац жеље да се поправе односи са Кином. Занимљиво је да су тврде позиције према Тајвану – да не може бити речи о успостављању дипломатских односа и трговини са САД док се америчке трупе не повуку са Тајвана⁶¹⁶, знатно ублажене следеће године у Шангајском коминикеу.

Када је реч била о Европи, овај регион су Кинези видели као „важну зону борбе за хегемонистички положај СССР и САД“ и сматрали су да мир у Европи може постићи само јачањем европског јединства и борбом против мешања и контроле двеју суперсила. На тај начин, у Европи су видели брану, како америчком, тако и совјетском империјализму, и пружали су пуну подршку политичкој и војној независности европским земљама.⁶¹⁷ Југословенске позиције су биле компатибилне са овим виђењем, али је из тога ипак проистакао нешто другачији закључак. Стога је Тепавац искористио прилику да елаборира значај сазивања Конференције о европској безбедности, за коју се Југославија залагала, и која можда не би, како је рекао, решила све проблеме, али би допринела јачању независног положаја већине земаља.⁶¹⁸ Кина није подржавала политику КЕБС-а, у којој је видела совјетског тројанског коња, и супротстављаће јој се доследно и у наредним годинама, али није желела тиме да у већој мери оптерећује југословенско-кинеске односе.

Кинеска страна изрекла је похвале југословенским спољнополитичким позицијама у смислу одбране принципијелних права и конфронтације са суперсилама, уз малу ограду „претходних година“, чиме је имплицитно наглашавано да се то односи пре свега на период после Прашког пролећа и совјетске интервенције 1968, од када су спољнополитички концепти две државе почели да се приближавају.⁶¹⁹ Из југословенске перспективе, оцењивало се да је Кина сада имала одмеренији и конструктивнији прилаз међународним питањима, што јој је давало могућност за нову улогу на међународној сцени, уз све резерве које су и даље постојале. Такође, примећивало се да је Кина и даље била јача на речима, но у практичним корацима које је предузимала.

Питање које је највише занимало Београд, тичало се кинеске оцене улоге Покрета несврстаних у савременом свету. Несврстана спољнополитичка платформа обезбеђивала је Југославији најшири оквир за дипломатско деловање и виђена је као оквир који омогућава независност и слободу у спољнополитичкој активности, али и који државама, нејаке економске моћи, обезбеђује међународни утицај који не би имале делујући појединачно, што се често истицало у разговорима овог типа.⁶²⁰ Сусрети попут ових били су управо прилика да се тражи (и добије) подршка за сопствене спољнополитичке концепте. Југословенска страна је искористила прилику да се захвали Кини на „моралној подршци“ коју је дала Конференцији у Лусаки, што је виђено као нови конструктивни прилаз у кинеској политици.⁶²¹ Ђи Пенгфеј је у разговору истакао кинески став да је Конференција у Лусаки била усмерена против „империјализма, агресије, колонијализма и неоколонијализма, против два светска хегемона и против расне дискриминације.“ Из наведених разлога, могли су дати оцену да је конференција била „позитивна“. „Сматрамо да је оштрица ове конференције усмерена против САД и СССР и није нимало случајно што су ове две земље против ње“, гласио је Ђијев закључак.⁶²² Слично је

⁶¹⁶ Исто, 11.

⁶¹⁷ Исто, 6.

⁶¹⁸ Исто.

⁶¹⁹ ДАМСПС, ф 87, д 4, бр. 421746, ДСИП, Прелиминарни утисци, 10. 6. 1971, 3.

⁶²⁰ Petković, *Velike sile...*; ДАМСПС, ф 87, д 4, бр. 423770, Извештај о посети владине делегације, 22. 6. 1971, 20.

⁶²¹ ДАМСПС, ф 87, д 4, бр. 423770, Забелешка, 9. 6. 1971, 3.

⁶²² ДАМСПС, ф 87, д 4, бр. 418675, Забелешка Тепавац – Ђи Пенгфеј, 11. 6. 1971, 14.

Тепавцу поручио и потпредседник Ли Сиенниен, само је поруку ставио у контекст југоисточне Азије и рекао је како Кина „сматра да је политика несврставања политика борбе против силе... несврстане земље подржавају праведну борбу народа Индокине и других земаља и ми то високо ценимо“.⁶²³ Кинески став према несврстаним и уопште према земљама „трећег света“ прошао је значајну еволуцију – од игнорисања, преко негирања, до селективног прихватања.⁶²⁴ Ово је био први пут да кинеска спољнополитичка доктрина недвосмислено прихвата концепт несврстаности, али су неке оградe и даље постојале. Кинеско виђење значаја Покрета кроз искључиво антиблоковско деловање, парало је уши југословенској страни. Југославија је све време управо покушавала да се измести из антиблоковске рачунице, али ју је Кина управо својим тумачењима враћала у дихотомну поделу света коју је и даље заступала.⁶²⁵ Није промакло ни да су се искључиво апострофирале одлуке из Лусакe које су се уклапале у кинеску спољнополитичку агенду, попут борбе против империјализма, колонијализма, хегемонизма итд, док су се по страни остављала економска и хуманитарна питања, која је Југославија сматрала изузетно важним.⁶²⁶

Све што је било изнето у разговорима није у значајној мери одступало од југословенског виђења узрока и квалификација главних проблема и сукоба у свету, али се југословенска делегација чувала оштријих изјава и коментара, посебно на рачун СССР,⁶²⁷ са којим је почела полако да побољшава односе после кризе из 1968. Разлике су управо биле најочигледније у погледу квалификација и речника који се користио за карактеризацију одређених проблема, с обзиром на, са југословенске тачке гледишта, радикалност кинеског приступа како у разумевању проблема, тако и у методама за њихово решавање. Стално потенцирање спремности на глобални војни сукоб од стране Пекинга, говорило је о једном стању појачане напетости, која је тек требало да се релаксира кроз развој дипломатске сарадње и преговарања са „непријатељским“ земљама.

На крају разговора, обе стране су констатовале да је потребно ставити фокус на оно што их повезује, а разлике из прошлости оставити по страни.⁶²⁸ Договорена је даља сарадња на пољу културе и спорта, као и на унапређењу научно-техничке сарадње. Изражена је принципијелна југословенска подршка кинеским правима у УН, с обзиром да је тренутна ситуација, по оцени Тепавца, била „неприродна“ и „незаконита“, и поновљено је да се Југославија увек залагала за неотуђиво право Кине да заузме своје место у УН.⁶²⁹ Управо ће на јесењем заседању 1971, свега неколико месеци касније, Југославија дати своју пуну подршку уласку Кине у УН, о чему ће бити речи у засебном поглављу.

Мало размимоилажење се јавило приликом састављања већ споменутог заједничког саопштења. Првобитни кинески нацрт, укључивао је оштре формулације на рачун „два

⁶²³ ДАМСПС, ф 87, д 4, бр. 423770, Забелешка, 9. 6. 1971, 4-5.

⁶²⁴ Детаљнији приказ видети код: Petković, *Velike sile...*, 159-169.

⁶²⁵ У једном ранијем интервјуу, Тепавац је на питање да ли може доћи до сукоба интереса Југославије и Кине у тзв. трећем свету рекао: „Уколико би уопште и постојао такав сукоб интереса онда то не би био сукоб интереса само између Кине и Југославије, јер Југославија није ништа посебно од целог несврстаног света.“ – „Активна и свестрана сарадња“, *Међународна политика*, бр 484, 1. 6. 1970; ДАМСПС, ф 87, д 4, бр. 423770, Извештај о посети владине делегације, 22. 6. 1971, 20.

⁶²⁶ ДАМСПС, ф 87, д 4, бр. 423770, Извештај о посети владине делегације, 22. 6. 1971, 29.

⁶²⁷ Исто, 28.

⁶²⁸ Можда је било могуће оставити разлике по страни када је у питању званични Пекинг, али ће се испоставити да то није било тако лако у Београду. Само помињање, а посебно похвале изречене на рачун Коче Поповића од стране Џоу Енлаја (који га се сећао из времена сарадње 1950-их година) касније су, после Тепавчевог „пада“ искоришћене против њега као „доказ фракционашке повезаности либерала“. – Nenadović, *Mirko Tepavac...*, 162.

⁶²⁹ ДАМСПС, ф 87, д 4, бр. 423770, Здравница државног секретара Тепавца, 9. 6. 1971, 3.

хегемона“, на рачун јапанског милитаризма, итд. Представницима југословенске владе је било неприхватљиво изједначавање две суперсиле, као и оштар напад на Јапан са којим је Југославија имала добре односе. На крају је постигнут договор да се у саопштењу не спомиње ниједно међународно питање, као ни узајамна подршка две земље.⁶³⁰ То је било доста индикативно за пресек стања у тадашњим односима. На југословенско инсистирање, формулација о „пријатељству два народа“, допуњена је и преиначена у „пријатељство између двеју држава и њихових народа“, пошто су Кинези одбили спомињање влада, тврдњом да немају обичај да говоре о пријатељству влада.⁶³¹ Ипак, посебан значај саопштења југословенска дипломатија је видела у јавном прихватању од стране НР Кине пет принципа коегзистенције као платформе за сарадњу са другим земљама, што је био први такав случај још од Бандунга (1955).⁶³² Иако је у први план ставила позитивне стране ове изјаве, оно што је прећутано јесте да је на тај начин заправо поручено да Кина и Југославија, иако обе социјалистичке земље, неће заснивати своју сарадњу на бази марксизма и лењинизма, већ, као што је било речено Орешчанину годину дана раније, на широј бази резервисаној за „пријатељске земље“. Све ово није годило југословенској страни, али је прећутно прихваћено као израз тренутног стања ствари о којима није било време да се даље спори.⁶³³

После петодневног боравка у Пекингу и разговора са кинеским руководством, Тепавац је посетио и Нанђинг, где му је такође био приређен масовни дочек. Југословенским руководиоцима су током посете, што ће бити пракса и у каснијем периоду, показиване фабрике, комуне, културно-историјски споменици и подземна склоништа у случају нуклеарног рата.⁶³⁴ Кроз посете комунама требало је да се гости упознају са специфичностима кинеског друштвеног развоја, а подземна склоништа је требало да демонстрирају кинеску готовост на рат и да импресионирају саговорника. У Нанђингу Југословени су присуствовали једној занимљивој војној вежби, која је имала исту сврху. Није било неуобичајено да се гостима показују војне вештине и спретности, али је ову вежбу нешто разликовало. Како је писала *Политика* – „Највеће интересовање побудило је гађање мета из војничких пушака које су вршили дечаци и девојчице стари седам година. Ови малишани као од шале су скидали мете на одстојању од сто метара из пушака које су их са натакнутих бајонетима надвисивале. Ту су се могле видети и девојке како вешто баратају јаким бацачима и митраљезима, док су њихови вршњаци одлично гађали тешким бацачима или пак противтенковским оруђјем разносила земљане макете тенкова у природној величини.“⁶³⁵ Кинези су несумњиво желели да покажу како је на рат спремна цела држава и цео народ. Чак и деца. То је било у складу са доктрином опште одбране и тоталног рата, у коме се, по Маовим концептима, очекивало много жртава.

Оцене посете

Укупна оцена посете је била изузетно врло добра. За Југословене је било важно што је поновљено да постојеће разлике неће утицати на успешну сарадњу две земље, а утисак је на њих оставио и „реализам и отвореност“ за размену мишљења и дијалог са кинеске стране. Примећено је да Кинези, и поред задржавања догматског приступа у одређеним питањима, ипак

⁶³⁰ ДАМСПС, ф 87, д 4, бр. 423770, Извештај о посети владине делегације, 22. 6. 1971, 26.

⁶³¹ Исто, 27.

⁶³² Исто, 30; „Relations Between Yugoslavia and the People's Republic of China“, *Yugoslav Survey, Issue 1/1972*, 110.

⁶³³ Stopić, *Sino-Yugoslavian cooperation...*, 51.

⁶³⁴ ДАМСПС, ф 87, д 4, бр. 421746, ДСИП, Прелиминарни утисци, 10. 6. 1971, 2-3.

⁶³⁵ „Срдачна добродошлица у Нанкингу“, *Политика*, 15. 6. 1971, 1.

нису покушавали да намећу своје ставове, што је за Београд било веома важно. Управо су у том сукобу, догматског, наслеђеног и прагматичног приступа, који се још разрађивао, видели сву сложеност кинеских унутрашњих прилика.⁶³⁶

Позив за узвратну посету упућен је премијеру и министру спољних послова, Џоу Енлају, који се захвалио, уз упозорење да већ дуго нигде није путовао и да дугује много посета, али да ће Југославију свакако укључити у свој итинерер, када до тога дође. Као реалнију опцију навео је обавезу његовог заменика, Ћи Пенгфеја да у скорије време дође у Југославију. Џоу Енлај, како ће време показати, никада неће посетити Југославију, као ни Ћи Пенгфеј. Прву званичну посету неког високог функционера из Кине, Југославија је чекала много дуже но што се то у први мах очекивало.

Тепавец је по повратку у земљу, у разговорима са медијима, укратко сумирао значај посете. Говорио је о топлини пријема, о поштовању и пријатељству на које су Југословени наилазили, о кинеској отворености и спремности да се разговара.⁶³⁷ Тепавец је тада изрекао једно важно запажање, које ће се како време буде одмицало, све више потврђивати, а то је да Кина није више само историјски и географски појам, већ „светска чињеница“.⁶³⁸ Рекао је и да он није отишао у Кину, како би мењао, било југословенске, било кинеске ставове „*већ да кажемо шта имамо и да чујемо шта ће нам они рећи.*“⁶³⁹ На тај начин, исказивао је југословенску спремност на компромис, а цитат једног неименованог афричког државника којим је завршио разговор са југословенским новинарима – „*ми желимо пријатељство са свима – али не допуштамо ни нашим пријатељима да одређују ко треба да буду наши непријатељи,*“⁶⁴⁰ био је ту да покаже како Југославија неће правити непринципијелне уступке и издавати своја савезништва и своју политику према трећим земљама, коју је стрпљиво и дуго градила.

Југословенска амбасада је извештавала да је кинеска штампа све време током и после посете, широко и темељно испратила боравак југословенске делегације, уз често истицање пријатељства два народа и цитирање парола којима су биле окићене улице попут оних „Живело пријатељство народа Кине и Југославије“, „Одлучно подржавамо борбу југословенских народа против страног мешања и претњи агресијом“, „Одлучно подржавамо револуционарну борбу поробљених народа широм света.“⁶⁴¹ Општи тон био је врло позитиван и истицала се заједничка жеља двеју земаља да наставе са развојем међусобних односа. Акцент је стављен и на топлину дочека, а опширност извештаја и начин презентовања посете су несумњиво говорили о значају који јој је био придат у Кини.⁶⁴² Занимљиво је да совјетска средства информисања нису известила о овој посети, поједине земље лагера (Бугарска, НДР, ЧССР) известиле су само у цртицама, док је западна штампа писала афирмативно.⁶⁴³

После Тепавчеве посете, Радивој Увалић, помоћник државног секретара за иностране послове, укратко је за Међународну политику, за домаћу и страну јавност, сумирао резултате посете, за коју је написао да је „пружила могућност да се обе стране боље упознају са спољнополитичким концепцијама две земље и тиме пронађу оне области сличних или истоветних гледања где се отварају нове перспективе шире међусобне сарадње. У току

⁶³⁶ ДАМСПС, ф 87, д 4, бр. 423770, Извештај о посети владине делегације, 22. 6. 1971, 27-8.

⁶³⁷ „Пријатељство Југославије и Кине има историјску основу“, *Политика*, 17. 6. 1971, 1.

⁶³⁸ Исто.

⁶³⁹ Исто.

⁶⁴⁰ Исто; Ово је заправо био цитат Џулијуса Њеререа, танзанијског председника.

⁶⁴¹ ДАМСПС, ф 87, д 4, бр. 423868, Инострана средства информисања о посети државног секретара НР Кине, 24. 6. 1971, 2.

⁶⁴² „Сусрет Тепавац-Сиханук“, *Политика*, 11. 6. 1971, 1.

⁶⁴³ ДАМСПС, ф 87, д 4, бр. 423868, Инострана средства информисања о посети државног секретара НР Кине, 24. 6. 1971, 3.

разговора који су били отворени и светсрани, дошло се до закључка да су те области далеко шире него што се раније претпостављало. Тај закључак произлази и из заједничког саопштења за штампу који изражава истовремено и наду да ће се успешно наставити са јачањем пријатељства између две државе и њихових народа.⁶⁴⁴

Посета Мирка Тепавца и југословенске делегације, означила је прекретницу у даљој сарадњи и показала је да обнова дипломатских односа неће остати мртво слово на папиру. Кинеско-југословенски односи су од 1971. постали функционални и представљали су значајан корак напред. Ипак, пре тога, први следећи тест за кинеско-југословенске односе била је заједничка активност на терену ОУН где се Кина борила за повратак на међународну сцену на велика врата. Неколико недеља после Тепавца, у Пекинг ће по први пут доћи Кисинџер у тајну мисију, са циљем постизања договора о Никсоновој посети Пекингу наредне године. Оба ова догађаја обележиће југословенско-кинеске односе у следећих годину дана.

---

⁶⁴⁴ Радивој Увалић, „Кина у савременом свету“, *Међународна политика*, бр. 510-511, 1-16. 1971.

1.6. Први изазови (1971)

Прве трзавице

У претходним поглављима било је речи о промењеној кинеској политици и новим принципима на којима је градила своје отварање према свету. Међутим, прокламовани принципи су били једно, док је пракса показивала читав низ неусаглашености и контрадикторности, које су како је време одмицало све више избијале на површину. То је делом била последица превладавања уских (државних и националних) интереса над ширим концептима, често узрокованим несређеним односима унутар партије, а делом и као последица недовољног познавања савременог света, који се, парадоксално, заједно са Кином, а добрим делом захваљујући њој, све брже мењао. Но, то није изазивало забринутост у Југославији. У званичном Београду је процењивано да се налазе на главном магистралном току кинеске спољне политике и ту се нису очекивале никакве крупније промене – напротив, очекивало се једино да ће билатерални односи временом нужно напредовати. Иако није постојала сумња у искреност Пекинга у поступању према Југославији, остављало се простора за резерве да ће радикалне групације и догматски приступ у неком тренутку поново превладати и вратити Кину у изолацију. Тај страх је постао реалан у јесен 1971, о чему ће бити речи нешто касније. Но, те потенцијалне тешкоће у будућем развоју односа нису утицале на опредељеност Београда на блиску сарадњу са званичним Пекингом, чија се политика отварања видела као добродошла у контексту успостављања противтеже двома суперсилама.

Идеолошке разлике, које су у претходној деценији биле главно поље сукоба између Југославије и Кине, нису могле да нестану тако брзо, упркос томе што су обе стране улагале напоре да спорове из прошлости оставе по страни. Иако идеолошке резерве нису у потпуности ишчезле, ипак су напустиле терен директних билатералних разговора и јавног медијског простора; но још неко време су се задржале на маргинама главног тока и у виду повремених трзавица наставиле су да избијају на површину и у наредном периоду. Није се ту радило о крупним несугласицама, али су осетљивост кинеске стране и недовољно познавање кинеских прилика с југословенске стране, рађали инцидентне ситуације, које су на сву срећу, лако и брзо превазилажене.

Један од таквих случајева је била поновна појава чувене и озлоглашене антијугословенске брошуре у кинеским књижарама, под називом „Да ли је Југославија социјалистичка земља?“ То је био политички памфлет из раних 1960-их којим се кинеско руководство обрачунавало са Југославијом, у жељу своје идеолошке расправе са СССР, о чему је већ детаљно било речи у уводу. Поновно издавање ове брошуре 1971, очекивано је изазвало незадовољство код југословенске владе. Брошура је штампана у интегралном облику и у њој су навођене старе оцене о Југословенима као „агентима империјализма“, писало се о „Титовој реакционарној клици“ и сл. Југославија је сматрала неприхватљивим реиздавање брошуре са изразитим

антијугословенским садржајем, посебно јер су две земље недавно започеле нову фазу у билатералним односима на значајно другачијим поставкама, уз прећутно одустајање од сличних квалификација. На протест југословенске амбасаде кинеском МИП-у, заменик министра Ћи Пенгфеј је у први мах покушао да оправда штампање брошуре тврдњом да између две државе постоје „принципијелне разлике“ и да од њих не треба бежати, као и да је „полемике било и сигурно ће је и даље бити“ и да то не треба да смета развоју државних односа.⁶⁴⁵ Овакав наступ кинеског министра деловао је као шамар за југословенску страну, па је амбасадор Орешчанин изразио још оштрији протест речима да Југословени нису против полемика и критика, али да су увек били и биће против „увреда и клевета на рачун наше земље, народа и руководства“.⁶⁴⁶ Тек после овога Ћи је схватио озбиљност ситуације па се у име кинеске владе званично оградио од ставова изнетих у брошури, уз обећање да ће проверити како и зашто се она сада нашла у штампи, али је покушао да релативизује ситуацију упућивањем критике на рачун Темпових мемоара у којима је Кина такође била представљена негативно.⁶⁴⁷ Југословенски амбасадор Орешчанин је покушао да објасни да се ничији мемоари, па ни Темпови, не могу се узимати као званичан став југословенске владе и на томе се све завршило. Но, проблеми ове врсте су се јављали и надаље, посебно када је издавачка делатност била у питању, и о томе ће бити речи у засебном поглављу.

Темпови мемоари, на које су се Кинези жалили, били су заправо мемоари Светозара Вукмановића Темпа, некадашњег потпредседника СИБ-а који је боравио 1950-их у Кини на челу југословенске делегације. Излазак мемоара 1971, по свему судећи унео је дозу узнемирености у кинеске редове, јер су у деловима у којима се бавио Кином биле изнете оштре оцене кинеске политике.⁶⁴⁸ Оно што југословенска дипломатија није тада знала, јесте да је суптилност кинеског читања дипломатских сигнала била толико софистицирана, да су и у најмањим гестовима видела политичка порука. У том кључу посматрано, излазак „антикинеских“ мемоара једног југословенског функционера, нису могли тумачити другачије, до намеру и поруку. У складу са тим је била и кинеска реакција, у виду реиздавања споменуте антијугословенске брошуре.

Поред тога, важно је имати у виду и неке специфичности кинеске дипломатске праксе и минуциозно полагање пажње на детаље, невербална поступања и симболичке поруке. Пребрзо отварање морало је са собом да носи и редовно „калибрирање“, односно враћање равнотеже тамо где се чинило да би могла да буде изгубљена претезањем на једну страну. Поред тога, важно је имати у виду да је кинеско руководство и даље било прожето фракционашењем, са којим ће се борити у наредним годинама. То је значило да начелно јединство никако није представљало и униформност у погледима и поступцима, како према Југославији тако и према остатку света. Из тог разлога, сличне ситуације понављале су се спорадично и касније, и сведочиле су о успутним тешкоћама на које се наилазило у процесу пуне нормализације односа. Биће потребно много времена да се усагласе другачија виђења и постигне задовољавајући степен компатибилности и разумевања. Исте године, избио је знатно озбиљнији инцидент за време гостовања кинеске делегације на Загребачком велесајму.

---

⁶⁴⁵ ДАМСПС, д 10, ф 85, бр. 441637, Делеша, Пекинг, 13. 11. 1971, 1.

⁶⁴⁶ Исто, 3.

⁶⁴⁷ Видети: Темпо, *Revolucija koja teče...*, *Burne godine*, 253-316.

⁶⁴⁸ Исто.

Гостовање кинеске делегације на Загребачком велесајму 1971.

Узимајући у обзир тренд успешног развоја привредних и политичких односа између Југославије и НР Кине, који је посебно добио на импулсу после посете савезног секретара за иностране послове М. Тепавца Кини, било је очекивано да Југославија упути позив неком високом кинеском званичнику да посети земљу. Избор је пао на кинеског министра спољне трговине који је позван да дође на отварање Загребачког велесајма, значајне привредне манифестације где су се окупљали преставници различитих индустријских грана из земље и иностранства. Међутим, оно што је требало да буде само једна економска епизода у односима две земље, претворило се у прави политички скандал. Пример кинеског гостовања у Загребу, само је један од низа сличних илустративних примера на којима се види колико је пут ка пуном отварању Кине и напуштању старих догматских представа о свету, био постепен и тежак, али и какве је све то изазове рађало за земље које су успостављале односе са званичним Пекингом. Загребачки велесајам, иако велика прилика за сусрет привредника и размену искустава и идеја за будућу сарадњу, остао је у сенци политичких контроверзи које је Кина својим наступом изазвала.

Наиме, Кина је свој наступ од самог почетка видела као део шире пропагандне активности, а не само као чисто привредни сусрет. То је постало јасно када су упутили захтев да у оквиру свог изложбеног простора изложе и око 7500 књига и брошура политичко-пропагандног карактера (највећим делом ту се радило о делима Мао Цедунга). Изложени материјал би био на енглеском, француском и кинеском језику, а „Цитати председника Мао Цедунга“ били би и на српскохрватском језику.⁶⁴⁹ Како су Кинези објаснили, циљ овог излагања био би да се прикаже издавачка делатност у НР Кини, а материјал би се бесплатно делио само на захтев појединаца, чиме су вероватно желели да умање пропаганди карактер овог захтева, али и да приволе југословенску страну на сарадњу.

Кинески захтев збунио је Југословене. Био је то први случај те врсте – до тада су земље излагачи имале дозволу да увозе и излажу публикације комерцијалног и туристичког карактера, али ово је био први пут да се тражи излагање очито политичког садржаја и то у једном још увек политички осетљивом тренутку. Једно од првих питања које се поставило пред Југословене, било је питање законског оквира за тако нешто. Према Закону о штампи и другим видовима информација, наведени материјал могао се подвести под инострану штампу, а његово растурање се могло забранити само у случају да потпада под члан 52. наведеног закона – да се њиме између осталог угрожава мир и међународна равноправна сарадња, пропагира или распирује агресија, непосредно ремети одржавање и развијање пријатељских односа између Југославије и других земаља, итд.⁶⁵⁰ Ово је било доста осетљиво питање посебно када се имао у виду изузетно лош однос између Кине и СССР-а и још увек несређени односи са САД, па је опасност да једна од две наведене или обе државе буду увређене због излагања кинеског пропагандног материјала био свеprisутан и реалан. С друге стране, Југославија је морала да води рачуна и о својим билатералним односима са Кином и о перспективи даљег развоја односа, па је у складу са тим препорука ССИП-а била да би дозвола, уз свест о свим реалним опасностима, ипак, требало да буде дата.⁶⁵¹ Пажњу је требало посветити једино томе да књиге или брошуре не садрже напад на треће земље.

⁶⁴⁹ ДАМСПС, ф 86, д 9, бр. 433463, ССИП, Информација, 24. 8. 1971, 1.

⁶⁵⁰ Исто, 2.

⁶⁵¹ Исто, 3.

Показало се да та врста опреза није била довољна и кинеско гостовање на Загребачком велесајму није прошло глатко. Међу толиким бројем брошура и пропагандног материјала било је очекивано да ће се поткрасти и неки материјал који није био у складу са поменутиим законом и чланом 52, па су се тако појавиле спорне брошуре у којима су се критиковале, између осталог, директно Сједињене Државе и то због агресивног рата у Индокини. То је за Југословене било неприхватљиво и у разговору са кинеским представницима у амбасади, скренута им је пажња, да чак и ако се званична југословенска политика налази на истој линији критике, ипак само она може на својој територији давати тако директне политичке оцене. Кинески представници су замољени да све што је у супротности са југословенским законима буде склоњено са изложбе што пре. Кинези су узвратили да им није баш најјаснија „дистинкција између оправданости политичког става и чињенице да је јавно изношење тог става на Сајму законом забрањено“.⁶⁵² Такође, користили су се и аргументима да су „њихови експонати у њиховом павиљону“ и да представљају „њихову ствар“, што свакако није могло бити прихваћено, с обзиром да павиљони нису имали статус екстериторијалности, што су Кинези врло добро знали.

Бурно су реаговали и из америчке амбасаде, која је упутила свој протест и упозорење да би се „антиамеричка изложба“ у кинеском павиљону могла негативно одразити и на даље америчко учешће на Загребачком велесајму,⁶⁵³ али и на зајмове ЕХИМ банке Југославији,⁶⁵⁴ што је могло да буде схваћено као индиректна претња и својеврсна уцена. С обзиром на југословенску зависност од америчке финансијске помоћи, Југословени су ово упозорење схватили озбиљно и одмах су кинеској страни наложили да сав проблематични материјал уклони што пре из свог павиљона. Када је Кинезима постало јасно да неће успети даље у свом науму, покушали су макар да пролонгирају спровођење овакве одлуке, тврдњом да немају довољно особља за уклањање материјала, с обзиром да су заузети пријемом привредника и других гостију у свом павиљону!⁶⁵⁵

Југословенске власти су показале ванредно стрпљење. Поново је кинеским гостима предочено да Загребачки велесајам служи пре свега бољем упознавању привредника из две земље и да је његова примарна улога развијање економске сарадње међу земљама, а не форум за изношење политичких ставова, за шта има много прилике на другим местима, као и да Југославија на може дозволити преседане и да треће државе на југословенском терену воде своје пропагандне борбе и крше југословенске законе.⁶⁵⁶ Кинески амбасадор је покушао да објасни да би, из њихове позиције гледано, било незгодно да током трајња изложбе уклањају неке паролe, посебно цитате Мао Цедунга. Из Секретаријата су добили савет да би проблематичан садржај могли да уклоне у склопу регуларне промене изложбене поставке током трајања изложбе, како на тај начин нико не би приметио које су паролe биле уклоњене.⁶⁵⁷ Вероватно после консултација са Пекингом, дан касније, Кинези су званично обавестили југословенске власти да ипак не могу да уклањају паролe и експонате који су већ били изложени, и да је то за њих принципијелно питање, али пошто уважавају југословенски став одлучили су се на компромисно решење, што је за њих значило затварање изложбе раније но што је предвиђено. Званично саопштење за јавност би било да „ради уређивања експоната кинески павиљон привремено прекида јавно излагање,“ после чега се више не би ни отварао.⁶⁵⁸ Иако су прихватили одлуку југословенских власти, упутили су замерку „југословенским друговима“ који нису „на време“, а

⁶⁵² ДАМСПС, ф 86, д 9, бр. 433433, ССИП, Забелешка, 11. 9. 1971, 3.

⁶⁵³ ДАМСПС, ф 86, д 9, бр. 433463, ССИП, Забелешка, 13. 9. 1971, 1.

⁶⁵⁴ ДАМСПС, ф 86, д 9, бр. 433463, ССИП, Информација, 14. 9. 1971, 1.

⁶⁵⁵ ДАМСПС, ф 86, д 9, бр. 433463, ССИП, Забелешка, 13. 9. 1971, 1.

⁶⁵⁶ ДАМСПС, ф 86, д 9, бр. 433463, ССИП, Забелешка, 14. 9. 1971, 3.

⁶⁵⁷ ДАМСПС, ф 86, д 9, бр. 433463, ССИП, Забелешка, 13. 9. 1971, 3.

⁶⁵⁸ ДАМСПС, ф 86, д 9, бр. 433463, ССИП, Забелешка, 14. 9. 1971, 1.

то је пре отварања павиљона, упутили своје примедбе, иако су наводно били присутни у павиљону данима пре отварања Сајма када су већ сви експонати и паролe били постављени. Није јасно да ли је у овом случају постојала и колика је била југословенска одговорност, али с обзиром да се радило о преседану могуће је да су постојали пропусти и недовољна „будност“ југословенских власти.

Када се показало да нема другог решења, до да Кина прекине учешће на Загребачком велесајму, Југославија се није успротивила, иако се све време трудила да пронађе и друго, мање драстично решење. Ипак, у овом случају приоритет је било поштовање југословенских закона, а тек онда добри односи са Кином. У интерним документима ССИП-а види се да је постојало незадовољство због кинеске одлуке, да упркос благовременом упознавању са југословенским прописима и свим правовременим информисањима која су вршена у припремном периоду, ипак поступи супротно договору. То је, по дубоком југословенском уверењу, била последица кинеског разумевања да као велика земља имају увек „нека специфична права“, и да разлог није лежао, што су Кинети тврдили, у непознавању југословенских закона.⁶⁵⁹ Затварање кинеског павиљона пет дана пре времена, бацило је сенку на југословенско-кинеске односе, који су тек били у повоју, али их није суштински омело. Читав случај је послужило као лекција југословенској влади да мора да покаже више опреза у организовању сличних активности у будућности, узимајући у обзир све потенцијалне тешкоће (и ограничења) која је са собом сарадња са Кином носила.⁶⁶⁰

Спорадични инциденти наставили су да избијају и у наредном периоду, али они нису били већег обима и значаја. Кинези су се најчешће жалили на повремено појављивање у југословенској штампи назива Формоза уместо Тајван (у питању је био колонијални назив који је Кинезима изузетно сметао) или ако би се Тајван приказао одвојено од НР Кине на мапама које су пратиле текстове о овој земљи; повремено су се жалили и на објављивање књига у којима су појединости из кинеске историје или савремене политике биле, према кинеском гледишту, нетачно представљене, и др. Све притужбе ове врсте, колико год минорне биле, озбиљно су схватане у Београду, јер су чак и најмања одступања од званичног курса југословенске политике од стране Кинеза била тумачена као потенцијална промена у југословенском ставу, што је било важно одлучно и брзо одбацити. Из југословенске дипломатске грађе се не стиче утисак да је иза било ког од ових поступака стајала скривена порука, али су је Кинези видели, и то је једино било важно. На то их је свакако упућивала сопствена дипломатска логика и развијена гестовна дипломатија. Још увек су се навикавали да не траже у сваком поступку који им се није допадао скривену невербалну поруку. Серија епизода из дипломатске историје представљених овде важна је као сликовит приказ свих финеса у фином баршунастом дипломатском ткању о којима је требало водити рачуна како целокупна позитивна слика не би била нарушена. Но, треба нагласити и да се не може тачно повући линија и разлучити где се завршавала кинеска осетљивост и неприлагођеност, а где је почињала тактика константног притиска на другу страну, која је на тај начин сатеривана у дефанзиву и бивала принуђена да се стално објашњава. Кинези су доста дуго примењивали приступ који им је давао резултате, па нису ни видели потребу да га мењају. У непобитној жељи друге стране да сарађује са Кином, видели су широк маневарски простор за стицање ситних уступака и корекција у поступању, а често само прилику да се поставе офанзивно. То је значило да је партнерска страна, уколико је желела да сарађује са Кином, морала константно да ослушкује њене потребе и да размишља како да предухитри и избегне потенцијалне конфликтне ситуације и проблеме у комуникацији, што је од друге стране, у овом случају, југословенске, тражило сталну менталну напрегнутост, а читаве билатеране

⁶⁵⁹ ДАМСРС, ф 86, д 9, бр. 430821, Кабинет савезног секретара, Закључак, 14. 9. 1971, 2.

⁶⁶⁰ Исто.

односе сводило на ход по јајима. Тиме су Кинези стицали преговарачку предност, а да друга страна често није ни била свесна тога.

Из наведеног, постаје очито колико је сарадња са Кином и даље била брементна тешкоћама. Властима у Београду било јасно да се са тим морало рачунати и у будућој билатералној сарадњи. Но, колико су се југословенско-кинески односи градили на турском подручју постало је кристално јасно тек у септембру 1971, када је један догађај запретио је да све до тада постигнуто баца у воду.

Случај Лин Бијаоа

До сада није било много речи о унутрашњим приликама у Кини, чији утицај је на кинеску спољну политику у првој половини 1970-их био пресудан. Савременицима, који су Културну револуцију смештали у период од 1966-1969, није било јасно да се у својој нешто другачијој манифестацији, она наставила све до Маове смрти (1976). Из тог разлога, неке неправилности у логици и темпу кинеске спољне политике нису биле довољно јасне и рађале су недоумице у вези са кинеском искреношћу и истинском жељом за променом.

Кинеско опредељење за политику отварања према Западу, очекивано су пратили отпори и потреси унутар партије. Они нису били јасно видљиви посматрачима споља, с обзиром да је Кина и даље била изразито затворено друштво. Вести које су излазиле из Кине и долазиле до остатка света биле су у великој мери контролисане и филтриране. Међутим, тешки потреси до којих је дошло у септембру 1971, неколико недеља после објављивања вести о Никсоновој посети Пекингу и у време када се актуелизовало питање кинеског повратка у УН, нису могли остати скривени од очију спољних посматрача. Тада је кинеско руководство задесила тешка криза која је на моменат запретила да суспендује или чак анулира све до тада постигнуте резултате.

Од самог почетка политике отварања, у Кини су се појавиле опозиционе групе, склоне радикализму и којима се нису допадале нове тенденције у спољној политици. Ту се посебно издвајала група окупљена око Маовог заменика, Лин Бијаоа, у оквиру које су се налазили припадници највишег војног руководства, и која је представљала најљуће опоненте политици отварања и преговарања са западним „империјалистичким непријатељима“.⁶⁶¹ Лин Бијао је био један од „добитника“ Културне револуције када је на Деветом конгресу КП Кине 1969. искочио у први план, и практично инаугурисан за Маовог наследника. Лин је већ дуги низ година био Маова десна рука, и човек који је доследно спроводио Маову вољу у време Културне револуције. Био је и идејни творац чувене „Мале црвене књиге“.⁶⁶² Захваљујући томе, концентрисао је велику моћ у својим рукама, већу но иједан Маов блиски сарадник пре њега.⁶⁶³ После партијског састанка у Лушану у јесен 1970, Мау је постало очито да је Линов утицај унутар партије толико порастао, да му се учинило да је полако надрастао и његов лични ауторитет. Линови отворени иступи и супротстављања Маоу, довела су полако до хлађења у

⁶⁶¹ За више о стању у кинеском руководству и различитим фракцијама, видети код: Gao, *Zhou Enlai...*, 12; Ross, Robert S., „From Lin Biao to Deng Xiaoping: Elite Instability and China's U. S. Policy“, *The China Quarterly*, Jun., 1989, No. 118 (Jun., 1989), 265-299; Chang, Jung, Hallida, *Jon Mao, The Unknown Story*, Knopf 2005, 551-561; Sutter, *U.S.-Chinese Relations...*, 73.

⁶⁶² Sullivan, *Historical Dictionary...*, 218.

⁶⁶³ Frederic C. Teiwes, *Leadership, Legitimacy, and Conflict in China, From a Charismatic Mao to the Politics of Succession*, The MacMillan Press Ltd. 1984, 106-107.

односу двојице људи. Управо је од јесени 1970, чврсто савезништво између Маоа и Лина почело полако да пуца, а Мао је почео да Лину сужава маневарски простор унутар партије. Затражио је чак и од Лина јавну самокритику због „грешака“ које је починио, што је овај у више наврата одбио. У таквим околностима, постало је јасно да је само питање времена када ће сукоб да еруптира свом снагом.⁶⁶⁴ Поред тога, Лин је већ од 1969. био у сукобу са премијером Џоуом, експонентном политике приближавања Вашингтону, чему се Лин противио. Лин је (основано) веровао да ће са успехом политике отварања према САД, ојачати и Џоуов утицај у партији што ће последично ослабити његове личне позиције у борби за наслеђе Мао Цедунга. Стога је делом Линова доследна антиамеричка политика била тактички прилаз у борби за превласт после Маове смрти.⁶⁶⁵

Догађај који је уследио и даље је предмет контроверзе, али званична кинеска верзија, која се и даље најчешће може пронаћи у историографији, гласи да је 13. септембра Лин Бијао погинуо у авионској несрећи, приликом покушаја бекства у СССР, када се авион у ком се налазио срушио изнад Монголије.⁶⁶⁶ У авиону су се поред Лина, налазили његова жена и син, али и Начелник генералштаба и неколицина кинеских генерала.⁶⁶⁷ Разлог за бекство био је, по званичној верзији, покушај политичког преврата и атентата на Маоа, који је у последњем тренутку био спречен. Ипак, нека друга истраживања показују да је Мао неколико дана пре Линовог бекства кренуо у „чистку“ Линових кадрова и да се спремао удар и на самог Лина. У таквој ситуацији, Лину је преостало само или да се повинује Маовој вољи или да напусти земљу.⁶⁶⁸

Од самог почетка је било јасно да је Кина, због догматског и ригидног устројства дубоко индоктринираног друштва, несумњиво преузела већи ризик политиком отварања према западном, капиталистичком свету, перципираном као идеолошком непријатељу.⁶⁶⁹ У случају НР Кине није се радило само о прилагођавању спољнополитичког курса, већ о промени постулата на којима је почивала од самог њеног настанка. Превирања до којих је дошло половином септембра у Пекингу, узимајући у обзир речено, нису била превелико изненађење за Југославију. Сукоб између две струје, који је тињао испод површине, могао је да се очекује, али не и да се тачно предвиди. У Београду су знали да у кинеском руководству не постоји сагласност око будуће политике, посебно према САД, али се није очекивало да дође до већих промена у предузетом курсу. Потрес сличне магнитуде, укључујући и покушај атентата на носиоце нове политике, био је могућ, али не и нужан сценарио.

Да се нешто чудно догађало у Пекингу, Београду је било јасно из првих Орешчанинових депеша у којима се говорило о отказивању, иначе већ започетих, припрема за одржавање националне параде поводом 1. октобра, Дана државности НР Кине. Несувисла објашњења

---

⁶⁶⁴ Chang, Hallida, *Mao...*, 552-56.

⁶⁶⁵ Ross, Robert S., „From Lin Biao to Deng Xiaoping: Elite Instability and China's U. S. Policy“, *The China Quarterly*, No. 118 (Jun., 1989), 268.

⁶⁶⁶ За детаљну анализу званичне верзије укрштањем познатих сазнања, двадесет година после, видети код: Uhalley, Jr. Stephen, Qiu, Jin, „The Lin Biao Incident: More Than Twenty Years Later“, *Pacific Affairs*, Vol. 66, No. 3 (Autumn, 1993), 386-398.

⁶⁶⁷ Да ли је авион случајно пао услед недовољне припреме или је његов пад изазван на други начин, предмет је спора, као и да ли је Лин настрадао баш у самом авиону. У Кини ће ова вест дуго остати тајна, а тек на X Конгресу КПК у августу 1973. Џоун Енлај је званично у јавности проговорио о овом случају. – Spence, Jonathan, *The Search for Modern China*, WW Norton&Co. 2003, 602; Sullivan, *Historical Dictionary...*, 163.; Uhalley, Jin, *The Lin Biao Incident...*, 397.

⁶⁶⁸ Одабир СССР-а није био случајан. Лин је провео четири године у СССР-у на школовању и његова жена је течно говорила руски. – Chang, Hallida, *Mao...*, 554.

⁶⁶⁹ Jian, *Mao's China...*, 241-2.

добијена од Кинеза, како се то чинило ради штедње, само су још више побудила сумње.⁶⁷⁰ У Београду су се одмах родиле претпоставке да је дошло до већих сукоба унутар партије и да је кинеско руководство желело да избегне јавно појављивање које би открило шта се заиста дешавало у врху.⁶⁷¹ Главна непознаница – која је рађала и највеће бриге – била је која је струја однела превагу. Наиме, Југославија, као један од првих партнера који је подржао Кину у фази политичког отварања ка свету, била је суштински заинтересована за наставак успостављеног либералног курса који је спроводио премијер Џоу. Магла у којој се Југославија нашла услед политичких потреса у Пекингу, довела је до страха од промене усвојеног курса, у чему није била усамљена. Исте мисли рађале су бригу и код осталих држава које су кренуле у обнову својих државних односа са НР Кином.

Бројни индикатори су упућивали на нередовно стање у кинеском руководству, али нису омогућавали шири увид у ситуацију нити су пружали поуздане информације о тачним кадровским померањима унутар КП Кине. Југославија је све време покушавала да добије више информација из својих дипломатских представништава у свету, посебно из САД. Амбасада у Вашингтону није имала прецизније информације од оних да су у Пекингу у току „нека превирања“, која још не могу у потпуности да се процене, и да су у том погледу „и САД у мраку и мистерији“. Преносили су да је највећу забринутост код Американаца произвело подозрење да се догодило нешто „што би могло угрозити Никсонов пут и читаву америчку глобалну стратегију засновану на отварању према НРК“,⁶⁷² али да нема промена у погледу раније уговорене посете и да се припреме за Никсонов пут у Пекинг настављају.⁶⁷³

Доступни амерички извори показују да су Кисинџер и Никсон заиста били у мраку и мистерији и да су били спремни на све сценарије, укључујући и смрт Мао Цедунга. У ранијим разговорима, добили су уверавање из Пекинга да се ни у случају Маове смрти Никсонова посета не би отказивала, с обзиром да је у питању био интерес „светског мира“, а не било ког појединца.⁶⁷⁴ То је важило у случају природне смрти кинеског лидера, али шта би се дешавало у случају његовог насилног уклањања? Најгора опција за Вашингтон би била уколико би се испоставило да је превагу однела радикално лева струја, изникла из Културне револуције, која се оштро супротстављала сарадњи са САД. У том случају, по оценама из Београда, и Американци би сносили део одговорности за такав сценарио, јер су својом спорошћу у политици отварања и затезањем око питања Тајвана и Индокине, „можда угрозили оне који су били поборници новог курса према САД“.⁶⁷⁵ То је било проицљиво запажање које је откривало и суштину целокупног догађаја који се одиграо у Кини. Како су односи са Југославијом побољшани на таласу новог кинеског приступа САД и Западу, тако је и Југославија била витално заинтересована за позитиван исход ових политичких превирања.

У прво време никаквих званичних саопштења из Пекинга није било, што је отворило простор за сензационалистичка тумачења. Дипломатским кором су тако кружиле најразличитије гласине, попут оних да је Лин Бијао „највероватније неизлечиво болестан“⁶⁷⁶, или да је „можда Лиу Шаоћи побегао из затвора“⁶⁷⁷ (sic!). Није на одмет подсетити се да је Лиу Шаоћи, кинески

⁶⁷⁰ ДАМСПС, ф 85, д 1, бр. 435813, Пекинг, Депеша 30. 9. 1971, 2.

⁶⁷¹ ДАМСПС, ф 87, д 3, бр. 435391, Пекинг, Депеша 23. 9. 1971, 1.

⁶⁷² ДАМСПС, ф 119, д 8, бр. 435374, Вашингтон, Депеша, 23.9.1971, 1.

⁶⁷³ Исто.

⁶⁷⁴ FRUS US-China 1969-72, Memorandum From Kissinger Nixon, doc 157. 22th September 1971, 486.

⁶⁷⁵ ДАМСПС, ф 119, д 8, бр. 435374, 23. 9. 1971, Депеша, Вашингтон, 2.

⁶⁷⁶ ДАМСПС, ф 85, д1, 435642, 26. 9. 1971, Лондон

⁶⁷⁷ ДАМСПС, ф85, д1, 435861, 27. 9. 1971, Исламабад; Кинеска реакција на ове инсинуације, била је још занимљивија – југословенски амбасадор у Пекингу добио је уверавање да се „уопште не може говорити о бежању Лиу Шаоћија, јер се он „сада посветио себи, свом преваспитању.“ (sic!) – ДАМСПС, ф 85, д 1, бр. 435940, 30. 9. 1971. Пекинг, 2.

председник ухапшен у време Културне револуције, умро још 1969. године. Чињеница да та информација није напустила Кину ни две године касније, илустративан је податак о степену затворености кинеске државе у ово време. Друге гласине, попут оних о смрти Мао Цедунга,⁶⁷⁸ биле су засноване на приметном уклањању Маових биста и слика које су симболизовале „култ личности“. Кинези су давали објашњење да је циљ ових активности био да се „отклоне претеривања настала у време Културне револуције“, ⁶⁷⁹ што се могло протумачити и као нестанак Маоа са кинеске политичке сцене. Реч је заправо била, касније ће се испоставити, о прављењу отклона од симбола и иконографије у грађењу Маовог култа, која се блиско везивала са Линовим именом.

Истовремено, важно је било запажање да није дошло до померања маса или војске, што је даље упућивало на закључак да се радило о борби у најужем кругу руководиоца.⁶⁸⁰ Сами Кинези су се трудили да демантују „зловне гласине и спекулације о тобожњој унутрашњој политичкој кризи у кинеском руководству“, ⁶⁸¹ наглашавајући да текућим спољнополитичким курсом није задовољна „само шака домаћих издајника типа Лиу Шаоћи, иза кога стоје Руси“.⁶⁸²

Југословенска штампа је пратила сва догађања у Пекингу врло темељно, и као и остатак света, нагађала је шта се заправо догађало иза „бамбусове завесе“. Југословенски новинари су преносили информације да су од половине септембра, када је парада званично отказана, били отказани сви летови авиона у унутрашњост НР Кине, „што се раније обично догађало као предзнак политичких промена“, као и да се ниједан члан Политбироа КП Кине, као ни представници армије, нису појављивали у јавности од тада.⁶⁸³ То су већ биле снажне индиције, али се из тога нису могли извући јаснији закључци о томе шта се заиста догађало. *Политика* је преносила саопштења кинеског МИП-а да је парада отказана због тога што је „влада одлучила да измени облик прослављања националног празника“, уз допунско објашњење пристигло из ЦК КПК, да би парада и велики ватромет „представљали некорисно расипање времена и новца“.⁶⁸⁴ Нико им није поверао. Трибина на тргу Тјенанмен је већ била подигнута и припреме су биле превише одмакле, да би овако нелогична објашњења могла да буду прихваћена. Једино што је остајало, то је да се извлаче посредни закључци из онога што је било доступно. Примећено је, на пример, да су са улица нестале пароле које су у себи садржале реч „доле“, што је упућивало на (касније ће се испоставити, исправан) закључак да је реч о учвршћивању ранијег курса отварања, а да се правио отклон од радикалније реторике.⁶⁸⁵

Коначно, све спекулације су престале када се Мао почетком октобра појавио на званичном пријему етиопског цара Хајла Селасија, што је донело извесно олакшање у Београду, јер је значило да су превагу однеле Маова и Џоува струја.⁶⁸⁶ Иако је постало јасно да је Мао и даље неприкосновени лидер НР Кине, уочено је да је један број највиших партијских и војних руководиоца „нестао“, попут Лин Бијаоа, министра одбране, Начелника генералштаба, као и његова три заменика.⁶⁸⁷ Орешчанин није искључивао могућност да ће се неко од њих после извесног времена опет вратити на политичку сцену, као што је била пракса у време Културне

⁶⁷⁸ ДАМСПС, ф 86, д 6, бр. 435066, Пекинг, Делеша, 21.9. 1971, Пекинг

⁶⁷⁹ ДАМСПС, ф 85, д 1, бр. 434621, Пекинг, Делеша, 15. 9. 1971, 2.

⁶⁸⁰ ДАМСПС, ф 85, д 1, бр. 437918, 15. 10. 1971, Пекинг, 2.

⁶⁸¹ ДАМСПС, ф 84, д 6, бр. 438116, 8. 10. 1971, Кабул, 1.

⁶⁸² Исто.

⁶⁸³ „Зашто је отказана парада?“, *Политика*, 23. 9. 1971, 3.

⁶⁸⁴ „Укинута сва одсуства у кинеској армији“, *Политика*, 24. 9. 1971, 3.

⁶⁸⁵ „Национални празник славиће се као Први мај“, *Политика*, 30. 9. 1971, 1.

⁶⁸⁶ Terrill, Ross, *Мао, A biography*, Harper Low Publishers 1980, 351.

⁶⁸⁷ ДАМСПС, ф 85, д 1, бр. 438981, Пекинг, Делеша, 22. 10. 1971, 5.

револуције.⁶⁸⁸ То се показало као наивна прогноза, у којој је до изражаја дошло неразумевање све оштрине сукоба до кога је дошло.

Стјепан Пуцак, дописник ТАНЈУГА из Пекинга, чији су текстови били изузетно интересантни и информативни, а објављивани су периодично у *Политици* и *Борби*, у новембру 1971. оставио је сликовит запис о променама које је примећивао: „У последње време чак и деца по пекиншким улицама могу се затећи како певуше ‘Интернационалу’ или пак кинеску војничку песму ‘Три дисциплине’. Читава нација сада учи да пева и примењује ‘сваку строфу’ тих песама како би се још смелије проводила линија Девог партијског конгреса одржаног 1969!“ Пуцак је ово повезивао са променама према армији и учвршћивањем ауторитета партије над армијом речима „пушка никада не може да командује партији“ већ обрнуто.⁶⁸⁹ Било је то тачно запажање, јер се управо отпор градио у високим армијским круговима, што је ова криза и показала.⁶⁹⁰

У исто време, у јавност су почеле су да се пробијају вести о рушењу кинеског авиона над Монголијом. Совјети су ширили информације да су се у авиону налазила војна лица (што је било видљиво преко остатака униформи), али нису могли да дају прецизније информације о којим лицима се радило. Кинези су на ова говоркања међу дипломатским кором лаконски коментарисали речима „авиони се руше и другдје у свијету“⁶⁹¹, уз демантије да се било који кинески функционер налазио у авиону. Коцкице су се међу пажљивим посматрачима полако склапале, али нико се није усуђивао да јавно изнесе своје сумње. Кинези су покушавали на све начине да сузбију говоркања о Линовој погибији.⁶⁹² Но, како се то показало као готово немогуће, крајем године КП Кине је почела полако да припрема јавност на саопштавање истине кинеском народу, ненавикнутом на тако отворену опозицију кинеском лидеру.⁶⁹³

Опште уверење, које је преносио и Орешчанин, било је да су нова дешавања у Кини потврдила значај кинеског отварања и преговарња са САД и уопште западним земљама. Криза је повољно решена за носиоце прогресивног курса, што није значило да су све конзервативне снаге биле сузбијене. Повремена незадовољства и кризе у руководству избијаће и у наредним годинама. Југословенски амбасадор је упозоравао да би успех неке завере попут ове водио ка већој изолацији Кине и могуће радикалнијем курсу но раније.⁶⁹⁴ Због тога је владало неподељено уверење о важности даљег охрабривања прогресивних елемената у кинеском руководству да наставе са започетом политиком.

⁶⁸⁸ ДАМСПС, ф 85, д 1, бр. 437918, Пекинг, Деша, 15. 10. 1971, 2.

⁶⁸⁹ „Две песме“, *Борба*, 28-30. 11. 1971, 8.

⁶⁹⁰ Оптужба против Лина и кинеских генерала за војни пуч, пружила је погодан изговор за чишћење Лину блиских војних кадрова, чија је моћ у врху руководства била предмет бриге за Маоа већ дужи период. – Uhalley, Jin, *The Lin Biao Incident...*, 397; Terrill, *Mao...*, 352.

⁶⁹¹ ДАМСПС, ф 85, д 7, бр. 437481, 8. 10. 1971, Пекинг, 1.

⁶⁹² Један од бизарних покушаја да се цела ствар заташка, било је октобарско издање илустрованог часописа „Кина у сликама“ (изашао у новембру), који је излазио на страним језицима. Број је био посвећен педесетогодишњици оснивања КП Кине, а посебну пажњу привукле су корице на којима је била заједничка фотографија Мао Цедунга и Лин Бијаоа, за коју су читаоци погрешно наведени да закључе како је у питању актуелност. – „Мао Це Тунг и Лин Пијао на корицама часописа“, *Политика*, 17. 11. 1971, 4.

⁶⁹³ Када је половином наредне године, вест о судбини Лин Бијаоа постала јавно доступна, у једном од разговора амбасадора Орешчанина и Ју Џана, заменика кинеског МИП, од стране кинеског министра о целој ситуацији дато је сажето и сликовито објашњење: „То је као потонули брод који је дубоко на дну мора и изнад њега бродови и даље пролазе нормално“. То је требало да стави тачку на ово питање и да поручи како оно ни на који начин више не ремети даљу кинеску „пловидбу“. – ДАМСПС, ф 75, д 21, бр. 429531, 12. 8. 1972, Деша, Пекинг, 4.

⁶⁹⁴ ДАМСПС, ф 85, д 1, бр. 438981, 22.10.1971. Пекинг, 17.

Међутим, када се говори о Лин Бијао завери и њеном сузбијању, свакако је треба посматрати у склопу дугорочних последица до којих је довела.⁶⁹⁵ На првом месту, важно је било да је опозиција америчко-кинеском отварању била сузбијена.⁶⁹⁶ Иако ће на комплетно отварање и економске реформе морати да се сачека још неколико година, овај догађај је означио смиривање и враћање на позиције пре радикалне фазе Културне револуције. То је значило да се редуковао култ личности, посебно наглашен у периоду од 1966-69, када је доведен до нивоа гротеске кроз полубожанске представе лика и дела Мао Цедунга. Дошло је и до уклањања великог броја парола и цитата на јавним местима који су имали радикалан и негативски карактер, и до замене много блажим и конструктивнијим.⁶⁹⁷ Међу запажањима југословенске амбасаде, било је и оно да су у партијским гласилима почеле да се појављују критике оних који су, позивајући се на праксу Културне револуције, тражили њену даљу ескалацију. Примећивало се да је општи дух који је превладао био усмерен на промоцију мирнијег и конструктивнијег прилаза у спољној, али и унутрашњој, политици.⁶⁹⁸ Уклањање радикалних парола из јавног простора био је само први корак,⁶⁹⁹ да би у следећој фази престали напади на културно наслеђе, започело се са отварањем универзитета, и дошло је до заузимања нешто либералнијег став према интелигенцији генерално. Странцима је било опет дозвољено да путују у унутрашњост Кине, промењен је однос према дипломатским представницима (постао је отворенији и срдачнији), итд.⁷⁰⁰ Превладавање либералнијег спољнополитичког курса, дало је нови подстрек политици отварања. Само месец и по дана после инцидента, дошло је до друге Кисинџерове посете Пекингу (20-26. октобар). Иако је посета била раније уговорена, несумњиво је да је тренутак био посебно погодан за давање подршке струји окупљеној око Мао Цедунга и Џоу Енлаја.⁷⁰¹

У ово време уједно се завршила прва фаза у обнови југословенско-кинеских односа – фаза нормализације, коју можемо сместити на крај 1971. Комплетну оцену постигнутог, дао је југословенски председник Јосип Броз Тито, у свом говору о спољнополитичким активностима Југославије 1971, одржаном на заједничкој седници свих већа Савезне скупштине 16. децембра 1971, када је развој југословенско-кинеских односа оценио на следећи начин:

„Наши односи са Народном Републиком Кином се успешно развијају последњих година. Југославија придаје велики значај развоју ових односа. Народна Република Кина игра све важнију улогу у међународним односима и неопходно је њено активно учешће у решавању великих међународних проблема и њено преузимање одговорности у Организацији Уједињених нација. Последњих година је такође дошло до постепеног развоја политичке, културне и других облика сарадње између Југославије и Народне Републике Кине. На тим пољима је одржано неколико размена делегација. Ови контакти, посебно посета Кини савезног секретара за спољне

---

⁶⁹⁵ Треба напоменути да је из политичког врха нестао један број функционера који су били блиски Лину, и који ће се појавити тек у време када је „четворочлана банда“ изведена пред суд, заједно са њима. – Sutter, *Foreign Relations of the PRC...*, 61.

⁶⁹⁶ Jian, *Mao's China...*, 270.

⁶⁹⁷ ДАМСПС, ф85, д 1, бр. 438981, ССИП, Извештај, 22. 10. 1971, 12.

⁶⁹⁸ ДАМСПС, ф 85, д 8, бр. 441017, Деша, Пекинг, 8. 11. 1971, 2-3.

⁶⁹⁹ Са даљом редукцијом пропаганде из времена Културне револуције, наставиће се током целе јесни, када ће доћи и до значајнијих промена у реторици која је коришћена у опису спољне политике. Тако ће пароле „Доле амерички империјализам“, „Доле социјалимперијализам“ (који се односио на СССР), бити замењене неутралнијим „Живело велико јединство народа целог света“, „Пролетери свих земаља уједините се“, а посебно упадљиво је било масовно уклањање познатог плаката из времена Културне револуције, који је приказивао „Народе света“ испод лика Мао Цедунга који зрачи као Сунце. – ДАМСПС, ф 85, д 1, бр. 440811, 2. 11. 1971. Пекинг, 1.

⁷⁰⁰ ДАМСПС, ф85, д 1, бр. 438981, ССИП, Извештај, 22. 10. 1971, 12-13.

⁷⁰¹ Ова посета је за разлику од претходне била јавна. Током неколико сусрета између Кисинџера и Џоу Енлаја припремљен је практично текст Шангајског коминикеа, са којим ће Никсон отићи у Пекинг наредне године. – Jian, *Mao's China...*, 271-6.

послове, показали су да постоје сви услови, обострани интерес и спремност да се односи између наше две земље развијају на основу једнакости и немешања у унутрашње послове, уз препознавање разлика у погледу на одређена питања спољне политике и питања у вези са унутрашњим развојем. Наша је жеља да се односи између Југославије и Народне Републике Кине даље унапређују на свим пољима.“⁷⁰²

Титово излагање садржало је две важне компоненте – прву, афирмативну, која се ослањала на много пута поновљену опредељеност за ближи развој односа са Пекигом, и другу резервинисају, која је подвлачила да постоје јасне границе у развоју односа са било којом земљом, па и са Кином, и да их Југославија неће прелазити. „Препознавање разлика“ показаће се као посебно важно у наредне три године, током којих ће кинеско-југословенски односи ући у фазу стагнације (1972-75), бар када је реч о размени делегација на вишем државном нивоу, док ће економска и културна сарадња, постати својеврсни супститути сарадње, додуше у унапред дефинисаним и ограниченим политичким оквирима. Но пре тога, одиграла се још једна важна епизода у кинеско-југословенским односима, овог пута у УН. Само месец дана после Лин Бијао инцидента, НР Кина је коначно успела да поврати своја права у УН.⁷⁰³

---

⁷⁰² „Relations Between Yugoslavia and the People’s Republic of China“, *Yugoslav Survey, Issue 1/1972*, 112.

⁷⁰³ Управо је током упућивања честитки овим поводом, преко амбасада страних држава, из Пекинга сугерисано да се из честитке изоставља име Лин Бијаоа, што је био доказ његовог дефинитивног нестанка из политичког живота. – Terrill, *Mao...*, 351.

1.7. НР Кина и Југославија у Уједињеним нацијама (1970-1971)

Проблем кинеског представништва у УН

Почетком 1970-их, питање чланства НР Кине у међународним институцијама, а пре свега у ОУН, било је једно од оних нерешених и замрзнутих питања, које су хладноратовске поделе оставиле по страни пуне две деценије. И док су и Југославија и НР Кина прошле кроз сличне изазове револуционарне и антифашистичке борбе, Југославија је из рата изашла уједињена, а Кина подељена. То је утицало на у потпуности другачији међународни развој – док се Југославија успешно наметнула на глобалној сцени, и била међу државама-оснивачицама ОУН и њена пуноправна чланица од самог почетка,⁷⁰⁴ дотле је у случају Кине легитимитет и међународно признање после завршетка грађанског рата 1949. задржала избегличка влада на Тајвану, под именом Република Кина; нова комунистичка влада у Пекингу остала је међународно непризната и на маргини главних светских токова.⁷⁰⁵

Прво признање од стране УН, влада у Пекингу је, преко министра спољних послова, Џоу Енлаја, затражила већ у новембру 1949, месец дана по оснивању НР Кине.⁷⁰⁶ Како није било одговора, Џоу је у јануару 1950, по Маовој инструкцији, поново послао писмо председнику ГС УН, Тригве Лију, у коме је затражио у име кинеске владе да се „илегални представници остатака реакционарне банде Куоминтанга“ избаце из Савета безбедности. Мао је лично нагласио Џоу да писмо не пошаље Југославији, која је тада била једна од 10 несталних чланица СБ.⁷⁰⁷ Разлог је био већ описани спор око корејског питања, али и сукоб између Југославије и СССР-а који се појавио после 1948. И поред тога, Југославија је била једна од три државе у СБ, поред СССР и Индије, која је 1950. гласала за избацивање представника Тајвана.⁷⁰⁸

---

⁷⁰⁴ Више о југословенском статусу у оквиру ОУН и изборима за место несталне чланице у СБ УН 1949. и 1955, видети код: Jovanović, *Jugoslavija i Savet bezbednosti...*, 28-53.

⁷⁰⁵ Garver, *China's Quest...*, 304; Sutter, *Foreign Relations of the PRC...*, 29-50.

⁷⁰⁶ Keith, *The Diplomacy of Zhou Enlai...*, 36.

⁷⁰⁷ Mao Zedong issues a letter on Chinese representation at the United Nations, 7th January 07, 1950 <<https://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/112681>> Michael Sheng, „The United States, the Chinese Communist Party, and the Soviet Union, 1948-1950: A Reappraisal“, *Pacific Historical Review*, Vol. 63, No. 4 (Nov., 1994), 534.

⁷⁰⁸ И поред кинеског неријатељског држања, југословенски представник Алеш Беблер отворено је заступао југословенски став да постоји само једна влада – нова влада Народне Републике Кине. „Ова влада има поверење кинеског народа, влада Народне Републике Кине има право да представља кинески народ, јер је очигледно да је она стекла поверење огромне већине кинеског народа и јер управља претежним делом кинеског територија

Међутим, избијање Корејског рата и снажна поларизација која је пратила међународне прилике у наредним годинама, нису ишли на руку новом кинеском руководству, па је тако Република Кина, остала једини легитимни представник кинеског народа у ОУН више од 20 година. С правне тачке гледишта, питање представништва Кине у УН није било спорно, с обзиром да је она била једна од оснивачица и потписница Повеље УН.⁷⁰⁹ Питање је било само ко де јуре има легитимитет да заступа интересе Кине у УН, Тајпеј или Пекинг, имајући у виду да је фактичко стање на терену одавно било решено. Посреди је било првенствено политичко питање тако да су једино промењене политичке околности могле да измене став западних земаља на челу са САД. Клима у корист Кине почела је да се мења 1969. године, када је после дуге времена примећено да је почела да расте подршка кинеским позицијама у УН.⁷¹⁰ То је свакако било у вези са померањима у „троуглу“ и сигнаlima из Вашингтона који су говорили о спремности САД да коригују своју политику према НР Кине у скорој будућности.

Кина је у борбу за своје место у УН, за разлику од главног супарника САД, улазила са слабијих позиција – као земља без истинских савезника и у свађи са суседима; с друге стране, САД су имале знатно развијеније политичке односе, засноване на клијентелизму, посебно у југоисточној Азији, али и глобални политичко-војни савез (НАТО) иза себе.⁷¹¹ У обезбеђивању подршке, Кине је било важно савезништво сваке државе, а посебно државе са развијеним међународним везама и јаким спољнополитичким позицијама као што је то био случај са Југославијом. Опет, Југославија је имала интерес да подржи кинеско чланство у УН и на тај начин још једном демонстрира принципијелност глобалне политике коју је спроводила, али и да обезбеди будуће савезништво државе са којом је желела да развија успешне билатералне односе. Тако су се интереси Кине и Југославије преклопили још једном.

Југословенски став према чланству НР Кине у ОУН

Југословенско залагање за повратак легитимних права НР Кине, није била последица промене у југословенској политици од момента када је постала изгледна обнова дипломатских односа са Пекингом. Напротив, Југославија је принципијелно подржавала чланство НР Кине у УН од 1949, па чак и када су односи између две земље били на најнижем нивоу током 1960-их.⁷¹² На Београдској и Каирској конференцији ово питање је увек добијало подршку

Кине.“ – „Влада Народне Републике Кине има право да у ОУН представља кинески народ“, *Борба* 27. 11. 1949; Stopić, *Sino-Yugoslavian cooperation...*, 177.

⁷⁰⁹ Занимљиво је да се у кинеској делегацији која је потписала Повељу УН у Сан Франциску 1945. налазио и Донг Биву (као представник КП Кине)

https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/ziliao_665539/3602_665543/3604_665547/t18013.shtml (приступљено 21. јануара 2021).

⁷¹⁰ Резолуција којом се тражи хитна успостава законитих права НР Кине и искључење представника Чанг Кајшека из ОУН добила је подршку 48 земаља, док је 56 било против, а 21 држава је била уздржана, што је било за четири гласа више него 1968. То су били мали помаци, али ипак значајни. – ДАМСПС, ф 199, д 2, бр. 431775, ДСИП, Информација, 24. 8. 1970, 1.

⁷¹¹ Sutter, Robert G., *The United States in Asia*, Rowman&Littlefield Publishers Inc. 2008, 85-122.

⁷¹² Матес пише: „Југославија је, то треба поновити и подвући, у међувремену, без обзира на ставове Кине према њој и на различита гледања у другим питањима, без обзира на полемику која се цијело вријеме до нормализације односа водила, инсистирала на праву НР Кине да заузме мјесто у Уједињеним нацијама. Она се истовремено противила свим покушајима да се у међународном радничком покрету створи неки непријатељски фронт против

несврстаних земаља.⁷¹³ Поновно враћање „кинеског питања“ у фокус крајем 1960-их, обновило је старе аргументе на којима је Југославија градила свој став. Југословенски представник Антон Вратуша је поновио на XXIII заседању ОУН 1968. да је за Београд проблем кинеског представништва вештачки створен, у противном би било „историјски необјашњиво да ова организација није могла адекватније да изрази реалност савременог света и правилно примени принципе сопствене повеље у односу на своје чланице.”⁷¹⁴ Следеће године, чланови југословенске мисије у УН иступали су још одлучније и гласније, што је свакако било у вези са првим контактима и најавом отопљавања односа између Београда и Пекинга. Заменик шефа југословенске делегације, Лазар Мојсов, изразио је тада став Београда да је свако даље настојање да се НР Кина остави изван УН било апсурдно и да се Југославија противи вештачким и процедуралним отежавањима на путу већег учешћа Кине у међународним активностима. Посебно се истицало као апсурдно искључивање земље која је представљала четвртину светског становништва, а одржавање представништва владе коју је сам кинески народ свргнуо пре двадесет година. Мојсов је говорио и да је „супротно духу Повеље“ тражити од Генералне скупштине да сувереној нацији наметне формулу која прописује како треба да буде представљена у Уједињеним нацијама.⁷¹⁵ То је било у складу са званичном југословенском политиком, која је сматрала да би улазак НР Кине у УН био суштински важан корак, неопходан како би се постигла универзалност светске организације, озбиљно нарушене изостављањем из представљања близу 700 милиона људи.⁷¹⁶ Број чланица ОУН се удвостручио од 1945. до 1970, али без Кине, није могла бити постигнута истинска универзалност ове организације, био је југословенски став.⁷¹⁷

Имајући све наведено у виду, постаје јаснији југословенски интерес за укључивањем у групу спонзора резолуције о успостави законитих права НР Кине у ОУН половином 1970, непосредно по обнови дипломатских односа.⁷¹⁸ Одлука највишег врха југословенског руководства да се по први пут укључи као један од (укупно 18) коспонзора „прокинеске“ резолуције,⁷¹⁹ свакако је била добро прорачуната и гледала је у будућност. Подршку кинеским настојањима дао је и председник Тито лично, када је у првом разговору са кинеским амбасадором у Београду у августу 1970, приликом предаје акредитива, још једном изразио југословенску подршку кинеским напорима да заузму своје место у УН.⁷²⁰ Кина је изузетно ценила југословенски принципијелни став, одбацујући уједно као неприхватљиве позиве који су се све чешће могли чути, да би Пекинг требало да узме своје место у СБ УН, а да се решавање питања Тајвана остави за касније.⁷²¹ Поред тога, Тито се на Конференцији у Лусаки заложиио

Кине.“ – Матес, *Међународни односи...*, 218. Више о југословенској политици у УН у вези са кинеским питањем видети код: Stopić, *Sino-Yugoslavian cooperation...*, 175-207.

⁷¹³ Petković, *Velike sile...*, 149.

⁷¹⁴ „Yugoslavia at the Twenty-third Session of the United Nations General Assembly“, *Yugoslav Survey Issue 1/1969*, 117.

⁷¹⁵ Исто, 114; Југословенски став је изнео амбасадор Лазар Мојсов на дебати пред УН, када је поновио да је проблем вештачки створен од стране оних који се „плаше да би учешће НР Кине пред ОУН могло оштети њихове националне интересе“. Поновљено је да је Кина једна од оснивача УН и да без њеног учешћа у УН није могуће замислити „трајно решење проблема од којих зависе мир и безбедност света.“ – „Изоловање НР Кине од УН представља грубу повреду принципа Повеље“, *Политика*, 7. 11. 1969.

⁷¹⁶ Šahović, Milan, *Nesvrstanost i Ujedinjene nacije*, Beograd 1976, 11.

⁷¹⁷ У тренутку оснивања УН су имале 51 чланицу, а 1970. укупно 126. – Петковић, Ранко, „НР Кина и УН“, *Међународна политика*, бр. 476, 1. 2. 1970, 3.

⁷¹⁸ ДАМСПС, ф 199, д 2, бр. 431775, ДСИП, Информација, 24. 8. 1970, 4.

⁷¹⁹ ДАМСПС, ф 199, д 2, бр. 441974, Њујорк, Телеграм, 9. 11. 1970, 1.

⁷²⁰ ДАМСПС, ф 109, д 7, бр. 434706, бр. 434706, Пријем Ценг Тао код Председника Републике, 18. 9. 1970.

⁷²¹ То је заправо био нови тактички покушај САД да извуку максимум за себе – идеја је била да се примени концепт „две Кине“ који би укључивао остатак обе Кине у УН, док би НР Кина добила место у СБ и право вета. Ово решење

никад директније за обнову пуноправних права НР Кине у УН: „Постојање ОУН са прогресивним циљевима и начелима, каква су записана у Повељи, несумњиво је једно од најзначајнијих достигнућа наше цивилизације. (...) Битан услов за њихову ефикасност је прилагођавање њиховог рада савременим потребама и условима и остваривање пуне универзалности. Мислим, у првом реду, на признање легитимних права НР Кине, као и на пријем других земаља које још нису чланице светске организације. Крајње је време и да се у светској организацији усвоји Декларација о кодификацији принципа мирољубиве и активне коегзистенције.“⁷²² Југословенска штампа је пристрасно писала о овом питању, наводећи између осталог да „један емигрантско-марионетски режим представља народ и државу који с њим имају утолико везе што су га пре двадесет година, после успешног завршетка револуционарне ослободилачке борбе деградирани на ниво иностране агентуре која је нашла прибежиште на Формози“.⁷²³

Југословенске позиције олакшавала је и приметна еволуција у кинеском ставу према УН и јавно прокламовано интересовање владе НР Кине за улазак у УН половином 1970,⁷²⁴ чиме је био потврђен нови спољнополитички курс започет нешто раније. Нови прилаз концепцији ОУН прешао је пут од негирања значаја ове организације која је виђена само као средство у рукама САД и СССР, ка новом изнијансиранијем ставу кроз прихватање могућности да се ОУН може користити као платформа за заступање политике на ширем фронту идентификације са земљама које имају сличне или исте интересе, што се суштински поклапало са југословенском позицијом.⁷²⁵

У ставу Вашингтона,⁷²⁶ који је од 1961. примењивао исту тактику на сваком заседању – увек би се прво гласало о резолуцији којом се „кинеско питање“ проглашавало за „важно“, што је значило да је за његово решавање била потребна двотрећинска већина⁷²⁷ – није се могла очекивати крупнија промена ни 1970, иако је било евидентно да се америчка политика према Кини мењала. Југословенска дипломатија исправно је резоновала да би чак и достизање просте већине по први пут (иако недовољне), позитивно утицало на промену ставова неких земаља у будућности.

је било неприхватљиво за Пекинг који није желео ни на који начин да даје легитимитет Чанг Кајшековом режиму. – ДАМСПС, ф 109, д 7, бр. 434706, ДСИП, Телеграм амбасади у Пекингу, 18. 9. 1970, 2.

⁷²² Поред Југославије, подршку Кини дали су Етиопија, Авганистан, Алжир, Конго, Куба, Екваторијална Гвинеја, Гвинеја, Гвајана, Кенија, Мауританија, Нигерија, Сомалија, Судан, Сирија, Тунис и Замбија. Stopić, *Sino-Yugoslavian cooperation...*, 168; Ранко Петковић у сазивању Конференције у Лусаки месец дана пред 25. јубиларно заседање УН види јасну намеру: „У потексту ове значајне политичке одлуке налазило се сазнање да се битне програмске тачке усвојене у Лусаки могу и морају реализовати кроз механизме светске организације, као заједнички интерес несврстаних земаља и читаве међународне заједнице.“ – Петковић, Ранко, „Несврстани и Уједињене нације“, *Међународна политика*, бр. 495, 16. 11. 1970.

⁷²³ Петковић, Ранко, „НР Кина и Уједињене нације“, *Међународна политика*, бр. 476, 1. 2. 1970.

⁷²⁴ Тако је августа 1970. заменик министра спољних послова Ђи Пенгфеј рекао „да је овлашћен да изјави да је НР Кина заинтересована за улазак у ОУН.“ – ДАМСПС, ф 199, д 2, бр. 431775, ДСИП, Информација, 24. 8. 1970, 3; Кинеско интересовање за подизање репутације у свету посебно ће постати видљиво од наредне године, када је започела „банкет дипломатију“ – размењено је 290 делегација са 80 земаља у само једној години (1971). Кина је у пуној мери користила замајак створен променом америчке политике према властима у Пекингу. – Garver, *China's Quest...*, 305.

⁷²⁵ ДАМСПС, ф 199, д 2, бр. 442005, ДСИП, Депеша Пекинг, 3. 11. 1970.

⁷²⁶ О америчкој еволуцији у односу на кинеско представништво видети више код: Tudde, *A Cold War Turning Point...*, 120-143; Sutter, Robert, *Historical Dictionary of United States-China Relations*, The Scarecrow Press, Inc. 2005.

⁷²⁷ FRUS, China-US 1969-1972, Editorial Note n. 167, 572.

Југословенски представници су се од половине 1970. активно укључили у рад спонзорске групе, и покушавали су да кроз јавне наступе обезбеде што ширу подршку за кинеску ствар.⁷²⁸ Главни став југословенске дипломатске мисије при УН изношен јавно, био је да је „недопустиво за једну земљу да својом вољом спречава другу земљу да заузме легитимно место у УН, посебно када је реч о тако великој земљи као што је Кина.“⁷²⁹ На XXV јубиларном заседању у октобру 1970, НР Кина је заиста успела да по први пут добије просту већину,⁷³⁰ но како је ово питање опет проглашено за „важно“, победа је остала само „Пирова“ (61 за, 52 против, 7 неутрално).⁷³¹ На примеру овог гласања, било је евидентно да се подршка америчким ставовима по питању статуса НР Кине осипа, и да се следеће године могу очекивати још крупније промене.⁷³²

У свему овоме, скроман допринос је дала и Југославија, правилно и на време препознавши померање тежишта на глобалној сцени од анимозитета ка сфери шире кооперације и сарадње са НР Кином. Југословенска подршка није прошла незапажено у Пекингу, и како је извештавала југословенска амбасада, кинеска штампа дала је значајан публицитет југословенском ставу и подршци.⁷³³ То је само охрабрило Југославију да се и следеће године укључи још активније у пружање подршке Кини.

Улазак Кине у УН 1971.

Као што се дало наслутити из дешавања претходне године, 1971. ће се испоставити као кључна година за решавање „кинеског питања“ у УН. Заседању су претходили месеци плодних кинеско-америчких контаката, почев од пингпонг дипломатије, преко тајне посете Пекингу Хенрија Кисинџера, Никсоновог саветника за националну безбедност, у јулу 1971, и коначног обелодањивања планираног Никсоновог пута у Пекинг наредне године.⁷³⁴ Серија наведених догађаја, била је недвосмислен сигнал за многе државе које су до тог тренутка биле неодлучне, како би требало да се поставе на гласању током предстојећег заседања, иако је америчка политика према овом питању остала декларативно иста. Кина, осокољена таласом промена, видела је велику шансу за коначно решавање овог питања у 1971. и дала је све од себе да је искористи. На челу групе спонзора налазио се највернији кинески савезник у Европи, али и шире – Албанија, која је, као и ранијих година,⁷³⁵ месецима уназад лобирала „међу правим пријатељима Кине“. Југославија се поново прикључила групи спонзора резолуције и активно се дала у припрему терена за позитивно решавање овог питања.⁷³⁶

⁷²⁸ ДАМСПС, ф 199, д 2, бр. 443531, Депеша, Њујорк, 21. 11. 1970, 4.

⁷²⁹ ДАМСПС, ф 199, д 2, бр. 444807, Меморандум, 2. 12. 1970, 1.

⁷³⁰ За резолуцију о неодложној успостави законитих права НР Кине и искључење представника Тајвана, гласала је 51 чланица, 49 је било против и 25 је било уздржаних. – ДАМСПС, ф 199, д 2, бр. 443531, Депеша Њујорк, 21. 11. 1970, 1.

⁷³¹ ДАМСПС, ф 199, д 2, бр. 443531, Депеша, Њујорк, 21. 11. 1970, 1.

⁷³² Ово као „психолошку прекретницу“ види и један од главних твораца америчке спољне политике у овом периоду, Хенри Кисинџер. – Кисинџер, *Мемоари I...*, 800.

⁷³³ ДАМСПС, ф 199, д 2, бр. 444632, Телеграм, Пекинг, 25. 11. 1970.

⁷³⁴ Детаљано о овим догађајима видети код Кисинџер, *Мемоари I...*, 799-815; Jian, *Mao's China...*, 237-276.

⁷³⁵ Албанија је подносила резолуције за повратак легитимних права НР Кине од 1961. – FRUS, China-US 1969-1972, Editorial Note n. 167, 572.

⁷³⁶ Остале државе спонзори биле су: Алжир, Бурма, Цејлон, Конго, Куба, Екваторијална Гвинеја, Гвинеја, Ирак, Мали, Мауританија, Непал, Пакистан, НДР Јемен, Румунија, Сијера Леоне, Сомалија, Судан, Сирија, Танзанија, Јемен и Замбија. Укупно 23. Yearbook of the United Nations, 1971, volume 25 (New York: Office of Public Information, United Nations, 1974), 127.

У односу Сједињених Држава према „кинеском питању“, могле су се видети одређене промене, иако је Никсонов став био да ово питање треба да се решава следеће године, дакле после његове посете Кини.⁷³⁷ У међувремену, изнео је предлог о „двојном представништву Кине“ (а не о „две Кине“), што би подразумевало да у некој догледној будућности Кина располаже са два гласа,⁷³⁸ што је требало да буде прелазно решење. Но, посматрано са стране, изгледало је да се битка за чланство Тајвана више води формално, као део дуга према старом савезнику, а не као доследна борба до краја.⁷³⁹ С друге стране, Кина није желела да се погађа, и њен непомирљив став је подразумевао улазак у УН „на велика врата“, без било каквих условљавања, што је значило пуноправно чланство у свим пропратним телима и агенцијама, укључујући и место сталног члана СБ, уз јасно изражен став – „Тајван је саставни део Кине и он као самостални члан не може постојати“.⁷⁴⁰ Кина је била спремна радије да сачека још једну годину, него да одступи од своје политике.

Као и претходних година, гласању је претходила процедурална резолуција о двотрећинској већини. Југославија је била против ове резолуције, али и против америчког покушаја да Кини обезбеди два гласа у УН. Лазар Мојсов је у име југословенске мисије поручио да је за Београд неприхватљива америчка намера двоструког представљања једне земље, што је Југославија сматрала нападом на интегритет и суверенитет НР Кине.⁷⁴¹ Приликом гласања о процедуралној резолуцији (о двотрећинској већини) она је по први пут била одбачена (са 59 гласова за, 55 против и 15 неутралних) чиме су широм отворена врата повратку Кине у ОУН.⁷⁴² Одбачен је и амерички предлог да се из „албанске резолуције“ изостави део о аутоматском избацивању Тајвана пријемом НР Кине, што би заправо значило да би Кина добила два представника (61:51:16). Затим се прешло на гласање о „албанској резолуцији“, за коју је Југославија, као један од коспонзора, активно лобирала. На заседању Генералне скупштине, Лазар Мојсов је у изнео став да је решавање кинеског питања од виталног значаја за питања мира, стабилности и развоја у свету. Мојсов је апеловао да се уважи општи тренд у размишљању међу великим бројем земаља, а то је дозрелост овог проблема за решавање. „Све већи број држава чланица је признао ову стварност и изразио уверење да ће обнова законитих права Народне Републике Кине у Уједињеним нацијама – право које је Кини неправедно ускраћено – имати позитивне последице и утицати не само на улогу и ефикасност Уједињених нација, већ и на целокупне међународне односе.“⁷⁴³ За Југославију, коначно враћање НР Кини легитимних права, био би доказ да се „ток светских дешавања не може обликовати у складу са субјективним жељама појединих земаља, без обзира на њихову моћ, већ према стварности и потреби данашњег света да призна право свих земаља на равноправно учешће у међународној заједници.“⁷⁴⁴ Овде се радило о одбрани темељних принципа југословенске несврстане политике. Одбрана кинеских права значила је одбрану принципа који су онда могли да се примењују и на друге земље. Снажење УН, једине истински глобалне позорнице где су се могли

⁷³⁷ Никсонов став је био да ово питање треба да се решава следеће године, дакле после његове посете Пекингу. – FRUS, China-US 1969-1972, Editorial Note n. 167, 574.

⁷³⁸ ДАМСРС, ф 212, д 2, бр. 434803, Депеша Вашингтон, 15. 9. 1971, 1.

⁷³⁹ Објављени амерички документи показују да су се САД заиста бориле за очување позиција Тајвана, али не на уштрб односа са Пекингом. Никсонове инструкције тадашњем америчком амбасадору у УН, Џорџу Бушу старијем, „да се бори чврсто“ (“fight hard”) сведоче да је Вашингтон желео да покуша да сачува Тајван у Генералној скупштини, али је месец дана пре гласања постало јасно да ће то бити тешко изводљиво. – FRUS, China-US 1969-1972, Editorial Note n. 167, 574.

⁷⁴⁰ ДАМСРС, ф199, д2, бр 427969, Пекинг, 10.7.1970, 1.

⁷⁴¹ „Yugoslavia at the Twenty-sixth Session of the United Nations General Assembly“, *Yugoslav Survey, Issue: 1/1972*, 93.

⁷⁴² ДАМСРС ф212, д2, бр 439274, Њујорк, 27.10.1971, 1.

⁷⁴³ „Yugoslavia at the Twenty-sixth Session of the United Nations General Assembly“, *Yugoslav Survey, Issue: 1/1972*, 93.

⁷⁴⁴ Исто.

чути и гласови „малих“ земаља, доприносило је снажењу глобалне улоге и саме Југославије и Покрета несврстаних.⁷⁴⁵

Пре почетка гласања, председник југословенске делегације, Мирко Тепавац, први човек југословенске дипломатије, дао је још једном југословенску подршку НР Кине – „То није само ствар исправљања прошлих неправди, већ дубљег процеса ревизије наслеђених догми и правила. Чини се да се барем осећај стварности показује јачим од предрасуда. Стога на овој седници морамо коначно уклонити са дневног реда питање представљања Кине. Не постоје два Кине – само Влада Народне Републике Кине има право да буде легитимни представник кинеског народа у Уједињеним нацијама.“⁷⁴⁶ Јасније од овога није могло. По свему судећи, слично је размишљала и већина других држава, па је тако у коначном гласању за успоставу легитимних права у УН, НР Кина добила подршку две трећине земаља (иако јој више није била потребна) и то у односу 76 за, 35 против и 17 уздржаних.⁷⁴⁷ На тај начин, НР Кина је постала легитимни представник кинеског народа у УН.⁷⁴⁸ Овај догађај је представљао најзначајнију победу за кинески народ и за кинеску државу још од кинеске револуције.⁷⁴⁹ НР Кина се, после деценија изолације, тријумфално вратила на међународну позорницу. Прве кинеске реакције говориле су о „победи народа целог света“ и о „банкротству политике коју је дуго спроводио амерички империјализам“⁷⁵⁰. Тријумфално расположење прешло је у ликовање у закључку да је посредни био „најгори амерички пораз у историји УН“, ⁷⁵¹ чиме је у потпуности, бар у јавним иступима, био занемарен значај америчко-кинеског приближавања у припреми позитивног исхода. Улазак НР Кине у УН показао је да је стратешко приближавање САД већ дало своје резултате и значајно побољшало међународни положај Пекинга.⁷⁵²

⁷⁴⁵ О југословенској програмској политици у УН видети више код: Šahović, *Nesvrstanost...*; Petković, *Velike sile...*, 148-150.

⁷⁴⁶ „Relations Between Yugoslavia and the People's Republic of China“, *Yugoslav Survey*, Issue 1/1972, 113.

⁷⁴⁷ „Од европских земаља, став САД о двотрећинској већини подржали су само Грчка, Шпанија и Луксембург (али су биле уздржане приликом гласања о главној резолуцији). Међу латиноамеричким земљама, Чиле, Перу, Еквадор, Гвајана и Тринидад и Тобаго су се изјаснили против става САД. Од азијских земаља држање су променили Малезија, Сингапур (гласали су против САД). Иран и Турска су се уздржали. Од афричких земаља, Камерун је гласао против двотрећинске резолуције, а Боцвана и Того су се уздржали. То показује да је до значајне еволуције у односу на претходну годину дошло и код несврстаних земаља, од којих се против НР Кине изјаснило само седам земаља (ЦАР, Чад, Габон, Конго-Киншаса, Свазиленд, Лесото и Либериа). СССР и ИЕЗ су гласале против предлога САД, али су се током читаве акције држале пасивно.“ СССР је, ипак, гласао за албанску резолуцију. – ДАМСПС ф212, д2, бр. 439274, Њујорк, 27. 10. 1971, 1-3.

⁷⁴⁸ Текст резолуције коју су потписале 23 земље, а међу њима и Југославија, гласио је – „Генерална скупштина, подсећајући на начела Повеље Уједињених нација, сматрајући да је враћање законитих права НР Кине неопходно за очување Повеље УН и ствари којој организација треба да служи у складу са Повељом, признајући да су представници владе НР Кине једини законити представници Кине у УН и да је НР Кина један од пет сталних чланова Савета безбедности, одлучује да врати НР Кини сва њена права и да призна представнике њене владе за једине законите представнике Кине у УН, као и да одмах уклони представнике Чанг Кај Шека са места које законито заузимају у ОУН и свим другим телима у оквиру те организације.“ – „Албанска резолуција“, *Борба*, 31. 10. 1971, 9. За пуну резолуцију видети: <https://digitallibrary.un.org/record/192054>

⁷⁴⁹ Ипак, да све брзо и неочекивано одиграло и да је исход помало изненадио и Пекинг, сведочи признање Џоу Енлаја Курту Валдахјму да је за Пекинг није било очекивано да се ово питање реши пре 1972, односно тек после Никсонове посете. – Lüthi, Lorenz M., *Cold Wars, Asia, the Middle East, Europe*, Cambridge University Press 2020, 133.

⁷⁵⁰ ДАМСПС ф85, д8, бр 439221, Пекинг, 27. 10. 1971, Пекинг, 1.

⁷⁵¹ „A Victory for World's People, Crushing Defeat for U.S. Imperialism“ *Peking Review*, No. 44, October 29, 1971, 8. У САД реакција је била горка и у Конгресу се чак тражила освета против земаља које су гласале за избацивање Тајвана. – Кисинџер, *Мемоари I...*, 813.

⁷⁵² Jian, *Mao's China...*, 239. Занимљиво је да се признање догодило у моменту док се Кисинџер налазио у Пекингу, решавајући последња питања пред Никсонову посету наредне године. По његовим сећањима, за вест је сазнао у

У званичном саопштењу кинеске владе, неколико дана касније, уз изражено задовољство и захвалност свим земљама које су им пружале подршку, Кина је иступила и са неким програмским целинама (које је Југославија посебно чекала) – подвукла је да се неће понашати као суперсила, да осуђује свако наметање воље и манипулисање у УН од стране једне или две суперсиле, као и да ће се залагати за „једнакост свих земаља и подржавати све мирољубиве народе и земље“⁷⁵³. Ово је била музика за југословенске уши, али неће све ићи баш тако лако, што ће показати епизода са Бангладешом о чему ће бити речи мало касније.

Када је реч о утицају југословенског лобирања и активности земаља окупљених у Покрету несврстаних, он не би требало да буде прецењен, али ни потцењен. Истраживања показују да је велики број несврстаних земаља гласао за повратак НР Кине током 1960-их, сваки пут када се ово питање покретало, иако је, с друге стране, један број земаља доследно подржавао Тајван.⁷⁵⁴ На одлучујућем гласању 1971. од укупно 76 гласова, колико је добио Пекинг, 43 је потицало од несврстаних земаља (48 ако се рачунају и земље-посматрачице), док је 8 несврстаних земаља дало глас Тајпеју (односно 12, када се урачунају и оне са статусом посматрача), а уздржало се укупно 9. Ови подаци недвосмислено показују да су земље окупљене око Покрета несврстаних дале преовлађујућу подршку представништву Пекинга.⁷⁵⁵ Са овим оградама, имајући у виду да је сваки глас био важан и да се Југославија свесрдно zaloжила кроз активан ангажман у УН, њена улога и улога Покрета не може бити занемарена.

Приступањем НР Кине УН била је завршена једна важна етапа у кинеско-америчким односима, али и прва фаза кинеског политичког отварања и обнове дипломатских веза са остатком света. Пекинг је сада наступао са нових позиција које су му давале за право да своју улогу у свету види као равноправну највећим играчима, али и другим партнерима на Западу.

Реакције у Југославији

Југославија је улазак НР Кине у УН видела и као победу својих идеја и принципа, јер се упорно 22 године залагала за признање владе у Пекингу од стране УН.⁷⁵⁶ На овај начин, југословенска влада је сматрала да се враћао значај ОУН – на коју је много полагала – и то у тренутку када су САД и СССР настојали да најважније међународне проблеме решавају ван УН. На добитку су биле и несврстане земље, с обзиром да им се тако отварао могућност да се боре за обезбеђење равноправнијег положаја и решавање својих проблема пред ОУН.⁷⁵⁷ Није била неважна ни чињеница да је једна пријатељски настројена држава са којом је Југославија градила све ближе односе, заузела место у СБ УН и добила право вета. Целовито посматрано, кинеско

авиону непосредно по полетању из Пекинга (преко телекса). Тек касније ће сазнати да је Џоу Енлај приликом испраћаја на аеродрому већ знао да је Кина однела победу у УН, али како му је накнадно објаснио, није желео да буде први који ће му то саопштити. Ова епизода је посебно значајна као парадигматична у начину вођења кинеске дипломатије. – Кисинџер, *Мемоари I...*, 812.

⁷⁵³ ДАМСПС ф212, д3, бр. 440360, Пекинг, 30. 10. 1971, 1; Еуфорија која је захватила Кину много је лакше била уочљива у домаћим кинеским медијима где се говорило о „незадрживом току историје“ и о „победи народа целог света“, док је и даље нападан амерички империјализма „који још увек држи нашу провинцију Тајван“. – ДАМСПС ф212, д3, бр 442588, Пекинг, 29. 10. 1971, 1.

⁷⁵⁴ За детаљну анализу како си гласале несврстане земље у ранијем периоду и на заседању 1971, видети: Storić, *Sino-Yugoslavian cooperation...*, 200.

⁷⁵⁵ Исто, 201.

⁷⁵⁶ ДАМСПС, ф 212, д 2, бр. 439521, Делпеша, Њујорк, 26. 10. 1971.

⁷⁵⁷ Исто, 3.

представништво је виђено као позитиван корак у правцу даље релаксације у међународним односима.

Југословенска јавност је прецизно и детаљно информисана преко југословенских новинара који су пратили заседање и готово навијачки извештавали. *Борба* је тако писала како су „дупке пуна сала скупштине и галерије поздравиле овацијама исправљање двадесетогодишње неправде према народу који представља четвртину човечанства.“⁷⁵⁸ *Политика* је била још сликовитија – „Да ли се Генерална скупштина Уједињених нација још недавно могла замислити као скуп држава које ће плескати, викати од одушевљења, лупати песницама по столу и ногама по поду и скандирати у част једној победи. Такав тренутак одиграо се синоћ око 11 часова по њујоршком времену“⁷⁵⁹. *Политика* је пренела и скоро целокупну сатницу са кратким описима дешавања из минута у минут, дајући свом извештају на додатној драматици.⁷⁶⁰ Општи закључак је био да су УН коначно постигле универзалност и самим тим учиниле пуно, првенствено за себе, а онда и за целокупан међународни поредак.

Медијски презентовану позитивну слику донекле је покварило неадекватно званично реаговање од стране југословенске владе, односно чињеница да је председник Тито „закаснио“ да пошаље своју честитку у овом важном моменту.⁷⁶¹ Формалну честитку упутио је председник СИВ-а Џемал Биједић, кинеском премијеру Џоу Енлају,⁷⁶² у којој је нагласио да је у питању догађај који представља „значајан корак у правцу учвршћења мира и међународне сарадње у свету,“⁷⁶³ док је Савезни секретаријат, у име Мирка Тепавца, издао саопштење у коме су поновљена општа места о значају ове одлуке за немало читав свет.⁷⁶⁴ Кинеска страна није званично замерила Београду изостанак честитке адресиране од стране председника Тита, али је сасвим извесно да им тако нешто није промакло и да је донекле оставило горак утисак. Разлог због ког председник Тито није послао званичну честитку могао је да лежи у процедуралним питањима (о којима је било речи, односно недостатку адекватног адресата у Кини) или вероватније, у покушају нијансирања билатералних односа који је тек требало да доживе значајније унапређење. Кина је имала подршку Југославије за своју легитимну борбу, али је морала да са своје стране поради и на развоју међудржавне сарадње са Југославијом како би та подршка била потпуна и недвосмислена. Титов потез је могао да буде сигнал упућен Пекингу да је лоптица сада на њиховом терену и да на неки начин морају да узврате за указану подршку. Но, и поред тога, кинески МИП је упутио и формално захвалност Југославији за ангажовање у овој важној борби. Ли Лиенчин је испред МИП-а југословенском амбасадору у Пекингу то

⁷⁵⁸ „Кини враћена легитимна права“, *Борба*, 27. 10. 1971, 1.

⁷⁵⁹ „Кина у Уједињеним нацијама“, *Политика*, 27. 10. 1971, 1.

⁷⁶⁰ „Драматична седница на Ист риверу“, *Политика*, 27. 10. 1971, 2.

⁷⁶¹ ДАМСПС, ф 212, д 2, бр. 439385, ССИП, Пекинг, 29. 10. 1971, 1.

⁷⁶² У одговору Џоу Енлаја речено је: „Ваша земља (је) заједно са групом пријатељских земаља, тежила правди и улагала је сталне напоре да осигура обнављање свих легитимних права наше земље у Уједињеним нацијама и моментално протеривање представника клике Чанг Кајшека из Уједињених нација и свих организација придружених Уједињеним Нацијама.(..) У име кинеске владе и кинеског народа желим да изразим срдачну захвалност вашој екселенцији и југословенској влади и југословенским народима. Нека се дубоко пријатељство између кинеског и југословенског народа из дана у дан све више развија.“ – „Relations Between Yugoslavia and the People's Republic of China“, *Yugoslav Survey*, Issue 1/1972, 113.

⁷⁶³ „Честитка Биједића Чу Ен Лају“, *Борба*, 27. 10. 1971, 1.

⁷⁶⁴ „Поводом одлуке ГС ОУН о враћању законитих права НР Кини у светској организацији, чини ми особито задовољство да вам упутим своје срдачне честитке. Уверен сам да ће учешће НР Кине у ОУН имати велики значај не само за Кину и саму светску организацију, већ и за целу међународну заједницу и ствар мира у свету.“ – ДАМСПС, ф 212, д 2, бр. 439385, ДСИП, 5 управа, 2. 11. 1971.

образложио речима да су се раније Југословени борили унутар УН, а Кинези ван УН, а да ће од сада да удруже снаге.⁷⁶⁵

У интерним извештајима ССИП види се да је Југославија била задовољна својим наступом – поред већ споменутог коспонзорства, Југославија је узела и активног учешћа у дебати у Генералном комитету иступајући против америчког покушаја да наметне концепт „две Кине“ као основу за решавање овог проблема. Поред тога, Југославија је интервенисала и на седници пленума ГС током гласања о резолуцијама, чиме је, како се истицало у извештајима, дала позитиван допринос крајњем исходу гласања.⁷⁶⁶ Несумњиво је да је Југославија своју улогу у УН гледала у склопу шире концепције развоја односа са НР Кином и то се није крило – иако се у први план стављала доследност и принципијелност југословенске политике, ипак то се није могло одвојити од пријема на који је таква политика наилазила у Кини и ефекта које је имала на билатералне односе. У Београду се сматрало да је овај догађај био важан и због тога што су „УН, по први пут, биле у стању да донесу одлуку о крупном политичком питању, упркос противљењу једне и резервисаног става друге суперсиле.“⁷⁶⁷

У првом наступу пред УН Кина није јасно осудила блоковску поделу и политику интересних сфера, већ је за централну тему свог говора узела сарадњу са земљама „трећег света“, док сам појам несврстаности није спомињала.⁷⁶⁸ Југословенска дипломатија је ипак очекивала да ће се за несврстане и друге мале и средње земље „отворити могућности да се боре за обезбеђивање равноправнијег положаја у УН и у решавању савремених проблема и тешкоћа.“⁷⁶⁹ Лазар Мојсов је на првој седници по доласку представника НР Кине, управо изразио ово очекивање. Поновио је став Београда да ће кинески повратак у УН ојачати организацију и подићи њен углед у свету, али и да ће допринети остварењу основних циљева и принципа садржаних у Повељи УН.⁷⁷⁰

Од овог тренутка, започеће кинеско-југословенска сарадња у УН, а кинеске дипломате често ће тражити помоћ од искуснијих и обавештенијих југословенских колега у вези са многим процедуралним питањима која су се односила на рад ОУН и њених органа, али и подршку за избацивање Тајвана из преосталих међународних организација.⁷⁷¹ Међутим, већ следеће године Кина и Југославија ће се наћи на различитим позицијама у оквиру УН. Управо ће та епизода показати непринципијелност кинеске политике, како је то оцењено у Београду, и довешће Кину и Југославију, закратко, на супротне стране. Био је то спор око питања представништва новоствореног Бангладеша. Та епизода завређује осврт у наредном поглављу.

⁷⁶⁵ ДАМСПС, ф 212, д 3, бр. 440362, Депеша Пекинг, 30. 10. 1971.

⁷⁶⁶ ДАМСПС, ф 214, д 2, бр. 433378, Извештај са XXVI редовног заседања ГС ОУН, 30.

⁷⁶⁷ Исто, 3.

⁷⁶⁸ ДАМСПС, ф 212, д 4, бр. 442728, Депеша Њујорк, 17. 11. 1971, 3-4.

⁷⁶⁹ Исто.

⁷⁷⁰ „Relations Between Yugoslavia and the People's Republic of China“, *Yugoslav Survey*, Issue 1/1972, 113.

⁷⁷¹ ДАМСПС, ф 212, д 4, бр. 442728, Депеша Њујорк, 17. 11. 1971, 3-4; Заменик кинеског министра спољних послова, Ћиа Гуанхуа, у својим мемоарима сведочи да Кина није била упозната са начином функционисања УН. Маова упутства кинеској делегацији била су да буду у улози ученика који треба да избегава улазак у битку неприпремљен. Прво је требало темељно изучити сва комплексна питања са којима ће се делегација суочити. Био је то прагматичан приступ. – Wuthnow, Joel, *Chinese Diplomacy and the UN Security Council, Beyond the veto*, Routledge 2013, 16; Ипак, кинеска политика у УН ће током целе деценије остати „опрезна, скромна и самозатајна“. – Mark, *China and the World...*, 84.

1.8. Круна триангуларне дипломатије – Југославија и Кина у 1972.

Триангуларна дипломатија је у периоду 1969-1972. значајно изменила динамику Хладног рата. Чинило се да је највећи добитник био Вашингтон, који је стратешким померањем и преговарањем са два главна супарника успео да преокрене тренд опадања америчког утицаја у глобалним односима и да учврсти позиције водеће суперсиле. Када је у јулу 1971. обелодањен договор између САД и НР Кине о посети америчког председника 1972, чинило се да Вашингтон даје примат америчко-кинеским везама. Но, да је америчка политика била сложенија, показало је писмо које је Ричард Никсон свега неколико недеља касније, по први пут, послао директно Леониду Брежњеву, са предлогом „да постане његов партнер у расправи о ‘великим питањима’“.⁷⁷² Био је то покушај да се смањи осећај изолације Москве, али и да се тактички уравнотежи амерички прилаз двома земљама. Брежњев је на иницијативу спремно одреаговао предлогом да се наредне године одржи совјетско-амерички самит у Москви, што је Никсон прихватио, под условом да се сусрет одржи после његовог путовања у Пекинг.⁷⁷³ На тај начин, Совјети су се опет вратили у „игру“ у процесу ребалансирања односа у „троуглу“. САД су успеле да обема странама, и Кини и СССР-у, дају понуду која се није могла одбити – принципијелно уважавање уз долазак америчког председника „на ноге“.

У Београду се, као што је приказано у ранијим поглављима, промена равнотеже у „троуглу“ посматрала са доста позитивних оцена. Креатори спољне политике у Југославији, сматрали су да је овакав тренд доприносио расту преговарачких потенцијала целог света и, уопште, смањењу тензија. Међународна политика дала је сјајан преглед политичких активности на прелазу из 1971. у 1972: „Последњих неколико месеци, ако узмемо у обзир путовање председника Никсона у Кину, ратификовање уговора СР Немачке са Совјетским Савезом и Пољском и споразуме двеју немачких држава о саобраћају и транзиту, као и њихово споразумно регулисање других проблема који постоје између њих, затим ратификацију четворног споразума о Берлину, путовање председника Никсона у Москву, и споразуме потписане том приликом, разговоре које је водио француски министар Шуман у Пекингу, посете совјетског министра Громика земљама Западне Европе, путовања председника Тита у Москву и Вашингтон, поред других, међу којима и посете америчког министра Роџерса неким земљама Азије и Европе – можемо закључити да се блоковске границе нису никада чешће и лакше прелазиле и да начела мирољубивог споразумевања и преговарања нису никад тако јасно давала одређену катактеристичку међународним односима као последњих неколико месеци.“⁷⁷⁴

Побројана динамика била је ту да посведочи о јасним променама у трендовима – до скорога заклоњени, свако иза своје стране „завесе“, сада су међусобни контакти идеолошких супарника постали толико бројни и учестали, да се чинило како се ствара нови модел превазилажења

⁷⁷² Zubok, *A Failed Empire...*, 216.

⁷⁷³ Исто.

⁷⁷⁴ Радвановић, Љубомир, „Несврстани и сврстани“, *Међународна политика*, бр. 536-7, 1-16. 8. 1972.

кризних ситуација, усвајањем нове парадигме у разумевању глобалних проблема и начину њиховог решавања искључиво кроз преговарање. Те 1972. детант је био на врхунцу и савременицима се чинило да се Хладни рат полако завршава. Томе је посебно допринела незамислива сцена само неколико месеци раније – амерички председник отпутовао је у Пекинг на сусрет, ни мање ни више, већ са лидером комунистичке Кине, Маом Цедунгом. Био је то догађај који је обележио Хладни рат и индиректно убрзао његов завршетак.

Никсон у Пекингу и Москви

Када је у фебруару 1972. Никсон коначно отпутовао у Пекинг, све очи света биле су упрте у њега и Мао Цедунга.⁷⁷⁵ Био је то догађај без преседана у хладноратовској пракси, однегованој на оштром антагонизирању и сукобљавању. Од понижавајућег Далсовог одбијања да се рукује са Џоу Енлајем на Женевској конференцији 1954, до тренутка када је амерички председник разговарао са Мао Цедунгом на његовој територији, нису прошле ни две деценије.⁷⁷⁶ И једна и друга страна, разговоре су искористиле за опипавање пулса, упознавање и учење о културолошким разликама и специфичностима у начину вођења дипломатије, и уопште политике. Разговарали су о многим глобалним проблемима, а на првом месту о тадашњој ситуацији у Азији (првенствено о рату у Вијетнаму), о односу према СССР-у, и наравно о Тајвану, око ког ће и остати највише спора. Ипак, било је приметно Маово задовољство што је амерички председник дошао у Пекинг. Једна од првих ствари које је рекао Никсону била је да „наш стари пријатељ Чанг Кајшек не би одобрио ово“, што је насмејало Американце.⁷⁷⁷ Поред Тајвана, друго питање које је највише бринуло Маоа тицало се кинеске безбедности. Приликом разговора, Никсон је кинеском лидеру пружио уверавање да ће се „САД супротставити сваком покушају СССР-а да се укључи у агресивну акцију против Кине“.⁷⁷⁸ Кина је морала бити

---

⁷⁷⁵ Маово виђење о перспективи промене политике према САД, изречено у неформалном разговору са личним лекаром, било је: „Сједињене Државе и Совјетски Савез су различити... Сједињене Државе никада нису окупирале кинеску територију. Нови председник Америке, Ричард Никсон, дугогодишњи је десничар и вођа антикомуниста. Волим да се бавим десничарима. Они кажу оно што стварно мисле – нису попут левичара, који кажу једно, а мисле друго.“ – Garver, *China's Quest...*, 292.

⁷⁷⁶ Џон Фостер Далс, државни секретар у Ајзенхауеровој администрацији, не само да је одбио да се рукује са Џоу Енлајем, већ је изјавио и да се њих двојица могу срести само „у аутомобилској несрећи.“ Гест дипломатског понижења није остао неупамћен и Никсон је, осећајући одговорност због таквог понашања претходника у америчкој администрацији, инсистирао је да он буде први који ће пружити руку премијеру Џоу приликом слетања на Пекиншки аеродром, иако је дипломатска пракса налагала да то учини домаћин. Није случајно да су слике са аеродрома на којима се види како се рукују Никсон и Џоу биле наглашено експлоатисане током и после посете у америчкој штампи. Кисинџер је често волео да препричава ову епизоду, коју је сматрао веома значајном и симболичном у развоју кинеско-америчких односа. – Kissinger, *White House Years 1968-72*, Phoenix Press, 2000, 1081; Питању руковања у контексту понижења које су Кинези доживљавали од стране западних држава од времена Опијумских ратова значајну пажњу је посветила и Маргарет МекМилан у својој књизи која се сматра најпотпунијим описом Никсонове посете Пекингу. – М. MacMillan, *Nixon and Mao, The Week That Changed the World*, New York 2007, 30-31.

⁷⁷⁷ За више извода из прве руке, учесника и сведока, видети: Charles, Kennedy, *Nixon Goes to China*, The Association for Diplomatic Studies and Training: Foreign Affairs Oral History Project, 1998. Приступљено 21. фебруара 2020.

⁷⁷⁸ FRUS, 1969–1976, Volume XVII China, 1969–1972, Doc. 196. Memorandum of Conversation Beijing, February 22, 1972, 736. Слично уверавање Никсон је понудио преко Кисинџера пре пута у Пекинг. По свему судећи, Никсон је показивао спремност да, ако треба и војно, заштити Кину од совјетске агресије. Важан услов посете било је Никсоново обећање да се америчка страна неће споразумевати са совјетском на рачун Кине. Li, Xia, *Mao and the Sino-Soviet Split...*, 259; S. Mahmud Ali, *US–China Cold War Collaboration 1971–1989*, Routledge 2005, 52.

најзадовољнија тиме што су се две стране сложиле око принципа супротстављања „хегемонији“, кодном термину који се односио на совјетску експанизију.⁷⁷⁹ Резултат сусрета двојице лидера био је Шангајски коминике,⁷⁸⁰ необичан документ у дотадашњој дипломатској пракси, у коме су се две стране сложиле да се не слажу – био је то врхунац дипломатске вештине кинеског лидера, који је у први мах збунио и тешко збуњивог Кисинџера, да би се на крају показао као идеално изваган политички документ, заправо једини могући у датим околностима. Две стране су навеле многобројне разлике, али су се у битном сложиле – да је потребно наставити даље са преговарањем како би се решили многобројни међународни проблеми.⁷⁸¹

Један део разговора између Никсона и Џоу Енлаја био је посвећен Југославији. Кинески премијер је био тај који је покренуо тему совјетских аспирација на Балкану, на шта је Никсон директно упитао да ли мисли на Југославију. Џоу је појаснио да на првом месту мисли на Румунију, а потом и на Југославију. Никсоново мишљење је било да ће југословенска безбедност бити у опасности после Тита и да се „Југословени тога боје“.⁷⁸² Џоу Енлај се сложио са овом оценом, и додао је кинеско запажање да су Совјети већ ангажовани у субверзивним делатностима у Југославији, чиме је свакако желео да нагласи перманентну нестабилност унутрашњих југословенских прилика. Помало нехајно је звучао Никсонов одговор „и ми смо тако чули“, док је Кисинџер вероватно осетивши потребу да јасније подвуче Џоуово запажање, додао да су Совјети „веома активни“ у Југославији.⁷⁸³

Ту се радило о раније спомињаним бригама које су делили и у Вашингтону и у Пекингу, а по питању совјетске активности на Балкану. Инсистирање на овој теми и у разговорима са другим партнерима, а не само у билатералним сусретима са југословенском страном, открива да је страховање САД и Кине у вези са совјетским аспирацијама на Балкану било трајније, а не само тактичке (и преговарачке) природе.

У Београду су пажљиво посматрали Никсонову посету. Југословенска штампа је од првог момента када је обелодањено да ће Никсон отићи у Пекинг писала у афирмативном тону, а исто тако је пропратила и саму посету.⁷⁸⁴ Од када је започело кинеско-америчко отварање, Југославија је и званично, али и незванично, давала подршку процесу кинеско-америчког приближавања, видећи у томе свој интерес. Од саме Никсонове посете се много очекивало, пре свега у правцу даљег смањења тензија у свету и отпочињања нове ере истинског преговарања у међународним односима. У извештајима ССИП-а, о посети је забележено: „Далекосежност сагласности Кине и САД може се видети пре свега кроз прихватање принципа мирољубиве коезистенције као основе за њихове будуће односе и решавање међународних проблема, што има шири значај. Овим се отварају перспективе превазилажења дугогодишње затегнутости у односима између две земље и отклања могућност избијања међусобног сукоба.“⁷⁸⁵ Главни закључак после посете је био да је Никсонов одлазак у Пекинг јачао позиције Кине и да јој је отварао нове опције, док је као највећи губитник виђен СССР, који је био принуђен да тражи

⁷⁷⁹ Sutter, *U.S.-Chinese Relations...*, 75.

⁷⁸⁰ Young, Kent, *International Relations...*, 286.

⁷⁸¹ Jian, *Mao's China...* 274-5; Li, Xia, *Mao and the Sino-Soviet Split...*, 259-260; Кисинџер чак наводи да је од овог периода, између Кине и САД започело „квази савезништво“ и да је по први пут САД добио јасну улогу у кинеској стратешкој игри као важан фактор у политици супротстављања СССР-у. – Н. Kissinger, *On China*, New York 2011, 276.

⁷⁸² FRUS, 1969–1976, Volume XVII China, 1969–1972, Doc. 196. Memorandum of Conversation Beijing, February 22, 1972, 744.

⁷⁸³ Исто.

⁷⁸⁴ АЈ 507 ЦК СКЈ IX, 60/II/159-214, ССИП, Прелиминарна оцена посете Никсона Кини и резултата кинеско-америчких разговора на највишем нивоу, 3. 3. 1972, 11.

⁷⁸⁵ Исто, 2.

нова решења и нове путеве за обезбеђивање својих интереса у свету.⁷⁸⁶ Сматрало се да је најављена Никсонова посета Москви требало да амортизује ефекте његовог пута у Пекинг, али да није могла да их умањи. Највећа непознаница за Београд била је да ли је Кина на овај начин прихватила Никсонову доктрину према Азији и да ли је то била цена за разбијање совјетско-америчког монопола.⁷⁸⁷ То страховање каква ће бити кинеска политика у Азији после америчког повлачења из Вијетнама, наставиће се и у наредном периоду, и постаће посебно изражено после завршетка Вијетнамског рата. Поред тога, Југославија је била забринута и због начина на који су се САД повлачиле из Вијетнама – уз кишу бомби, и око тога је било доста несугласица између Београда и Вашингтона у овом периоду.⁷⁸⁸

Када је реч о америчкој политици према Кини, из Београда се јасно видело да је амерички приступ према Пекингу био двојак – на регионалном нивоу је Америка прихватала Кину као равноправног партнера, али ју је на глобалном и даље третирао као играча мањег калибра од СССР, коме су се могли придодати атрибути глобалне силе тамо где то буде потребно, а посебно у склопу односа са СССР.⁷⁸⁹ Био је ово изузетан увид који ће ускоро постати јасан и самом Пекингу и који ће довести до успоравања у развоју америчко-кинеских односа. У Београду су процењивали и да Кина неће желети да кроз нормализацију односа са САД себи наметне трајна ограничења и зависност од политике САД, бар не више но што јој је било потребно да би обезбедила баланс према СССР.⁷⁹⁰ И ово је била тачна оцена, и управо делом из жеље да избегне већу зависност од САД, Мао ће у наредним годинама модификовати кинеску спољнополитичку платформу, о чему ће бити речи у наредном поглављу.

За разлику од ранијег позитивних оцена из Београда о последице ове политике према земљама Трећег света, сада је упозоравано да може доћи до новог ривалства великих сила у „тзв. недефинисаним просторима и у односима према тзв. трећем свету“.⁷⁹¹ Југославија је, ипак, видела у овим променама и ширењем базе међународних односа, прилику за себе. Посебну пажњу у Београду су придавали чињеници да су две земље „прихватиле за основу својих односа принципе мирољубиве коегзистенције“, као и у изјави да се и Кина и САД „противе споразумевању на рачун трећих земаља и подели света на интересне сфере“.⁷⁹² Иако се очекивало да ће посета имати дејство на смањење затегнутости у свету, отклањање опасности од ширег сукоба и на решавање неких отворених међународних проблема, попут Вијетнама, као потенцијална опасност видела се могућност јачања ривалитета, посебно у Азији,⁷⁹³ што ће бити још једно прецизно и далековидо запажање.

После Никсонове посете Пекингу, у Београд није стигло обавешетње званичног Пекинга о тим разговорима (кинески амбасадор је само куртоазно пренео да су у Пекингу позитивно и са задовољством прихватили југословенске позиције и оцену посете), али је зато Никсон, у складу са праксом коју је поштовао током свог председниковања, послао писмо председнику Титу, у ком га је информисао о резултатима посете. Као главно достигнуће, Никсон је издвојио постигнуту сагласност о принципима међународног понашања, односно да спорове треба решавати без прибегавања употреби силе или претњи силом.⁷⁹⁴ То је заправо била сагласност да

⁷⁸⁶ ДАМСПС, ф105, д12, бр. 410245, ДСИП, 17. 3. 1972, 7.

⁷⁸⁷ Исто.

⁷⁸⁸ D. Vogetić, *Jugoslovensko-američki odnosi u vreme bipolarnog detanta 1972-1975*, Beograd 2015, 49-50.

⁷⁸⁹ ДАМСПС, ф105, д12, бр. 410245, ДСИП, 17. 3. 1972, 8.

⁷⁹⁰ Исто, 9.

⁷⁹¹ Исто, 11.

⁷⁹² ДАМСПС, ф75, д17, бр. 424291, 9. 6.1972, ССИП, Информација о НР Кини и југословенско-кинеским односима, 4.

⁷⁹³ Исто.

⁷⁹⁴ Председник Никсон председнику Титу, Вашингтон 27. 3. 1972, у: *Сједињене Америчке Државе, Поруке председника Југославије и Сједињених Америчких Држава 1944-1980*, Архив Југославије 2014, 85.

је совјетска политика у међународним односима неприхватљива, и да ће се две државе убудуће одупирати томе.

Да Никсонова намера, ипак, није била да гради односе са Кином искључиво на антисовјетској агенди, показала је већ споменута посета Москви, свега два месеца касније. Исто се не би могло рећи за Брежњева, коме је Московски самит послужио као својеврсни тас на ваги у нарушеном балансу после Никсоновог сусрета са Маом.⁷⁹⁵ Никсон и Брежњев су тада постигли сагласност о важности успоравања трке у наоружању, потписивањем споразума САЛТ I о ограничењу у броју нуклеарних глава.⁷⁹⁶ Московски самит чинио се као природни завршетак једног дугачког циклуса који је обележило стратешко померање суперсила и глобално редефинисање односа. Толико, да су неки савременици то видели као крај Хладног рата.⁷⁹⁷

На таласу оптимистичних оцена доношених у свету у првој половини 1972. у Београду је слично писао и Лео Матес. Он је тако у својим текстовима у „Међународној политици“, бележио да су Никсонов одлазак у Пекинг и Москву били доказ престанка Хладног рата – „Никсонов пут је знатно допринјео томе да се свјетска атмосфера потпуније рашчисти од хладноратовске загађености која је тровала политичку атмосферу послеријатног времена.“⁷⁹⁸ Оно што је сматрао важним за „нову послерије-хладноратовску атмосферу“ била је већа могућност „комбинација у дипломатској игри у којој је све теже, па и на краћи рок, предвидјети понашање појединих сила.“⁷⁹⁹ Но, упозоравао је да је „наивно мислити да престанак хладног рата аутоматски ствара стање хармоније и искључује разне конфронтације и маневре појединачно или у договору. Једном ријечи, и међусобно разумијевање и респектовање, као и слобода да се контроверзни ставови изнесу отворено, а да се не прекину токови преговарања, све то је могуће само у атмосфери ослобођеној отрова хладног рата“.⁸⁰⁰ Главни закључак је гласио да је промена суштинска и темељна – „Ера послерије хладног рата, као што је речено, неће бити ера мира и хармоније, али то исто тако није нити враћање на старо стање од прије хладног рата или чак од прије првог свјетског рата. Технички и друштвени напредак не допушта такво враћање унатраг. Треба да се спремимо да погледамо у очи будућности која носи више обећања и наде од периода хладног рата, али и доста неизвјесности.“⁸⁰¹ Матес је уочио и важну разлику између Никсоновог одласка у Пекинг и у Москву: „Постоји велика и основна разлика између ова два сусрета. У првом је била ријеч о крчењу нових стаза, а у овом другом о провјери ефеката те нове ситуације

⁷⁹⁵ У разговору између Никсона и Брежњева, совјетски лидер је искористио прилику да упути оштре оцене на рачун Пекинга, речима да „Кина нема сопствену принципијелну спољну политику“ и да само „жели да завади разне државе.“ Нагласио је и да је сигуран како Никсон то разуме. Била је то неувијена критика кинеске политике и покушај умањивања значаја и домета кинеско-америчког договарања и Шангајског коминикеа. – FRUS, 1969–1976, Volume XIV, Soviet Union, October 1971–May 1972, 271. Memorandum of Conversation, Moscow, May 24, 1972 <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1969-76v14/d271>

⁷⁹⁶ Garthoff, *Detente and Confrontation...*, 118-122; Никсон је писао Титу и после сусрета са Брежњевим. У писму је навео да су се „САД и СССР одрекле сваке претензије на специјална права или предности у светским пословима и изричито смо признали суверену једнакост свих држава“. Колико год лепо звучала оваква формулација, Никсон је и сам био свестан њених ограничења, и већ у следећој реченици је изрекао дозу скепсе написавши: „Свестан сам, наравно, да нема споразума који може присиљавати велике силе да делују против својих интереса како их оне тумаче.“ – Председник Никсон председнику Титу, Вашингтон 3. 6. 1972, *Поруке председника Југославије и Сједињених Америчких Држава 1944-1980*, Архив Југославије 2014, 89.

⁷⁹⁷ Young, Kent, *International Relations...*, 289; S. Mahmud Ali, *US–China Cold War Collaboration 1971–1989*, Routledge 2005; Kathryn Jacques, *Bangladesh, India and Pakistan, International Relations and Regional Tensions in South Asia*, Palgrave Macmillan UK 2000, 221-2.

⁷⁹⁸ „Никсон путује у Москву“, *Међународна политика*, бр. 529, 16. 4. 1972, 18.

⁷⁹⁹ Исто.

⁸⁰⁰ „Резултати Никсоновог пута у Москву“, *Међународна политика*, бр. 533, 16. 6. 1972, 9.

⁸⁰¹ Исто, 11.

на добро испитане стазе по којима се, иако споро, ипак незауоставно крећу совјетско-амерички односи.⁸⁰²

Матесов став наведен је у ширем изводу, јер је сликовит приказ значаја који је промени у 1972. био придат од стране, не самог Матеса, већ југословенске дипломатије, уопште. Оваква размишљања наслањала су се на ставове многих посматрача и остављао се утисак да је промена толико темељна да ће суштински изменити ток историје. Са веће удаљености, постало је јасно да Хладни рат није завршен 1972, али да јесте у значајној мери прекомпоновао међународне односе, и по мишљењу неких аутора, утро пут крају Хладног рата на начин на који је завршен, поразом Совјетског Савеза.

Тито у Москви

Свега неколико недеља после Московског самита, Тито је отпутовао у Москву, као први државник који је посетио СССР после Никсона. Уједно, био је то први Титов одлазак у Москву после пуних пет година.⁸⁰³ Југословенско-совјетски односи претрпели су много штете у претходним годинама. Од Брежњевљеве посете 1971. почели су да се поправљају, али још увек нису били достигли задовољавајући ниво. Титова посета Москви требало је да означи нову еру у односима две земље и да послужи као истински доказ да су размирице око Прашког пролећа биле превазиђене. Брежњевљева потреба да демонстрира совјетско-југословенско пријатељство, нападно се очитовала у одлуци да југословенском председнику приликом посете буде додељен највиши совјетски орден – Орден Лењина. Тито је, уз то, био први страни државник коме је дарован маршалски мач Црвене Армије.⁸⁰⁴

Југославија је препознавала да је совјетски интерес за ближе односе са Југославијом био повезан за ширим међународним кретањима, али и са активнијом југословенском политиком према великим силама.⁸⁰⁵ Брежњев се поставио знатно флексибилније но годину дана раније, када је имао потребу да и даље дели лекције југословенском руководству. Чинило се да је развој ситуације у 1972. утицао на совјетског лидера да реалније приђе светским проблемима, али и политици према Југославији. Сам Тито је неколико недеља касније, групи америчких сенатора који су посетили Југославију, посведочио да никада није био боље примљен у Москви но тог пута.⁸⁰⁶ Из доступних извора се види да је Брежњев заиста био одабрао знатно мекши приступ но раније и да му је главна намера била да што ближе веже Југославију за Совјетски Савез.⁸⁰⁷ Брежњев је, наиме, понудио и конкретнију економску и војну сарадњу, у односу на ону која је стизала са Запада. Упркос учесталој размени посета са америчком страном, Тито је дошао до

⁸⁰² „Никсонова посјета Кини“, *Међународна политика*, бр. 526, 1-16. 3. 1972, 3.

⁸⁰³ Тито је у Москви боравио од 5. до 10. 6. 1972. године.

⁸⁰⁴ Моћник, *United States-Yugoslav Relations...*, 127.

⁸⁰⁵ Информација о посети председника СФРЈ и председника СКЈ Ј. Б. Тита СССР-у, јун 1972. у: Документа о спољној политици Југославије, „Југославија-СССР, сусрети и разговори на највишем нивоу руководиоца Југославије и СССР 1964-1980“, Том 2, Београд 2016, 550.

⁸⁰⁶ „Никада ме нису примили на овакав начин као овога пута. Имао сам врло отворен дијалог са Брежњевом у четири ока. Они нас прихватају такве какви јесмо, на равноправној основи, онако како треба да буду односи две независне државе. Никаква доктрина не важи за нас.“ –Вогећ, *Jugoslovensko-američki odnosi u vreme...*, 47.

⁸⁰⁷ Информација о посети председника СФРЈ и председника СКЈ Ј. Б. Тита СССР-у, јун 1972. у: *Југославија-СССР...*, 556.

закључка да је Никсон неспреман да суштински унапреди економске и војне везе са Југославијом, што му је остављало само један избор – окретање СССР-у.⁸⁰⁸

Совјетска политика према југословенско-кинеским односима је, како је то већ приказано, била изузетно опрезна, али и упорна у покушајима да Кину представи као пример непринципијелне и непоуздане државе са којом се није могло сарађивати, што је требало да буде порука саговорнику о неприхватљивости ближих односа са Пекингом. У разговору са Титом, Брежњев се задржао само на уопштеној критици Кине због отежавања достављања совјетске помоћи Вијетнаму, док је Громико квалификујући кинеску спољну политику као шовинистичку и великодржавну, по виђењу Београда, желео да стави на знање како у југословенској политици према Кини постоје одређене илузије, односно да „декуражира шири развој југословенско-кинеских односа.“⁸⁰⁹ Да ни у Кини нису били одушевљени југословенско-совјетским везама, показује то што посета председника Тита није била забележена у кинеској штампи.⁸¹⁰ Но, важно је навести и да је у овом периоду постојао висок степен сагласности југословенске и совјетске политике према разним питањима – од разоружања, преко Индокине до Блиског истока, што ће у наредном периоду рађати бригу како у Вашингтону, тако и у Пекингу.

Важност коју је Никсон придавао југословенско-кинеским везама, и тактичност у прилазу коју је одабрао, сведочила је о искреној намери да се Југославија не осети угроженом или изопштеном из политике померања. Из тог разлога, али и из жеље да сазна више о Титовом боравку у Москви, Никсон је послао у Београд у јулу 1972. државног секретара Вилијема Роџерса. Био је то уједно наставак политике давања подршке независности земљама које су се одупирале Москви (Роџерс је на истој турнеји посетио Румунију и Мађарску).⁸¹¹

Прва ствар коју је Роџерс пренео, била је да га је Никсон послао како би уверио председника Тита да није дошло до договарања са СССР-ом „иза леђа наших пријатеља.“⁸¹² Роџерс је саопштио да му је председник Никсон „ставио у задатак да пренесе председнику Титу да приликом сусрета на врху у Москви није закључен никакав тајни споразум са СССР-ом, нити је постигнут икакав договор на рачун Југославије.“ Тито је ово прихватио са одобравањем, речима да му је исто рекао и Брежњев. Иако је само годину дана раније, приликом посете САД, југословенски председник јасно и нескривено показао америчкој страни да је у врху југословенског руководства постојао страх од совјетске агресивне политике према Београду, сада је Роџерсу пренео да су се „Совјети поставили много флексибилније“ и да нису вршили никакав притисак на Југославију, нити су тражили базе. Допунио је свој утисак речима „да су нас Совјети прихватили онакве какви јесмо“.⁸¹³ Титова намера је била да нападно покаже да су доноси са СССР сада били знатно бољи но претходне године, и то није била само политичка изјава већ и утисак који јесте био доминантан у врху југословенског руководства, што потврђују извештаји из ССИП-а у којим се изражавало искрено задовољство постигнутим напретком у југословенско-совјетским односима. Тито није пропустио да спомене и важност југословенско-совјетских веза, уз напомену да Југословени у Совјетском Савезу могу да продају оно што не могу на западним тржиштима.⁸¹⁴ Била је то суптилна критика и израз незадовољства, због

⁸⁰⁸ Josip Močnik, *United States-Yugoslav Relations...*, 128.

⁸⁰⁹ Информација о посети председника СФРЈ и председника СКЈ Ј. Б. Тита СССР-у, јун 1972. у: *Југославија-СССР...*, 561.

⁸¹⁰ Исто, 563.

⁸¹¹ Garthoff, *Detente and Confrontation...*, 125.

⁸¹² FRUS, US-Eastern Europe 1969-1972, Doc. No. 238. Telegram From the Department of State to the Embassy in Yugoslavia, Washington, July 25, 1972, 601.

⁸¹³ Председник Никсон председнику Титу, Вашингтон 8. 8. 1972, у: *Поруке председника Југославије и Сједињених Америчких Држава...*, 216.

⁸¹⁴ FRUS, US-Eastern Europe 1969-1972, Doc. No. 238. Telegram From the Department of State to the Embassy in Yugoslavia, Washington, July 25, 1972, 602.

недовољне економске сарадње Југославије са Западом, упркос свој званичној позитивној реторици.

У писму које је одмах после Роџерсове посете послао Никсону, Тито је поновио главне утиске, али је било упадљиво да је, и поред тога што је поздравио америчко-кинеско усаглашавање по питању међународних принципа у решавању проблема, ставио већи нагласак на Никсонов договор са Москвом јер се, по Титовом виђењу, једино на тај начин истински смањивала опасност од избијања рата. Тито је изразио и своје дубоко уверење да совјетска влада има стварни интерес за решавањем међународних проблема.⁸¹⁵ Није пропустио да своју подршку напорима америчког председника да побољша односе са СССР-ом и Кином укомпонује у југословенску спољнополитичку агенду: „Желим при томе да напоменем да узроке и суштину затегнутости и нестабилности у свијету ја прије свега видим на ширим релацијама политичке и економске равноправности, употребе силе и притисака, колонијализма и сиромаштва. Остале земље зато са правом очекују да ће се проширење базе односа великих сила одразити повољно и на могућности рјешавања горућих међународних проблема, прије свега на положај и судбину народа којима се још увијек оспорава право на слободу, независност и самосталан развој“.⁸¹⁶

Титово очекивање да ће „проширење базе односа великих сила“, означити квалитативну промену у начину третирања међународних проблема, представљало је одраз духа времена, и виђења детанта као крупне хладноратовске промене после које се креирају нова правила игре. У стварности, тренутак у коме је Тито ово писао био је врхунац „биполарног детанта“, којег је биполарним чинило задржавање монопола две силе у погледу решавања најважнијих светских питања. У време „биполарног детанта“ скоро па је постигнут идеал међународног поретка „који почива на равнотежи и консензусу силе и легитимитета најмоћнијих“.⁸¹⁷ Такав концепт је био у супротности са принципима и идејама Покрета несврстаних, што ће довести до опрезнијих закључака у погледу поклапања интереса југословенске спољне политике и главних светских процеса.

Све до сада изложено, сведочи да балансирање у „троуглу“ за Београд није било лако, и да се радило о захтевној дипломатској гимнастици, али да је напрегнута југословенска спољнополитичка активност у периоду 1970-72, у чисто билатералном смислу, доносила добре резултате. Југославија је успела да значајно поправи односе са све три државе које су својим активностима у оквиру „триангуларне дипломатије“ обележиле период 1969-1972. За Југославију је било важно да је успела да се наметне као незаобилазан партнер за све три стране, иако су се унутар „троугла“ задржале велике размирице. Но, да није све било идилично ни у односима између Југославије и земаља „троугла“, постало је видљиво током јесени 1972, када је Југославију њена принципијелна политика према земљама „трећег света“, довела у сукоб са НР Кином у тренутку када се пред УН покренуло питање пријема новооснованог Бангладеша.

Спор између Југославије и Кине око Бангладеша

Мало после уласка НР Кине у УН, дошло је до наглог заоштравања ситуације на простору индијског потконтинента. Побуна народа Бенгали, који је насељавао територију Источног

⁸¹⁵ Председник Тито председнику Никсону, Бриони 30. 6. 1972, у: *Поруке председника Југославије и Сједињених Америчких Држава...*, 93.

⁸¹⁶ Исто, 91.

⁸¹⁷ Вогећ, *Југословенско-амерички односи у време...*, 8.

Пакистана, против владе у Исламабаду (Западни Пакистан), добила је (не)очекивану подршку у виду индијске војне помоћи у децембру 1971. Овакав потез Индире Ганди, у ионако затегнутој ситуацији, довео је цео азијски простор до усијања, запретивши даљом ескалацијом у скоб већих размера. Наиме, свега неколико месеци пре интервенције, у августу 1971, влада у Њу Делхију је потписала споразум о војној помоћи са Москвом, чиме је пореметила равнотежу у јужној Азији.⁸¹⁸ До приближавања СССР и Индије дошло је свега месец дана пошто је објављен Никсонов пут у Пекинг и представљало је реакцију на приближавања Кине и САД, што је виђено као ремећење раније равнотеже у овом делу света. У Москви и Њу Делхију су сматрали да на овај начин само враћају већ поремећени баланс у претходно стање.⁸¹⁹

Индијска интервенција у Источном Пакистану довела је Кину у изузетно неугодну позицију. Пакистан је био један од најближих кинеских савезника, толико да је Мао ставио забрану да се критикује и напада за време Културне револуције (Пакистан је био једина таква азијска држава),⁸²⁰ што само по себи говори колико је Исламабад блиско доживљаван у Пекингу. При том, Пакистан је био и близак амерички савезник, што је додатно компликовало ситуацију. САД су биле узнемирене индијско-пакистанским сукобом, а посебно опасношћу од ескалације у кинеско-индијски сукоб (због кинеске потребе да заштити Пакистан), што би довело до потенцијалног совјетско-кинеског сукоба (због совјетске обавезе да заштити Индију), чиме би домино ефекат срушио америчку политику у јужној Азији која је ионако трпела тешке ударце.⁸²¹ Америчка флота се брзо створила у Бенгалском заливу, како би одвратила СССР од било какве намере да се умеша у сукоб.⁸²² Управо су кинеска и америчка координисана политика и јак притисак на Индију дали резултат и спречили напад на Западни Пакистан и његово уништење.⁸²³ Ова важна епизода у стратешким померањима у јужној Азији само је још једном потврдила значај кинеско-америчког приближавања и додатно учврстила Пекинг у уверењу о исправности предузетог курса, чији је један од циљева било сузбијање индијско-совјетске претње по кинеску безбедност.⁸²⁴

Коначан резултат индијско-пакистанског рата био је настанак нове државе у Азији – Источни Пакистан прогласио је независност, променио име у Бангладеш и затражио пријем у УН 1972. године.⁸²⁵ Но, иако Кина није могла да утиче на коначан исход индијско-пакистанског рата, могла је да се жестоко супротстави међународном признању новонастале државе. Иако је

---

⁸¹⁸ Garver, *China's Quest...*, 310. Увид у Никсонову документацију показује да је Бела кућа доживљавала совјетско-индијску реакцију као део стратегије понижења Кине, али делимично и САД. – Tudda, *A Cold War Turning Point...*, 155.

⁸¹⁹ Исто.

⁸²⁰ Garver, *China's Quest...*, 308.

⁸²¹ Никон и Кисинџер су на индијско-пакистански рат одговорили „готово хистерично“. Из Вашингтона су совјетско-индијски потези виђени као део завере са циљем поткопавања америчке триангуларне дипломатије, посебно америчке покушаје да ојачају Кину као противтежу Совјетском Савезу. Тражили су Брежњевљеве гаранције да Индија неће напасти западни Пакистан. Поставило се питање Никсоновог путовања у Москву наредне године. – Zubok, *A Failed Empire...*, 217.

⁸²² Овај потез америчког председника толико је разљутио Брежњева, да је чак интерно, у уском кругу сарадника, изнео предлог да се Индији ода тајна атомске бомбе. – Zubok, *A Failed Empire...*, 217.

⁸²³ Garver, *China's Quest...*, 313.

⁸²⁴ Кинески страхови добили су потврду убрзо када је потписан Споразум о пријатељству између Индије и Бангладеша у марту 1972. године. Споразум је практично давао овлашћења Индији да се умеша у случају доласка на власт било какве антииндијски оријентисане групе. То је потврђивало кинеске сумње да је Бангладеш био само пион у рукама Индије. – Jacques, *Bangladesh...*, 101. Детаљан приказ ове епизоде са анализом сва три угла, видети код: Garthoff, *Detente and Confrontation...*, 263-288.

⁸²⁵ Више о овом сукобу и процесу настанка Бангладеша видети код: Richard Sisson, *War and Secession – Pakistan, India, and the Creation of Bangladesh*, University of California Press 1992.

само годину дана раније, управо Кина била држава која се борила за уважавање политичке реалности и улазак у УН, а сада је ту реалност оспоравала Бангладешу.

С друге стране, Југославија је имала блиске везе са владом у Делхију и подржавала је индијску политику у региону. Стога није било неочекивано што је поздравила оснивање Бангладеша. Југословенска штампа је нашироко писала о правима народа Бангладеша на самопредељење, стављајући их у контекст шире антиколонијалне борбе.⁸²⁶ Различите позиције које су заузеле по овом питању, довешће Југославију и Кину на супротне стране у УН, само годину дана пошто су успешно сарађивале на питању признавања легитимних права НР Кине у истој организацији.

Случај је хтео да Југославија опет буде нестална чланица СБ, као и у време Корејског рата 1950, када се управо са Кином сукобила око виђења узрока и начина решавања овог конфликта, о чему је било речи. Званични Пекинг је куртоазно и са „задовољством“ примио ову вест, изразивши наду да ће две државе „добро сарађивати у многим питањима“.⁸²⁷ Но, показаће се да неће бити баш тако, јер ће се управо Југославија бити међу државама које ће се оштро супротставити кинеским ставовима према Бангладешу.

Југословенска влада је, са своје стране, од самог почетка давање подршке Бангладешу посматрала кроз ширу агенду борбе за интересе „трећег света“, што је био један од приоритета њене спољне политике. Заступала је став да би пријем Бангладеша у УН ојачао не само његову независност и самосталност, већ и несврстаност уопште.⁸²⁸ Београд је сматрао да су кинеске позиције изолације Бангладеша дугорочно неодрживе, с обзиром да је новонасталу државу већ признало „преко 80 чланица ОУН“.⁸²⁹ Пред Уједињеним нацијама, Југославија је бранила право Бангладеша аргументима да је признање легитимитета владе у Даки ствар „реалности, универзалности ОУН, начела неконфронтације, и да доприноси стабилизацији на потконтиненту“, ⁸³⁰ док се пажљиво трудила да не помиње директно Кину као главног кривца за такво стање. На другој страни, Кина је изражавала „разумевање за ставове Југославије са којом има добре односе“⁸³¹ и није се директно конфронтирала са Београдом на овом питању. Обе стране су биле свесне осетљивости фазе у којој су се налазили билатерални односи две државе и нису желели да их додатно оптерећују.

У августу 1972, на гласању у Савету безбедности гласало се о предлогу две резолуције – Кинези су у својој резолуцији тражили да се Бангладешу онемогући пријем у УН док не имплементира све обавезе које су проистицале из резолуције СБ УН из децембра прошле године, што је одбачено (Југославија је била једна од низа држава које су гласале против), док је други предлог резолуције, чији је један од четири спонзора била и Југославија, а у коме се

---

⁸²⁶ Алеш Беблер, „Историјски значај појаве Бангладеша“, *Међународна политика*, 522, 523, 524-5, јанаур-фебруар 1972.

⁸²⁷ ДАМСПС, ф105, д11, бр 48954, Њујорк, 3. 3. 1972, 4.

⁸²⁸ ДАМСПС, ф157, д7, бр429772, Њујорк, 15. 8. 1972, 3.

⁸²⁹ ДАМСПС, ф157, д7, бр430367, Њујорк, 24. 8. 1972, 1. У том трентку Бангладеш је био осма држава по величини, са укупно 75 милиона становника, уживао је међународно признање од 86 држава, од чега 80 чланица УН. – *Yearbook of the United Nations, 1972, Chapter XIV Questions relating to membership and the Charter of the United Nations*, 216.

⁸³⁰ ДАМСПС ф157, д7, бр 430596, Њујорк, 25. 8. 1972, 2.

⁸³¹ Исто.

захтевао пријем Бангладеша одмах, без даљих условљавања,⁸³² био ветиран од стране Кине, као сталне чланице СБ УН,⁸³³ чиме се дошло у пат позицију.

Југославија је овакав потез интерно тумачила као део „великосилске“ политике Кине, која је по свему судећи желела да тргује независношћу Даке.⁸³⁴ У Београду су били разочарани понашањем Пекинга, и донекле забринути. Потези попут овог могли су бити наговештај да се кинеска политика у УН неће много разликовати од политике две суперсиле, чиме је одушевљење повратком Кине у УН претходне године, почело полако да сплашњава и да се поставља у реалније оквире.

Кинески вето није омео Југославију да настави са политиком подршке Бангладешу, па се тако заложила за упис нове тачке дневног реда о пријему Даке у ОУН на следећем редовном заседању ГС УН на јесен 1972,⁸³⁵ што је влада Бангладеша „посебно молила, имајући у виду углед који је Југославија имала, али и чињеницу да се она сама определила за несврставање“⁸³⁶. Међутим, Београд је морао да буде опрезан и да поведе рачуна и о избегавању поларизације међу несврстаним државама, јер један број земља још увек није показивао спремност да призна Бангладеш, из обзира према Кини и Пакистану,⁸³⁷ па акција није вођена кроз „несврстану групу“ у ГС што је била пракса, већ на основи борбе за легитимне интересе Бангладеша.⁸³⁸

Југославија је успела да обезбеди широку репрезентативну групу од 23 коспонзора за резолуцију у којој се тражило неодложно примање Бангладеша, која је заједно са другом предложеном резолуцијом (о решавању нерешених питања између Бангладеша, Пакистана и Индије, са акцентом на враћање пакистанских заробљеника), требало да покаже одређено разумевање и за проблеме Пакистана.⁸³⁹ Обе резолуције су усвојене у ГС УН, чиме је већина земаља подржала гледиште да је за обе категорије питања нужан позитиван развој на потконтиненту.⁸⁴⁰ Усвојене резолуције нису биле обавезујућег карактера, али су упућивале на већински став који су државе чланице ГС имале према овом питању и вршиле су притисак на Кину.

Ангажованост Југославије у овом случају додатно је учврстила позиције које је имала међу земљама „трећег света“. Борећи се за права, како је то видела, земље у чијем региону није имала посебан интерес, додатно је афирмисало њену несврстану позицију. Циљ је био, како се тумачило у Београду, постићи „политичко-моралну подршку, што знатније већине у Генералној

⁸³² Поред Југославије, резолуцију су поднеле Индија, СССР и Велика Британија. – *Yearbook of the United Nations, 1972, Chapter XIV Questions relating to membership and the Charter of the United Nations, 217.*

⁸³³ Од 15 чланица СБ, 11 је гласало за (Аргентина, Белгија, Француска, Индија, Италија, Јапан, Панама, СССР, Велика Британија, САД и Југославија), уздржане су биле три (Гвинеја, Сомалија, Судан), док је једина против била НР Кина. – *Yearbook of the United Nations, 1972, Chapter XIV Questions relating to membership and the Charter of the United Nations, 218.*

⁸³⁴ ДАМСПС, ф157, д7, бр 430596, Њујорк, Депеша, 25. 8. 1972, 1.

⁸³⁵ Процесно посматрано, „када би СБ ветом спречио усвајање резолуције, ГС би могла да независно од СБ разматра то питање и да изврши политички притисак на СБ, односно на сталног члана који је ветирао, усвајајући резолуцију којом тражи од СБ да поново размотри молбу за пријем дате земље (...). Без обзира шта СБ на крају урадио, увек се може уписати нова тачка на привремени дневни ред ГС ‘молба ХУ земље за пријем у УН’, о чему одлучује генерални комитет.“ – ДАМСПС, ф 157, д7, бр, 429708, Њујорк, 15. 8. 1972, 3.

⁸³⁶ ДАМСПС, ф163, д1, бр. 431570, Њујорк, 13. 9. 1972, 3.

⁸³⁷ Исто, 4; Важно је имати у виду да су арапске, муслиманске и добар део афричких земаља давали чврсту подршку Пакистану, чиме је Југославија доста ризиковала. – ДАМСПС, ф 163, д 1, бр. 431570, Оцена XXVII заседања ГС ОУН, 5. 2. 1973, 11.

⁸³⁸ ДАМСПС ф163, д1, бр 431570, 5.2.1973. ДСИП, оцена XXVII заседања, 10.

⁸³⁹ Исто, 11.

⁸⁴⁰ *Yearbook of the United Nations, 1972, Chapter XIV Questions relating to membership and the Charter of the United Nations, 219.*

скупштини по питању права Бангладеша, по могућству без оштрих конфронтација (посебно међу несврстаним земљама, које су биле подељене по овом питању), како би се олакшавао, а не оптерећивао будући пријем.“⁸⁴¹ Акције попут ове, доприносиле су јачању југословенске међународне улоге, што је евидентно из целокупне дипломатске преписке која стаје у једну реченицу – „Потврђена је наша (југословенска, прим. аут.) позиција утицајног и независног фактора у УН“.⁸⁴²

Иако истраживања показују да југословенска политика у погледу Бангладеша могла да се позива на принципијелан однос према пријему нових држава – јер се залагала за улазак у УН свих држава, без обзира на њихово друштвено-политичко уређење и идеолошке карактеристике, принципијелно се залажући за неусловљен пријем свих кандидата, а то се посебно односило на земље настале у процесу деколонизације, сматрајући да је њихов улазак у УН кључна помоћ у одбрани независности ових земаља⁸⁴³ – овде треба рећи да се подршка Бангладешу згодно уклапала у југословенску проиндијску политику.

Југословенски став иритирао је званични Пекинг, иако су то пажљиво покушавали да сакрију. Из кинеске перспективе посматрано било је јасно је стварање Бангладеша резултат даљег продора СССР-а на индијски потконтинент, што је по њиховој процени, директно угрожавало Кину.⁸⁴⁴ Пекинг је тврдио и да је Индија, после склапања војног савеза са СССР, „свукла свој плашт несврстаности“⁸⁴⁵ и југословенско „пропуштање“ да се увиди ова, по њима, јасна веза, стварало је неразумевање између две стране. Југославија свакако није пропустила да увиди ову везу, већ само није желела да се бави њоме. Југословенска политика према Индији била је дугорочније оријентације и председник Тито није желео да квари блиске везе са владом Индире Ганди.

Бангладеш ће коначно бити примљен у УН 1974. године. Читава епизода није оставила веће последице по развој југословенско-кинеских билатералних односа, иако јесте довела до мањих трзавица, о чему ће бити речи у наредном поглављу, али је показала и да Југославија мора да рачуна са извесним елементима кинеске политике који нису у сагласју са југословенским спољнополитичким концептима и који јој могу бити директна конкуренција на међународној сцени.⁸⁴⁶

Негде у ово време, завршила се најактивнија фаза споразумевања унутар „троугла“. Ефекти триангуларне дипломатије првенствено су се показали у преовлађујућем тренду смирења тензија, посебно у Европи, где су директно довели до сазивања Конференције у Хелсинкију и оснивања КЕБС-а 1975. У међувремену, успешно прикриване, али тињајуће кинеске резерве у погледу природе југословенско-совјетских односа, коначно су избили на површину. О томе ће бити речи у наредном поглављу.

---

⁸⁴¹ ДАМСПС, ф 163, д 1, бр. 431570, Оцена XXVII заседања ГС ОУН, 5. 2. 1973, 12.

⁸⁴² Исто.

⁸⁴³ Jovanović, *Jugoslavija i Savet bezbednosti...*, 167.

⁸⁴⁴ ДАМСПС, ф 66, д 51:у, бр. 439444, Депенша, Пекинг, 14. 9. 1973, 5.

⁸⁴⁵ „China's First U. N. Veto Bars Bangladesh“, *The New York Times*, August 26, 1972, 1.

<http://www.nytimes.com/1972/08/26/archives/chinas-first-un-veto-bars-bangladesh-soviet-union-and-india-are.html>

⁸⁴⁶ Свеукупно посматрано, политика Кине у УН до 1976, може се оценити као „симболички активизам, али суштински пасивизам“. Кина је за то време наступала готово искључиво самостално, не укључујући се у групе у којима су биле друге азијске земље или земље „трећег света“. – Wei Liu, *China in the United Nations*, World Century Publishing Corporation 2014, 6.

1.9. Политички односи у фази стагнације 1972-1974.

После значајних напора и великих резултата које су јој донеле ране 1970-е, у кинеској спољној политици је наступила фаза смањене активности.⁸⁴⁷ После успешне политике отварања крунисане Никсоновим посетом Пекингу, дошло је до извесног суочавања са реалношћу и увиђања да су многи проблеми у америчко-кинеским односима наставили да перзистирају. Поред тога, значајно унапређење америчко-совјетских односа збунило је Маоа, који је веровао да су разлике између САД и СССР много веће.⁸⁴⁸ Све то ће, у овом периоду, довести до померања кинеског фокуса на сарадњу са земљама Западне Европе (на првом месту Западном Немачком), као и на ближи развој односа са земљама у развоју на платформи нове теорије о „три света“.

Слична динамика пренела се и на југословенско-кинеске односе. После завршетка прве фазе нормализације и полета у развоју билатералне сарадње, односи су 1973. (не)очекивано почели да улазе у фазу стагнације. То се није одражавало само кроз смањен обим активности у билатералним разговорима и у броју делегација, већ пре свега кроз немогућност да се организују посете на вишем политичком и државном нивоу. Сарадња у осталим областима попут економије, културе, просвете, па и спорта, имала је свој темпо развоја који није био угрожен, али јесте у извесној мери био ограничен политичким застојем до којег је дошло. Ограничења која су се појавила нису била условљена само претходним ниским нивоом политичких односа, већ првенствено несређеним приликама унутар саме Кине.

Наиме, Кина се налазила у другој фази Културне револуције, што савременицима није било толико очигледно, с обзиром да је изгубила своју радикалну форму с краја 1960-их. Стога је еволуција у кинеским ставовима имала своје лимите и фазе регресије. Лимити су се посебно односили на већ поменути идеолошку компоненту, што је значило да се питање партијске сарадње између СКЈ и КПК неће ни постављати у овом периоду. Поред тога, ни међупарламентарна сарадња није била могућа, с обзиром да парламент у Кини још увек није био конституисан, док размене синдикалних и омладинских организација нису могле да се организују, јер су се у Кини тек обнављале и отпочињале са радом после прекида у време Културне револуције.⁸⁴⁹ Све то је стварало озбиљна ограничења у погледу могућности за даљу еволуцију сарадње.

---

⁸⁴⁷ Само у 1972. Кину је посетило више од 500 делегација и званичника из 90 земаља и региона света, а међу њима је било преко 30 званичних посета шефова држава, влада или министара иностраних послова. То значи да је сваких 10-12 дана Кина примала једну званичну делегацију. – М. Шарановић, „Кина и свет 1972“, *Међународна политика*, бр. 548, 1. 2. 1972, 28.

⁸⁴⁸ Kuisong Yang and Yafeng Xia, „Vacillating between Revolution and Détente: Mao's Changing Psyche and Policy toward the United States, 1969–1976“, *Diplomatic History Vol. 34, No. 2 (April 2010)*, 410.

⁸⁴⁹ ДАМСРС, ф 67, д 394.4, бр. 42652, Депеша, Пекинг, 17. 1. 1973, 2.

Преговори о посети кинеског министра спољних послова

Главна југословенска настојања у овом периоду, а и касније, ишла су у правцу довођења односа са Кином на ниво који је Југославија имала са остале две суперсиле, САД и СССР. Бар на речима, и Југославија и Кина, биле су решене да уложе напоре како би све тешкоће које би се појавиле биле ефикасно превазиђене. Декларативну опредељеност за ближу сарадњу морали су да прате и практични кораци, и из тог разлога, за Југославију је од највишег интереса било да коначно угости неког високог кинеског функционера, по могућству министра спољних послова, чиме би уједно била узвраћена посета Мирка Тепавца из 1971. Није се радило о пуком реципроцитету, већ о уважавању Југославије и њене политике, и уједно гесту који би потврдио да је Кина истински променила третман Југославије. Обнова дипломатских веза била је једно, али активна политичка сарадња нешто сасвим друго, и власти у Београду су уложиле велике напоре у овом периоду како би се политички односи учинили што функционалнијим. Посета кинеског министра би за Југославију значила и учвршћивање започетих тенденција у развоју односа, пре свега на економском и културном, али и на ширем политичком плану. Успостављањем реципроцитета ушло би се у равноправнију фазу равоја билатералне сарадње.

Посета кинеског министра спољних послова, поред чисто билатералног добитка, дала би и допринос учвршћивању међународне позиције Југославије као државе са значајним политичким везама са свим најрелевантнијим међународним актерима, како је то закључено у Београду.⁸⁵⁰ На покушајима да се организује ова посета, преломиће се и неколико важних проблема који ће бити карактеристични како за југословенско-кинеске односе, тако и за односе са другим државама, све до Маове смрти.

Првобитни и начелни договор да ће до посете кинеског министра спољних послова доћи већ у месецима непосредно после Тепавчеве посете, показао се као нереалан из више разлога. У другој половини 1971, као што је приказано, Кина се борила на више фронтова – на унутрашњем, са озбиљном политичком завером, а на спољном са дипломатском активношћу фокусираном на повратак права у УН и организацију Никсонове посете Пекингу. У ово време, десиле су се и кадровске промене у кинеском МИП-у – у јануару 1972. умро је кинески министар спољних послова Чен Ји (у јануару 1972), а в.д. је постао дотадашњи заменик Ђи Пенгфеј, који ће за две године, колико ће бити на том месту, бити у Маовој немилости.⁸⁵¹ У 1972. је дошло и до смене на месту првог човека југословенске дипломатије, када је Мирко Тепавац случаја смене српских „либерала“ морао да напусти функцију.⁸⁵² На његово место је дошао Милош Минић (1972-1978), који је за разлику од Ђија, био у знатно повољнијој позицији, бар у погледу подршке коју је добијао од југословенског председника.⁸⁵³ Сам Минић је тај

---

⁸⁵⁰ ДАМСПС, ф 67, д 394.4, бр. 41980, Пекинг депеша, 11. 1. 1973, 2.

⁸⁵¹ Ђи је de facto, под Џоуовим патронатом, управљао спољним пословима од 1967, али је са додатним нарушавањем здравља кинеског премијера, добијао све већа овлашћења унутар министарства. Иако се Ђи налазио на месту заменика пуних 17 година, по доласку на функцију министра, на површину су изашле Маове резерве према Ђију и његовим способностима. Наредне две године, колико ће се налазити на овој функцији, Ђи није стекао Маово пуно поверење и имао је лимитирана овлашћења унутар МИП-а. – Frederick C. Teiwes, Warren Sun, *The End of the Maoist Era, Chinese Politics During the Twilight of the Cultural Revolution, 1972-1976*, An East Gate Book 2007, 125.

⁸⁵² Bilandžić, *Historija...*, 431-444.

⁸⁵³ Милош Минић је био изненађење за многе, јер није имао нимало дипломатског искуства пре ступања на функцију. Имао је завидну правничку каријеру и био је јавни тужилац у процесу против Драже Михаиловића. Био је председник Савезног већа Скупштине СФРЈ, члан Председништва ЦК СКЈ. По Петковићевим речима, остао је

период означио као „период изванредно динамичног развоја међународних односа и изванредне ангажованости Југославије, како у развоју билатералних односа са другим земљама, тако и у многобројним мултилатералним активностима на међународном плану.“⁸⁵⁴

Настојања да већ 1972. буде организована посета кинеског министра у Београду нису уродила плодом. У Пекингу су објашњавали да је због великог броја делегација које су пристизале у Пекинг, од када су дипломатске везе биле обновљене са великим бројем држава, министар Ћи био презаузет и да није имао времена да путује, па тако ни да дође у Југославију.⁸⁵⁵ У другој половини 1972, размимоилажења око Бангладеша, и серија озбиљних инцидената на релацији кинеска амбасада-ССИП, сигурно нису допринели повољном решавању овог питања.⁸⁵⁶

Коначно, после више од годину и по дана чекања и лобирања, посета је била заказана за фебруар 1973. г. План је био да Ћи у склопу европске турнеје посети Француску, Румунију и Југославију.⁸⁵⁷ Припреме су биле у пуном јеку, када је само недељу дана пред уговорену посету она изненада отказана.⁸⁵⁸ Званично образложење је било да је због предстојеће конференције о Вијетнаму у марту месецу, Ћи Пенгфеј морао да се посвети озбиљним припремама пре њеног почетка, због чега је цела турнеја била, како је то званично образложено, одложена, и то само привремено.⁸⁵⁹ Југославија је, немајући куд, прихватила овакво образложење, иако је разочарање због неуспешне реализације дугоочекиване посете било приметно. Није било разлога да се сумња у истинитост ове тврдње, али да је посреди било и других проблема постаће очевидно у наредним месецима, када је посета дефинитивно нестала са дневног реда. Без приступа кинеским архивима није могуће утврдити који су све разлози стајали у позадини, али је познато да су управо са овим временом коинцидирала нека важна дешавања унутар кинеског МИП.

упамћен као „министар ноналајмент“, односно „министар несврстаност“, јер је се време његовог мандата, до 1978. сматра „златним добом несврстаности“. – Петковић, *Субјективна историја...*, 59-61.

⁸⁵⁴ Miloš Minić, *Spoljna politika Jugoslavije 1973-1979, govori i članci*, Novi Sad 1979, 6.

⁸⁵⁵ ДАМСПС, ф 75, д 3, бр. 434433, Деша, Пекинг, 27. 9. 1972, 2.

⁸⁵⁶ Кинеска амбасада је упутила демарш југословенској влади, први од када су обновљене дипломатске везе, и то баш у недељама после сукоба око Бангладеша. Званичан разлог за демарш било је излагање совјетских књига у организацији „Графоимпекса“ на којој се налазио и један број књига у којима се „на веома груб начин вређао и нападао председник Мао Цедунг, КП Кине, њихова земља и целокупна унутрашња и спољна политика“, како је то видео кинески амбасадор у протесту упућеном југословенском секретаријату у Београду. У конкретном случају „Графоимпекса“, Кинезима је у прилог ишао аргумент о Закону о штампи, који је доследно примењен на њих протекле године у време одржавања Загребачког велесајма. Да би се спречила даља ерозија поверења, ССИП је брзо реаговао и учинио је све да се даље приказивање дела ове изложбе (било је предвиђено њено гостовање широм СФРЈ), хитно обустави. Брзо реаговање, повлачење спорних књига, извињење „Борбе“ због писања о Тајвану и уверавање да представници Тајвана неће бити позвани нити ће им бити уручена виза за учешће на Светском првенству у Југославији (што су биле друге кинеске замерке), умирили су кинеску страну која је страховала да је дошло до промене у југословенској политици према Кини. – ДАМСПС, ф 75, д 4, бр. 442229, ССИП, Забелешка, 1. 12. 1972; ДАМСПС, ф 75, д 4, бр. 442229/1, Забелешка, 7. 12. 1972, 1.

⁸⁵⁷ ДАМСПС, ф 75, д 4, бр. 445873, ССИП, Забелешка, 27. 12. 1972, 1.

⁸⁵⁸ ДАМСПС, ф 66, д 048.1, бр. 43913, ССИП, Забелешка, 6. 2. 1973, 1.

⁸⁵⁹ На конференцији одржаној у марту 1973. у Паризу су се окупиле владе САД, СССР, НР Кине, Велике Британије, Француске, Канаде, Индонезије, Мађарске, Пољске, као и представници Северног и Јужног Вијетнама, и обавезали су се на поштовање и спровођења Париског мировног уговора из јануара 1973, којим је стављена тачка на рат у Вијетнаму. Ипак, прави завршетак рата било је освајање Сајгона од стране владе у Ханоју, у априлу 1975, после ког је формиран уједињени Вијетнам са престоницом у Ханоју. Пун текст споразума: Vietnam - International Conference on The Act of the International Conference on Vietnam 01/03/1973 Container s-0901 -0004: Vietnam and Indo-China 1972-1981.

<https://search.archives.un.org/uploads/r/united-nations-archives/f/5/2/f52a682fbbc8ce1c431a1b83acdf9d2d1944b1ca94e67d3a030a86b71ac6901b/S-0901-0004-07-00001.pdf>

Несређено стање и фракционашке борбе, иако се чинило да су утихнуле после 1971, опет су се разбуктале у периоду 1973-1974, а за то је био најодговорнији сам Мао.

Иако је премијер Џоу Енлај добио велику слободу деловања у сектору спољних послова са стратешким циљем унапређења кинеско-америчких односа, то није значило да су Џоу, и остали запослени у МИП-у, били поштеђени повремених оштрих Маових критика.⁸⁶⁰ Маов став према Џоу је био у најмању руку амбивалентан – истовремено га је изузетно ценио, али је исто тако с времена на време показивао и изразиту суревњивости, чак и љубомору према кинеском премијеру.⁸⁶¹ МИП и његово руководство нашли су се под посебно јаким Маовим ударом на серији састанака одржаних средином 1973. на којима су, због низа наводно лоших потеза, оштро критиковани Џоу Енлај и Ћи Пенгфеј. Министарство за које су били одговорни, било је окарактерисано као „независно краљевство“ и оптужено да је починило низ десничарских грешака.⁸⁶² Доста озбиљне оптужбе биле су изнете са намером да отворе простор за продор радикално левих снага и у овој сектор, један од ретких где њихова моћ није допирала.⁸⁶³ Утицај радикално левих снага никада неће постати пресудан у креирању спољне политике, али ће постати довољно велики да отежа решавање одређених питања, па и развој односа са појединим земљама.

Додатни подстицај радикалне снаге су добиле на Десетом конгресу КП Кине, одржаном крајем августа 1973, на коме је будућа „четворочлана банда“, заузела важне позиције унутар ЦК.⁸⁶⁴ За то време, утицај прогресивних снага у МИП-у је опадао, а положај Ћи Пенгфеја, за чију посету се Југославија залагала, био је толико лош да није ни позван на сусрет са Кисинџером у новембру 1973, када је овај боравио у Пекингу.⁸⁶⁵ У исто време, на седници Политбироа, крајем новембра, одиграо се и врхунац напада на „десничарску капитулационистичку“ политику Џоу Енлаја.⁸⁶⁶ Напад на Џоуа заправо није имао везе са спољном политиком коју је водио (а коју је Мао подржавао), већ су се критиком Џоуа слабиле његове позиције у партији и самим тим могућност да се наметне као Маов наследник, за шта су „радикали“ имали Маов и подстицај и подршку.⁸⁶⁷

Југославији нису биле познате све ове промене унутар Кине, сем у грубим цртама. Из доступних информација, нису могли да закључе ништа више о утицају тих промена на кинеско-југословенске односе. Стога је Београд упорно покушавао да посету кинеског министра врати на дневни ред билатеране сарадње, али су сви покушаји остајали узалудни.

---

⁸⁶⁰ Garver, *China's Quest...*, 315.

⁸⁶¹ Teiwes, Sun, *The End of the Maoist Era...*, 19.

⁸⁶² Исто, 91.; Garver, *China's Quest...*, 316.

⁸⁶³ Да би направио равнотежу са Џоуовим угледом, посебно нарастим после успешно организоване посете америчког председника Пекингу, Мао је почео да подстиче и охрабрује „радикале“ речима да треба да уче стране језике како их не би преварили старији кадрови МИП-а и на тај начин одвукли на свој "гусарски брод", односно у одметништво од праве линије, како је он то видео у сталној манихејској борби коју је водио. – Teiwes, Sun, *The End of the Maoist Era...*, 92.

⁸⁶⁴ Teiwes, Sun, *The End of the Maoist Era...*, 108.

⁸⁶⁵ Управо је овај сусрет између Маоа и Кисинџера био отрежњујући за кинеског лидера. Кисинџер је помало неопрезно поручио да САД неће дозволити угрожавање кинеске сигурности од стране СССР-а, чиме је уверио Маоа да је Кина у последње три године преговарања са САД, ослабила своју позицију према Вашингтону и довела се у зависну и дефанзивну позицију, што је било разочаравајуће. – Yang, Xia, *Vacillating between...*, 413.

⁸⁶⁶ Garver, *China's Quest...*, 319.

⁸⁶⁷ Garver, *China's Quest...*, 320; Неки кинески аутори тврде да је овако оштар напад на Џоуа на седници Политбироа крајем новембра и почетком децембра 1973. био заправо Маов покушај да себе ослободи фрустрације после сусрета са Кисинџером, с обзиром да је искључиво Џоуа оптужио за довођење Кине у зависан положај према САД. Ипак, јасно је да то никако није била последица самосталне политике премијера Џоу Енлаја, већ напротив, радило се о заједничкој политици чији је креатор у крајној инстанци био управо Мао. – Yang, Xia, *Vacillating between...*, 415.

Проблем није лежао само у фракционашким борбама унутар КП Кине, већ и јасном померању фокуса кинеске дипломатије током 1973. на Западну Европу.⁸⁶⁸ Растерећена после споразума о окончању сукоба у Вијетнаму, кинеска дипломатија је кренула у офанзиву према западноевропским земљама, са намером да се што боље упозна са тамошњим приликама, али и да Европу „упозори“ на опасност од СССР-а. Тако је Ћи Пенгфеј у лето 1973. посетио Велику Британију и Француску, док је Југославија том приликом била изостављена из његове агенде, упркос ранијим обећањима да ће бити укључена у европску турнеју кинеског министра. Једна од главних теза кинеске спољнополитичке доктрине у овом периоду је била да Европа представља главно поприште будућих борби двеју суперсила и да је зато важно градити европско јединство и бранити независност. Кина је била ту да да своју подршку европском јединству, насупротив блоковским поделама. То ју је, бар на први поглед, приближавало Југославији, која је улагала напоре у сличном правцу. Међутим, како се у кинеској перспективи та независност увек везивала за присуство НАТО снага у Европи, било је јасно да је оштрица кинеске политике и борбе против хегемоније била усмерена искључиво ка СССР-у.⁸⁶⁹ Ћи је посету искористио и да понови ранију кинеску скепсу према политици „детанта“ и да позове Европу на „стварну, а не лажну безбедност и попуштање“.⁸⁷⁰

У Београду су били незадовољни оваквим развојем ствари и чињеницом да су били изостављени из кинеских планова, али није постојао страх да се кинеска политика према Југославији променила. Пекингу је замерено што је полако почео да губи иницијативу на глобалној сцени и да своју политику обликује као реакцију на политичке потезе друге две суперсиле. На тај начин, сматрало се у Београду, Кина је губила независну и аутентичну позицију треће силе, која би могла да представља истинску противтежу, чему се Југославија надала. Из југословенске перспективе је изгледало да су кинески потези предузети на брзину и да нису базирани на довољно разрађеним спољнополитичким концепцијама, већ да су се прилагођавали у ходу и наметнутим околностима.⁸⁷¹ Због свега наведеног, Београд није веровао да ће Ћијева посета западним државама имати већи значај за побољшање кинеског положаја међу европским земљама, што ће се показати као исправна оцена. Наиме, кинеска политика у Европи била је лимитирана идеолошким антисовјетским прилазом у тренутку када је већина европских земаља видела интерес у политици попуштања затегнутости. Кинеска недоследност оличена у критици хегемонизма и империјализма, са једне стране, и давања подршке НАТО-у,⁸⁷²

---

⁸⁶⁸ Појачана кинеска активност у Европи, посебно је сметала СССР-у. У документу ЦК КПСС, од 9. јула 1973. стајала је следећа оцена кинеске политике према Европи: „Непријатељи побољшања међународне ситуације у Европи недавно су подржани од стране кинеског руководства које је почело активно да се меша у европске послове. То је постало очигледно у бројним разговорима високих кинеских званичника са члановима европских влада. (...) То је такође постало јасно из њихових интервјуа датим буржоаским новинарима, изјавама кинеских дипломата у трећим земљама и коментарима пекиншке пропаганде на догађаје у Европи. Све је то јасно омогућило идентификовање ставова Пекинга о основним питањима европске политике. Те позиције имају за циљ слабљење положаја социјалистичке заједнице у Европи, поделу комунистичког покрета и сарадњу са било којом антисовјетском и антикомунистичком политичком снагом у Европи - чак и оном реакционарном.“

<https://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/114802>

⁸⁶⁹ Garver, *China's Quest...*, 342.

⁸⁷⁰ ДАМСПС, ф 66, д 51:у, бр. 424767, Информација, Пекинг, 1. 6. 1973, 1.

⁸⁷¹ ДАМСПС, ф 66, д 327.2, бр. 428018, Депенша, Пекинг, 25. 6. 1973, 3.; Ову оцену потврђују савремена кинеска истраживања, која управо тврде да Кина у овом периоду није имала конзистентну спољну политику, коју су карактерисали оштри и некада нелогични прелазни. – Yang, Xia, *Vacillating between...*, 395-7.

⁸⁷² Кинеска подршка НАТО-у ће у наредним годинама постати толико очигледна, да је Форд у разговору са Маом 1975. директно рекао: „У ствари, неки од нас верују да Кина чини више за јединство западне Европе и јачање НАТО-а него што то неке од њих чине за себе.“ – FRUS 1969–1976 Volume XVIII, China 1973–1976, Memorandum of Conversation Beijing, December 2, 1975, 862.

у складу са традиционалном спољнополитичком максимом ‘склапање пријатељстава са далеким земљама како би се олакшао напад на суседне непријатеље’, (уан јјао гонг), са друге стране, сигурно није могла да остави добар утисак код једног броја земаља.⁸⁷³

Југославија је за то време одржавала живу дипломатску активност, посебно у Европи где се ангажовала у правцу одржавања Конференције о безбедности и сарадњи.⁸⁷⁴ Југословенски министар спољних послова, Милош Минић, на једној од припремних конференција у Хелсинкију, између осталог изнео је у главним цртама југословенски поглед о значају КЕБС-а, речима да „јачање безбедности и развијање сарадње појављују се као две нераздвојно повезане компоненте истог процеса: сарадњом се стварају услови за безбедност, а безбедношћу шири простор за сарадњу.“⁸⁷⁵ Ово није могло бити супротстављеније кинеским погледима о истом питању, али и кинеској тадашњој активности у Европи. Могуће је да је Маова скепса по питању опортуности ближих веза са Југославијом у моменту када су Пекинг и Београд заговарали различите приступе европској безбедности, уз приближавање Београда Москви, довело до извесног дистанцирања Југославије и Кине током 1973.

Када је била реч о билатералној сарадњи, у Београду су оптимистично очекивали да ће током 1973. кинески министар наћи времена да посети и Југославију. То се ипак неће догодити.

Повлачење амбасадора

Свега месец дана после отказивања посете Ђи Пенгфеја, без образложења и додатних објашњења, из Београда је повучен дотадашњи кинески амбасадор Ценг Тао који се на том месту налазио од августа 1970. Рок за повратак у Пекинг био је изузетно кратак, свега пар недеља, што је изненадило Београд, али и самог Ценга. У контактима са југословенским властима, Ценг није крио да је веровао да ће завршити пун мандат, односно да ће остати у Београду још скоро годину и по дана.⁸⁷⁶ Колико је ова одлука била изненадна, показала је и његова изјава да посебно жали због скраћења мандата, јер је имао „концепцију дугорочног развоја сарадње“ између две земље.⁸⁷⁷ Такође, чињеница да Ценг није знао ко ће га заменити, говори о журби у којој је одлука донета, односно да заиста није била раније испланирана. Мотиве за овакву на брзину донету одлуку, вероватно би требало тражити у унутрашњим политичким прекомпозицијама и мешањем карата са новим и старим кадровима у врху кинеске партије, иако ће прави разлог остати непознат све до отварања кинеских архива. Отприлике у исто време, југословенски амбасадор Орешчанин, налазио се у Београду на лечењу. То је значило да су обе амбасадорске позиције, и у Пекингу и у Београду, биле изненада упражњене. Убрзо је донета одлука да се превремено оконча и Орешчанинов мандат, тако да су са размаком од свега неколико недеља, средином 1973, оба амбасадора која су обележила прву фазу у обновљеним односима две земље, завршила свој мандат.⁸⁷⁸

⁸⁷³ Nicola Casarini, *Remaking Global Order, The Evolution of Europe-China Relations and its Implications for East Asia and the United States*, Oxford University Press 2009, 26.

⁸⁷⁴ Више о томе видети код: D. Bogetić, „Jugoslovenski nastup na Konferenciji o evropskoj bezbednosti i saradnji u Helsinkiju 1973-1975“, *Istorija 20. veka*, 2/2016, 137-164.

⁸⁷⁵ Minić, *Spoljna politika...*, 41.

⁸⁷⁶ ДАМСПС, ф 66, д 048.1, бр. 416417, ССИП, Забелешка, 11. 4. 1973, 1.

⁸⁷⁷ ДАМСПС, ф 66, д 048.1, бр. 414856, ССИП, Забелешка, 17. 4. 1973, 1.

⁸⁷⁸ Из последње Орешчанинове аудијенције важно је издвојити једну епизоду из кинеске историје која је илустративна сама за себе. У разговору о унутрашњој ситуацији у Кини, Орешчанин је поставио питање заменику кинеског МИП, Ју Џану, да ли је Лију Шаоћи и даље жив, на шта је добио потврдан одговор. Четири године после

Два и по месеца по одлуци о повлачењу Ценга, и месец и по дана по његовом одласку из Београда, стигла је информација да ће нови кинески амбасадор у Београду бити Џанг Хајфенг (Zhang Haifeng).⁸⁷⁹ Југословенска амбасада је јавила да се радило о искусном дипломати (са оградом – за кинеске услове),⁸⁸⁰ одмереном и сталоженом човеку, који поседује живи интерес за политичка збивања.⁸⁸¹ Упозорени су, што је било необично, да се радило о ћутљивом човеку, вероватно како његова дистанцираност не би изгледала као политичка порука, посебно у контексту изненадног повлачења претходног амбасадора. Крајем августа, Џанг је дошао у Београд и преузео своју дужност. Његов први задатак био је да увери југословенске домаћине како промена на месту амбасадора нема никакве везе са односом Кине према Југославији. Такође је поновио да постоји потреба за уважавањем свих разлика и како оне не би смеле да буду сметња даљем развоју односа између две државе.

Неколико недеља после доласка Џанга, пут Пекинга је кренуо нови југословенски амбасадор Милојко Друловић.⁸⁸² Одмах по доласку, примио га је кинески министар спољних послова, Ћи Пенгфеј који се, по ко зна који пут, извинио што његова посета Југославији још увек није била реализована, обећао је да ће то питање неизоставно бити решено у неко ближе време. Ћи је примио Друловића свега 15 сати пошто је овај слетео у Пекинг, што није било уобичајено. Први човек кинеске дипломатије нагласио је да је управо овај гест требало да пружи уверење да је Кини суштински стало до добрих односа са Југославијом.⁸⁸³ Несумњиво, био је то један од начина да се, бар донекле, учини компензација за сва одлагања посете првог човека кинеске дипломатије, која је сада већ „каснила“ више од две године.

Долазак Друловића у Пекинг је била и прилика да се изврши рекапитулација дотадашњих постигнућа у кинеско-југословенској сарадњи. У ССИП- је закључено да Београд и даље треба да показује спремност за све видове сарадње, иако је Кина и даље исказивала резерве према југословенском друштву и систему. На плану билатералних односа, и даље се све исцрпљивало на добрим жељама док су неки конкретни потези изостајали. На плану економске сарадње,

---

смрти Лију Шаођија, Кинези су успевали да ту информацију задрже у врху КП Кине. За ово је вероватно разлог лежао у начину на који је Лију завршио свој живот, без медицинске неге и у кућном притвору, на срамоту кинеске владе. Но, овај податак је илустративан када се говори о тајновитости унутар кинеске партије и руководства, и тешкоћа у погледу добијања информација шта се све тачно дешавало унутар кинеске државе. – ДАМСПС, ф 66, д 51:у, бр- 435850, Дешеша, Пекинг, 13. 6. 1973, 2.; Chang, Hallida, *Мао...*, 536-538.

⁸⁷⁹ Џанг Хајфенг је спадао у ред најистакнутијих кинеских дипломата. Рођен је 1910. у провинцији Хубеј. У току своје политичке каријере налазио се на следећим дужностима: председник административног региона у родној провинцији, затим генерални секретар Градске народне скупштине у Вухану, члан Секретаријата провинцијског комитета КП Кине у Квајчоу, изванредни и опуномоћени амбасадор у ДР Немачкој, а затим и у Румунији. На дужности амбасадора у Југославији налазио се од септембра 1973. године до априла 1978. Његова супруга била је пријављена као саветник амбасаде и врло активна на тој функцији. – ДАМСПС, ф 87, д 5, бр. 430300, ССИП, Биографија кинеског амбасадора, 31. 5. 1976; Каснији југословенски амбасадор, Мирко Остојић, бележи да је Џанг био „одабрани кадар из народа, које је партија изабрала у дипломатску службу. Није имао дипломатско и шире образовање, али је на здрав и конструктиван начин посматрао југословенски развој и утицао на отварање нове фазе у југословенско-кинеским односима. – М. Остојић, *Кина-Нови дуги марш*, Београд 1996, 342.

⁸⁸⁰ Џанг је претходно био амбасадор у Источној Немачкој, а од 1969-1973. служио је као амбасадор у Румунији.

⁸⁸¹ ДАМСПС, ф 67, д 341:71, бр. 434250, Дешеша, Пекинг, 15. 8. 1973, 3.

⁸⁸² Милојко Друловић био је учесник НОБ-а, а после рата преседник Идеолошке комисије и члан ИК ЦК СК Србије. Био је и посланик Савезног већа, а биран је и за члана ЦК СКС (1959-1969) и за члана Централног комитета Савеза комуниста Југославије (1969-1982). Од 1967. до 1971. био је директор и главни уредник листа Политика. Од 1973. именован је за амбасадора у Народној Републици Кини. На том месту је остао до 1978. године. Касније је биран и за амбасадора у Совјетском Савезу. Био је носилац Партизанске споменице 1941. – Петковић, *Субјективна историја...*, 187; *Ко је ко у Југославији*, Београд, 1970, 227.

⁸⁸³ ДАМСПС, ф 66, д 51:у, бр. 443459, Дешеша, Пекинг, 8. 10. 1973, 1.

ситуација је и даље била несређена, а југословенско-кинеска сарадња неусклађена.⁸⁸⁴ Исто је важило и за сарадњу на пољу културе и научно-техничке сарадње, за шта је добар део одговорности падао и на југословенску страну која је често непотребно одуговлачила закључивање споразума, посебно о научно-техничкој сарадњи.⁸⁸⁵

Друловић је по доласку у Пекинг имао важне сусрете, са Донг Бивуоом, кинеским в.д. председника,⁸⁸⁶ и још важније, са Денг Сјаопингом који је после остраковања у време Културне револуције, од априла 1973. повратио своје политичке функције и утицај унутар партије. Денг је сада био потпредседник владе и члан ЦК КПК. Денгова судбина заслужује краћи осврт. У време пре Културне револуције, Денг је био један од највиших партијских функционера, да би у Културној револуцији био оптужен, заједно са Лију Шаођијем, за „следбеника капитализма“. Но, постојала је велика разлика између третмана који су добили Лију и Денг. Од момента када је отеран из партијског врха, Денг је добио Маову заштиту у погледу личне безбедности, што није био случај са Лију Шаођијем. Маов однос према Денгу био је још специфичнији но према Цоу. Амбивалентност се овде кретала од екстрема до екстрема, али су заслуге које је имао у Маовим очима (у које је спадала лична лојалност, чиста револуционарна прошлост, и чврстина у погледу односа према совјетском ревизионизму), очито биле довољно велике да га поштеде личног страдања и, на крају, да му омогуће повратак у политику на велика врата.⁸⁸⁷ Маоова оцена о Денгу, а уједно и најтачнија оцена, била је да је реч о „игли скривеној у памуку“, односно, да је реч била о човеку чија је „мека“ спољашност крила одлучног и чврстог лидера. Осокољени Денг, када је коначно 1973. приспео у Пекинг, рекао је да се осећа спремним да служи наредних 20 година.⁸⁸⁸ Са малим прекидом, тако ће заиста и бити.

Разговор који је Друловић водио са Денгом, оцењен је као срдчан и куртозан, а подвучене су неке главне поставке развоја кинеско-југословенских односа – на основи равноправне сарадње, немешања у унутрашње ствари, очувања и одбране суверенитета. То су били општепознати принципи око којих су се обе стране слагале. Да би додао на уверљивости, Денг је рекао да ако Кина некада буде променила своје понашање и „ако буде настојала да потчини друге земље, да их застрашује и понаша се према другима као отац према деци – можете нас слободно и са пуним правом звати социјал-империјалистима.“⁸⁸⁹ То је била јасна алузија на Совјетски Савез, али Денг није даље увлачио Друловића у антисовјетску дискусију. Међутим, у очи је упадало да у разговору није било речи о важним питањима и конкретним задацима који би помогли Југославији и Кини да унапреде своје односе, а Денг је избегао да говори и о застоју у политичкој сарадњи, када је постало више него евидентно да је дошло до озбиљне стагнације. Из тога се могло закључити да кинеска страна није била спремна да, у датом моменту, понуди нешто ново Југославији, али да је сам позив и разговор са Друловићем, ипак био израз кинеског настојања да односима са Југославијом дају одређени (виши) третман и

---

⁸⁸⁴ ДАМСПС, ф 67, ф 341:72, бр. 456992, ССИП, Белешка, 17. 9. 1973, 2.

⁸⁸⁵ Исто.

⁸⁸⁶ После смрти Лију Шаођија нови председник није биран. Донг је приликом сусрета са Друловићем дао занимљиву оцену кинеско-југословенских односа из 1960-их, рекавши да су ти односи прошли „обично“. Већ је показано да су ти односи били све само не обични, али је и коришћење формулације попут ове требало да подвуче упорну кинеску жељу са минимизирањем сукоба из претходне деценије. – ДАМСПС, ф 67, д 341:71, бр. 443460, Деша, Пекинг, 12. 10. 1973, 1.

⁸⁸⁷ Teiwes, Sun, *The End of the Maoist Era...*, 66. Најпотпунији преглед биографије Денга Сјаопинга, и свих његових успона и падова, видети код: Ezra Vogel, *Deng Xiaoping and the Transformation of China*, Belknap Press: An Imprint of Harvard University Press 2013.

⁸⁸⁸ Исто, 72.

⁸⁸⁹ ДАМСПС, ф 66, д 51:у, бр. 451739, Деша, Пекинг, 30. 11. 1973, 2.

значај.⁸⁹⁰ Недефинисани концепти и нејасни тактички прилази, и поред јасног стратешког одређења на развијање односа са Југославијом, замарали су Београд, жељан суштинских промена, и тестирали су стрпљење власти у Југославији, за које ће се показати да је било велико.

У том тренутку, у Кини се догађала још једна велика промена, због које не само да се посета кинеског министра није више спомињала, већ је Београду поручено да се због кампање која је у току, не може очекивати ни већа билатерална размена у 1974. години. То је био први пут да је из Пекинга директно поручено да услед унутрашњих проблема Кина није у прилици да одговори на своје билатералне обавезе према Југославији, додуше уз оgradu да се то не односи посебно на југословенско-кинеске односе који се налазе у „горњем делу листе“, већ и на сарадњу са осталим земљама.⁸⁹¹

Наиме, непосредно после Десетог конгреса, Мао је започео нову кампању – кампању критиковања Лин Бијаоа под паролом „критикуј(мо) Лина, критикуј(мо) Конфуција“ (*Пи Линг пи Конг*) која је заправо покушала да спречи даље дерогирање вредности Културне револуције и ојача Маове позиције и радикално леве групе унутар партије.⁸⁹² Кампања је трајала од јануара од августа 1974, када ју је Мао коначно опозвао речима да „Културна револуција траје већ осам година и да је сада време за стабилност.“⁸⁹³ Кампања против конфуцијанизма је за Београд представљала изненађење, иако су се извесне тенденције осетиле после X Конгреса КП Кине 1973, на ком је указано на нерешене проблеме и нарасле противречности унутар партије и у кинеском друштву.⁸⁹⁴ И поред тога, све до почетка 1974, југословенској дипломатији је изгледало да су снаге окупљене око Цоу Енлаја (уз Маов благослов) однеле превагу после радикалне фазе Културне револуције и да су њихове позиције консолидоване, када је на видело изашао нови сукоб између радикално леве групације и младих екстремиста, окупљених око Мао Цедунга, и старе гарде „прагматичара“ окупљених око Цоу Енлаја и Денг Сјаопинга.⁸⁹⁵ То је наводило на закључак о промени констелације снага унутар кинеске партије, и потврђивало неке раније зебње да позиције либералне струје нису довољно јаке и да унутрашње противречности могу да утичу чак и на заустављање предузетог позитивног курса у правцу отварања. Због свих ових дешавања, у ССИП-у су половином 1974. закључили да „Кинези још увек нису спремни, првенствено из унутрашњих разлога, да узврате посету министра иностраних послова, а изгледа и да не планирају ни друге посете Југославији на вишем нивоу.“⁸⁹⁶ Управо је тако и било.

---

⁸⁹⁰ Исто.

⁸⁹¹ ДАМСПС, ф 81, д 7. бр. 49073, Депенша, Пекинг, 27. 2. 1974, 7.

⁸⁹² А. James Gregor, Maria Hsia Chang, „Anti-Confucianism: Mao's Last Campaign“, *Asian Survey*, Vol. XIX, No. 11, November 1979, 1074.

⁸⁹³ Teiwes, Sun, *The End of the Maoist Era...*, 112; Мао је заправо постао незадовољан све већом самовољом Ђианг Ђинг и њеног окружења и тада им је поручио да не би требало да се понашају као „четворочлана банда“. То је био први пут да је синтагма, која ће касније бити обилато коришћена као pejоративна одредница за ову групу, употребљена на овај начин. – Vogel, *Deng Xiaoping...*, 82.

⁸⁹⁴ На овом Конгресу захтевано је спречавање тенденција које нису у складу са циљевима Културне револуције. Тако је указано на извесна „скретања“, попут „заоштравања односа између ‘револуционарних маса’ и партијских кадрова, нових појава бирократизма, капиталистичких и ситносопственичких тенденција на селу, запостављања колективног духа, итд.“ – ДАМСПС, ф 82, д 10, бр. 424067, ССИП, Информација о НР Кини и југословенско-кинеским односима, 15. 7. 1974, 2.

⁸⁹⁵ ДАМСПС, ф 82, д 10, бр. 440567, Информација о НР Кини и југословенско-кинеским односима, 27. 8. 1974, 3.

⁸⁹⁶ ДАМСПС, ф 82, д 10, бр. 424067, Информација о НР Кини и југословенско-кинеским односима, 15. 7. 1974, 10.

Концепт „трећег света“ и кинески однос према Покрету несврстаних

Од тренутка када су обновљени дипломатски односи, Кина је показивала велико интересовање за Покрет несврстаних. На сусретима различитих нивоа и различитог политичког значаја, често су постављана питања о несврстаним и о њиховим активностима, а кинески званичници су се одмерено и похвално изражавали о Покрету и његовој нараслој глобалној улози. То ипак није значило да су све сумње у природу Покрета из ранијег периода биле заборављене, али је било евидентно да је у склопу шире тактике отварања према свету, кинеско руководство донело процену да их Покрет несврстаних више није угрожавао, бар не на начин на који је то виђено 1960-их година. Но, повремено су избијале и бриге о политичком значају и релевантности Покрета. Кинески амбасадор Ценг једном приликом је упитао југословенске саговорнике да ли би се нека од развијених земаља Европе могла приволети да уђе у Покрет несврстаних, уз опаску да несврстане углавном чине сиромашне и неразвијене земље. На то му је одговорено да је за Југославију најважније да држава не припада војним савезима и да прихвата основе политике несврставања, али да се код развијених европских земаља не примећују такве карактеристике.⁸⁹⁷ Иза ове врсте запажања скривала се кинеска брига да Покрет није довољно политички и економски снажан да би се супроставио двома суперсилама, првенствено СССР-у. Таква логика ће посебно доћи до изражаја у формулисању кинеског концепта „трећег света“, о чему ће бити речи нешто ниже.

Почетак промене у кинеском приступу према Покрету несврстаних, који је примећен од Конференције у Лусаки, постао је посебно очигледан у појачаном медијском извештавању о активностима несврстаних пред и непосредно после Конференције у Алжиру (1973). Самит у Алжиру био је посебно важан за саму Југославију, али и за Покрет, јер је нарасла глобална улога несврстаних земаља захтевала јасније дефинисање будућих циљева. Први пут је учествовало преко 100 земаља, односно „две милијарде становника планете“, ⁸⁹⁸ што је Покрету дало истински глобалну улогу, али је уједно и тако широк круг земаља окупљених под једном „заставом“, довео и до појаве првих већих разлика, које ће у наредним годинама оптеретити Покрет и његов рад.⁸⁹⁹ На конференцији је било истакнуто да су преговарања из претходног периода показала да је свет био међузависан и недељив, као и да „насиље, експлоатација, и потчињавање у једном дијелу света не могу ићи упоредо са миром и просперитетом у другом, а да не избију нове експлозије и сукоби, који могу довести у питање и оно позитивно што је постигнуто.“⁹⁰⁰ Југословенски председник је посебно поентирао довођењем у везу политике преговарања, коју су несврстани годинама уназад пропагирани, и процеса отопљавања у односима великих сила, речима да „ако је у међувремену хладни рат изгубио своју жестину, ако су у односима великих сила преговори и споразумевање у неким деловима свијета знатно побољшали ситуацију– у тај напредак уткани су и наши напори.“⁹⁰¹

⁸⁹⁷ ДАМСПС, ф 66, д 048.1, бр. 413107, ССИП, Забелешка, 30. 3. 1973, 3.

⁸⁹⁸ Богетић, *Несврстаност кроз историју...*, 244. Више о одлукама са Конференције, видети: Мораћа, Bilandžić, Stojanović, *Istorija Saveza komunista Jugoslavije...*, 258-259.

⁸⁹⁹ Занимљиво је да неки западни историчари данас тврде да је детант одузео разлог постојања Покрету несврстаних који је управо у Алжиру доживео свој природни крај. –Lüthi, Lorenz, „The Non-Aligned Movement and the Cold War, 1961-1973“, *Journal of Cold War Studies*, Vol. 18, No. 4, Fall 2016, 100.

⁹⁰⁰ Nick, *Jugoslavija i nesvrstanost...*, 35.

⁹⁰¹ Говор председника Тита на Конференцији у Алжиру 1973, у: „Велика улога несврстаних земаља у изградњи бољег и праведнијег свијета“, *Међународна политика*, 16. 9. 1973. бр. 563.

За кинеско-југословенске односе је Конференција у Алжиру била важна јер је то била прва конференција несврстаних која је добила пуну медијску пажњу у Кини. У кинеској штампи је објављено неколико резолуција и докумената са конференције, чиме је кинеска публика добила прилику да се ближе упозна са циљевима и програмом Покрета.⁹⁰² Ју Џан, заменик кинеског МИП, појашњавао је да је управо тај публицитет речито говорио о кинеској недвосмисленој подршци Покрету. Кинеска страна је посебно истицала степен јединства који је конференција показала по читавом низу питања, што је тумачено као притисак на две суперсиле да морају да воде рачуна и о интересима трећих земаља.⁹⁰³ Званични кинески став је био да је конференција допринела учвршћивању независних позиција малих и средњих земаља. Кина је то сматрала и својим успехом.⁹⁰⁴ Није било неважно за појачани кинески интерес ни то што је Конференција у Алжиру окупила око 90% земаља насталих у процесу деколонизације.⁹⁰⁵ Било је приметно да је Кина покушавала да прошири дефиницију циљева којима би покрет требало да тежи, чиме је правила компромис са својим погледом на земље у развоју, као и да је кинеске позиције према Покрету несврстаних на првом месту дефинисао став према СССР-а, који је виђен као непријатељски према конференцији, али и самој идеји несврставања.⁹⁰⁶

Све то није много реметило југословенски позитиван утисак. После Алжирске конференције, писало се да је несврстаност попримила „извесне елементе међународног покрета који је постао тако значајан чинилац у међународним односима да га не могу игнорисати ни велике силе (СССР и Кина су поздравили ову конференцију).“⁹⁰⁷ Може се закључити да је о запажање било исправно, и Југославија је свој фокус усмерила на позитивне аспекте у гледањима суперсила на Покрет и његову функцију. Поред тога, Југославија је изузетно ценила афирмативну кинеску позицију према несврстаним, а посебно јој је годило то што је кинеска штампа давала све више публицитета активностима несврстаних земаља и иступањима председника Тита у вези са тим.⁹⁰⁸ Приближавање погледа две стране отишло је толико далеко, да је чак кинески в. д. председника Донг Биву, у једном разговору са југословенским амбасадором Друловићем, Кину дефинисао као несврстану земљу. Тиме је, по свему судећи, желео да подвуче независност и сувереност кинеске државе и њене спољне политике, али и да ода признање несврстаности као концепту. Донг је посебно похвалио главне правце несврстане политике, потврђене у Алжиру – антиимперијализам, антиколонијализам, анти-хегемонизам, антиционизам и антирасизам. Кинески председник је наговестио и да су контакти и везе Кине са несврстаним земљама много већи него са сврстаним,⁹⁰⁹ што је било помало зачуђујуће, имајући у виду правце кинеске спољне политике из претходних година, али сада је јасно да је тиме наговестио нову промену у кинеској спољнополитичкој платформи од наредне године.

Но, убрзо се показало да кинеској политици према Покрету несврстаних недостаје конзистентности, а то је важило и за остале спољнополитичке правце. Како је прошао самит у Алжиру, тако је кинеско интересовање за несврстане опало, али се могла осетити и извесна промена у начину на који је Кина приступала „трећем свету“. Иако су се кинески саговорници из врха МИП-а бранили објашњењима да је природно дошло до опадања интересовања, до неког

⁹⁰² ДАМСПС, ф 66, д 51:у, бр. 438711, Депеша, Пекинг, 14. 9. 1973, 4.

⁹⁰³ Исто.

⁹⁰⁴ ДАМСПС, ф 66, д 048.1, бр. 433776, ССИП, Забиљешка, 22. 8. 1973.

⁹⁰⁵ Лео Матес, „Нови полет несврстаности“, *Међународна политика*, бр. 565, 16. 10. 1973.

⁹⁰⁶ ДАМСПС, ф 66, д 048.1, бр. 433776, ССИП, Забиљешка, 22. 8. 1973, 1.

⁹⁰⁷ Мораћа, Bilandžić, Stojanović, *Istorija Saveza komunista Jugoslavije...*, 260.

⁹⁰⁸ ДАМСПС, ф 67, д 341:71, бр. 443460, Депеша, Пекинг, 12. 10. 1973, 4.

⁹⁰⁹ Исто, 2.

следећег самита,⁹¹⁰ био је ту још један важан разлог због ког је Кина од 1974. смањила извештавање о активностима Покрета несврстаних.

Кина је у овом периоду и сама лутала у потрази за одрживим идеолошким и спољнополитичким концептима. Изношење теорије о „хоризонталној линији“ у разговору са Кисинџером почетком 1973, био је још један Маов покушај да направи уједињени фронт против СССР-а.⁹¹¹ Већ наредне године, Мао је одустао од ове идеје и одлучио је да промовише нови теоријски концепт о „три света“, овог пута супротстављен не само СССР-у, већ и САД.⁹¹²

Зашто је Кина изашла са овом теоријом 1974? Маов лични осећај „издаје“ идеолошких принципа на рачун јачања великодржавних позиција, почео је од 1973. све више да га оптерећује. Кинески историчари тврде да је разлог за Маов нови приступ у спољној политици била намера да пошаље поруку како се Кина неће више ослањати ни на једну државу (али ни на револуционарне покрете), већ првенствено на земље у развоју.⁹¹³ Разлози за то су били у успоравању кинеско-америчког приближавања после завршеног „меденог месеца“ из 1972, али и успешног америчко-совјетско преговарања, на које Мао није рачунао када је започео са политиком приближавања Вашингтону. Кинески лидер је све више сумњао да је искоришћен за јачање америчких позиција наспрам Совјетског Савеза, и да у америчкој политици није било искренности.⁹¹⁴ Маоу је теорија о „три света“ била неопходна како би у постојећим околностима учинио додатну дистинкцију између Кине са једне стране, и САД и СССР са друге, односно додатно повукао линију (коју је сам замаглио) и на тај начин очувао кинеску независност.⁹¹⁵ Теорија о „три света“ била је потребна кинеском лидеру, како би обновио идентитет Кине као земље у развоју и заштитнице потлачених. Нови кинески „револуционарни“ циљ било је збацивање постојећег дуалистичког међународног поретка и стварање новог, базираног на равноправности и поштовању принципа мирољубиве коегзистениције.⁹¹⁶

Да би промовисао нови кинески приступ међународним односима, Мао је послао Денг Сјаопинга у Њујорк 1974, на заседање ГС у УН, како би програмски пред целим светом изложио нову теорију.⁹¹⁷ Уједно, био је то први наступ неког кинеског функционера пред УН, од

---

⁹¹⁰ ДАМСПС, ф 81, д 7, бр. 455120, Деша, Пекинг, 12. 11. 1974, 3.

⁹¹¹ Концепт „хоризонталне линије“ је требало да повеже САД-Кину-Јапан-Пакистан-Иран-Турску и Европу. – Li, Xia, *Mao and the Sino-Soviet Split...*, 260; Kissinger, Henry, *On China*, New York 2011, 277; Mark, *China and the World...*, 81. Још раније, овом концепту је претходила идеја о свету суперсила и две „међузоне“ састављене од земаља Африке, Азије и земаља у развоју, које су спадале у прву међузону, и земаља развијеног света које су спадале у другу међузону. Ово је била најранија идеја о ономе што ће десет година касније постати трећи и други свет. – Yee, Herbert S., „The Three World Theory and Post-Mao China's Global Strategy“, *International Affairs*, Vol. 59, No. 2 (Spring, 1983), 241.

⁹¹² Обе политике биле су део разраде ширег стратешког концепта „containment“ СССР-а. Кисинџер примећује да је у односу на Кенанов приступ према СССР-у две деценије раније, кинески концепт „containment“ био доста агресивнији и да је позивао на директну конфронтацију са СССР. – Kissinger, *On China...*, 280.

⁹¹³ Кинески историчари износе и тврде да је Маово приближавање САД одувек било тактичке природе, и да је Маово срце све време остало на другој страни, на страни земаља „трећег света. – Yang, Xia, *Vacillating between...*, 418.

⁹¹⁴ Li, Xia, *Mao and the Sino-Soviet Split...*, 260; Mark, *China and the World...*, 83.; Оно што је Мао прекасно схватио, а можда никада и није у потпуности, јесте да је његова оштра антисовјетска агенда уверила Вашингтон у немогућност кинеско-совјетског приближавања, и на тај начин ослабила кинеске преговарачке позиције наспрам САД. – Li, Xia, *Mao and the Sino-Soviet Split...*, 262.

⁹¹⁵ Yang, Xia, *Vacillating between...*, 422-3.

⁹¹⁶ Кина ће у овом периоду узети учешћа и у формирању „Новог међународног економског поретка. – Mark, *China and the World...*, 84.

⁹¹⁷ За цео говор видети на <https://www.marxists.org/reference/archive/deng-xiaoping/1974/04/10.htm> (приступљено 5. марта 2019).

повратка НР Кине у ову међународну организацију 1971. То је сведочио о значају који је Мао придавао новој теорији, али и његовом виђењу улоге УН – позорнице коју је по потреби могао да искористи као мегафон.

Сама теорија се заснивала на познатом концепту, који је сада по први пут био изложен у форми нове спољнополитичке платформе.⁹¹⁸ Денг је детаљно елаборирао принципе по којима се вршила класификација, иако није појединачно сврставао сваку земљу у неку од три групе. Изнео је објашњење да се свет дели на три дела: „први свет“ који чине две суперсиле; „други свет“ у који спадају све развијене земље (Западна и Источна Европа, Канада, Аустралија и Јапан). У „трећи свет“ су спадале земље у развоју на подручју Азије, Африке и Латинске Америке. Међутим, да би се онда ове разлике умањиле, али и да би се искористиле протовречности између суперсила и „другог света“, наведено је да су и „други“ и „трећи“ свет угњетени од стране две суперсиле, али са оградом да терет тлачења ипак више пада на „трећи свет“.⁹¹⁹ Ово се ослањало на раније започето кинеско конвергирање ка земљама Западне Европе, о коме је било речи.

Иако је Кина наводила две суперсиле као главне узроке несређених прилика у свету, њена теорија је виђена као део шире антисовјетске кампање на глобалној сцени.⁹²⁰ Кина је још једном покушала да искористи Европу у својој борби са СССР-ом, подстицањем сталне психозе од напада Москве. Део подршке покушала је да јој, на свој начин, да управо кроз теорију о „три света“, стављајући европске земље са исте стране фронта на којој се налазила Кина, наспрам две суперсиле. Но, показало се да су Кина и Европа биле сувише међусобно удаљене, како географски тако и политички, да би извршиле већи стратешки утицај једна на другу.⁹²¹

Када је реч о Југославији, она би се, строго гледајући изнету методологију, налазила у „другом свету“. Но, нешто касније, Ју Цан је Југословенима дао појашњење да Југославија и Румунија, ипак, по кинеском виђењу припадају „трећем свету“. Колико је и за саме Кинезе цела теорија и даље била нејасна и конфузна потврђује Ју Цаново стављање и Грчке у групу земаља „трећег света“. На примедбу Југославије да је Грчка у НАТО-у, Ју је само лаконски додао да је у питању ипак „земља у развоју“.⁹²² Издвајање Југославије и Румуније из њеног источноевропског окружења, односно из групе земаља другог света и смештање у „трећи свет“ чинило се неконзистентним и неодрживим.⁹²³ Југославија и Румунија нису биле ништа мање неразвијене од многих источноевропских земаља, тако да је било јасно да су критеријуми били пре свега политичке и идеолошке природе. Југославија и Румунија су се издвајале од осталих земаља Источне Европе искључиво у свом односу према Москви, због чега је Кина одлучила да их смести у „благонаклонију“ групу земаља „трећег света“, које су виђене као жртве опресије прве две групе. Тиме је на видело излазила права мотивација која је стајала иза дефинисања нове теорије, а то је стварање још једне линије фронта против СССР-а. Поред тога, теорија о „три света“ је омогућавала Кини да начини отклон од превеликог приближавања САД-у, подвлачећи и даље велике, концепцијске и суштинске разлике, раздвајањем две државе у две категорије које су међусобно биле најоштрије супротстављене.⁹²⁴

Београду је било јасно да се радило о срачунатом кинеском потезу и тактичком надметању за превласт са СССР-ом на територији Азије и Африке. Опаска да је Кина променила однос према „трећем свету“ који је сада почела да сматра „новом растућом снагом“, а не више као

⁹¹⁸ Mark, *China and the World...*, 83.

⁹¹⁹ Garver, *China's Quest...*, 327.

⁹²⁰ Исто.

⁹²¹ David Shambaugh (Ed.), *China-Europe Relations*, Routledge 2008, 25.

⁹²² ДАМСПС, ф 81, д 3, бр. 416151, Депенша, Пекинг, 5. 4. 1974, 1.

⁹²³ Yahuda, *Towards The End...*, 193.

⁹²⁴ Garver, *China's Quest...*, 328.

„вакуум који треба попунити“, што је био део неке раније политике, говори да у Београду нису били заварани кинеским тактичким прилазом према „трећем свету“.⁹²⁵ У ССИП-у је половином 1974, закључено да „уколико би се поново јавиле лидерске амбиције Кине у односу на „трећи свет“, што с обзиром на садашњи развој у Кини не треба искључити као могућност, то би неизбежно имало негативног одраза и на даљи развој југословенско-кинеских односа.“⁹²⁶

Иако је Југославија замерала Кини упрошћен поглед на свет у коме се „трећи свет“ видео искључиво у светлу конфронтације са две суперсиле, као позитивна тенденција је оцењено давање значаја земљама у развоју, па самим тим и Покрету несврстаних, иако о њему у Денговом говору није било речи. Но, у Београду су примећене и неке негативне тенденције у кинеском прилазу, односно елементи „великосилског“ понашања Кине, који су се манифестовали кроз жељу да утиче на шири друштвено-политичка кретања, наметањем сопствене визије друштвеног развоја у свету.⁹²⁷ Требало је задржати резерву према кинеској политици подршке земљама „трећег света“ и имати у виду да је Кина увек могла поново да покуша да се наметне као лидер овој групи земаља.⁹²⁸ Колико год било вероватно да Кина кроз јачање сопствених позиција и утицаја у свету има такву скривену жељу, ипак у пракси није било никаквих назнака да је тежила стварању сопственог блока, као што је то био случај 1960-их. Уз све ове ограде, стављање теме земаља у развоју на светску позорницу од једне велике и значајне државе попут Кине, сматрано је за позитивно и афирмативно за југословенску политику и њену ангажованост.

Одмрзавање

Добродошао сигнал да је званични Пекинг и даље заинтересован за сарадњу са Београдом, стигао је у виду „утешног“ позива упућеног југословенској парламентарној делегацији, када је потврђено да нема изгледа да се посета министра Ђија реализује у догледно време, да у септембру 1974. посети Кину.⁹²⁹ И поред непостојања реципроцитета у броју посета, Југославија је одлучила да прихвати позив и послала је своју парламентарну делегацију на челу са Пеком Дапчевићем. Иако је прошло неколико година од завршетка најрадикалније фазе Културне револуције, кинески државни и политички органи и даље нису функционисали. Кинески парламент, односно Свекинеска народна скупштина, још увек се није састајала. Председник Лију Шаоћи је умро 1969, а тек 1973. године је за в. д. председника именован Донг Биву, па је практично једини формални орган власти који је функционисао све то време био Држави савет (влада) на челу са Џоу Енлајем. Постављало се питање сврсисходности парламентарне посете у време када парламент још увек није био обновио рад, али је Београду одмах било јасно да је Пекинг одабрао једини расположиви начин како би се обавили разговори о међународним и билатералним питањима, који су већ две године били у застоју. Убрзо ће се показати да је процена била исправна и југословенска делегација током боравка у Кини практично није имала разговоре о парламентарним питањима.⁹³⁰

⁹²⁵ ДАМСПС, ф 82, д 10, бр. 424067, Информација о НР Кини и југословенско-кинеским односима, 15. 7. 1974, 5.

⁹²⁶ Исто, 9.

⁹²⁷ ДАМСПС, ф 82, д 10, бр. 440567, Информација о НР Кини и југословенско-кинеским односима, 27. 8. 1974, 9.

⁹²⁸ ДАМСПС, ф 82, д 10, бр. 424067, Информација о НР Кини и југословенско-кинеским односима, 15. 7. 1974, 7.

⁹²⁹ Исто, 10.

⁹³⁰ ДАМСПС, ф 83, д 3, бр. 457026, Скупштина СФРЈ, Извештај о посети делегације Скупштине СФРЈ Кини 22-30. 9. 1974, 1.

Делегацију су примили и Чу Де, који се налазио на челу Сталног комитета (извршно тело Свекинеске народне скупштине) и Денг Сјаопинг, заменик председника владе. То је после кратког Минићевог сусрета са Денгом у УН нешто раније исте године, била прва прилика да се југословенско руководство боље упозна са будућим лидером Кине, иако то тада нико још није могао да претпостави. Денг је у том моменту, био прва политичка личност са којом је могло да се разговара, с обзиром да су и Џоу Енлај и Мао, због болести, све ређе примали делегације и стране посете. Први Дапчевићев утисак је био да је Денг отворена и срдачна особа, која изузетно влада материјом и разуме светске токове, а делегацији се обраћао са „југословенски другови“ што су кинески саговорници раније избегавали. Интерес за ову посету са кинеске стране је лежао у потреби да се Југославији, после дужег времена запостављања, укаже дужна пажња, па у том светлу треба посматрати и Денгово овлашћење да пренесе Маове срдачне поздраве председнику Титу, што није била ранија пракса.⁹³¹

У разговорима који су вођени, као и у ранијим сусретима, најважније теме су се тичале међународне ситуације. Кинеска забринутост због нарастајућег утицаја СССР-а у Азији и уопште у свету, у време када је, како се то видело, утицај САД после повлачења из Индокине слабио, посебно се појачала током 1973-75,⁹³² што се одразило и на повећану забринутост због нешто помирљивије југословенске политике према СССР-у. Заправо, незадовољство Пекинга почело је да расте од Јомкипурског рата 1973, током ког је Југославија одобрила ваздушни коридор СССР-у.⁹³³ Учесталост кинеских коментара о СССР-у оличених кроз појачану „забринутост за безбедност и независност Југославије“,⁹³⁴ били су израз кинеских сумњи да се Југославија поново враћа у „лагер“, био је закључак ССИП-а.⁹³⁵

Југословенска проарапска политика била је трн у оку Пекингу, баш због тога што је на поклапању интереса Београда и Москве у вези са овим питањем, кинеска страна страховала од даљег приближавања две државе.⁹³⁶ Да је ово питање много бринуло кинеско руководство, видело се у разговору Денг Сјаопинга са Пеком Дапчевићем, када је кинески премијер покушао да сазна да ли је давање дозволе СССР-у да користи југословенски ваздушни простор значило

---

⁹³¹ Како је већ објашњено, проблем адекватне и реципрочне размене поздрава је био проблем у билатералној комуникацији од самог почетка, тако да је Југославија усвојила праксу преноса поздрава председника Тита само његовом формалном хијерархијском парњаку, а то је и даље био в. д. председника Донг, с обзиром да на ранија три поздрава Тита Маоу није било узвраћено. Тако ни овог пута, Дапчевић није имао овлашћење да пренесе Титове поздраве Маоу. – ДАМСПС, ф 83, д 3, бр. 457026, Скупштина СФРЈ, Извештај о посети делегације Скупштине СФРЈ од 22-30. 9. 1974, 10.

⁹³² Garver, *China's Quest...*, 325.

⁹³³ Југославија је због овог потеза трпела притиске и САД, који су то тумачили као „југословенско одустајање од кључног начела несврстане политике да се на сопственој територији не могу налазити базе једног од супротстављених блокова.“ Притисак из Вашингтона се преносио и на НАТО земље у виду поруке да охладе своје трговинске и политичке односе са совјетским блоком и Југославијом.“ – Вогетић, *Jugoslovensko-američki odnosi u vreme...*, 71-2.

⁹³⁴ Један од таквих разговора вођен је између Ђиао Гуангхуа и Милоша Минића у УН 1973, у коме је Ђиао показивао „забринутост кинеских пријатеља“ за Југославију и жељу да Југославија, Румунија и др. балканске земље буду „јединствене и будне за случај изненадног напада“. Ђиао је тада додао и да то поручује и најбољој намери и да не би желео да се ова упозорења лоше протумаче. – ДАМСПС, ф 66, д 51:у, бр. 443804, Мисија СФРЈ Њујорк, Информација, б. 10. 1973, 1.

⁹³⁵ ДАМСПС, ф 82, д 10, бр. 440567, Информација о НР Кини и југословенско-кинеским односима, 27. 8. 1974, 12.

⁹³⁶ У ово време, Југославија је да би оправдала своју политику, иступала са ставом да је југословенска политика принципијелна, и да није „проарапска“, већ да се Југославија у међународној политици, речима Милоша Минића, „не поставља неутралистички, а поготову када се ради о праведним ослободилачким ратовима, народноослободилачким покретима и уопште о борби за одбрану независности и суверености земаља и народа (...) Политика несврстаности има активан и ангажован став према свим битним међународним проблемима.“ – Интервју листу *Комунист*, 31. 12. 1973, у: *Минић, Spoljna politika...*

нешто више у смислу промене односа Београда према Москви и да ли је Београд био свестан да је предузимањем таквог корака угрозио своју независност.⁹³⁷ Денг је искористио прилику да изнесе кинеско виђење совјетске опасности и да поентира на, за кинеску страну, једном тако очигледном примеру. Дапчевић је појаснио да је „положај Југославије као мале земље другачији“ и да она мора да води рачуна о томе да јој се СССР налази на граници. „То не претпоставља давање било каквих концесија нити има везе са нашом независношћу, али се мора као важан елемент уградити у нашу политику,“ била је Дапчевићева порука Денгу.⁹³⁸ Додатно је појашњено да је СССР-у дат коридор из обавеза према арапским земљама, али и због тога што се рат водио на југословенском „прагу“. „Знали смо да то представља ризик, али смо оценили да би још више ризиковали да нисмо учинили тај потез,“ пренео је Дапчевић.⁹³⁹ Није тешко закључити колико су Кинези могли бити задовољни оваквим објашњењем о поступању према земљи чију су политику сматрали иманентно агресивном и непоузданом. Но, водећи рачуна да се не замере превише Београду, своје страхове о совјетским намерама каналисали су кроз подршку јединству Југославије, Румуније и Албаније, с обзиром да би, по њиховом уверењу и старој тези коју су заступали, једино јачањем заједништва и кроз сарадњу ове три државе, могла да се створи истинска противтежа совјетском утицају на Балкану.⁹⁴⁰ У извештају после посете, Дапчевић је закључио да су Кинези „имали криву слику о нашим односима са СССР-ом“, да су мислили да је ту дошло до промене у смислу приближавања СССР-у, али да су после додатних појашњења, поново били уверени у независан курс југословенске спољне политике.⁹⁴¹

Да није било баш тако и да су кинеске бриге и даље биле присутне, показује разговор који је неколико недеља касније водио Ћиао Гуанхуа, кинески заменик МИП-а и шеф кинеске мисије у УН, са првим човеком југословенске дипломатије, Милошем Минићем, током октобарског заседања у УН. На покушај Ћиаоа да га увуче у антисовјетске теме, Минић је директно поручио кинеском дипломати да Београд не жели да кинеско-совјетски спор оптерећује југословенске односе „ни са пријатељском Кином, ни са пријатељским СССР-ом“, на шта је Ћиао помирљиво одговорио да Кина има разумевања за југословенску позицију.⁹⁴² Међутим, из разговора који је Ћиао имао са Кисинџером, током истог заседања, видело се да није могао да обузда своју бригу. Поручио је Кисинџеру како верује да ће Совјети искористи прилику на Балкану, уколико им се она укаже. Посебно га је бринула југословенска попустљивост и „опортунизам“, због чега је сматрао да САД мора да изврши контрапритисак на Београд, како Совјети не би однели превагу.⁹⁴³ Месец дана касније, када су се поново срели, овог пута у Пекингу, Ћиао, који је у међувремену постао министар спољних послова,⁹⁴⁴ упитао је Кисинџера, директно и без околишања, шта би САД учиниле у случају да Југославија пређе на совјетску страну. Он је овог пута дозвољавао могућност да то тога дође и на друге начине, не само насилно, већ и

⁹³⁷ ДАМСПС, ф 83, д 3, бр. 446684, Делеша, Пекинг, 27. 9. 1974, 6.

⁹³⁸ ДАМСПС, ф 83, д 3, бр. 451568, Скупштина СФРЈ, Забелешка, 24. 9. 1974, 9.

⁹³⁹ Исто.

⁹⁴⁰ ДАМСПС, ф 83, д 3, бр. 457026, Скупштина СФРЈ, Извештај о посети делегације Скупштине СФРЈ од 22-30. 9. 1974, 11.

⁹⁴¹ АЈ КПР I-5-b/55-5, Строго поверљиво, Односи Југославија-Кина, 24. 10. 1974.

⁹⁴² ДАМСПС, ф 82, д 8, бр. 447931, Москва, Делеша, 8. 10. 1974, 2.

⁹⁴³ FRUS 1969–1976 Volume XVIII, China 1973–1976, Memorandum of Conversation, New York City, October 2, 1974, 527.

⁹⁴⁴ Крајем 1974, дошло је поново до смене на челу кинеског МИП-а. Маово незадовољство кулминирало је сменом Ђи Пенгфеја, а на његово место доведен је Ћиао Гуанхуа (Qiao Guanhua) који ће остати на том месту до велике реорганизације партијских кадрова после Маове смрти, у децембру 1976. Ћиао је био знатно бољи кандидат са развијеним дипломатским вештинама. Учествовао је у састављању Шангајског коминикеа, разговорима са Кисинџером, а предводио је и кинеску делегацију у УН 1971. То је показивало да је Мао, и поред све потребе да периодично врши притисак на руководство МИП-а, ипак ценио стручност кадрова на овом важном месту. – Teiwes, Sun, *The End of the Maoist Era...*, 224.

активирањем просовјетских елемената у руководству, после Титове смрти. Кисинџер је одговорио како САД такав развој ситуације, односно мешање СССР-а у прилике у Југославији, свакако „не би остало без одговора“.⁹⁴⁵ То је било довољно недвосмислен одговор који је, бар привремено, донео умирење кинеској страни.

Истовремено, притисак који је сведочио да није била реч о случајности, већ о синхронизованој активности кинеске дипломатије, стигао је и од кинеског амбасадора у Београду. У једном разговору са Лазаром Мојсовим, амбасадором Југославије у УН, током јесени 1974, кинески амбасадор је поручио како лично мисли да ће СССР „учинити нешто више на Балкану.“⁹⁴⁶ Маневри СССР-а у суседној Мађарској били су по Џангу доказ совјетске агресорске праксе, и амбасадор је директно запитао Мојсова зашто би Совјети гомилали толике трупе да не спремају нешто више. Покушај да се створи осећај страха и сталне несигурности код Југословена, био је пак очевидан. На примедбу Мојсова да то није први пут да СССР врши сличне маневре и да се они периодично одржавају, амбасадор је узвратио да мисли да је ситуација сада озбиљнија и да „северни медведи свакако желе да дођу у топлије крајеве.“ Мојсов је, хватајући поетски тон дискусије, одговорио да „ни овде није баш топло и да треба проћи много планина и баријера да би се стигло у топлије крајеве“.⁹⁴⁷ Био је то, уз сву метафоричност, јасан одговор, и порука да Југославија неће лако и без борбе предати своју независност никоме. Но, оно што је посебно било важно, јесте да је у разговору опет дошао до изражаја кинески став да сфере утицаја на Балкану нису дефинитивно одређене и да то може рађати проблеме у будућности.

Кинеску политику према Југославији у овом периоду можда је најбоље објашњавао текст „Суверенитет и независност балканских земаља не трпи повреде“, објављен у главном гласилу кинеске партије *Женмин жибао*, који је свим пажљивим посматрачима увек откривао главне трендове у кинеској политици.⁹⁴⁸ У том тексту, у везу су били доведени поменути ваздушни коридор, совјетски маневри и још један, по кинеском виђењу, крунски доказ совјетске непријатељске политике према слободним земљама – тзв. црногорски случај, односно епизода формирања Нове КПЈ (симболично 6. априла, на дан напада нацистичке Немачке на Југославију) на импровизованом конгресу у Бару,⁹⁴⁹ за коју је јавност сазнала тек у септембру 1974. За Кинезе, хапшење „групе конспиратора и саботера тесно повезаних са совјетским ревизионистима“ чији циљ је било, како су наводили, обарање југословенске владе,⁹⁵⁰ био је несумњив показатељ да се СССР-у никада не сме веровати.⁹⁵¹ Догађај је добио публицитет и на Западу, а амерички Тајм је писао да је то био највећи изазов за Титову власт од 1948.⁹⁵² По кинеском виђењу, све то заједно, са совјетском тежњом да добије војни транзит кроз југословенске земље, чинило део „агресивних амбиција и експанзионистичких потеза СССР-а“ и претњу по суверенитет и независност балканских земаља.⁹⁵³

И поред свих резерви када је у питању политика Београда према Москви, или можда баш због тога, после више од две године стагнације, оцењено је да је кинески интерес према

⁹⁴⁵ FRUS 1969–1976 Volume XVIII, China 1973–1976, Memorandum of Conversation Beijing, November 27, 1974, 599.

⁹⁴⁶ ДАМСПС, ф 81, д 7, бр. 450875, ССИП, Забелешка, 17. 10. 1974, 3.

⁹⁴⁷ Исто, 4.

⁹⁴⁸ ДАМСПС, ф 81, д 5, бр. 451134, Делеша, Пекинг, 23. 10. 1974.

⁹⁴⁹ Bogetić, *Jugoslovensko-američki odnosi u vreme...*, 107.

⁹⁵⁰ ДАМСПС, ф 81, д 5, бр. 451134, Делеша, Пекинг, 23. 10. 1974.

⁹⁵¹ Југословенска влада је поводом овог случаја упутила промеморију совјетској влади, чија реакција, и поред формалне осуде, није била задовољавајућа за Београд и пре је могла да посведочи да су оптужбе о грубом мешању у унутрашња питања Југославије биле основане. – Bogetić, *Jugoslovensko-američki odnosi u vreme...*, 107-9.

⁹⁵² Моћник, *United States-Yugoslav Relations...*, 135.

⁹⁵³ ДАМСПС, ф 81, д 5, бр. 451134, Делеша, Пекинг, 23. 10. 1974.

Југославији почео да расте и да је клима од краја 1974. почела полако да се мења.⁹⁵⁴ То је резултирало коначно предлогом Пекинга да један високи кинески функционер посети Југославију. Београду је понуђено да у посету дође Ју Цан, заменик министра спољних послова, ког су Југословени доста добро познавали и са којим су имали блиску комуникацију у последњих годину и по дана. Разумевање не увек доследне хијерархијске организације власти важно је за контекстуализацију политичке улоге Ју Цана која је превазилазила позицију „само“ заменика министра, што се могло видети из опсега тема и из овлашћења којима је располагао у ранијим разговорима које је водио са југословенским амбасадором у Пекингу и другим југословенским званичницима.⁹⁵⁵ Због тога су у Београду радо прихватили предлог да угосте Ју Цана. Југославија је од посете очекивала да коначно доведе до значајнијег унапређење билатералне сарадње. Стварање сталног политичког канала на нивоу саветовања министарства спољних послова, као и склапање нових економских споразума, биле су две ствари на којима је Београд инсистирао последњих годину дана. Наде да ће ова питања бити решена током Ју Цанове посете, нису се показале као основане. Ју је врло мало пажње посветио билатералним темама, којих се дотакао у општим цртама, рекавши да су односи добри и задовољавајући, али да увек има места за унапређење. Међутим, неке конкретне понуде у правцу тог унапређења, није био овлашћен да изнесе.

По садржају и тону Јуовог наступа, изгледало је да је посета организована само са једним циљем, а то је да се дефинитивно утврди југословенска политика према СССР-у, што је сведочио да претходни разговори и југословенска објашњења, нису били довољно убедљиви.⁹⁵⁶ Београду је изгледало као да Ју Цан покушава, у већој мери него раније, да на антисовјетским прилазима гради даљу југословенско-кинеску сарадњу, иако је безброј пута у ранијим разговорима са југословенске стране подвучено да Београд не жели да буде увучен у кинеско-совјетски спор, ни на који начин, нити да своју политику са Кином гради на линији антисовјетизма. Ју је још једном покушао да изједначи положај Кине и Југославије пред претњом СССР-а, тврђом да „СССР не престаје са субверзијама против Кине, а неће престати ни са сличним потезима према Југославији.“ С обзиром да су обе државе суочене са сличним проблемима, Кина је желела да „плећа Југославије буду што јача“⁹⁵⁷. У том смислу, поновили су интерес за побољшањем односа између Југославије и Албаније, а по Јуовој оцени, спремност Албаније, из које је управо долазио, за тако нешто, је постојала. Ју је у разговору са Џ. Биједићем на вешт начин изнео и критику југословенске политике према СССР-у, рекавши да „другови у Албанији имају примедби и страховања због дозволе да бродови суперсила посећују југословенске луке“, па их је занимало да ли Југославија може то да забрани.⁹⁵⁸ Биједић је на то одговорио да је посета страних бродова регулисана југословенским законодавством које се примењује једнако на све бродове и да то никако не утиче на југословенску независност.⁹⁵⁹ Кинески дипломата је покушао да убеди Београд и како му прети већа опасност од совјетске инвазије, у односу на НАТО.

⁹⁵⁴ АЈ КПР I-5-b/55-5, Строго поверљиво, Односи Југославија-Кина, 24. 10. 1974.

⁹⁵⁵ Посета Ју Цана била је прилика да највиши југословенски званичници коначно разговарају са неким високим кинеским званичником у Београду. Од када су успостављени политички односи две земље, најзначајнији сусрет је био онај Мирка Тепавца са Џоу Енлајем у Пекингу. Уједно, Ју Цан је био највиши кинески функционер који је посетио Југославију до тада и тако ће остати све до посете Хуа Гуофенга четири године касније. – ДАМСПС, ф 82, д 11, бр. 447992, Деша, Пекинг, 3. 10. 1974, 2.

⁹⁵⁶ ДАМСПС, ф 82, д 11, бр. 459653, СССИП, 12. 12. 1974, 14.

⁹⁵⁷ ДАМСПС, ф 82, д 11, бр. 458527, Кабинет председника СИБ, Белешка о разговору председника СИБ Џемала Биједића са зам. министра иностраних послова Ју Цаном, 5. 12. 1974, 2.

⁹⁵⁸ Исто, 3.

⁹⁵⁹ Исто, 3.

Свеукупно, Београд је био разочаран Ју Цановом посетом. Ју Цану је дат „необично висок третман“ (иако је по рангу био „само“ заменик министра, примио га је председник СИБ-а), баш да би се показао значај који се придавао сарадњи са Кином, али се испоставило да Кина није била заинтересована за неке конкретније помаке у билатералним односима. Ово је одударало од општег тона приликом посете парламентарне делегације Пекингу неколико месеци раније. Ју је све време тражио додирне тачке у супротстављању хегемонизму две суперсиле, односно на првом месту СССР-у. Закључак је био да Кинези првенствено виде интерес у југословенској спремности на отпор према СССР-у у одбрани независности, а да су их остали аспекти југословенске политике мање интересовали.⁹⁶⁰ Ју Цанов наступ је, што је било неуобичајено, оцењен као крајње нападан, са повременим нервозним испадима. Општи прилаз међународним проблемима, а посебно двома суперсилама, оцењен је као крајње шематизован, са старим резервама према детанту и питању разоружања. Свеукупно, Југославија није видела готово ништа ново у посети од које се много очекивало. И поред тога, општа оцена је била да треба наставити са сталним улагањем напора да се односи две земље побољшају.⁹⁶¹

То је био и закључак Милоша Минића, изнесен у експозеу на седници Савезног већа Скупштине СФРЈ у децембру 1974: „Југославија придаје значајно место развоју пријатељских односа и сарадње са НР Кином, са жељом да досадашња корисна сарадња обухвати све области билатералних односа, у складу с интересима обе земље. Пријем на који је наишла делегација Скупштине СФРЈ у НР Кини, као и наши недавни разговори с кинеским државницима у разним приликама, потврђују значај и корисност оваквих сусрета за још тешњу и плоднију сарадњу.“⁹⁶² Но, испоставило се да посета ипак није била узалудна. Свега неколико недеља касније, стигла је коначно једна добра вест из Пекинга – упућен је позив председнику СИБ-а, Џемалу Биједићу, да посети Кину.⁹⁶³

---

⁹⁶⁰ ДАМСПС, ф82, д 11, бр. 459653, Информација, Пекинг, 12. 12. 1974, 13.

⁹⁶¹ Исто.

⁹⁶² Експозе на седници Савезног већа Скупштине СФРЈ, 20. децембра 1973, у: Minić, *Spoljna politika...*, 135.

⁹⁶³ Неколико година касније, Ју Цан ће испричати југословенском амбасадору да је приликом ове посете наводно имао овлашћење лично од Мао Цедунга да упути позив другу Титу да посети Кину. Али како га Тито није примио тако није имао прилику да уручи позив. Југословени су били истовремено и зачуђени, али и скептични према овом сазнању. – АЈ 837 КПР, I-5-b/55-5, Кабинет председника републике, Ново унутрашњој и спољној политици Кине, 9. 11. 1977, 10. Треба рећи да је мала вероватноћа да је Мао заиста желео да угости Тита 1975. и да се томе само испречио недостатак формалне прилике за уручење позива.

1.10. Посета Цемала Биједића Кини 1975.

Било је потребно да протекне пуних пет година од обнове дипломатских веза између Кине и Југославије, до уговарања и реализације посете на премијерском нивоу. Званичан позив Цемалу Биједићу да посети Кину, дошао је у јануару 1975, убрзо пошто је завршена посета Ју Цана, заменика кинеског МИП-а. Кинеско руководство је највероватније желело да на овај начин ублажи разочарење које је уследило због немогућности да се спроведу ранији договори око посете Ћи Пенгфеја, али и да пошаље позитивне сигнале Југославији, са којом је у претходне три године био грубо занемарен развој билатералних односа. Већ дужи временски период, практично од 1970, у Београду се очекивао позив за особу бр. 2 у државној хијерархији, што би представљало само један степен до кључне посете којој се тежило, посете председника Тита Кини. Јосипу Брозу, југословенском председнику, практично је недостајао једино сусрет са Мао Цедунгом како би комплетирао свој (лични) пантеон светских државника са којима је водио тет-а-тет разговоре. Сусрет са Маом био би драгуљ у круни Титове личне дипломатије, ионако већ импресивне, и којом се тако гордио.

Тренутак у коме је позив упућен био је посебно важан. Кина је полако излазила из фазе унутрашње нестабилности у коју је била запала годину дана раније. Кампања против Конфуција била је окончана, а после десетогодишње паузе, коначно је заседао Свекинески народни конгрес, чиме је на изванредан начин био означен крај нередовном стању из времена Културне револуције. Донесен је нови устав, формирана нова влада, и донете су нове спољнополитичке и привредне смернице. Најодговорнији за ову стабилизацију био је Денг Сјаопинг, у том тренутку прва личност после Мао Цедунга, који је у крајњој инстанци, одобравао ове потезе.⁹⁶⁴

Још важније су биле глобалне промене током 1975. Уједињењем Вијетнама чинило се да је мир дошао на простор југоисточне Азије. Тензије су нагло опале, а притисак на кинеску границу се смањио. Истовремено, совјетска тежња да окупи широку групу земаља око политике колективне европске безбедности, како би додатно учврстила своје политичке и војне позиције у Европи стечене после Другог светског рата, коначно је крунисана потписивањем декларације у Хелсинкију у августу 1975.⁹⁶⁵ С друге стране, иако у САД нису полагали много интереса у погледу ове идеје у годинама док је још била у повоју, више се оријентишући на развој својих дипломатских канала сарадње,⁹⁶⁶ у пракси су је подржали, видећи у КЕБС-у прилику за даљу пацификацију совјетског присуства у Европи. Кисинџер је касније оценио да је КЕБС „умирио“ совјетско понашање у Европи и да је „убрзао пад совјетске империје.“⁹⁶⁷ Кинески став према КЕБС-у, био је као што је већ раније споменуто, непријатељски – Пекинг је сматрао да је посредни била совјетска тактика „успављивања“ западних земаља, којима је нудила лажни осећај

⁹⁶⁴ Teiwes, Sun, *The End of the Maoist Era...*, 248.

⁹⁶⁵ Ouimet, Matthew J., *The Rise and Fall of the Brezhnev Doctrine in Soviet Foreign Policy*, *The New Cold War History* 2003, 85.

⁹⁶⁶ Чавошки, Јован, „Чувајући ‘дух Хелсинкија’: Југославија и континуитет КЕБС-а 1975–1976“, *Токови историје* 1/2019, 148.

⁹⁶⁷ Исто.

сигурности.⁹⁶⁸ Ранијем уверењу да је детант илузија, била је придодата оптужба да су европске земље „пале на совјетске трикове“. Кина се посебно плашила да ће СССР сада имати одрешене руке да се окрене Азији и, на тај начин, изврши додатни притисак на Кину.⁹⁶⁹ Кинеска штампа је озлојеђено писала да је споразум поставио СССР у „улогу Бога“.⁹⁷⁰

С друге стране, Југославија је била једна од заговорница политике КЕБС-а и у том погледу се оштро разилазила са Кином. Идеје КЕБС-а ослоњене на неповредивост граница и немешање у унутрашње односе, чиниле су срж југословенске спољне политике, и стога се Југославија одмах ангажовала да се у Београду организује наредни састанак.⁹⁷¹ Председник Тито је у свом говору у Хелсинкију изразио уверење да ће будући историчари када се буду освртали на конференцију, донети оцене да је реч била о прекретном догађају у правцу даље коегзистенције и мира у свету.⁹⁷² Идеје КЕБС-а посебно су биле блиске малим, несврстаним и неутралним земљама, стално у потрази за додатном сигурношћу у подељеном и непријатељском свету. Тито је веровао, и то је рекао на конференцији, да су „мир и безбједност – не само недељиви, већ су постали императив даљег напретка човјечанства.“⁹⁷³

Оно што је Кина пропуштала да увиди, или до чега јој није било стало, јесте да њена ратоборна политика према Совјетском Савезу каскала неколико година иза европских трендова, и да је супротстављајући им се, себе све више искључивала као релеватног фактора у европским односима. Различити приступи политици детанта, иако на први поглед нису значајно оптерећивали кинеско-југословенске односе, остављали су несумњиво своје последице. На првом месту, то се видело у појачаној кинеској опрезности и несигурности по питању југословенске политике према СССР-у. Сумње у погледу већег југословенског приближавања СССР-у и намера да преокрене овај тренд, несумњиво су одиграле значајну улогу у одлуци да званични Пекинг упути позив председнику СИВ-а, Џемалу Биједићу да посети Кину.

Припрема посете

У чисто билатералном смислу, Југославија је искрено била заинтересована за подизање нивоа политичких односа, за шта је било потребно постићи реципроцитет у посетама, али и јасније дефинисати дугорочнију оријентацију у даљем развоју односа. Посетом Џемала Биједића, неравноправан третман и јаз у броју посета наставио би да се увећава, али је интерес за посетом и њеним последичним значајем за билатералне односе, ипак је превагнуо унутар југословенског руководства.⁹⁷⁴ Заправо, истинске дилеме није било ниједног тренутка, али се сматрало да би чињеницу изостанка реципроцитета ипак требало потенцирати, како се не би наставило на сличном праксом у будућности. Управо је недостатак јасне перспективе у даљем развоју и брига за одрживост кинеско-југословенских односа била важан мотив у прихватању позива за Биједићеву посету. Из Београда посматрано, чинило се да је сам позив значио да су сметње и застоји у сарадњи из претходне две године сада били превазиђени. Но, у том тренутку

⁹⁶⁸ Garver, *China's Quest...*, 342.

⁹⁶⁹ Lüthi, *Cold Wars...*, 449, 453.

⁹⁷⁰ Исто, 456.

⁹⁷¹ Чавошки, *Чувајући „дух Хелсинкија“...*, 149.

⁹⁷² Vučković, Čedomir, *Nesvrstani u podjeljenom svetu*, Rad 1981, 190.

⁹⁷³ Исто, 192.

⁹⁷⁴ Слична диспропорција постојала је и са другим земљама, посебно са САД, са чије стране су учињене две посете председника државе и седам посета министара иностраних послова, без иједне узвратне посете са кинеске стране.

нико није могао да зна да ће наредна година у Кини бити година истинских потреса и прелома, и да ће до правог напретка у односима морати да се сачека још мало.

Кинески интерес је, бар по виђењу из Београда, био везан за југословенску „независну спољно-политичку оријентацију, политику несврставања, и улогу међу земљама у развоју. „Пошто се сама све више оријентише на сарадњу са несврстаним земљама и земљама у развоју, односно земљама ‘трећег света’, она не може да делује убедљиво ако би заобилазила Југославију као једног од најактивнијих фактора међу несврстаним светом,“ гласио је закључак у ССИП-у.⁹⁷⁵ Још важније је било запажање, да „Кина показује појачани интерес за Југославију и у функцији својих односа са СССР-ом, поклањајући при томе велику пажњу развоју ситуације на Медитерану уопште, а посебно на Балкану.“⁹⁷⁶ Било је јасно да је Кина одлучила да поново да на важности југословенско-кинеским везама, и да је то имало везе са ширим глобалним померањима.

Припреме за посету су трајале неколико месеци и биле су врло опсежне и озбиљне. Ово је била прилика да се Југословени детаљније упознају и са неким специфичностима кинеског протокола, па је тако из амбасаде у Пекингу јављано да Кинези не практикују полагање венаца, а да су по питању поклона почели да показују флексибилност и да примају мање, некомерцијалне поклоне и да се о томе поведе рачуна.⁹⁷⁷ Питање личности са којима ће се Биједић срести дуго је држано у мраку. Кинези никада нису унапред у протокол уносили сусрете са Џоу Енлајем или Мао Цедунгом, већ је то остављано да се реши на лицу места у зависности од различитих фактора. Свакако се очекивало да ће југословенског премијера примити неки високи функционер сличног ранга, али како је време пролазило, а питање пријема Биједића остајало нерешено, нервоза се полако увукла у редове југословенске дипломатије. Половином септембра се појавила могућност да ће Биједића примити само Ли Сијеннијен, потпредседник владе задужен за економска питања, што никако није било прихватљиво за Београд. У најмању руку, очекивао се пријем код Денг Сјаопинга, који је већ израстао у најснажнију политичку фигуру после Маоа и Џоуа, и који је формално, али и суштински, био Биједићев парњак.⁹⁷⁸

Но, неколико недеља пре Биједићеве посете, избио је један локални инцидент у Југославији. Кинеска амбасада се побунила због издавања изабраних говора Леонида Брежњева, (у издању „Комунист“-а, укупно 16 говора и чланака), у којима се наводно, налазило неколико текстова са антикинеском садржином. Кинески амбасадор је изразио протест и изненађење „да се књига са таквом садржином могла појавити у времену када се односи између наше две земље повољно развијају.“⁹⁷⁹ Амбасадору је понуђено (старо) објашњење – да се Југославија не меша у

⁹⁷⁵ ДАМСПС, ф 78, д 11, бр. 422174, ССИП, Посета председника СИБ-а Џемала Биједића НР Кини, 6. 5. 1975, 1.

⁹⁷⁶ Исто, 2.

⁹⁷⁷ ДАМСПС, ф 78, д 11, бр. 444258, ССИП, Информација, 16. 9. 1974, 1.

⁹⁷⁸ ДАМСПС, ф 78, д 11, бр. 444366, Депеша, Пекинг, 17. 9. 1975; Непосредно пред посету, Танјуг је замало направио дипломатски инцидент, када је објавио вест (на енглеском) да Биједић иде у Кину да успостави партијске односе и да уговори посету председника Тита. Како је била у питању спекулација, југословенска амбасада у Пекингу је оштро реаговала и скренула пажњу да се такве вести не пласирају, јер ништа слично није унапред договорено. Објављивањем вести попут ове, само се вршио непотребан притисак на кинеску страну, која је на тај начин могла да буде подстакнута да се још више повуче и изолује у својим позицијама. – ДАМСПС, ф 78, д 12, бр. 446692, Депеша, Пекинг, 30. 9. 1975.

⁹⁷⁹ Жалили су се и на спорост у реаговању југословенске стране имајући у виду да су прве примедбе биле изречене неколико месеци раније. У Секретаријату за спољне послове су објаснили да је првобитна информација била да се радило о издању *Међународне политике* и да су последњих годину дана трагали за таквом књигом! То је био главни разлог зашто су каснили са одговором. Сада када је ситуација била јаснија, обећали су да ће испитати цео случај и што пре послати одговор. Овакво објашњење је Кинезима морало звучати комично – како је било могуће годину дана трагали за књигом само јер је погрешно било наведено издавачко предузеће? Знали су да у Југославији није излазио непрегледан број књига са Брежњевљевим говорима сваке године, тако да је ово

садржај текстова страних влада, и да домаћи органи не праве сметње за објављивање у том смислу. Објашњено је да није била реч ни о каквој „званичној селекцији“, што је требало да значи да сами издавачи и уредници имају слободу да је врше без даљих консултација (убрзо је стигло објашњење да су Совјети извршили претходни одабир Брежњевљевих говора).⁹⁸⁰ Одбачена је и инсинуација да појава књиге попут ове може имати икакве везе са променом у југословенском ставу према односима са Пекигом, посебно не у контексту припреме Биједићеве посете.⁹⁸¹ Амбасадору је предочено и да би забраном књиге био начињен преседан, којим би значајно да се практично не може да објави ни једна књига страног аутора јер „објављивање дела страних аутора значи и објављивање страних ставова и стране политике“.⁹⁸² Колико је познато, књига је остала у продаји, страсти су се смириле, а обе стране су се концентрисале на посету Ц. Биједића.

Џемал Биједић се налазио на челу СИВ-а од 1971. до 1977. године, када је трагично настрадао у авионској несрећи. Остао је упамћен као један од најактивнијих премијера Југославије и за време свога мандата обишао је готово читав свет. Посебно је био ангажован у земљама „трећег света“ где је путовао како би учврстио идеје несврстаности и како би склапањем читавог низа економских споразума, оснажио даљи привредни развој Југославије. Иако се активно бавио спољнополитичким темама, више но иједан премијер пре њега, он није био креатор југословенског спољнополитичког курса током 1970-их, већ само његов спроводилац, док је прави идејни творац био председник Јосип Броз Тито.⁹⁸³ Биједић је пре посете Кини, у марту 1975. боравио у званичној посети САД где је разговарао са Џералдом Фордом, док се месец дана касније у Москви срео са Леонидом Брежњевим.⁹⁸⁴ У октобру исте године, разговараће са Мао Цедунгом, што ће га учинити вероватно јединственом спољнополитичком личношћу те године. Наравно, овакав Биједићев распоред више је говори о значају и улози југословенске спољне политике половином 1970-их, него о самом Биједићу.

„објашњење“ морало да изазове додатну сумњу код иначе пословично сумњичавих Кинеза. – ДАМСПС, ф 78, д 1, бр. 441576, Забелешка, 4. 9. 1975, 1-3.

⁹⁸⁰ ДАМСПС, ф 78, д 1, бр. 441576, Забелешка, 4. 9. 1975, 2; Један од аргумената југословенске стране била је тврдња да би тешко било наћи неки говор Брежњева у коме не критикује кинеску политику.

⁹⁸¹ Кинезима објашњење у вези са селекцијом није звучало прихватљиво, јер се ту радило о „званичном предузећу“, како си они видели, и сматрали су да је нека врста утицаја и контроле морала да постоји. – ДАМСПС, ф 78, д 1, бр. 441576, Забелешка, 4. 9. 1975, 3.

⁹⁸² ДАМСПС, ф 78, д 1, бр. 445621, Забелешка, 23. 9. 1975, 4; У преписци унутар органа ССИП-а види се да су кинеске притужбе сматране неоснованим и да је препорука била да се „одлучно одбаце“. Југославија није била одговорна за садржај Брежњевљевих говора, већ су то били совјетски спољнополитички ставови. Равноправно су презентовани и ставови званичне Москве према Вашингтону, а не само Пекингу. При том, у југословенским средствима информисања редовно су преношени и говори Мао Цедунга, и друге државе нису правиле проблеме око тога. Закључено је и да је из општег тона писања целокупне штампе јасан став југословенске владе према кинеској влади и држави и да ниједна књига не би требало да може то да поремети, што је посебно било важно нагласити и пренети кинеском амбасадору. – ДАМСПС, ф 78, д 1, бр. 441576, Забелешка, 4. 9. 1975, 5.

⁹⁸³ Kamberović, Husnija, *Džemal Bijedić, politička biografija*, Sarajevo 2017, 281.

⁹⁸⁴ Исто, 337; Детаљније о Биједићевој посети САД, видети код: Vogetić, *Jugoslovensko-američki odnosi u vreme...*, 222-230.

Долазак Биједића у Кину 1975.

Југословенски премијер је у Кини боравио од 6. до 12. октобра 1975.⁹⁸⁵ Дочек који му је био приређен био је изузетан и надмашио је југословенска очекивања. На аеродрому га је лично дочекао Денг Сјаопинг, али и други кинески званичници попут потпредседника националног конгреса и градоначелника Пекинга. Примећено је да су аеродром и центар града били искићени заставама и паролама везаним за посету југословенске делегације. Првог дана био је организован пријем од 400 званица (од тога око 200 дипломата, 100 Кинеза, 40 новинара и југословенски гости). *Политика* је извештавала:

„Дочек који је приређен гостима из Југославије може се упоредити само са свечаношћу какве се приређују само најугледнијим државницима из пријатељских земаља. На аеродрому, украшеном паролама добродошлице и речима пријатељства на српскохрватском и кинеском језику, међу заставама две земље и уз звуке музике националних оркестара, плесало је неколико хиљада младића и девојака уз пекиншких фабрика, средњих школа и комуна. На аеродромској платформи, поред почасне гарде, састављене од водова три рода војске, била је постројена и једна чета припадника кинеске народне милиције“.⁹⁸⁶

На пријему је здравицу одржао Денг Сјаопинг који је том приликом говорио о југословенској „револуционарној традицији“ и „херојској борби под вођством маршала Тита“, али је избегао да спомене социјалистички карактер Југославије, чиме је настављена ранија пракса. Учињен је извештај напредак, јер је по први пут наведено да је Југославија постигла успехе у „развоју националне привреде, јачању јединства народа и општенородне одбране“.⁹⁸⁷ У Београду су били задовољни начином на који је посета третирана и тумачили су то као „први корак признања друштвеног бића Југославије“.⁹⁸⁸ У нове важне тонове спадало је наглашавање значаја народно-ослободилачке борбе, уз истицање великих резултата које је Југославија постигла „у својој привредној изградњи, под руководством председника Тита“. Можда је најважније било по први пут јавно одавање признања несврстаној политици и улози Југославије. Раније су се сличне оцене могле чути само у билатералним разговорима, али не и у здравицама и јавним иступима.⁹⁸⁹

Сам пријем је остао помало у сенци инцидента у коме су учествовали Денг Сјаопинг и совјетске дипломате. Наиме, Денг је после обраћања Џемала Биједића поставио јавно питање у коме је алудирао на могућност совјетске интервенције у Југославији, уз опаску да „суперсила која највише брбља о миру представља најопасније извориште рата“.⁹⁹⁰ После ове Денгове изјаве, совјетски амбасадор и готово цео дипломатски кор из социјалистичких земаља, напустили су банкет (изузев Румуније, Вијетнама, ДНР Кореје и Кубе). Сличан инцидент се у Пекингу није догодио већ две године, чиме је додатно привукао медијску пажњу. Занимљиво је да је Толстиков, совјетски амбасадор, сачекао да се изговори превод на српско-хрватски, да би тек онда напустио банкет, несумњиво како би његов гест био недвосмислено протумачен као

⁹⁸⁵ Биједић је на путу за Пекинг посетио и Хануј. Власти ДР Вијетнама су биле врло захвалне због стављања њихове земље у агенду југословенског премијера. Посета је дошла само неколико месеци после уједињења Вијетнама и формалног примања Вијетнама у ред несврстаних земаља – у августу 1975. – „Топао испраћај у Ханују“, *Политика*, 7. 10. 1975, 1; Исовић, Р., „Посета Џемала Биједића азијским земљама“, *Међународна политика*, бр. 614, 1. 11. 1975, стр. 4.

⁹⁸⁶ „Биједић допутовао у Пекинг“, *Политика*, 7. 10. 1975, 1.

⁹⁸⁷ ДАМСПС, ф 78, д 12, бр. 447632, ССИП, Пекинг, 7. 10. 1975, 2.

⁹⁸⁸ ДАМСПС, ф 78, д 12, бр. 448758, Делеша, Пекинг, 10. 10. 1975, 10.

⁹⁸⁹ Исто, 11.

⁹⁹⁰ ДАМСПС, ф 78, д 12, бр. 447632, ССИП, Пекинг, 7. 10. 1975, 2.

реакција на конкретну реченицу.⁹⁹¹ Западноевропски дипломати су сматрали да је овакав наступ совјетске делегације био средство притиска на Југославију у намери да искаже своје незадовољство кинеско-југословенским везама.⁹⁹² Са тим се слагала и југословенска дипломатија, али је имала у виду и да такав третман није имао везе само са Југославијом, већ да је реч била о подударану више фактора, од којих су неки већ споменути, и да је генерално сам гест био последица додатног заостравања совјетског става према Кини.⁹⁹³ Неки страни дипломати су скретали пажњу и на кинеску кривицу, односно на кинеску праксу да буду оштрији у квалификацијама према СССР-у, уколико је земља-гост имала добре односе са СССР.⁹⁹⁴ Још једно светло на целу епизоду баца и брига совјетског амбасадора у вези са тим што је Биједић у оба наврата, и по доласку и по одласку из Кине, свраћао у Делхи, па га је интересовало да ли је то можда значило да је Југославија замољена да посредује у индијско-кинеском спору. У овоме се запажало совјетско страховање да ће доћи до кинеско-индијског споразумевања, чиме би СССР био још више изолован.⁹⁹⁵

Разговори Денг-Биједић

Централни сусрет и најзначајнији разговор који је Џемал Биједић имао у Кини био је са тадашњим кинеским в.д. премијером Денг Сјаопингом.⁹⁹⁶ У Денговој здравици било је могуће запазити двојност у природи ословљавања делегације, па се тако обраћао „друговима и пријатељима“. У југословенским тумачењима остало је нејасно да ли је желео да направи неку врсту дистинкције и да намерно остави нејасним кога сматра једним, а кога другим.⁹⁹⁷ Није на одмет споменути и импресије које су Југословени забележили о Денг Сјаопингу. Он је већ тада био у озбиљним годинама (71), тек нешто мало био млађи од Мао Цедунга и Џоу Енлаја, и није се очекивало да се много разликује по психо-физичкој конституцији. Ипак, импресионирао је бриткошћу ума и снагом меморије. Говорио је без папира, врло логично и аргументовано, био је самоуверен и сигуран у своје оцене и ставове. „Несумњиво, Денг оставља утисак човека број један, после Мао Цедунга, чији је утицај на кинеску политику, изгледа, још од пресудног значаја“⁹⁹⁸ – било је запажање Београда после посете. Утисак није био нетачан, и Денг је заиста почео да се профилише као Маов наследник, због чега ће и бити, само неколико месеци касније, под притиском радикално левих струја у борби за Маово наслеђе, по трећи пут склоњен из врха партије.

---

⁹⁹¹ Формулација коју је Денг употребио у здравици Биједићу, први пут је изговорена у УН од стране министра спољних послова Кине, Ђиао Гуанхуа, неколико недеља раније. Та формулација је гласила: „Она суперсила која најусрдније брбља о миру, најопасније је извориште рата.“ Тада је чак експлицитно био поменут „социјалимперијализам“, а совјетски амбасадор Малик том приликом није напустио заседање УН. – ДАМСПС, ф 78, д 12,, бр. 449284, Делеша, Пекинг, 17. 10. 1975, 5; ДАМСПС, ф 78, д 12, бр. 449375, Делеша, Пекинг, 20. 10. 1975, 1. Исту формулацију Денг је поновио у здравици изговореној пред америчким председником Џералдом Фордом, приликом његове посете Пекингу (1. 12. 1975), дакле непуну два месеца након Биједићеве посете. – Garver, *China's Quest...*, 327.

⁹⁹² ДАМСПС, ф 78, д 12,, бр. 449284, Делеша, Пекинг, 17. 10. 1975, 2.

⁹⁹³ ДАМСПС, ф 78, д 12, бр. 447632, ССИП, Пекинг, 7. 10. 1975, 3.

⁹⁹⁴ ДАМСПС, ф 78, д 12, бр. 449284, Делеша, Пекинг, 17. 10. 1975, 2.

⁹⁹⁵ Исто.

⁹⁹⁶ ДАМСПС, ф 78, д1, бр. 453096, ССИП, Записник о разговорима југословенске делегације, 10. 12. 1975.

⁹⁹⁷ Исто, 2.

⁹⁹⁸ Исто, 3.

Између Биједића и Денга вођена су два дуга и исцрпна разговора махом о међународним проблемима, а двојица руководилаца су желела да што више оном другом приближе сопствене спољнополитичке концепте, уверени у њихову исправност. Као и у ранијим сусретима, главнина неслагања није се износила у разговорима на највишем нивоу, већ преко амбасадора и министара, на успутним састанцима и сусретима. То је показивало да Кинези нису желели да оптерећују билатералне односе са Југославијом, већ су користили друге, мање директне начине, да их упознају са периодичним резервама и незадовољством. Током разговора Денг је био срдачан и примећено је да је водио разговор са доста такта, да је избегавао полемички тон који га је красио, и да је желео да остави утисак особе која не намеће своје ставове. Разлози за ово могли су бити двојаки – жеља да се односи са Југославијом, у осетљивој фази, не оптерећују више но што је потребно, као и Денгова пословична самоувереност да ће време свакако дати за право кинеским гледиштима.

Највише се разговарало о питањима о којима су постојала највећа неслагања – кинески став према детанту и неизбежности рата је и даље био крут; однос према СССР-у и његовој политици не само да није доживео еволуцију, већ се додатно заострило, али је за Београд најважније било да се разјасни степен компатибилности кинеског виђења „трећег света“ и југословенског концепта несврстаности, услед промена и нових прилаза у кинеској политици према овим питањима из претходне године. Денг је највише времена посветио управо наведеним темама, водећи рачуна да се не замери превише Биједићу, али није било могуће избећи сва неслагања између две политике. Денгу је било важно да југословенском премијеру детаљано елаборира концепт „трећег света“ који је претходне године промовисао пред УН, уз објашњење да је до еволуције у кинеском погледу дошло „после исцрпног проучавања ситуације и промена у свету“.⁹⁹⁹ Била је то доста уопштена и сувопарна оцена, из које је било изостављено тактичко и идеолошко нијансирање.

Денг је Биједићу објаснио да су за Кину земље „трећег света“ пре свега биле земље у развоју, и да су стога у кинески „трећи свет“ улазиле и неке европске земље, попут Југославије, уз оgradu – „наравно, ако се не вређате“. Но, то није значило да је Кина против југословенске концепције несврстаности, појаснио је Денг и додао да је „у неком смислу, овај појам сличан нашем појму трећег света“.¹⁰⁰⁰ По речима кинеског премијера, кинеска теорија је требало да објасни стратешки распоред снага у свету и да да на значају „трећем свету“, који је чинио окосницу у борби против империјализма и хегемонизма. Биједић се није слагао са изнетим и изразио је бригу да би кинеска теорија и изједначавање несврстаних земаља са „трећим светом“ могла довести у питање суштину, улогу и значај политике несврстаности, а можда и да јој нанесе штету.¹⁰⁰¹ Бринуло га је и то што кинески концепт „трећег света“ обухватао неке земље које су биле велики пријатељи две суперсиле, и сматрао је да самим тим југословенски концепт несврстаности не може да се сматра подударним са кинеским „трећим светом“.¹⁰⁰² Денгова тврдња да је једина већа разлика између Покрета несврстаних и „трећег света“ била у формалном организовању и у томе што „трећи свет“ није имао своје конференције, било је управо оно од чега су у Београду страховали – свођењем покрета и његових активности на формалне аспекте, губила се из вида његова политичка улога и значај. Због тога се Биједић успротивио овој тврдњи речима да ипак постоје јасни критеријуми за припадање несврстаним земљама. Но, пред крај разговора, Биједић је постао директнији и поручио је у једном тренутку да би Југославија желела да „ви као велика земља не доводите у питање несврстану политику и

⁹⁹⁹ Исто, 9.

¹⁰⁰⁰ Исто, 11.

¹⁰⁰¹ АЈ КПР I-5-6/55-5, Служба за спољнополитичка питања, Депеша, Пекинг, 14. 10. 1975, 9.

¹⁰⁰² ДАМСПС, ф 78, д1, бр. 453096, ССИП, Записник о разговорима југословенске делегације, 10. 12. 1975, 23.

њене циљеве.¹⁰⁰³ Можда и помало увређено, Денг је узвратио да они не раде ништа на штету несврстаности, и да никада (sic!) нису рекли реч против несврстаних земаља, као и да редовно информишу своју јавност о активностима несврстаних. Биједића је посебно бринуло да би Кина својим концептом „трећег света“ могла да нанесе штету покрету пред Конференцију у Коломбу, наредне године. Денг је нагласио да им то није намера и да су они чак ти који су изградили палату у Коломбу где ће се одржавати конференција (sic!).¹⁰⁰⁴

Кинеске оцене о детанту као превари и маски, и даље су биле постојане. Главни аргумент у прилог ове тезе било је појачано наоружавање две суперсиле. Кинези су и даље су заступали концепт неизбежности рата, но, извесно ублажавање у ставу могло се видети у формулацији да можда ни САД ни СССР не желе рат, али да то не зависи увек од „воље човека“ јер као што је познато, по Денговим речима, оба претходна светска рата су започела „неким мањим проблемима“.¹⁰⁰⁵ Биједић је на ово узвратио да се „ми у Европи налазимо између два блока“ и да су „народи Европе веома заинтересовани да се не понови рат“.¹⁰⁰⁶ Кинеску критику детанта и потенцирање сталне опасности о неизбежности конфронтације две силе, Београд је тумачио као посредну критику југословенске политике базиране на мирољубивој коегзистенцији и разоружању.¹⁰⁰⁷

Критике СССР-а су и даље биле оштре, али је била видна промена у кинеским позицијама према совјетској претњи. Више у фокусу није био страх од напада СССР-а на Кину, иако су заступали тезу да претња и даље постоји. Денг је чак упућивао изазов СССР-у, речима „ми се не бојимо, чак их позивамо да нас нападну“. Наводио је да су Кинези били спремни да воде рат ако треба двадесет година, јер „ми смо здравих нерава, као и ви“.¹⁰⁰⁸ Намера Пекинга у овом периоду је била да, као што је већ речено, тежиште проблема пребаци на Европу и да убеди европске земље да су оне те које су на удару. Сматрали су и да СССР може да евентуално нападне Кину, али тек пошто пороби целу Европу. Ова аргументација губила је на снази после Конференције у Хелсинкију, и Кини ће требати неко време да модификује своје спољнополитичке позиције.

О билатералним темама није било много речи, али је Биједић искористио прилику да изрази своју бригу услед застоја у развоју политичких односа, али и неусаглашености и препрека у економској сарадњи. Заложил се посебно за неговање привредног нивоа сарадње како би се обезбедила стабилност и дугорочност у билатералним односима. Две стране су се сложиле, на Биједићев предлог да је потребно основати Заједнички комитет за унапређење трговинске размене (што је кинеска страна раније одбијала).¹⁰⁰⁹ О економским аспектима сарадње, биће више речи у засебном поглављу.

Пријем код Мао Цедунга

Иако су тематски и садржински гледано разговори са Денгом били срж посете, ипак је најинтересантнији тренутак био несумњиво разговор вођен са Мао Цедунгом. Остарели лидер

---

¹⁰⁰³ Исто, 24.

¹⁰⁰⁴ Исто.

¹⁰⁰⁵ Исто, 13.

¹⁰⁰⁶ Исто, 14

¹⁰⁰⁷ ДАМСПС, ф 77, д 20, бр. 454076, Деша, Пекинг, 10. 11. 1975, 5.

¹⁰⁰⁸ ДАМСПС, ф 78, д1, бр. 453096, ССИП, Записник о разговорима југословенске делегације, 10. 12. 1975, 15.

¹⁰⁰⁹ АЈ КПР I-5-6/55-5, Служба за спољнополитичка питања, Деша, Пекинг, 14. 10. 1975, 2.

Кине, спорадично се појављивао у јавности,¹⁰¹⁰ а још ређе је примао државне посете, тако да је ово била прилика и за стране дипломате да се распитају код Југословена за његово ментално и политичко здравље (sic!).¹⁰¹¹ Сам сусрет са Маом заслужује посебну пажњу и мало више простора, не само због тога што је реч о једном од највећих светских државника 20. века, већ и због јединственог увида у логику и начин размишљања кинеског лидера.

Одмах на почетку сусрета, Мао је упитао Биједића како је протекао разговор са Денгом. На Биједићев одговор да су разговори били „врло добри“, Мао је узвратио контрапитањем „Да ли сте се свађали“? Биједић се није дао збунити, и само је одговорио да је „вођен дијалог.“¹⁰¹² Мао је замолио Биједића да пренесе његове поздраве председнику Титу, за чије здравље се такође распитивао. Председник СИВ-а је објаснио да је здравље председника Тита „одлично, и да је веома активан“, на шта је Мао додао да он сам са здрављем „није добро, да га ноге издају и да тешко говори.“¹⁰¹³ Ово је било неочекивано (искрено) признање од стране човека који је себе доживљавао као врховног господара и моћног лидера земље, чија судбина је била испреплетана са његовом личном способношћу да влада. Да ли је то био тренутак слабости или се Мао осећао растерећено по питању југословенско-кинеских односа, па је дозволио себи ову врсту опуштања, није могуће тачно оценити. Мао је касније у разговору, говорећи о председнику Титу, благонаклоно додао да „тието“, како се Титово име изговарало на кинеском, заправо значило „гвожђе“, додајући, вероватно у духу разумевања латинске сентенце *pomes est omen*, да је Тито „као гвођже, не плаши се совјетског притиска“.¹⁰¹⁴ Било је то заправо очекивање од југословенског председника, вешто упаковано у форми признања и похвале. Биједић је осетио потребу да дода како се Тито не плаши било чијег притиска, што није оставило Маоа без допуне да је Совјетски Савез тај који углавном врши притисак. Двојица лидера се никада неће директно срести.

Други део разговора је био још интересантнији и ту је Маова ратоборност посебно дошла до изражаја. У једном тренутку, упитао је Биједића да ли је тачно да Југославија има 21 милион становника. На потврдан одговор, Мао је закључио да је то исто колико има Вијетнам и да би „народ Југославије, као и Вијетнам, могао победити Совјетски Савез у случају напада, јер вас САД неће напасти.“¹⁰¹⁵ Биједић је поновио главну крилатицу југословенске војне доктрине, популаризовану у јавним иступима председника Тита, да је Југославија спремна да се брани од сваког непријатеља: „радимо као да рата никад неће бити, а спремамо се за одбрану као да ће доћи сутра“, на шта је Мао рекао да је немогуће да рата неће бити. „Ако неко није спреман на борбу, онда то може бити по њега опасно. Посебно се не смете ментално (идеолошки) разоружати“ – упозорио је.

Током разговора, који је трајао око сат и по, Мао је изнео своја добро позната гледишта о светској политици. Поновио је забринутост у погледу војне спремности Европе да се супротстави совјетској инвазији. Његова процена је била да ће једино Југославија, Немачка, Румунија и Албанија моћи да се боре. Посебно се задржао на теми структуре југословенског наоружања уз појачан интерес у погледу порекла тог оружја. Биједић му је објаснио да „класично наоружање“, односно пушке, топове, бацаче, авионе итд, Југославија сама производи, што је Мао поздравио реченицом – „То је добро, на тај начин можете бити сигурни“, уз допунски савет „немојте користити совјетско оружје.“

¹⁰¹⁰ Последње Маово појављивање пред кинеским масама, догодило се у јесен 1971. – Terrill, *Mao...*, 353.

¹⁰¹¹ ДАМСПС, ф 78, д 12, бр. 449284, Деша, Пекинг, 17. 10. 1975, 3.

¹⁰¹² ДАМСПС, ф 87, д 5, бр. 453345, ССИП, Строго поверљиво, Разговор председника СИВ Џ. Биједића са председником Маом Цедунгом, 8. 10. 1975, 1.

¹⁰¹³ Исто.

¹⁰¹⁴ Исто.

¹⁰¹⁵ Исто, 2.

Мао је онда поставио једно провокативно питање Биједићу, а тицало се безбедносне политике Југославије. Занимало га је југословенско мишљење о реакцији САД на евентуални рат (није изговорено совјетску инвазију, али је било очито на шта мисли). Биједић је одговорио да Београд не зна каква би реакција у том случају била, али је поновио да је Југославија спремна да се брани од било чијег напада, као и да је стекла велики углед у свету као несврстана земља, инсинуирајући да би друге земље стале у њену заштиту, на шта је Мао лаконски реплицирао да „то није много поуздано“.¹⁰¹⁶ У тој краткој и језгровитој реченици била је садржана сва скепса кинеског виђења о улози и значају Покрета несврстаних у хладноратовском контексту. Маово детаљније елаборирано виђење будућег развоја ситуације у Југославији, гласило је да би у таквој ситуацији, САД могле у да се ангажују, али и да се „извуку“, уз допуну да је „већа је вероватноћа да ће се извући, као што се Британија извукла код Денкерка, па је Хитлер обишао Мажино-линију и кроз Белгију ушао у Париз“. Било је ово историјски одрживо поређење, али јасно срачунато да направи паралелу између СССР-а и нацистичке агресивне експанзионистичке политике у Европи.

Двојица државника су се разилазила и у погледу на актуелну ситуацију у Европи. Мао је сматрао да 320 000 америчких војника, колико је Кина претпостављала да се налазило у Европи, неће представљати велику препреку совјетској инвазији, већ да ће се у том случају Американци повући, јер су после пораза у Вијетнаму били осетљиви на људске губитке. Биједић је одбацио овакве прогнозе и утврдио је да је у Европи углавном успостављена равнотежа. „Ви увек гледате ствари са добре стране, а занемарујете лоше“ – прекорео је Мао Биједића. Биједић је покушао да објасни да је совјетска инвазија искључена, јер би то довело до нуклеарног рата, са чим се Мао није слагао, али је веровао да би таква акција дефинитивно значила пораз СССР-а, слично као и у случају Хитлера. „Ви изгледа затварате очи пред другом могућношћу, али ја не желим да затварам очи“, рекао је Мао, и додао „постоје обе могућности, нуклеарни рат и рат конвенционалним оружјем.“ Председник СИВ-а је узвратио да Југославија не затвара очи, али да не верује у сукоб суперсила, јер би последице биле страшне. „Неће бити тако страшне, једино ће жртве бити нешто веће“, хладнокрвно је додао Мао. „Ја сам увек био за рат“ – признао је, а на Биједићево потпитање шта би био смисао таквог рата, Мао је изнео мали идеолошки елаборат. „После рата, наступио би мир под небом и комунизмом. Цена није велика. Данас је становништво света иначе мало, 3.200.000.000 људи. Када би пола погинуло, остала би милијарда и 600.000.000. А када дође комунизам, становништво ће брзо нарасти на 6 милијарди.“ Направио је предах да ухвати ваздух, а онда је наставио. „Људи кажу да сам велики заговорник рата. Међутим, садашња достигнућа у свету су врло мала, а кад завлада комунизам у целом свету онда ће то бити прави успех. Али то ће постићи млади људи, а ми нећемо бити овде. Ето, кроз 20 година Денг Сјаопинг ће имати 92 године, а ја 102“, била је логички заокружена целина у Маовом виђењу будућег света.¹⁰¹⁷ На крају, морао је бити свестан збуњеност која је долазила са друге стране стола, па је осетио потребу да дода – „Ето, ово смо само ћаскали о будућности, а нека Бог помогне вама и Европи.“ Биједић је приметио да нема Бога, већ да будућност стварају људи и народи, својим напорима и разумном политиком. „Тачно, људи су Бог“, помирљиво је прихватио Мао. На крају, распитивао се за Ранковића и Кардеља. Обрадовало га је што Ранковић није више политички активан јер је био „совјетски улизица“, док је Кардељу (кога је упознао још 1950-их) упутио поздраве.

Председник Мао је у току разговора са Биједићем у три маха поздравио друга Тита. Такође, у југословенском извештају је било наведено објашњење кинеског амбасадора о гесту који је кинески лидер предузео после разговора – „испратио Биједића до врата, држећи га за

¹⁰¹⁶ Исто, 3.

¹⁰¹⁷ Исто, 5-6.

руку, што он никада не ради јер има реуматичне болове у ногама и нерадо устаје, а поготово тешко хода. То је у последње две године учинио само једном: када је примио пре месец дана Ле Дуана, првог секретара вијетнамске партије рада“.¹⁰¹⁸ Сама чињеница да је имао потребу да нагласи овакав потез Маоа, али и да пренесе како је посредни гест, који је учињен уз крајње физичке напоре, требало је да укаже на посвећеност кинеске стране, али и Маову личну жељу за dobrim односима са Југославијом. То није био било какав гест, то је био наглашено пријатељски гест, по тумачењу кинеског дипломате.

Реакција на Биједићеву посету

Кинеска средства информисања су, по обиму и начину извештавања, приказала посету у врло позитивном светлу. Током Биједићевог боравка у Кини, објављен је већи број чланака и извештаја о Југославији. Посебно је био важан уводник *Женмин Жибао* у коме се поздрављала југословенска независна позиција и велики успеси у привредном развоју земље.¹⁰¹⁹ Током Биједићеве посете, ТВ и радио су емитовали већи број прилога, а емитован је и југословенски документарни филм „Од зоре до мрака“ (уз напомену југословенског амбасадора да Кинези не приказују југословенске филмове иначе на телевизији).¹⁰²⁰ Посети је свеукупно био посвећен велики и задовољавајући простор, а наглашен је био пријатељски карактер посете и „традиционално пријатељство два народа и две земље“.¹⁰²¹ У источноевропским земљама, посета је оцењена као одраз кинеске потребе да умањи совјетски утицај на Балкану, и део намере да утиче на припрему саветовања комунистичких партија Европе. Западна штампа је у посети видела даљу демонстрацију кинеско-југословенског приближавања.

Југословенска штампа је са наглашеним интересовањем пратила Биједићеву посету и детаљно је извештавала о његовим активностима.¹⁰²² Наведено је тако да је југословенским гостима дата прилика да посете велико подземно атомско склониште Да Шан Лан, у центру Пекинга: „Ова улица је једна од најпрометнијих у Пекингу, и има 45 већих и мањих продавница из којих скривени отвори воде у подземно склониште за заштиту од ваздушног напада. Према објашњењу које је дато гостима, око десет хиљада људи – колико улицом пролази у најпрометнијим часовима – може у случају напада из ваздуха да се склони под земљу у року од пет до шест минута.“¹⁰²³ Нешто касније, дочек у Нанкингу превазишао је онај у Пекингу. *Политика* је преносила да је дочек био посебно масован и да је на улицама било 100 000 људи, што је импозантна бројка за град од „свега“ 1,7 милиона. Делегација је обишла мост на реци Јангце, понос и симбол кинеског модерног градитељства који је Биједића посебно

¹⁰¹⁸ ДАМСПС, ф 77, д 22, бр. 448985, Делеша, Пекинг, 14. 10. 1975, 1.

¹⁰¹⁹ ДАМСПС, ф 78, д 12, бр. 449636, ССИП, Иностранна штампа о посети председника СИБ Џемала Биједића НР Кини, 17. 10. 1975, 2.

¹⁰²⁰ ДАМСПС, ф 77, д 2, бр. 454079, Делеша, Пекинг, Кинеска средства информисања о Југославији. 10. 11. 1975, 1.

¹⁰²¹ Исто, 2.

¹⁰²² Овако је *Борба* писала о Биједићевој посети комуни „Црвена звезда“ у Пекингу: „Руководиоци комуне су га упознали и са системом општенородне одбране, тј. народне милиције која има једну дивизију од 16 000 чланова (комуна има 82 000 становника) и наоружање, укључујући бацаче од 82 милиметра. Као и друге комуне у Кини, а има их око 50 000, 'Црвена звезда' је једна заокружена целина у сваком погледу – економском, административном, културном и слично, са развијеном инфраструктуром. Потпредседник владе Ванг Чен је то објаснио духовитом упадицом да комуна практично има све, осим министарства одбране и иностраних послова.“ – „Посета народној комуни 'Црвена звезда'“, *Борба*, 8. 10. 1975, 1.

¹⁰²³ „Разговори Биједића са Тенг Хсиао Пингом“, *Политика*, 8. 10. 1975, 1.

импресионирао.¹⁰²⁴ Југословенски премијер је искористио обилазак моста као прилику и да направи поређење о будућој сарадњи између две земље – „Када говорим о мосту, дозволите ми да говорим о низу мостова којих ће убудуће бити све више између народа наших двеју земаља и који ће представљати мостове пријатељства и сарадње.“¹⁰²⁵

После недељу дана боравка у Кини, Биједић је свечано испраћен из Пекинга, да би у повратку посетио Сингапур, где се задржао три дана, и још важније, Индију, где се срео са индијском премијерком Индиром Ганди, како би се још једном подвукао значај југословенско-индијских односа и успоставила равнотежа у југословенској азијској политици.¹⁰²⁶

После посете

Биједићевим посетама ДР Вијетнаму, НР Кини, Индији и Шри Ланки, уз разговоре са властима Бурме, Сингапура и Ирана, Југославија је потврђивала значај азијског региона за своју спољну политику. Успешне посете и срдачни сусрети, по речима *Међународне политике*, сведочиле су о „великом угледу Југославије“, и отвориле су простор за „наше веће присуство у Азији“; поред тога, биле су потврда о великој улози Југославије у свету, и о значају политике несврстаности у глобалним односима.¹⁰²⁷ Иако помало претеране, ове оцене у својој основи јесу биле тачне. Југословенски утицај у Азији 1975. био је можда чак и на свом врхунцу – Југославија је коначно имала добре односе и са Индијом, и са Вијетнамом и са Кином, упркос стању њихових међусобних односа, и то није морала да крије, напротив, посетама трима престоницама демонстрирала је свој интерес за сарадњом са све три државе, иако је за потпунију оцену свакако потребно сачекати резултате нових истраживања.

Посета Пекингу је оцењивана као први корак ка признању друштвеног бића Југославије, а разлог за ову врсту оптимизма лежао је у честом спомињању „великих резултата које је Југославија постигла у својој привредној изградњи, под руководством председника Тита“. Иако кинеска страна нигде није званично спомињала СКЈ током посете, у приватним разговорима су појаснили „да се зна шта то значи када Кина ода признање Југославији у контексту наших досадашњих односа“.¹⁰²⁸ Посета Ц. Биједића Кини, после више година застоја, видела се као успон у развоју односа између две земље и корак ка коначној, пуној нормализацији међупартијских односа. Кинески прилаз је оцењен као толерантан, а речено је да су се кинески саговорници „трудили да аргументују своје оцене и да одрже атмосферу међусобног уважавања и коректне размене мишљења.“¹⁰²⁹ Закључак је био да, иако се не супротстављају несврстанима, ипак наглашавају да је Југославија у опасности од СССР-а, и предвиђају опасност од даље

¹⁰²⁴ *Борба* је детаљно известила о мосту на реци Јангце који је импресионирао Југословене: „Мост на Јангцеу био је дуг више од 6700 метара. Овај мост, грађен искључиво сопственим снагама између 1960. и 1969. године, има два нивоа – за железнички и друмски саобраћај. На друмском путу могу истовремено да пролазе камиони у четири реда, а на железничком је двоструки колосек. Стубови моста високи су 80 метара, од чега десет изнад воде, тридесет пет у води и тридесет пет у муљу, што сведочи о изванредно тешким условима под којима је грађен.“ – „Посета Нанкингу“, *Борба*, 10. 10. 1975, 1.

¹⁰²⁵ Исто, 2.

¹⁰²⁶ „Исцрпни разговори са Индиром Ганди“, *Политика*, 16. 10. 1975, 1; „Индира Ганди: Одлучно против спољног мешања и авантура у Азији“, 2.

¹⁰²⁷ Исовић, Р., „Посета Џемала Биједића азијским земљама“, *Међународна политика*, бр. 614, 1. 11. 1975, 5.

¹⁰²⁸ АЈ КПР I-5-6/55-5, Служба за спољнополитичка питања, Депеша, Пекинг, 14. 10. 1975, 10.

¹⁰²⁹ ДАМСПС, ф 87, д 5, бр. 47643, Извештај о унутрашњој и спољној политици НР Кине и југословенско-кинеским односима у 1975. години, 24.

блоковске политике по независност несврстаних земаља. Због тога је Кина сматрала и да је несврстана оријентација уједно најсигурнија гаранција да оне неће потпасти под утицај СССР-а. У Београду су очекивали да ће управо због тога Кина дати подршку предстојећој Конференцији у Коломбу.¹⁰³⁰

Непосредно после посете, у југословенској амбасади у Пекингу израђен је један занимљив документ, под насловом „Кинески циљеви и методе активности на линији психолошког рата“. Ту је детаљно изнета анализа кинеске позиције према Југославији и закључено је да је главни кинески интерес у прилазу према Југославији било спречавање совјетске пенетрације у регион Балкана и Медитерана, за које је Кина држала да су главни предмет „совјетских експанзионистичких намера.“¹⁰³¹ У том смислу, процена је била да је значај Југославије за Пекинг лежао искључиво у улози и значају који је Југославија имала у спољнополитичким плановима СССР-а. Друловић је закључивао да је кинеска активност у односу на Југославију била мотивисана подстицањем отпора и продубљивањем неповерења у СССР, и посредно, увлачењем Београда у кинеско-совјетски сукоб сталним ширењем психозе и страха од циљева и намера СССР-а према Југославији.¹⁰³² Агресивнији наступ у том правцу примећен је од половине 1973, али је и Биједићеву посету и ново приближавање Београду, по оцени Београда, требало посматрати у функцији новог погоршања кинеско-совјетских односа, до ког је дошло после уједињења Вијетнама.¹⁰³³ Била је то тачна оцена која је гађала у саму срж кинеских страхова.

Наиме, повлачење САД-а из југоисточне Азије, и уједињење Вијетнама (чије потпуно напуштање од стране Американаца је шокирало Маоа) забринуло је Кину која се суочила са реалном могућношћу да буде окружена Совјетским Савезом и да се нађе са севера и са југа „у совјетским чељустима.“¹⁰³⁴ Совјетска офанзивна политика у југоисточној Азији и попуњавање вакуума после повлачења САД, уз успешно сазивање Конференције о европској безбедности (КЕБС), заострили су кинеске позиције према Москви и натерали Пекинг у нову дипломатску офанзиву с циљем стварања ширег антисовјетског фронта, што је било обележје њене спољне политике све до раних 1980-их.¹⁰³⁵ Важан сегмент те политике чинила је и појачана дипломатска активност према Београду у намери да се и Југославија придобије у тој борби. Други важан прилаз у кинеској политици односио се на сумњу по питању унутрашње стабилности у Југославији после Титове смрти. Кинези су сматрали да је национално питање у Југославији остало нерешено и да је то једна од највећих слабости које Југославију могу учинити рањивом и подложном за совјетску интервенцију. Такође, у извештају је писало да су у Пекингу сматрали да је совјетски утицај и даље јак, и да у Југославији и даље делују совјетске агентуре.¹⁰³⁶

Да су у Београду имали добре информације и да су процене биле изванредно прецизне и аналитичне, показује разговор између Денг Сјаопинга и Хенрија Кисинџера, мало после Биједићеве посете Пекингу, управо о Југославији и њеној будућности, а који је потврђивао горепоменуте закључке југословенске дипломатије. Разговор о Југославији покренуо је Денг, што је сведочило о перманентној кинеској забринутости за Балкан. На Денгово питање како

---

¹⁰³⁰ Исто, 23.

¹⁰³¹ ДАМСПС, ф 77, д 20, бр. 454076, Деша, Пекинг, 10. 11. 1975, 1.

¹⁰³² Исто, 2.

¹⁰³³ ДАМСПС, ф 87, д 5, бр. 47643, Извештај о унутрашњој и спољној политици НР Кине и југословенско-кинеским односима у 1975. години, 17.

¹⁰³⁴ Garver, *China's Quest...*, 326.

¹⁰³⁵ Мао је у разгорима са јужноазијским лидерима, сажео кинески поглед на прекомпоновање јужноазијског региона, кроз метафору и савет да морају да пазе да им тигар не уђе на задња врата док истерују вука на предња. Била је ово јасна алузија на СССР и САД. – Garver, *China's Quest...*, 325, 329.

¹⁰³⁶ ДАМСПС, ф 77, д 20, бр. 454076, Деша, Пекинг, 10. 11. 1975, 3.

види будућност Југославије, Кисинџер је изразио бојазан да би после Титове смрти могло доћи до појаве сепаратизма унутар земље, али и до цепања партије, под утицајем Совјетског Савеза. Денг се сложио и рекао је да су Кинези, током Биједићеве посете, дошли до сазнања да и код Југословена постоји иста забринутост.¹⁰³⁷ Обојица су се сложила да Југославији треба дати пуну подршку, а Кисинџер је обавестио Денга да ће у наредних пар недеља у Југославију стићи америчка војна опрема управо са том наменом. Информација је обрадовала Денга који је сматрао да „докле год буду имали оружје, Југословени ће се борити,“ за шта је Кина била витално заинтересована. Објаснио је и да су они, са своје стране, „европским пријатељима“ постављали питање шта би урадили уколико би СССР напао Југославију и да су добијали само одговор да је то „тешко питање“. Кисинџер је прокоментарисао да то јесте „тешко питање“ и за Американце, али да, у поверењу, може да му пренесе, да америчке службе праве војни план за такву ситуацију (на шта је настало комешање међу кинеском делегацијом). Кисинџер је додао и да о том америчком плану знају само три европске државе (споменуо је само једну, Зап. Немачку), као и да би, у случају агресије СССР-а, Американци вероватно ушли у Југославију преко Италије. Денг није постављао даља питања, вероватно претпостављајући да му Кисинџер не би ни дао одговоре, само је констатовао да би појава Совјета у Југославији довела у опасност цео „јужни бок“ и поново оживела совјетску шаховску партију у Европи.¹⁰³⁸

Захваљујући Кисинџеру, имамо увид у Маово виђење судбине Југославије, изречено на сусрету са америчким председником Џ. Фордом децембру 1975, које добро осликава суштину кинеских сумњи: „Када је Форд покренуо низ конкретних питања о разним регионима света, Мао је давао карактеристично загонетне коментаре на председникова објашњења америчке политике. Што се тиче Југославије, Мао је рекао – тачно онако како се показало – да сумња у јединство земље после Тита, ‘јер је састављена од толико бивших држава’“.¹⁰³⁹

Из свега изложеног, јасно се види да Кина није полагала много у југословенску стабилност ни за време, а посебно не после Титове смрти, као и да је половином 1970-их дошло до додатног приближавања антисовјетских прилаза у спољнополитичким доктринама САД и Кине, што се рефлектовало и на политику две државе према Југославији. Обе су за циљ имале сузбијање утицаја Совјетског Савеза на свим меридијанима, од Азије до Европе, и стога су делиле заједнички интерес у вршењу додатног притиска на Београд да се одупре совјетској политици на Балкану.¹⁰⁴⁰ У ту сврху, била је организована и посета Џ. Форда Београду у августу 1975, неколико дана после Конференције у Хелсинкију.

Џералд Форд је на месту председника заменио Ричарда Никсона, и за време његовог мандата, америчко-југословенски односи доживели су стагнацију. У пракси, везе са Југославијом су добро функционисале, али је било евидентно да је значај Југославије у

---

¹⁰³⁷ FRUS 1969–1976 Volume XVIII, China 1973–1976, Memorandum of Conversation Beijing, October 21, 1975, 782-3; Важно је напоменути да о овоме нема трага у југословенским документима, па је могуће да се запажање односило на неформални део разговора.

¹⁰³⁸ FRUS 1969–1976 Volume XVIII, China 1973–1976, Memorandum of Conversation Beijing, October 21, 1975, 783-4.

¹⁰³⁹ Kissinger, Henry, *Years of Renewal*, Simon & Schuster 1999, 893.

¹⁰⁴⁰ У септембру 1975, Кисинџер је по сопственом признању, пренео кинеском министру спољних послова Ђиау Гуанхуи да САД покушавају „да ослабе совјетски утицај у Централној Европи председничким посетама и развијањем војних односа са Југословенима (...) Наша стратегија је да ослабимо Совјетски Савез.“ – Kissinger, *Years of Renewal...*, 893; Ђиао Гуанхуа је у истом сусрету, поручио свом америчком парњаку да је „опасна илузија“ да се може постићи детант са совјетским експанзионизмом. – Garver, *China's Quest...*, 325, 329; Иако Кисинџерова тврдња о војној помоћи Југославији била тачна, он је избегао да говори о проблемима у области војне сарадње, стављајући у прави план блискост југословенско-америчке сарадње, која није баш одговарала чињеницама. – Моћник, *United States-Yugoslav Relations...*, 167-71.

америчкој спољној политици значајно опао у односу на почетак 1970-их.¹⁰⁴¹ Разговори које је водио са председником Титом у Београду показали су се без суштине и нису донели ништа ново. На видело је све више избијало америчко незадовољство политиком Покрета несврстаних, односно, како је то америчка страна видела, приближавање Покрета СССР-у. Тако је у неколико наврата, током разговора са југословенским саговорницима, од стране Форда и Кисинџера, Покрет називан „блоком“ и поред југословенског оштрог противљења.¹⁰⁴² Југославија је била незадовољна оваквом америчком политиком, и у припремним материјалима пред Фордову посету давала је оштру оцену таквог америчког приступа: „САД је дуго ниподаштавала значај несврстаних земаља, квалификовала их као блок, а у ствари је у константној конфронтацији са њима по свим најбитнијим питањима. Највише им смета хомогеност несврстаних земаља. Два су главна узрока у позадини става САД према неврстаним земљама: један је сукоб интереса на економским и политичким питањима и начину њиховог решавања, а други је што се оцењује да ставови „несврстаног блока“ све више коинцидирају са ставовима совјетског блока и да им је заједнички именитељ – антиамериканизам.“¹⁰⁴³ Америчке страхове о приближавању Покрета несврстаних Москви, делила је и Кина, и они ће у наредном периоду све чешће избијати на видело.

Било је евидентно да је Југославија трпела притисак све три стране, и да су се наде из 1971-72, да ће активирање „троугла“ допринети слабљењу притиска сада изметнуле у своју супротност. Ипак, Југославија је упорно одбијала да буде увучена у политичке игре између три актера, како у Европи, тако и у Азији. Покушаји да се утиче на југословенску спољну политику, рађали су отпоре. Речи Милоша Минића изречене на седници УН у јесен 1975, могле су лако да се односе и политику све три силе према Југославији: „Интензивно се наставља пракса да се са позиција силе заустављају позитивни процеси, да се санкционише мешање у унутрашње послове и врше покушаји легализације те праксе. Империјалистичке, неоколонијалистичке и хегемонистичке претензије не слабе, а у неким областима чак и јачају.“¹⁰⁴⁴

Но, следећа година ће се испоставити као турбулентна и прекретна за Кину и донеће слабљење притиска на Југославију. Унутрашњи проблеми са којима ће се Кина суочити, натераће је да се пре свега позабави сама собом.

---

¹⁰⁴¹ Močnik, *United States-Yugoslav Relations...*, 114.

¹⁰⁴² Bogetić, *Jugoslovensko-američki odnosi u vreme...*, 243; Memorandum of Conversation, August 3, 1975., Box 14, Memoranda of Conversation, Gerald R. Ford Presidential Library and Museum, <https://www.fordlibrarymuseum.gov/library/document/memcons/1553196.pdf>

¹⁰⁴³ АЈ КПР I-3-a 107-215. САД-ЗУР и несврстане земље, Служба за спољнополитичка питања, прилог бр. 4, 22. 7. 1975.

¹⁰⁴⁴ Говор у генералној дебати на XXX заседању Генералне скупштине ОУН, 24. 9. 1975; Minić, *Spoljna politika...*, 209.

1.11. Година прелома 1976.

Година 1976, била је једна од преломних година у кинеској савременој историји и свакако најзначајнија година после 1949. и оснивања Народне Републике Кине. То је била година у којој су кинеску политичку сцену напустиле неке од најважнијих личности, чији је вишедеценијски државнички и партијски рад био уграђен у темеље модерне кинеске државе. Ако се у обзир узме и 1975. година, Кина је у кратком периоду, од свега двадесетак месеци, остала без неколико кључних политичких актера.¹⁰⁴⁵ Наведене кадровске промене значиле су додатно оптерећење за кинеско-југословенске односе, јер су бројне смрти водећих руководиоца пореметиле унутрашњу динамику у кинеској држави и партији.

Кина и Југославија су се пред улазак у ново раздобље (иако ниједна у том тренутку тога није била свесна), налазиле на позицијама где су, после више година успешне сарадње, делиле висок степен сагласности око једног броја принципа и погледа, уз прихватање озбиљних разлика и размимоилажења, која нису значајније реметила постигнути ниво билатераних односа, али јесу кочила прелазак у следећу фазу. Неслагања у погледу на међународна питања, постојала су око кинеске теорије о „три света“, разоружања, детанта, несврстаности, КЕБС-а, а Југославија није делила ни кинеске оцене о рестаурацији капитализма у СССР-у и неким другим социјалистичким земљама, као и ставове према неким ослободилачким покретима, итд. Сагласност је постојала око оцене значаја и важности борбе за самосталност и равноправност свих држава и народа, око борбе против колонијализма, подршке јачању независности земаља у развоју, итд.¹⁰⁴⁶ Но, главна препрека се и даље односила на кинеско неприхватање друштвеног уређења Југославије.

Борбе за Маово наслеђе

Последња фаза у борби за Маово наслеђе почела је непосредно после смрти Џоу Енлаја, у јануару 1976.¹⁰⁴⁷ Кампања је формално покренута против оних који се „супротстављају линији

¹⁰⁴⁵ Серију одлазака започео је в. д. председника државе Донг Биву, који је преминуо у јануару 1975. у 89-ој години; у децембру 1975. је умро Канг Шенг, Маов главни оперативац за „прљаве послове“ и човек који се налазио на челу обавештајне службе неколико деценија. Месец дана касније, у јануару 1976, у 78-ој години, умро је Џоу Енлај, неприкосновени премијер од оснивања НР Кине и фактички човек број 2 током целог овог периода. Неколико месеци касније, у јулу месецу, умро је маршал Џу Де у 90-ој години, у том моменту де факто шеф државе и најславнији генерал из времена кинеске револуције, који је на позицији в. д. председника наследио Донга претходне године; коначно, у септембру, смрт Мао Цедунга означиће истинско спуштање завесе на један турбулентан период у развоју кинеске државе и њене послератне комунистичке изградње. – Vogel, *Deng Xiaoping...*, 157.

¹⁰⁴⁶ АЈ 507 ЦКЈ СКЈ, IX,60/II-159-214. (К. 9), Одељење за међународне односе и везе Председништва ЦК СКЈ, Информација о актуелним политичким збивањима у Кини, 20. 4. 1976, 20.

¹⁰⁴⁷ Више о фракцијским борбама у КП Кине у том периоду, видети код: Teiwes, Sun, *The End of the Maoist Era...*, 448-61; Сам Мао је забранио да се јавно обележи Џоуова смрт из страха да би било која форма јавног окупљања могла

председника Мао Цедунга“, што је значило да се ушло у финалну борбу за власт после смрти Маоа, за кога се није очекивало да ће поживети још дуго, с обзиром на његово већ озбиљно нарушено здравствено стање.¹⁰⁴⁸ Кампања је поведена са циљем учвршћивања позиција радикално левих струја у врху КП Кине и како би се спречило да „умерене снаге“, које су се окупљале око почившег премијера Џоу Енлаја, и сада Денг Сјаопинга, однесу превласт. Денг је за две и по године од када је рехабилитован и враћен на политичку сцену, преузео све важније функције у партији, држави и војсци, и постао је практично најмоћнија политичка фигура после самог Маоа. Стога је његово уклањање било од виталне важности за опстанак радикално леве групе окупљене око Маових најлојалнијих присталица, првенствено Ђианг Ђинг.¹⁰⁴⁹ Из Београда је изгледало да се „идеолошке и политичке разлике рађају под циновским притисцима историјских дилема и проблема развоја једне огромне и крајње заостале земље, са специфичним међународним положајем“.¹⁰⁵⁰ Било је јасно да је кулминација борби око два пута, поново избила на површину.

На Џоуово место, као в. д. премијера именован је Хуа Гуофенг, компромисно Маово решење у покушају да обузда сукоб две фракције. Три месеца касније, у априлу 1976, Хуа је од в. д. постао изабрани премијер и преузео је важне партијске функције, чиме се сматрало да је питање наслеђа решено, а ситуација стабилизована.¹⁰⁵¹ „Са тобом на функцији ја сам спокојан“,¹⁰⁵² наводне Маове речи исписане на парчету папира, пошто је већ изгубио моћ говора, биле су снажно упориште око ког је Хуа касније градио ауторитет, показаће се неуспешно.

Но, да ситуација у Кини није била стабилна показало се почетком априла када је Мао, забринут и због јавног спонтаног одавања поште почившем премијеру на Дан сећања на претке (5. април) – што је био први случај, током његове вишедеценијске владавине, да су се милионске масе, спонтано и без његове координације, окупиле на Тјенанмену – наредио је да се окупљена

да буде искоришћена и за јавно исказивање незадовољства. После Џоуове смрти није издато никакво званично саопштење у Маово име, као ни саучешће Џоуовој удовици, нити је Мао присуствовао сахрани. Једини високи функционер који је издао званично саопштење, заправо еулогију поводом Џоуове смрти, био је Денг Сјаопинг, чији ће пад у немилост по трећи пут током пролећа 1976, бити најдиректније повезан са деловима овог текста, који су протумачени као критика руководства, Културне револуције, и на крају самог Маоа. – Gao, *Zhou Enlai...*, 308

¹⁰⁴⁸ Маово здравље било је лоше неколико последњих година, и од 1973. године, његова јавна појављивања значајно су се проредила. Последњи пут Мао се појавио на Деветом конгресу КП Кине у августу 1973, дакле пуне три године пре смрти. У наредном периоду наставио је да прима светске државнике који су посећивали Кину, али све ређе. Ти сусрети, који су преношени на кинеској државној ТВ, сведочили су о физичком и менталном пропадању неприкосновеног лидера Кине. Поред Мубарака, египатског потпредседника, новозеландског премијера Малдуна, сингапурског премијера Ли Куан Јуа и Зулфикара Бутоа, премијера Пакистана, Џемал Биједић је био у групи од пет последњих државника који су примљени код Мао Цедунга у последњих годину дана његовог живота. Последњи државни пријем коме је присуствовао Мао био је уприличен током посете премијера Пакистана Зулфикара Бутоа, у мају 1976, а сусрет је трајао свега 10 минута. Мало после тога Мао је доживео срчани удар после ког је његово стање почело рапидно да се погоршава, и остало је непромењено лоше све до коначне смрти. – ДАМСПС, ф 88, д 9, бр. 448671, Билтен поводом смрти МЦТ, 11. 9. 1976, 2.

¹⁰⁴⁹ Vogel, *Deng Xiaoping...*, 163; Детаљан приказ ове епизоде видети код: Teiwes, Sun, *The End of the Maoist Era...*, 536-594.

¹⁰⁵⁰ АЈ 507 ЦКЈ СКЈ, IX,60/II-159-214, к. 9, Одељење за међународне односе и везе Председништва ЦК СКЈ, Информација о актуелним политичким збивањима у Кини, 20. 4. 1976, 2.

¹⁰⁵¹ О мотивима који су стајали иза Маове одлуке да изабере баш Хуу, између других искуснијих и лојалнијих кадрова, видети детаљније код: Robert Weatherley, *Mao's Forgotten Successor, The Political Career of Hua Guofeng*, Palgrave Macmillan 2010, 128-129.

¹⁰⁵² Terrill, *Mao...*, 417.

маса растера са улица.¹⁰⁵³ Спонтано окупљање маса, виђено је као подршка Џоу Енлају и Денг Сјаопингу, против кога су радикалне снаге водиле жестоку кампању, успевши да га после Џоуове смрти по трећи пут истисну из партије.¹⁰⁵⁴ Данас знамо да су догађаји на Тјенанмену у априлу 1976. несумњиво били најавна темељних реформи за које је кинеско друштво, уморно од експеримената, било зрело.

Имајући у виду количину посла и захтеве који су се поставили пред новог премијера, изабраног у тако турбулентним временима у Кини, није се могло очекивати да ће Хуа бити слободан да посети Београд у догледно време. У оваквим околностима, Југославија је своје захтеве за узвратном посетом Џемалу Биједићу, свела са премијерског на ниво потпредседника Владе или министра спољних послова.¹⁰⁵⁵ Показаће се да је и то било неизводљиво у тешким месецима који су погодили Кину.

Јачање радикала у пролеће 1976. било је евидентно, и чинило се, незаустављивим.¹⁰⁵⁶ Заоштрене фракцијске борбе унутар кинеског руководства, рефлектовале су се и на сарадњу са Југославијом. Да је све оно што је договорено годину дана раније у разговору између Биједића и поново остракованог Денга, сада било под знаком питања, Југословени су могли да се увере у разговору са Јао Венјуаном, чланом Политбироа ЦК КП Кине, када је у јуну примио југословенску делегацију (РТВ Београд).¹⁰⁵⁷ Јао Венјуан ће само неколико месеци касније, после Маове смрти, бити оптужен за заверу као један од четворице чланова озлоглашене тзв. четворочлане банде. Био је то први пут да југословенску делегацију прима један припадник тзв. радикала, групе која је у овом моменту већ држала кључне позиције у кинеском руководству.

Том приликом, Јао је изнео да је платформа будуће сарадње Кине са Југославијом разговор који је Биједић имао са Мао Цедунгом, а не оно што је договорено између Биједића и Денга. Тиме је, заправо, по тумачењу Београда, била сужена платформа даље сарадње, стављањем у први план идеолошких тема попут борбе против империјализма и хегемонизма, док су у другом плану остале друге важне билатералне теме о којима је већ било речи.¹⁰⁵⁸ С обзиром да је Денгов нови статус сматран коначним, важно је било нагласити да ствари о којима је преговарано са њим, сада губе на важности.

Јаов разговор са југословенском делегацијом оцењен је у Београду као високопаран и високоидеологизован, препун општих места и партијске фразеологије. Стицао се утисак да му је било важније да подвуче главну политичку линију „леве струје“, него што се бавио темом посете. Опширно је говорио о актуелној борби између „пролетерске линије председника Маоа и ревизионистичке линије Денг Сјаопинга“. Није примећена никаква промена курса према Југославији и општи утисак је био да се Јао држао коректно, пријатељски, и да се у основи залагао за даље развијање југословенско-кинеских односа.¹⁰⁵⁹

У Београду су пажљиво посматрали развој ситуације у КП Кине. Иако су ове турбуленције могле да се одразе на одређене области сарадње, попут робне размене која је у овом периоду озбиљно стагнирала, није се очекивало да ће доћи до драстичнијих промена у односу Кине према Југославији. Напротив, из Пекинга је упућен позив за посету делегацији СУБНОР-а – био

¹⁰⁵³ Више о турбулентним догађањима у Кини на пролеће 1976, видети код: Teiwes, Sun, *The End of the Maoist Era...*, 462-474; Weatherley, *Mao's Forgotten Successor...*, 131-134.; Vogel, *Deng Xiaoping...*, 165-9.

¹⁰⁵⁴ Vogel, *Deng Xiaoping...*, 169-70.

¹⁰⁵⁵ ДАМСПС, ф 87, д 5, бр. 49862, Депеша, Пекинг, 21. 2. 1976, 4.

¹⁰⁵⁶ Teiwes, Sun, *The End of the Maoist Era...*, 496.

¹⁰⁵⁷ Југословенска делегација је добила детаљне информације о начину функционисања кинеске државне ТВ, али никакав споразум том приликом није склопљен. – ДАМСПС, ф 88, д 29, бр. 443012, Извештај о боравку делегације, 23. 7. 1976, 35.

¹⁰⁵⁸ ДАМСПС, ф87, д 5, бр. 434800, Депеша, Пекинг, 19. 6. 1976, 3.

¹⁰⁵⁹ ДАМСПС, ф 88, д 29. бр. 434799. Депеша, Пекинг. 19. 6. 1976.

је то први пут после 19 година да је стигао позив једној друштвено-политичкој организацији, што је тумачено као изразито позитиван сигнал.¹⁰⁶⁰ Иако је постојала извесна дилема да ли да се позив прихвати (због познатог недостатка реципроцитета), југословенски амбасадор Друловић је упозоравао да „с обзиром на кинеске унутрашње прилике, наша овогодишња сарадња на политичком плану биће веома оскудна, уколико се не прихвате и ови ретки предлози које они нуде“.¹⁰⁶¹ Посета је договорена за јул и одређено је да је предводи Коста Нађ, а да са кинеске стране домаћин буде Ву Сјућуен, некадашњи први амбасадор Кине у Југославији.¹⁰⁶²

Посета СУБНОР-а била је изузетно значајна и донела је неке нове моменте који су посебно апострофирани у Београду. То је био први пут да су се Кинези члановима југословенске делегације, у званичним приликама, обраћали са речима „другови“¹⁰⁶³; нису избегавали да о СУБНОР-у говоре као друштвено-политичкој организацији под окриљем СКЈ; домаћини су били политички комесари провинцијских команди и гарнизона, односно партијске и политичке личности; такође, у *Женмин жибео* на првом месту је била објављена партијска, па тек онда државна функција кинеског маршала Су Сиангена, који је примио СУБНОР делегацију. До тада је пракса била да се, када су се југословенске делегације састајале са кинеским партијским функционерима, што се иначе ретко дешавало, не наводе њихове партијске, већ само државне функције.¹⁰⁶⁴

Иако су сви ови сигнали позитивно протумачени у Београду, и данас се зна да несумњиво јесу представљали најаву промене политике КП Кине према СКЈ, до које ће доћи наредне године, у том тренутку још увек није било дошло до суштинског заокрета у ставу који је кинеска партија заузимала према Савезу комуниста Југославије. У разговорима су се Кинези, и даље, чували да директно помињу СКЈ, као и социјалистички карактер Југославије, а уопштено је говорено само о послератној изградњи под „руководством председника Тита,“¹⁰⁶⁵ без идеолошких одредница. Друловић је сматрао да ови нови моменти највероватније представљају „поступно мењање кинеског става према Југославији“, али је сматрао да само време може да да потврду исправности оваквог гледишта.

Половином 1976, у Београду су приметили и две друге тенденције у билатералним односима. По први пут, број написа у кинеским средствима информисања о Југославији, превисио је број текстова о Албанији и Румунији, са којима је Кина имала знатно развијеније односе.¹⁰⁶⁶ Негде у исто време, из Пекинга је стигао захтев за пријем делегације Удружења пријатељства Кине са страним земљама, чији циљ је био „развијање пријатељства и разумевања између два народа.“ Ово удружење је деловало под руководством ЦК КП Кине и био је то први захтев да једна кинеска друштвено-политичка делегација посети Југославију. До сада су у Југославију стизале само тзв. туристичке делегације (састављене од партијских и државних функционера), тако да је Друловић сугерисао да се у овом случају ради о „вишој форми сарадње“ две земље.¹⁰⁶⁷ Ово је протумачено и као корак ка обнови партијских односа, а форма „делегације пријатељства“ изабрана је, по оцени југословенског амбасадора, јер је омогућавала

¹⁰⁶⁰ АЈ 507 ЦКЈ СКЈ, IX,60/II-159-214. (К. 9), ССИП, Забелешка, 26. 4. 1976, 4.

¹⁰⁶¹ ДАМСПС, ф 88, д 17, бр. 437321, Депенша, Пекинг, 1. 7. 1976.

¹⁰⁶² Ву је после повратака из Београда 1958, а посебно током Културне револуције, критикован због „објективног“ извештавања из Југославије; рехабилитован је тек после Културне револуције. – ДАМСПС, ф 88, д 17, бр. 437704, Депенша, Пекинг, 8. 7. 1976. У том моменту је био и потпредседник војне комисије ЦК КПК и потпредседник Сталног комитета Свенародног кинеског конгреса. Председник војне комисије био је Мао Цедунг.

¹⁰⁶³ ДАМСПС, ф 88, д 17, бр. 440172, Депенша, Пекинг, 21. 07. 1976, 1.

¹⁰⁶⁴ Исто, 2.

¹⁰⁶⁵ Исто.

¹⁰⁶⁶ ДАМСПС, 86, д1, бр. 435182, Депенша, Пекинг, 23. 6. 1976, 2.

¹⁰⁶⁷ ДАМСПС, 87, д 5, бр. 435183, Депенша, Пекинг, 24. 6. 1976, 2.

више слободе у састављању делегације и програмском деловању посете. Ова форма је такође омогућавала разговор о суштинским питањима, уз могућност избегавања утиска о „идеолошкој подударности“, до чега је Кинезима и даље било стало.¹⁰⁶⁸

Наведени кораци виђени су као промена климе унутар кинеског руководства, мада је дубља анализа изостајала, вероватно због неразумевања кинеске мотивације која је иза ових потеза стајала. Док су у ранијим годинама радикално леви елементи виђени као препрека за ближу сарадњу Кине са другим државама, па и са „ревизионистичком“ Југославијом, сада је изгледало да су они носиоци таласа промена. То је сигурно морало да побуди сумњу, па и опрез у Београду, када су у питању предузети потези. Но, важност ових назнака промена у идеолошком прилазу Југославији лежи у томе што се показују да је извештан заокрет започет још за Маовог живота, иако се обично сматрало да је тек после Маове смрти било могуће остварити идеолошко помирење. За потпунију оцену, свакако је неопходно сачекати отварање кинеских архива. Могуће је да су припадници радикала у Југославији видели искључиво идеолошко-политичког савезника у борби против СССР-а. То би објаснило позив баш делегацији СУБНОР-а која је упућена у јануару, док је Мао још доносио одлуке,¹⁰⁶⁹ и упадљиво истицање током разговора значаја концепта општенародне одбране, у контексту „борбе две суперсиле за хегемонију“. Запажања да су „добро организована одбрана СФРЈ и спремност народа да брани своју независност и територијални интегритет веома важни фактори безбедности ваше земље“ и да ће се „тешко неко усудити да вас нападне, јер знају да сте спремни и одлучни за отпор против сваког агресора“,¹⁰⁷⁰ били су у функцији кинеског антисовјетског прилаза, и чинило се да је једино то било важно. У Београду нису стигли ни да се темељније позабаве анализама, а у Кини се десио нови потрес, највећи до тада.

Смрт Мао Цедунга

У лето 1976, Мао је и даље владао Кином, али је све мање управљао. Фактички немоћан да се креће и говори, повремено је читао и писао цедуљице и посматрао како му власт и последње недеље живота полако измичу. Цоуов одлазак га је подсетио на сопствену смртност, али му је и показао велико незадовољство маса које више није могао да контролише. Нереди, гласине, пљачке у данима после разорног земљотреса који је задесио Кину крајем јула, биле су потврда да су масе осетиле нарастајућу политичку нестабилност и слабљење чврстог стиска умирућег Маоа.¹⁰⁷¹ У земљотресу у јулу 1976. страдало је неколико стотина хиљада људи, а град Тангшан, моћни индустријски центар, био је потпуно разорен.¹⁰⁷² Југославија је била у групи земаља које су одмах понудиле своју помоћ настрадалом становништву, али је кинеска влада то одбила, уз образложење да би, уколико би примили помоћ из Југославије, „морали примити и из земаља које нису пријатељи Кине или које би такав гест тумачили на неприхватљив начин“. Кина није желела помоћ која би била доказ њене слабости.¹⁰⁷³ Шта више, Мао је последњим трзајем снаге,

¹⁰⁶⁸ Исто.

¹⁰⁶⁹ Мао је после срчаног удара 11. маја 1976. престао да чита документа и да даје коначно одобрење на одлуке Политбироа, што је била ранија пракса. Са тим датумом неки историчари сматрају да је Маова ефективна контрола над током политичких збивања и утицај на групу „радикала“, која је све више преузимала власт, била изузетно смањена. – Vogel, *Deng Xiaoping...*, 174.

¹⁰⁷⁰ ДАМСПС, ф 88, д 17, бр. 440176, Деша, Пекинг, 22. 7. 1976, 1.

¹⁰⁷¹ Terrill, *Мао...*, 420.

¹⁰⁷² Teiwes, Sun, *The End of the Maoist Era...*, 521-524.

¹⁰⁷³ ДАМСПС, ф 88, д 19, бр. 442998, ССИП, Белешка, 12. 8. 1976, 1.

или вероватније, група радикала окупљена око самртничке његове постеље, искористила је трагичан догађај да трагедију преокрене у политичку кампању, позивом спасиоцима да „осуде Денга на рушевинама“.¹⁰⁷⁴ Била је то последња велика кампања за време Маова живота.

Неколико недеља касније, мало после поноћи по пекиншком времену, 9. септембра 1976, у 83-ој години, умро је неприкосновени кинески лидер Мао Цедунг. Маова смрт, иако очекивана с обзиром на његове године и здравствено стање, ипак је дошла изненада, бар за све посматраче изван уског круга кинеских руководилаца. Недовољно јасно решено питање наслеђа додатно је закомпликовало сукцесију власти која ће довести до праве политичке кризе.¹⁰⁷⁵

У Београду се одмах по пристизању вести о Маовој смрти поставило питање коме упутити телеграм саучешћа. Кинеска државна и партијска хијерархија, системски разорена и додатно десеткована убрзаним одласцима, само је закомпликовала ситуацију. Препорука југословенске амбасаде гласила је да се телеграм наслови на ЦК КПК и војну комисију ЦК КПК, иако није постојала партијска сарадња, с обзиром да је Мао био лидер партије, али и на државне институције – Стални комитет Свекинеског народног конгреса и Државни савет НР Кине (Владу). Југословенски председник Тито, у име народа Југославије, председништва СФРЈ и у своје лично име послао је телеграм и венац, што је примљено врло позитивно. Телеграм је на крају био насловљен на Ву Деа, потпредседника Сталног комитета Свекинеског народног конгреса, односно особу која је после смрти Чу Деа формално била на позицији в. д. шефа државе.¹⁰⁷⁶ Титов телеграм је гласио:

„Дубоко сам потресен вијешћу о изненадној смрти председника Централног комитета Комунистичке партије Кине Мао Це Тунга. У име народа Југославије, Председништва Социјалистичке Федеративне Републике Југославије и у своје лично име упућујем Вама, а преко Вас Националном народном конгресу и пријатељском народу Кине изразе најдубљег саучешћа. Председник Мао Це Тунг, истакнути револуционар и вођа кинеског народа, оснивач КП Кине, кинеске народноослободилачке армије и НР Кине, посветио је читав свој живот борби за слободу, независност, стварање и изградњу савремене Кине и деценијама је стајао на челу ваше велике земље и народа. Смрћу председника Мао Це Тунга кинески народ је изгубио најистакнутијег руководиоца без кога се не би могла замислити савремена Кина.“¹⁰⁷⁷

На венцу који је Тито послао писало је – „Председнику Централног комитета Комунистичке партије Кине“, а на другој страни траке – „Председник СФРЈ и Председник СКЈ Јосип Броз Тито.“¹⁰⁷⁸ Кинези су венац примили без негодовања, иако партијски односи још увек нису били успостављени (док ће исту ствар замерити СССР-у, о чему ће бити речи нешто ниже).¹⁰⁷⁹

Како није било предвиђено директно изјављивање саучешћа у Пекингу,¹⁰⁸⁰ нити присуствовање страних делегација на сахрани, посебну важност је добило питање ко ће изјавити

¹⁰⁷⁴ Chang, Hallida, *Mao...*, 629.

¹⁰⁷⁵ Борба за власт почела је одмах пошто је саопштено да је Мао умро. Најдетаљнији приказ фракцијских борби у недељама после Маове смрти, видети: Teiwes, Sun, *The End of the Maoist Era...*, 551-94.

¹⁰⁷⁶ ДАМСПС, ф 88, д 9, бр. 449245, Билетн бр. 3, 13. 9. 1976, 1.

¹⁰⁷⁷ „Умро Мао Це Тунг“, *Борба*, 10. 9. 1976, 1.

¹⁰⁷⁸ ДАМСПС, ф 88, д 9, бр. 449245, Билетн бр. 3, 13. 9. 1976, 2.

¹⁰⁷⁹ ДАМСПС, ф 88, д 12, бр. 458110, ССИП, Белешка, 2. 11. 1976, 2.

¹⁰⁸⁰ Петог дана после Маове смрти, стигло је обавештење да представници 16 амбасада у Пекингу могу да одају почаст преминулом лидеру Кине. У тој одабраној групи нашла се и Југославија. Поред Југославије, дозволе су добили представници НР Кореје, Албаније, Румуније, Пакистана, ПЛО, Мексика, Вијетнама, Француске, Танзаније, Шри Ланке, Камбоџе, Непала, Замбије, Египта и Заира. Критеријуми за одабир држава нису били најјаснији, али изгледа да су две ствари играле улогу – радило о пријатељским земљама, у којима је приде реакција на смрт кинеског лидера била адекватна. Тако се Француска, помало зачуђујуће нашла у овој групи земаља, највероватније

саучешће кинеској амбасади у Београду. У књигу жалости у Београду уписали су се председник СИБ-а Џемал Биједић, Милош Минић, савезни секретар за спољне послове, председник Скупштине Југославије Киро Глигоров и други државни функционери, али не и Тито. Очито је сматрао да је довољно што је послао телеграм и венац.¹⁰⁸¹ Такође, на предлог ССИП-а, Савезно извршно веће је донело одлуку да 18. септембар, дан завршних посмртних свечаности у Пекингу, прогласи даном жалости у Југославији. Званично, 18. септембра наложено је спуштање застава на свим институцијама на пола копља. Тако се Југославија придружила групи земаља које су прогласиле дане жалости после смрти кинеског лидера.¹⁰⁸²

Крај десетодневне жалости у Кини озваничен је говором Маовог наследника Хуа Гуофенга, на главном пекиншком тргу Тјенанмен. Ново руководство је желело да завршетак жалости буде обележен што спектакуларније за широке народне масе, како би се послала ефектна порука и народу у земљи и иностранству, да је са преносом власти све у најбољем реду.¹⁰⁸³ Хуа је на уму морао имати и жељу да учврсти свој положај унутар партије и да се легитимише као Маов наследник,¹⁰⁸⁴ али и да подвуче јединство унутар партије и покаже да је ново руководство црпело ауторитет из народа окупљањем милионских маса на централном тргу без страха да би се оне, окупљене са циљем одавања поште до скоро свемогућем лидеру, могле изметнути у нешто друго. Хуа је у свом говору одржаном на Тјенанмену снажно подвукао значај Мао Цедунга и његовог политичког дела и визије. У Београду су пак били запажени неки нови, слободнији тонови, избалансиранији приступ спољној политици, посебно у односу према САД и СССР и са значајно мање парола него раније.¹⁰⁸⁵

За то време, СССР је мирно посматрао транзицију власти у Кини, без икаквог покушаја да се јавно меша или коментарише унутрашња питања Кине,¹⁰⁸⁶ иако је потенцијална нервозна

захваљујући телеграму Жискара Д'Естена који је послао „најтоплију“ поруку од свих западних државника. – ДАМСПС, ф 88, д 9, бр. 449124, Депеша, Пекинг, 13. 9. 1976.

¹⁰⁸¹ У књигу жалости, од шефова држава, уписали су се само Кенет Каунда, председник Замбије, Игнациус Ачемпонг, председник Гане и Николае Чаушеску, председник Румуније. – ДАМСПС, ф 88, д 10, бр. 449310, Билтен бр. 4, 4.

¹⁰⁸² Поред Кине, десетодневну жалост прогласила је НДР Кореја, седмодневну жалост су прогласиле Кампуџија, Сирија и Конго, а тродневну Албанија, Северни Јемен, Нигер, Мали и Чад. – ДАМСПС, ф 88, д 9, бр. 449118, Депеша, Пекинг, 12. 9. 1976.

¹⁰⁸³ Није могуће не запазити неке сличности са сахраном Јосипа Броза Тита, четири године касније: „Милион људи је дошло на Трг капије Небеског мира, на посмртне свечаности после недељу дана оплакивања. Тачно у три поподне, Кина је стала на три минута. Свих 900 милиона Кинеза (са неким изузецима, без сумње) одавало је пажњу у тишини. Свака сирена у Кини – на возовима, у фабрикама, на бродовима, огласила се у та три минута.“ – Terrill, *Мао...*, 423; Записе је оставила и југословенска новинарка Дара Јанековић, која је тада боравила у Пекингу: „Радио и телевизија преносили су све што се догађало на Тиен ан Мену онога посљедњег дана завршне церемоније кад је више од милијун људи, с бијелим камелијама у знак жалости, у непријекорним бескрајним редовима занијемело тачно у петнаест сати и тридесет минута. Тада је синхронизовано занијемела цијела Кина са својих осам стотина милијуна становника. Тог тренутка све је стало и устало да троминутном шутњом ода посљедњу почаст великом револуционару, оснивачу Комунистичке партије Кине, њезине ослободилачке армије и Народне Републике – Мао Це Тунгу. Затим су се у Пекингу, на Теин ан Мену, након кратког посмртног Хуа Куо Фенова говора сви присутни три пута наклонили окренути портрету свога вође, мјесту одакле је Мао Це Тунг 1. октобра 1949. године прогласио Кину Народном Републиком и гдје се појављивао за великих свечаности отпоздрављајући народу одушевљеном до делирија. – Dara Janeković, *Veliki mir – tada bi zavladao svijetom: zapisi iz Kine*, Zagreb 1979, 14.

¹⁰⁸⁴ Vogel, *Deng Xiaoping...*, 170.

¹⁰⁸⁵ ДАМСПС, ф 88, д 10, бр. 450296, Депеша, Пекинг, 19. 9. 1976, 1-3.

¹⁰⁸⁶ Непосредно по Маовој смрти, на партијском пленуму КПСС у октобру 1976, Брежњев је рекао да – „Совјетски Савез има као дугорочни циљ побољшање односа са Кином... по нашем мишљењу нема питања која се не би могла решити у духу добросуседства.“ Био је ово још један покушај да се сва кривица за лоше односе пребаци на Кину, односно на сада одсутног Маоа. Могла је то бити прилика да се ствари промене, виђено из угла Москве, да је у кинеском руководству постојала опредељеност за обрачун Маовим наслеђем, али као што данас знамо, то није био

реакција Москве, када се има у виду главни правац кинеско-совјетских односа, морала да буде на уму како Пекинга, тако и неких других светских центара. У телеграму саучешћа који су упутили, уздржавали се и од оцена лика и дела Мао Цедунга, а нису се бавили ни совјетско-кинеским односима. Телеграм је упућен од стране ЦК КПСС и адресиран је на ЦК КПК, иако односи између две партије нису функционисали већ скоро деценију и по. Заправо, то је било прво обраћање КПСС кинеској КП у последњих 14 година.¹⁰⁸⁷ Званично објашњење је било да није било другог начина, с обзиром да је Мао имао једино партијске функције. Кина није прихватила телеграм, као ни телеграме ДР Немачке, ЧССР, Пољске и Бугарске, са образложењем да између КП Кине и ових држава не постоје међупартијски односи.¹⁰⁸⁸ У Кини је ово дочекано као „хушкање на успомену и лик Мао Цедунга“, јер ако је његова смрт била повод за, како је речено, позив да се обнове партијски односи, односно да се ЦК КПСС обрати ЦК КПК, а „такав гест сугерира да је Мао крив за раније лоше односе“, што је за Пекинг било неприхватљиво тумачење.¹⁰⁸⁹ Београд је процењивао да до битније промене у совјетско-кинеским односима неће доћи, али да се код САД може јавити страх од приближавања две земље сада када на путу више не стоји Мао.¹⁰⁹⁰

Реакција САД, који је имао информацију о смрти осам сати пре остатка света, па и самог кинеског народа, била је очекивана. Председник Форд је за Маоа, рекао да је имао „визију и имагинацију за отварање врата, тако да су Кина и САД могле да раде у новој ери.“ Кисинџер је изразио очекивање да се главни правац у развоју америчко-кинеске сарадње неће мењати, иако ће нови лидери унети „нове нијансе“ у односе две земље. Главни тон медијских написа ишао је у смеру да САД нису на време схватиле величину Мао Цедунга, а да је његов лични допринос преображају Кине и отварању према САД био немерљив.¹⁰⁹¹

Албанија је прогласила дане жалости, и Енвер Хоџа се уписао у књигу жалости у Тирани, али није потписао телеграм саучешћа, нити је послао телеграм поводом недавног разорног земљотреса, а није примио у опроштајну посету ни кинеског амбасадора који је тих недеља напустио Албанију. То је све упућивало на промене у албанском односу према Кини и могућност да је дошло до захлађења у албанском односу према свом старом савезнику.¹⁰⁹² Уједно, била је то најавна коначног прекида до кога ће доћи под Маовим наследницима, о чему ће бити речи у засебном поглављу.

Реакција на Маову смрт у Југославији

Југославија је дала велики публицитет Маовој смрти. Очекивано, вест се нашла на насловним странама дневних новина, али је убрзо пала у други план добрим делом услед тешке авионске несреће која се десила изнад Загреба када је у судару југословенског и британског

случај. – Pollack, Jonathan D., „Sino-Soviet Relations“, *Proceedings of the Academy of Political Science*, Vol. 33, No. 1, The Soviet Threat: Myths and Realities (1978), 36.

¹⁰⁸⁷ ДАМСПС, ф 88, д 9, бр. 449245, Билетн бр. 3, 13. 9. 1976, 2.

¹⁰⁸⁸ ДАМСПС, ф 88, д 10, бр. 449310, Билтен бр. 4, 2.

¹⁰⁸⁹ ДАМСПС, ф 87, д 7, бр. 441354, ССИП Кина после Мао Цедунга, 15. 7. 1978, 30.

¹⁰⁹⁰ ДАМСПС, ф 88, д 10, бр. 449310, Билтен бр. 4, 7.

¹⁰⁹¹ ДАМСПС, ф 88, д 9, бр. 449245, Билетн бр. 3, 13. 9. 1976, 4; Gerald R. Ford Presidential Library Box 38, of the President's Speeches and Statements „Remarks on the Death of Chairman Mao Tse Tung“, 9. 9. 1976.

<https://www.fordlibrarymuseum.gov/library/document/0122/1253020.pdf>

¹⁰⁹² ДАМСПС, ф 88, д 9, бр. 449117, Депеша, Пекинг, 12. 9. 1976, 1-2.

авиона погинуло 176 људи.¹⁰⁹³ С обзиром да су путници углавном били туристи из Западне Немачке и Велике Британије, вест је имала и шири међународни значај. Ипак, медији су наставили да прате дешавања у Кини и наредних десет дана, колико је трајало опраштање кинеског народа од вишедеценијског лидера, али са смањеном пажњом.

Штампа је имала уравнотежен приступ, и трудила се да у еулогијским текстовима не изгуби оштрицу критике и објективности, али и да не пређе на другу страну, у критизерство и субјективно изливање жучи, услед неких раније нагомиланих незадовољстава. Тај фини баланс је било тешко постићи, али су вешти и искусни познаваоци Кине попут Ђорђа Раденковића и Драгослава Ранчића, то успевали. Писали су без патетике о достојанству са којим се кинески народ опраштао од свог лидера. Слика Пекинга на дан када је саопштена вест о Маовој смрти овековечена је у *Политици*:

„Пекинг је у касним поподневним сатима деловао тихо и депримирано. Колоне људи, који су се враћали с посла, спонтано су застајале на тргу Тиен ан Мен, где је на споменик народних хероја већ положено прво цвеће. Многи људи су имали на рукама црне флорове и у запучку белу хризанетму, цвет жалости у Кини. Испред великог портрета председника Маоа људи су застајали и немо се клањали, сузних очију. Нешто касније, у рано вече, град је постепено опустено и људи су се кретали тихо, као да је погреб већ почео.“¹⁰⁹⁴

Сама Маова личност анализирана је из различитих углова и представљана је као енигматична, недокучива и слојевита. Били су то рафинирани начини да се укаже на контроверзе из биографије кинеског лидера. Маоу је одавано признање као реформатору, стратегу, идеологу, песнику, али су критиковане његове стаљинистичке методе владања, уклањање политичких противника, владање страхом, уз инсистирање на једном једином исправном путу, сопственом. Хваљена је аутентична, сељачка револуција, „прилагођена условима његове земље и заснована на његовом осећању стремљења нације.“ Али је одмах следила и Ранчићева критика – „Касније, он је, упркос свом огромном књишком знању о спољном свету, тешко схватао специфичности других – било зато што је веровао да је идеолошка ортодоксност најсигурнија одбрана његовог сопственог пута, било зато што је мислио да је Кина центар из којег свима осталима треба да зраче свеже револуционарне идеје, било зато што су му кинеско наслеђе и сопствено, једнострано поимање марксизма-лењинизма ограничавали видике.“¹⁰⁹⁵ Помало славодобитно звучале су завршне речи – Сада је, једнак пред смрћу са свима, стављен, као и сви великани, пред непристрасни суд историје и времена које ће доћи.“¹⁰⁹⁶ Раденковић је био нешто блажи, ставивши у први план значај кинеске револуције: „У најмногљуднијој држави на свету, земљи пола милијарде сељака и миленијумске сељачке беде, он је у тихим, гневним људима бамбусових шешира са пиринчаних поља открио главну, огромну снагу револуције коју предводе комунисти – и то је применио у генијално вођеној гериској борби која је нарасла у лавину победе.“¹⁰⁹⁷ Колико год да су им анализе издржале тест времена, предвиђања нису. Тако је Ранчићев закључак о будућности Кине убрзо био оповргнут: „Али како је из Кине – земље непредвидивих обрта и сложене политичке тактике – врло незахвално бити пророк, макар и на краћи рок, задржимо се на претпоставци која преовлађује: после Маове смрти кинеско политичко руководство упућено је на колективно доношење одлука и, вероватно, отвореније унутрашње дебате. То увек носи и ризик сукоба, али и међу страним синолозима и дипломатама

¹⁰⁹³ „Погинула 162 путника и 14 чланова посаде“, *Политика*, 11. 9. 1976.

¹⁰⁹⁴ „Умро Мао Це Тунг“, *Политика*, 10. 9. 1976, 1.

¹⁰⁹⁵ Исто.

¹⁰⁹⁶ „Умро Мао Це Тунг“, *Политика*, 10. 9. 1976, 3.

¹⁰⁹⁷ „Творац нове Кине“, *Политика*, 10. 9. 1976, 3.

мало таквих који верују да би до директне борбе за власт могло да дође брзо.¹⁰⁹⁸ Није прошло ни месец дана, а аутор овог текста, али и многи други, демантовани су.

Хапшење „Четворочлне банде“ и релаксација односа са Југославијом

Непосредно после смрти Мао Цедунга, Милош Минић, тадашњи савезни секретар за иностране послове, разговарао је са кинеским амбасадором у Београду, који му је потврдио да се курс кинеске политике према Југославији неће мењати.¹⁰⁹⁹ Међутим, за овакву тврдњу чинило се да је било рано, с обзиром на политичка превирања која су се у датом моменту дешавала у Кини. Само месец дана после смрти Мао Цедунга, дошло је до обрачуна са радикално левом струјом, на челу са Маовом удовицом Ђианг Ђинг.¹¹⁰⁰ Група позната под именом „четворочлана банда“, ухапшена је и оптужена да је спремала заверу и државни удар против легитимно изабраних кинеских власти.¹¹⁰¹ Постоје индиције да је Мао био свестан шта се спрема после његове смрти. Последње две године, од како му је здравље било озбиљно нарушено, почео је да показује посебно интересовање за приче и судбине владара који су били збачени са власти. То показује да је осећао како му контрола полако измиче – остало је забележено да је Денгу и осталима из врха партије, волео да препричава старе кинеске поучне приче, чија индиректна порука је била да ако желе да се побуне, то оставе после његове смрти.¹¹⁰²

Нове власти нису одмах пустиле информацију о хапшењима у јавност, све док нису били сигурни да је успостављена потпуна контрола над ситуацијом. Тек када се стање стабилизовало и у Шангају (где је „четворка“ имала најјаче упориште и где је постојала реална опасност оружаног отпора), информације о хапшењима су постале јавне.¹¹⁰³ Брзина са којом је ново руководство изашло у јавност била је неубичајена за кинеске прилике, када су се сличне вести криле месецима па и дуже. Већ то је била најава другачијег односа према начину вођења политике. У светској штампи, коју је преносила и југословенска, наводило се много шпекулација у данима пре но што је вест постала званична, док су Кинези посебно замерили Београду преношње непроверених гласина о стрељањима и чисткама унутар руководства, што се убрзо заиста показало као неистинито.¹¹⁰⁴

¹⁰⁹⁸ „Тужни радни дан у Пекингу“, *Политика*, 11. 9. 1976, 4.

¹⁰⁹⁹ ДАМСПС, ф 87, д 5, бр. 449453, Забелешка, 27. 9. 1976, 2.

¹¹⁰⁰ За детаљан опис овог догађаја видети код: Keith Forster, „China's Coup of October 1976“, *Modern China*, Jul., 1992, Vol. 18, No. 3 (Jul., 1992), 263-303.

¹¹⁰¹ Џанг Чунђиао, Јао Венјуен и Ванг Хонгвен, троје од четворо припадника групе је ухапшено 8. октобра, када су дошли на састанак са Хуа Гуофенгом, да би им приликом доласка, лично Хуа, саопштио да су ухапшени. Ђианг Ђинг је ухапшена исте вечери, у својој резиденцији. Остали чланови групе ухапшени су наредних дана. – Yan, Jiaqi, Gao, Gao, Kwok, Daniel W. Y., *Turbulent Decade, A History of the Cultural Revolution*-University of Hawaii Press 1996, 525.

¹¹⁰² Chang, Hallida, *Мао...*, 618; Мао и његово најближе окружење су се плашили да би Денг могао бити нови Хрушчов – и после Маове смрти учинити радикалан раскид са Маовом политиком, уз осветнички талас демаоизације. Ипак, показате се да је Денг имао много више политичког такта од Хрушчова. – Vogel, *Deng Xiaoping...*, 140-1.

¹¹⁰³ Keith Forster, „China's Coup of October 1976“, *Modern China*, Vol. 18, No. 3 (Jul., 1992), 292. Званично је објављено да је наведена група спремала државни удар, да је на време неутралисана, и да је нови председник ЦК КП Кине, Хуа Гуофенг. – АЈ КПР I-5-b/55-5, ТАНЈУГ билтени, октобар 1976.

¹¹⁰⁴ „Гласине о стрељању ухапшених“, *Борба*, 15. 10. 1976, 1.

Југословенски амбасадор Друловић је свега две недеље после обрачуна са „четворком“ добио прилику да из прве руке сазна више информација о догађањима у Кини, али и да испита какав је став нових власти према односу са Југославијом. Хуа Гуофенг је био Маов кец из рукава извучен у последњем моменту, и о њему се готово ништа није знало, ни у Кини, нити изван ње. Због тога је југословенско интересовање било разумљиво. У првом разговору после хапшења „четворке“ са југословенским амбасадором, Ју Џан је изнео неке опште оцене овог догађаја и онога што је Кину чекало у наредним месецима. Покушао је да објасни како је већ дуђе времена антипартијска делатност „четворке“ била очигледна не само ЦК већ и целом кинеском народу, и да је којим случајем ова „клика“ однела превласт, „КПК би се претворила у ревизионистичку партију, проводила би капитализам на унутрашњем плану, земљом би завладала фашистичка диктатура, а на међународној сцени Кина би се потчинио империјализму“.¹¹⁰⁵ Овде не треба да збуни што су радикално леви елементи оптужени за „ревизионизам“ и „десно скретање“, јер су Кинези из унутрашњих тактичких потреба сваку групу која би се нашла под ударом карактерисали као „ревизионистичку“ и „десну“, без обзира на идеолошку концепцију коју је она заступала. Претераност оцене требало је да нагласи важност промене и став да је Кина, од тог тренутка, постала ослобођена велике претње која се била надвила над њеном будућношћу. Ју је тврдио да је збацивање „четворке“ довело до одушевљења у кинеском народу, које је једино било упоредиво са оним из 1949. после ослобођења земље. На питање Друловића да ли ће доћи до промена у спољној политици, Џан је рекао да ће она остати иста и да ће Кина, као и раније, бити активна на међународном плану. То је требало да значи да неће доћи до повлачења Кине из међународних организација и глобалних токова, као за време Културне револуције.¹¹⁰⁶

Да Југославији и даље није било јасно како да се постави према променама у Кини, видљиво је из епизоде о оклевању да се пошаље телеграм после избора Хуа Гуофенга за председника ЦК КПК. Ју Џан се изикола распитивао за телеграм што је био сигнал Београду да председник Тито мора што пре да пошаље честитку Хуа Гуофенгу и да се не одуговлачи даље са овим питањем.¹¹⁰⁷ Ју Џан је наговестио амбасадору Друловићу и нов квалитет односа између две земље у следећој години. Ово је била прва назнака да ће доћи до крупнијих промена, и значајнијег унапређења односа између Кине и Југославије, са новим руководством у Пекингу.

У том правцу, ишли су и наговештаји после прве посете Југославији једне делегације након смрти Мао Цедунга (у децембру 1976). У промењеним околностима, посета делегације Удружења пријатељства кинеског народа (заказане још у јуну) имала је знатно већи значај и практично је послужила као најавна нове ере у кинеско-југословенским односима. Давно очекивани Ћи Пенгфеј, коначно је дошао у Југославију, али не као министар спољних послова, већ сада у својству генералног секретара Сталног комитета Свекинеског народног конгреса. Ово је био први случај да једна кинеска делегација остварује контакт са ССРНЈ (Социјалистички савез радног народа Југославије), јер у Кини није постојао адекватан пандан и редовна, формална сарадња није била могућа.¹¹⁰⁸ Поред тога, била је то прва делегација која је напустила Кину после смене власти, што је значају посете дало на додатној тежини (поред Југославије, посетили су и Румунију, односно две „пријатељске земље“, по већ устаљеном обрасцу). Да је дошло до крупније и суштинске промене у односу према Југославији, могло се осетити из начина комуникације. По први пут, слободно и без устезања прихватили су и користили су се ословљавањем „друже“. Сам Ћи, како је примећено, био је слободнији у опхођењу него други саговорници у ранијим приликама и покретао је и прихватао теме које су до тада биле махом

¹¹⁰⁵ ДАМСПС, ф 88, д 5, бр. 459174, Забелешка, Пекинг, 30. 10. 1976, 1.

¹¹⁰⁶ Исто, 4.

¹¹⁰⁷ ДАМСПС, ф 87, д 6, бр. 458384, Деша, Пекинг, 30. 10. 1976, 1.

¹¹⁰⁸ Делегацију су примили поред домаћина Душана Петровића, председника СК ССРНЈ, и савезни секретар Милош Милић, председник Скупштине Југославије Киро Глигоров и председник СИВ-а Џемал Бијеђић.

избегаване, а тичале су се југословенског унутрашњег развоја, посебно теме социјалистичке изградње на самоуправним основама, улози СКЈ и ССРНЈ, итд.¹¹⁰⁹ Ипак, социјалистички карактер Југославије и њене послератне изградње, и даље се нису спомињали. Остале теме су остале у ранијим оквирима, и ту се промена кинеског курса још увек није била манифестовала.

У ССИП-у су у новембру израдили извештај у коме је закључено да је стабилизација кинеских прилика била позитивна промена. Сматрало се да ће Кина после турбулентних деценија под Мао Цедунгом, ући у мирније раздобље што ће се рефлектовати на најбољи начин и на односе Кине са другим државама. „Њена спољнополиитчка активност увек је била условљена унутрашњим развојем. Периоди релативне унутрашње стабилности поклапали су се са широком активношћу у спољној политици, конструктивнијим прилазима у остваривању циљева,“ гласила је оцена југословенске дипломатије.¹¹¹⁰ Ипак у Београду нису веровали да би „у кратком времену могло доћи до коренитијег заокрета у прилазу Кине према Југославији, јер ће исти ограничавајући фактор унутрашњег развоја деловати и даље на односе са нашом земљом.“¹¹¹¹

Исти је закључак био у врху ЦК СКЈ, иако су примећене позитивне назнаке, као што је објављивање у кинеској штампи Титове партијске функције (што раније није био случај), и цензуирисање делова говора Енвера Хоџе на Седмом конгресу АПР у којима је нападао Југославију. Ипак, све то није било довољно да би се промена очекивала у скорије време, нити да би се став СКЈ према КП Кине кориговао. И даље су постојале велике концепцијске разлике (о оцени савременог ревизионизма, о кинеској теорији о основној подели друштвених снага у савременом свету, о концепцијама путева у социјализам, о путевима развоја социјалистичких друштвених односа, итд). Но, закључено је да би и поред тих разлика, СКЈ прихватио развој односа са КП Кине, уколико за то интересовање покаже и друга страна.¹¹¹² Закључак председништва СФРЈ на крају 1976. да је ситуација у Кини и даље нејасна и да захтева даље пажљиво и свестрано праћење и анализу. Препоручено је да се са новим руководством развија интезивнији и личнији контакти ради даље могућности унапређења сарадње.¹¹¹³

Из свега наведеног се може закључити, да се ни на једном нивоу власти у Југославији нису очекивале крупније промене у кинеско-југословенским односима. Стална кадровска померања и изневерена очекивања у ранијим годинама, објашњавају оволику опрезност. Уз то, неуочавање суштинске и квалитативне промене услед Маовог одласка, као главног креатора кинеске политике, донекле је оправдано ако се узме у обзир да је Хуа, деномирани Маов наследник, и велика непознаница, остављао утисак некога ко ће наставити да слепо следи Маов курс. У том кључу треба тражити оправдање показаних резерви, уз подсећање на изражену спремност, да се на сваки трачак могућих промена, адекватно реагује. Брзина којом ће ствари почети да се развијају почетком наредне године, била је изненађујућа, али је спремно и добродошло прихваћена у Београду.

¹¹⁰⁹ ДАМСПС, ф 87, д 6, бр. 468075, ССИП, Информација, 22. 12. 1976, 2.

¹¹¹⁰ АЈ КПР I-5-b/55-5, ССИП, Информација о унутрашњем развоју и спољној политици НР Кине и југословенско-кинеским односима након смрти Мао Цедунга, 24. 11. 1976, 13.

¹¹¹¹ Исто, 22.

¹¹¹² АЈ ЦК СКЈ IX/s/a 293-298. (к. 20) Одељење за међународне односе и везе Председништва ЦК СКЈ, Информација о односу КП Кине према међународном радничком покрету и СКЈ у светлу промена у кинеском руководству, 1. 12. 1976,

¹¹¹³ ДАМСПС, ф83, д8, бр. 41617, Закључци председништва СФРЈ, 11. 1. 1977, 1-2.

Из свега до сада изложеног, јасно се осликава динамика југословенско-кинеских односа у периоду од почетка кинеске политике отварања, до Маове смрти. Условљена међународним приликама, фазом „отопљавања“ у глобалним односима, кинеском жељом да се заштити од совјетске претње, али и несређеним унутрашњим приликама у Кини, југословенско-кинеска сарадња развијала се у специфичним околностима; но и тако ограничена, донела је неке важне плодове. По први пут Кину су посетили секретар за спољне послове, Мирко Тепавац, и председник СИВ-а, Џемал Биједић – иако није дошло до упућивања позива председнику Титу, био је учињен велики помак у третману власти у Београду. Није више било вређања, нападања, оптужби из Пекинга. Тражили су се и успостављали нови модели сарадње. Јавне полемике замењене су конструктивним приласима, и бар са југословенске стране, смањеним резервама у погледу искрености у намери кинеске стране. Југославија је почела да води рачуна о кинеским погледима, али их се није више плашила. Уважавала их је, али им није подилазила. Трудила се да се постави као поуздан партнер, са којим може о свему да се разговара. Промењена политичка клима, значила је да се ни у једном тренутку није појавила опасност од прекида односа, као што је то био случај 1958. То је била и потврда да је промена у кинеском приступу вођења спољне политике, доживела квалитативну промену. Политички односи између две земље, били су коначно стављени на стабилне основе. Остало је само да се коначно уклоне и последње, идеолошке резерве.

2. Остали облици сарадње између Југославије и Кине 1969-1976.

У првим годинама после обнове дипломатских веза, започео је и развој односа и сарадње на другим пољима, првенствено у области економије, културе и образовања. Малобројни контакти успостављени средином 1950-их, одавно су били заборављени, па су следствено томе очекивања у погледу обима економске и културне размене на почетку 1970-их била изузетно скромна. Уз то, значајан реметилачки фактор је био и велики уплив политике у све сфере друштва. То је значило да су економија и култура трпеле снажне притиске и ограничења – посебно је то важило за кинеску страну – и то ће остати трајно обележје економске и културне сарадње између две државе у целом посматраном периоду. Поред тога, званично прокламовани интерес за економску и културну размену носио је у себи иманентно ограничење, условљено идеолошким резервама које су Кинези гајили према југословенском друштвеном систему.

Ипак, током година биле су видне и неке промене – обе стране су прешле пут од почетне несигурности и неповерљивости, до обостраног навикавања и постепеног прилагођавања, уважавајући посебности друге стране. Опредељеност да се унесе нова динамика у сферу економске и културне размене није била праћена претераним оптимизмом у погледу расположивих могућности, чијих су ограничења болно били свесни и у Београду и у Пекингу, али су се прокламоване жеље у том погледу добро надопуњавале са промењеним политичким приликама између две земље, и на тај начин, пре свега гарантовале стабилност и основу за дугорочније планирање.¹¹¹⁴

---

¹¹¹⁴ Тек у другој половини 1972, примећен је појачани кинески ангажман у правцу унапређења сарадње у различитим областима, што је био одраз стабилизације унутрашњих прилика у НР Кини после Никсонове посете. Свеукупно, то је у Београду примљено као позитиван сигнал за будућу перспективу у развоју билатералних односа. – ДАМСПС, ф 75, д 6, бр. 445368, Амбасада Пекинг, 21. 12. 1972, 1.

2.1. Почеци економске сарадње (1969-1972)

На почетку 1969. године, економски односи између Југославије и Кине далеко су заостајали за стварним могућностима које су обе стране имале на располагању. У времену од 1958. године, па све до пуне обнове дипломатских веза 1970-е, економска сарадња и трговинска размена била је талац лоших политичких односа две земље. За разлику од политичких контаката који су *de facto* били у прекиду, робна размена је наставила да функционише, али у веома скромном обиму.¹¹¹⁵ Раскорак између прокламоване политичке воље са једне стране, и конкретне економске сарадње са друге, обележиће кинеско-југословенске односе све до 1977. и коначне стабилизације политичких прилика у Кини.

Почеци економске сарадње 1969.

На крају 1960-их, кинеска економија се налазила у заиста жалосном стању. Животни стандард је био на нивоу оног од пре 20 година, када је Кина изашла из 30-огодишњег грађанског рата и једног светског сукоба.¹¹¹⁶ После неуспешних кампања из 1950-их, раскида са Совјетским Савезом и Културне револуције, кинеска економија је ушла у период озбиљне стагнације. У том тренутку, ни Југославија ни остатак света нису имали прецизне податке о стању кинеске економије. Анализу стања кинеске привреде отежавала је чињеница да Кина није објављивала статистичке податке, те су стога све статистичке процене биле засноване на иностраним изворима, што их је чинило непоузданим, тенденциозним и противречним.¹¹¹⁷ Зато су све анализе морале да се раде брижљивим укрштањима доступних података, и опет су представљале само апроксимацију.

---

¹¹¹⁵ Тако је, по доступним подацима, укупна робна размена између Кине и Југославије 1963. године износила свега 80 000 долара, 1964 – 179 000 долара, 1965 - 1600 000 долара, 1966 - 2.2 милиона. Једини већи скок представљала је 1967. када је укупна размена износила чак 15,2 милиона долара, али је од тога 14,2 милиона био југословенски увоз 17 000 тона свињског меса са циљем интервенције на домаћем тржишту. У наредној години, размена је пала на 1,3 милиона, да би 1969. износила 1, 6 милиона долара. Од тада креће озбиљнији и одрживији раст у размени између две земље, који ће обележити целу деценију. – „Relations between Yugoslavia and the People’s Republic of China“, *Yugoslav Survey Issue: 1/1972*, 115.

¹¹¹⁶ За више о статистичким параметрима, видети код: Yueh, Linda, *Economy of China*, Edward Elgar Publishing, 2010, 19-20.

¹¹¹⁷ Прве јавне статистичке податке Кина је објавила у Статистичком годишњаку за 1981. –Hsu, John, *China's foreign trade reforms: impact on growth and stability*, Cambridge University Press 1989, 9.

О југословенској економији је већ било знатно више података и евидентно је било да се налазила у далеко бољем стању од кинеске. Југославија је од друге половине 1960-их могла да се сматра за средње развијену државу, бар гледајући друштвени производ по глави становника.¹¹¹⁸ Док је 1960. још увек заостајала у односу на светски просек са 824 долара, наспрам 958 долара, већ 1970. југословенски просек је превисио светски са 1482 долара, наспрам 1289 долара.¹¹¹⁹ Био је то значајан напредак, посебно у односу на Кину. Но, све то је било мање важно, јер је југословенска опредељеност за економску сарадњу са Кином (и обратно) била првенствено политичке природе, бар у првим годинама сарадње. То је значило да се трговина није увек заснивала на економским захтевима већ се повијала и пред политичким законитостима, о чему ће бити речи касније.

У пракси, Југославија је и поред начелне опредељености, са земљама у развоју одржавала скромну спољнотрговинску размену. Статистике су ту врло речите, и показују да је удео земаља у развоју 1969. износио свега једну осмину југословенске трговине са светом.¹¹²⁰ Разлози су били објективне природе – Југославија је била принуђена да у највећој мери из западних развијених земаља увози производе неопходне развоју сопствене економије, док тржишта трећих земаља нису била довољно развијена да прихвате југословенску робу, у потребној количини. Од почетка 1970-их Југославија је почела да испољава веће напоре да се удео земаља у развоју избалансира у односу на социјалистичке и западне земље. У том смислу, и развој економске сарадње са Кином одиграће своју важну улогу.

До почетка 1969, трговински односи између Кине и Југославије су се базирали на превазиђеним споразумима начињеним пре више од деценије.¹¹²¹ Глобална тржишна кретања, друштвене промене у Кини током 1960-их и економска реформа у Југославији 1965, чиниле су околности и оба друштва значајно другачијим у односу на 1960, када су одржани последњи трговински преговори.¹¹²² Обе државе су сада биле у потрази за новим економским решењима и модалитетима сарадње и због тога је први корак био управо одржавање нових трговинских преговора у Пекингу у фебруару 1969.¹¹²³ Када је на југословенски предлог да се покрену преговори око склапања новог трговинског и платног споразума, стигла сагласност из Пекинга, поставило се питање нивоа делегације која је требало да оде на преговоре. Била би то прва југословенска државна делегација у посети Пекингу после дуже од деценије, и у Београду нису желели да ризикују свој углед и да пошаљу делегацију вишег нивоа но што су Кинези били спремни да узврате. Узимајући у обзир низак обим економске сарадње, није се указивала потреба за вишим нивом од начелника одговарајућег ресора, али на крају је ипак, донета политичка одлука, да то буде помоћник Савезног секретара за спољну трговину Атанас Иконимовски, чиме је придодат политички значај унапређењу економских веза са Кином.¹¹²⁴ Кинеска страна је прихватила предлог и за домаћина југословенској делегацији одредила

¹¹¹⁸ Мерна јединица коришћена у доба социјализма био је бруто друштвени производ који је обухватао укупно материјално богатство произведено у једном друштву током једне године (и средства за производњу и робу широке потрошње). – Political Economy, Economics Institute of the Academy of Sciences of the U.S.S.R, <https://www.marxists.org/subject/economy/authors/pe/pe-ch37.htm>

¹¹¹⁹ Marsenić, *Economic Development...*, 84.

¹¹²⁰ Пораст је ипак постојао и од 1960. до 1969. трговина за земљама у развоју се увећала за више но дупло, односно са 187 на 440 милиона. Но, и даље је чинила свега једну осмину укупне југословенске спољне трговине. – Роровић, Bogdan „Yugoslav Trade with Developing Countries“, *Yugoslav Survey Issue 4/1970*, 55-56.

¹¹²¹ Последњи закључени Платни и трговински споразум са НР Кином потицао је из 1956. и формално и даље је био на снази. – ДАМСПС, ф 96, д 15, бр. 42688, ДСИП, Забелешка, 27. 1. 1969, 2.

¹¹²² ДАМСПС, д96, ф1, бр. 46500, 19.2.1969. Забелешка о новим моментима у нашим односима са НР Кином, 2

¹¹²³ Од 26. 2. до 18. 3 1969. – ДАМСПС, д95, ф3, бр. 420783, 28. 5. 1969. Кратак осврт на трговинске преговоре, 1.

¹¹²⁴ ДАМСПС, ф 96, д 15, бр. 42688, ДСИП, Забелешка, 27. 1. 1969, 3.

помоћника министра за спољну трговину. На тај начин су обе стране позитивно одреаговале на спремност оне друге за давањем већег значаја узајамној економској сарадњи но што је то чињено раније. Имајући у виду раније кинеске позиције, то је свакако био одраз шире промене у кинеском приступу према Југославији који је почео да се осећа од почетка 1969.

Преговори у Пекингу су били први међудржавни контакт на нивоу влада две земље, после скоро 12 година и уједно значајан наговештај политичких иницијатива које ће се појавити касније током исте године и коначно довести до обнове дипломатских односа, о чему је било речи у ранијим поглављима.¹¹²⁵ У чисто економском погледу, преговори су били значајни, јер је коначно уклоњен један важан камен спотицања у будућој економској сарадњи – клириншки систем плаћања.¹¹²⁶ У ранијим годинама, кинеска страна је одбијала југословенске предлоге у овом правцу, тврдњом да је међу социјалистичким земљама најпогоднији систем плаћања управо клириншки, а југословенско инсистирање да је клиринг кочница унапређењу трговинске размене одбацивано је речима да је за развој размене потребна само добра воља,¹¹²⁷ што је био део типичне маоистичке пропагандне матрице тога времена. Новим споразумом, кинеска страна је прихватила конвертибилно плаћање (једино се није односило на америчке доларе) чиме је учињена важна релаксација и отворене нове могућности за унапређење трговинске размене.¹¹²⁸ Поред осталог, по оцени југословенске делегације, то је значило да је СФРЈ пребачена из категорије „социјалистичких“ у категорију „капиталистичких“ земаља,¹¹²⁹ што није било неважно запажање. Споразумом је отворен простор за шире пословне контакте будући да су преговори око обима трговине, услова размене и других појединости, сада пребачени на предузећа и на њихове директне контакте са кинеским партнерима.¹¹³⁰ У погледу даљих перспектива у трговинској размени, у смислу њеног значајнијег увећања у обиму, Кинези су били шкрти и уздржани на речима. Једино су давали кратке коментаре да су „разумели смисао“ југословенских настојања и да „могућности у принципу постоје.“ То је значило да конкретни модалитети о даљој сарадњи са Југославијом нису још увек били разрађени у врху кинеског руководства и све се задржавало на наговештајима.¹¹³¹ Једини конкретнији корак била је препорука југословенским предузећима да већ од пролећа 1969, посете пролећни Кантонски сајам и на тај начин покушају да нађу заинтересоване партнере како би економска сарадња могла да почне да се развија. Југословени су савет спремно прихватили, и већ у мају на пролећни сајам стигли су представници Пливе, Енергоинвеста, Електросрбије, Раде Кончара и Ингре.¹¹³²

¹¹²⁵ ДАМСПС, ф 96, д 15, бр. 410469, ДСИП, Мишљење Пете управе и управе за привредне односе ДСИП у вези тачке 13. седнице СИБ-а „Извештај о трговинским преговорима са НР Кином“, 21. 4. 1969, 1.

¹¹²⁶ У овом периоду, Југославија је почела да напушта систем клириншког плаћања и са другим земљама. Од 1969, број земаља са којима је систем плаћања и даље био клириншки пао је први пут испод 50%. Тако је од 1. јануара 1970. напустила клириншко плаћање са Ганом и Тунисом, од 1. јула 1970. са Уједињеном арапском републиком, а од 1. јануара 1971. са Гвинејом. Тај тренд ће се наставити све до 1978. када ће клиринг бити у потпуности напуштен. На тај начин трговина са земљама у развоју почела је да улази у нову фазу. – Поповић, *Yugoslav Trade...*, 55-56; Bogdan Popović, „Yugoslavia's Trade with Developing Countries 1974-78“, *Yugoslav Survey Issue 3/1979*, 81.

¹¹²⁷ ДАМСПС, д95, ф3, бр. 420783, 28. 5. 1969. ДСИП, Кратак осврт на трговинске преговоре, 2.

¹¹²⁸ По југословенским подацима из 1969. око 77% трговине НР Кине одвијало се на бази конвертибилног плаћања са капиталистичким земљама. – ДАМСПС, ф 96, д 15, бр. 410469, ДСИП, Мишљење Пете управе и управе за привредне односе ДСИП у вези тачке 13. седнице СИБ-а „Извештај о трговинским преговорима са НР Кином“, 21. 4. 1969, 1.

¹¹²⁹ ДАМСПС, ф 96, д 15, бр. 410469, ДСИП, Информација о трговинским преговорима са НР Кином, 24.3. 1969, 5.

¹¹³⁰ ДАМСПС, д95, ф3, бр. 420783, 28. 5. 1969. ДСИП, Кратак осврт на трговинске преговоре, 3.

¹¹³¹ ДАМСПС, ф 96, д 15, бр. 46474, СССТ, Извештај о трговинским преговорима СФРЈ са НР Кином, 26. 3. 1969, 4.

¹¹³² ДАМСПС, ф 96, д 13, бр. 419815, Пекинг, 14. 5. 1969, 1.

Кантонски сајмови су били специфичан облик пословања, карактеристичан за кинески начин трговања. Сајмови су, у духу старих трговачких манира, организовани два пута годишње, на пролеће (у априлу) и на јесен (у новембру) и трајали су по неколико недеља.¹¹³³ Циљ им је био да привуку стране привреднике и заинтересована предузећа са којима су се онда склапали одговарајући привредни послови. Иако је југословенским привредницима током боравка у Пекингу приликом потписивања споразума сугерисано да се појаве на сајму, испоставило се да они нису имали званичан позив, па су се неки чланови делегације по пристизању суочили са непријатним питањима од стране појединих представника сајма – „како су могли доћи кад нису позвани.“¹¹³⁴ Било је и других непријатности, на пример када су представнику Пливе, непосредно пред почетак пословног сусрета, пришла тројица Кинеза „клеветајући наше руководство и друга Тита и говорећи да (је) Југославија капиталистичка земља.“¹¹³⁵ Сlike попут ових сведочиле су да последице снажне индоктринације и пропаганде против Југославије из претходних година и даље осећале и да ће бити потребно извесно време како би се корекције у политичком курсу учиниле јавним за широке слојеве кинеског друштва.

У том контексту, сликовит је опис са сајма који је оставио тадашњи југословенски отправник послова Филип Бабић, први човек југословенске амбасаде у периоду Културне револуције, иначе ненаклоњен кинеском искуству и пракси. Његови извештаји често су садржали оштре критичке оцене и запажања о Кини и кинеским политичким манирима, којих ће у извештајима дипломата који су дошли после њега бити знатно мање. Бабић је тако у свом извештају са Кантонског сајма забележио: „Пропаганда веома примитивна и домаћини странцима препричавају чланке из штампе, писане за необразовану широку кинеску публику, тако да уствари остварује у већини случајева супротан ефекат од оног што би домаћини желели. Чак су и њихови разговори на економске теме, те (о) питањима кинеских трговинских односа са иностранством лишени стручног приступа и своде се на пропаганду доста ниског нивоа.“¹¹³⁶ Сматрао је да кинески приступ, огољене и примитивне пропаганде, само одбија саговорника и да делује потцењивачки на његово знање и искуство. Од осталих утисака, Бабић је забележио слабу понуду која је, по његовој оцени, била одраз неразрађене економске политике, а наводио је да су проблем биле и цене које су варирале од валуте до валуте и кинески покушаји да профитирају у таквим шпекулацијама. Његов негативно обојени извештај, разликовао се од званичног, који је поднела делегација по повратку у Југославију. У знатно поткрепљенијем и структуриранијем извештају, са мање личног тона, објашњено је да је сајам имао пропагандни и пословни сегмент – „већину експоната, нарочито индустријских производа, прати обиље парола о економским успесима политике Мао Цедунга и Културне револуције, уз много цитата Мао Цедунга.“¹¹³⁷ Но, примећено је да је политичка пропаганда, у односу на друге делове Кине и тадашње праксе, ипак била минимална. У пословном погледу, наведено је да су Кинези нудили робу широке потрошње која је била квалитетна, а да су у машинском сектору значајно заостајали. Цене су биле конкурентне, иако је главна мана било ограничење кинеских извозних

¹¹³³ Први сајам у Кантону (данашњи Гуанџоу) одржан је 1957, и од тада до дан-данас имају непрекинуту традицију. И данас представљају значајно трговачко место где се уговарају важни послови.

¹¹³⁴ Касније им је објашњено да је процедура налагала добијање позива директно од организатора сајма и да су позиви упућивани оним предузећима која су производила робу за коју су Кинези имали интерес. По оценама пословних људи са Запада, који су редовно посећивали сајам, добијање позива је био знак да је посао већ 50% склопљен. – ДАМСПС, ф 96, д 2, бр. 424142, ДСИП, Информација о запажањима и оценама наших пословних људи који посетили овогодишњи сајам у Кантону, 7. 7. 1969, 4.

¹¹³⁵ ДАМСПС, ф 96, д 13, бр. 419815, Пекинг, 14. 5. 1969, 2.

¹¹³⁶ ДАМСПС, ф 96, д 3, бр. 420783, Забелешка о посети Сајму у Кантону, 28. 5. 1969, 1.

¹¹³⁷ ДАМСПС, ф 96, д 2, бр. 424142, ДСИП, Информација о запажањима и оценама наших пословних људи који посетили овогодишњи сајам у Кантону, 7. 7. 1969, 2.

могућности. Свеукупно, закључено је да је сајам омогућио југословенским предузећима да се упознају са одређеним кинеским трговачким праксама и да им побуди интерес за даљим учешћем, иако нису закључени послови значајнијег обима.¹¹³⁸

На следећи, јесењи сајам, југословенски привредници су дошли у већем броју и са одређеним корисним предзнањима. У сајмовима су од тада видели прилику за боље упознавање и проучавање расположивих потенцијала кинеских партнера, те се тако број пријављених предузећа повећавао од сајма до сајма.¹¹³⁹ Прве године учешћа, југословенска предузећа су закључила уговоре у вредности од око 1,2 милиона долара извоза (челик, лекови, предиво, инсектициди), док су по увозу закључили послове у вредности од 640 000 долара (текстил, хемикалије, производи широке потрошње).¹¹⁴⁰ У наредне три године, обим склопљених послова, кретао се око стабилних 1,5-2 милиона долара по сајму, што није била нека значајна сума, али узимајући у обзир почетне позиције са којих се кренуло, није била ни тако лоша. Тек ће на јесењем сајму 1972, први пут укупна вредност послова бити већ значајних 12 милиона долара (од тога је 6,5 милиона ишло на југословенски увоз, а 5,5 милиона на југословенски извоз у Кину).¹¹⁴¹

Југословенски интерес за економску сарадњу са Кином

Кинеско политичко отварање почетком 1970-их није се аутоматски пренело и на економску либерализацију. Кина јесте у истом периоду започела скромно и ограничено економско отварање, пре свега како би побољшала стање сопствене разорене привреде, али је и даље форсирала концепт ослонца на сопствене снаге, односно “ход на две ноге“ – истовремено коришћење модерне и застареле опреме, савремених технолошких процеса и једноставних решења, уз неприхватање страних зајмова и кредита – што је у контексту спољне трговине посматрано, заправо значило ограничена средства расположива за увоз.¹¹⁴²

Предности кинеске економије су, са друге стране, биле у томе што је била у стању да произведе многе комплексне производе, није имала (условно говорећи) незапослених, и није била задужена.¹¹⁴³ У Савезној привредној комори су већ 1970. исправно препознали да се радило о „ограниченом отварању (Кине) уз одабирање земаља и поступности процеса“¹¹⁴⁴, што је требало да југословенски приступ учини реалистичнијим у очекивањима и правцу даље економске сарадње са Кином, посебно у погледу темпа и обима. Ова оцена показује да у

¹¹³⁸ На првом сајму, само су преставници Пливе успели да закључе посао (у вредности од 20 000 долара), док су представници Енергоинвеста, Елекстросрбије, Ингре и Раде Кончара успели да предају каталоге Кинезима на проучавање и даље разматрање. – ДАМСПС, ф 96, д 3, бр. 420783, Забелешка о посети Сајму у Кантону, 28. 5. 1969, 4.

¹¹³⁹ ДАМСПС, ф 109, д 7, бр. 431809, ДСИП, 5 управа, Информација, 18. 8. 1970, 8.

¹¹⁴⁰ Исто.

¹¹⁴¹ ДАМСПС, ф 76, д 11, бр. 438665, Амбасада Пекинг, 28. 10. 1972, 2.

¹¹⁴² ДАМСПС, ф 75, д 17, бр. 421196, ДСИП, Неке карактеристике тржишта у НР Кини, 17. 5. 1972, 3.

¹¹⁴³ Кина у том тренутку није имала спољних и унутрашњих дугова. Кина није користила стране зајмове, већ само комерцијалне кредите; није улазила у комбинације попут мешовитих предузећа (joint venture), није прихватала заједничке наступе на тржиштима трећих земаља, одбијала је стране инвестиције и било какав страни ангажман у домаћим предузећима, скоро да није увозила робу широке потрошње, и била је врло опрезна и ограничена у погледу усвајања техничких иновација. – ДАМСПС, ф 67, д 394.4, бр. 42747, Депеша, Пекинг, 18. 1. 1973, 2.

¹¹⁴⁴ ДАМСПС, ф 110, д 2, бр. 444999, Савезна привредна комора, Извештај, 20. 11. 1970, 9.

Југославији нису гајене илузије о дOMETИМА новог кинеског курса и да је са доста опреза приступано свим најавама о кинеском отварању.

Југословенском руководству задуженом за планирање економске политике, Савезној привредној комори и представницима бројних привредних организација, од самог почетка је било јасно да је Кина располагала лимитираним износом који је могла да одвоји на увоз, с обзиром на ниво привредног развоја на ком се налазила. Поред тога, структура кинеског увоза је била таква да се највећим делом сводила на неколико производа – пшеницу, челик, вештачко ђубриво, индустријску и транспортну опрему, алатне стројеве и сировине. Примећено је да у увозу готово да није учествовала роба широке потрошње, апарати за домаћинство и било каква луксузнија роба. У основи, кинески увоз је био фокусиран на потребе развоја пре свега пољопривреде, индустрије и транспорта, а све остало је било остављено по страни. То је повлачило за собом следећи проблем – увоз је био одређен извозом, односно размена је била унапред планирана и није било много простора за проширење унапред постављених квота.

Узимајући у обзир све наведене посебности економских кретања и постулата на којима је Кина функционисала, постављало се питање какве су могућности југословенских предузећа у погледу развоја економских односа са НР Кином. Несумњиво је да је са кинеске стране постојао интерес за даљим унапређењем економских односа са Југославијом, али у пракси, Југославија није имала никакав преферентни статус који би њеним производима омогућио шири продор на кинеско тржиште. Поред тога, околности које су реметиле бржи развој у првој фази отварања биле су везане за компликовану унутрашњу политичку ситуацију у самој Кини. Још увек нејасног курса, опипавајући потенцијале и могућности ближе сарадње са дојучерашњим „следбеницима капиталистичког пута“, уносило је одређену дозу опрезности у поступању код обе стране.

Од самог почетка, поред јасних политичких, Југославија је имала и конкретне економске мотиве за сарадњу са Кином. Наиме, у структури југословенске размене са земљама у развоју у 1969. чак 90% извоза чинили су индустријски производи и опрема, што је био гро увоза ове групе земаља. Композиција југословенског увоза, била је у складу са југословенским привредним циљевима и поклапала се са општим увозним квотама, што је додатно подвлачило њихов значај за југословенску економију – биле су то махом сировине и храна. То је уједно сведочио о комплементарности, и поред недовољне искоришћености, о потенцијалима југословенских предузећа на овим тржиштима.¹¹⁴⁵

Слична логика могла се пренети и на Кину. Југословенска индустрија је била у основи развијенија од кинеске, и стога у многим сегментима комплементарна са кинеском привредом која се по нивоу развоја и структури робне размене готово савршено уклапала у југословенске интересе. Самим тим, могла је да рачуна на велики број кинеској страни потенцијално интересантних извозних производа. Југославија је са пажњом пратила кретања како унутар партије тако и на кинеском тржишту како би стално била у току и спремна да делује чим се укаже прилика за значајнији економски продор.

Једна од таквих прилика је био позив делегацији југословенских привредника да посете Пекинг на јесен 1970.¹¹⁴⁶ Тада је уочено да кинеска страна позитивно реагује на југословенске идеје и стремљења – посебно је наглашавано да је кинеска економија оријентисана на развијање привредне сарадње са пријатељским земљама – било је јасно да је и Југославија, са промењеном политиком према њој (у међувремену је дошло до размене амбасадора и поправљања опште политичке климе), доспела у тај клуб. Да ће политика наставити да утиче на даљу економску

¹¹⁴⁵ Popović, *Yugoslav Trade...*, 60.

¹¹⁴⁶ „Relations between Yugoslavia and the People’s Republic of China“, *Yugoslav Survey, Issue: 1/1972*, 108.

сарадњу, било је јасно и из изјаве кинеских званичника да је економске односе требало градити на бази „мирољубиве коегзистенције, комплементарности привреда, узајамне користи и равноправности односа“.¹¹⁴⁷ Упада у очи да се нигде није спомињао социјалистички карактер југословенске привреде. Југославији је одавано признање за успех у изградњи економске базе и повећања стандарда њених грађана, али је упорно избегавано да се тај успех стави у контекст социјалистичке изградње. И поред декларативних изјава о спремности за шири степен кооперације и економске сарадње, Кинези су ипак имали резерве према прокламованим циљевима – упоредо са овим тактичким прилагођавањима, наглашавали су и стратешки циљ ослањања на сопствене снаге где год је то било могуће, без губљења из вида крајњег домета, а то је свакако била модернизација сопствене производње.¹¹⁴⁸

Важан моменат у развоју сарадње било је оснивање Секције за унапређење економских односа са НР Кином при Савезној привредној комори – задатак ове секције био је да решава текућа питања економских односа са НР Кином. Секција је основана у септембру 1970. године, а на оснивачкој скупштини било је представљено 70 предузећа.¹¹⁴⁹ Између осталих препорука, Секција је југословенским привредницима стављала до знања колико је важно да се предузећа придржавају уговорних обавеза, да се придржавају рокова испоруке, да воде рачуна да испоручују тачно договорену робу одговарајућег квалитета, да на време отварају акредитиве по плаћању купљене робе, итд.¹¹⁵⁰ Сврха ове секције била је и да омогући организованији наступ југословенских привредника пред кинеским партнерима, посебно на Кантонским сајмовима. Мало после тога, при југословенској амбасади у Пекингу је отворено трговачко одељење, а почетком 1971. у Београд је дошао и кинески аташе задужен за трговину.¹¹⁵¹ Како би поспешила даљу сарадњу, Југославија је 1971. године дала Кини статус земље у развоју (што је било више политичко него економско питање).¹¹⁵² Намера је била да се уведу олакшице које би омогућиле већи обим сарадње упркос свим препрекама (попут удаљености, недовољне понуде, итд.), али је опредељеност за развој економских односа са том земљом била јасна и недвосмислена, па је у том смислу требало учинити и додатни напор.

Како би што боље промовисала своје капацитете, Југославија је крајем 1971. у Пекингу организовала прву самосталну изложбу југословенских индустријских производа у НР Кини.¹¹⁵³ Изложба је побудила велико интересовање, па се тако пријавило 200 југословенских

¹¹⁴⁷ ДАМСПС, ф 110, д 2, бр. 444999, Савезна привредна комора, Извештај, 20. 11. 1970, 5.

¹¹⁴⁸ Кинези су имали специфичан став према сарадњи кинеских и југословенских предузећа на тржиштима трећих земаља. Упорно су одбијали сарадњу чак и тамо где се наметала као логична, попут Замбије где су се преклапали послови југословенског „Енергопројекта“ и кинеске привредне помоћи тој земљи. Кина је ту била децидна – није желела да дели своје послове у склопу реализације програма помоћи неразвијеним земљама. Очито је за Кинезе то било више политичко него економско питање, па је и одговор био у складу са тим. Овај став се неће мењати ни у наредним годинама. – ДАМСПС, ф 110, д 2, бр. 436005, ДСИП, Забелешка, 30. 9. 1970, 1.

¹¹⁴⁹ ДАМСПС, ф 110, д 2, бр. 436005, ДСИП, Забелешка, 30. 9. 1970, 1; „Relations between Yugoslavia and the People’s Republic of China“, *Yugoslav Survey*, Issue: 1/1972, 116.

¹¹⁵⁰ ДАМСПС, ф 110, д 2, бр. 436005, ДСИП, Забелешка, 30. 9. 1970, 1.

¹¹⁵¹ „Relations between Yugoslavia and the People’s Republic of China“, *Yugoslav Survey*, Issue: 1/1972, 116.

¹¹⁵² ДАМСПС, ф 87, д 4, бр. 423815, ДСИП, Савезном секретаријату за спољну трговину, 23. 6. 1971, 1.

¹¹⁵³ На изложби је било „изложено око 500 производа и макета, уз низ илустративних фотографија. Приказујући развој и могућности југословенске индустрије, изложба обухвата веома широку скалу – од лекова и зубарских инструмената, преко машина алатџика, текстилних машина и уређаја прехранбене индустрије, до бродоградње и телекомуникација. Више експоната приказују примену најмодерније светске технологије у југословенској индустрији. На улазу у дворану, спретно компоновани фотоси дају сажет приказ стварања и развика социјалистичке Југославије, солидарности југословенских народа с револуционарном борбом Кине, кинеско-југословенских односа на политичком и економском плану.“ – Раденковић, Ђорђе, „Отворена прва југословенска изложба у Кини“, *Политика*, 16. 12. 1971, 2.

предузећа.¹¹⁵⁴ Изложбу је посетило око 250 000 људи разних стручних профила.¹¹⁵⁵ Ниво кинеских представника на отварању изложбе и каснији публицитет показао је да је у Пекингу постојало интересовање за „југословенски спектакл индустријске технологије“,¹¹⁵⁶ како је то помало претенциозно преносила *Политика*. Несумњиво је да интересовање за југословенске производе јесте постојало, али је успут било и много проблема који ће кочити сарадњу, о чему ће бити речи нешто касније.

Истовремено, кинеска привреда се представила на Загребачком сајму у јесен 1971, о чему је већ је било речи, првенствено због политичког скандала који га је пратио. Но, ова изложба је имала важан економски аспект, јер је допринела упознавању са кинеским увозно-извозним потенцијалима и склапању уговора у вредности од чак 60 милиона долара.¹¹⁵⁷ У ово време, започела је и сарадња у области поморског транспорта односно транзита кинеске робе преко југословенске територије. Ријечка предузећа, попут Јадроагента, Југолиније, Трансјуга и др. закључили су читав низ споразума о заступању кинеских поморских агенција, „чартовања“ бродова и транзита кинеске робе преко југословенске територије. Прва линија која је обновљена повезивала је Ријеку и Тјенцин (Југолинија) којом се поред производа југословенске индустрије транспортовали и производи других земаља (Румуније, Аустрије, итд), и саобраћала је једном месечно.¹¹⁵⁸

О првом одласку југословенског брода „Траст“ који је превалио 30 000 километара, променио неколико годишњих доба и путовао пет месеци док није стигао у тјенцинску луку, свечано се писало у југословенској штампи у јуну 1970.¹¹⁵⁹ На тај начин, била је отворена прва редовна бродска линија између југословенских и кинеских лука.

Спољнотрговинска размена у периоду од 1969-1972.

Почетком 1970-их, дошло је до пораста кинеског интереса за трговину са светом. Како је спољна трговина била важан трансмитер средстава из једног производног сектора у други, а Кина још увек није узимала кредите, једини начин да финансира увоз био је да појача извоз – извозом пољопривредних производа, сировина и појединих индустријских производа могла је да набавља средстава за увоз машина, опреме и сировина које није производила.¹¹⁶⁰ Управо ће у овом периоду кинеска спољна трговина забележити спектакуларан раст – од 1970. до 1975,

¹¹⁵⁴ Делегацију је предводио Руди Колак, председник Савезне привредне коморе, а примили су је Гуо Моџо, потпредседник Револуционарног комитета Пекинга, Ву Де, министар лаке индустрије и други. – ДАМСПС, ф 86, д 2, бр. 443388, ССИП, Забелешка, 6. 12. 1971, 2.

¹¹⁵⁵ ДАМСПС, ф75, д17, бр. 424291, 9. 6. 1972, ССИП, Информација о НР Кини и југословенско-кинеским односима, 7.

¹¹⁵⁶ Ђорђе Раденковић, „Отворена прва југословенска изложба у Кини“, *Политика*, 16. 12. 1971, 2.

¹¹⁵⁷ „Relations between Yugoslavia and the People’s Republic of China“, *Yugoslav Survey*, Issue: 1/1972, 117.

¹¹⁵⁸ ДАМСПС, ф 109, д 7, бр. 431809, ДСИП, 5 управа, Информација, 18. 8. 1970, 9; Само у 1970. зарада је била 8 милиона, а наредне године 10 милиона долара. – „Relations between Yugoslavia and the People’s Republic of China“, *Yugoslav Survey* Issue: 1/1972, 117.

¹¹⁵⁹ „После 12 година“, *Политика*, 14. 6. 1970, 3.

¹¹⁶⁰ Током периода 1970–1973. трговина је расла много брже од БДП-а (у току 1970–1973, спољна трговина је порасла за 78%, што је било двоструко више од раста БДП-а од 36% у истом периоду). Увоз је допринео и превазилажењу уских грла у домаћој економији. Био је концентрисан у неколико индустрија, индустрију ђубрива, нафтних деривата, петрохемију, црну металургију и електричну енергију. – Yueh, *Economy of China...*, 19.

повећање је било готово троструко.¹¹⁶¹ Био је то резултат кинеске политике отворених врата, што јој је омогућило успостављање дипломатских и трговинских односа са све већим бројем западних земаља.¹¹⁶² Важна промена виђена је у приступу економским законитостима – док је у ранијим годинама приоритет у трговини даван пријатељским земљама и идеолошким савезницама, почетком 1970-их је у већој мери почео да преовлађује рационалнији економски принцип бољих понуда и повољнијих услова.¹¹⁶³ У овај модел се уклапао и пораст интересовања за робном разменом са Југославијом.

Кинеска робна размена са светом је те 1969. и даље била скромна и износила је 4,03 милијарде долара (од тога је на извоз одлазило 2,2, а на увоз 1,83 милијарде).¹¹⁶⁴ Пораст у наредним годинама је био брз, па ће се до 1972. укупан обим увећати за 56%. За све то време, Кинези су водили рачуна да увоз и извоз буду уравнотежени и да не долази до већег дисбаланса, што се види из табеле 1.

1. Кинеска робна размена са светом (у милијардама долара) по годинама (1969-1972).¹¹⁶⁵

Година	Укупно	Извоз	Увоз
1969.	4,03	2,20	1,83
1970.	4,59	2,26	2,33
1971.	4,84	2,64	2,20
1972.	6,30	3,44	2,86

Југословенска спољнотрговинска размена¹¹⁶⁶ је као што се види из табеле 2. била сличног обима као и кинеска, посебно 1970, када је била готово изједначена (кинеских 4,59 милијарди

¹¹⁶¹ Hsu, *China's foreign trade...*, 17.

¹¹⁶² Исто.

¹¹⁶³ Заокрет који је Кина начинила најсликовитије показује статистика – док је у 1959. чак 69% кинеске трговине са светом одлазило на социјалистичке земље, дотле је тај проценат 1970. износио свега 19%. Највећи трговински партнери међу социјалистичким земљама су били Куба, ДНР Кореја и Албанија (са по око 140- 150 милиона долара свака), затим Румунија (130 милиона), ДР Немачка (78 милиона), Чехословачка (60 милиона), Пољска (50 милиона), СССР (46 милиона), Мађарска (20 милиона). Највећи спољнотрговински партнер је у 1970, а и у наредним годинама, био Јапан са 820 милиона размене, што је чинило 20% укупне кинеске робне размене са светом. – G. Hidas, *China's Economy in the early 1970's*, *Acta Oeconomica*, Vol. 9, No. 1 (1972), 88.

¹¹⁶⁴ Shirk, Susan L., *How China opened its door the political success of the PRC's foreign trade and investment reforms*, Brookings Institution Press 1994, 87.

¹¹⁶⁵ Hsu, *China's foreign trade...*, 31.

¹¹⁶⁶ Године 1970 – развијене земље су апсорбовале 57% југословенског извоза, социјалистичке земље 33%, земље у развоју 10%. Дистрибуција југословенског увоза је ишла овако – 69% на развијене земље, 21% социјалистичке и 10% на ЗУР. Године 1975. развијене земље су апсорбовале свега 36% југословенског извоза, социјалистичке земље чак 47%, земље у развоју 17%. Дистрибуција југословенског увоза је ишла овако – 61% на развијене земље, 24% социјалистичке и 15% на ЗУР. У 1977. тај проценат је додатно опао у односу на развијене земље – 40% југословенског извоза је ишло на Запад, док је 39% ишло у социјалистичке земље, које су се први пут готово изједначиле са развијеним светом. Укупно 21% југословенског извоза је ишло на ЗУР. Када је реч о увозу, 57% југословенског увоза је стизало из развијених земаља, 28% из социјалистичких и свега 15% из ЗУР. – Kulić, Josip, „Foreign Trade 1965-1975“, *Yugoslav Survey Issue 1/1977*, 79; Perović, Nataša, „Yugoslav Foreign Trade 1972-1977“, *Yugoslav Survey Issue 4/1978*, 68. Главни југословенски спољнотрговински партнери су током целе деценије били Италија, СССР и СР Немачка, док је у Азији то била Индија, касније Ирак. – Статистички годишњак Југославије, Београд 1973, 220; Статистички годишњак Југославије, Београд 1977, 243.

наспрам југословенских 4,55 милијарди), с том разликом што је Југославија трговала са константним дефицитом са светом, како у овим тако и у каснијим годинама.

2. Спољнотрговински биланс Југославије 1969-1972. (изражен у милијардама долара).¹¹⁶⁷

Година	Укупно	Извоз	Увоз
1969.	3,61	1,47	2,13
1970.	4,55	1,68	2,87
1971.	5,06	1,81	3,25
1972.	5,47	2,24	3,23

У тако постављеним оквирима, Кина и Југославија су морале да нађу место једна за другу у својим економским плановима. Испоставиће се да је то био далеко већи изазов за Југославију, чија политичка опредељеност за економску сарадњу са Кином није била упитна, али којој, истовремено, услед развијених трговачких активности са светом, није било лако да обезбеди тржиште за кинеске производе. С друге стране, Кина је практично излазила из изолације у потрази за новим партнерима и кинеско тржиште је било гладно производа најразличитије врсте. Скромна размена између Југославије и Кине, од свега 1,6 милиона долара у 1969, већ у 1970. је скочила на 14,8 милиона.¹¹⁶⁸ Повећање од 800% у само једној години, сликовит је пример колико је политика била кључна кочница у ранијим годинама (табела 3). То је обе стране додатно учврстило у уверењу да су потенцијали економске сарадње били значајни, али неискоришћени. Но, из нешто другачије поставке и претварања апсолутних бројки у проценте, види да је на почетку посматраног периода, односно 1969, југословенско-кинеска размена износила свега око 0,04% укупне југословенске (али и кинеске) спољне трговине. Проблеми у повећању биланса спољнотрговинске размене биле су стални чинилац са којим се морало рачунати у даљој економској сарадњи између Кине и Југославије.

¹¹⁶⁷ У милионима динара (паритет са доларом је био 1 долар = 17 динара): 1969. извоз – 25 065, увоз – 36 273; 1970. извоз – 28 544, увоз – 48 857; 1971. извоз – 30 845, увоз – 55 284; 1972. извоз – 38 033, увоз – 54 957. Статистички годишњак Југославије, Београд 1973, 214.

¹¹⁶⁸ Од тога је, по југословенским извештајима, југословенски извоз износио 12,6 милиона, обухватајући и неробни прилив – транспортне и транзитне услуге у вредности од око 8 милиона, док је југословенски увоз износио 2,2 милиона, од тога се само 6 милиона односило на бродске услуге. Подаци су сирови и треба их узети са резервом. – ДАМСПС, ф 109, д 7, бр. 447453, ДСИП, 5 управа, Забелешка, 23. 12. 1970, 5; ДАМСПС, ф 86, д 11, бр. 428105, ДСИП, 13. 7. 1971, 2.

3. Вредност размене између Кине и Југославије (у милионима америчких долара)¹¹⁶⁹

Година	Југословенски увоз	Југословенски извоз	Укупна вредност робне размене
1969.	0, 95	0, 64	1, 59
1970.	1, 86	3, 81	5, 67
1971.	2, 89	4, 02	6, 91
1972.	3, 50	14, 75	18, 25

Годину дана после размене амбасадора и активних политичких контаката, очекивало се да ће посебан импулс економској сарадњи дати посета Мирка Тепавца, и да ће после тога доћи до већег продора у правцу повећања укупног обима размене, али су обе стране половином 1971. само могле да констатују да вредност увоза и извоза не прелази ни пола процента било југословенске било кинеске, спољнотрговинске размене са остатком света, и поред све добре воље уложене да се ти проценти увећају. Разлози који су кочили знатније повећање у размени били су вишеструки, али је основни проблем остао уско структуриран извоз и неподударност извозних интереса две стране.

Наиме, Кина у овом периоду још увек није могла да се надмеће на светском тржишту и да нуди софистицираније производе. Кинеско заостајање у модерној технологији је било значајно, а квалитет производа неуједначен. Гро њеног извоза чинио је текстил, сировине и пољопривредни производи.¹¹⁷⁰ Управо је главна препрека повећању југословенског увоза из Кине лежала у уској структури кинеског извоза, која се поред тога и смањивала услед нарасталих домаћих потреба.¹¹⁷¹ Очекивања су била да ће и поред добре воље, темпо раста у размени бити знатно спорији због читавог низа ограничења, највише због југословенске немогућности да купује веће количине кинеске робе.

¹¹⁶⁹ ДАМСПС, ф 77, д 18, док. бр. 1235 (3), Извештај, 32.; За спољнотрговинску размену између Кине и Југославије у периоду 1969-1972. коришћени су подаци из изворне грађе, с обзиром да се не налазе у Статистичком годишњаку (због занемарљиво мале вредности у том моменту). У том смислу, треба их узети са резервом, и као апроксимативне.

¹¹⁷⁰ Тако је кинески извоз 1970. чинио текстил (35%), прехранбени производи (32%), гориво и јестива уља (21%), хемикалије (5%), разно (7%). Мењала се и структура увоза, па су сада на првом месту били гвожђе и челик (18%), житарице (17,7%) машине и др. опрема (17,2%). – ДАМСПС, ф 77, д 18, док. бр 1235 (3), 31.

¹¹⁷¹ Тако су представници „Фероелектре“ из Сарајева били заинтересовани за ову трговину још на сајму у Кантону 1969, али им је током 1970. стигао одговор из Кине да је тако нешто тешко изводљиво у датим околностима, с обзиром да после IX Конгреса КПК дошло до повећања индустријске и пољопривредне производње, те да им је угаљ преко потребан као „храна (за) индустрију“. Уз то су покушали да објасне нерентабилност такве куповине чак и када би Кина била у стању да удовољи захтеву, с обзиром да „угаљ калира у транспорту“, што га поскупљује и тиме чини неисплативим, па је у складу са тим била дата препорука да се угаљ потражи у Пољској. Ово је свише био политички коментар него економска оцена, пошто су Кинези знали за југословенску жељу да се ослободи „зависности од нередовних испорука из ЧССР и СССР“, што је јавно речено у разговору са кинеским представницима. – ДАМСПС, ф 108, д 3, бр. 426920, ДСИП, Забелешка, 26. 5. 1970.

Структура размене у овом периоду сводила се на следеће – Југославија је углавном извозила челик и бродске моторе, и друге производе своје индустрије,¹¹⁷² а увозила је текстил и другу робу широке потрошње.¹¹⁷³ Југословенска предузећа су била свесна да је важан фактор било и ширење асортимана роба са југословенске стране, како би се кинески партнери приволели да пристану на извоз одређених производа који су били потребни Југославији, попут наведеног угља за коксирање метала, сирове коже, порцелана и керамике, текстила, фармацеутских сировина, итд.¹¹⁷⁴ С друге стране, Кинезима су нуђени алатни стројеви, енергетска опрема, разна моторна возила, рударска опрема, опрема за штављење кожа, модерни текстилни стројеви, опрема за грађевинарство, железничка опрема, итд.¹¹⁷⁵

Недовољно широка структура размене довела је до првог већег проблема – југословенског суфицита. Током 1970. и 1971. било је очигледно да се полако развија дебаланс, који је посебно дошао до изражаја 1972. када је износио 1:4,2 у корист Југославије. Проблем дебаланса и његов нагли пораст како је кинеско-југословенска робна размена почела да се развија, види се јасно из табеле 4.

4. Однос вредности југословенског извоза и увоза роба¹¹⁷⁶

Година	Однос извоза и увоза
1969.	1:0,7
1970.	1: 2,1
1971.	1: 1,6
1972.	1: 4,2

Уколико би се у обзир узеле и вредности услуга (од којих је највише отпадало на чартовање југословенских бродова кинеским компанијама), дебаланс се још драстичније увећавао и 1972. је износио 1: 8 у корист Југославије.

Са кинеске стране стизале су критике од самог почетка да „нема трговине ако само једна страна купује“¹¹⁷⁷, како је то сажето срочио економски саветник кинеске амбасаде. И поред прећутног тријумфализма и задовољства због изражене компетитивности југословенске привреде, постојала је зебња како ће се то одразити на даље билатералне односе, па је чим је први дебаланс уочен, у ССИП-у предложено да се посвети озбиљна пажња анализи производа које би Југославија могла да увезе из Кине и на тај начин спречи даље увећање дебаланса. Југословенским предузећима су даване препоруке да више пажње посвете потенцијалним увозним робама и сировинама (попут уљарица, метала, неметала, ширег асортимана производа лаке индустрије, неких прехрамбених производа).¹¹⁷⁸

¹¹⁷² Југославија је извозила пре свега производе црне металургије (3,1 мил), хемијске производе (0,8 мил), бродску опрему (0,3 мил), итд, док је увозила црева (1,3 мил), текстилне тканине (0,4 мил), сирову кожу (0,15) итд. – ДАМСПС, ф 86, д 11, бр. 44940, ДСИП, 5 управа, Депеша Пекинг, 17. 2. 1971.

¹¹⁷³ Увозио се порцелан, теписи, спортска опрема, предмети од коже, црева и други животињски нуспродукти, хемикалије, текстил, итд. – ДАМСПС, ф 76, д 10, бр. 446302, мај 1972, 11.

¹¹⁷⁴ ДАМСПС, ф 86, д 2, бр. 425623, Депеша Пекинг, 5. 7. 1971, 1.

¹¹⁷⁵ Исто.

¹¹⁷⁶ ДАМСПС, ф 67, д 382, бр. 454353, ССИП, Трговински дебаланс, узроци и могућности смањења, децембар 1973, 1.

¹¹⁷⁷ ДАМСПС, ф 76, д 13, бр. 42547, ССИП, Белешка, 21. 1. 1972.

¹¹⁷⁸ ДАМСПС, ф 76, д 10, бр. 446302, ДСИП, Извештај о билатералним односима, август 1972, 54-55.

Из наведеног би се могло закључити да је дошло до значајног продора југословенске робе на кинеско тржиште, али је заправо била реч о скромним извозним контингентима, знатно мањим од очекиваних. Почетни ентузијазам југословенских предузећа је убрзо спласнуо и на видело су изашли сви реални проблеми до којих је долазило у трговини са НР Кином. Но, није сва кривица лежала на кинеским партнерима.

Неки општи недостаци југословенске привреде у том периоду биле су тешкоће југословенских произвођача да обезбеде редовне испоруке и количине страним купцима. Разлози су били недовољно познавање потреба и развојних концепција страних економија, недостатак промишљених дугорочних стратегија снабдевања, недовољна сарадња међу југословенским произвођачима.¹¹⁷⁹ Већина ових проблема ће се прелити и на односе са Кином.

Критика, која се може пратити из интерних докумената економских одељења унутар ССИП-а задужених за ова питања, наводила је низ југословенских пропуста – на пример, неорганизован и неусаглашен наступ југословенских предузећа, који је доводио до тога да различита предузећа одвојено траже исте производе од кинеских партнера или да више извозника нуди исте производе; недовољно познавање тржишта и општих прилика у Кини (од стране дела југословенских предузетника); недостатак довољно иницијатива и предлога од стране југословенских спољнотрговинских организација (ретки су били сусрети ван сајмова у Кантону који би помогли бољој координацији сарадње током године); нису неважне биле и процедуралне тешкоће – кашњење у отварању акредитива, мањкавости у достављеним проспектима, пробијање рокова, споро реаговање у конкретним ситуацијама, покретање послова, а онда прекид контаката са кинеским предузећима, случајеви извоза у Кину преко трећих земаља, испоруке неких уређаја или стројева без резервних делова, итд.¹¹⁸⁰ У складу са наведеним, апеловано је да се озбиљније приступи упознавању са специфичностима кинеског тржишта и начина пословања, да се југословенска предузећа пре наступа на кинеском тржишту боље координирају и повежу са СПК (или на други начин). Уз то, апеловано је да обавезе стриктно извршавају и да се ефикасније реагује на упите кинеских партнера у вези са могућим увозом и извозом.¹¹⁸¹ Важно је било ширење познавања кинеског тржишта, кинеских економских кретања и сличних питања, у тражењу нових могућности требало је показати више упорности и смелости, посебно у предлагању извоза, јер је примећен тренд да су неке активности југословенских предузећа биле кратког даха; проширити извозну базу југословенских производа попут разних врста дизел мотора, обојених метала и челика, хемикалија, вештачког ђубрива, индустријске опреме итд.¹¹⁸² Општи закључак би могао да буде да има много места за унапређење економских односа, али да треба радити на подизању озбиљности југословенског наступа пред кинеским партнерима.

¹¹⁷⁹ Perović, *Yugoslav Foreign Trade...*, 63.

¹¹⁸⁰ ДАМСПС, ф 76, д 10, бр. 446302, ДСИП, Извештај о билатералим односима, август 1972, 61.

¹¹⁸¹ ДАМСПС, ф 75, д 17, бр. 421196, ДСИП, Неке карактеристике тржишта у НР Кини, 17. 5. 1972, 20.

¹¹⁸² ДАМСПС, ф 76, д 10, бр. 446302, ДСИП, Извештај о билатералним односима, август 1972, 54-55; Жалбе у вези са Кантонским сајмовима су се односиле на кашњења и долазак на сајам када је најпопуларнија роба већ била продата; недовољно познавање Кантонских сајмова и његових специфичности, стила рада, циљева и садржаја, па су тако често постављали питања на лицу места која су већ била обрађена у брошурама које је југословенска амбасада унапред делила; нису довољно познавали енглески језик, који је био званични језик сајма; спонтаност у закључивању послова која даље рађа проблеме у реализацији; закључивање послова без сигурног девизног покрића што је код Кинеза могло да створи утисак о пословној несолидности; веће искоришћавање могућности које сајам нуди за склапање пословних договора; боља координација југословенске делегације са тамошњим југословенским представништвом (било је случајева да се југословенски привредници никоме нису јављали по доласку). – ДАМСПС, ф 76, д 10, бр. 446302, мај 1972, 12-13.

Постојале су и друге специфичности и уједно тешкоће у пословању са НР Кином. Кинези су, по југословенској оцени, били тешки преговарачи и искрсавало је много проблема у формалном делу пословања. Нерадо су прихватили исплате аванса, а и када би до тога дошло, ти износи су увек били мањи од онога што је друга страна захтевала, док су највећи део уговореног износа остављали за крајњу испоруку. Имали су и специфичну интерпретацију „више силе“ (где су увек желели да се заштите и када су били увозник). Међутим, ипак ваља рећи и да је НР Кина била изузетно коректан извршилац својих обавеза и да Југословенима није био познат случај да није извршила своје обавезе према уговору.¹¹⁸³ Таква пословна етика донекле је оправдавала стандарде које су постављали својим партнерима, тражећи од њих да поштују тачне рокове испоруке и све остало што је било договорено. Када су у питању кинески недостаци, указано је да кинеска предузећа нису имала довољно аутономије у одлучивању и да су, последично, споро реаговала; кинески извоз је био ограничен на мали број роба, а југословенска предузећа нису могла да дођу до релевантних информација како би доносили стратешке одлуке о даљој трговинској размени; велику препреку чинили су и трошкови транспорта и велика удаљеност.¹¹⁸⁴ Главне замерке југословенских трговаца ишле су на рачун дужине процедура за издавање дозвола, недовољно средстава, закаснеле исплате, тешкоће око дужине транспорта, итд.¹¹⁸⁵

Све наведено, сведочи да су са обе стране, истовремено, постојале и жеље и објективна ограничења. Нека су била структурне природе и односила су се на разлике у два привредна система и две економске логике, док су друга била последица чисте немарности. Прве три и по године, искоришћене су за упознавање и прве контакте и споразуме, али суштински неки велики напредак није био остварен. У првој половини 1972. почео је да се осећа извесни застој. Тако је, примера ради, после почетног интересовања и слања понуда за увоз ФАП и др. возила, дошло до прекида у комуникацији. То је у Београду будило сумњу да је у Кини дошло до извесних потешкоћа које су првенствено биле узроковане чекањем да се усвоји нови петогодишњи план и све извеснијим реструктурирањем увоза до којег се очекивало да ће доћи.¹¹⁸⁶ Све ово довело је до закључка југословенске руководиоце да ипак, и поред таквих очекивања у последње две године, нема речи о „ширем економском отварању“ НР Кине, и да њен извоз, како у погледу структуре тако и обима, одређују унутрашње прилике и специфични трендови њене економске политике на које нико споља не може да утиче.¹¹⁸⁷

Имајући све у виду, Југославија је ипак била задовољна постигнутим, и очекивало се да ће паралелно са даљим политичким отварањем, наставити да се развијају и југословенско-кинески економски односи.

¹¹⁸³ ДАМСПС, ф 75, д 17, бр. 421196, ДСИП, Неке карактеристике тржишта у НР Кини, 17. 5. 1972, 18.

¹¹⁸⁴ ДАМСПС, ф 76, д 10, бр. 446302, ДСИП, Извештај о билатералим односима, август 1972, 62.

¹¹⁸⁵ ДАМСПС, ф 76, д 10, бр. 446302, мај 1972, 11.

¹¹⁸⁶ ДАМСПС, ф 75, д 17, бр. 421196, ДСИП, Неке карактеристике тржишта у НР Кини, 17. 5. 1972, 20.

¹¹⁸⁷ Исто, 21.

2.2. Главни изазови и проблеми у економској сарадњи (1973-1976)

Како је убрзо свима постало јасно да је кинеско отварање према свету почетком 1970-их било мотивисано првенствено стратешким и геополитичким, а не економским разлозима, тако да су очекивања услед извесне либерализације и економског „отварања“, посебно у спољнотрговинској размени у периоду 1970-72, доста брзо била суочена са реалношћу и чињеницом да Кина није направила суштински узмак од самодовољне економске рачунице.¹¹⁸⁸ Било је евидентно да Кина нема намеру да уђе у шири реформски заокрет, и поред тога што су се могли чути некакви реформски гласови, попут оног премијера Џоу Енлаја, изнесеном у реферату на X Конгресу КП Кине (1973), када се могло учинити да се Кина враћа политици „прилагођавања“, спровођеној раних шездесетих. Џоу је тада истакао важност пољопривреде (која је била грубо занемарена на рачун тешке индустрије), уз стављање акцента на „постепеност“ економског развоја, што је било у опозицији са ранијим Маовим цикцаколиким, волунтаристичким приступом економским законитостима (већину изнетих идеја и концепата преузеће касније Денг у свом реформском заокрету крајем 1970-их).¹¹⁸⁹ Но, како је приказано у првом делу, Џоуов углед и значај у овом периоду био је знатно ослабљен, па је било илузорно очекивати да је његово излагање било ишта више од пуке рефлексije старих тежњи, и последњи покушај остарелог премијера да Кину врати на прави пут. У свом излагању, Џоу није заборавио да подвуче ни важност ослањања на сопствене снаге, подилазећи Маовим концептима, али уз оgradu да таква политика не би требало да води у аутархију и изолацију. Кинески премијер се у том излагању похвалио и чињеницом да Кина није имала ни страних ни унутрашњих дугова, што је био омаж самодовољном принципу и одређеној публици је засигурно могло звучати допадљиво, али је у својој бити носило низ економских ограничења. Управо је у чињеници да је имала ограничене финансијске капацитете, и даље лежала главна препрека за набавку скупе стране опреме и суштинску модернизацију кинеске економије.¹¹⁹⁰ Ипак, сви Џоуови и Денгови покушаји да у периоду 1974-75. спроведу одређене реформске концепте у пракси и да одвоје Кину од политике технолошке и финансијске самодовољности, нису уродили плодом.¹¹⁹¹ Не само то, већ је 1975. донет мегаломански десетогодишњи план којим је била предвиђена изградња 120 капиталних пројеката (највише у сектору тешке индустрије).¹¹⁹² Креирање рационалније економске политике у овом периоду било је паралисано јачањем радикално левих снага унутар партије, које су се противиле сваком покушају удаљавања од принципа

¹¹⁸⁸ Lardy, Nicholas R., *Foreign trade and economic reform in China 1978-1990*, Cambridge University Press 1993, 11.

¹¹⁸⁹ ДАМСПС, ф 66, д 048, бр. 442064, ССИП, Привредна комора, Извештај, септембар 1973.

¹¹⁹⁰ Исто, 15.

¹¹⁹¹ Mitcham, Chad, *China's Economic Relations with the West and Japan 1949-79*, Routledge 2005, 213.

¹¹⁹² Naughton, *The Chinese Economy...*, 78.

прокламованих од стране председника Маоа.¹¹⁹³ Следећа фаза која је требало започне 1976, требало је да буде фаза интензивног преображаја у модерну индустријску државу на социјалистичким основама. Нико није могао да зна да ће 1976. заиста бити година промена, али у потпуности у другом правцу.

Неке карактеристике југословенско-кинеске економске сарадње

Политичке несугласице унутар кинеског руководства о правцу даљег економског развоја, одразиле су се и на динамику југословенско-кинеске економске размене у овом периоду. Но, постојали су и други разлози. Кинеско политичко отварање је значило да је Кина током 1972-73. потписала већи број економских споразума са низом других земаља. По подацима партијског гласила *Женмин жибао*, Кина је крајем 1974. одржавала трговинске односе са 150 земаља и региона, и имала је потписане споразуме на државном нивоу са 50 земаља.¹¹⁹⁴ Било је то значајно повећање у односу на две године раније, када је Југославија била једна од 90 земаља и региона са којима је НР Кина одржавала економске односе.¹¹⁹⁵ То је значило да је, још увек сразмерно мала вредност кинеске спољне трговине, почела да се дели на већи број учесника. Поред тога, Кина је од 1973. почела да у већој мери у спољној трговини примењује економске критеријуме (уместо тзв. „пријатељских“) и да своје цене прилагођава светским.¹¹⁹⁶ У кинеском приступу се примећивала све већа оријентација на тржишну логику и рационално економско поступање, уз тенденцију педантније селекције увоза, пораста размене у клирингу после економске кризе, уз већи извоз нафте и робе широке потрошње, што све није погодновало југословенском моделу робне размене са Кином.¹¹⁹⁷ Поред тога, између Југославије и Кине и даље није постојао никакав „издвојени“ економски однос, односно специјалне везе које би Југославији дале посебан третман у односу на друге земље.¹¹⁹⁸

У међувремену, Југославија је донела стратешку одлуку да повећа своју трговину са земљама у развоју. Почела је да донеси конкретне мере којима је желела да поспешу сарадњу са овом групом земаља, укључујући и Кину.¹¹⁹⁹ По подацима за 1973. г. чак 56,1% укупног југословенског извоза ишло је на развијене земље, 34,1% на социјалистичке и свега 9,7% на ЗУР.¹²⁰⁰ Стога је југословенски парламент мају 1973. г. усвојио Резолуцију о промоцији

---

¹¹⁹³ Исто, 77.

¹¹⁹⁴ ДАМСПС, ф 81, д (51), 33.1, бр. 452867, Депеша, Пекинг, 2. 11. 1974,1.

¹¹⁹⁵ ДАМСПС, ф 75, д 17, бр. 421196, ДСИП, Неке карактеристике тржишта у НР Кини, 17. 5. 1972, 18.

¹¹⁹⁶ ДАМСПС, ф 81, д (51) 33.1, бр. 46771, ССИП, Основна оцена кинеске привредне ситуације, 14. 2. 1974, 11.

¹¹⁹⁷ ДАМСПС, ф 67, д 51:у, бр. 429783, Депеша, Пекинг, 6. 7. 1973, 2.

¹¹⁹⁸ ДАМСПС, ф 75, д 17, бр. 421196, ДСИП, Неке карактеристике тржишта у НР Кини, 17. 5. 1972, 18.

¹¹⁹⁹ То је уједно била одлука донета на нивоу Покрета несврстаних на Конференцији у Алжиру (1973). Све ово је брзо дало резултат и од 1973. до 1978. забележен је скок од 300%. Само у 1974. обим размене је дуплиран, и увећао се са 843 милиона на 1,64 милијарде. Југословенски извоз се увећао скоро 2,5 пута, док је увоз доживео знатно спорије увећање, од свега 14%. Но, овако велики извоз говорио је о томе колико су тржишта земаља у развоју постајала све значајнија за југословенску привреду и како се дешавало постепено померање, односно смањивање зависности од западних тржишта и њихове могућности да аспорбују југословенски извоз, што се видело у годинама после нафтне кризе. – Роровић, *Yugoslavia's Trade with Developing Countries 1974-78...*, 75-6.

¹²⁰⁰ Већ 1980. ту се видела значајна промена и прекомпозиција – увоз у западне земље се смањило на 37,4%, социјалистичке земље су после дуго времена први пут престигле западне са 46,3%, а удео ЗУР-а се увећао на 16,3%. Слични трендови али мање драстични били су приметни и у сектору извоза – 62,8% удела западних земаља 1973.

југословенских економских веза са земљама у развоју где су детаљније подвучени принципи тог развоја. Многе тачке ових мера поклапале су се југословенским захтевима наспрам кинеских партнера, попут ширења платформе на којој се економска сарадња развијала, на подручја ван строго робне размене, попут кооперације, заједничких предузећа, заједничке одговорности и чвршег планирања у погледу увозно-извозних квота како би се обезбедила стабилност спољнотрговинске размене. Оно што можда највише изненађује, бар на први поглед, јесте да је поред свих идеолошких и програмских декларација у резолуцији стајало да ће се ова сарадња и размена одвијати на економским и тржишним принципима.¹²⁰¹ Но, ту је стајала и једна врло важна тачка, која је до извесне мере кориговала претходни принцип, а доводила је у везу два фактора, економски и спољнополитички интерес. У том смислу, требало је циљано и систематски вршити диверзификацију увоза и извоза, како би се одређене економије укључиле (или искључиле) у одговарајућој мери.¹²⁰² Нема сумње да се ово односило у значајној мери на Кину, која је доста касно ступила на светску цену, када су многе карте већ биле подељене. То је посебно важило за прве године економске сарадње, када су кинески извозни потенцијали били изузетно неразвијени. Изузетак су биле и најмање развијене земље, за чију робу је гаратован преферентни третман, као знак принципијелне солидарности.

Важна препрека успостављању одрживијег модела сарадње је било кинеско упорно одбијање да склапају дугорочне споразуме, на чему је југословенска страна инсистирала из године у годину. Но, како је потпредседника Владе Ли Сиеннијен објаснио Југословенима, Кина није закључивала дугорочне споразуме или аранжмане о робној размени „јер сваке године има неких измјена“, што је заправо био начин да се каже како због ситуације у земљи Кина није могла да склапа дугорочне споразуме било које врсте. Зато је кинеска страна предлагала једногодишње робне листе, које би биле подложне евентуалним допунама.¹²⁰³ Такође, Кина и даље није прихватала зајмове (ни од страних влада ни од банака), али је почела да прихвата комерцијалне кредите. У овоме је Југославија видела своју прилику, јер је нудила управо такве аранжмане Кинезима.¹²⁰⁴ Централизован систем спољнотрговинске размене, у којем је целокупна оператива спољне трговине била у рукама осам државних корпорација, које су одређивале све методе пословања других држава са Кином, наглашавао је важност директних сусрета на високом нивоу, како би се постигли кључни помаци.¹²⁰⁵ Поред тога, није требало занемарити ни сусрете између привредних руководилаца две земље. Југославија се све време залагала за савременије и шире основе за развој економске сарадње, али то је морало да сачека промену политичких прилика у Кини после 1976.¹²⁰⁶

смањено се 52,8%, док је социјалистичких порастао са 24,8% на 30,1%, и ЗУР-а са 12,4% на 17,1%, у истом периоду. – Marsenić, *Basic Characteristics...*, 72.

¹²⁰¹ „Promotion of Yugoslavia’s Economic Relations with Developing Countries“, *Yugoslav Survey* Issue 2/1973, 107. За текст резолуције видети исти чланак, 109-114.

¹²⁰² Истп, 111.

¹²⁰³ ДАМСПС, ф 78, д 1, бр. 453096, ССИП, Информација, 10. 12. 1975, 2.

¹²⁰⁴ Исто.

¹²⁰⁵ ДАМСПС, ф 82, д 2, бр. 439270, ССИП, Билатерални трговински односи, 9. 8. 1974, 10.

¹²⁰⁶ ДАМСПС, ф 87, д 5, бр. 430300, ССИП, Информација о НР Кини, 31. 5. 1976, 2.

Спољнотрговинска размена између Југославије и Кине 1973-1976.

Стање југословенске економије средином 1970-их, није доживело битније промене.¹²⁰⁷ Спољнотрговински биланс је постојано растао, и у 1973. је у укупном обиму доживео повећање за 34,5% у односу на 1972. Наредне године ће то увећање бити још значајније, чак 53% у односу на 1973, али је то добрим делом била последица инфлаторних кретања, а не повећања самог обима размене. Када је реч о југословенском извозу, он је у периоду 1973-76. растао паралелно са увозом, уз постојан дефицит.¹²⁰⁸ Детаљан спољнотрговински биланс Југославије у периоду 1973-1976. приказан је на табели 5.

5. Спољнотрговински биланс Југославије 1973-1976. (изражен у милијардама долара).¹²⁰⁹

Година	Извоз	Увоз	Укупно
1973.	2,85	4,51	7,36
1974.	3,80	7,52	11,32
1975.	4,07	7,70	11,77
1976.	4,88	7,37	12,25

За разлику од југословенског приступа, Кина се и даље строго држала баланса између увоза и извоза, што је била последица политичке одлуке у врху власти да се увози онолико колико се извезе. На тај начин, били су ограничавани и увозни капацитети кинеских предузећа, и последично модернизација кинеске привреде. На приложеној табели 6. види се да је до 1975. кинески извоз растао, што је било у складу са одређењем да се кинеска привреда отвара ка страним тржиштима, да би у 1976. доживео благо смањење услед већ спомињаних унутрашњих проблема. Но, укупан кинески спољнотрговински биланс је коначно превисио југословенски у 1974. години, чиме су се ствари постављале на своје место. Кинески привредни потенцијали били су неупоредиво већи од југословенских, и од момента када је кинеска економија почела да се отвара ка свету, било је само питање када ће престићи Југославију.

¹²⁰⁷ Структура југословенског извоза у западне земље мало се мењала током година – по подацима који се односе на 1974-77, већину су чиниле увек сировине и полуфракати (преко 50%), затим око 20% индустријски производи и роба широке потрошње (око 29%). За разлику од западних земаља са којима је увек трговала у дефициту, Југославија је са социјалистичким земљама и земљама у развоју до средине 1960-их имала позитиван биланс. – Borojević, Ratko, „Yugoslavia's Economic Relations with Developed Western Countries“, *Yugoslav Survey Issue 1/1979*, 45; Marsenić, *Basic Characteristics...*, 73.

¹²⁰⁸ Југословенски удео у светком извозу у периоду 1965-1975. је мање-више био исти све време и износио је 0,5%, док је удео у извозу скочио са 0,62% из 1965. на скоро 1% у 1975. – Kulić, *Foreign Trade...*, 71.

¹²⁰⁹ У милионима динара (паритет је био 1 долар = 17 динара): 1973. извоз – 48 494, увоз – 76 689; 1974. извоз – 64 678, увоз – 127 837; 1975. извоз – 69 228, увоз – 130 844; 1976. извоз – 82 927, увоз – 125 235. – *Статистички годишњак Југославије*, Београд 1977, 237.

6. Кинеска робна размена са светом (у милијардама долара) по годинама (1973-1976).¹²¹⁰

Година	Извоз	Увоз	Укупно
1973.	5,82	5,16	10,98
1974.	6,95	7,62	14,57
1975.	7,26	7,49	14,75
1976.	6,85	6,58	13,43

Како је спољнотрговинска размена са светом расла у статистикама обе земље, тако је растао и кинеско-југословенски удео у њиховим спољнотрговинским билансима. То значи да до пораста у апсолутним бројевима није дошло само услед опредељења две стране да се размена повећа у време стабилизације политичких прилика, што јесте како је већ приказано био кључни фактор, већ и због повећања комплетног обима у спољној трговини. Но, несумњиво обим јесте растао и то се најјасније види из табеле 7. иако је и даље био симболичан, имајући у виду потенцијале две стране. У 1974. је због укључивања бродова у трговинске билансе дошло до наглог скока и размена је по први пут чинила преко 1%, тачније 1,22% укупне југословенске робне размене са светом, да би се већ у наредне две године спустио на „нормалних“ 0,26%, односно 0,23%.¹²¹¹ То је био јасан показатељ да кинеско-југословенска робна размена још увек није била постављена на чврсте основе и да је изразито флукутирала, а о разлозима ће бити речи нешто касније.

7. Спољнотрговинска размена са Кином (1973-1976)¹²¹² (изражена у милионима долара)

Година	Извоз	Увоз	Укупно
1973.	47,6	14,9	62,5
1974.	110,5	28,2	138,7
1975.	12,4	18,5	30,9
1976.	11,5	17,5	29

У апсолутним бројевима представљено, све је звучало знатно боље – робна размена између Кине и Југославије је убрзано расла, па се тако 1974. у односу на претходну годину дуплирала (138 наспрам 62 милиона), док се у односу на 1969. увећала за чак 40 пута. Тај први и нагли пораст после деценије стагнације није био меродаван са становишта економских законитости, и у том смислу, статистички релевантан. Изразито ниске стартне позиције, омогућиле су скок који неће бити поновљен ни у једном каснијем периоду.

Структура извоза се није значајније променила у односу на претходне године, са том разликом што је коначно почела испорука раније уговорених бродова који ће у овом периоду чинити окосницу размене. Те 1974, на врхунцу југословенске извозне моћи, преко 90% свог

¹²¹⁰ Shirk, *How China opened...*, 87.

¹²¹¹ 1973 – 7363,6 и 62,5, дакле 0,85%; 1974 – 11 324,1 и 138,7 дакле 1,22%; 1975 – 11 768,6 и 30,9 дакле 0,26%; 1976 – 12 244,5 и 29 дакле 0,23%.

¹²¹² Размена изражена у милионима динарима (паритет је био 1 долар – 17 динара): 1973. извоз – 809, увоз – 254; 1974. извоз – 1878, увоз – 480; 1975. извоз – 211, увоз – 315; 1976. извоз – 195, увоз – 297. – *Статистички годишњак Југославије*, Београд 1977, 243.

извоза Југославија је везала за производе бродоградње, црне металургије и бакра.¹²¹³ То се показало као мач са две оштрице, и југословенско страховање о значајном паду у робној размени после 1974, када се заврши испорука уговорених бродова и мотора, показало се као основано, и у периоду 1975-76. спољнотрговинска размена пала је на једну четвртину размене из 1974. године. Везивање извоза за бродску индустрију у тако високом и нестабилном проценту није био југословенски интерес, иако је Југославија свакако у томе видела велику прилику за своју бродоградњу, која је у овом периоду цветала.¹²¹⁴ Прави разлог због ког је окосницу спољнотрговинске размене у овом периоду чинила бродска индустрија, лежао је у оријентацији кинеске привреде на увоз великих транспортних бродова из иностранства, што се види из закључка кинеског Министарства саобраћаја у ком је између осталог стајало да Кина није у стању да сама производи бродове таквих капацитета још неко време.¹²¹⁵ Кина је стога у овом периоду купила значајан број бродова у иностранству, између осталог и југословенских. Кинеска економија је и даље трпела снажне идеолошке притиске, па су тако због ове одлуке Денг Сјаопинг, који је подржао овакву оријентацију, али и сви запослени у Министарству саобраћаја, били оптужени од стране Ђианг Ђинг за „компрадорски менталитет“ и за „обожавање страних ствари“.¹²¹⁶ Са сличним оптужбама су морали да се суочавају и касније, све док Кина није ослободила политику, а самим тим и економију, стега радикално левих снага.

Да не би дошло до наглог пада у обиму трговинске размене после 1974. када се се испоруче уговорени бродови, на југословенско инсистирање су започети нови преговори који су овог пута наишли на низ тешкоћа. Кинеска страна се сада жалила на квалитет бродских мотора произведених у бродоградилишту „3. мај“,¹²¹⁷ али и на пропелере произведене у предузећу „Сплит“. Настали проблеми су бацали сенку на иначе одличну сарадњу на пољу извоза производа југословенских бродоградилишта.¹²¹⁸ Кинези су тврдили да неће прихватити нове бродове ако се ова питања (после вишемесечних пребацивања) не реше.¹²¹⁹ Како нису желели замену већ само финансијску, по југословенској оцени превисоку, надокнаду, југословенски амбасадор у Пекингу је такав приступ видео део нове кинеске тактике „да од страних пословних партнера постигну што је могуће више“. Упозорио је и да Кинези читају „отворене депеше“ и да је то морало имати утицаја на кинеску позицију у преговорима, па је тражио да југословенска предузећа убудуће поведу рачуна о томе.¹²²⁰

Проблем су представљале и тражене југословенске цене за нове бродове од 23 милиона по броду, док су Кинези били спремни да понуде највише 18 милиона долара. Преговори су прекинути на лето 1974, а Кинези су предложили да „3. мај“ „преспита своје калкулације и

---

¹²¹³ ДАМСПС, ф 83, д 5, бр. 470304, Секретаријат за унапређење економске сарадње са социјалистичким земљама, Информација, 10. 2. 1977, 3.

¹²¹⁴ Бродоградилишна индустрија је до 1975. доживљавала константан успон у смислу својих капацитета, обима производње и технолошких иновација. После тога креће постепен пад. Једна је од ретких индустријских грана која је констатно више извозила него увозила (поред металургије). За више, видети код: Kastrapeli, Miljenko, „Maritime Shipbuilding 1961-1980“, *Yugoslav Survey Issue 2/1983*, 85-98.

¹²¹⁵ Vogel, *Deng Xiaoping...*, 89.

¹²¹⁶ Исто.

¹²¹⁷ Како је наведено у извештајима, у моторима су пуцали клипни прстенови, а до тога је долазило, највероватније, због посебности кинеског горива и уља које је коришћено. То су тврдили из „3. маја“, али су одуговлачили да пошаљу нафту у Кину како би се потврдило ово објашњење. То је замерено од стране кинеских партнера на шта је пажању скретала југословенска амбасада. – ДАМСПС, ф 67, д 382, бр. 452189, Депеша, Пекинг, 1. 12. 1973, 2.

¹²¹⁸ ДАМСПС, ф 66, д 048, бр. 442064, ССИП, Привредна комора, Извештај, септембар 1973, 8.

¹²¹⁹ ДАМСПС, ф 83, д 382 (4), бр. 422255, Депеша, Пекинг, 8. 5. 1974.

¹²²⁰ ДАМСПС, ф 83, д 382 (4), бр. 438913, Депеша, Пекинг, 13. 8. 1974.

кретања на светском тржишту“, како би преговори могли да се наставе на јесен.¹²²¹ У децембру је стигла понуда из Ријеке од 21,5 милиона по броду, захваљујући паду цене челика на светском тржишту. У међувремену, Кинези су дали до знања да су затражили и понуде од Пољака и Немаца, несумњиво како би извршили додатни притисак. Ипак, испоставило се да су им пољске понуде такође биле високе, док су капацитети немачких бродоградилшта били заузети. Коначно је у септембру 1975. уговорена продаја два брода за укупан износ од 36,5 милиона долара, што је значило да су Кинези успели да наметну своју цену.¹²²² И на крају треба рећи, да иако су бродови чинили важан фактор у подизању кинеско-југословенске размене, кинеске наруџбине нису у апсолутним бројкама подигле југословенску производњу. У периоду од 1971-75 Југославија је произвела 95 бродова, док је у претходном петогодишњем периоду (1966-1970) произвела 123.¹²²³

Једна од важнијих препрека унапређењу робне размене остао је недостатак извозних производа или оних који би били интересантни за југословенске увознике. Чак и када би се постигао договор око увоза неке робе искрснуо би други проблем, попут квалитета производа који су стизали из Кине. Тако се појавио проблем у вези са пиринчем, чији увоз су југословенски инспекцијски органи, због веће количине пестицида од дозвољене, блокирали. Кинеска страна је сматрала ову оптужбу чак и увредљивом, с обзиром да су били највећи светски произвођач и извозник пиринча и да, наводно, нико сем Југославије није правио примедбе о санитараној исправности и квалитету пиринча (исто се односило и на соју).¹²²⁴ И тако је пиринч постао економски и политички проблем. Из југословенске амбасаде су сматрале да би питање санитараних прописа, који су изгледа били „сувише крути“, требало решити и дозволити увоз пиринча из Кине. То је на крају довело до промене прописа у Југославији, па су југословенски стандарди доведени на ниво стандарда осталих земаља, чиме је проценат пестицида у кинеском пиринчу био уклопљен у тако задате оквире.¹²²⁵

Било је и доста проблема због недовољно јасних декларација о сировинском саставу робе, што се косило са југословенским прописима,¹²²⁶ или са проблемима лоших паковања кинеске робе, због чега је роба стизала оштећена, а уз све то није било регулисано питање сервиса, гаранција и резервних делова. Но, јављали су се и озбиљнији проблеми, попут већег садржаја олова у шарама сервиса за кафу, изостајања датума производње, рока трајања и састава на конзервама прерађеног меса, и др.¹²²⁷

Сви наведени проблеми са увозом кинеске робе, довели су до тога да Кина у 1975. први пут стигне и престигне југословенски извоз, иако је годину дана раније дебаланс у корист Југославије износио чак 1:4. Узроци овог пада били су разноврсни. Поред већ приказаног

---

¹²²¹ ДАМСПС, ф 83, д 382 (4), БР. 437451, Депенша, Пекинг, 1. 8. 1974. Кретања на светском тржишту бродова су била неповољна и после 1974. већина светских бродоградилшта, укључујући и југословенске, морала је да део производних капацитета на производњу индустријске опреме. – Kastrapeli, *Maritime Shipbuilding...*, 93.

¹²²² ДАМСПС, ф 78, д 1, бр. 445201, Депенша, Пекинг, 23. 9. 1975, 2.

¹²²³ Од 1976. до 1980. тај број је био 103, дакле доживео је извесно повећање. – Kastrapeli, *Maritime Shipbuilding...*, 88.

¹²²⁴ ДАМСПС, ф 78, д 22, бр. 462134, Депенша, Пекинг, 29. 12. 1975, 2.

¹²²⁵ ДАМСПС, ф 83, д 5, бр. 470304, Секретаријат за унапређење економске сарадње са социјалистичким земљама, Информација, 10. 2. 1977, 4.

¹²²⁶ Међу занимљивије препоруке како смањити дебаланс, улазио је предлог ресорног министарства да се „ублаже строге нормe наших (југословенских, при. аут.) прописа, који с обзиром на кинески начин производње – прилично ограничавају наш увоз порцулана због превисоког садржаја олова у декорацијама или садржаја нитрата у неким месним конзервама“. – ДАМСПС, ф 67, д 382, бр. 454353, ССИП, Трговинси дебаланс, узроци и могућности смањења, децембар 1973, 8.

¹²²⁷ ДАМСПС, ф 83, д 382 (5), бр. 448748, ПКЈ, Белешка о контакту са странцима, 11. 10. 1974, 1.

претераног ослањања на једну извозну грану, знатно дубљи разлози су лежали у чињеници да се Кина све више отварала према свету и да је конкуренција постајала оштрија, а Кинези избирљивији. Други важан разлог била је глобална конјунктура.

Опадање размене било је узроковано и поремећајима и тешкоћама на светском тржишту после нафтне кризе, и последично смањеним куповним могућностима саме НР Кине. Наиме, како је јављала југословенска амбасада из Пекинга, Кина се нашла у тешкоћама због последица економске кризе и инфлације у оном делу света са којим је имала најразвијенију економску размену (Јапан, САД, Хонг Конг).¹²²⁸ То је потврдио и заменик министра спољне трговине Чен Чи, коментаришући у разговору са Југословенима како је економска криза у капиталистичком свету утицала и на кинеску економију, и то посредно, кроз смањење потражње кинеских извозних производа на светском тржишту због инфлације, али и због пада куповне моћи потенцијалних кинеских партнера. Ово је посебно имало утицаја на кинеску економију која се и даље руководила принципом „ако смо мало извезли, мало ћемо и увести“.¹²²⁹ Кинески министар је уверавао Југословене да већи пад у размени неће утицати на политичке односе између Југославије и Кине, јер „ниједна страна неће за то бити крива“.¹²³⁰ Било је видно да су Кинези улагали напоре да ове ефекте минимизирају и да ситуацију представе као искључиву последицу кризе у свету. Но чињеница је била да се недостатак девизних средстава којима би Кина куповала производе у Југославији (услед економске кризе) осетио значајније у југословенско-кинеској размени. И не само то, већ је у исто време расла трговина са земљама Источног блока. Кинеско пословање са овом групом земаља било засновано на клириншком моделу, па је у ситуацији оскудице девизних средстава, повећала оријентација на земље са којима је пословала на овом принципу.¹²³¹

Треба рећи да је нафтна криза из 1973. снажно утицала и на југословенску економију.¹²³² Рецесија светске привреде довела је до стагнације у економском развоју чак и западних земаља и додатно је погоршала иначе велику трговинску неравноправност у односима ових земаља и Југославије. Посебан проблем била је велика зависност југословенске привреде од страних тржишта која су у време кризе посегла за рестриктивним протекционистичким мерама како би заштитила домаћу производњу.¹²³³ У периоду од 1974-1977. удео западних земаља у југословенском извозу смањио за 16%, односно пао је са 56% на 40%.¹²³⁴ Успоравање светске економије (самим тим и светске потражње) до ког је дошло, уз честе промене у ценама и манипулације девизним курсом како би се заштитиле националне привреде, довеле су Југославију у ситуацију да није била у могућности да обезбеди одговарајуће количине потребних роба по повољним ценама.¹²³⁵ Посебан проблем за југословенску привреду је био што су највеће флукуације у погледу цена доживели производи од којих је зависио њен увоз и извоз

¹²²⁸ ДАМСПС, ф 78, д 21, бр. 4356, Депеша, Пекинг, 6. 1. 1975, 1.

¹²²⁹ Исто, 2.

¹²³⁰ Исто, 3.

¹²³¹ Кинези су, како су наводили, учинили све у њиховој моћи да до пада у размени не дође. Пример добре воље била је управо куповина два брода, у тренутку када су могли бродове набавити у Пољској или у ДДР на бази клиринга. – ДАМСПС, ф 88, д 26, бр. 44603, Депеша, Пекинг, 27. 1. 1976, 1.

¹²³² У годинама кризе 1974-77, југословенска економија је претрпела посебан ударац – извоз се смањио за петину, а увоз повећао за исто толико. Тиме је дисбаланс само био додатно увећан, али је овај тренд показао не само зависност југословенске економије од западних тржишта, већ и немогућност да се у кратком року преоријентише и пребаци на друга тржишта. – Воројевић, *Yugoslavia's Economic Relations...*, 43.

¹²³³ Perović, *Yugoslav Foreign Trade...*, 61-74.

¹²³⁴ Воројевић, *Yugoslavia's Economic Relations...*, 40.

¹²³⁵ Исто, 42.

– највише су порасле цене производа које је увозила, а додатно опале оне које је извозила. Због тога је све веће окретање Кини имало и своју јасну економску логику.

Један од начина да се реши споменути проблем дебаланса између Кине и Југославије, било је увођење нафте у потенцијалну увозну квоту. На тај начин би се кинеској страни отвориле могућности нових куповина у Југославији, што би допринело увећању кинеског увоза и уједно укупне робне размене.¹²³⁶ Међутим, ту су постојала два велика проблема. Први је била цена нафте, која се висином транспортних трошкова додатно увећавала, што је увоз чинило нерентабилним. Други и већи проблем био је квалитет кинеске нафте, односно њен хемијски састав, који није одговарао југословенским стандардима. У Југославији се питањем увоза нафте бавила ИНА и после дужих анализа, испоставило се да је кинеска нафта имала другачији хемијски састав, односно проценат парафина и сумпора, и да није могла да се прерађује у југословенским рафинеријама. Стога је Југославија покушала да испослужује дозволу за реекспорт кинеске нафте. Иако се у почетку чинило да Кинези немају ништа против таквог аранжмана, половином 1976. обавестили су Југословене да ипак не пристају на реекспорт нафте.¹²³⁷ Сматрали су да је одлука о извозу нафте у Југославију гест пријатељства са њихове стране (који је учињен у Европи само још Румунији), и нису очекивали одбијање.¹²³⁸ Увређеност смештена у идеолошке оквире можда је имала одређену (политичку или економску) улогу, али је остала југословенској страни недокучена. Како увоз нафте за југословенске потребе дефинитивно није долазио у обзир због цене и квалитета, у воду су пали сви покушаји да се постигне дугорочнија и стабилнија робна размена.¹²³⁹

Поред тога, проблем уског структурирања југословенског извоза који је постојао од почетка, није био решен ни после неколико година од када је уочен. Неусаглашеност југословенских предузећа из првих година, средином 1970-их је заменила незаинтересованост за трговину са Кином услед високих трошкова испоруке робе. Даљој неконкурентности југословенске привреде допринеле су високе цене, изнад светских. Како би се ове тешкоће превазишле, појавио се предлог за стимулисање извоза у Кину, са циљем повећања извозних премија за југословенска предузећа. Идеја је била да се стимулација извоза врши формирањем посебног фонда који би се пунио партиципацијама увозника робе из Кине. На тај начин би се дала финансијска подршка предузећима која нису могла да остваре продор на кинеско тржиште због превисоких цена својих производа.¹²⁴⁰ Кина је била земља у развоју са којом је Југославија имала специјалан интерес за сарадњу и један опипљивији – Кина је плаћала свој увоз конвертибилном валутом што ју је чинило посебно погодном за трговину.

Поред наведеног, проблем су биле и рестриктивне мере предузете са југословенске стране. Наиме, у целом посматраном периоду, југословенска економија је имала проблем са спољнотрговинским дефицитом, који је у 1974. био посебно висок. Из тог разлога је већ крајем 1974. и током 1975. предузете су одговарајуће протекционистичке мере којима је органичен увоз одређених роба, односно могле су бити увезене само уз специјалне дозволе и везивањем са извозом.¹²⁴¹ То је посебно погађало трговинске односе са Кином, па је тражено изузеће кинеске

¹²³⁶ ДАМСПС, ф 87, д 5, бр. 49862, Депеша, Пекинг, 21. 2. 1976, 3.

¹²³⁷ Југославија је заправо била заинтересована не за класичан реекспорт, већ за замену (рампласману) у некој земљи у кинеском суседству (нпр. Јапану).

¹²³⁸ ДАМСПС, ф 88, д 26, бр. 44339, ССИП, Забелешка, 26. 1. 1976, 1.

¹²³⁹ ДАМСПС, ф 88, д 27, бр. 456945, Меморандум, Пекинг, 26. 10. 1976, 1.

¹²⁴⁰ ДАМСПС, ф 88, д 26, бр. 416551, Депеша, Пекинг, 23. 3. 1976, 1.

¹²⁴¹ То је довело до смањења увоза у укупном обиму за 2,6% у 1975, и за 7% у 1976, да би од 1977. опет почео да расте (14,7%). – Perović, *Yugoslav Foreign Trade...*, 64; Везивање увоза за извоз била је позната протекционистичка мера како би се очувао платни биланс од даљег нарушавања. Југославија је периодично примењивала

робе из ових рестрикција.¹²⁴² Тако се рестрикције на увоз робе широке потрошње почев од друге половине 1976, неће примењивати на увоз из НР Кине.¹²⁴³ Но, све ове предузете мере са југословенске стране нису спречиле пад обима који је у 1975. и 1976. износио свега око 30 милиона, наспрам 138 милиона у 1974. Да би се овакви проблеми свели на минимум, Југославија је годинама упорно инсистирала на индикативним листама, али је кинески отпор био постојан. Кинези су листе схватили као неку врсту обавезе, док је њихова намера била управо да се две стране поближе упознају са (увозним) намерама др. стране (иако је било препоручљиво да се највећи део договореног увоза и оствари). Коначно индикативне листе су почеле да се примењују од 1976. (на годишњем нивоу).

Кантонски сајмови су и даље имали важну улогу у економској размени,¹²⁴⁴ јер су Кинези овде излагали узорке својих извозних производа, па је то био добар начин за упознавање са робом пре но што се постигну одговарајући договори. На јесењем сајму 1973. склопљени уговори су достигли вредност од 28,2 милиона долара.¹²⁴⁵ Интерес је био претежно за производе лаке индустрије и текстила. Наредних година, обим закључених послова је континуирано падао, да би 1976. интересовање толико опало да су на пролећни сајам дошли представници само два југословенска предузећа (ранијих година овај број се кретао између 30-45). „Изгледи за закључивање уговора никакви, што је потпуно у нескладу са нашим интересима у економској сарадњи са Кином,“ био је закључак југословенске амбасаде. Све то дешавало се у моменту када су неке друге земље (Јапан, Италија, Зап. Немачка, САД), показивале наглашенији интерес но икада раније за економску сарадњу са Кином. „Молимо хитну интервенцију, иначе ће бити депласирани сви наши разговори и договори у вези проширења наших економских односа са Кином“ – гласио је Друловићев вапај из Пекинга. Није најјасније зашто је до овог пада интересовања дошло, али поред већ спомињаних разлога, може се закључити да је делом био и последица недовољно координираног рада међу републичким органима и заинтересованим предузећима.¹²⁴⁶

Проблеми у сарадњи

Очекивало се да ће неке бољке које су се јављале на почетку југословенско-кинеске економске сарадње временом нестати, али и средином 1970-их, из анализа рађених у ССИП-у, види се да су мање-више и у овом периоду остали исти проблеми. Југословенским предузећима се замерало непоштовање уговорених обавеза, колебљивост, споре реакције.¹²⁴⁷ Из амбасаде у Пекингу стизале су притужбе на недовољну припремљеност југословенских привредника. Објашњавано је да се у случају Кинеза „не могу користити уобичајене пословне комбинације,

---

рестриктивне мере у циљу заштите сопствене економије – то се види из тренда смањења увоза у години или непосредно после када је опадао и извоз. – Вогојевић, *Yugoslavia's Economic Relations...*, 43.

¹²⁴² Смисао рестрикција је био у везивању увоза роба широке потрошње за извоз. Због ових промена у нашим прописима, дошло до неизвршавања већег броја закључених уговора. Апеловано је да се Кина изузме из ових рестрикција, јер је земља са конвертибилног подручја са којом је Југославија имала позитиван биланс. – ДАМСПС, ф 78, д 22, бр. 462134, Депенша, Пекинг, 29. 12. 1975, 2.

¹²⁴³ ДАМСПС, ф 83, д 5, бр. 470304, Секретаријат за унапређење економске сарадње са социјалистичким земљама, Информација, 10. 2. 1977, 4.

¹²⁴⁴ По подацима из 1975, два годишња сајма покривала су 30-40 % укупне вредности кинеске размене. – ДАМСПС, ф 78, д 1, бр. 445201, Депенша, Пекинг, 23. 9. 1975, 3.

¹²⁴⁵ ДАМСПС, ф 81, д (51) 33.1, бр. 46771, ССИП, Основна оцена кинеске привредне ситуације, 14. 2. 1974, 15.

¹²⁴⁶ ДАМСПС, ф 88, д 25, бр. 422973, Депенша, Пекинг, 27. 4. 1976, 2.

¹²⁴⁷ ДАМСПС, ф 67, д 394.4, бр. 42652, Депенша, Пекинг, 17. 1. 1973, 4.

нити је могуће примјенити једноставну интерполацију других искустава“. Неопходно је било да се делегације унапред добро информишу из извештаја који су стизали из амбасаде, да се не би дешавало да долазе са предлозима које Кинези, из начелних разлога, уопште нису ни желели да разматрају. То је стварало лош утисак, јер је изгледало да Југословени нису довољно заинтересовани ни да се информишу унапред. Проблем је био и што амбасада није била довољно раније информисана о посетама, па неретко није могла да сондира терен и адекватно припреми посету.¹²⁴⁸ Примери попут овог показују да је проток информација био спор и лош, и да одговарајуће службе у ССИП нису темељно и прилежно радиле свој посао.

Ни кинеска страна није била пуно боља, па су често одлагали договорене испоруке, споро су водили преговоре, мењали цене, а често нису могли да удовоље захтевима у погледу количина друге стране. Једна од важнијих притужби са југословенске стране односила се на транспорт. Кинески линијски бродови су имали ниске, дампиншке цене, како би се онемогућила појава страних линијских компанија. На овај начин, Кинези су држали транспорт у својим рукама што им је омогућавало низ предности. Поред тога, велики проблем биле су гужве у кинеским лукама, због чега су бродови били принуђени на дуга чекања што је утицало на рокове увоза и извоза.¹²⁴⁹ Проблем је заправо лежао у томе што су средства за све време транспорта била блокирана, па су увозници трпели штету, јер су се средства три пута спорије обртала. Стога је тражено да се, у складу са праксом трговине између Кине и неких других западних земаља (попут Италије), акредитиви отварају тек по пристизању робе, а не приликом поласка бродова.¹²⁵⁰ Проблем презагушености кинеских лука погађао је и остале државе, не само Југославију, и стварао је озбиљан проблем кинеским увозницима, али и извозницима, због немогућности да испоштују договорене рокове. Да би се ситуација колико-толико олакшала, европске луке за претовар робе почеле су да отварају посебне терминале само за прихват кинеске робе.¹²⁵¹ Други проблем у вези са транспортом тицао се услова под којима је роба испоручивана. Југословенска страна је свој извоз базирала на бази ФОБ, док су Кинези тражили да буде на бази ЦИФ.¹²⁵²

Са друге стране, кинеске притужбе на југословенску страну су биле да југословенска предузећа често мењају унапред договорену цену, рокове испоруке као и валуту у којој је трговина договорена, а наводно се неретко дешавало и да потпуно одустану од уговора.¹²⁵³

¹²⁴⁸ ДАМСПС, ф 78, д 8, бр. 428592, Деша, Пекинг, 10. 6. 1975, 3.

¹²⁴⁹ У прилог кинеској страни, треба рећи да су, у то време, кинеске луке заиста биле претрпане. Шангај, као највећа и најмодернија лука, могао је да прими само 30 прекоокеанских бродова док их је само током неколико дана (нпр. у септембру 1973), пристигло преко 80. Чекања су била неминовна. Поред тога, роба се претоварала у Ђенови или Хонг Конгу, па је то још више успоравало њен транспорт. – ДАМСПС, ф 66, д 048, бр. 442064, ССИП, Привредна комора, Извештај, септембар 1973, 11.

¹²⁵⁰ ДАМСПС, ф 67, д 382, бр. 45797, Белешка, 13. 2. 1973, 3.

¹²⁵¹ ДАМСПС, ф 66, д 048, бр. 442064, ССИП, Привредна комора, Извештај, септембар 1973, 21.

¹²⁵² ЦИФ и ФОБ се разликују по томе ко преузима одговорност за робу током транзита. У ЦИФ уговорима, продавац сноси осигурање и друге трошкове, све док купац не прими робу. Одговорност продавца укључује и транспорт робе до најближе луке, утовар на брод и плаћање осигурања и терета. ФОБ уговори ослобађају продавца од одговорности након испоруке робе. Након што је роба утоварена - технички „прешла бродску шину“, сматра се да је предата у контролу купца. Када започне путовање, купац тада преузима сву одговорност./ <https://www.investopedia.com/ask/answers/020215/what-difference-between-cif-and-fob.asp> ; ДАМСПС, ф 78, д 22, бр. 459604, Деша, Пекинг, 10. 12. 1975, 1-2.

¹²⁵³ ДАМСПС, ф 66, д 048, бр. 442064, ССИП, Привредна комора, Извештај, септембар 1973, 6; Из кинеске амбасаде жалили су се и на нереализовани договор о увозу обуће из Кине, који је био закључен још 1972. На основу овог уговора, четири кинеска предузећа су произвела одговарајуће количине, али заинтересована предузећа у Југославији нису добила дозволу за увоз, па је тражено да се ово реши. – ДАМСПС, ф 83, д 382 (4), бр. 430582, Савезни секретаријат за спољну трговину, 20. 6. 1974, 2.

Сматрали су да наведена пракса не доприноси стварању атмосфере пословне сигурности. Иако је у уговорима постојала одредба која је за све спорове предвиђала арбитражу, Кинези су настојали да настале проблеме решавају у директном дијалогу. Стиче се утисак да југословенској страни још увек није било јасно да су Кинези били врло тешки на промени текста (једном потписаног) уговора. Често су понављали да се „уговори закључују да би се обавезе у њима оствариле онако како су фиксиране.“ И поред свих проблема, Југословени су их сматрали пословично пословно коректним.

У Београду су ипак сматрали да је главна кривица била на страни југословенских предузећа, упркос свим наведеним објективним проблемима. Југословенско-кинеска размена у последње две године (1975-76) износила свега 0,2% укупне кинеске размене са иностранством. Да би се још јасније учинио контраст и појаснила скромност југословенске улоге у спољнотрговинској размени Кине, као прилог, дати су компаративно подаци других земаља, кинеских главних трговинских партнера. Ту је очекивано предњачио Јапан, који је половином седамдесетих учествовао са преко 25% у кинеском увозу и извозу. Близина Јапана и комплементарност две економије је свакако била важан фактор који је требало узети у обзир, али са друге стране, ни у поређењу са европским земљама (сличне удаљености), Југославија није стајала боље. Размена Западне Немачке је тако 1975. износила 5% укупне кинеске размене са светом, Француске око 4%, Велике Британије око 2%. Поредити развијене западне (капиталистичке) економије и ширину и количину расположивог извозног асортимана са југословенским економским капацитетима, није могуће, али је зато случај Румуније био знатно индикативнији. У истом периоду, када је дошло до драстичног опадања југословенске улоге, Румунија је могла да се подичи разменом у вредности од 300 милиона долара, што је било десетоструко више од Југославије.¹²⁵⁴ Закључак је био да кривица „скоро искључиво“ лежи на југословенским предузећима, која нису довољно асертивна и предузимљива (али ни информисана), упркос повољном политичком тренду који им обезбеђује и повољан терен за развој економске сарадње. Другачије се није могло објаснити како то да југословенске привредне организације нису могле да пронађу у Кини тржиште за робу која је сада (уместо из Југославије) стизала из других земаља, или како су неке друге земље у Кини проналезиле робу за увоз, док југословенка предузећа исто то нису успевала. Спој неспретности и инертности (и незнања), рефлектован на конкретну ситуацију, чинио је трајнију карактеристику југословенске економије, што упућује на закључак да се није радило о случајним пропустима већ озбиљнијим манана које су доводиле до тога да је Југославија пропуштала прилике за агресивније обезбеђивање тржишта за своје производе или које су је онемогућавале да развија активнију економску сарадњу са новим тржиштима преко обезбеђивања одрживог увоза.¹²⁵⁵

¹²⁵⁴ ДАМСПС, ф 83, д 5, бр. 470304, Секретаријат за унапређење економске сарадње са социјалистичким земљама, Информација, 10. 2. 1977, 8.

¹²⁵⁵ Може се поставити и питање компетитивности југословенских производа, али када се погледа садржај роба које је Кина увозила из других земаља (производи црне металургије, машине и опрема, где су спадали бродови и моторна возила, вештачка ђубрива, вештачка влакна, итд.), види се да је Југославија могла да парира, барем понудом. Однос цене и квалитета су ипак параметри који излазе из оквира наше анализе, али их свакако треба имати у виду. Наведене земље увозиле су из Кине махом животиње, месо и прерађевине, рибу, житарице, соју, пиринач, чај, зачине итд. Посебно је скренута пажња да Југославија рецимо не увози свиљу из Кине, већ из Италије и то у вредности од 5-6 милиона (по подацима из 1975), док етерична уља (исто важан кинески извозни производ) увози такође из западно-европских земаља у вредности од 4-5 милиона. На ово је указано само као на један од примера, где би на релативно лак начин, прекомпозицијом и променом трговинских партнера, размена са Кином могла да буде увећана. Опет, у анализи није детаљније разматран однос квалитет-цена (који је највероватније утицао на избор југословенских предузећа), нити шта би била посебна корист за југословенску економију у промени трговинског партнера (сем политичког добитка, који је по свему судећи стављан на прво место). Вероватније је да се наведена примедба односила на пословичну инертност југословенских предузећа, који су се ретко опредељивали

Како је политички моменат и даље био пресудан, предлагано је да се периодично организују сусрети високих политичких и привредних функционера, како би се на тим састанцима решавала главна економска питања. Из југословенске амбасаде у Пекингу су апеловали да се учини све што је у југословенској моћи како би се у трговину са Кином унела преко потребна пословна сигурност и на тај начин сачувала конкуретност југословенских производа, у све неизвеснијој и тежој економској утакмици.¹²⁵⁶ Препоруке су гласиле, да иако су услови за даљи развој били повољни, требало је повећати иницијативу, изградити јаснији систем наступа, југословенски извозници би требало да буду упорнији, али и да више воде рачуна о релативно уској структури кинеске размене, односно да прошире асортимане роба које су потраживали.¹²⁵⁷

Управо је формирање Мешовитог комитета требало да буде решење за наведене проблеме. Коначно је приликом посете југословенског премијера Џемала Биједића, фомиран је Заједнички кинеско-југословенски комитет за унапређење трговине и развој трговинских односа. Председници Комитета били су заменици Савезног секретара, односно министра за спољну трговину у случају Кине. Комитет је био састављен од представника секретаријата и министарства из две земље, а циљ му је био унапређење трговине и трговинских веза две земље. Договорено је да се састаје једном годишње наизменично у Београду и Пекингу.¹²⁵⁸ Прво заседање Мешовитог комитета одржано је у марту 1976. године. Редовно заседање комитета омогућавало је прилику за отклањање тешкоћа које су се јављале. Како је то видео југословенски представник и савезни секретар за спољну трговину др Емил Лудвигер, циљ Комитета је био сагледавање узајамних потреба бар 2-3 године унапред, на чему је посебно инсистирала југословенска страна. Југословенски закључак је био да ће нова оријентација и стабилизација унутрашњих прилика допринети стварању повољнијих услова за бржи привредни развој, који ће се консеквентно позитивно одразити и на југословенско-кинеску економску сарадњу.¹²⁵⁹

Из свега изложеног може се закључити да је, у првих неколико година од обнове дипломатских односа па све до Маове смрти, економска сарадња између Југославија и Кине доживела значајан напредак. Обим робне размене је порастао неколико пута, већи број делегација је посетио Југославију и Кину, постигнути су неки важни споразум. Међутим, свеукупно посматрано, могућности су и даље биле знатно веће од реализације. Кочили су је како политички тако и економски фактори. Кинеско-југословенска робна размене износила је 1976. свега 0,22% кинеске размене са светом, и једва нешто више, 0,24% југословенске. Биле су то позиције са којих су две земље ушле у нову еру.

за промену, једном када успоставе економску сарадњу са одређеним предузећем, па се сумњало да је слично посреди у овом случају и у том смислу је скренута пажња да се размотре и нове могућности. – ДАМСПС, ф 83, д 5, бр. 470304, Секретаријат за унапређење економске сарадње са социјалистичким земљама, Информација, 10. 2. 1977, 11.

¹²⁵⁶ ДАМСПС, ф 66, д 048, бр. 442064, ССИП, Привредна комора, Извештај, септембар 1973, 3.

¹²⁵⁷ Препоруке југословенске стране биле су да се потпише нови споразум о трговини и плаћању који би садржао клаузуле о повременим међусобним консултацијама, о могућностима откупа лиценци и патената, о обнови индикативних група, проширењу плаћања за јуан, итд. – ДАМСПС, ф 67, д 394.4, бр. 42652, Депеша, Пекинг, 17. 1. 1973, 5.

¹²⁵⁸ ДАМСПС, ф 78, д 26, бр. 454962, ССИП, Информација, 17. 11. 1975.

¹²⁵⁹ ДАМСПС, ф 88, д 4, бр. 462491, Депеша, Пекинг, 20. 11. 1976, 1.

2.3. Сарадња у области културе (1969- 1976)

Сарадња у области културе, као и у осталим сферама, имала је две фазе, прву која је трајала до 1976, када је та сарадња била у основи задовољавајућа, али не и значајно развијена и обимна, и другу, после политичких и друштвених промена у Кини, коју је обележило отварање нових перспектива и могућности размене и сарадње између културних делатника две земље. До 1976, Југославија је била неупоредиво иницијативнија у погледу слања позива кинеској страни са циљем организовања различитих гостовања. Међутим, на ове понуде није одговарано или су биле одбијане, уз најчешћи изговор кинеске стране да због „презаузетости“ и унутрашњих проблема не могу узети учешћа у предложеним програмима.¹²⁶⁰ Ипак, чак и тако невелика, сарадња у области културе (и просвете), послужила је као својеврсан супститут политичкој сарадњи у годинама када није било значајнијих политичких контаката (1971-1975), и у великој мери је допринела бољем упознавању народа две земље, развијању пријатељства и разумевања, и на тај начин, дала је импулс целокупним односима у почетним годинама сарадње.¹²⁶¹

Сличности и разлике у две културне политике

Највеће сличности између југословенске и кинеске културне политике постојале су на самом почетку њиховог креирања у време револуције. У Југославији се од самог њеног оснивања осећао снажан утицај Комунистичке партије и политичко-идеолошко усмерење уметничког стваралаштва и културног деловања. Таква политика је своје контуре почела да добија током Другог светског рата, кад су формиране посебне АГИТПРОП комисије, између осталог и за сектор културе.¹²⁶² Њихов задатак је био да координирају културно-едукативни рад,

---

¹²⁶⁰ Презаузетост се најчешће односила на област књижевне и издавачко-преводилачке делатности, а посебно на сусрете писаца две земље. Југословени су показивали интерес за угошћавањем кинеских писаца и за њихов долазак на различите књижевне манифестације. На ово су редовно добијали одговор да кинески писци због већ помињане „презаузетости“ не иду у друге земље, али да су начелно заинтересовани за преводе и објављивање југословенских књижевних дела. Интезивнија сарадња у овој области биће остварена тек у наредној фази, која ће започети после Маове смрти. – АЈ, ф 320, Савезни комитет за науку и културу 52-78, Извештај о посети југословенске делегације за научно-техничку и културно-просветну сарадњу НР Кини, новембар 1974, 8; У овом периоду свим културно-просветним активностима НР Кине у иностранству координирала Управа за информисање при МИП. Сам овај податак је довољно илустративан када је реч о тадашњим кинеским приликама у области културе. – АЈ, ф 320, Савезни комитет за науку и културу 52-78, Извештај о посети југословенске делегације за научно-техничку и културно-просветну сарадњу НР Кини, новембар 1974, 6. Аутономија одлучивања кинеске амбасаде је и у таквим питањима је била врло ограничена. На сваку југословенску иницијативу је, после уопштене и ничим обавезујуће сагласности, увек ишла ограда да се о свему морају консултовати надлежна тела у Кини.

¹²⁶¹ ДАМСРС, ф 67, д 394.4, бр. 42652, Депеша, Пекинг, 17. 1. 1973, 7.

¹²⁶² Dimić, Ljubodrag, *Agitprop Kultura, Agitpropovska faza kulturne politike u Srbiji 1945-1952*, Beograd 1988, 37, 46.

али и да утичу на селекцију културне продукције.¹²⁶³ Тада успостављена контрола само се појачала после рата, када је нова држава добила и јасне административне механизме за даље креирање културне политике на територији целе земље.¹²⁶⁴ У првим годинама после рата, стављен је посебан фокус на радничку класу у културној продукцији, све са циљем да се главна носећа снага посебно освести у погледу значаја који је имала у стварању новог друштва.

Слично се догађало и у Кини. КП Кине је током рата почела да развија концепте револуционарне уметности, а најважнији, и испоставиће се темељни догађај био је Маов наступ на чувеном Јенанском форуму о књижевности и уметности (1942) када је поручио, и на тај начин одредио целокупну будућу културну политику НР Кине: „Књижевност и уметност су потчињене политици, али заузврат остварују велики утицај на политику... Шта ми захтевамо је јединство политике и уметности, садржаја и форме, и револуционарног политичког садржаја са највишим могућим нивом уметничке перфекције.“¹²⁶⁵ На тај начин, уметничко стваралаштво је било сведено на политичку пропаганду, без обзира на позив за очување уметничке вредности.¹²⁶⁶ На овим темељима настајаће сва уметничка дела у време Маове власти.

У Југославији су током 1960-их биле приметне извесне промене, у правцу либерализације и демократизације како у тематском изражавању, тако и у погледу форме. Већ 1958. у партијском програму усвојеном на Седмом конгресу, „било је предвиђено ослобађање културног живота од административног уплитања органа власти.“¹²⁶⁷ Вучетић наводи да треба имати у виду „с обзиром да је посредни била једнопартијска држава и ауторитарни систем, потпуно препуштање уметности уметницима није, наравно, било до краја могуће.“¹²⁶⁸ Ово је важна ограда коју треба имати у виду, чак и када се издваја филмска уметност и појава чувеног „црног таласа“, који је отишао најдаље у испитивању граница уметничке слободе. За разлику од Југославије у којој су 1960-е означиле нешто лабавију државну контролу, у Кини је у том периоду дошло до даљег сужавања оквира у којима је уметност требало да се развија. Било је то време Културне револуције, током које је управљање културом прешло на неформалне групе, од којих је најзначајнија била Група за културу на чијем челу се налазила Маова жена, Ђианг Ђинг.¹²⁶⁹ Управо под њеним утицајем, учињене су многе интервенције у области културе, попут ограничења у интерпретацији драмске и извођачке уметности на тзв. осам „узорних драма“, односно осам модела чији су захтеви морали да се строго поштују у стваралачком процесу: „Све узорне драме су биле посебно конципиране тако да наглашавају класну борбу, с тим што су водећи позитивни ликови били револуционарни јунаци, а негативни класни непријатељи, на пример земљопоседници или јапански завојевачи.“¹²⁷⁰ Била је то дестилована верзија стварности, подела на добро и зло у манихејском концепту Ђианг Ђинг. Није било случајно што су ове допуне биле учињене на 25. годишњицу обележавања Маових „Јенанских разговора“.¹²⁷¹

---

¹²⁶³ Исто,

¹²⁶⁴ Исто, 67.

¹²⁶⁵ Talks at the Yen-an Forum on Literature and Art, May 1942

https://www.marxists.org/reference/archive/mao/selected-works/volume-3/mswv3_08.htm (приступљено 15. 4. 2019).

¹²⁶⁶ Duke, Michael S., *Blooming and Contending: Chinese Literature in the Post-Mao Era*, Indiana University Press 1985, 1; Мао је у Јенану поручио и да уметност не може бити одвојена од класног питања, већ да треба да чини „зупчанике и котаче“ у револуционарној машини. – He, Henry, *Dictionary of the Political Thought of the People's Republic of China*, Routledge 2000, 498.

¹²⁶⁷ Vučetić, Radina, *Monopol na istinu*, Beograd 2016, 75.

¹²⁶⁸ Исто.

¹²⁶⁹ Andrews, Julia F., „The Art of the Cultural Revolution“, in: Richard King (ed.), *Art in turmoil: the Chinese Cultural Revolution, 1966-76*, Hong Kong University Press, 2010, 45.

¹²⁷⁰ Луи, Кам, *Модерна кинеска култура*, Подгорица 2012, 280.

¹²⁷¹ Clark, Paul, „Model Theatrical Works and the Remodeling of the Cultural Revolution“, in Richard King (ed.), *Art in turmoil: the Chinese Cultural Revolution, 1966-76*, Hong Kong University Press, 2010, 174.

На тај начин је повучена јасна симболичка веза између два догађаја, чиме им је дат додатни легитимитет.

Када су се среле југословенска и кинеска култура почетком 1970-их, у Југославији је већ почело преиспитивање дозвољених слобода, док је Кина, на таласу политичког отварања, започела са поносним представљањем културних производа остатку света (махом изнедрених у доба Културне револуције), а на првом месту земљама са којима је делила слично револуционарно искуство, попут Југославије.

Главна обележја културне сарадње

Идеолошке резерве које су Кинези гајили према југословенском друштвеном систему, рефлектовале су се и на однос према југословенској култури.¹²⁷² Разлике у другачијим културним политикама одмах су избиле на видело. У време док односи између Кине и Југославије још увек нису били обновљени, било је уговорено и за јесен 1970. заказано гостовање у Београду чувеног кинеског пијанисте Фу Цонга (Fu Cong). Фу је био једно од најславнијих пијанистичких имена тадашње Европе, и свакако најпознатији кинески уметник на Западу.¹²⁷³ Чињеница да је напустио Кину 1958, и да је добио азил у Великој Британији, довела је до оштре интервенције из кинеске амбасаде свега неколико недеља по доласку кинеског амбасадора у Београд. Наиме, радило се о политичком пребегу који је у Кини сматран за издајника и персону нон грата. Када је на видело изашао проблем са гостовањем, у врху југословенских власти је процењено да се не треба превише спорити око овог случаја већ да треба отказати спорни концерт, али је кинеској страни истом приликом скренута пажња на другачије функционисање југословенског система у коме организатори, како је било речено, имају аутономију у уговарању сличних гостовања без консултовања ССИП-а. Пошто се у конкретном случају радило о политичком емигранту из Кине, чију су активност кинески органи сматрали политички штетном по интересе земље, одлучено је да се посета откаже, али то ни у ком случају није требало схватити као део уобичајене праксе на коју се требало ослањати убудуће.¹²⁷⁴ Југословенски систем јесте био другачији и остављао је више слободе у организацији и планирању, али је истовремено био препун ограничења у сфери културе, иако југословенска страна није пропуштала да у свакој прилици подвуче сопствену демократичност наспрам кинеског етатизма.¹²⁷⁵

Кинески етатистички приступ култури и последична међузависност од несталних политичких прилика, представљао је тешкоћу за дугорочније организовање стабилне и одрживе културно-уметничке сарадње. Политички органи у Југославији били су свесни ограничења у кинеском приступу и стога су од самог почетка инсистирали на чвршћој институционалној сарадњи и дугорочнијем планирању. Кина, тек изашла из Културне револуције, и даље је гајила неортодоксан приступ у начину на који је прилазила многим друштвеним питањима и обавезама, и упорно је избегавала свако формализовање сарадње. Заузета консолидацијом друштвених прилика на унутрашњем плану, ни сама није била сигурна у концепт културне

¹²⁷² ДАМСПС, ф 84, д 10, бр. 427072, ДСИП, Комисија за културне везе са иностранством, 15. 7. 1971, 2

¹²⁷³ Више о значају који је Фу имао на Западу у то време код: Guangchen Chen, „Fu Lei and Fou Ts'ong," in David Der-wei Wang (Ed.), *A New Literary History of Modern China*, Harvard University Press 2017, 650–656.

¹²⁷⁴ ДАМСПС, ф 109, д 7, бр. 431950, 5 управа, Југословенска концертна агенција, 2. 9. 1970.

¹²⁷⁵ О томе како је функционисао однос партије, културе и цензуре у Југославији 1960-их и 1970-их, видети детаљно код: Vučetić, *Monopol na istinu...*; О етатистичким правцима у југословенској култури видети и код: Докнић, Бранка, *Културна политика Југославије 1946-1963*, Београд 2013, 133-158.

сарадње који је желела да успоставља са другим земљама. Из тог разлога је показивала велику опрезност и упорно је одуговлачила са склапањем конкретних договора.

Иако је начелно исказивала интересовање за сваку врсту културне размене са Југославијом, Кина се у пракси оријентисала на врло уску понуду, због чега је југословенским институцијама често било тешко да пронађу свој интерес за сарадњу. Кинеско одбијање да учествују на манифестацијама попут ФЕСТ-а, БИТЕФ-а, БЕМУС-а, БЕЛЕФ-а, значајно је сужавало перспективе и могућности сарадње.¹²⁷⁶ По оцени југословенске амбасаде у Пекингу, разлог одбијања је лежао у томе што Кинези нису још увек били спремни да се подвргну критичким оценама својих уметничких дела и стога нису желели да узму учешћа на манифестацијама које су имале такмичарски карактер.¹²⁷⁷ Другу важну тешкоћу чинила је кинеска спремност да шаље искључиво групе и ансамбле, а никако индивидуалне уметнике, чиме се организациони део сарадње значајно усложњавао.¹²⁷⁸ Овим проблемима је требало додати велике трошкове размене због удаљености две земље, што никако није деловало подстицајно на развој сарадње.

Но, иако невелика обимом и понудом, културна активност је имала своју улогу и јасно место у богато разгранатој кинеској дипломатској пракси. Често је претходила озбиљнијем политичком продору у одређеној држави или је била синхронизована са ширим међународним активностима и плановима. У сваком случају, није ишла засебно и независно од других, политичких одлука и догађаја. Неколико гостовања у Југославији у овом периоду потврдило је ту праксу. Балет који је Кина послала 1971. био је део шире културне дипломатије коју је спроводила, што је недвосмислено, у директним разговорима, било и поручено југословенској страни.

2.3.1. Сарадња у области извођачке уметности

Почетком 1970-их, Кина је за Југословене представљала велику непознаницу и велику прилику за сарадњу, истовремено. Држава величине континента, и засебна цивилизација миленијумског трајања, будила је егзотична очекивања у погледу могућности које је нудила. Иако се обе државе у културном стваралаштву нису ослањале само на период револуције, него и на раније традиције, револуционарна уметност је била спојна област у којој се очекивало највеће „препознавање“ две културе, упркос свој идеолошкој, културолошкој и цивилизацијској удаљености. Поред тога што је реч била о најзаступљенијим темама у тадашњој кинеској култури, основана су била очекивања да ће садржај те врсте наићи на добар пријем код публике са сличним револуционарним наслеђем, па је за прво гостовање одабран балет настао управо на идејама нове револуционарне уметности који је уједно био и најрепрезентативнији културни продукт из времена Културне револуције. Уз то, гостовање кинеског балетског ансамбла је Југословенима омогућило ближи увид у нове кинеске уметничке праксе, али им је дало и прилику да јасније сагледају слојевите идеолошке компоненте садржане у њима и да на тај

¹²⁷⁶ ДАМСПС, ф 81, д 1, бр. 455048, Депеша, Пекинг, 13. 11. 1974, 2.

¹²⁷⁷ ДАМСПС, ф 77, д 18, бр. 448, Извештај, Пекинг, 31. 7. 1975, 32.

¹²⁷⁸ АЈ, ф 320, Савезни комитет за науку и културу 52-78, Извештај о посети југословенске делегације за научно-техничку и културно-просветну сарадњу НР Кине, новембар 1974, 8.

начин добију детаљнији увид у политичке намере које су стајале иза одабраног културно-уметничког програма.

Гостовање кинеског балетског ансамбла 1971.

Долазак кинеског балета у Југославију у јесен 1971. године било је уједно прво гостовање једног кинеског уметничког ансамбла у Југославији после 1955.¹²⁷⁹ Програм који је био одабран за гостовање састојао се од три балета – „Црвени одред жена“, „Седокоса девојка“ и „Жута река“. На избор баш ове три представе утицао је значај и статус који су имале у Кини, посебно „Црвени одред жена“ који је захваљујући популарности у време Културне револуције ушао у колективно памћење кинеског народа (чак и данас је део репертоара Кинеског националног балета). Почетком 1970-их, када је Кина почела са политиком отварања, ова представа је сматрана за један од најрепрезентативнијих културних производа и, у складу са тим, по свему судећи, била је донета политичка одлука да се балет промовише и у иностранству. Неколико месеци после Југославије, врхунац публицитета који ће балет добити, било је извођење пред америчким председником Ричардом Никсоном, приликом његове посете Пекингу у фебруару 1972.¹²⁸⁰

Балет „Црвени одред жена“ настао је као адаптација истоименог филма, уједно једног од најпознатијих и најефектнијих пропагандних филмова из времена Маове Кине (из 1961).¹²⁸¹ Драмски заплет „Црвеног одреда“ заснован је на теми угњетених жена у полуфеудалној, патријархалној Кини, које трпе различите облике злостављања. Њима рат даје могућност да напусте своје традиционалне друштвене улоге и да се супротставе репресивном понашању класног непријатеља. Одлазећи у борбу одлучују се да формирају женски војни одред као сигуран начин да се заштите од тортуре којој су биле изложене. Поред јасне политичке поруке о еманципаторској улози комунистичког покрета, револуционарне борбе и самог рата у крајњој линији, пропагандни наратив је у свом језгру садржао тему још уже борбе, борбе самих жена за еманципацију и промену дотадашњег неравноправног положаја. На тај начин нова револуционарна уметност је слала поруку да је комунистички покрет донео женама коначно

---

¹²⁷⁹ Кинески балетски ансамбл долазио је на европску турнеју, и пре Југославије имао је уговорена гостовања у Албанији и Румунији, а после је било планирано да настави пут за Француску и Италију. У Југославији су се задржали пуне три недеље, односно у периоду од 1. до 22. новембра 1971. г. Интересантно је да је Кина сличан позив, упућен годину дана раније, да пошаље исти балет на БИТЕФ, одбила. Претпоставка је била да кинеској страни карактер БИТЕФ-а, као међународног и авангардног фестивала, није био по вољи, па су се због тога првенствено оријентисали на чисто билатералне размене.

¹²⁸⁰ „Балет је, у смислу продукције, раван свим осталим балетима које сам видео“ – била је Никсонова похвала изречена америчким новинарима после представе. Неки из Никсонове пратње су приметили да је било чудно видети америчког председника да снажно аплаудира на крају представе и да би тако нешто „могло бити страшно код куће, али изгледа да се овде некако уклапа“. – MacMillan, Margaret, *Nixon and Mao, The Week That Changed the World*, New York 2008, 282-283.

¹²⁸¹ У форми балетске представе први пут је изведен 1964. Управо се Маово појављивање на извођењу „Црвеног одреда жена“ у Пекингу октобру 1964, сматра кључним моментом који је подстакло модернизацију кинеског балета у правцу стварања нечега што је постало познато као балет „са кинеским карактеристикама“, што ће му омогућити да добије статус „узорне драме“, односно модела 1967, под утицајем Маове супруге Ђианг Ђинг. – Clark, *Model Theatrical Works...*, 170, 178.

ослобођење, лишио их потчињене улоге и омогућио им да буду равноправни субјекти историјских догађаја.¹²⁸²

И друге две представе одабране за извођење имале су свој значај у културној историји Кине. Још у време рата појавила се нова форма, песма-драма, чији је најчувенији репрезент била „Седокоса девојка“. Балет је почео да наступа од 1958, и заједно са „Црвеним одредом“, у време Културне револуције добио је статус модела (1967).¹²⁸³ Драмски заплет и значај „Седокосе девојке“ биће детаљно разматран касније, јер је истоимени из 1950, уједно био и први кинески филм који је гостовао у Југославији (1973).¹²⁸⁴ Док је тема прве две била револуционарна борба у време грађанског рата 1927-1937, дотле је „Жута река“ третирала рат против јапанског агресора.¹²⁸⁵

Колективистички приступ који су Кинези гајили у свим сегментима друштва, нашао је одраза и у уметничкој пракси, па су тако балетске представе које су гостовале у Југославији, биле део колектива, а никако појединачних уметника. Резултат је био збир појединачних талената и напора, али је било неприлично истицати их засебно, јер су они били неважни наспрам заједничког доприноса. Режиер и творац представа је био колектив, односно чланови Револуционарног комитета, док појединци и њихова имена нису истицани у први план. То је била значајна разлика у односу на југословенску праксу.

Проблеми у организацији гостовања ансамбла у Југославији

Као што је већ раније назначено, Кинези су готово сваки контакт између две земље сматрали политичким, па су тако на самом почетку преговора о гостовању свог ансамбла недвосмислено ставили до знања да ће и ову посету третирати пре свега као политичку, те су у складу са тим захтевали и посебан третман. Југословенски напори да се посета стави у оквире културно-уметничке сарадње, нису уродили плодом. Кинези су гостовање сматрали делом

---

¹²⁸² Неки савремени критичари запажају да та слика није била у потпуности „пречишћена“ и да је генерално у револуционарним „узорним драмама“, а посебно у овом случају, слика нове комунистичке жене заправо био хибридни концепт који је комбиновао нову родну политику једнакости и фолклорне традиције „жена-ратница“. Поред тога, важно је приметити да је у кинеској револуционарној уметности форсиран концепт андрогине жене, чиме се нису брисале полне разлике, као што је могло да изгледа на први поглед, већ се изглед и понашање жене прилагођавало мушком концепту, чиме се задржавала родна неједнакост. Крајем 1970-их, са дашком нових ветрова, када ће почети слободније да се гледа на уметничке концепте форсиране у време Мао Цедунга, управо ће се таква слика жене у узорним драмама, а посебно у „Црвеном одреду“, наћи на мети критика. Главна замерка се односила на стављање класе испред рода што је виђено само као још један начин на који је Маова уметност депривилеговала жену. Тада су се појавили захтеви да нова, истински социјалистичка и ослобођена жена, буде вреднована сама за себе, а не као пример „челичне жене“, чије ослобођење се у Маово време симболички представљало готово искључиво кроз доступност мушким занимањима. – Xiao Liu, „Red Detachment of Women: Revolutionary Melodrama and Alternative Socialist Imaginations“, *A Journal of Feminist Cultural Studies*, Volume 26, Number 3, 2015, 119.

¹²⁸³ Clark, *Model Theatrical Works...*, 170.

¹²⁸⁴ ДАМСПС, ф 85, д 7, бр. 438009, ССИП, Информација, 19. 6. 1978, 2.

¹²⁸⁵ Овим балетом је југословенска штампа посебно била одушевљена, највероватније због тога што је идентификација била највећа – како је писала *Политика*, посебно је била импресивна „мелодија састављена од песама ‘Исток је црвен’ и ‘Интернационала’, која показује како стотине милиона људи смело иду напред, чврсто решени да под црвеном заставом марксизма-лењинизма-Мао Це Тунг идеје, доведу револуцију до краја.“ – „Од данас кинески балет гостује у Београду“, *Политика*, 17. 11. 1971, 12.

културне дипломатије којом су се обраћали политичкој и културној јавности у Југославији, и стога су имали специфичне захтеве, посебно у одабиру простора за извођење балета. Упркос југословенској логици да би важну улогу требало да игра величина простора, односно доступност што ширем кругу (односно већем броју) публике, показало се да је Кинезима важнији био симболички и културни капитал који је простор носио. Наиме, инсистирали су да у Београду наступају искључиво у Народном позоришту, што је за Југословене било неприхватљиво, из више разлога.

Првенствено, проблем са Народним позориштем био је у томе што није имао довољне капацитете да угости тако велики ансамбл, али и то што би се гостовањем угрозио редован рад Народног позоришта „јер би око 300 људи из оперског, балетског и драмског састава остало без посла скоро десет дана.“¹²⁸⁶ Стога је дат контрапредлог да се представе организују у Хали спортова.¹²⁸⁷ Поред свега наведеног, поручено је да су се у Народном позоришту давала само класична дела и у његов репертоар се није уклапало гостовање револуционарног балета. За кинеску страну ова оправдања су била незадовољавајућа. Снажна опредељеност да се посета реализује у оквиру Народног позоришта, и нигде друге, а посебно не у спортској дворани која је, по речима кинеског амбасадора, „неадекватна за представе балета“,¹²⁸⁸ довело је организацију посете у ступицу.¹²⁸⁹ Све то изнервирало је Ота Денеша, високог функционера ССИП-а, који се запитао зашто Кинези толико инсистирају на „класичним салама“ а показују неповерење према салама „које смо ми изградиле“.¹²⁹⁰ Кинеско понашање је наишло на критику у Београду и у интерним извештајима се види да је кинеско захтевање да се у потпуности прихвате њихове сугестије, заправо тумачено као демонстрација „велесиле, чије се мишљење мора усвајати“¹²⁹¹. Тако је једно наизлед обично гостовање балетског ансамбла замало прерасло у политички скандал и запретило да угрози тек успостављене политичке односе.

Ситуација је постала толико озбиљна да је југословенски амбасадор у Пекингу позван у кинески МИП, где му је експлицитно предочено, као да ранија упозорења нису била довољна, како овде није реч само о уметничко-културној приредби већ и о политичкој манифестацији и да је то „први пут да се излази са тако нечим у иностранство после Културне револуције“¹²⁹², те је у складу са тим захтевана посебна озбиљност у третирању ансамбла. Орешчанин је обећао да ће ургирати у Београду, али је исто тако нагласио да сви неспоразуми проистичу из разлика између два система и чињенице да су, како је рекао, југословенска позоришта самоуправне установе, што је значило да иза њихових одлука нема политичке мотивације, већ су проблеми били чисто организационе и техничке природе. Биле су то већ поменуте разлике у два приступа, али Кинези нису веровали у могућност да се одлуке у области културе у Југославији доносе мимо партијског врха који је био креатор (и) спољне политике. Код њих су те две ствари ишле руку под руку.

¹²⁸⁶ ДАМСПС, ф 84, д 10, бр. 436777, Савезни завод за међународну научну, просветно-културну и техничку сарадњу, 13. 10. 1971, 1.

¹²⁸⁷ ДАМСПС, ф 84, д 10, бр. 436776, ДСИП, Савезни завод за међународну научну, просветно-културну и техничку сарадњу, 11. 10. 1971, 2.

¹²⁸⁸ ДАМСПС, ф 84, д 6, бр 438575, СИВ, Забелешка, 20. 10. 1971, 1-2.

¹²⁸⁹ ДАМСПС, ф 14, дд 10, бр. 436777, Савезни завод за међународну научну, просветно-културну и техничку сарадњу, 13. 10. 1971, 1.

¹²⁹⁰ ДАМСПС, ф 84, д 10, бр. 439818, Савезни завод за међународну научну, просветно-културну и техничку сарадњу, 26. 10. 1971, 1.

¹²⁹¹ ДАМСПС, ф 75, д 7, бр. 41122, Савезни завод за међународну научну, просветно-културну и техничку сарадњу, 23. 12. 1971, 2.

¹²⁹² ДАМСПС, ф 84, д 10, бр. 438121, ДСИП, Амбасада Пекинг, 20. 10. 1971, 1.

У свом телеграму Београду, Орешчанин, који је већ годину и по дана боравио у Пекингу, добро је разумео контекст кинеског наизглед ригидног и бескомпромисног приступа, па је је тако предложио да, иако начелно Југославија не може и не треба да пристаје на кинески етатистички приступ култури, ипак у почетној фази у развоју односа покаже флексибилност, имајући у виду опште перспективе даље сарадње.¹²⁹³ Ту се радило о специфичностима кинеског система, и како су Кинези тек изашли из дуже изолације, били су склони претеривањима и да свему придају политички значај, па је то исто требало имати у виду приликом доношења одлука о њиховим захтевима, наглашавао је југословенски амбасадор.¹²⁹⁴

На крају, уз тешку муку, нађено је компромисно решење, и балет је у Београду (после Сарајева и Љубљане), гостовао у Дому синдиката и у Југословенском драмском позоришту. Оба простора су била неподесна јер нису имали оркестарски простор и остале техничке услове за овакве приредбе, али некакав компромис је постигнут. Премијери у главном граду присуствовали су председник СИБ-а Џемал Биједић, Савезни секретар за спољне послове, Мирко Тепавац, потпредседник Савезне скупштине СФРЈ Милош Минић и др. функционери, чиме је Београд поручио да је разумео политички значај овог гостовања.¹²⁹⁵

Рецензија

Београдска штампа, која очекивано није ништа знала о политичким перипетијама у позадини, а очито ни о значају који је балет имао у Кини, посветила је доста пажње искључиво уметничком аспекту представа које је ансамбл изводио. У *Политици* је Стана Ђурић-Клајн приметила да је изабрани програм био битно другачији од оног од пре 15 година речима да је „Културна револуција, очигледно, донела корените промене, поред осталог, и у схватању и реализовању музике и плеса.“ Она је запазила да се фолклорна традиција минимално одражавала, а да се музичко-сценска уметност тог ансамбла окренула у потпуности савременој тематици. „Она нам уједно одражава и својеврсне уметничке концепције и начин изражавања као огледало својеврсне идеологије и политичког система своје домовине“ – писала је Ђурић-Клајн.¹²⁹⁶ Она је посебно уочила диспаритет између „меке телесне кретње“ са „робусним и гневним ставовима“, и „тешког војничког корака са лаким балетским скоковима“, што је водило у гранде финале где јунакиња на врховима прстију држи у руци пушку и с њоме полеће у бој.¹²⁹⁷

Милица Зајцев-Дарић је у *Борби*, уз све похвале, замерала балету недостатак богатијег уметничког израза, односно што није било „разноврснијих и виртуознијих корака и композиција“, за које је била уверена да би их кинески играчи и играчице успешно извели, као и не баш богату и маштовиту кореографију. У сценском и идејном погледу, највише је била импресионирана приказом погибије политичког комесара, „кога непријатељ спаљује на ломачи, док хор и оркестар изводе почетне тактове ‘Интернационале’.“ Та сцена би, по њеном мишљењу, била најефектнији завршетак овог балета, у којем се управо велича револуционарна снага пролетаријата.¹²⁹⁸

¹²⁹³ Исто, 2-3.

¹²⁹⁴ Исто.

¹²⁹⁵ ДАМСПС, ф 84, д 10, бр. 443162, 5 управа, Меморандум, 19. 11. 1971.

¹²⁹⁶ „Арабеска са пушком“, *Политика*, 22. 11. 1971, 7.

¹²⁹⁷ Исто.

¹²⁹⁸ „Игра и револуција“, *Борба*, 19. 11. 1971, 13.

Штампа је писала и о великом интересовању публике за кинески балет за који се код тапкароша тражила карта више. Новинар „Политике“ оставио је занимљиво запажање о том интересовању: „Заинтересовало нас је да ли су посетиоци дошли ради кинеског балета или самих Кинеза. Већина, с којима смо разговарали, изјавила је да их, пре свега, интересују Кинези. Неки су одговорили да их занима и једно и друго. Само мањи број посетилаца интересовао се искључиво за балет.“¹²⁹⁹ Ово показује да је југословенска јавност Кинезе доживљавала више као егзотичне госте из далеке и енигматичне земље, а да је мањи интерес будила њихова уметничка понуда.

Какав је био пријем балета код југословенске публике, није могуће утврдити. Ипак, остао је сачуван став кинеског амбасадора, који се похвално изразио према југословенској публици речима да она разуме њихов револуционарни балет, пошто „Југославија има слично револуционарно искуство“.¹³⁰⁰ То је била једна од ретких прилика у којој се могло чути овако директно признање Југославији, односно признавање не само њене антифашистичке борбе, већ и револуционарне прошлости. Да је ово био званичан став потврђено је у разговору између представника ансамбла и југословенских новинара где је речено да је и „у Југославији слобода изборена оружјем, револуцијом, и отуд ми сада наилазимо на пуно разумевање и топао пријем код ваше публике.“¹³⁰¹ То није значило да су заборављене идеолошке разлике, за то ће бити потребно још неко време, али је учињен корак у правцу уважавања југословенског искуства.

Током гостовања десио се само један „инцидент“ када су Кинези, наводно на захтеве окупљених грађана у Сарајеву, почели да деле беџеве са ликом Мао Цедунга, међутим убрзо им је од представника Концертне дирекције БиХ поручено да је то „недозвољена пропаганда“.¹³⁰² То их је мало увредило, јер како су рекли, „нису дошли да врше било какву пропаганду“, међутим брзо су овај неспоразум оставили по страни. У питању је био изолован случај који није могао да поквари свеукупан позитиван утисак о турнеји.¹³⁰³

На крају, обе стране су биле задовољне посетом и поред свих проблема који су искрсли. Гостовање које је трајало неколико недеља, дало је прилику југословенској публици из различитих република да се упозна са једном далеком културом, а уједно је захваљујући медијској пажњи, учинило Кину видљивијом и присутнијом у југословенској јавности. Интересовање публике био је показатељ да је била жељна, ако не нужно самог уметничког садржаја, онда свакако могућности за упознавањем другачијих култура, посебно у мањим градовима у којима није било прилике да се често организују слична гостовања. Поред тога, посете попут ове виђене су и као прилика да се кинеским гостима приближи југословенско друштво и култура, па су са том сврхом организоване заједничке посете индустријским постројењима, али и музејима и културним установама.¹³⁰⁴

¹²⁹⁹ „Кинези интересантнији од балета“, *Политика*, 19. 11. 1971, 11.

¹³⁰⁰ ДАМСПС, ф 84, д 10, бр. 443162, 5 управа, Мемо 19. 11. 1971.

¹³⁰¹ „Уз револуционарне балете – и фолклор“, *Политика*, 19. 11. 1971, 12.

¹³⁰² ДАМСПС, ф 75, д 7, бр. 442196, Савезни завод за међународну научну, просветно-културну и техничку сарадњу, 24. 11. 1971, 2.

¹³⁰³ Да све није прошло глатко ни после завршетка гостовања, сведоче жалбе директора Југоконцерта Вељка Биједића, због губитака које је то предузеће остварило приликом организације тако великог и захтевног гостовања. Биједић је сматрао неправедним пребацавање главног финансијског терета на предузеће које је било обавезано да предузме организацију из политичких, а не из комерцијалних разлога, и због тога је тражио да се овом предузећу помогне од стране надлежних органа федерације. – АЈ фонд 465, ред. бр. 346, Културно просветна сарадња са азијским земљама, 18. 1. 1974.

¹³⁰⁴ У наредним годинама, Југославија је примила још неколико кинеских фолклорних трупа од којих је најзначајнија била посета у октобру 1975, ансамбла „Лјаонин“, који је гостовао у Београду, Титограду, Тузли и Сијеку. Програм који су понудили је био разноврстан, а извођене су традиционалне кинеске мелодије и савремене интерпретације. *Борба* је била импресионирана играчком дисциплином, и способношћу да цео ансамбл

Гостовање ансамбла „Иво Лола Рибар“ у Кини 1972.

Још у време док је кинески балет гостовао у Југославији, договорена је узвратна посета, односно одлазак КУД „Иво Лола Рибар“ у Кину наредне године.¹³⁰⁵ То је била најзначајнија културно-уметничка труппа коју је Југославија, са жељом да што боље презентује своје традиционалне уметничке домете, одлучила да пошаље у Кину. Програм је био састављен од хорских, фолклорних, оркестарских и солистичких тачака, а био је базиран на стваралаштву свих народа и народности и у том смислу репрезентативан. Посета је наишла на добар пријем у Кини, а претеривањима склони Кинези говорили су да је путем ТВ камера њихов наступ испратило „најмање 40 милиона гледалаца“.¹³⁰⁶ Није могуће утврдити да ли је заиста толико публике гледало наступ југословенског КУД-а, али је по извештајима публицитет заиста био велики. Кинеска штампа је гостовању такође дала доста пажње, проналазећи сличности између два народа у „борбеној прошлости“, „очуваним традицијама“ и „националној разноврстности Југославије“.¹³⁰⁷ За чланове ансамбла је била организована посета фабрикама и комунама, што ће бити пракса и за све касније групе и делегације, а свуда су их дочекивале пароле о пријатељству два народа. Кинези су знали како да покажу добродошлицу и срдачност. Иако је посета несумњиво допринела бољем упознавању Кинеза са југословенским традицијама и културним особеностима, јер је то била прва посета тог типа, нису је заобишли, бар интерни скандали. Непримереност и неодговорност у понашању председника КУД-а и вођа пута, Николе Радаша, била је заиста запањујућа. Он је прво мимо протокола повео своју жену на пут, да би онда мимо инструкција југословенске амбасаде затражио, добио и узео од кинеског домаћина три пута већу суму новца од понуђене за дневнице ансамбла, што је посебно оставило лош утисак на Кинезе, с обзиром да су чланови њиховог ансамбла одбили да приме иједан динар претходне године када су боравили у Југославији.¹³⁰⁸ Радашу је предочена сва озбиљност оваквог поступка, на шта се он бранио речима да је прихватио новац јер „треба да реши неке интерне проблеме ансамбла, и да је политички квалификован да доноси овакве одлуке“.¹³⁰⁹ Недораслост ситуацији коју је Радаш показао, одразила се и на незадовољство и недисциплину у самом ансамблу, па је тако долазило до разних проблема попут касног остајања до ујутру,

---

остави „утисак хомогеног тела“. Вредна дивљења била је чињеница да су научили по једну југословенску песму коју су отпевали „са музикалношћу која је одушевила препуно гледалиште у Великој дворани Дома синдиката. То се посебно односи са Ју Цу Тен, која је народну песму 'Босно моја' извела са свим преливима севдаха да би јој на осећању за овај музички стил могли позавидети и многи наши певачи.“ Југословенска штампа је била задивљена и интерпретацијом 'Бранковог кола', „које су кинески уметници извели тако аутентично да смо на тренутке помислили да је на сцени један од наших ансамбала.“ У одабиру баш „Бранковог кола“ Политика је видела жељу да додатно „продубе његов симбол братства међу народима.“ Било је речи и о „одушевљеним аплаузима“ и „скандирању“ публике. – ДАМСПС, ф 77, д 8, бр. 457483, Забелешка, 2. 12. 1975, 1; „Револуција као уметничко надахнуће“, *Борба*, 18. 11. 1975, 9; „Радосни дитирамб животу и раду“, *Политика*, 21. 11. 1975, 16.

¹³⁰⁵ Турнеја је обухватила три града (Пекинг, Тјенцин, Шенџен) у периоду 6-14. 8. 1972. Посета је уговорена преко Савезног завода за међународну, културно-просветну и техничку сарадњу чиме су оквири за даљу сарадњу са Кином на овом пољу почели да се институционализују. – ДАМСПС, ф 74, д 7, бр. 429698, Амбасада Пекинг, 15. 8. 1972, 1.

¹³⁰⁶ ДАМСПС, ф 74, д 7, бр. 429698, Амбасада Пекинг, 15. 8. 1972, 1.

¹³⁰⁷ Исто, 2.

¹³⁰⁸ ДАМСПС, ф 75, д 7, бр 435530, ДСИП, Нека запажања поводом гостовања КУД „Иво Лола Рибар“ у НР Кини, 9. 10. 1972, 5.

¹³⁰⁹ Исто.

пијанства, буке, итд. ССИП је редовно добијао извештаје о ситуацији у Кини и више пута је интервенисано како би се ситуација поправила, а турнеја успешно привела крају. Упућивана су упозорења да Кинези не прате само турнеју и наступе, већ и целокупно понашање југословенске делегације и да то има утицаја и на формирање њиховог мишљења о будућим гостовањима сличног типа.

И поред свих перипетија, гостовање је добро примљено и дошло је у важној фази развоја билатералних односа и врло живе међународне сарадње две земље, о чему је већ било речи. Радашево понашање је бацило сенку на, иначе успело, гостовање, али није урушило даље перспективе. Југословенска амбасада покушала је да умањи значај поменутих инцидентата приписујући их „неколицини из руководства“ саветујући да се тако и посматрају. У целини гледано, најважније је било да је сам ансамбл оставио „најпозитивнији утисак“, па је то требало да буде и коначна оцена.¹³¹⁰ О политичким импликацијама наведених проблема из доступних извештаја не може се извући неки свеобухватнији закључак и било би занимљиво видети како су Кинези доживели цео случај.

2.3.2. Сарадња у области ликовног стваралаштва

Сликарство се показало као посебно згодан медијум за пренос уметничке и идеолошке поруке. Уметнички израз у ликовном стваралаштву, посебно када је била реч о новом комунистичком сликарству, тражио је мало тумачења од стране посматрача. Пропагандни ефекат био је јаснији и видљивији но у неким другим уметностима, а масовност дистрибуције значила је да су те поруке стизале у најудаљенија места и породичне домове, заузимајући посебно и видно место у свакодневном животу појединца. Обе државе су имале развијену ликовну продукцију, и у овом периоду било је организовано више изложби, како у Кини тако и у Југославији, од класичног до модерног сликарства, од којих ћемо издвојити најважније.

Велика изложба савременог кинеског сликарства у Пекингу 1972.

Модерно кинеско сликарство претрпело је политичке утицаје, као и остале гране уметности развијане у овом периоду, што је значило да је морало да се прилагоди читавом низу захтева, у техничком и тематском изразу. Ново сликарство је промовисало, на првом месту, култ личности Мао Цедунга, а на другом, идеализоване пасторалне представе новог оптимистичног друштва, посвећеног пољопривредним радовима и индустријској производњи: „Таква дела обично наглашавају продуктивност колективног рада, али могу да се појаве и појединци како би послужили као позитивни узор, често приказани како херојски тријумфују над неповољним

---

¹³¹⁰ Исто.

временским условима за опште добро.¹³¹¹ Неки критичари сматрају да је овај стил, назван помпезно „револуционарни романти(ци)зам“, био тек мешавина хероизма новог доба, утопијских жеља и ситнобуржујских инетерса.¹³¹² Ипак, није му се могло оспорити да је одисао самопоуздањем новог времена. За осликавање лидера Маоа, било је важно да се испоштује посебна формула, „црвено, глатко и светлеће“, што је значило да је црвена боја морала да доминира, Маово лице је морало да буде глатко (да се не виде трагови коришћења четкице), и било је потребно створити утисак да је он извор светлости, која из њега илуминира ка осталом садржају на слици.¹³¹³ Као и остале гране уметности, и кинеско сликарство ће у време Културне револуције претрпети извесне корекције. На првом месту, приоритет ће бити дат неакадемском сликарству, односно сликарима радничког, сељачког и војничког порекла, у складу са познатом формулом.

Како би се савременом сликарству дало на значају, али и да би се промовисала позитивна достигнућа Културне револуције, одлучено је да се на 30. годишњицу Маових „Јенанских разговора“ у Пекингу организује велика изложба на којој би били приказани најважнији ликовни радови. Обим припрема превазишао је све раније изложбе. Задужени за организацију, обилазили су годину дана све провинције и различите културне установе, како би сачинили што целовитију и репрезентативнију колекцију која би промовисала главне идеолошке поставке садржане у ономе што се називало „Мисао Мао Цедунга“. Очекивано, највећи број радова одабраних за изложбу потицао је од аматера, сликара-наиваца, радничког, сељачког и војничког порекла. Но, стручној комисији, која је требало да изврши крајњу селекцију, било је јасно да је неопходно учинити одређене „корекције“ технички лоше изведених, иначе политички коректних, замисли. Организоване су групе младих професионалаца за „преправке“, чије задужење је било да (тајно) све проблематичне делове једноставно прераде.¹³¹⁴ Уз то, посебно је наглашено да ће предност имати дела која су славила патриотски допринос урбане омладине послате на село у циљу преваспитавања. На тај начин, требало је да се прикажу позитивни ефекти Маове кампање.¹³¹⁵

Изложене слике су биле најбољи репрезенти сликарског израза насталог као резултат рестриктивних захтева постављених пред културне делатнике од стране Ђианг Ђинг у време Културне револуције. Тешко је дефинисати тај идиосинкратични стил, одраз еклектичког укуса другарице Ђинг, али неки добри познаваоци кинеског сликарства рекли би да се ту у основи радило о „соцреализму, са одређеним аспектима народне уметности и западним елементима“, при чему су ови потоњи, можда зачуђујући, утицаји били објашњени глумачким почецима Ђианг Ђинг у „комерцијалној Меки“, Шангају, у међуратном периоду. Ђианг је уз то гајила и изразиту антипатију према традиционалној кинеској уметности, па су сва дела која су се у уметничком изразу ослањала на традиционални стил, била у немилости.¹³¹⁶

---

¹³¹¹ Кларк, Дејвид, „Револуција у визуелној уметности: кинеска уметност и искуство модернизма“, у: Луи, *Кинеска модерна култура...*, 305-306.

¹³¹² Ci, Lin, *The Art of Chinese Painting*, China International Press, 2006, 147.

¹³¹³ Andrews, *The Art of the...*, 48.

¹³¹⁴ Исто, 47.

¹³¹⁵ Andrews, Julia, *Painters and Politics in the People's Republic of China, 1949-1979*, University of California Press 1995, 353.

¹³¹⁶ Andrews, *The Art of the...*, 46.

Гостовање изложбе у Југославији 1973.

Југословенска публика је добила прилику да се упозна са савременим кинеским сликарством 1973. Изложба која је гостовала у Београду (у Дому ЈНА), била је скраћена верзија Велике изложбе савременог кинеског сликарства одржане у Пекингу, годину дана раније.¹³¹⁷ Изложба је пре Београда гостовала у Тирани и Букурешту, и то је уједно био први пут да је гостовала у иностранству после премијерне изложбе у Пекингу.¹³¹⁸ За две недеље, колико је трајала, посетило ју је око 15 000 гледалаца. То је била запажена бројка, у односу на неке раније изложбе, а рекордна дневна посета је износила и до 1500 посетилаца. Изложба је организована у време Првомајских празника, који су били прилика „да се и љубитељи ликовних уметности, који не живе стално у Београду, упознају са стваралаштвом кинеских уметника и аматера, радника, сељака и војника.“¹³¹⁹ Било је изложено укупно 76 дела (уља, графике, традиционалне, новогодишње слике¹³²⁰ и плакати).

Новинари „Политике“ имали су прилику за краћи интервју са задуженим „комесарима“, који су пратили изложбу. О стању у савременом ликовном стваралаштву им је речено да су после Културне револуције – „уметници у Кини, како професионални тако и аматери, следећи упутство које је дао председник Мао Це Тунг на саветовању о књижевности и уметности у Јенану, отишли су међу раднике, сељаке и војнике, да живе и раде заједно са њима, и да у својим ликовним остварењима представе тај живот и рад, као и живот и подвиге хероја.“ На питање новинара „Политике“, да ли су сада школовани ликовни уметници изједначени са уметницима-аматерима, са којима се заједно појављују на изложбама, одговорено је да „неки наши људи не могу да се школују на Академији, али и они у слободном времену уче, у Армији на пример, о вредности њиховог уметничког рада, а о њиховом наступању на изложбама одлучује стручни жири.“¹³²¹

Како у овом периоду није било интезивније културе размене, изложба попут ове јесте сматрана за велики догађај. После гостовања кинеског балета 1971, готово да није било неког значајнијег гостовања из Кине, а и политички односи су ушли у фазу смирења и смањених контаката. Не чуде онда речи Крста Булајић, домаћина испред Савезног завода, који је на отварању посебно подвукао значај изложбе за даљи развој културних односа две земље – „Ако се уметношћу стварају они посебни мостови који спајају народе, ма колико они били просторно удаљени једни од других, онда је сигурно да и ова изложба значи једну од спона које ће допринети бољем упознавању и даљем развијању културних и пријатељских веза наше земље и Кине.“¹³²²

Када су питању уметнички аспекти гостовања, њима се бавио критичар Стеван Станић који је у ликовном прилогу за *Борбу*, оставио неколико важних запажања. Поредио кинеско и

¹³¹⁷ На оригиналној изложби је било изложено 300 слика, а у Београду укупно 76. – „Ликовна уметност Кине после културне револуције“, *Политика*, 24. 4. 1973, 12.

¹³¹⁸ „Ликовна уметност Кине после културне револуције“, *Политика*, 24. 4. 1973, 12.

¹³¹⁹ „Београд: кинеска уметност пред 15.000 гледалаца“, *Политика*, 11. 5. 1973, 13.

¹³²⁰ „По древном кинеском обичају, пред нову годину, која је, по старом календару, падала у месецу фебруару, све породице су хитале да купе новогодишње слике које раде и професионалци и ликовни аматери. Основно обележје тих слика су једноставност тема, свежина и светли тонови у боји. Прадавно је веровање да ће новогодишња слика, окачена на зид собе, донети породици у тој години срећу и весеље.“ – „Слика за породичну срећу“, *Борба*, 24. 4. 1973, 9.

¹³²¹ „Ликовна уметност Кине после културне револуције“, *Политика*, 24. 4. 1973, 12.

¹³²² „Изложба као спона за упознавање два народа“, *Борба*, 25. 4. 1973, 11.

европско савремено сликарство, видео је квалитет у „кинеском грчевитом“ држању за вековну традицију у поређењу са европском сценом „прегрејаном“ новотарењима и „ефермерним лудостима“. „Можда је то, заиста, већ постала особина баш многољудних нација, тај вечити и контролисани поглед унатраг. Али, може се рећи и да је таква затвореност често успевала и да очува чистоту извора, са којом се увек може рачунати у привременим и сумњивим колебањима.“¹³²³ Станић је сматрао да изложба долази у правом моменту, „у време када се грађевина европоцентричне хијерархије у уметности, дуго затворене и довољне саме себи, љуља пред предстојећом ревизијом и атмосфером узајамног прожимања светских култура које траже и имају подједнако право на живот.“¹³²⁴ Сматрао је да је Кина, последња велика земља која се „открива“ свесна једне „опште светске климе у култури“. „А кад то учини тако велика земља, то значи и да је уметност у могућности да начини један велики корак“.¹³²⁵ Похвале ове врсте биле су показатељ да је југословенска културна јавност била жељна другачијих уметничких понуда и да се Кина са својом несумњиво јединственом културом, уклапала у те захтеве.

Када је реч о југословенским сликарима, и они су имали неколико запажених гостовања у Кини у овом периоду. Изложба „НОБ у делима ликовних уметника Југославије“ гостовала је у Пекингу у октобру 1973. Укупно су били приказани радови 56 аутора (35 уљаних слика и 25 графика) а међу њима радови Маријана Детонија, Крста Хегедушича, Василија Јордана, Фрање Мраза и др.¹³²⁶ Није најјасније због чега је дошло до извесних проблема у организацији, и на отварање није био позван дипломатски кор као у неким ранијим случајевима, а Кинези су у први мах одбили и да штампају каталог. Могуће је тражити повезаност између хронолошког преклапања изложбе са Јомкипурским ратом, током кога је дошло до већ објашњеног појачаног страховања Пекинга о приближавању Београда и Москве. Ипак, изложба је добила извесну медијску пажњу: „Овдашња штампа истиче да је изложба одразила херојску борбу југословенских народа за слободу и независност и допринела спознаји стваралаштва југословенских уметника и културној сарадњи две земље,“ преносила је Борба.¹³²⁷ О самој изложби, кинески функционери који су присуствовали отварању, рекли су да је била важна за „даље проширење наших веза на културном плану“, боље упознавање „наших пријатељских народа“ и „учвршћивање пријатељства“.¹³²⁸ Циљ изложбе је био да се два народа што боље упознају са „борбом, животом и стваралачким успесима југословенских уметника и народа.“¹³²⁹ Изложба је трајала две недеље и како је ТАНЈУГ пренео видело ју је око 50 000 људи,¹³³⁰ што није био занемарљив број ни за кинеске услове.

Но, истинска круна културне сарадње у овом периоду било је гостовање велике археолошке изложбе из Кине 1974. године.

---

¹³²³ „Откривање Кине“, *Борба*, 12. 5. 1973, 13.

¹³²⁴ Исто.

¹³²⁵ Исто.

¹³²⁶ „Југословенско сликарство у Пекингу“, *Борба*, 7. 10. 1973, 8.

¹³²⁷ „Педесет хиљада људи на нашој изложби у Пекингу“, *Борба*, 31. 10. 1973, 9.

¹³²⁸ ДАМСПС, ф 66, д008, бр. 44599, Делеша, Пекинг, 24. 10. 1973.

¹³²⁹ „Наше сликарство у Пекингу“, *Борба*, 18. 10. 1973, 9.

¹³³⁰ „Педесет хиљада људи на нашој изложби у Пекингу“, *Борба*, 31. 10. 1973, 9.

2.3.3. Велика археолошка изложба кинеских ископина 1974.

Значај изложбе и кинеска културна дипломатија

У сврху рехабилитације имица озбиљно нарушеног у време Културе револуције, посебно у западној јавности, кинеско руководство је донело одлуку да свету презентује културно наслеђе у виду археолошких артефаката из времена царске Кине. Изложба је требало да покаже ново лице Кине, која је само неколико година после борбе против „старог“ (старих обичаја, навика, културе и идеја),¹³³¹ успостављала избалансиранји однос према сопственом некомунистичком наслеђу. Уједно, изложба је требало да оповргне гласине и страхове да је током Културне револуције Кина уништила вредне археолошке експонате.¹³³² Не само то, већ је у каталогу изложбе штампаном у Кини, који је пратио изложбу, било наведено да су нове комунистичке власти биле најзаслужније за прилику коју је свет добио – да ужива у археолошким налазима из времена старе, презрене, феудале Кине: „Током Велике пролетерске културне револуције кинески археолошки радници, вођени револуционарном линијом друга Маоа и потпомогнути широким масама радника, сељака и војника, обавили су велики посао у очувању и ископавању културних објеката.“¹³³³ Намера је била двострука – да се покаже прогресивна улога Културне револуције, али и да се позивањем на наслеђе из времена древне Кине подвуче „значај кинеске цивилизације и њен вишемиленијумски континуитет.“¹³³⁴

Пажња коју је археолошка изложба кинеских ископина добила, како од стране посетилаца, тако и од медија, била је изузетно велика. Путовала је светом пуне две године (1973-1975), и за то време ју је видело укупно 6,5 милиона људи.¹³³⁵ После скоро деценије самоизолације, западна публика је са интересовањем дочекала једну изложбу светског значаја која је долазила из НР Кине. Очекивано, Југославија је била једна од земаља коју су Кинези одабрали да посете у склопу своје културне дипломатије.¹³³⁶ После месеци преговарања, резултат ће бити организовање најзначајнијег догађаја у оквиру кинеско-југословенске културне сарадње у целој деценији.

¹³³¹ Више код Fairbank J.K., MacFarquhar R., *The Cambridge History of China Vol. 15, part 2*, Cambridge University Press 2008, 547.

¹³³² Кинеска влада после главне рушилачке фазе Културне револуције (1966-1969), забранила је вандалске нападе и уништавање вредних предмета материјалне културе и оштећивање археолошких налазишта. – K. C. Chang, „Chinese Archaeology since 1949”, *The Journal of Asian Studies*, Vol. 36, No. 4 (1977), 626.

¹³³³ Hsia Nai, Ku Yen-wen, Lu Wen-kao, *New Archaeological Finds in China, Discoveries During the Cultural Revolution*, Beijing 1972; Заправо, изложба је презентовала богато наслеђе и резултате обимних археолошких истраживања, која су се спроводила од настанка НР Кине, па све до почетка 1970-их. Овај период се уједно сматра златним добом кинеске археологије. – Chang, *Chinese Archaeology...*, 626.

¹³³⁴ Радовић, Сања, *Гостовање изложбе археолошких ископина НР Кине у Југославији 1974*, Годишњак за друштвену историју, Београд 2015, 79.

¹³³⁵ Ту се заправо радило о две изложбе, сличног значаја и вредности, које су паралелно гостовале у Паризу, Лондону, Бечу, Стокхолму, Торонту, Вашингтону и Сан Франциску, односно у Токију, Кјоту, Букурешту, Београду, Мексико Ситију, Амстердаму и Бриселу. – Naquin, Susan, „The Forbidden City Goes Abroad: Qing History and the Foreign Exhibitions of the Palace Museum, 1974-2004”, *T'oung Pao, Second Series*, Vol. 90, Fasc. 4/5 (2004), 342-3.

¹³³⁶ Радовић, *Гостовање изложбе...*, 80.

Уговарање гостовања изложбе у Југославији

Први контакти у вези са гостовањем кинеских експоната почели су још 1973. године, после гостовања изложбе у Паризу.¹³³⁷ Трајали су укупно десет месеци, а дуго преговарање узроковали су делом проблеми око обезбеђења тако вредне изложбе, односно новчаних средстава које је требало обезбедити за гостовање, а делом компликован систем доношења одлука у Југославији који је захтевао више нивоа одлучивања, док су се у Кини одлуке попут ове доносиле на највишем врху и доста су се брже спроводиле.

Први предлог кинеске стране био је да Југословени покрију целокупне трошкове, што је укључивало даљи транспорт (следећа станица је била далеки Мексико!), као и трошкове целокупног осигурања изложбе на њеном путу. То је значајно превазилазило финансијске могућности Савезног завода за научну, техничку и просветно-културну сарадњу (који је био домаћин изложбе).¹³³⁸ На крају је договорено да југословенска страна покрије трошкове од Букурешта до Београда (одакле је изложба долазила), док би даље трошкове до Мексика сносили само у вредности (од) једне трећине.¹³³⁹ Висока вредности изложбе која је износила \$28 милиона,¹³⁴⁰ повлачила је за собом и високе трошкове осигурања (око \$700 000), што је био превелики терет за буџет Савезног завода. Због тога је предложено да се изложба не осигурава на класичан начин, већ да СИВ као политички орган да гаранцију да ће, у случају губитка или штете, надокнадити сваку потребну вредност, а да се, уз то, обавезе да ће током гостовања и транспорта бити предузете максималне мере безбедности и чувања.¹³⁴¹ То је на крају и било прихваћено. Један од занимљивијих услова кинеске стране био је да изложба, због њеног значаја, није смела да траје мање од два месеца,¹³⁴² што је додатно бринуло југословенску страну, која се већ осећала (пре)оптерећеном услед висине трошкова организовања изложбе овог обима.¹³⁴³

Сви наведени услови, успорили су југословенско реаговање на понуду да изложба гостује у Југославији, што је код Кинеза произвело незадовољство. Упозоравали су да су многе земље показале жељу да угосте кинеску изложбу и да су они, између осталих, дали предност Југославији, пре свега имајући у виду „потребу даљег развијања пријатељских односа између

¹³³⁷ ДАМСПС, ф81, д2, 47643, 18. 2. 1974, Пекин

¹³³⁸ ДАМСПС, ф81, д2, 456276, 5. 1. 1974.

¹³³⁹ Што је тада износило око 150 000 динара. – АЈ, Ф 465, ред. бр. 346, Информација у вези са одржавањем у нашој земљи „Изложбе археолошких ископина НР Кине“, 10. 2. 1974, 2.

¹³⁴⁰ Архив Народног музеја, Фонд Велике изложбе, бр. 80/3, 23. 1. 1974.

¹³⁴¹ АЈ, ф 465 ред. бр. 346, Информација у вези са одржавањем у нашој земљи „Изложбе археолошких ископина НР Кине“, 10. 2. 1974, 3.

¹³⁴² ДАМСПС, ф 81, д2, 45453, 5. 2. 1974.

¹³⁴³ Када се прешло на директно уговарање и прецизирање услова гостовања, испоставило се да није баш тако лако решити проблем осигурања, што је било очекивано имајући у виду (нематеријалну) вредност коју су експонати имали. Кинези су захтевали да се југословенски домаћин обавезе на надокнаду пуне вредности експоната (која је била наведена поред сваког појединачног артефакта и чинила саставни део споразума) у случају оштећења. Југословенска страна је захтевала да се то односи само на „трајна“ оштећења. На крају је договорено да ће југословенска страна надокнадити 50% вредности експоната у случају оштећења насталих услед дејства више силе, попут авионске несреће, рата или земљотреса. Кинези нису пристајали да се дефиниција прошири и на саобраћајни удес (услед нпр. диверзије), већ су остали непоколебљиви у инсистирању да то не представља вишу силу. – Радовић, *Гостовање изложбе...*, 84.

Југославије и Кине“.¹³⁴⁴ Југословенски амбасадор из Пекинга јављао је о међународном значају изложбе (до тада су је прихватили Француска, Енглеска, Јапан и Румунија, Аустрија, Шведска, Мексико, а у току су били преговори са Канадом, САД, Италијом и Белгијом),¹³⁴⁵ и инсистирао је да Југославија никако не сме да својим евентуалним нечињењем пропусти такву прилику. У једном тренутку, после неколико месеци преговарања, из Кине је стигло последње упозорење пред коначно одустајање од слања изложбе у Београд.¹³⁴⁶ То би свакако нанело немерљиву штету југословенско-кинеским односима и имало несагледиве политичке последице, имајући у виду политичко-пропагандни циљ саме изложбе на првом месту.

Кинези су и у овом случају, као и раније, у одуговлачењу југословенске стране, пре свега видели политичке. а тек онда евентуално техничке проблеме, који су кочили реализацију. Као што је већ споменуто, југословенски систем одлучивања у коме се сагласност тражила од читавог низа организација и надлежних институција, уз сву заузетост државних органа услед припреме доношења новог устава, несумњиво је утицала на пролонгирање одлуке. Коначно, Савезно извршно веће је на седници од 20. фебруара 1974. дало сагласност да се прихвати организовање изложбе и одобрење да се, са тим у вези, закључи посебан споразум између две владе, чиме су се преговори коначно привели крају и могло је да се пређе на још захтевнију реализацију.¹³⁴⁷

*Услови гостовања и припрема изложбе*¹³⁴⁸

Следећи проблем који се појавио био је на први поглед необичан, а тицао се назива изложбе. Званични назив је гласио „Изложба археолошких ископина Народне Републике Кине“, али су Југословени предложили да поред овога стоји и један краћи и једноставнији назив – „Стара уметност Кине“.¹³⁴⁹ Кинези су тешком муком пристали да се скраћени назив нађе у каталогу штампаном том пригодом, али никако на самом улазу у изложбени простор. Разлог за ово противљење је био, по свему судећи, то што се у скраћеном називу изостављало име Народне Републике Кине, док је југословенски предлог потенцијално носио призив величања царске Кине.¹³⁵⁰

Југословенска страна показала је велику политичку озбиљност у организовању изложбе, све са циљем да се избегну потенцијални проблеми. Знали су колико кинеска страна може бити осетљива на нека питања, па је тако дата инструкција да се води рачуна о употреби географских назива и да се по сваку цену избегне коришћење колонијалних термина попут Формозе (за Тајван) или Манџурије (за североисточну Кину), итд.¹³⁵¹ Требало је водити рачуна и о приказивању мапе Кине у каталогу изложбе, односно њених спорних граница са суседима. Препорука је гласила да треба избећи приказивање граница између Кине и СССР-а, односно Индије, због нерешених граничних спорова, и практично објавити само мапу централне Кине, уз

¹³⁴⁴ ДАМСПС, ф81, д2, 47643, Депеша, Пекинг, 18. 2. 1974.

¹³⁴⁵ ДАМСПС, ф81, д2, 47087, Депеша, Пекинг, 15. 2. 1974.

¹³⁴⁶ Исто.

¹³⁴⁷ АЈ, Ф 465 ред бр 346, Савезни секретаријат за унутрашње послове, VI управа, 27. 2. 1974, 1.

¹³⁴⁸ Изложба је трајала од 3. априла до 31. маја. – ДАМСПС, ф81, д2, 410939, 7.3. 1974, IX Управа

¹³⁴⁹ ДАМСПС, ф81, д2, 410939, 7.3. 1974, IX Управа

¹³⁵⁰ Радовић, *Гостовање изложбе...*, 83.

¹³⁵¹ ДАМСПС, ф81, д2, 412687, депеша, Пекинг, 15. 3. 1974.

оправдање да се приказују само они делови Кине где се налазе локалитети одакле потичу експонати.¹³⁵²

Друга важна препорука југословенске амбасаде у Пекингу се односила на извештавање. Друловић је препоручивао да се о изложби извештава „умерено“, како Кинези не би стекли утисак да је реч о „једностраном дивљењу само достигнућима древне Кине“.¹³⁵³ Требало је водити рачуна и о тадашњим приликама у Кини и оштрој идеолошко-политичкој борби која се водила између две струје (реч је била о кампањи „Борба против конфучијанизма“, прим. аут.). Друловић је саветовао да се у први план стави НР Кина и њене заслуге за очување историјског наслеђа, а тек онда значај археолошких ископина.¹³⁵⁴ Главна водиља у креирању југословенског приступа требало је да буду сами Кинези и начин на који су третирали ове налазе у Кини, па је домаћи приступ требало прилагодити логици попут оне да је „кинеска древна култура резултат стваралачких напора радног народа који је био грубо експлоатисан“, док су нова археолошка открића била важна за даља „научна истраживања социјалних прилика и друштвених односа у различитим периодима развитка кинеског друштва“¹³⁵⁵.

Дакле, закључак је био да су остаци древне културе били пре свега „доказ о експлоатацији“ која је постојала кроз различите фазе равоја кинеског друштва, што је све било у супротности са начином организовања друштвених односа у савременој Кини, „чиме је требало да се додатно повећају заслуге Народне Републике Кине.“¹³⁵⁶

Изложба и њена рецензија

Велика археолошка изложба кинеских експоната била је организована у Народном музеју у периоду од 3. априла до 31. маја¹³⁵⁷ и садржала је укупно 221 артефакт (чији распон је ишао од 5. в. пре н.е и периода „Пролећа и Јесени“ до времена династије Минг из 17. век н.е.). Укупан распон је износио фантастична 22 века. Међу најзначајнијим експонатима налазили су се посуда из гробнице принца Цаја из 5. в. пре н.е, затим златна круна откривена у гробници Тин (украшена рубинима и сафирима) и „Коњ у касу“ из времена династије Хан. Већина експоната су били оригинали,¹³⁵⁸ пронађени у царским и великашким гробницама (израђени од злата, сребра, бронзе, жада и процелана).¹³⁵⁹

У третману изложбе и гостима на отварању, посебно имајући у виду да је изложбу отворио заменик СИБ-а Антон Вратуша, видело се да јој је и у Југославији дат политички

---

¹³⁵² Исто.

¹³⁵³ Исто, 3.

¹³⁵⁴ Исто.

¹³⁵⁵ Исто.

¹³⁵⁶ Радовић, *Гостовање изложбе...*, 85.

¹³⁵⁷ Иако је првобитно било предвиђено да се изложба затвори 31. маја, на крају је донета одлука да се продужи до недеље 2. јуна, како би се посетиоцима из других делова Југославије оставио на располагању још један викенд и прилика да посете јединствену изложбу. – „Филм о археолошким ископинама у Кини“, *Политика*, 31. 5. 1974.

¹³⁵⁸ Ова информација је посебно значајана данас када се има у виду да неки од тада изложених предмета више немају дозволу да напуштају Кину због високе уметничке вредности. – *The Chinese Cultural Heritage Protection* - <http://www.wenbao.net/html/whyichan/64th/37tongbenma.htm> (приступљено 13. 3. 2020).

¹³⁵⁹ Детаљније о експонатима код Радовић, *Гостовање изложбе...*, 87-88.

значај.¹³⁶⁰ Поред високих политичких дужносника, на отварању се нашао велики број припадника из политичког, културног и јавног живота.¹³⁶¹ Још једном је била приметна намера „да се избегне било какво погрешно тумачење идеолошког прилаза значају и вредности кинеских ископина,¹³⁶² па су артефакти представљени као резултат прегалаштва кинеског народа, а не друштвено-економског система. То је нарочито дошло до изражаја у Вратушином обраћању у коме је нагласак стављен на историјски значај археолошких открића, уз изражавање захвалности кинеској влади на „откривању и очувању историјског наслеђа, које је настајало хиљадама година, враћајући нама и будућим генерацијама оно што је човек створио за човека“.¹³⁶³

Покровитељ изложбе био је београдски дневни лист *Политика* (који је био и коспонзор, односно покрио је трећину вредности изложбе)¹³⁶⁴, а заузврат је добио ексклузивно право на снимање експоната и репродукцију насталог материјала.¹³⁶⁵ Током целокупног времена трајања изложбе, *Политика* је на својим страницама рекламирала изложбу, укључујући и стављање информације о отварању изложбе на насловну страну, што је била реткост за уређивачку политику тог времена која је примат давала политичким темама.

Југословенска штампа је била пуна хвале за изложене артефакте. „Политика“ је хвалила вештину кинеских мајстора, њихов смисао за хармонију и савршенство израде.¹³⁶⁶ Наводила је да рукотворине кинеских мајстора представљају ремек-дела у малом и да немају парњаке у делима мајстора других цивилизација. Посебно су издвајали куп чувара у белом порцелану, који је био доказ да су још у шестом веку Кинези почели да производе потпуно бели порцелан што је представљало нову етапу у производној техници овог материјала. Због свега тога, позивали су грађане да обавезно искористе „јединствену и непоновљиву“ прилику за упознавање са мајсторствима старих уметника.¹³⁶⁷ *Борба* је наводила да је реч била о најрепрезентативнијем културном догађају последњих деценија,¹³⁶⁸ а о самим изложеним уметнинама и уопште кинеској уметности су писали су да је „тешко схватљива“ за европског посматрача који није био навикнут на тако „висок степен уопштавања“.¹³⁶⁹ Наглашавано је да је главна вештина кинеских мајстора била синтеза – „користећи главне особине реалног света, а притом изостављајући сувишне детаље истицале су се есенцијалне особине модела и тако му се давала нова идеја“.¹³⁷⁰ Циљ изложбе био да је посетиоцима приближи не само уметничке вредности Кине, већ и „духовне вредности“, а ритам покрета сведених фигура био је ритам живота, како је надахнуто је извештавала *Борба*.¹³⁷¹ Изложбу су пратили и други садржаји па су тако биле организоване

¹³⁶⁰ Током трајања изложбе формиран је и посебан почасни одбор у који су ушли Џемал Биједић, председник СИБ-а, Милош Минић, потпредседник СИБ-а, Антон Вратуша, и др. – в. *Изложба археолошких ископина у НР Кини*, каталог Народног музеја 1974.

¹³⁶¹ Кинеску страну су на отварању представљали Ву Чунгчао, директор Гугонг музеја (музеја Зобрањеног града), главни заступник експоната, као и кинески амбасадор у Југославији, Џан Хајфен. – „Уметност као знак пријатељства“, *Политика*, 4. 4. 1974.

¹³⁶² Радовић, *Гостовање изложбе...*, 86.

¹³⁶³ „Уметност као знак пријатељства“, *Политика*, 4. 4. 1974.

¹³⁶⁴ АНМ, бр 80/10, март 1974.

¹³⁶⁵ АЈ ф465, ред. бр. 346. 7. 3. 1974. Народни музеј Београд

¹³⁶⁶ „Културни догађај деценије“, *Политика*, 30. 3. 1974, 11.

¹³⁶⁷ Исто.

¹³⁶⁸ „Видљиви свет у синтетизованој форми“, *Борба*, 20. 4. 1974.

¹³⁶⁹ Исто.

¹³⁷⁰ Радовић, *Гостовање изложбе...*, 87.

¹³⁷¹ „Видљиви свет у синтетизованој форми“, *Борба*, 20. 4. 1974.

пројекције документарних археолошких филмова, а неке организације, као на пример „Центротурист“, давале су свима заинтересованима попусте на улазнице.¹³⁷²

Што се тиче интересовања југословенске публике за изложбу, оно јесте било велико, али по свему судећи ипак испод очекивања. *Политика* је тако преносила да је за нешто више од месец дана изложбу посетило око 35 000 заинтересованих посетилаца, што је у просеку чинило око хиљаду посетилаца дневно.¹³⁷³ То можда не звучи као мали број, али када се узме у обзир да су све београдске гимназије, бројни радни колективи и месне организације, као и многе школе из централне Србије организовале колективне посете, утисак је био да изложба није привукла много пажње обичног света, иако ју је завредила својом културно-уметничком вредношћу.¹³⁷⁴ Можда је томе дорпинела и чињеница да тадашњи председник републике Тито није успео да посети изложбу, иако је добио позив из Народног музеја више пута.¹³⁷⁵ Разлози су највероватније били и политичке природе, али треба имати у виду и да је у то време председник Тито био заузет припремом 10. Конгреса СКЈ, као и доношењем новог устава СФРЈ.¹³⁷⁶ Ипак, изложбу је посетио други човек у држави, Џемал Биједић, тадашњи председник СИБ-а.

Што се тиче утисака обичних грађана, за њих смо ускраћени, будући да је књига утисака, једини историјски извор који би у пуној мери посведочио о доживљају изложбе од стране југословенских грађана који су имали прилику да је посете, изгубљена. Зато је још вреднији запис из штампе о „одушевљењу југословенских грађана“, посебно кинеских студената српско-хрватског језика.¹³⁷⁷ Укупан број посетилаца није сачуван у архиву Народног музеја, мада из извештаја неколико дана после затварања изложбе може се видети да је процена била да је око 60 000 грађана видело изложбу,¹³⁷⁸ што је остављало просек од хиљаду грађана дневно. На крају гостовања, изложба је затворена без много помпе, и отишла је на своју даљу турнеју.¹³⁷⁹

Велика археолошка изложба је била несумњиво важан догађај у кинеско-југословенској културној сарадњи. Омогућила је ближе упознавање кинеске културе од стране југословенских грађана и подстакла је интересовање домаће јавности за теме везане за Кину. У наредним годинама доћи ће до повећања броја заинтересованих студената за учење кинеског језика, а просветна и културна сарадња ће почети убрзано да се развијају.¹³⁸⁰

¹³⁷² „Вечерас у Народног музеју отварање кинеске изложбе“, *Политика*, 3. 4. 1974, 16.

¹³⁷³ „Уметничко благо значајне древне цивилизације“, *Политика*, 9. 5. 1974.

¹³⁷⁴ Исто; Да се овде није радило о спонтаном интересовању видимо из писма у коме се директор Народног музеја Владимир Кондић обраћа републичком Секретаријарту за науку и образовање и где их моли да дају препоруку свим школама на територији СР Србије. Користио је аргументе да се ту не ради само о изложби која је имала несумњив културни значај већ је уједно била и „манифестација пријатељства са НР Кином.“ – АНМ, бр. 80/36, 27. 3. 1974

¹³⁷⁵ АНМ, бр. 80/1974.

¹³⁷⁶ Радовић, *Гостовање изложбе...*, 89.

¹³⁷⁷ „О Кини нашим језиком“, *Борба*, 4. 5. 1974.

¹³⁷⁸ Радовић, *Гостовање изложбе...*, 89.

¹³⁷⁹ С обзиром да је било доста речи о трошковима изложбе, није на одмет споменути да су укупни приходи музеја остварени током изложбе износили 1 110 713 динара, док су расходи били 494 270 динара. Зарада је износила дакле преко 600 000 динара. – АНМ бр 625/32, 7. 7. 1974. Преглед остварених прихода и учињених трошкова за прво полугође 1974.

¹³⁸⁰ Радовић, *Гостовање изложбе...*, 90.

2.3.4. Југословенски и кинески филм пре „Валтера“

Сарадња у области филма после обнове дипломатских веза, започела је са емитовањем првог кинеског филма на ФЕСТ-у 1973. Ипак, све до 1977. г. и емитовања филма „Валтер брани Сарајево“ у Кини, сарадња у области филмске уметности је била оскудна и лимитирана политичким тренутком, али и идеолошким резервама кинеске стране према југословенском систему. Убрзо по успостави односа, односно 1972, откупљен је једино филм Неретва¹³⁸¹ (за интерно приказивање), о чијој рецепцији не знамо ништа више. У наредним годинама, Кинези ће откупити још неколико филмова, пре свега, „Сутјеску“ и „Ужичку републику“, али тек од 1977. кинеско тржиште ће бити отворено за југословенски филм и тада ће почети интензивнија сарадња између две кинематографије.

Филмска уметност у Кини

У Маовој Кини, у складу са познатом Лењиновом максимумом да је „филмска уметност најважнија од свих“,¹³⁸² филм је био виђен као важан трансмитер партијске политике и едукативно средство за широке народне масе. То је уједно био најбржи начин да се и у најудаљенијим деловима Кине, становништво упозна са новим вредностима и идеалима.¹³⁸³ Примарни циљ филмске индустрије током 1950-их био је да легитимише ауторитет Комунистичке партије Кине.¹³⁸⁴ Тада настаје оно што неки аутори називају „кинески револуционарни филм“, који је првенствено био фокусиран на слављење хероја и хероина из Маове ере и који је одликовала засебна револуционарна естетика. Централни херојски наратив требало је да (пре)обликује свест маса и да послужи пропагандним интересима нове кинеске државе.¹³⁸⁵ Теме и идеје презентоване у филму биле су строго дефинисане и требало је да буду у служби социјалистичке изградње. Филмски ствараоци морали су да прате јасну партијску линију, што је често значило презентацију дисторзиране и претеране, или чак измишљене стварности.¹³⁸⁶ У филмску продукцију се улагало доста новца да би у време Културне револуције филмска уметност дошла у ступицу. У периоду од три године (1967-1969), није био снимљен ниједан играни филм.¹³⁸⁷ После 1969, када је дошло до унутрашње стабилизације, наставило се и са снимањем филмова, али у знатно скромнијем обиму.¹³⁸⁸ У време Културне револуције не само да се није улагало у филм већ су многи режисери и филмски ствараоци били елиминисани и уклоњени, односно присилно пресељени на село ради преваспитавања, а неки су

¹³⁸¹ ДАМСПС, ф 76, д 25, бр. 45395, 5 управа, 16. 2. 1972.

¹³⁸² <https://www.marxists.org/archive/lenin/works/1922/jan/17.htm>

¹³⁸³ Zhiwei Xiao, Yingjin Zhang, Yingjin Zhang, *Encyclopedia of Chinese Film*, Routledge 1999, 22.

¹³⁸⁴ Yu, Hongmei, *The Politics of Images: Chinese Cinema in the Context of Globalization*, A doctoral dissertation, University of Oregon, 2008, 62.

¹³⁸⁵ Ka Yee Chan, Jessica, *Chinese Revolutionary Cinema: Propaganda, Aesthetics and Internationalism 1949–1966*, I.B. Tauris 2019, 2.

¹³⁸⁶ Xiao, Zhang, Zhang, *Encyclopedia of...*, 25.

¹³⁸⁷ У овом периоду снимани су само сценски документарци (wutai yishupian), односно извођења „узорних“ револуционарних опера и балета. – Wang, Zhuoyi, *Revolutionary Cycles in Chinese Cinema, 1951–1979*, Palgrave Macmillan US 2014, 175.

¹³⁸⁸ До 1966, снимљена су укупно 603 филма, да би у периоду 1970-73. било снимано свега 2-6 филмова годишње. Током 1960-их укупно је снимљено 260 филмова, а 1970-их чак 2775, највећи део после 1976. – Xiao, Zhang, Zhang, *Encyclopedia of...*

и смртно страдали.¹³⁸⁹ У оваквом односу према филмској уметности лежали су главни разлози зашто у првих неколико година развоја југословенско-кинеских односа није било могуће остварити значајнији сарадњу у области филма.

Када је реч о ставу према страном филму, од времена свог настанка па до раскида са СССР-ом, Кина је била фокусирана готово искључиво на совјетски филм одакле је црпела своје артистичке и идеолошке узоре.¹³⁹⁰ Упркос Културној револуцији, Кина је наставила да увози стране филмове, али се то сводило на мањи број филмова из „братских“ социјалистичких земаља (С. Кореје, Румуније, Албаније и С. Вијетнама). Иако је западни филм, првенствено амерички, био забрањен за јавно приказивање практично од самог почетка (односно до Корејског рата), а совјетски филм нешто касније од почетка 1960-их, високи партијски функционери и филмски радници блиски режиму у целом периоду су имали привилегију да гледају ове филмове на приватним пројекцијама.¹³⁹¹ То правило се односило и на југословенски филм све до 1977.¹³⁹²

И поред тога што није постојала ближа сарадња, постојале су сличности између две кинематографије, које је вешто уочио Дејан Косановић, филмски критичар и добар познавалац кинеског филма. Он се бавио анализом веза и сличности између кинеске и југословенске кинематографије, па је тако понудио следеће поређење између првих филмова снимљених у Кини и Југославији, „Кћери Кине“ и „Славице“. „Кћери Кине“ је била прича о младој сеоској девојци која се прикључила партизанима, пошто су Јапанци спалили њено село, док се „Славица“ такође придружује партизанима после избијања рата, бива заробљена од стране окупатора и на крају херојски гине. Главни лик у „Кћери Кине“ – „крз борбу прераста у револуционара и на крају херојски гине приликом једног окршаја с непријатељем. Овај први кинески филм неодољиво подсећа на нашу „Славицу“, за шта и постоје дубоки разлози. И југословеска и кинеска кинематографија су израсле из револуционарних околности, па је и логично да су се и у једној и у другој средини филмски радници у првом тренутку окренули ка најнепосреднијој борбеној прошлости.“¹³⁹³ Ово је у складу да ранијим наводима о сличностима у начину на који су две културне политике креиране, па ни тематска преклапања ове врсте, чак ни висок степен подударности, не треба да представљају изненађење.

„Седокоса девојка“ на ФЕЕСТ-у 1973.

Први кинески филм приказан на ФЕЕСТ-у¹³⁹⁴ (1973), и уједно први филм приказан у Југославији од обнове дипломатских односа, био је филм „Седокоса девојка“¹³⁹⁵. Реч је била о

¹³⁸⁹ James Wicks, „Cinema in China,” in: Linsun Cheng (Ed.), *Berkshire Encyclopedia of China*, Berkshire Publishing Group LLC, 2009, 400.

¹³⁹⁰ Више о совјетском утицају на кинески филм, видети код: Bernstein, Thomas P., Li Hua-Yu (eds.), *China Learns from the Soviet Union 1949- present*, Lexington Books 2010, 421-3.

¹³⁹¹ Xiao, Zhang, Zhang, *Encyclopedia of...*, 71.

¹³⁹² То су били тзв. неісан раіп, филмови који су били намењени само за интерно гледање. Привилегију да гледају ове филмове имали су партијски и политички лидери, односно специјалисти из области културе. Контрола је почела да попушта после 1976, када је и ширем кругу заинтересованих дат приступ овој богатој колекцији. –Gao, Dan, „From Pirate to Kino-eye: A Genealogical Talen of Film Re-Distribution in China“, in: Johnson, Matthew (Ed.), *China's iGeneration: cinema and moving image culture for the twenty-first century*, Bloomsbury 2014, 128.

¹³⁹³ Дејан Косановић, „Кинеска кинематографија јуче, данас, сутра“, *Филмограф*, број 10, 1978, 78.

¹³⁹⁴ Кина ће учествовати и на ФЕЕСТ-у 1975. са филмом *Битка на реци Ташахе* (1975), „Извиђање преко реке Јангце“ (1976).

једном од најзначајнијих кинеских филмова насталих после револуције и у складу са „црвеним револуционарним каноном“. Снимљен већ 1950, на бази старог фолклорног наратива, прилагођен новом времену и вредностима, нудио је тематску слојевитост која се сударала са идеологизованим једноставношћу поруке коју је слао – решење за све проблеме је била Комунистичка партија Кине. Судбина обичног човека представљена је кроз лик сеоске девојке (Си Ер – Xi'er), коју отац због дугова предаје велепоседнику на чијем имању ради, после чега, од туге и срамоте, извршава самоубиство. Мрак феудалне Кине симболизован је кроз полуропски положају у који Си Ер доспева и у коме трпи физичко и сексуално злостављање од стране господара, чиме се подцртавала тежина класне раслојености у предреволуционарном друштву. Локални сеоски младић, као персонификовани трачак наде и светлости у неравноправном и репресивном систему, ипак је класно инфериоран и стога, у складу са каноном – логично, бива осујећен у покушају да спаси Си Ер из канџи велепоседника-злостављача. Једног дана, Си Ер успева да умакне са феудалчевог имања, после чега се годинама скрива у пећини недалеко од села. Као последица свих недаћа које су је задесиле, коса јој је скроз побелела, што је полако преводи у легенду, па локални сељани почињу да је доживљавају као „седокосог духа“. Истинско ослобођење доживеће тек са појавом Комунистичке партије, чијој борби се одмах придружује, што ће јој убрзо „чудесно“ вратити природну боју косе. „Партији су приписиване скоро натприродне моћи које могу да излече сваку патњу“, ¹³⁹⁶ чиме се заокружује наратив који води ка суштинској трансформацији, јер „старо друштво је претварало људско биће у духове, а ново друштво враћа духове у обличје људских бића“. ¹³⁹⁷ Метафорички, на овај начин су били представљени милиони експлоатисаних кинеских сељака од стране феудалних земљопоседника, а крај филма је уједно био свечано обећање да ће сељаци имати бољу и светлију будућност у новој комунистичкој Кини. ¹³⁹⁸ Слика је једноставна у својој дихотомности. Наратив је линеаран, а порука свима разумљива, недвосмислена. ¹³⁹⁹ „Седокосу девојку“ је Кина често слала у иностранство и у овом периоду филм је био приказан у више од 30 земаља. ¹⁴⁰⁰ У Југославији се, после премијерног приказивања, у наредним годинама више пута нашао пред југословенском публиком, али каква је била рецепција тешко је утврдити. Оно што је несумњиво, јесте да је била реч о пропагандном филму и јасној поруци која је сигурно могла да буде лако разумљива и просечном југословенском гледаоцу. ¹⁴⁰¹

Када је реч о југословенском филму у Кини, пре приказивања „Валтера“ Кинези су показали интересовање за још неколико југословенских филмова. Поред „Неретве“ (1972), у Кини су три године касније приказана још два филма – „Сутјеска“ и „Ужичка република“. Но, и пре но што је стигла до Кине, „Сутјеска“ је изазвала контроверзе. Наиме, пре приказивања на ФЕСТ-у 1974, из кинеске амбасаде су упутили протест због једног броја сцена у филму које им се нису допадале. Прва замерка се односила на реплику – „Има их као Кинеза“ за групу надирућих немачких војника, што су сматрали посебно увредљивим. Реплику су схватили као хуљење и поређење кинеског народа са немачким фашистима. „Наш глумац, партизан, човек из

¹³⁹⁵ ДАМСПС, ф 66, д 008, бр. 44903, Информација, 6. 2. 1973, 2.

¹³⁹⁶ Yu, *The Politics of Images...*, 69.

¹³⁹⁷ Исто, 64.

¹³⁹⁸ Исто.

¹³⁹⁹ Приликом превођења у балетску представу (које је гостовала у Југославији 1971, о чему је већ било речи) дошло је до тематског прилагођавања, изостављањем најрепресивнијих епизода. Више о томе код: Shuqin Cui, *Women Through the Lens, Gender and Nation in a Century of Chinese Cinema*, University of Hawaii Press 2003, 65-66.

¹⁴⁰⁰ Chan, *Chinese Revolutionary Cinema...*, 153.

¹⁴⁰¹ Интересантно је да се у каталогу београдског ФЕСТ-а, поред описа филма, нашло место и за Маов цитат – „Ми захтевамо јединство политике и уметности, јединство садржине и форме, јединство револуционарне политичке садржине и што савршеније уметничке форме. Уметничка дела којима недостаје уметничка вредност, ма колико била политички прогресивна, ипак су без снаге“. – ФЕСТ, каталог, Београд 1973, „Седокоса девојка“, 39.

народа, није употребио такву компарацију у неком погрдном смислу, већ да би изразио масовност односно бројност непријатељских снага које су надирале¹⁴⁰², гласило је објашњење ССИП-а упућено кинеској амбасади. Уз то, „Босна филм“, као продуцент, упутила је чак званично извињење уз појашњење да никоме није било на памети да „врећа пријатељски кинески народ“, већ је била реч о поређењу које је „одомаћено у српском језику у одређеном смислу“.¹⁴⁰³ Више основа је имала притужба на сцене у којима један партизан изговара реплику да ће „видети своје Кинешчиће“, као и када један бивши морепловац, говорећи о Кини каже да „Кинези једу псе“. Из ССИП-а су објашњавали пред кинеским амбасадором да је реч о изразима који немају увредљиво значење међу Југословенима.¹⁴⁰⁴ Кинезима је посебно тешко пало то што се филм приказивао у многим страним земљама, па су некако дошли до закључка да се због наведених реплика може употребити у антикинеске сврхе.¹⁴⁰⁵ Колико су озбиљно пришли овој ситуацији показује упућени демарш кинеске амбасаде у Београду, који је у финалу резултирао избацивањем сцене „има их као Кинеза“ из копије која је приказана југословенској публици на ФЕСТ-у 9. фебруара 1974. Није јасно да ли је југословенска јавност икада приметила ову цензуру.¹⁴⁰⁶

Наредне године, „Сутјеска“ ће заједно са „Ужичком републиком“ ипак стићи до Кине. Оба филма су била приказана поводом 30-огодишњице прославе победе над фашизмом. Међутим, као што је већ наведено, ови филмови нису били намењени јавном приказивању већ искључиво за интерне пројекције кинеских партијских функционера. Ту се сасвим извесно радило о цензурисаној верзији. Првој пројекцији су присуствовали заменик МИП-а, заменик Генералштаба, председник удружења пријатељства са страним земљама и други високи функционери из разних министарстава и институција.¹⁴⁰⁷ Југословенска амбасада је преносила да им се „Ужичка република“ нарочито свидела, посебно сцене у којима се говорило о општенародном карактеру народноослободилачке борбе, и да је ту идентификација била већа, јер су правили паралеле са својим искуствима и колаборацијом Чанг Кајшека.¹⁴⁰⁸ У оцени „Сутјеске“ су били знатно хладнији, што је вероватно било у вези са ранијим проблемима са овим филмом. Вест о емитовању оба филма пренели су *Женмин Жибао* и *Синхуа*, са нагласком да су приказани у част 30. годишњице победе над фашизмом. То је било једино веће помињање југословенског филма у кинеској јавности све до 1977. и првог јавног приказивања „Валтера“ о чему ће бити речи у једном од наредних поглавља.¹⁴⁰⁹

¹⁴⁰² ДАМСПС, ф 81, д 7, бр. 4151, ССИП, Забелешка, 4. 1. 1974, 1.

¹⁴⁰³ ДАМСПС, ф 81, д 7, бр. 47321, ССИП, Забелешка, 12. 2. 1974, 1.

¹⁴⁰⁴ ДАМСПС, ф 81, д 7, бр. 41415, ССИП, Забелешка, 14. 1. 1974, 5.

¹⁴⁰⁵ ДАМСПС, ф 81, д 7, бр. 4151, Забелешка, 4. 1. 1974, 1.

¹⁴⁰⁶ Проблем са филмом Сутјеска задовољавајуће је решен, изостављен текста о Кинезима у копијама за будућу дистрибуцију. – ДАМСПС, ф 82, д 10, бр. 424067, Информација о НР Кини и југословенско-кинеским односима, 15. 7. 1974, 11.

¹⁴⁰⁷ ДАМСПС, ф 77, д 10, бр. 418961, Депеша, Пекинг, 13. 4. 1975, 2.

¹⁴⁰⁸ Исто, 1.

¹⁴⁰⁹ Жеља југословенске амбасаде је била и да се из Југославије пошаље већи број документарних филмова који би говорили о 30-годишњем развоју социјалистичке Југославије. Није познато да ли је удовољено овом захтеву, али он је изражавао потребу за већом пропагандном активносту, јер су могућности за пропаганду преко кинеске телевизије, радија и штампе, биле „готово искључене“. Управо су манифестације попут ове биле скоро једина прилика да се отвори простор за пласирање већег броја информација о Југославији у Кини. – ДАМСПС, ф 77, д 6, бр. 416498, Депеша, Пекинг, 27. 2. 1975, 1.

2.4. Сарадња у области образовања (1969-1976)

Размене студената између Кине и Југославије.

Разорни ефекти Културне револуције можда су се највише осетили управо у области образовања, где су довели до суспендовања нормалног рада Универзитета и других образовних и научних институција на неколико година, што је оставило страшне последице по кинеско друштво и читаве генерације младих људи. То се одразило и на могућности сарадње у области високог школства са другим државама. Југославија је одмах по успостављању дипломатских односа (1970) испитивала могућности слања групе својих студента у Кину, који би научили језик и упознали се са посебностима кинеског друштва, али и били подршка бржем развоју политичких односа. Тада је овај предлог одбијен речима да приоритет имају „кинески студенти са села, из фабрике и армије“, у складу са познатом формулом из времена Културне револуције, те да нису у могућности да примају стране студенте, па самим тим ни југословенске.¹⁴¹⁰ Биће потребне пуне три године да се подстигне договор о размени прве групе студената, и то тек пошто је почела нормализација рада кинеских универзитета.

Специфичности кинеске образовне политике

У склопу концепта класне борбе у време Културне револуције, Мао је започео и борбу против образовног естаблишмента што је резултирало најрадикалнијом реформом у кинеском образовном систему у целом 20. веку.¹⁴¹¹ Била је то његова лична револуција унутар револуције. Мао је пре политичке каријере био учитељ и бавио се образовном проблематиком већи део свог револуционарног живота. Револуцију у образовању је дуго најављивао и сматрао је посебно важном. „Образовање је било барометар класне борбе“,¹⁴¹² речи су Џанг Чунђаоа, једне од најпроминентнијих политичких фигура у време Културне револуције, изузетно блиског Маоу, које су недвосмислено осликавале образовну политику вођену у то време.¹⁴¹³ Уосталом, Културна револуција је почела на универзитету и оставила разорне последице по кинески образовни систем. Иако је несумњиво да је од самог почетка имала шире политичке мотиве, први удар је био усмерен на „буржоаске елементе“ у партијским и академским структурама на

¹⁴¹⁰ ДАМСПС, ф 108, д 6, бр. 440417, Савезна комисија за културне везе са иностранством, Забелешка, 14. 10. 1970, 2.

¹⁴¹¹ Репер, *Radicalism and education reform...*, 381.

¹⁴¹² Исто, 466.

¹⁴¹³ Џанг Чунђао био је један од припадника касније озлоглашене „четворочлане банде“.

Пекиншком универзитету.¹⁴¹⁴ Као што је приказано у уводном делу, млади људи су постали ударна песница Маове борбе за превласт унутар партије, што је паралисало кинески образовни систем на неколико година. Рад на универзитетима је био под блокадом, студенти су послати на село да стекну искуства у практичном раду, после чега је било предвиђено да се врате и наставе своје студије. Овако радикалан приступ читаве генерације је оставио практично без могућности да се нормално школују; то време неки аутори исправно називају „расипничким годинама принудне доколице“,¹⁴¹⁵ за милионе кинеских омладинаца.

Нормализација рада на универзитетима се одвијала споро и постепено – од 1970, када су почели први уписи на факултете,¹⁴¹⁶ па све до 1972-3, када је на већини факултета упостављен какав-такав систем и ред. Управо су ту лежали разлози зашто је Кина почела да показује интересовање за сарадњу у области високог школства са Југославијом тек од 1973, када су започеле и прве размене студената између две земље. Успостављање реда на универзитетима није донело крај проблемима. Напротив, тада је започео нови реформски талас познат као „револуција у образовању“, ослоњен на Маове идеје изречене у време најрадикалније фазе Културне револуције.¹⁴¹⁷ Главни носиоци ових идеја били су, очекивано, радикално леви елементи који ће касније бити означени као „четворочлана банда“.¹⁴¹⁸ Суштина реформе коју су пропагирали била је у спајању интелектуалног и физичког рада,¹⁴¹⁹ и омогућавања непривилегованим класама да студирају на факултетима. Нове генерације студента су приказане формулом „радник-сељак-војник“, што се односило на преовлађујуће класе којима је сада било доступно високо образовање.¹⁴²⁰ У овој формули су се крили и важни критеријуми по којима је упис вршен.¹⁴²¹ Кинески образовни систем из времена пре Културне револуције је сматран за последње упориште буржоаских вредности промовисаних кроз елитистички систем селекције и подучавања, посебно оличен у тзв. „кључним школама“, које су нудиле најбоље образовање, али и биле резервисане само за класу привилегованих.¹⁴²²

---

¹⁴¹⁴ На самом почетку Културне револуције, донете су две важне одлуке које су се тичале образовања. Прва од 13. јуна означила промену уписне политике и одложила упис у следећи семестар, а друга је била још чувенија тзв. „Одлука у 16 тачака“ (из августа 1966), у којој су дате главне смернице у ком правцу треба развијати револуционарни жар, а посебно су биле важне оне које су се тичале образовања – „Важан задатак Културне револуције је да трансформише образовни систем и начин на који се подучава. Буржоаски интелектуалци не смеју више да доминирају (тачка 10). – Pepper, *Radicalism and education reform...*, 355-7.

¹⁴¹⁵ Исто, 393.

¹⁴¹⁶ Исто, 387.

¹⁴¹⁷ Суштина Маове образовне реформе је најбоље приказана у директиви објављеној у People's Daily у јулу 1968: „И даље је неопходно да универзитети постоје, ту пре свега мислим на факултете природних наука и инжењерства. Како год, од највеће важности је да се скрати дужина трајања студија, револуционише образовање, а пролетерска политика постави на водеће место (...) Студенти би требало да буду одабирани међу радницима и сељацима са практичним искуством, и требало би да се врате производњи после неколико година учења.“ – Saywell, William G., „Education in China Since Mao“, *The Canadian Journal of Higher Education*, Vol. X-1, 1980, 3.

¹⁴¹⁸ Реформу је формално водила Група на науку и образовање, којом је председавао већ споменути Џанг Чунђиао. Главне полазне тачке на којима је Група заснивала свој рад су биле тзв. „Два запажања“, изречена у време Културне револуције од стране Мао Цедунга: 1) првих 17 година (1949-1966) образовањем је господарила буржоазија, и 2) огромна већина интелектуалаца има капиталистички поглед на свет. – Pepper, *Radicalism and education reform...*, 467.

¹⁴¹⁹ Примера ради, у најрадикалнијој фази (1974-76) студнети два највећа универзитета, Пекиншког и Ђингхуа, провели су већи део године ван кампуса, у раду на пољима. – Saywell, *Education in China...*, 6.

¹⁴²⁰ Почетком 1970-их су тако око 90% студената на Пекиншком универзитету чинили сељаци, радници и војници. – Chandra, Nirmal Kumar, „Education in China From the Cultural Revolution to Four Modernisations“, *Economic and Political Weekly*, Annual Number May 1987, 129.

¹⁴²¹ Pepper, *Radicalism and education reform...*, 467.

¹⁴²² Chandra, *Education in China...*, 128.

По Маовој препоруци уведени су и неакадемски критеријуми за упис као што је мишљење Револуционарног комитета и радно искуство у комунама, фабрикама или служење у армији. Тако су факултете могли да упишу и они који нису матурирали, али су имали вишегодишње радно искуство.¹⁴²³ Реформа је укључивала и смањење броја година које је било неопходно провести на студијама, са четири (или пет) на три, као резултат велике потребе за новим школованим кадровима, који су Кини недостајали,¹⁴²⁴ али и смањење градива, по неким проценама за око 50%.¹⁴²⁵

Сви гласови, а било их је, који су се супротстављали овој политици, били су минимизирани, угушени и на њих је одговарано појачавањем пропаганде. Покушај да се уведу пријемни испити за факултете, заустављен је 1973. пропагандном кампањом базираном на искуству једног младића из Лјанониг провициније¹⁴²⁶ који није знао да одговори ни на једно питање на улазном тесту за факултет, па је послао писмо у коме је, између осталог, написао да није поштено слати младе људе на село, а онда од њих очекивати знање на пријемном испиту.¹⁴²⁷ Покушај враћања стандарда за упис на факултете, био је и апел професора са Ћингхуа универзитета у ком су се жалили да неки студенти не знају чак ни да читају! Период од 1973-1976. биће обележен борбом „против струје“ (fan chaoliu), односно новог таласа „регресије“ и покушаја повратка у оквире система какав је постојао пре 1966.¹⁴²⁸ Такво стање ће остати све до Маове смрти када ће Денг Сјаопинг започети нову реформу у склопу политике „Четири модернизације“, крајем 1970-их.

Прве размене студената између Кине и Југославије

У таквим околностима Југославија и Кина су започеле своју сарадњу на пољу образовања и научне сарадње. Она ће у овој фази бити ограничена разликама у две образовне политике и последицама кинеског експерименталног приступа образовању, који је кочио ближу сарадњу. Прва иницијатива за размену студената стигла је са кинеске стране, у јануару 1973, када је из Пекинга дошао предлог да пошаљу две девојке за учење српскохрватског језика у Југославију. Неколико месеци касније, из Пекинга је стигао захтев за повећањем квоте на десет места, и што је још важније, после вишемесечних преговарања, коначно су показали спремност да исто

---

¹⁴²³ Saywell, *Education in China...*, 5.

¹⁴²⁴ Колико је био запуштен систем високог образовања, сведочи и рапидно смањење броја студената, па је тако у 1974. на Пекиншком универзитету било свега 5000 студената (на осмомилонски град). Поред Пекиншког, постојао је још и Ћингхуа универзитет где су се изучавале техничке науке где је студирало око 7000 студената. – ДАМСПС, ф 83, д 378 (6), бр. 445603, ССИП, Информација о Универзитету у Пекингу, 24. 9. 1974, стр. 4.

¹⁴²⁵ Процена се ослањала и на Маову директиву из 1964. изречену на Пролећном фестивалу: „Градиво треба преполовити на пола.“ – Pepper, *Radicalism and education reform...*, 403.

¹⁴²⁶ Младић се звао Џанг Тишенг (Zhang Tiesheng) и његов случај је најефикасније пропагандно искоришћен, иако није био усмањен. Неки други су довели до трагедије, као што је био случај Џанг Јућин (Zhang Yuqin), која је у јулу 1973, предала празан папир на полагању свог завршног испита. У протестном писму написала је да је она Кинескиња и да може да буде добра револуционарка без познавање научних основа. Непосредно потом, извршила је самоубиство. – Pepper, *Radicalism and education reform...*, 470.

¹⁴²⁷ Saywell, *Education in China...*, 6.

¹⁴²⁸ Pepper, *Radicalism and education reform...*, 474.

толико студената приме из Југославије.¹⁴²⁹ После 18 година, биће то први пут да је Југословенима омогућено да студирају у Кини.

Из Југославије је у јесен 1973. на студије кинеског језика у Кину кренула је прва група студената.¹⁴³⁰ Од стипендиста се захтевало да прво уче језик годину дана у Пекингу, а затим да наредне 3 или 3,5 године студирају на изабраном факултету. У Кини им је био обезбеђен студентски дом и исхрана. Додатна стипендија, односно новац којим су слободно располагали, износила је 100 јуана. Договорено је да свака страна плаћа све трошкове примљених студената (осим пута), као и да свака страна сноси трошкове својих студената, односно да трошкови буду реципрочно бесплатни.¹⁴³¹ Сви захтеви су одговарали Југословенима, сем старосне границе (Кинези су предложили да се ограничи на доб од 18 до 23 године), за коју су веровали да је сувише ниско постављена (у наредном периоду биће подигнута за неколико година).

Услови у којима су југословенски студенти живели и радили, нису били на задовољавајућем нивоу, барем у поређењу са оним које су имали у својој земљи.¹⁴³² Иако је југословенска амбасада преносила да су уопштено били задовољни, у то је тешко поверовати ако се има у виду да је, по истим тим извештајима, грејање било слабо и да није било топле воде, и све то у децембру месецу.¹⁴³³ Други важан проблем биле су мале кинеске стипендије, од свега 100 јуана. Југословенска амбасада је урадила пресек трошкова и закључак је био да са тим новцем не могу да се покрију ни основни трошкови живота. Само за храну у дому неопходно је било издвојити 80 јуана, лична хигијена и прање постељине и веша износили су 10-15 јуана, месечна карта за аутобус је била 4 јуана. Стипендија је практично покривала само ове најосновније трошкове, а студенти су остајали без џепарца који би им омогућио да купе себи књиге, школски прибор, одећу, обућу, као и за научне екскурзије које су се редовно организовале (и које су коштале 35 јуана). Југословенска амбасада у Пекингу је ургирала да би због свега наведеног, а узимајући посебно у обзир и тешке климатске услове (на које су се и сами жалили), југословенским студентима требало обезбедити додатне стипендије од бар 50 долара месечно од стране југословенске владе.¹⁴³⁴ Ситуација је изгледа била толико тешка да се из амбасаде апеловало и наглашавало да њихов останак на студијама директно зависи од

---

¹⁴²⁹ Од јануара до јуна, дошло је до мањих проблема у преговорима око квота и реципроцитета, који је по свему судећи био последица несређеног стања у Кини. Из Кине је, после упућивања захтева да њихови студенти дођу у Југославију, стигао одговор да они још увек нису били спремни да прихвате југословенске студенте, пошто је у Кини у току била „реформа образовања“, о којој је већ било речи. У Београду су били изненађени оваквим објашњењем, јер је најмање што су очекивали био реципроцитет по питању студентске размене. Посебно је сматрано за неприхватљиво објашњење да немају капацитете да приме двоје југословенских студената у моменту када је покренута шира сарадња и размена са студентима из других држава и када су, примера ради, примили двеста студената само из Замбије и Танзаније (додуше, треба рећи да је ово било у вези са великим кинеским пројектом изградње пруге између ове две државе). У исто време, отворили су квоте за пријем студената из Француске, Италије и В. Британије, па је било важно даље инсистирати разрешењу овог питања и не пропустити тренутак да се и за југословенске студенте обезбеди бар неколико стипендија. – ДАМСПС, ф 66, д 008, бр. 42750, Депеша, Пекинг, 18. 1. 1973.

¹⁴³⁰ Двоје је било из АП Војводине (Иштван Јаник, Мишчевић Душанка), двоје из СР БиХ (Муфтић Кемал, Дрина Фадета), један из СР Србије (Ђорђевић Зоран), један из СР Хрватске (Бранко Мерлин) и СР Македоније (Верка Јованова). У 1974, придружиће им се и Никола Радонић (СР Хрватска), чиме ће мала заједница Југословена бројати осам чланова. – АЈ фонд 465, Савезни завод, Попис 4, Специјализација у Кини, ред. бр. 616, Југословени на студијама у Кини

¹⁴³¹ ДАМСПС, ф 67, бр. 378.3, бр. 433126, Депеша, Пекинг, 6. 8. 1973, 1.

¹⁴³² О тим данима, кратке белешке је оставио и Бранко Мерлин, један од седморо студената који су тада студирали у Кини. Видети код: Merlin, Branko, *Nedosanjana Kina I*, Zagreb 2012, 334-353.

¹⁴³³ ДАМСПС, ф 67, д 378.18, бр. 452072, Депеша, Пекинг, 3. 12. 1973.

¹⁴³⁴ ДАМСПС, ф 83, д 378 (5), бр.48504, Депеша, Пекинг, 22. 2. 1974, 1.

решавања овог проблема. Када је ово питање покренуто у једном од разговора са представницима кинеске амбасаде у Београду, добили су ноншалантан одговор да „стипендисти треба да живе веома скромно у оквиру средстава којима располажу“.¹⁴³⁵ Ту се се кинески и југословенски појмови о скромности грубо разилазили.

Други важан проблем који је искрсао био је последица различитих републичких политика према матичним студентима, што се негативно одразило на статус мале академске заједнице Југословена у далекој Кини. Тако је нпр. Македонија одлучила да додели додатну стипендију својој студенткињи, што је лоше прихваћено од стране осталих студената који нису имали ову погодност; опет, неке републике су дале својим студентима повратне карте за летовање у Југославији, док друге то нису учиниле; неки студенти су добили дневнице по доласку, док други нису, итд. Југословенска амбасада у Пекингу је указивала на ове неправилности и упорно је тражила да се уједначи политика стипендирања и третирања југословенских студената у Кини.¹⁴³⁶ Не треба мислити да је то била специфичност третамана студената који су се одлучили на студије у Кини, већ пре аномалија и неправилностиу функционисању југословенског федералног система којима су били изложени и студенти на студијама у другим државама.

Када је реч о условима студирања, југословенски студенти су током четири године боравка у Кини имали право само на један повратак како би провели летњи распуст у Југославији, односно могли су да се врате у земљу после прве две године студија. Републичке одлуке ни по овом питању нису биле уједначене, па су двојица студената из АП Војводине, добили авионске карте већ после годину дана, али су одлучили да их не искористе у знак солидарности са осталим колегама.¹⁴³⁷ Да би ствар била још гора, појавила се информација да постоји могућност да се студентима укине ово право „плаћеног коришћења годишњег распуста у земљи“, односно препоручено је да остану све четири године у Кини без повратка у Југославију, што је наишло на оштро негодовање југословенског амбасадора у Пекингу. Друловић је сматрао да би ова мера изузетно негативно утицала на психолошко стање студената, којима је и овако било тешко због одвојености од породица коју су трпели. „Они просто нису у стању да издрже у Кини четири или пет година, колико трају студије, и да за то време ниједном не оду у земљу. Желимо да посебно нагласимо да наши студенти у Кини живе у изузетно тешким условима, у готово потпуној изолацији од спољног света, под притиском једне сталне и интензивне индоктринације, што све заједно с обзиром на њихову младост оставља неизбежно одређене трагове. Зато одлазак у земљу представља за њих неопходну духовну и физичку рекреацију коју не може заменити никакво друго решење“¹⁴³⁸ – звучао је (не)намерно драматично Друловић.

Како се ово питање није касније појављивало, студентима је вероватно омогућен распуст после две године. Стални проблем са редовношћу исплате стипендија и даље је био присутан, па се дешавало да неким студентима стипендије касне по више месеци. Друловић је упорно морао да опомиње државне органе да буду ревноснији приликом исплата, јер су се студенти ионако налазили у деликатним материјалним приликама и свако кашњење их је изузетно погађало.¹⁴³⁹ Овај проблем никада није решен, али је зато одлучено да Југославија додатно финансира своје студенте у Кини прво са додатних 50 долара, а касније, од 1976. са 100 долара, колико је одлучено да добијају сви студенти као допуну кинеских стипендија.¹⁴⁴⁰

¹⁴³⁵ ДАМСПС, ф 77, д 7, бр. 423836, забелешка, 19. 5. 1975, 2.

¹⁴³⁶ ДАМСПС, ф 83, д 378 (5), бр.48504, Деша, Пекинг, 22. 2. 1974, 2.

¹⁴³⁷ ДАМСПС, ф 78, д 17, бр. 410624, Деша, Пекинг, 28. 2. 1975, 1-2.

¹⁴³⁸ ДАМСПС, ф 78, д 17, бр. 423073, Деша, Пекинг, 9. 5. 1975, 1-2.

¹⁴³⁹ ДАМСПС, ф 78, д 17, бр. 410624, Деша, Пекинг, 28. 2. 1975, 1-2.

¹⁴⁴⁰ АЈ фонд 465, ред. бр. 616, Специјализације у Кини, Повећање додатка на стипендије наших студената у НР Кини, 16. 6. 1976.

Када је реч о југословенским интересима, они су били искључиво политичке природе. То се види из докумената у којима се наглашава да није сврсисходно упућивати у Кину студенте који би се бавили изучавањем фискултуре (било је више кандидата који су се пријавили за овај програм), већ како налажу „практичне политичке потребе“, пре свега студенте историје, филозофије и литературе, ради бољег упознавања кинеског друштва.¹⁴⁴¹ Посебно је из југословенске амбасаде апеловано да се пошаљу млађи кадрови из ССИП-а и спољне трговине за учење језика. На крају студенти који су отишли у овом периоду изучавали су првенствено језик и друштвене науке, знатно „практичније“ студије од фискултуре, и многи од њих биће ангажовани у каснијим годинама у пословима који су се тicali директне сарадње са Кином и оствариће запажене каријере.¹⁴⁴²

Занимљиво је да већ 1975. у интерним извештајима ССИП-а наилазимо и на упозорење, да иако несумњиво постоји интерес за школовањем синолога, „сматрамо да не би требало правити хиперпродукцију ових кадрова. Неопходно је врло пажљиво испитати наше потребе и могућности и у складу са тим одговарати на понуде Кинеза.“¹⁴⁴³ О каквој хиперпродукцији је била реч на самом почетку размене студената, прве после скоро две деценије, није најјасније. Поред тога, било је у контрадикцији са неким другим инструкцијама, које су стизале директно од Милоша Минића, тадашњег савезног секретара за иностране послове, који је заговарао даље слање Југословена у Кину, „с обзиром на веома ограничен број кадрова, познаваоца Кине и кинеског језика“.¹⁴⁴⁴ То је већ звучало далеко логичније и утемељеније, узимајући у обзир да је Југославија тада имала веома мали број синолога. Минић је у разговорима са Кинезима често подвлачио интерес Југославије за великим бројем младих људи који би познавали кинески језик и културу, јер су само на тај начин везе између две земље могле да се суштински унапреде.¹⁴⁴⁵

Кинески студенти у Југославији

Отприлике у исто време када су Југословени отишли у Кину, у Југославију је стигла и прва група од 13 кинеских студената. То је било преко договорене квоте од десет места, али у

---

¹⁴⁴¹ ДАМСПС, ф 67, д 378.3, бр. 436563, Депеша, Пекинг, 3. 9. 1973.

¹⁴⁴² Бранко Мерлин је одмах по дипломирању био запослен у југословенској амбасади, где се налазио на позицијама од аташеа до трећег саветника (укупно 4 године). После се вратио у Југославију, где је радио као преводилац, уређивао је књиге о кинеској култури и цивилизацији, помагао око организовања кинеских изложби у Загребу, писао је предговоре за каталог, писао је о кинеској књижевности за Лексикон светске књижевности (у издању Лексикографског завода, у Загребу), преводио је кинеску поезију, водио је Секцију за оријенталистику Хрватског филолошког друштва (уредник за синологију у оквиру Bibliotheca orientalis). Био је дописник Хине од 1994. до 1998. Душана Мишчевић је после завршених студија у Кини, отишла у САД где је докторирала на Колумбија универзитету, Њујорк. Ту је заједно са супругом Питером Квонгом, социологом и професором азијско-америчких студија, написала књигу „Chinese America: The Untold Story fo America’s Oldest New Community“, о искуству кинеских заједница у Америци од првих досељеника до савременог доба. Бави се превођењем са кинеског. Иштван Јаник је једини остао да живи у Кини и постао је успешан у пословно-банкарском сектору. Кемал Муфтић је остварио најзапаженију дипломатску каријеру. Од 1980-их је био новинар „Ослобођења“, а до 1990-их улази у политику. Био је амбасадор у Данској, Литванији, Индији, Ирану и Француској. Остаје нејасно зашто није никада добио позицију у Пекингу, с обзиром да говори кинески језик. Никола Радонић је постао врстан преводилац са кинеског класичне кинеске поезије. Зоран Ђорђевић је постао саветник за економске послове у амбасади у Пекингу. О Верки Јованов и Дрини Фадети није било могуће пронаћи податке.

¹⁴⁴³ ДАМСПС, ф 77, д 18, бр. 448, Извештај, Пекинг, 31. 7. 1975, 33.

¹⁴⁴⁴ ДАМСПС, ф 88, д 23, бр. 437328, Депеша, Пекинг, 2. 7. 1976.

¹⁴⁴⁵ ДАМСПС, ф 83, д 388 (8), бр. 445533, ССИП, Белешка, 20. 8. 1974, 2.

Београду нису правили проблем око тога. Појавили су се пак неки други, реалнији проблеми. Испоставило се да је начин на који су организоване студије српскохрватског језика био презахтеван и преобиман за кинеске потребе. Дужина студија од пет година (годину дана припремног учења језика и четири године редовних студија), за Кинезе је била предугачка и захтевали су да студије језика не трају дуже од две-три године. Сматрали су беспотребним изучавање историје, социологије и других предмета који су одузимали време за учење језика, наглашавајући да су политичке и економске потребе захтевале брже школовање стручњака за језик и преводаца са српскохрватског. Стога су предложили да се организује посебан студијски програм у трајању од две године специјално за кинеске студенте, који би био искључиво фокусиран за изучавање језика. За Југословене је овакав захтев био не само неприхватљив већ и увредљив – „Ми не желимо да дипломе које страни грађани стекну у Југославији буду само формални папир, сличне онима које су издавале бивше колонијалне метрополе, тзв. афричке дипломе, већ одраз стварно стеченог знања по утврђеном програму који важи и за оспособљавање југословенских стручњака.“¹⁴⁴⁶ Из кинеске амбасаде је поручено да за њих диплома нема претерани значај и да им је најважније да се стручњаци за језик што пре оспособе за рад. Уосталом, ни они страним студентима нису издавали дипломе већ „документ о завршеним студијама на кинеском и енглеском језику.“¹⁴⁴⁷ Ту су више но игде друге дошле до изражаја разлике између два система. Промене које је претрпео кинески образовни систем у време Културне револуције и после, наметале су другачију логику и динамику у приступу високом образовању, што Југословенима није било непознато, али их није учинило пријемчивијим на кинеске захтеве. Кинеска намера да и стране образовне политике прилагоде себи и својим потребама, показивала је рефлексну непрагматичност која је још увек тражила своје место у новом свету.

Југословени су упорно инсистирали да је кориснији шири приступ у изучавању језика, јер су сматрали да је важно је за стране студенте важно и упознавање са југословенском друштвом, а не само изучавање језика. Сматрано је и за нерационално и финансијски сувише оптерећујуће организовање посебне наставе само за кинеске студенте, па је предложено да буду упућени у више педагошке школе, а не на факултете.¹⁴⁴⁸ Настава би им била мање оптерећење, а опет би се упознали са „југословенском стварношћу, а не само научили језик“. После прве генерације којој је организован специјални програм, касније се прешло на праксу упућивања кинеских студената на Педагошке више школе.

Што се тиче стипендија кинеских студената, испоставило се да је њихов статус био бољи, (у Југославији су кинески студенти добијали 1000 динара), односно да им је, по подмирењу истоветних трошкова које су имали Југословени у Кини, остајало око 600 динара џепарца. Поред тога, примали су додатних 600 динара годишње за књиге и прибор. Такође, двократно током студија примали су додатну накнаду у вредности од 2 300 динара за набавку одеће и обуће, а за студијска путовања по Југославији добијали су 70 динара дневно.¹⁴⁴⁹

¹⁴⁴⁶ ДАМСПС, ф 83, д378 (5), бр. 46892, Забелешка, 19. 2. 1974, 2.

¹⁴⁴⁷ ДАМСПС, ф 77, д 7, бр. 423836, Забелешка, 19. 5. 1975, стр. 2.

¹⁴⁴⁸ ДАМСПС, ф 78, д 17, бр. 421973, Депеша, Пекинг, 14. 5. 1975, 1.

¹⁴⁴⁹ ДАМСПС, ф 83, д 37, бр. 49693, ССИП, Информација, 28. 2. 1974.

Већ после првих размена, дошло је до застоја у сарадњи. Овог пута, кривица се није могла пребацити само на кинеску страну. Иако интересовање међу југословенским студентима није било велико, ипак је постојало, па се неискоришћеност стипендија 1974. и 1975. приписивала пре делом слабој обавештености, а делом касном пристизању кинеских понуда, с обзиром да нису биле синхронизоване са југословенским уписним роковима.¹⁴⁵⁰ Показаће се да ни представници република и покрајина нису показивали интерес за кинеске стипендије, „за разлику од стипендија већине западних и појединих социјалистичких земаља, где због великог интересовања тешко долази до разговора о расподели,“ и да нису расписивали редовно конкурсе за Кину, иако су се заинтересовани ђаци упорно јављали Савезном заводу за међународну научну и просветно-културну сарадњу распитујући се за кинеске стипендије.¹⁴⁵¹ Недостатак интереса код републичких и покрајинских органа објашњен је високим трошковима кинеских стипендија, односно обавезом да се обезбеде авионске карте приликом одласка и повратка, за један долазак на распуст, плус исплатама додатних стипендија од 50/100 долара).¹⁴⁵² Стагнација у области размене студената није била у складу са прокламованом политиком ближе сарадње са Кином, као ни са привредним односима који су били у успону. „Због тога сматрамо, а то је мишљење и Амбасаде СФРЈ у Пекингу и ССИП, да је неопходно да се предузме хитра акција да се обезбеди што већи број кандидата за студије и специјализације у НР Кини“, била је препорука Крста Булајића, директора Савезног завода.¹⁴⁵³

Примећено је и да су Кинези покушавали да постигну вештачки реципроцитет, па су тако и они смањивали број послатих студента, иако је интерес (али пре свега бројност кинеске популације) утицао на то да квоте са њихове стране буду премашиване. Из Југославије је тако тек после три године, односно 1976. отишло још троје студената (на изучавање кинеског језика, историје и филозофије). Тако је укупно у овом периоду у Кину отишло једанаестеро Југословена,¹⁴⁵⁴ док је у Југославију у истом периоду дошло 19 кинеских студената и сви су изучавали језике.¹⁴⁵⁵

Универзитетска сарадња пре 1976.

Имајући у виду све изречено о стању у кинеском образовању у претходној деценији, није било зачуђујуће што није постојала сарадња између кинеских и југословенских универзитета, нити је био потписан споразум о сарадњи било која два факултета све до кључних промена 1980. Но, и пре тога, постојали су контакти између два универзитета. Размењене су две делегације између Београдског и Пекиншког, у 1974. и 1975. Прва је у посету дошла делегација са Пекиншког универзитета¹⁴⁵⁶ у јесен 1974. Како се Пекиншки универзитет, заједно са осталим

¹⁴⁵⁰ ДАМСПС, ф 83, д 378 (5), бр. 443264, Депеша, Пекинг, 10. 9. 1974.

¹⁴⁵¹ АЈ Фонд 465, ред. бр. 119, кл. ozn. 67.1, ред. бр. пред. 1-12, Стипендије за редовне студије и специјализације у НР Кини, 14. 7. 1976, 1.

¹⁴⁵² АЈ фонд 465, Попис 5, ред. бр. 119, кл. ozn. 67.1, Забелешка, 13. 10. 1976, 2.

¹⁴⁵³ АЈ Фонд 465, ред. бр. 119, кл. ozn. 67.1, ред. бр. пред. 1-12, Стипендије за редовне студије и специјализације у НР Кини, 14. 7. 1976, 2.

¹⁴⁵⁴ АЈ фонд 320, Савезни комитет за науку и културу, 50-76, Предлози за даљи развој просветно-културне сарадње између СФР Југославије и НР Кине, новембар 1977, 1.

¹⁴⁵⁵ АЈ фонд 320, 64-93, Савезни комитет за науку и културу, Информација, 27. 4. 1977, 1.

¹⁴⁵⁶ Посета је организована од 25. септембра до 2. октобра 1974, а предводили су је потпредседник Револуционарног комитета Пекиншког универзитета Гуо Цунглин, директор Одељења за међународне везе при

универзитетима у земљи, налазио „у процесу трансформације и прилагођавања савременим потребама Кине“, како је појашњено, делегација са Пекиншког универзитета није имала овлашћења да склапа другорочне споразуме, нити да преговара о конкретним областима сарадње. Распитивали су се уопштено за југословенско искуство, посетили су неколико факултета¹⁴⁵⁷ и једино што су могли јесте да поднесу извештај о свему што су видели Револуционарном комитету Универзитета, који је имао сва овлашћења за доношење конкретних одлука.¹⁴⁵⁸ То је донекле разочарало Југословене, који су од сваке посете из Кине очекивали, стицао се утисак, више но што је то било реално у датом тренутку. Задуженима у ССИП-у су била позната ограничења у оквиру којих је Кина наступала, али и даље и због тога нису инсистирали на ономе што је у датом моменту било немогуће.

Југословени су добили прилику да се ближе упознају са свим специфичностима кинеског система високог образовања, у време посете југословенске делегације Пекингу ради закључења Споразума о научној и техничкој сарадњи у јесен 1974. Тада је делегација посетила и Цингхуа Универзитет у Пекингу и разговарали су са потпредседником Револуционарног комитета, који су се тада налазили на челу образовних институција. Објашњено им је да суштина реформи образовног система било успостављање везе између теорије и праксе, умног и физичког рада. Физички рад са радницима и сељацима постао је саставни део процеса високошколског образовања. Циљ је био да се студенти и професори упознају са начином живота најширих слојева и да на тај начин учествују у класној борби.¹⁴⁵⁹ Реформа је довела и до непосреднијег контакта између наставника и студената. Раније пре Културне револуције студенти нису смели да износе своје мишљење и примедбе, већ су морали да послушно усвајају све што долази од наставника. Сада су и, како је то представљено са кинеске стране, биле омогућене дискусије између студената и професора.¹⁴⁶⁰ Објашњено је и како се вршила селекција студената.¹⁴⁶¹

Пекиншком универзитету Ни Менгсунг, и др. Делегацију је примио ректор БУ Јован Глигоријевић, а у одвојеним посетама примили су их представници владе, као и директор Савезног завода за културну просветно у научно-техничку зарадњу, као и преставници разних факултета. – ДАМСПС, ф 83, д 378 (6), бр. 454428, Извештај о боравку делегације Универзитета у Пекингу на Београдском универзитету, 11. 11. 1974, 2.

¹⁴⁵⁷ Академици из Пекинга су се највише интересовали за могућности изучавање језика, али и за факултете где су се школовали инжењери у различитим областима (попут Машинског, Рударско-геолошког, Природно-математичког). – ДАМСПС, ф 83, д 378 (6), бр. 454428, Извештај о боравку делегације Универзитета у Пекингу на Београдском универзитету, 11. 11. 1974, 2.

¹⁴⁵⁸ Можда нису постигнути неки значајнији резултати, али разлику између Југославије и Кине у том тренутку можда је добро сумирао коментар једног од чланова кинеске делегације, који је приликом посете Робној кући „Београђанка“, прокоментарисао: „Па, ово је већ комунизам!“, - импресиониран оним што види. – ДАМСПС, ф 83, д 378 (6), бр. 454428, Извештај о боравку делегације Универзитета у Пекингу на Београдском универзитету, 11. 11. 1974, 5.

¹⁴⁵⁹ АЈ, ф 320, Савезни комитет за науку и културу 52-78, Извештај о посети југословенске делегације за научно-техничку и културно-просветну сарадњу НР Кине, новембар 1974, 23.

¹⁴⁶⁰ Исто, 24.

¹⁴⁶¹ „Прво, млади људи који заврше средњу школу, а који су претходно провели 2-3 године на физичком раду у комунама или фабрикама, изражавају жељу за настављањем образовања, а потом се пријаве разматрају у најширем кругу људи у комунама и фабрикама у којима су радили. Уколико „маса“ позитивно оцене његове радне способности, политичку свест и однос према радницима и сељацима, а затим то потврди и руководство (Револуционарни комитети), кандидатура се доставља Универзитету, који потом проверава способност кандидата. Од свих компонената најважнија је препорука маса. Оваквом процедуром пријема на Универзитет, која је установљена у време Културне револуције, постигло се да су студенти који су дошли на Универзитет проверили своје квалитете кроз заједнички рад са сељацима и радницима и претходно стекли практична искуства, што им помаже да се након завршетка студија могу одмах уклопити у производни процес, за шта им је раније требало две-три године.“ – АЈ, ф 320, Савезни комитет за науку и културу 52-78, Извештај о посети југословенске делегације за научно-техничку и културно-просветну сарадњу НР Кине, новембар 1974, 24.

Студије су биле у потпуности бесплатне и скраћене су на 3-3,5 године (раније су трајале 5-6). Обавезни предмети су били филозофија, политичка економија и историја КП Кине (без обзира шта се студирало).¹⁴⁶² „Пре реформисања наставе на Универзитету су предавали само професори, док сада наставу држе и студенти, а повремено се позивају и радници и сељаци који држе предавања о својим искуствима,¹⁴⁶³ што је издвојено као позитивно достигнуће.

О реформи је детаљније говорено и приликом посете делегације Београдског универзитета које је 1975. предвођена ректором Глигоријевићем посетила Пекинг. Тада су се кинески домаћини упустили у појашњавање сопствене реформе образовања, чији циљ укидања разлика између физичког и умног рада, био страх од стварања „духовне аристократије“. Иако су махом истицали позитивне ефекте реформе, дозвољавали су да постоје и негативни, али без детаљнијег елаборирања. Све недостатке приписивали су експерименталној фази у којој се реформа налазила, очекујући да се на дужи рок покаже као добра. Када је реч о конкретной сарадњи ова два универзитета, иако је југословенска делегација дошла са високим очекивањима, на крају је договорена само бесплатна размена књига и публикација које су издавала оба универзитета. Иако су се декларативно слагали са захтевима југословенске стране за проширењем сарадње, све је остајало на вербалним договорима, без даље конкретизације.¹⁴⁶⁴

Паралелно са студентском и академском разменом, дошло је и до размене лектора и професора језика. У Пекинг је у децембру 1973. упућен један наставник српскохрватског како би радио на Институту за стране језике при Пекиншком универзитету. То је био Зоран Калезић (1949), професор српскохрватског језика у школи за образовање одраслих у Институту за стране језике у Београду. Био је члан СКЈ и друштвено-политички активан, што су били важни критеријуми, како се види из интерних докумената. Ипак, његова младост (и последично неискуство) му је узимана као мана, али се показало да то није била непремостива препрека. Слање једног југословенског лектора сматрано је важним и оцењено је да се ту радило о „првом продору у Кину са једним стручњаком и наша земља има велики политички интерес да наш професор предаје језик у Пекингу“.¹⁴⁶⁵ У Југославији још увек није постојао систематски приступ изучавању кинеског језика, иако се осећала потреба за већим бројем синолога у годинама које су долазиле. Кинези су 1975. у Југославију послали два лектора кинеског језика који су започели рад на Филолошком факултету у Београду, где је годину дана раније отворена катедра за кинески језик.

---

¹⁴⁶² Исто, 25.

¹⁴⁶³ Исто.

¹⁴⁶⁴ ДАМСПС, ф 78, д 17, бр. 415998, Депеша, Пекинг, 1. 4. 1975, 1.

¹⁴⁶⁵ ДАМСПС, ф 81, д 51:33 (у), бр. 437449, Депеша, Пекинг, 1. 8. 1974.

ДРУГИ ДЕО (1977-1980)

3.1. Политичке промене у Кини и почетак реформи

Прве промене после Маове смрти

Почетком 1977. у Кини се још увек нису осећале веће промене. Транзиција власти је, и поред епизоде са хапшењем „четворочлане банде“, прошла релативно глатко, а ново руководство се већ налазило у фази дефинисања новог политичког курса. Одавно је у свету владало мишљење да је „Кина престала да броји дане, ако их је икада и бројала”.¹⁴⁶⁶ У првим месецима се нису наговештавали ни крупнији идеолошки заокрети, но управо ће промена која се догађала у идеолошкој сфери, омогућити суштинску промену у приступу према једном броју држава, на првом месту према Југославији. Одласком са политичке сцене главног носиоца идеолошке крутости, Југославија је по први пут могла да буде сагледана целовито, што је отворило могућност да кинеска страна увиди и неке социо-економске сличности између две земље, које су раније биле грубо и намерно превиђане.¹⁴⁶⁷

Неповерење Београда према новим кинеским властима из претходне године, пренело се на почетак 1977. Из интерних докумената може се видети да власти у Београду нису знале каква ће бити природа промена унутар КП Кине, нити какво се понашање може очекивати од нових кинеских руководилаца. У кабинету председника Тита нису гајили оптимизам по питању већих промена у односу према Југославији, што се види из закључка из јануара месеца, у којем стоји да се, узимајући у обзир чињеницу да су у врху руководства углавном стари кадрови „тешко могу очекивати неке изразитије новине, већ пре враћање на ранију праксу (пре Културне револуције) коју је карактерисала умереност, али и догматизам.”¹⁴⁶⁸

То је сликовит показатељ колико су промене до којих је дошло у наредним месецима, биле неочекиване и за саму Југославију. Појачана опрезност није изненађујућа, ако се има у виду да је у претходним годинама било уложено много напора у развој односа са Кином, али да је, и поред свих настојања, невидљиви, прозирни зид, и даље делио две земље. Југословенска очекивања да

¹⁴⁶⁶ Шарановић, Михаило, „Кина у трци с временом“, *Међународна политика*, бр. 642, 1. 1. 1977, 31.

¹⁴⁶⁷ Yahuda, *Towards The End of...*, 182.

¹⁴⁶⁸ АЈ КПР I-5-b/55-5, Служба за спољнополитичка питања, Први говор председника ЦК КП Кине, 4. 1. 1977, 3.

ће се односи суштински унапредити, остајала су из године у годину изневерена. Поред тога, власти у Београду су биле навикнуте на ранија спора поступања и својеврсну инерцију у кинеској спољној политици, те ни овог пута није било разлога да се очекују брже промене. У првим разговорима који су вођени са кинеским званичницима, стизала су само уопштена уверавања да се ништа неће мењати у кинеској спољној политици према Београду. За југословенско руководство то је било и једино важно у датом тренутку. Ниво постигнуте сарадње није био задовољавајући, али је и даље био неупоредиво виши у односу на деценију раније. За Београд је било најважније да не дође до новог погоршања, док се побољшању нису много надали. Брзина промена која је уследила у наредним месецима, по свему судећи их је изненадила.

Позив Титу да посети Кину

Први јасан наговештај да се нешто крупно померало иза ”бамбусове завесе”, били су сигнали новог кинеског руководства да је југословенски председник Тито коначно добродошао у Кину. Био је то, испоставиће се, само први корак у правцу даље промене комплетне идеолошке парадигме у приступу према Југославији до које је дошло у наредним месецима.¹⁴⁶⁹

Од тренутка када су обновљени дипломатски односи, југословенска дипломатија се распитивала о могућности да југословенски председник добије позив да посети Кину. Иако су постојала очекивања да се тако нешто може догодити још за живота Мао Цедунга, позив никада није био званично упућен. Антиципирајући могућност да се отвори простор за поновно покретање овог питања после Маове смрти, Тито је већ крајем 1976. дао инструкцију југословенском амбасадору у Пекингу да одмах буде обавештен уколико се са кинеске стране појаве одговарајући гестови у том правцу.¹⁴⁷⁰ Два месеца касније, у фебруару 1977, односно пола године после Маове смрти, из кинеског МИП-а стигла је порука која је навестила спремност званичног Пекинга да прими југословенску делегацију било ког нивоа – „укључујући и највиши.“¹⁴⁷¹ Желећи да обезбеди легитимитет за овај потез, кинеска страна се чак потрудила да „подсети“ да је и сам Мао желео да се сретне са председником Титом, и да је по његовој личној жељи, још 1975. био упућен „позив“ за посету југословенском лидеру.¹⁴⁷²

¹⁴⁶⁹ У ово време (март 1977), Александар Новачић, дописник Танјуг-а из Пекинга, писао је да је потпредседник Революционарног комитета Унутрашње Монголије, у једном сусрету са југословенском делегацијом подигао чашу „за дуг живот и здравље друга Тита“. Новачић је био толико запањен, да је проверавао код преводиоца да ли је Тито заиста ословљен са друг или не? Од Кинеза је добио потврдан одговор, али и ништа више, сем смешкања. Но, смештено у контекст даљих догађања, несумњиво су неке одлуке унутар КП Кине биле донете већ у ово време. – Novačić, Aleksandar, *Veliki zaokret*, Zagreb 1979, 129. Радило се о посети делегација југословенских новинара, коју је предводио Митја Горјуп, председник Савеза новинара Југославије. Он је о томе оставио вредне мемоарске записе. – Gorjup, Mitja, *Kineski dnevnik*, Zagreb 1978.

¹⁴⁷⁰ ДАСМП, 1977, ПА, Кина, ф 78, д 7, бр. 418039, Деша, Пекинг, 30. 3. 1977, 2.

¹⁴⁷¹ ДАМСПС, ф 82, д 12, бр. 46869, Пекинг, Деша, 27. 2. 1977, 1.

¹⁴⁷² Ју Џан заиста јесте у децембру 1975, у разговору са југословенским амбасадором употребио сличну формулацију као и овог пута, односно да је „добродошла свака руководећа личност – до највише“, али је све на томе и остало. У Београду су сматрали да се овако „безличан“ позив није могао узети за озбиљно, посебно, јер се после никада више није поновио. Друловићев утисак је био да је намера можда и постојала, али да се Мао „плашио да би упућивањем директног позива ‘изгубио образ’, с обзиром на то да (је) рачунао на могућност да позив не буде прихваћен.“ – ДАСМП, 1977, ПА, Кина, ф. 78, д. 7, бр. 418039, Пекинг, 1; ДАМСПС, ф 82, д 12, бр. 46869, Пекинг, Деша, 27. 2. 1977, 2; У недостатку кинеске перспективе мора се поставити ограда, али све упућује на закључак да се питање Титове посете никада није озбиљно разматрало у врху кинеског руководства. Позив америчком

Ју Цанову поруку је југословенски амбасадор Друловић, у свом телеграму Београду, пропратио утиском да „ако бисмо им дали било какав знак да такав позив не би био одбијен, они би га уручили.“¹⁴⁷³ Точак се покренуо и било је важно ухватити моментум. Знак је из Београда очито убрзо послат, јер је званичан позив председнику Титу, испред Државног савета НР Кине, стигао у Београд већ 20. априла. То је била нешто другачија пракса у односу на раније случајеве, када је позив стигао у име неког високог функционера, најчешће премијера Цоу Енлаја. Ова промена била је једна од многих које су наговештавале повратак значаја институцијама грубо занемареним од времена Културне револуције. Како партијски односи и даље нису били обновљени, председник Тито је добио позив само као шеф државе. О Титовој посети биће детаљније речи у наредном поглављу.¹⁴⁷⁴

Било је и других сигнала да се однос према Југославији драстичније мењао. Наиме, у то време је у Кини изашло ново издање сабраних дела Мао Цедунга, а било је приметно изостављање говора у којима је била нападана Југославија. То је било изненађујуће, имајући у виду обим и дуготрајност ових напада. Југославија се у новом издању помињала у свега два говора (у неутралном контексту), а оба говора су била из времена када су постојале дипломатске везе између две земље. На челу редакционог комитета се налазио управо Хуа Гуофенг, и то није остало незапажено у Југославији.¹⁴⁷⁵ Несумњиво је гест попут овог допринео порасту поверења у новог кинеског лидера и његове намере према Југославији. За то се побринуо и кинески амбасадор у Београду, рекавши у једном разговору да је повољан развој сарадње између Кине и Југославије последица сређивања унутрашњих прилика после свргавања „четворке“, уз посебно стављање акцента на личност Хуа Гуофенга, за ког је речено да је свему томе давала свој лични печат.¹⁴⁷⁶

Током целог пролећа 1977. Кинези су наставили да показују до тада неувичајену иницијативу, и изненада су одлучили да у Југославију пошаљу делегацију Свекинеског националног конгреса (формално по уставу, највишег политичког тела), на челу са Сејфудином (пуно име), потпредседником Сталног комитета Конгреса.¹⁴⁷⁷ То је била прва кинеска парламентарна делегација у Југославији после 20 година и највиша делегација која је дошла из Кине од када су обновљене дипломатске везе 1970. године.¹⁴⁷⁸ Да не буде никакве дилеме, делегација је изричито нагласила да је дошла у посету по одлуци Политбироа и да има мисију даљег јачања политичких и економских веза, као и да посреди није „чисто парламентарна

председнику Ричарду Никсону могао је да изгледа као прекретна тачка, после које би Мао Цедунгу било лакше да учини сличан искорак у правцу слања позива југословенском председнику, али тиме би се грубо пренебрегла логика која је стајала иза Маовог идеолошког приступа свету. У Маовом вредносном сазвежђу, лакше је било учинити иступ и корекцију према доказаном идеолошком непријатељу, но према отпаднику из сопствених редова. Ризик по урушавање сопствене идеолошке вертикале био је мањи. Стога је успостављање везе између ова два „позива“ пре било део кинеске дипломатске гимнастике уз помоћ које је младо руководство, преуевши ризик позивањем у посету „ревизионисте“ Тита, што је могло да буде протумачено као грубо одбацивање Маове политике, покушавало да заштити и себе и своје позиције унутар партије.

¹⁴⁷³ ДАМСПС, ф 78, д 7, бр. 418039, Депеша, Пекинг, 30. 3. 1977, 2.

¹⁴⁷⁴ Првих месеци 1977, поред уговарања посете председника Тита, вођени су и преговори око посете југословенског секретара за спољне послове Милоша Минића и сусрета са новим кинеским министром Хуанг Хуом. Тај сусрет би био од велике важности за обе земље да се догодио, али због немогућности да се усагласе термини са презаузетим кинеским министром и здравственог стања Милоша Минића, посета није реализована пре Титовог пута у Кину.

¹⁴⁷⁵ ДАМСПС, ф 82, д 12, Депеша Пекинг, 18. 4. 1977, 1; Novačić, *Veliki zaokret...*, 130.

¹⁴⁷⁶ АЈ КПР I-5-b/55-5, ССИП, Забелешка, 6. 5. 1977, 2.

¹⁴⁷⁷ Стални комитет је био извршно тело када парламент није заседао. Свекинески национални конгрес је од укидања функције председника НР Кине односно уклањања Лију Шаођија, био номинални шеф државе.

¹⁴⁷⁸ АЈ КПР I-5-b/55-5, ССИП, Забелешка, 6. 5. 1977, 1.

посета“.¹⁴⁷⁹ Очекивања Београда да је дошло до неке веће идеолошке промене у политици према Југославији, убрзо је заменило разочарење, када је на видело изашло да је кинеска делегација и даље одбијала да призна социјалистички карактер југословенског развоја.¹⁴⁸⁰ Разочарање нису ублажиле ни Сејфудинове похвале унутрашњем југословенском развоју и идеји несврстаности, као ни напомена да питање карактера југословенског развоја заслужује „даље разматрање“. Све то јесу биле некакве промене, али ни изблиза онакве каквима су се у Београду у међувремену понадали. Због таквог става, у ССИП-у су после посете закључили да је, по свему судећи, тешко очекивати да ће се Кина у ближој перспективи одрећи идеолошких резерви.¹⁴⁸¹

У прилог тој тези ишла је и реакција кинеске штампе, о којој је извештавала амбасада у Пекингу, а која је била суздржана у оцени посете, што је у Београду протумачено неспремношћу кинеске јавности да чује веће похвале на рачун Југославије.¹⁴⁸² Не само то, већ су у разговору са Ли Сиенниеном, замеником премијера, Југословени месец дана касније имали прилику да чују доста резервисаније оцене од Сејфудинових. Друловићева сумња да је Сејфудин отишао предалеко у похвалама Југославији, и да је због тога, вероватно претрпео критику у Кини,¹⁴⁸³ била је за Београд индикатор да су прилике унутар кинеског руководства и даље биле несређене и да још увек није постојала усаглашена политика по многим питањима, па ни и о политици према Југославији. Иако се без увида у кинеске архиве тешко може дати потпуна оцена о овом питању, врло је вероватно да је запажање био тачно. На основу борби различитих концепата у врху кинеског руководства, о којима ће бити речи нешто ниже, основано је закључити да су постојала и размимоилажења по питању политике према Југославији, и да је било потребно одређено време да се ти концепти усагласе.

Нову наду да се нешто помера набоље, Београду је дала посета делегације кинеских ратних ветерана у јуну месецу, коју је предводио Ву Сјућуен, један од учесника Великог марша и уједно први кинески амбасадор у Југославији из 1950-их.¹⁴⁸⁴ Како Кинези нису имали борачке организације (попут југословенског СУБНОР-а који је био домаћин), већ су били део структуре регуларне армије, никакви конкретни договори нису могли да буду постигнути, али то је било у другом плану.¹⁴⁸⁵ Делегација је имала важнију агенду. Иако су у Београду препознали да је циљ посете био да се „прикупи што више података о стању и расположењима у нашој земљи“, како би били искоришћени као део припремног материјала за кинеско руководство у очекивању посете председника Тита,¹⁴⁸⁶ оно што су пропустили да приметите, и поред тога што су први пут у неком билатералном сусрету биле поменуте заслуге СКЈ у изградњи друштва, јесте да је то био недвосмислен сигнал да долази до промене у ставу КП Кине према партијским односима са СКЈ.

Највероватнији разлози за овај пропуст лежали су у томе што се у Ву Сјучуену нису оличавале најважније политичке функције које би на тај начин допринеле значају онога што је

¹⁴⁷⁹ ДАМСПС, ф 83, д 12, Кабинет председника, Информација, 16. 5. 1977, 1.

¹⁴⁸⁰ Исто, 4.

¹⁴⁸¹ АЈ КПР I-3-а/56-11. Информација о унутрашњој и спољној политици НР Кине и југословенско-кинеским односима, мај 1977, 12.

¹⁴⁸² ДАМСПС, ф 83, д 12, бр. 430938, Деша, Пекинг, 30. 5. 1977, 2.

¹⁴⁸³ ДАМСПС, ф 81, д 4, бр. 433414, Пекинг, Забилешка, 5. 6. 1977, 6.

¹⁴⁸⁴ У Београду су сазнали тек 1977. да је Ву Сјућуен био жестоко критикован и опозван из Београда 1958. добрим делом и због става према Југославији и Програму СКЈ усвојеном на Седмом конгресу, који је превео на кинески уз оцену да је то „марксистичко-лењинистички програм“. Рехабилитован је тек после пада Лин Бијаоа. У време посете Југославији налазио се на дужности заменика начелника генералштаба кинеске армије. – ДАМСПС, ф 82, д 16, бр. 420801, ССИП, Белешка, 13. 4. 1977, 1.

¹⁴⁸⁵ ДАМСПС, ф 83, д 15, бр. 439944, Савезни одбор СУБНОР Југославије, Информација, 14. 7. 1977, 1.

¹⁴⁸⁶ АЈ КПР I-5-b/55-5, Служба за спољнополитичка питања, Информација о посети делегације кинеских ратних ветерана, јун 1977.

на тим сусретима изречено, али и бројна ранија разочарења, која су упућивала на повећану опрезност у закључивањима. Поред тога, Ву се као бивши амбасадор у Југославији, могао сматрати пристрасним, па су његове оцене стога вредноване на нешто другачији начин. Ипак, данас знамо да су обе ове посете, а посебно посета на челу са Ву Сјучеуном, сондирале терен за југословенску спремност да прихвати кинески предлог за обнову партијских односа, који се спремао током Титове посете. У том погледу, у Београду су били у потпуном мраку.

Борба за власт у кинеском руководству

За то време, у Кини су се и даље водиле политичке борбе, али далеко од очију јавности. По доласку на власт, Хуа је одмах започео борбу за учвршћивање позиција унутар партије и ту му се међу највеће заслуге убрајао обрачун са радикално левим снагама. У контактима које су југословенске власти имале са представницима новог руководства у првим месецима после Маове смрти и хапшења „банде“, стизала је порука да ће ново руководство следити линију Мао Цедунга, за кога је речено да је критиковао „четворочлану банду“, и наводно желео да се обрачуна са њом, али га је смрт у томе претекла. Подвучено је да нови лидер Хуа Гуофенг има Маов благослов, и као потврда томе, навођене су Маове наводне речи – „са тобом на челу сам спокојан“, иако је било тешко наћи сведоке који би ово и потврдили. Проблем Хуиног легитимитета постаће актуелан годину дана касније, када ће га Денгове присталице довести у питање.¹⁴⁸⁷

Нови кинески лидер био је рођен у години оснивања КП Кине (1921) и 28 година млађи од свог претходника.¹⁴⁸⁸ Искуство које је стекао у грађанском рату и у рату против Јапана било је ограничено и локално по карактеру, што му је касније често било замерано. Судбина играча са маргине пратила га је и после рата, али то Хуу није омело у постепеној и стрпљивој изградњи каријере, без прескакања иједног степеника у строго постављеној партијској номенклатури. Но и тада, његово искуство је било сведено на мање битне провинцијске задатке, што је у моменту када је избио на чело Кине, виђено као озбиљан недостатак управљачког искуства, нужно потребног да би се водила земља величине Кине на таквом раскршћу на каквом се нашла крајем 1970-их.

Хуина лојалност у време Културне револуције обезбедила му је Маово неподељено поверење. После елиминације Лин Бијаоа, почетком 1971, Хуина фигура је почела све више да се кристалише и издваја међу потенцијалним наследницима. После смрти Џоу Енлаја, Хуа је именован за в. д. премијера и првог потпредседника партије.¹⁴⁸⁹ Несумњиво, незванични избор Хуа Гуофенга за Маовог наследника био је компромис у тињајућој борби две струје која је попримила размере пожара у години Маове смрти. Хуа није припадао радикалима и одликовао

---

¹⁴⁸⁷ Хуин политички легитимитет био је доведен у питање када је обелодањено да је на место премијера у априлу 1976. постављен не од стране Свекинеског националног конгреса (што је било по уставу) већ на „ванредној седници“ Политбироа, партијског тела. – Weatherley, *Mao's Forgotten Successor...*, 162.

¹⁴⁸⁸ Више о Хуиној биографији видети код: Weatherley, *Mao's Forgotten Successor...*,

¹⁴⁸⁹ Хуа Гуофенг је именован на (до тада непостојећу) функцију првог потпредседника партије на седници Политбироа у априлу 1976, на Маов предлог, иако је за то била потребна одлука ЦК. На место премијера могао је да га постави Свенародни конгрес, али та процедура није поштована. Начин на који је Хуа дошао на власт показао је сву кризу легитимитета кинеских политичких институција, додатно урушених у последњим месецима Маовог живота. Маоу је вероватно више било стало да неформално прогласи свог наследника, журећи се и имајући свест о тежини сопственог здравственог стања, но да спроведе потребне процедуре. Мао је исправно претпоставио да ће после његове смрти Хуин положај добити и формални легалитет, базиран на снази ауторитета његовог избора.

се помирљивим особинама које су недостајале његовим супарницима оличеним у „четворочлавној банди“.

Хуина политичка биографија учинила га је у извесној мери обавезним према радикалном маоизму, за разлику од Денга, који се није устручавао да направи оштрији отклон, задржавајући само декларативно приврженост главним маоистичким постулатима. Хуина политика, прокламована у јануару 1977, остала је упамћена по пезоративном називу „два штагод“, а његове присталице добиле су због тога надимак „штагодисти“. Укратко, ова крилатица је требало да потврди да ће нове власти бранити „шта год да је Мао одлучио“ и поштовати „шта год да је Мао наредио“ (односно, какве год да је инструкције Мао дао).¹⁴⁹⁰ Но, нешто касније, Хуа је изнео свој програм од Осам тачака у ком је позвао на увођење „великог реда у целој земљи,“ што је било у супротности са Маовом теоријом непрекидне револуције. Чинило се да Хуа покушава на све начине да начини што је могуће мање видљив компромис са претходниковим радикалним учењима. То је укључивало и рехабилитацију великог броја кадрова. Од почетка 1977. г. до половине 1978. г. било је рехабилитовано укупно око милион и по људи.¹⁴⁹¹

Посебно осетљиво било је питање рехабилитације Денг Сјаопинга. Денг је, последњи пут, био одстрањен из врха власти у априлу 1976. Маовом личном вољом, и његова рехабилитација значила би најдиректније дирање у Маове одулуке. Хуина неодлучност и покушај да ово питање што више одложи, говорила је о његовој неспремности да се директније конфронтира са Маовим наслеђем. Да је вођена оштра борба између две струје могло је да се закључи само посредно – било је потребно пуних девет месеци да Хуа коначно буде и формално санкционисан на месту лидера партије пред ЦК, али тек када је пристао да на истој седници буде рехабилитован и Денг Сјаопинг. Под притиском провинцијских лидера, али и главних политичких фигура попут Чен Јуна, Је Ђианјинга и Ли Сиенниена, Хуа је коначно морао да попусти.¹⁴⁹² Но, Треће пленарно заседање ЦК у јулу 1977. било је само увертира за главни догађај, XI конгрес КП Кине, који је био одржан месец дана касније. Био је то један од најзначајнијих конгреса у историји КП Кине и први конгрес после смрти Мао Цедунга, на коме су биле донете неке важне политичке одлуке.¹⁴⁹³

На првом месту, Конгрес¹⁴⁹⁴ је означио дефинитивни обрачун са фракционашким снагама у партији, односно присталицама тзв. „четворочлане банде“ (чишћење је обухватило око трећину чланова руководства на свим нивоима), што је у Београду, исправно, протумачено као део шире и сложеније борбе, не само против једне групе, како се то у јавности представљало, већ „против свих негативних појава које су се развиле у друштву у условима Културне револуције и ослабљеног ауторитета свих друштвених институција.“ Односно, то је била борба „против штетне друштвене стихије уопште.“¹⁴⁹⁵ На Конгресу је обновљен значај партије, и дата

¹⁴⁹⁰ Jianrong Huang, *The Dynamics of China's Rejuvenation*, Palgrave MacMillan, 2004, 42.

¹⁴⁹¹ Тек 1983. појавили су се званични подаци који су говорили да је три милиона неправедних и погрешних одлука донетих у периоду 1966-1976. било исправљено, око 120 000 погрешних пресуда против чланова партије било је поништено, а преко 470 000 чланова партије враћено на раније позиције. Наравно, овоме треба придодати, да је за многе ово накнадно признање стигло прекасно. – McCauley, Martin, Carter Stephen (eds.), *Leadership and Succession in the Soviet Union, Eastern Europe and China*, Palgrave Macmillan UK 1986, 195.

¹⁴⁹² Weatherley, *Mao's Forgotten Successor...*, 144.

¹⁴⁹³ Press Communique of the 11th National Congress of the Communist Party of China, *Peking Review* No. 35, 26th August 1977.

¹⁴⁹⁴ Интегрални извештај са Конгреса видети у: Press Communique of the 11th National Congress of the Communist Party of China, August 18, 1977, *Peking Review* No. 35, 26th August 1977.

¹⁴⁹⁵ АЈ 507 ЦК СКЈ IX/c/a, 308-316, док. 315, Информација о Једанаестом конгресу КП Кине и разради његове политичке линије, 1. 12. 1977, 9.

joj je veća društvena uloga, pre svega u mobilizaciji masa za ponovnu izgradnju društva; pored toga, Kongres je ozvaničio nova тумачења и нове прилазе Маовом наслеђу, ставио је акценат на значај материјалне базе и поставио циљеве економског развоја; вратио је значај интелекцији и науци; промовисао идеју јачања институција и државног апарата.¹⁴⁹⁶ Имајући у виду да су се проблеми нагомилавали дуже од деценије, Конгрес није могао одмах да реши све, али је дао неке основне смернице за даље правце решавања ширих друштвених проблема. Спољни посматрачи су можда највише били заинтересовани за питање односа према Маовом наслеђу. У Београду су то видели на следећи начин – „Посматрано у целини, оно што се данас дешава у Кини тешко би могли назвати ‘демаоизацијом’. Можда би неадекватна била и реч ‘ревизија’. Вероватно би били најближи стварним збивањима ако би говорили о ‘новој интерпретацији’ Мао Цедунга.“ Исправно је закључено и да је нови прилаз недогматски, креативан и политички рационалан – „може се чак очекивати да ће ново руководство постепено превазићи теоретски оквир и историјске границе Мао Цедунгове мисли и праксе.“¹⁴⁹⁷

Конгрес је остао упамћен и по званичном проглашењу „победничког“ краја Културне револуције и по томе што је означио почетак „четири модернизације“. Био је то очигледан компромис између две струје.¹⁴⁹⁸ У Хуином политичком рапорту, изнесеном програмски, могле су се видети све слабости које су од њега учиниле привременог, транзитног лидера. Хуином програму недостајало је визије, био је сувише ортодоксан и суштински је онемогућавао радикалан политички и економски заокрет. Напротив, Хуа се заложио за теорију „континуиране револуције под вођством диктатуре пролетаријата“.¹⁴⁹⁹ Такође, задржао је право обнављања Културне револуције и подсећао је на значај „класне борбе“. То је значило да ће промовисати политику која ће се и даље ослањати на леве теорије и језик из времена Културне револуције.¹⁵⁰⁰ Све то се сукобљавало са Денговим концептом „умереног маоизма“ и избегавањем маоистичких оцена и погледа на свет. Хуино везивање своје политичке каријере за радикалније Маове концепте у овој фази, довешће на крају директно до његовог пада.

Разлике су посебно дошле до изражаја у економским програмима. Наиме, Хуа је био присталица масовних покрета и кампања Маовог типа, што је значило перпетуирање концепата дефинисаних од касних 1950-их, па све до Културне револуције. Иако је на конгресу Хуа званично подржао политику „четири модернизације“, у наредне две године, Хуини економски планови више ће подсећати на планове рађене по совјетским и Маовим узорима, о чему ће више речи бити у одељку о економији.¹⁵⁰¹ С друге стране, Денгов прагматични „маоизам“ заснивао се на формули „тражења истине у чињеницама“, што је требало да значи веће ослањање на реалне могућности. Денг је позивао на мање хвалисања и мање празних речи и парола, а више рада. „Морамо бити чврсти и посвећени“ – биле су Денгове речи. Можда је најсликовитија разлика између две политике које су заступала двојица лидера, била дужина говора које су одржали на конгресу – Хуин говор је трајао 7 сати, а Денгов свега 8 минута.¹⁵⁰²

Иако је многима, па и Београду, изгледало да је Конгрес ојачао позиције новог кинеског лидера, на њему су се управо показале све слабости Хуиног положаја, за који се може рећи да никада није ни био довољно чврст и стабилан. Иако се, од половине 1977, Хуа налазио на три

¹⁴⁹⁶ Исто.

¹⁴⁹⁷ АЈ 507 ЦК СКЈ IX/c/a, 308-316, док. 315, Информација о Једанаестом конгресу КП Кине и разради његове политичке линије, 1. 12. 1977, 11.

¹⁴⁹⁸ Huang, Jianrong, *The Dynamics of China's Rejuvenation*, Palgrave MacMillan, 2004, 42.

¹⁴⁹⁹ Исто.

¹⁵⁰⁰ Sullivan, *Historical Dictionary...*, 95.

¹⁵⁰¹ Исто.

¹⁵⁰² Weatherley, *Mao's Forgotten Successor...*, 151.

(формално) најважније државне и партијске функције (председника партије, премијера и председавајућег војне комисије), Денгов ауторитет и подршка у бази полако је односио превагу и показаће се као одлучујући фактор у наредним месецима. Ту ће се југословенске информације показати као трагично погрешне. Хуино учвршћивање позиција унутар државних и партијских органа у свим провинцијама показало се као нетачна оцена, јер ће се испоставити да је Денгова струја управо ту била најјача.¹⁵⁰³ У Београду се није сумњало у Хуин ауторитет и Маов наследник је виђен као фигура која у великој мери може да доведе до стабилизације унутрашњих прилика. Хуин мање радикалан реформски прилаз сматран је за политички опортунити у датом тренутку. У Београду су пре очекивали регресију и оживљавање одређених догматских принципа, као у неким ранијим случајевима, но заокрет какав ће начинити Денг.

Можда је југословенски поглед у наредним годинама заслепила Хуина спремност да појача сарадњу са Југославијом у домену међудржавних односа, али и наглашен интерес за сарадњу у оним областима које су раније биле запостављене попут науке, образовања, културе и сарадње између друштвено-политичких организација.¹⁵⁰⁴ Политика новог кинеског лидера била је права музика за уши југословенског руководства, па су сви сигнали да Хуине позиције нису баш толико јаке, мање или више занемаривани у наредне две године, током којих ће југословенско-кинеско зближавање достићи свој врхунац, изражен у две узајамне посете на највишем политичком и државном нивоу – југословенског председника Кине и кинеског Југославији. Показаће се да ће управо полагање превелике наде у дела и речи Хуа Гуофенга, довести до разочарање каснијим новим кинеским курсом, предузетим од 1979, а посебно 1980, када је постало евидентно да је Хуа изгубио позиције у партији, али и држави. Али пре тога, на ред је коначно дошла дуго очекивана посета председника Тита Кине.

---

¹⁵⁰³ АЈ ЦК СКЈ IX/s/a 299-307. K21, Док. 305, Председништво ЦК СКЈ, Неке карактеристике унутрашње ситуације у НР Кине, 28. 4. 1977, 2.

¹⁵⁰⁴ АЈ КПР I-3-а/56-11. Информација о унутрашњој и спољној политици НР Кине и југословенско-кинеским односима, 12.

3.2. Посета председника Јосипа Броза Тита НР Кини 1977. године

Магистралну нит југословенске спољне политике чинило је одбијање блоковских подела, избегавање идеолошких спорова и сукоба, и настојање да се игра медијаторска улога у међународним кризама. На тај начин, Југославија је градила имиџ земље која је са свима могла да преговара и која је била уважена широм света. Покрет несврстаних био је њен заштитни знак, а како је доживљавала своју улогу, можда се најбоље може видети у речима Едварда Кардеља, изнетим у књизи „Историјски корени несврставања” издатај баш те 1977. године: „Покрет несврставања није само облик међународне политике и акције, већ и један вид друштвених, класних, економских, политичких и културних престројавања савременог света. Стога се овај покрет не може свести на некакву политичку резерву социјализма или међународног радничког покрета, већ је једна од битних компонената друштвеног преображаја човечанства наше епохе, а тиме и даљег развоја самог социјализма.”¹⁵⁰⁵ Иако је значај придаван покрету био пренаглашен, било је евидентно да је динамична спољна политика и развијена дипломатска активност у ранијим деценијама, доносила своје плодове. Југословенски председник се током 1970-их налазио на врхунцу светског утицаја и значаја и могао је да се подичи билатералним сусретима са најзначајнијим светским лидерима.¹⁵⁰⁶ Сусрети са америчким и совјетским руководиоцима били су од велике важности, али је тек са позивом да посети Кину, Титов дипломатски успех могао је да се сматра потпуним. Сви напори улагани у ранијим годинама, коначно су се исплатили и Титова посета Кини представљаће прави драгуљ у већ добро окићеној дипломатској круни југословенског председника. Поред личног Титовог тријумфа, позив из Пекинга био је велики успех и за југословенску дипломатију, којим до тада није могла да се похвали ниједна друга земља. Наиме, председник Тито је добио позив као први државник који је после Маове смрти требало да посети Кину. Био је то велики догађај за Југославију и добрим делом потврда успеха дугогодишње несврстане политике.¹⁵⁰⁷

Тако се Тито, „тај неуморни неимар Покрета несврстаних“, како га је назвао савезни секретар за спољне послове, Милош Минић, у чланку објављеном у часопису Социјализам у мају 1977, поводом 85. рођендана и 40-годишњице на челу СКЈ (раније КПЈ),¹⁵⁰⁸ можда помало ненадано спремао на исписивање једне од најзначајнијих дипломатских страница. Могуће је да се Тито већ био помирио са чињеницом да ће му пут у Кину остати недостижни сан. А сада је тај сан коначно био пред остварењем. На тај начин, југословенски председник је добио прилику, да у животном смирају, подвуче југословенске спољнополитичке приоритете. Тако ће Тито у последње три године свога живота, посетама Москви, Пекингу, Вашингтону и Хавани (Шестој

¹⁵⁰⁵ Кардељ, *Историјски корени...*, 55-6.

¹⁵⁰⁶ Детаљан преглед Титових активности и путовања током 1970-их код Блажа Мандића у: Mandić, Blažo, *Tito u dijalogu sa svijetom*, Novi Sad 2005; „Сусрети председника Тита са државницима света 1972-1977“, *Међународна политика*, бр. 645, 16. 2. 1977, 15-16.

¹⁵⁰⁷ Vučković, *Nesvrstani...*, 125.

¹⁵⁰⁸ М. Minić, *Spoljna politika Jugoslavije 1973-1979*, Novi Sad 1979, 352-369.

конференцији несврстаних), оставити својеврсно завештање о значају четири правца југословенске спољне политике. Сва четири су била подједнако важна и он је управо својим далеким путовањима и хиљадама преваљених километара, у годинама када је здравствено стање већ значајно почело да му попушта, управо желео да то и недвосмислено подвуче. Све то, са упоришном европском политиком и активним учешћем у КЕБС-у, чији први састанак се одржавао у Београду од октобра 1977 до маја 1978,¹⁵⁰⁹ заокруживало је Титово спољнополитичко завештање.

Поред међународног угледа који је посета доносила, интереси за сарадњу са Кином били су и чисто прагматични и лежали су у њеној нарастајућој економској моћи ослоњеној на богату сировинску базу и многољудну популацију, што је све представљало кинески потенцијал који није промицао југословенском руководству. Поред тога, Кина је имала значајне војно-стратешке капацитете и није припадала постојећим блоковима, што је чинило њену улогу важном у склопу будућих промена у међународном поретку.¹⁵¹⁰

С друге стране, намера кинеског руководства која је стајала иза брзометног позива југословенском лидеру, била је повезана са јасном опредељеношћу за даљим отварањем према свету и добијањем шире међународне подршке за јачање новог политичког курса. Јединствена и независна позиција коју је Југославија имала, гарантовала је новом кинеском руководству прилику да кроз посету тако престижне личности као што је био Јосип Броз Тито, учврсти своје позиције у свету и додатно афирмише нови курс спољне политике, до чега је кинеском вођству посебно било стало.¹⁵¹¹ Југославија је потврдним одговором на упућени позив, дала подршку овој политици и новом руководству Кине.

Преко Москве до Пекинга

Када је постало јасно да је Тито добродошао у Кину, југословенска дипломатија почела је да се бави организацијом посете. Као и обично када би југословенски председник ишао на далек пут, тако је и овог пута одлучено да посети неколико земаља, а не само Кину. Но, намера да једна од тих земаља буде Совјетски Савез (друга је била ДНР Кореја), представљала је осетљиво питање.

Кинеско-совјетски односи и даље су били изузетно лоши, и ту није наступила никаква промена после смене власти у Пекингу. Већ је приказан совјетски покушај да са новим руководством ступи у контакт у јесен 1976, као и исто такво доследно одбијање од стране Пекинга. Стога је Титова одлука да пре Пекинга посети Москву, носила са собом извесни ризик.¹⁵¹² У Пекингу су такав потез могли да протумаче као давање приоритета југословенским односима са СССР-ом, или још горе, као сврставање на страну Москве у кинеско-совјетским спорењима. У сваком случају, претила је да умањи добро расположење у Кини у очекивању

¹⁵⁰⁹ Више о састанку код: Ј. Чавочки, „Чекајући Европу у Београду: Југославија и Београдски састанак КЕБС-а 1977–1978“, *Токови историје* 2/2019, 167–198.

¹⁵¹⁰ Радовић, Сања, „Посета Јосипа Броза Тита Кини 1977. године“, *Београдски историјски гласник VI (2015)*, 255.

¹⁵¹¹ Исто.

¹⁵¹² Овде треба навести да је Брежњев посетио Југославију само неколико месеци раније, у новембру 1976. Том приликом је рекао да Москва опрезно и уздржано прати промене у Кини, и да не очекује побољшање односа у скорије време, као и да ће наставити са доследном критиком „маоистичке“ политике. – Извештај ЦК СКЈ о пријатељској посети Југославији генералног секретара ЦК КПСС Л. И. Брежњева од 15. до 17. новембра 1976, 3. 12. 1976, у: *Југославија-СССР...*, 742.

Титове посете. Ипак, приликом југословенског сондирања кинеског става о овом питању, из Пекинга је дипломатски поручено да је посета југословенског председника „од великог историјског значаја и за Кину и за Југославију... а какав ће програм пута сачинити, то је ствар његовог избора.“¹⁵¹³ То је био још један показатељ да је кинески приступ претрпео значајну еволуцију у правцу неусловљавања развоја односа са другим државама кварињем њихових веза са СССР-ом. Но, и поред оваквог јавног става, у Пекингу сигурно нису благонаклоно гледали на Титов одлазак у Москву. И док можда нису имали сумње у погледу Титових намера, сигурно су очекивали да ће Брежњев учинити све да ограничи домете југословенско-кинеског приближавања упозоравањем југословенског председника на кинеску ”опасност.”

Како се и могло претпоставити, у разговору између Тита и Брежњева, Кина је била једна од важних тема. Иако је Брежњев знао да Тито свега неколико дана касније иде у Пекинг, није пропустио прилику да пред југословенским гостом саспе салву критика на рачун кинеског руководства. Истакао је како Хуа Гуофенг не доноси никакву промену и да је Кина, и са новим руководством, наставила са промоцијом антисовјетске агенде. Како би додатно подвукао кинеску претњу, спомињао је могућност кинеског напада на СССР-а, што би по његовој оцени, несумњиво довело до Трећег светског рата.¹⁵¹⁴ Тито, спреман на овакву реторику, пажљиво је слушао Брежњева, решен да му не противречи директно. Када је завршио, Тито се надовезао, али је био доста штурији. Свој пут у Пекинг покушао је да представи као жељу да упозна Кинезе, да види како размишљају и како објашњавају своју политику. Нагласио је да нема намеру да додатно погоршава совјетско-кинеске односе, а и сам је изразио резерве по питању домета посете. И не само то, већ је вероватно у покушају да избалансира свој наступ са Брежњевљевоом оштром реториком, али несумњиво и као одраз личног става, додао како и он сматра да је кинеска политика штетна за свет и за социјализам уопште, као и да свеукупно отежава деловање прогресивних снага у свету.¹⁵¹⁵ Ипак, у интерним југословенским извештајима начињеним после посете, не назире се никаква критика кинеске политике, већ напротив, искључиво Брежњевљевог наступа у коме се видео покушај да се утиче на југословенски став према Кини (који је у Москви био протумачен као сувише афирмативан) и да се помуте југословенска очекивања у погледу побољшања односа са Кином.¹⁵¹⁶

---

¹⁵¹³ АЈ КПР, I-2/ 70-3, к. 85, Посета друга председника Кини; Већи проблем је могао избити у вези са партијском делегацијом, која се после Москве и Кореје, спремала да „прескочи“ посету Кини, с обзиром да овом делу делегације позив није био упућен од стране кинеског руководства. Кинези су спречили ову непријатност упутивши накнадно позиве и С. Доланцу, А. Грличкову и осталим члановима партијског дела делегације. Оставили су чак отворену могућност да и они буду званични учесници у разговорима, иако односи између СКЈ и КПК још увек нису били обновљени. Из припремних докумената и анализа јасно се види да југословенска дипломатија није препознала дубину идеолошких промена у Кини, јер се у анализи пред Титову посету дошло до закључка да Кинезима још увек није одговарало покретање питања партијских односа. Исто је рекао Тито Брежњеву, само неколико дана раније. Стога је члановима делегације препоручено да ово питање не потезу самоиницијативно, а овај став није ревидиран ни после позива Доланцу и осталим члановима СКЈ. У врху ССИП-а су остали при уверењу да питање партијских односа још увек није било сазрело за решавање. Показаће се да је ова процена била погрешна. Но, у одбрану оваквог закључка може се навести да још увек није био готов XI Конгрес КП Кине, на коме ће се догодити суштинске промене у приступу многим питањима, па и овом. — ДАМСПС, ф 72, д 12, 444367, 1; ДАМСПС, ф 72, д 8, 440934, 1. Детаљније о самом Конгресу видети код: Robert A. Scalapino, „The Policies of the Post-Mao Era: An Examination of the 11th Party Congress“, *Asian Survey*, Vol. 17, No. 11 (Nov., 1977), 1049-1060.

¹⁵¹⁴ Запись переговоров между Л. И Брежневым и И. Броз Тито во время его визита в Советский Союз 16-23 августа 1977 г. Москва, у: *Југославија-СССР...*, 765.

¹⁵¹⁵ Исто, 766.

¹⁵¹⁶ Извештај о посети председника СФРЈ и председника СКЈ Ј. Б. Тита СССР-у, 16-24. августа 1977, у: *Југославија-СССР...*, 799.

Посета председника Тита и југословенске делегације реализована је у периоду од 30. августа до 8. септембра 1977. У плану је било договорено да се поред Пекинга организују посете још три града – Ханџоуа, Шангаја и Урумчија.¹⁵¹⁷ Пре пута, југословенска делегација је упозната са неким церемонијалним специфичностима на које је требало обратити пажњу. На пример, гости се нису дочекивали на црвеном тепиху, приликом поздрављања није се уручивало цвеће, нити се очекивало да југословенски председник поздрави кинеску заставу; после интонирања химни, југословенска делегација је требало да прође кроз шпалир кинеских грађана који ће се налазити на аеродрому; на крају дочека није било предвиђено држање говора или давање изјава за штампу.¹⁵¹⁸ Ово је била пракса која се иначе користила, и није специјално прилагођавана Југословенима. Иако се од председника Тита није очекивао рапорт почасној војној јединици, из кинеске штампе видимо да је то на крају било дозвољено.¹⁵¹⁹

Дочек који је у Пекингу приређен целој југословенској делегацији и председнику Титу, био је толико импресиван да је бацио у други план све неспоразуме из претходних деценија. Био је то дочек какав се приређивао само у изузетним приликама и то посебно уваженим личностима из пријатељских земаља, како су примећивали тадашњи посматрачи.¹⁵²⁰ На аеродрому су председника Тита сачекали највиши тадашњи функционери, Хуа Гуофенг, председник Државног савета и ЦК КП Кине, Денг Сјаопинг, потпредседник Државног савета и начелник Генералштаба, и Ли Сиеннијен, потпредседник Државног савета и члан Политбироа ЦК КПК.¹⁵²¹ О самом дочеку и целокупном боравку југословенске делегације, вредна запажања је оставила чувена југословенска новинарка Дара Јанековић: „Тачно како је било предвиђено, Боинг 727, спустио се на пекиншки аеродром у 11 сати по локалном времену. Још који тренутак, помислих пратећи све што се догађало, и Тито ће први пут стати на кинеско тло двадесет осам година наком побиједне тешке и дуге кинеске оружане револуције, тек пошто је у својој упорној борби за ширење и разумијевања међу народима и за утирање путева великом миру обишао готово читав свијет. Је ли тиме исправљена историјска неправда?! ‘Кривудава је пут до свијетле будућности!’- рекао је Мао.”¹⁵²²

---

¹⁵¹⁷ У главном делу југословенске делегације одлучено је да поред председника Тита буду у пратњи следећи руководиоци: Милош Минић, потпредседник СИБ и ССИП, Стане Доланц, секретар ИК ПЦК СКЈ, Вељко Милатовић, председник председништва СР Црне Горе, др Александар Грличков, секретар у ИК ПЦК СКЈ, др Емил Лудвигер, члан СИБ и СССТ, Владислав Обрадовић, начелник Одељења за међународне везе и сарадњу Председништва ЦК СКЈ, Милојко Друловић, амбасадор у Кини, и др. – ДАСМП, 1977, ПА, Кина, ф. 73, д. 1, 444441, Пекинг; У Пекингу су организовани разговори на највишем нивоу, док је у осталим градовима организована тзв. радно-рекреативна посета која је првенствено укључивала разговоре са локалним партијским руководиоцима и посете фабрикама и комунама, док је било остављено и доста слободног времена за целу делегацију, посебно већ остарелог председника Тита. – Радовић, *Посета Јосипа Броза Тита...*, 256.

¹⁵¹⁸ АЈ КПР, I-2/70-3, K85, Церемонијал свечаног дочека у Пекингу, 1-2.

¹⁵¹⁹ „President Tito in Beijing“, *Peking Review*, No. 36, September 2, 1977.

¹⁵²⁰ „Срдачан сусрет Тита и Хуа Гуофенга“, *Политика*, 31. 8. 1977, 1.

¹⁵²¹ ДАМСПС, ф 73, д 1, 444755, Пекинг, 1. Поред њих, у одбору за дочек су се налазили и градоначелник Пекинга Ву Де, министар за економске односе са иностранством Чен Му Хуа, генерални секретар парламента Чи Пенг Феј, министар спољних послова Хуанг Хуа, заменик Начелника Генералштаба Ву Сјућуен, заменик министра спољних послова Ју Џан и кинески амбасадор у Београду Чанг Хаи Фенг. – „Срдачан сусрет Тита и Хуа Гуофенга“, *Политика*, 31. 8. 1977, 1.

¹⁵²² Dara Janeković, *Veliki mir... tada bi zavladao svijetom*, Zagreb 1979, 210.

На аеродромској згради, наспрам авиона, стајао је натпис ”Добро нам дошли, председниче Тито!”¹⁵²³ После свечаног дочека на аеродрому, Тито се са кинеским лидером упутио ка тргу Тјенанмен где је била предвиђена главна церемонија дочека којој је присуствовало, како је преносила кинеска штампа, сто хиљада кинеских грађана.¹⁵²⁴ Чланови југословенске делегације били су импресионирани: „Тешко је процијенити колико је људи на дочеку. Кажу да трг може да прими милион. Ако је тако – онда толико! Јер колико поглед може да обухвати, испуњен је до крајњих ивица“.¹⁵²⁵ Политика је писала да су „председници Тито и Хуа прошли кроз масу (...) у отвореним колима уз заглушујућу лупу бубњева и таламбаса и громко клицање и плес.“¹⁵²⁶ Аутомобил са двојицом председника обишао је круг око највећег светског трга, Трга Небеског мира. Био је то симболички простор окружен зградама које су репрезентовале стару и нову епоху. На северној страни трга, пружала се Капија Небеског мира, улаз у тзв. Забрањени град, место одакле се управљало царском Кином. Сада је централно место изнад капије заузимала фотографија Мао Цедунга, а испод је било постављено цвеће на коме је писало „добро дошли“, на српскохрватском и кинеском језику. Са западне стране, налазила се Велика дворана народа (парламента), а недалеко од ње почињао је резиденцијални део где су живели највиши кинески руководиоци, док се дуж источне стране трга простирао Музеј кинеске револуције. На самом тргу био је подигнут Споменик народним херојима, а мало даље од њега, такође на централном делу трга, налазио се тек завршени маузолеј Мао Цедунга. Управо је Маов маузолеј заокруживао симболику целог архитектонског комплекса. Централне авеније око трга биле су, такође, окићене паролама на српскохрватском и кинеском на којима је писало „Живело пријатељство народа Кине и Југославије“.¹⁵²⁷ Док су се председник Тито и његов домаћин возили у аутомобилу „народ је изашао дуж улица плескајући у част посете цењеног госта“.¹⁵²⁸ Хиљаде плесача и музичара, балони пуштени да одлете у небо, били су само део величанственог дочека на Тјенанмену. „Цео трг био је испуњен топлим атмосфером кинеско-југословенског пријатељства“, писала је кинеска штампа.¹⁵²⁹ У монографији „Тито у Кини“, објављеној после посете и богато опремљеном сликама дочека у колору, о атмосфери је забележено: „На тргу се слегала маса света: радници, сељаци, војници, омладина, више десетина хиљада. Свуда славолуци и пароле. Био је то живописан декор за сусрет две аутентичне револуције. Опет се чула песма и поклици пријатељству.“¹⁵³⁰

Кинеска штампа је обасула похвалама председника Тита. Централни пекиншки дневник *Женмин Жибао* бираним речима писао је о Титу, и његовој антифашистичкој улози у Другом светском рату која му је донела „искрено поштовање међу народима свих земаља света“ и међународном значају и угледу који је стекао после рата.¹⁵³¹ Признање је одато и југословенској политици чврсте одбране независности и суверенитета, уз оцену да је кинеска страна уверена „да би се свако ко насрне на независност Југославије, лоше провео и свакако био разбијен о челични бастион југословенског народа“.¹⁵³² Примећено је да су главни кинески листови чак три

¹⁵²³ Исто.

¹⁵²⁴ „President Tito in Beijing“, *Peking Review*, No. 36, September 2, 1977.

¹⁵²⁵ Mandić, *Tito u dijalogu...*, 533.

¹⁵²⁶ „Срдачан сусрет Тита и Хуа Гуофенга“, *Политика*, 31. 8. 1977, 1.

¹⁵²⁷ Исто.

¹⁵²⁸ Исто.

¹⁵²⁹ „President Tito in Beijing“, *Peking Review*, No. 36, September 2, 1977.

¹⁵³⁰ *Тито у Кини*, Југословенска ревија, 1978, 7.

¹⁵³¹ „Тито ужива искрено поштовање међу свим народима света“, *Политика*, 31. 8. 1977, 2.

¹⁵³² Исто.

стране посветили Титовој посети, што је било ”без преседана за кинеске обичаје.”¹⁵³³ Током Титове посете на кинеској телевизији су емитоване специјалне репортаже о посети и о Југославији, а на државној ТВ су пуштани југословенски филмови, попут „Валтера“.¹⁵³⁴ Александар Новачић, тадашњи дописник Танјуг-а, приметио је да су „Кинези према Титу били пажљиви и односили су се са дубоким поштовањем. Поразило их је оно што, можда у другим земљама, не би толико привлачило пажњу: сви су изузетно ценили Титове поодмакле године и на сваком месту су истицали да је ’упркос тим годинама’, Тито превалио хиљаде километара да дође у Кину.“¹⁵³⁵

Овде је можда прилика да се помене да на пут није пошла Јованка Броз и да је ово било прво Титово путовање пошто су се он и Јованка раздвојили. Кинези су се у припремном делу посете интересовали за њене преференције приликом боравка у Кини, а када им је речено да супруга председника неће путовати нису постављали даља питања. У неформалном делу разговора удовица Џоу Енлаја, Денг Јингчао (Dèng Yǐngchāo), упитала је Тита како је Јованка. Он је на то само кратко одговорио да није нешто најбоље, иначе би дошла, на шта јој је учтива Ден упутила поздраве.¹⁵³⁶ На томе се завршило и Јованка није више спомињана.

Исте вечери по доласку, југословенској делегацији је организована свечана вечера у Палати кинеског парламента.¹⁵³⁷ Као и све у Кини, и вечера је морала да буде импресивна. Укупно је било позвано 4000 званица, а послуживало их је 800 људи, док је вечера била спремана у 16 кухиња.¹⁵³⁸ Остала је забележена анегдота, да када су председнику Титу, иначе навикнутом на екзотична јела, понуђени печени врапци, уљудно је поручио домаћинима „да не може да их једе, јер су они пролетери птичјег рода.“¹⁵³⁹ У част југословенског госта, извођене су југословенске партизанске песме, „Свакој мајци треба да је дика која има код Тита војника“, „Цвјетај горо, цвјетај цвеће“, „Сремачки смо млади партизани“ и „Куд народна војска прође.“¹⁵⁴⁰

Како није било предвиђено давање изјава или издавање заједничког коминикеа после сусрета, здравице двојице лидера су биле једино званично обраћање јавности, и због тога су добиле снагу програмских текстова и привукле су велику медијску пажњу.¹⁵⁴¹ За разлику од уобичајених, куртоазних обраћања, ова су била изузетно садржајна, богата политичким оценама и анализама.¹⁵⁴² После година идеолошких спорова, два лидера су се први пут заједно обраћали светској јавности. Хуа је у свом обраћању значајну пажњу посветио похвалама на рачун развоја социјалистичке Југославије, и улози председника Тита у послератној изградњи, што је био први пут да је неко из кинеског руководства јавно изнео такве оцене. Хуа је рекао да је Мао Цедунг посвећивао велику пажњу унапређењу кинеско-југословенских односа, и да је за Тита говорио да је чврст као гвожђе, чиме је, сада и за јавност, обезбеђен Маов легитимитет за промену политике према Југославији. Велико признање за југословенску политику била је јавно изречена подршка Покрету несврстаних, где је Хуа додао да је реч о значајној међународној снази која заједно са земљама Трећег света има светле перспективе.¹⁵⁴³ У кинеском погледу на свет и даље

¹⁵³³ Janeković, *Veliki mir...*, 228.

¹⁵³⁴ „Репортаже и филмови из Југославије на пекиншкој телевизији“, *Политика*, 1. 9. 1977, 2.

¹⁵³⁵ Novačić, *Veliki zaokret...*, 133.

¹⁵³⁶ Mandić, *Tito u dijalogu...*, 535.

¹⁵³⁷ Janeković, *Veliki mir...*, 214.

¹⁵³⁸ Anja Drulović, *Titov kuvar*, Beograd, 2005, 101.

¹⁵³⁹ Исто, 11.

¹⁵⁴⁰ „Срдачан сусрет Тита и Хуа Куофенга“, *Политика*, 31. 8. 1977, 2.

¹⁵⁴¹ Mandić, *Tito u dijalogu...*, 535.

¹⁵⁴² „У знаку успостављеног пријатељског дијалога“, *Комунист*, бр. 1068, 5. 9. 1977, 5.

¹⁵⁴³ АЈ КПР I-2/70-3, к. 85, Здравница Хуа Гуофенга

се задржао дихотомни прилаз и ту су испољене највеће разлике у односу на југословенске ставове. Хуа је перпетуирао стару мантру о неизбежности светског рата и природној тежњи народа ка револуцијама. Имајући у виду скандал до ког је дошло приликом Биједићеве посете када су совјетске дипломате напустиле пријем после напада на СССР, овог пута Хуа није ни речју споменуо Совјетски Савез, не желећи да поквари свечани пријем организован у част југословенског госта. Ту се можда најбоље читавала промена у кинеској политици, која је сада испољавала знатно више такта и спремности на компромисе.

У знатно дужој здравици, југословенски председник је узвратио похвалама кинеској револуцији и кинеском народу. Похвално је говорио и о Мао Цедунгу, са чијим делом и личношћу су, како је рекао, биле повезане револуционарне победе и успеси у социјалистичкој изградњи НР Кине. За обе државе је речено да су прошле своје „аутентичне револуције“ и да су саме, уз огромне жртве, успеле да изборе слободу и независност и да „граде своју будућност, на начин, за који се саме опредељују.“ Како је ово био први пут да је добио прилику да говори у Кини, Тито ју је искористио да објасни и специфичности југословенског развоја, задржавајући се доста на самоуправљању. Супротставио се идеји „вјештачких подела света“ насталих у периоду Хладног рата (сиц!). Захвалио се на кинеској подршци несврстаним, речима да су им „заједнички и дугорочни интереси далеко изнад појединих идеолошких, политичких или других“. У општим цртама се сложио са Хуиним виђењем међународних криза. Но, упадљиво је било различито гледање на перспективе светског рата и мира. И док је Хуа (по узору на Маоа) заговарао идеју о неизбежности рата, Тито је очекивано, том погледу супротставио идеју мировних иницијатива, улогу КЕБС-а, и др.¹⁵⁴⁴ То није било изненађујуће, јер је у претходне две године југословенска спољна управо политика била фокусирана на развој идеје о колективној безбедности, а управо у време посете у Београду се одржавале последње припреме пред Београдски састанак КЕБС-а.

Другог дана посете, председнику Титу је указана велика част организовањем посете маузолеју Мао Цедунга. Маузолеј се, као што је већ речено, налазио на централном делу трга Тјенанмен и још није био отворен за посетиоце.¹⁵⁴⁵ Ипак, одлучено је да се председнику Титу омогући посета, неколико дана пре свечаног отварања које је било предвиђено за 9. септембар, на годишњицу смрти Мао Цедунга. Тако је Јосип Броз постао први светски државник који је посетио маузолеј друга Маоа.¹⁵⁴⁶ „Председник Тито одао је пошту пред статуом председника Маоа, пошто је положио венац. На свиленој траци на венцу било је исписано: Председнику Мао Цедунгу. Чланови партије председника Тита такође су одали пошту“ – пренела је кинеска штампа.¹⁵⁴⁷

Разговори Тито-Хуа

Разговори између југословенског и кинеског лидера били су први такав догађај у историји односа две земље. Укупно су била организована три састанка, али је онај први био несумњиво најважнији. На самом почетку првог сусрета, кинески лидер је одлучио да иступи, без околишања, са најважнијим нерешеним питањем које је висило у ваздуху. Замолио је председника Тита да му дозволи кратко обраћање, пре но што му као госту преда реч, што је

¹⁵⁴⁴ АЈ КПР I-2/70-3, к. 85, Здравница председника Тита, 1.

¹⁵⁴⁵ Детаљан опис маузолеја и Титове посете маузолеју Мао Цедунга код: Јанковић, *Veliki mir...*, 223, 226.

¹⁵⁴⁶ АЈ КПР I-2/70-3, к. 85, Стенографске белешке, 31. 8. 1977, 1; Новачић, *Veliki zaokret...*, 133.

¹⁵⁴⁷ President Tito in Beijing, *Peking Review*, No. 36, September 2, 1977.

иначе био део кинеске дипломатске праксе. Чим је на почетку обраћања ословио председника Тита са „друже Тито“, било је јасно шта Хуа жели да саопшти. Директно и без околишања, затражио је од југословенског председника обнову партијских односа између СКЈ и КПК.¹⁵⁴⁸ Објаснио је да је на недавно завршеном заседању XI Конгреса КП Кине и каснијем заседању Политбироа ЦК КП Кине разматрано коначно решавање овог питања и да је дата сагласност да се приступи његовој реализацији. Југословенски председник је иницијативу дочекао спремно, иако је већ речено да југословенска дипломатија није очекивала да ће питање партијских веза бити покренуто тако брзо. После израженог задовољства у вези са предлогом, Тито је додао да дотадашње стање између две партије заиста није било нормално. Дипломатски је навео да су разни фактори утицали на прекид и да одговорност није била само на кинеској страни, чиме је покушао додатно да релаксира ову тему.¹⁵⁴⁹ Уосталом, када крене размена партијских руководиоца, рекао је Тито Хуи, „тада ће се видети да између две партије и не постоје тако крупни проблеми.“¹⁵⁵⁰ Договорено је да даље разговоре о овом питању наставе Стане Доланц, секретар ИК Председништва ЦК СКЈ и Ли Сјенниен, потпредседник ЦК КПК, на одвојеном састанку. Скидање тако великог терета одмах на почетку разговора, значајно је одредило даљи ток сусрета. Најважније питање које је кочило било какво унапређење сарадње и које се као тешка сенка надвијало над билатералним односима у претходних седам година, сада је било уклоњено са дневног реда. Кина је коначно признала Југославију као социјалистичку земљу. Истог дана, непосредно после сусрета Синхуа је у вестима навела партијску титулу председника Тита, што је за пажљиве посматраче био сигнал постигнутог договора о обнови партијских веза, иако о томе није издато никакво званично саопштење.¹⁵⁵¹ Више речи о обнови партијских веза биће у наредном поглављу.

Од осталих билатералних тема, од посебног значаја за југословенску делегацију је било питање економске сарадње. Тито је сматрао да је дотадашња размена од око 50 милиона долара годишње „мало за такве већ индустријски развијене земље“.¹⁵⁵² Југословенски председник се интересовао за могућност наставка сарадње у области бродоградње, индустрије која је чинила највећи адут југословенске извозне индустрије. Хуа Гуофенг се сложио да стање робне размене и економске сарадње није било на завидном нивоу, и обећао је да ће учинити све што је у његовој моћи да се сарадња две земље на овом пољу унапреди у наредним годинама. И заиста, Хуини напори су се показали као искрени, о чему ће више бити речи у посебном одељку о економији. Отворено се разговарали и о самоуправљању за које је Тито, не без дозе самопохвале, рекао да је дало огромне резултате, али да је на почетку било доста проблема, јер људи нису разумели како је замишљено да функционише, испривавши једну анегдоту – „На примјер, пошто је наша радничка класа у већини случајева дошла са села, било је смијешних ствари, као на примјер кад су нас питали, да ли, пошто је фабрика њима дата на управљање, сада могу да је продају и подијеле паре.“¹⁵⁵³

Како је ово био први сусрет неког југословенског и кинеског лидера од формирања две државе, доста пажње је било посвећено елаборирању послератног унутрашњег развоја у Југославији и Кини. Тито је изнео дужи преглед историјата КП Југославије, од међуратног периода, преко Другог светског рата (да би кинеској страни нека питања била јаснија Дража

---

¹⁵⁴⁸ АЈ КПР I-2/70-3, к. 85, Стенографске белешке са званичног разговора између председника СФРЈ Јосипа Броза Тита и председника ЦК КП Кине и председника Државног савета Хуа Гуофенга, одржаних у Пекингу, 31. 8. 1977, 2.

¹⁵⁴⁹ Исто, 3.

¹⁵⁵⁰ АЈ ЦК СКЈ Кина, IX, 60/I-1-71, к.1, док. 61, Строго пов. Информација, 30. 9. 1977, 2.

¹⁵⁵¹ Novačić, *Veliki zaokret...*, 132.

¹⁵⁵² АЈ КПР I-2/70-3, к. 85, Стенографске белешке, 31. 8. 1977, 4.

¹⁵⁵³ Исто, 12.

Михаиловић је називан „југословенским Чанг Кајшеком“¹⁵⁵⁴, сукобу са Стаљином, друштвено-економском развоју, самоуправљању, о оснивању и активностима Покрета несврстаних. О југословенској оружаном сили и борбеној готовости, Тито је с поносом истицао да је спремна да, у случају напада, мобилише армију од три милиона бораца,¹⁵⁵⁵ чиме је свакако желео да остави утисак на кинеског лидера.

Хуа Гуофенг је председника Тита детаљно упознао са проблемима са којима се Кина суочавала у претходних годину дана, што је довело до привредног успоравања и значајних тешкоћа у унутрашњем развоју Кине. Хуа је био искрен и када је говорио о кадровским променама у КП Кине, али је подвукао да је партија сада консолидована и јединствена и да ће наставити да се придржава основне политичке линије Мао Цедунга.¹⁵⁵⁶ Тито је после пажљивог слушања, показао дубоко разумевање за проблеме са којима се Кина суочавала, посебно за обрачун са радикалним снагама, упоредивши их са Ранковићем, Ђиласом и што је посебно било занимљиво, са националистичким појавама у руководствама неких југословенских република, уз речи да „такве појаве треба спријечити у почетку“.¹⁵⁵⁷ Када је постигнут висок степен сагласности о унутрашњим питањима, могло се прећи на разматрање међународних проблема.

О спољној политици и актуелним међународним кризама

Спољнополитичке теме заузеле су највише простора у разговорима два лидера. Било је речи о свим тада актуелним светским кризама, а обојица су се сложила да се сви проблеми „морају развијати на принципима узајамног поштовања независности, суверенитета, равноправности и немешања у унутрашње послове других земаља“¹⁵⁵⁸. Стицао се утисак да су више желели да говоре о темама где су им се ставови поклапали, но о онима где су се разилазили, мада се нека размимоилажења неће моћи избећи. Тито је дипломатски закључио да о разликама и не треба превише говорити и да ће „боље упознавање допринијети томе да се избегну такви случајеви (неразумевања, прим. аут.) каквих је било у прошлости“.¹⁵⁵⁹ Главне принципијелне позиције о важности борбе против империјализма, колонијализма и хегемонизма обојици лидера су биле заједничке.

Као што се уздржао од напада на СССР у здравици, Хуа је ретерирао и уподобио антисовјетску реторику ситуацији и саговорнику чиме је показао да води рачуна о позицијама гостију, фокусирајући се на општепознату тезу о експанзионистичким намерама СССР-а према Европи и према Кини, не спомињући Југославију. Изразио је забринутост због Соненфелдове доктрине и Меморандума бр. 10 председника Картера¹⁵⁶⁰, што је видео као део политике попуштања према СССР-у, иза чега се крила стрепња да ће САД оставити Европу на милост Москви. Психозу страха Хуа је покушао да пренесе и на југословенског председника, тврдњом да је СССР главна претња и за Југославију.¹⁵⁶¹ Претеривање и прецењивање моћи Совјетског

¹⁵⁵⁴ Исто, 7.

¹⁵⁵⁵ АЈ КПР I-2/70-3, к. 85, Забелешка, 3. 9. 1977, 4.

¹⁵⁵⁶ Радовић, *Посета Јосипа Броза Тита...*, 267.

¹⁵⁵⁷ АЈ КПР I-2/70-3, к. 85, Забелешка, 3. 9. 1977, 13.

¹⁵⁵⁸ АЈ КПР I-2/70-3, к. 85, Стенографске белешке, 1. 9. 1977, 1.

¹⁵⁵⁹ АЈ КПР I-2/70-3, к. 85, Стенографске белешке, 31. 8. 1977, 5.

¹⁵⁶⁰ Garthoff, *Detente and Confrontation...*, 496-7.

¹⁵⁶¹ АЈ КПР I-2/70-3, к. 85, Стенографске белешке, 1. 9. 1977, 11.

Савеза, што је делом сигурно ширено са намером, најбоље се очитовало у Хуиној тврдњи да „Совјетски Савез има за циљ да стави под своју контролу магистралу између Атлантика, Индијског океана и Западне Европе, да пљачка богатства у Африци, да обузда Западну Европу и изолира САД.“¹⁵⁶² Била је то хиперболизација совјетске претње до крајњих граница.

Хуа је пружио одлучну подршку Југославији и њеној улози у Покрету несврстаних, уз жељу да се покрет „још јаче развија“. Но, овде је отишао даље од здравице и није пропустио да подвуче концепцијске разлике, рекавши да је „трећи свет“ шири од појма несврстаности, али да ни у ком случају није у колизији са њим и да је кохерентан кинеској политици која тежи стварању „широког јединственог фронта“ у борби са две суперсиле.¹⁵⁶³ „Ми смо приметили да су неке земље номинално несврстане земље, а да у суштини имају добре односе са једном или другом суперсилом, али и да има земаља које су сврстане и које такође желе да се супротставе агресији и експанзији супер сила. На пример, Кина је сврстана земља“, на шта је Тито додао „Да, унутар себе.“¹⁵⁶⁴ Хуа је преко овога ћутке прешао и наставио је да се бави тезом разбијања несврстаних изнутра, и у том светлу је видео иницијативу председника Пакистана, З. Али Бута, за сазивањем конференције земаља Трећег света, непосредно пред самит несврстаних у Колумбу.

Сусрет није могао да прође без помињања Албаније, чији односи са Кином су драстично почели да се погоршавају непосредно пред Титову посету, што су многи доводили у везу. Хуа Гуофенг је критиковао албанске нападе, објављене у партијском листу „Зери популит“ неколико недеља раније, уз тврдњу да Пекинг неће улазити у даљу полемику са њима. На то је председник Тито прокоментарисао: „Није ни потребно. Ми никада нисмо ништа радили, они нас стално нападају, а ми шутимо.“¹⁵⁶⁵ Више о расколу Кине и Албаније у овом периоду, биће у засебном поглављу.

Међутим, постојале су и неке крупније разлике. Једно од таквих питања тичало се већ споменутог односа према рату, безбедности и трци у наоружању. Југославија се противила трци и заговарала је у свакој прилици тезу о нужности разоружања. Такође, Тито је говорио о важној улози КЕБС-а, где се Југославија посебно ангажовала. С друге стране, ново кинеско руководство је показивало скепсу према идеји разоружања што је био остатак старе маоистичке политике која је свет видела у сталној грчевитој борби. За Кинезе је детант био совјетска диверзија, слично као и КЕБС, за који је Хуа поновио старе тврдње како је осмишљен са циљем да се ослаби будност Европе. Нешто слично су покушали у Азији (мислећи на СССР) са иницирањем идеје о колективној безбедности, али им тамо овај покушај није прошао, рекао је Хуа.¹⁵⁶⁶

Када је реч била о неизбежности будућег рата, Хуа је већ у здравици наговестио непомирљиве и непоколебљиве кинеске позиције. Ту се можда најбоље видела оптерећеност кинеских погледа маоистичком доктрином – рат између супер сила су сматрали више него извесним. „У епохи постојања класног рата, рат представља појаву између два мира, другим речима рат је наставак политике, наставак мира (...) док постоји империјализам, рат је неизбежан“, био је уверен Хуа.¹⁵⁶⁷ Но, то није значило да ће Кинези било кога први напасти, али ће се одлучно борити све до коначне победе.

Југословенске позиције нису могле бити супротније. Понављање тезе да је рат неизбежан, по Титовим речима, уносило је „мрачну психозу“ и „демобилисало народе“. Неизбежност рата

¹⁵⁶² Исто, 14.

¹⁵⁶³ Исто, 12.

¹⁵⁶⁴ КПР I-2/70-3, к. 85, Стенографске белешке, 1. 9. 1977, 12.

¹⁵⁶⁵ АЈ КПР I-2/70-3, к. 85, Стенографске белешке, 1. 9. 1977, 21.

¹⁵⁶⁶ АЈ КПР I-2/70-3 к. 85, Забелешка, 3. 9. 1977, 6.

¹⁵⁶⁷ АЈ КПР I-2/70-3, к. 85, Стенографске белешке, 1. 9. 1977, 8.

се прихватала само у случају уколико би мирољубиве земље одустале од борбе за мир.¹⁵⁶⁸ То није значило да Југославија није свесна опасности од рата, поновивши стару крилатицу да Југословени раде „као да ће сто година бити мир“, а да се спремају „као се као да ће сутра бити рат“.¹⁵⁶⁹ То је значило да је Југославија спремна на избијање новог светског сукоба, али га није заговарала и није му се надала. Хуа није одолео да не изрекне опаску да је „опасно дозволити да народ буде преварен и заведен лепим речима о миру и разоружању“ и да је свакако „боље да народ буде упознат са опасношћу и да се што боље припреми за случај рата“.¹⁵⁷⁰ Није се ни могло очекивати да ће Кина успети тако брзо да ублажи ригидне спољнополитичке концепте из времена Мао Цедунга.

Током разговора, председник Тито је искористио прилику да Хуа Гуофенгу пренесе поруку коју је добио од председника Картера, у оквиру, како је рекао, „повремене размјене порука“.¹⁵⁷¹ Картер је желео да Тито пренесе америчку иницијативу за даље унапређење односа са Кином. Картерова порука је гласила да САД желе да иду даље у развоју односа са Кином, на бази Шангајског коминикеа. Картер је поручио и да амерички приступ Кини чини централни део њихове спољне политике. „Обе стране, и САД и НР Кина деле заједничке интересе: намеру да спрече треће земље од успостављања позиција доминације тамо где обоје имамо легитимне интересе.“ Титовим речима Хуи, Картер је желео даљу „нормализацију односа са вашом земљом, чиме би се повећали изгледи за трајан мир и безбједност у Азији и у свијету и дало подстрека вашој земљи да узме већег учешћа у раду међународних форума“.¹⁵⁷² Хуа је поновио познате услове за нормализацију односа са САД – прекид дипломатских односа са Тајваном, повлачење војних снага са Тајвана и из Тајванског мореуза, као и поништење војно-одбрамбеног пакта.¹⁵⁷³ Поред тога, и Хуа је имао поруку за Тита, и то од америчког секретара Венса, који је неколико недеља раније посетио Кину. Порука се односила на безбедност Југославије. По Хуиним речима, Венс је рекао да ће САД „уколико дође до опасности по интегритет и опстанак Југославије, то сматрати озбиљним догађајем“, а како ће реаговати, то ће зависити од „конкретног случаја“.¹⁵⁷⁴ То је требало да буде једна врста гаранције да Југославија неће бити остављена на милост и немилост у случају совјетске инвазије. Титов коментар је гласио да се ту ради о подршци коју САД дају СФРЈ „без тражења“, ¹⁵⁷⁵ што није у потпуности било тачно.¹⁵⁷⁶ На крају разговора, председник Тито је уручио свечани позив кинеском вођи Хуа Гуофенгу, да посети Југославију у време у које жели, што је Хуа захваливши се и прихватио, изразивши жељу да до реализације посете дође у што скоријем року.

---

¹⁵⁶⁸ АЈ КПР I-2/70-3, к. 85, Забелешка, 3. 9. 1977, 2.

¹⁵⁶⁹ Исто, 3.

¹⁵⁷⁰ Исто, 6.

¹⁵⁷¹ За цело писмо видети – FRUS 1977–1980, Volume XX, Eastern Europe, 1977–1980, Letter From President Carter to Yugoslav President Tito, Washington, August 5, 1977, 765.

¹⁵⁷² АЈ КПР, I-2/70-3, к. 85, Стенографске белешке, 31. 8. 1977, 18.

¹⁵⁷³ АЈ КПР, I-2/70-3, к. 85, Стенографске белешке, 1. 9. 1977, 20.

¹⁵⁷⁴ АЈ КПР I-2/70-3, к. 85, Стенографске белешке, 1. 9. 1977, 21. Венсова изјава у оригиналу је ипак била мало другачија: „In saying that we would regard any attempts to infringe on that territorial integrity as a very serious matter, I do not say that lightly. As to our concrete actions, again I think it would not be appropriate for me to go into specifics. We will deal with such a situation at the time, in light of the circumstances that exist.“ – FRUS, 1977-1980, Volume XIII, China, doc. 49, Memorandum of Conversation Beijing, August 24, 1977. Више о америчким анализама о будућности Југославије: Богетић, Драган, „Америчке анализе будућности Југославије после Тита с почетка 70-их година“, *Токови историје* I/2012, 159-174.

¹⁵⁷⁵ АЈ КПР I-2/70-3, к. 85, Стенографске белешке, 1. 9. 1977, 21.

¹⁵⁷⁶ Више код Богетић, *Југословенско-амерички односи 1961...*, 328-329.

На одвојеним састанцима у оквиру делегације, вођеним паралелно са сусретима двојице председника, разговарало се и о другим темама – савезни секретар за иностране послове М. Минић разговарао је са министром иностраних послова Кине Хуанг Хуа о међународним питањима.¹⁵⁷⁷ На сусрету између др Емила Лудвигера, члана СИВ-а и савезног секретара за спољну трговину, и Ли Чианга, министра спољне трговине Кине, било је речи о перспективама унапређења економске сарадње, о могућности повећања извоза југословенских бродова у Кину и увоза угља и нафте из Кине, као и о развоју нових облика сарадње попут индустријске кооперације, итд.¹⁵⁷⁸

Имајући у виду године уваженог госта, поред радног дела посете, остављено је доста времена и за одмор и обиласке. Током боравка у Пекингу југословенској делегацији је организована туристичка посета Кинеском зиду. Том приликом, Тито је имао могућност и да разговара са разним партијским и градским руководиоцима који су чинили део пратње, али и да упозна обичне Кинезе.¹⁵⁷⁹

Ван Пекинга

Када је после четири дана завршена посета Пекингу, југословенска делегација се у пратњи вицепремијера Ли Сиенниена запутила у Ханџоу. Испраћена је уз велике почести, а на аеродрому су се нашли сви највиши функционери, укључујући Хуа Гуофенга и Денг Сјаопинга. Када је стигао у Ханџоу, Титу је приређен дочек сличан оном у Пекингу. Циљ посете унутрашњости био је да се гости из Југославије боље упознају са привредним и друштвеним достигнућима савремене Кине.¹⁵⁸⁰ Током боравка у Ханџоу, Титу је указана посебна част. јер му је као почасном маршалу омогућено да посети и построји чувену војну јединицу „Шесту чету чврстих костију“, једну од најелитнијих јединица кинеске армије.¹⁵⁸¹ После два дана, делегација је наставила пут у Шангај „водећи индустријски центар“, а уз то и град са богатим револуционарним традицијама и најразвијенијом радничком класом, како је писала Политика.¹⁵⁸² Срдачност из Пекинга и Ханџоуа пренела се и на Шангај, а председник Тито је домаћине посебно задивио сећањем колики је утисак на њега оставила борба револуционарних снага у Шангају у време док се налазио у затвору.¹⁵⁸³ Југословенској делегацији је дата прилика да посети комуни Цосуи где су могли да се упознају са начином живота и рада обичних људи. Једна од главних тема разговора тичала се система награђивања према раду, који је полако почињао експериментално да се примењује у овој комуни. Тито је критиковао уравниловку и критички се изражавао о овом систему, говорећи да „само они који слабо раде заговарају политику једнаких стомака.“¹⁵⁸⁴ Били су то почети модернизације кинеске привреде која ће узети замаха у наредним годинама.

¹⁵⁷⁷ ДАМСПС, строго пов, ф. 5, ССИП, 9. 9. 1977.

¹⁵⁷⁸ АЈ КПР I-2/70-3, к. 85, к 85 (3), Записник, 2-3.

¹⁵⁷⁹ Више о Титовом боравку у Кини – *Tito u Kini*, Београд 1978.

¹⁵⁸⁰ Свестрана сарадња без препрека, *Политика*, 4. 9. 1977, 1.

¹⁵⁸¹ „Срдачан дочек у Шангају“, *Политика*, 6. 9. 1977, 1.

¹⁵⁸² Исто.

¹⁵⁸³ Mandić, *Tito u dijalogu...*, 552. Тито се од 1928. до 1934. налазио у затвору у Лепоглави. Било је то у време грађанског рата између снага комуниста и националиста, предвођених Мао Цедунгом, односно Чанг Кајшеком.

¹⁵⁸⁴ „Тито у посети комуни Чоуси“, *Политика*, 7. 9. 1977, 1.

Завршни део посете био је организован у Урумчију, главном граду највеће кинеске провинције Синђанг, у којој је већинско становништво муслиманског, мањинског порекла.¹⁵⁸⁵ Овде је домаћин Титу био потпредседник кинеског Парламента, Сејфудин, који је свега пар месеци раније боравио у посети Југославији. Урумчи је одабран из бар два разлога – због етничке и верске шароликости представљао је згодан пример суживота међу различитостима за госте из Југославије, али и због свог географског положаја на крајњем северо-западу земље, одакле је пут ка Европи знатно ближи и удобнији.¹⁵⁸⁶ Мала непријатност обележила је последњу Титову здравицу на територији Кине, јер се Титов саветник за штампу, Блажо Мандић, мало занео у писању па је у тексту направио везу између Марка Пола „из наших крајева“ и Синђанга, одакле је Пут свиле кретао у време када је Поло путовао овом далеком земљом. Мандић је добио критику од стране Станета Доланца, одмах по завшетку Титовог излагања, и извештачи ТАНЈУГ-а и кинески преводиоци су замољени да се ова реченица избаци из писаних белешки. Мандић се бранио да, чак и да није тачно да је Поло са Корчуле, што је била једна од популарних верзија, већ из Венеције, то се и даље могло подвести под „наше крајеве“ за некога из далеке Кине.¹⁵⁸⁷ Но, у здравици која је пренесена јавности, Поло се није помињао. Тито се у Урумчију задржао свега један дан после чега је званична посета Кини била завршена. На испраћају су се нашли високи партијски и провинцијски функционери, као и вицепремијер Ли Сиенниен.¹⁵⁸⁸

У повратку, авион југословенског председника слетео је на кратко и у Техеран што је искоришћено за разговоре између председника Тита и шаха Резе Пахлавија.¹⁵⁸⁹ Коначно, у Југославију је стигао 8. септембра поподне, после турнеје која је трајала пуна 24 дана, 25 000 пређених километара и 28 сати авионског лета.¹⁵⁹⁰ У Београду му је приређен величанствен дочек, ништа мањи од оних у Пекингу и Пјонгјангу. По процени „Политике“, чак 600 000 људи је изашло на улице Београда да поздраве председника после тријумфалног пута.¹⁵⁹¹ Централне београдске улице биле су окићене порукама добродошлице, а маса људи је стајала дуж аутопута почев од аеродрома па до центра града.¹⁵⁹²

Поруке које је југословенски председник донео са пута биле су оптимистичне и уливале су веру у исправност спољнополитичког курса које је југословенско руководство водило већ деценијама уназад. У изјавама које је дао по доласку, Тито је уверавао Југословене да су „до изражаја дошле незаменљиве вредности наше несврстане позиције и политике“ и да „детант нема алтернативу“.¹⁵⁹³ Веровао је да је будућност у даљој сарадњи и повезивању међу социјалистичким земљама.¹⁵⁹⁴ Оптимизам се осећао на све стране и чинило се да Југославија остварује победу за победом на спољнополитичком плану.

---

¹⁵⁸⁵ „Тито у Урумчију“, *Политика*, 8. 9. 1977, 1.

¹⁵⁸⁶ Радовић, *Посета Јосипа Броза Тита...*, 270.

¹⁵⁸⁷ Мандић, *Тито у дијалогу...*, 554.

¹⁵⁸⁸ „Свечани испраћај председника Тита из Урумчија“, *Политика*, 9. 9. 1977, 4.

¹⁵⁸⁹ „Тито се задржао у Техерану“, *Политика*, 9. 9. 1977, 4.

¹⁵⁹⁰ Јанковић, *Veliki mir...*, 243.

¹⁵⁹¹ „Југославија потврдила своју доследност у грађењу међународних односа“, *Политика*, 9. 9. 1977, 2.

¹⁵⁹² „Дочек невиђених размера“, *Политика*, 9. 9. 1977, 2.

¹⁵⁹³ „Југославија потврдила своју доследност у грађењу међународних односа“, *Политика*, 9. 9. 1977, 1; „Тријумф политике мира, независности и равноправности“, *Комунист*, бр. 1069, 12. 9. 1977.

¹⁵⁹⁴ Исто.

Посете председника Тита СССР, ДНР Кореји и НР Кини, како је сумирала југословенска штампа, биле су значајне са становишта доприноса „политици разумевања, сарадње и пријатељства у ширим међународним омјерима.”¹⁵⁹⁵ председника Тита на Западу је представљена као највећа посета једног државника Кини од Никсонове посете (1972).¹⁵⁹⁶ Западне земље су у позиву југословенском председнику видели трендове позитивне еволуције кинеске спољне политике, што је значило да Кина сада наступа са шире спољнополитичке платформе и да је мање опседнута идеолошком и револуционарном мисијом у свету, што је све заједно наговештавало велике промене и на глобалној сцени.¹⁵⁹⁷ Износило се и мишљење да је посредни била потреба Кине да окупи земље независне од Москве и да ојача свој утицај у „трећем свету“. „Њујорк тајмс“ је поред тога приметио и да ново руководство показивало интересовање за југословенски систем самоуправљања – „југословенски модел је могао да се покаже као јефтин и ефикасан модел у подизању мотивације међу индустријском радном класом у Кини.“¹⁵⁹⁸ Према оцени „Вошингтон поста“ – „упорност, прагматизам и независност, које персонификују Тита, очигледно постају много прихватљивији кинеским лидерима, откако се њихов спор са Москвом продубио.“¹⁵⁹⁹ И друге западне државе су дочек приређен југословенском председнику готово једнодушно видели као признање југословенској спољној политици. БиБиСи је преносио да „Пекинг одавно није приредио овакав дочек страном државнику“, док је „Фајненшел тајмс“ јављао да је приређена „изузетна добродошлица изузетној личности.“ „Тајмс“ је писао да је Титова посета „кулминација односа између Кине и Југославије. Француска штампа је јављала о топлем дочеку и широким перспективама кинеско-југословенске сарадње.“¹⁶⁰⁰ Италијанска агенција АНСА преносила је да се радило о „тријумфалном дочеку“, агенција Ројтерс стављала је нагласак на подршку Хуа Гуофенга несврстаној Југославији,¹⁶⁰¹ док је шпански „Ел паис“ писао о „апотеозном пријему у Пекингу“.¹⁶⁰² Поред позитивних натписа, било је примећено да су се у неким западним државама, првенствено у Немачкој, поново појавили текстови у којима се изражавала забринутост за будућност Југославије. Спекулисало се о могућности одбране Југославије уколико би СССР опет решио да се учврсти на Балкану и каква ће бити судбина Југославије после Тита.¹⁶⁰³

Очекивано, земље „лагера“, на челу са СССР-ом, нису биле одушевљене посетом, и поред страха да би југословенско-кинеско споразумевање могло да иде на штету СССР-а и његових интереса у свету, постојале су и позитивне назнаке да би посета могла да доведе до „уразумљивања Кинеза“ од стране председника Тита, што би могло да остави трајнији позитиван траг на кинеску политику.¹⁶⁰⁴ Међу источноевропским земљама, посета није била испраћена у пуној мери, већ само у кратким изводима и без дужих коментара. Изузетак је била Мађарска, која је преносила извештавање *Борбе*.¹⁶⁰⁵

¹⁵⁹⁵ Мирослав Зотовић, „Три посјете председника Тита“, *Међународна политика*, бр. 659, 16. 11. 1977, 1.

¹⁵⁹⁶ АЈ КПР I-2/70-3, к. 85, Новинска агенција ТАНЈУГ, 1.

¹⁵⁹⁷ Исто.

¹⁵⁹⁸ „Tito Gets Huge Welcome as He Begins Visit to China“, *New York Times*, August 31, 1977.

¹⁵⁹⁹ АЈ КПР I-2/70-3, к. 85, Новинска агенција ТАНЈУГ

¹⁶⁰⁰ „Изузетан дочек изузетне личности“, *Политика*, 1. 9. 1977, 2.

¹⁶⁰¹ „Признање Титу и несврстаној Југославији“, *Политика*, 31. 8.1977, 4.

¹⁶⁰² „Ел паис: Апотеозни пријем у Пекингу“, *Политика*, 2. 9. 1977, 2.

¹⁶⁰³ АЈ КПР I-2/70-3, к. 85, Новинска агенција ТАНЈУГ

¹⁶⁰⁴ ДАМПС, ф 72, д 3, бр. 433173, 1977.

¹⁶⁰⁵ Исто, 5.

Када је реч о југословенским оценама, закључци Савезног секретаријата за иностране послове били су слични Титовим изјавама на аеродрому. Изражавајући задовољство резултатима разговора између двојице председника, југословенска дипломатија је главни добитак видела у даљој афирмацији независне и несврстане политике коју је промовисала већ две деценије. Имајући у виду унутрашњу трансформацију која се очекивала у Кини после XI конгреса, отварале су се нове перспективе за ближу сарадњу две земље. Стога је посета оцењена као прекретни догађај у даљем развоју кинеско-југословенских односа, али и као важан догађај са становишта ширих кретања на међународној сцени, иако у спољнополитичким погледима Кина није била много одмакла од Маовог времена. У отварању новог поглавља у сарадњи Кине и Југославије видела се прилика за јачање оних снага које су се супротстављале постојећем поретку заснованом на ривалитету двеју суперсила.¹⁶⁰⁶ Примећено је да су разговори били отворени и непосредни и да је постигнут висок степен сагласности о свим питањима која су се нашла на дневном реду. Третман председника Тита показао је да је постојао велики интерес кинеског руководства за отварањем нових перспектива и за свестрани развој односа са Југославијом.¹⁶⁰⁷

На крају, поставља се питање какви су били прави ефекти посете? Многе од изнетих југословенских оцена издржаће тест времена, али је већина добитака била краткорочне природе. Обезбедила је публицитет и Титу и Хуа Гуофенгу, који им је из различитих разлога био потребан. Потврдила је кинеску озбиљност по питању намере изласка на светску сцену и спремности да гради билатералне и међународне односе на новим основама. Колико год да се Хуа трудио да се покаже континуитет у односу на политику Мао Цедунга, управо је позив Титу представљао истински дисконтинуитет. Но, оно што се тада није могло знати, јесте да ће Хуа Гуофенг, несумњиви носилац позитивних трендова када је у питању кинеска политика према Југославији, врло брзо изгубити своје позиције унутар партије. Многи договори који су постигнути током овог, али и наредних сусрета, нису били спроведени. Но најважније тековине, попут обнове партијских односа и успоставе ближих веза, наставиће се у и наредној деценији. О свему овоме, биће речи у наредним поглављима.

---

¹⁶⁰⁶ ДАМСПС, строго пов, ф. 5, 14. 9. 1977, Извештај, 22.

¹⁶⁰⁷ Исто, 7.

3.3. Обнова партијских односа између СКЈ и КПК (1978)

Промена става КП Кине према СКЈ

Пуних четрнаест година од чувеног документа ЦК КПК из 1963. насловљеног са „Да ли је Југославија социјалистичка земља?“ у коме је недвосмислено поручила да Југославија представља „типичан пример рестаурације капитализма“, КП Кине је показала жељу да се удаљи од ових идеолошких оцена и обнови партијске везе са Савезом комуниста Југославије.¹⁶⁰⁸ Питање нормализације покренуто је приликом разговора између председника Тита и кинеског лидера Хуа Гуофенга, за време Титовог боравка у Пекингу, када је и постигнута начелна сагласност о обнови партијских веза.¹⁶⁰⁹

Промене у идеолошком приступу према Југославији, биле су део ширих идеолошких промена у приступу КП Кине многим питањима.¹⁶¹⁰ Прве промене су се осетиле на XI Конгресу у августу 1977, када су ублажене неке раније оцене попут оне о неизбежности рата, што је била важна идеолошка компонента Маове спољне политике. Први пут је дозвољена могућност да рат није неизбежан и да се може „одложити“. Уочене су и промене у односу према међународном радничком и комунистичком покрету.¹⁶¹¹ Иако су и даље начелно подржавали револуционарну борбу ових партија и групација, наглашавано је да се Кина неће мешати у унутрашње ствари других земаља и да неће извозити револуције.¹⁶¹² Била је то крупна промена која је наговестила и идеолошки заокрет који ће бити учињен прво према СКЈ, а касније и према другим комунистичким партијама. Коначну одлуку о успостави односа са СКЈ донео је Политбиро ЦК

---

¹⁶⁰⁸ АЈ 507 ЦК СКЈ IX, 60/I-1-71 (к.1), док. 71. Информација о ставовима КП Кине према међународном радничком покрету и односу КП Кине према СКЈ, 12; Vučković, *Nesvrstani...*, 134.

¹⁶⁰⁹ СКЈ је на седници Председништва крајем 1976. разматрао сопствене позиције према КП Кине, и тада је донет закључак да у Савезу комуниста постоји спремност за промену уколико кинеска страна изрази жељу да до ње дође. Закључци председништва ЦК СКЈ су били да полазна основа СКЈ остаје иста, а то је да „свака партија има право да самостално ствара своју политику зависно од друштвених услова и међународног положаја у којима делује.“ Закључено је и да се СКЈ никада није укључивао у директну кампању против КП Кине, али да је „када је било потребно, бранио своја гледишта и познате принципе односа, укључујући и време када је КП Кине водила активну антијугословенску кампању.“ Поновљене су „дубоке разлике“ које СКЈ има са КП Кине, а тичале су се „оцена савременог ревизионизма, кинеске теорије о основној подели друштвених снага у савременом свету, о концепцијама путева у социјализам, о путевима развоја социјалистичких друштвених односа, о детанту, о односима са великим силама.“ И поред свих наведених разлика, закључено је да би СКЈ могао да прихвати развој односа и равноправне сарадње са КП Кином „уколико, и када буде спремна друга страна.“ – ДАМСПС, ф83, д8, бр. 41617, Интерни закључци Председништва ЦК СКЈ, 11. 1. 1977, 2.

¹⁶¹⁰ Vučković, *Nesvrstani...*, 133.

¹⁶¹¹ Petković, *Velike sile...*, 164.

¹⁶¹² „The 11th National Congress of the Communist Party of China“, Peking Review, No. 35, 26 August 1977.

КП Кине 26. августа 1977, на предлог Хуа Гуофенга, свега неколико дана пред Титову посету Кини.¹⁶¹³ Била је то заправо само реализација одлуке донете на XI конгресу КП Кине.

Из свега наведеног се може закључити да је кинеско руководство релативно брзо реаговало на захтеве времена и започело темељнију друштвену и политичку промену, у коју се уклапала и (контролисана) промена идеолошке парадигме.¹⁶¹⁴ У Председништву ЦК СКЈ оцењивано је да су иза иницијативе попут ове стајале потребе оних политичких структура у НР Кини које су се „залагале за још динамичнију, дубљу, коренитију и прогресивнију промену друштвено-политичких односа, за демократска и стваралачка трагања и решења на плану социјалистичке изградње.“¹⁶¹⁵ Хуин покушај да касније успостави контролу над дометом и ефектима ових промена, удаљиће га са политичке сцене.

Но, да није све ишло глатко приликом заокрета у идеолошком курсу према СКЈ, и да су и даље постојале струје које су се противиле овој политици, видело се из текстова које је објавио *Женмин жибао* у јуну 1977, два месеца раније. У питању су били стари чланци у којима се критиковао СССР, али се индиректно могло закључити да се критика односила и на Југославију, којој се и даље није признавао социјалистички карактер.¹⁶¹⁶ У Кини је представљало део политичке праксе вођење полемике преко метафора и историјских паралела. Због тога су се често у штампи могли наћи текстови који су се односили на давне историјске догађаје, али су слали јасну и директну поруку и став о одређеном питању у актуелном тренутку. Реактивирање старих напада на СССР у којима се спомињала и Југославија, имало је највероватније своју дневнополитичку улогу и било је дело оних снага у партији које се нису лако мириле са променом курса према Југославији. У Београду нису показивали нервозу, што значи да им је било јасно да двоструки сигнали нису ту са намером да збуне другу страну, већ да су били последица слегања тла после потреса унутар кинеске партије насталих Маовом смрћу.

Кинези ће касније тврдити да није било много отпора у КПК када је доношена одлука о обнови партијских веза са СКЈ. До отварања кинеских архива одговор на ово питање неће бити коначан, али да су отпори постојали, или да се на њих бар рачунало, види се и из реферата кинеског министра спољних послова Хуанг Хуе из јула 1977. (Југославија је сазнала за овај реферат тек девет месеци касније). Наиме, крајем јула 1977, свега месец дана пред Титову посету, одржано је саветовање највиших државних и партијских руководиоца, на коме је разматрано неколико најважнијих политичких питања. Једно од тих питања било је оно које се тичало односа према Југославији и СКЈ. Начин на који је Хуанг пришао дискусији показује сву дипломатску вештину која је укључивала и преузимање улоге ђавољег адвоката. Хуанг је на почетку прихватио оцену да је СКЈ ревизионистичка партија, амортизујући на тај начин потенцијалне отпоре, затим је навео низ грешака које је Југославија починила, да би тек онда прешао на аргументе у прилог Југославији. Ту је посебно акцендовао њено супротстављање хегемонизму, као и снагу и упорност у истрајавању на независном путу. У сарадњи са Југославијом видео је прилику за стварање „уједињеног фронта“, иако идеолошки СКЈ није био близак КПК, „народи две земље и даље могу бити у блиским везама“.¹⁶¹⁷ Хуангово излагање је

---

¹⁶¹³ АЈ ЦК СКЈ IX, 60/I-72-136. К2, док. 77, Председништво ЦК СКЈ, Извештај о боравку прве студијске делегације КП Кине у СФРЈ од 10. до 31. марта, 24. 4. 1978, 8.

¹⁶¹⁴ Vučković, *Nesvrstani...*, 133.

¹⁶¹⁵ ДАМСПС, ф 86, д 7, бр. 449949, Председништво ЦК СКЈ, 12. 7. 1978, 7.

¹⁶¹⁶ АЈ 507 ЦК СКЈ IX, 60/I-1-71 (к.1), док. 71. Информација о ставовима КП Кине према међународном радничком покрету и односу КП Кине према СКЈ, 6.

¹⁶¹⁷ ДАМСПС ф 86, д 1, бр. 411560, Пекинг, Депеша, 17. 2. 1978, 5.

било усмерено првенствено на сламање отпора позивању „ревизионисте“ Тита у посету, са чим је, руку под руку, ишла и обнова партијских веза.¹⁶¹⁸

Разговори Доланц – Ли

Први партијски разговори између представника СКЈ и КПК, после пуне две деценије паузе, вођени су током Титовог боравка у Кини. У то време односи две партије још нису били обновљени, тако да је овај разговор био део незваничних партијских контаката, који су омогућили пуну обнову партијских веза наредне године.¹⁶¹⁹ Разговор је вођен између Станета Доланца, секретара ИК Председништва ЦК СКЈ и Ли Сиенниена, потпредседника ЦК КП Кине, а разговарало се о темпу и модалитету у обнови партијских веза, али и о другим важним питањима, која су се тичала две партије. Једна од актуелнијих тема био је еврокомунизам.¹⁶²⁰ Наиме, годину дана раније, била је одржана Берлинска конференција на којој су се окупиле европске комунистичке партије и том приликом по први пут јавно подржале различите путеве у социјализам, одбацујући идеју центра.¹⁶²¹ Из југословенске перспективе ово је био значајан напредак који је показивао да је „комунистички покрет дошао до такве тачке да може да води јавни дијалог међу собом, а да не изазове конфликт међу комунистичким партијама.“¹⁶²² Доланц

---

¹⁶¹⁸ После изношења мана и грешака, а потом и југословенских успеха, Хуанг је запитао присутне „Да ли треба да се уједињујемо са појединцем као што је он? Шта ви мислите? (нема одговора из публике). Ваша мирноћа показује да нисте схватили и суштину проблема. Али нема везе. Ви ћете то постепено разумети студирајући дела председника Маоа о „трећем свету“. Ако не разумете, треба да настојите да то схватите постепено и полако. Али не смете предузети акције којима ћете подривати пријатељске односе између Југославије и Кине и између кинеског и југословенског народа, шта више, од вас се очекује да узмете учешће на великом збору топле добродошлице Титу.“ – ДАМСПС ф 86, д 1, бр. 411560, Пекинг, Дешеша, 17. 2. 1978, 6-7.

¹⁶¹⁹ АЈ ЦК СКЈ Кина, IX, 60/1-1-71, к.1, док. 60, Стенографске белешке са разговора С. Доланца секретара ИК Председништва ЦК СКЈ и Ли Сиенниена, потпредседника ЦК КПЈ, 2. 9. 1977, 1.

¹⁶²⁰ Занимљиво је да је појам „еврокомунизам“ сковао југословенски новинар Фране Барбиери, у тексту у италијанском часопису *Il giornale* под називом "Le scadenze di Brezhnev" (Брежњевљев сат који откуцава), објављеном у јуну 1975. Барбиери је желео да на овај начин дефинише промене које су се осећале у оквиру европских КП, и бирајући између неокомунизма, који му је такође пао на памет, и еврокомунизма, определио се за овај други, сматарајући да географски префикс показује отвореност европских КП ка политици Европске заједнице, док је за неокомунизам сматрао да је идеолошки оптерећенији. – Mortimer, Edward, Story, Jonathan, Torre, Paolo Filo Della, „Whatever Happened to 'Eurocommunism'?“, *International Affairs* Vol. 55, No. 4 (Oct., 1979), 574-585; Revel, Jean-François, „The Myths of Eurocommunism“, *Foreign Affairs* Vol. 56, No. 2 (Jan., 1978), 295-305; Rodolfo Bozzi, „Introduzione all'eurocomunismo“, *Gregorianum*, Vol. 59, No. 3 (1978), 571-605.

<https://www.encyclopedia.com/history/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/eurocommunism>

¹⁶²¹ Richard Kindersley (eds.), *In Search of Eurocommunism*, Palgrave Macmillan UK 1981, 36.; Прихваћено је да међу различитим КП постоје различита гледишта и различити интереси. Извршено је и семантичко редефинисање, па је тако одбачен појам „пролетерског интернационализма“ уместо кога је уведена „интернационалистичка солидарност“, уместо „јединства“ и „доследности“, сада су заступљенији били појмови попут „разлике“, „разноликост“, „специфичност“, умањен је значај синтагме „диктатура пролетаријата“, док су са друге стране „слободе“ и „права“ одузете либералној демократији и „буржоаском“ речнику и учињене делом новог, „умивеног“ вокабулара европских комунистичких партија. Најважнију промену је можда представљао сам завршни документ који није био у форми декларације, одлуке или било ког формалног акта, већ један необавезујући оквир за даљу сарадњу. – Yiannis Balampanidis, *Eurocommunism, From the Communist to the Radical European Left*, Routledge 2018, 103.

¹⁶²² АЈ ЦК СКЈ Кина, IX, 60/1-1-71, к.1, док. 60, Стенографске белешке са разговора С. Доланца секретара ИК Председништва ЦК СКЈ и Ли Сиенниена, потпредседника ЦК КПЈ, 2. 9. 1977, 3.

је Лију рекао да, иако за Југославију сам појам „еврокомунизам“ не значи много, важна је његова садржина, и да због тога комунистичке партије Европе имају подршку Југославије за ту политику. Требало је имати у виду, напомињао је Доланц, да су комунистичке партије у Европи деловале у оквирима капиталистичких и буржоаских вишепартијских демократија, што је значајно отежавало њихов рад. Југославија је у тежњама европских комунистичких и социјалистичких партија на првом месту видела жељу за самосталношћу и изградњу у реалним условима у којима су се налазиле, и то је наилазило на њену принципијелну подршку.¹⁶²³

Кинеска перспектива се унеколико разликовала. Ли је објашњавао да је добро то што су ове партије (италијанска, шпанска, француска) против „диригента“ Совјетског Савеза, али их је забрињавало то што оне у својим иступима нису говориле о социјализму као непосредном циљу већ уопштено о друштвеним променама.¹⁶²⁴ Кинезе је бринуло и што ове партије одбацују принципе марксизма и лењинизма, као и идеју спровођења пролетерске револуције.¹⁶²⁵ Ипак, обећали су да неће јавно критиковати еврокомунизам, али су зато замолили Југословене да им, ако су у прилици, пренесу жељу Кине да не подстичу идеју попуштања према СССР. Доланц је ово одбио, рекавши да су то самосталне партије које знају шта хоће. Као да је ово мало збунило Лија, који је поновио своју молбу, нагласивши да је изриче „међу друговима“. Доланц, да ли да би добио на времену, или заиста не разумевајући добро шта Ли покушава да каже, замолио је преводиоца да још једном преведе. Када се уверио да је добро разумео, Доланц је свестан грубости претходног одговора, мало ублажио формулацију рекавши да им Југославија то може пренети, али да за тим нема потребе, јер је питање попуштања према СССР-у, по његовом мишљењу, „секундарно“. Примарно је, нагласио је Доланц, да ове партије наставе да се развијају и да изграђују социјализам у својим условима.¹⁶²⁶ Ли је на ово оћутао, али је било јасно да је размимоилажење по овом питању и даље велико.

Друго важно питање тицало се односа две земље са Албанијом. Управо у ово време, на видело је излазио кинеско-албански раскол. Ли се отворено пожалио на Албанску партију рада (АПР) и на нападе који су долазили из Тиране, који су тада већ постали јавни. Доланц је објаснио да АПР напада и СКЈ и Југославију, али да се Београд не бави тиме, наглашавајући да је Југославији у интересу независна Албанија, док партијски односи са АПР нису били толико важни. Ли је изразио сумњу да Тирана жели да створи некакав центар, док је Доланц на сваки начин желео да минимизира оваква албанска стремљења: „Она то може само да жели. Знате, марксистичко-лењинистичке групе које су се састале у Албанији, оне у Европи не значе ништа, и ја вам то морам рећи отворено. То је 10-20 људи у многим случајевима проблематичних, и ако Енвер Хоџа то хоће да окупи нека окупи, али од таквих група никада још ниједна партија није имала нити ће имати користи.“¹⁶²⁷ О раскиду Албаније са Кином биће више речи у наредном поглављу.

Када је реч о обнови веза са СКЈ, једини услов КП Кине био је да обнова иде постепено и „природним током“, јер им је било потребно време да припреме своју јавност и чланство на тако велику промену. То је значило да ће процес „упознавања“ две партије прво кренути преко средстава јавног информисања, размене делегација друштвено-политичких организација (синдиката, омладине, бораца) и студијских група, али и кроз активирање издавачке

---

¹⁶²³ Исто.

¹⁶²⁴ Исто, 12.

¹⁶²⁵ Исто.

¹⁶²⁶ Исто, 13.

¹⁶²⁷ АЈ ЦК СКЈ Кина, IX, 60/1-1-71, к.1, док. 60, Стенографске белешке са разговора С. Доланца секретара ИК Председништва ЦК СКЈ и Ли Сиенниена, потпредседника ЦК КПЈ, 2. 9. 1977, 6.

делатности.¹⁶²⁸ Иако је на првом месту то била кинеска жеља, у разговору са Лијем, Доланц се сложио са овим, јер је сматрао да би та вест, уколико би се сада појавила, бацила у сенку целу Титову посету и сва остала постигнућа која су је пратила. Током Титове посете, избио је и мањи инцидент, када је вест о отпочињању идеолошког дијалога процурила преко „Политикиног“ дописника, Драгослава Ранчића. Доланц је на ово љутито реаговао и у разговору са Ранчићем упитао га је: „Зар сте Ви ту да купите информације на улици?“ Ранчићу је поручио да не наседа на провокације дипломата и на томе се завршило.¹⁶²⁹

У другој половини 1977, кинеска штампа је почела све чешће и све више да преноси вести о раду СКЈ. Кинески амбасадор је недвосмислено поручио да је реч о организованој кампањи и да имају намеру да у наредном периоду појачају јавно информисање о Југославији.¹⁶³⁰ Донета је одлука да се пошаље група новинара агенције Синхуа и листа *Женмин жибао* у Југославију.¹⁶³¹ У склопу припрема за обнову партијских односа, донета је одлука и да кинески издавачи гостују на Сајму књига. Једна од мера било је објављивање честитке Хуа Гуофенга поводом 29. новембра на првој страни *Женмин жибао*. Кинески амбасадор је посебно нагласио да није обичај да се телеграми овог типа објављују у новинама, и да је самим тим у питању преседан, који је привукао доста пажње.¹⁶³²

СКЈ је са своје стране предузела мере да постепено припреми чланство и јавност на промену у односу према КП Кине. Наложено је да се у јавности све чешће „не искључује“ успостава односа са КП Кине, и да се чланство информише о могућностима обнове веза, као и да се функционери СКЈ све чешће појављују у јавности на кинеским пријемима и другим државним догађајима који су укључивали сарадњу са Кином.¹⁶³³ Поред тога, у врху СКЈ била је донета одлука да се у медијима посвети више пажње писању о кинеској КП, а посебно је то важило за партијско гласило „Комунист“.¹⁶³⁴ На седници Председништва ЦК СКЈ одржаној у октобру 1977, закључено је да је свеукупно посматрано кинеска иницијатива била само нова потврда исправности принципијелне политике коју је СКЈ водила и пута којим иде социјалистичка и самоуправна Југославија.¹⁶³⁵ Том виђењу недостајало је мало више самокритичности, али је славодобитност са којом су у Београду исписивали ове редове схватљива у контексту тешке борбе кроз коју је Југославија прошла у претходне три деценије. На крају су Москва и Пекинг су били ти који су прихватили Југославију и СКЈ са свим специфичностима, а не обрнуто. То је морало произвести ефекат тријумфализма, макар интерно.

---

¹⁶²⁸ У склопу промене идеолошке позиције, одлучено је да се почне са превођењем сабраних дела два председника, о чему ће бити више речи у посебном одељку. У плановима је било штампање Устава и Статута СКЈ. Југославија је, такође, одлучила да штампа партијска документа КП Кине и говоре Хуа Гуофенга и Денг Сјаопинга на 11. конгресу КП Кине. До 1978, преведени су Програм СКЈ, Устав СФРЈ, Закон о удруженом раду, студија Едварда Кардеља „Правци развоја политичког система социјалистичког самоуправљања, и др. – ДАМСПС, ф 82, д 20, бр. 459358, ССИП, IX Управа, 7. 11. 1977, 2.; АЈ ЦК СКЈ IX, 60/I-72-136. К2, док. 77, Председништво ЦК СКЈ, Извештај о боравку прве студијске делегације КП Кине у СФРЈ од 10. до 31. марта, 24. 4. 1978, 1.

¹⁶²⁹ Mandić, *Tito u dijalogu...*, 543-44.

¹⁶³⁰ ДАМСПС, ф 82, д 13, бр. 463293, Председништво ЦК СКЈ, 4. 11. 1977, 2.

¹⁶³¹ АЈ 507 ЦК СКЈ IX, 60/I-1-71, Председништво ЦК СКЈ, Забелешка, 13. 12. 1977, 1.

¹⁶³² Исто.

¹⁶³³ АЈ ЦК СКЈ Кина, IX, 60/I-1-71, к.1, док. 61, Строго пов. Информација, 30. 9. 1977, 6.

¹⁶³⁴ ДАМСПС, ф 82, д 20, бр. 459358, ССИП, IX Управа, 7. 11. 1977, 2

¹⁶³⁵ АЈ ЦК СКЈ Кина, IX, 60/I-1-71, к.1, док. 62, Интерна информација, 4.10. 1977, 4.

Званично признање КП Кине 1978.

После неколико месеци припреме јавности и партијског чланства, у децембру 1977. г. стигла је информација да је ЦК КП Кине одлучио да изађе у јавност и званично обелодани обнову партијских веза у време XI конгреса СКЈ, који је требало да се одржи половином наредне године. Објашњено је да ће КП Кине овим поводом упутити поздравни телеграм у коме ће се јавно објавити успостављање међупартијских односа са Савезом комуниста Југославије.¹⁶³⁶ Кинези нису имали праксу слања делегација на конгресе других КП, нити су звали друге партијске делегације на своје конгресе, тако да је одлучено да се ни овог пута не чини изузетак.¹⁶³⁷

Но, и пре XI Конгреса, фактичку успоставу односа означио је долазак прве партијске делегације КП Кине, како је речено, у „студијску“ посету, у марту 1978. Делегацију је предводио Ли Јиманг, заменик начелника Одељења за међународне везе при ЦК КП Кине. Овој посети је претходио Хуин став, изречен на Конгресу народних представника у фебруару 1978, да се одговор да ли је нека земља истински социјалистичка добија постављањем само једног питања – да ли гаји хегемонистичке претензије према другим земљама.¹⁶³⁸ Формула је била тако постављена да отвори врата за сарадњу КП Кине са СКЈ и са осталим европским комунистичким партијама, док је на другом полу, додатно изоловала КПСС. Циљ делегације, по сопственом признању, био је да покажу Централном комитету КП Кине да је Југославија социјалистичка земља, да у њој влада диктатура пролетаријата и да је СКЈ марксистичка партија; били су спремни да то објасне и оним партијама које су биле против обнове односа са СКЈ (овде се највероватније алудирало на АПР). Током разговора са руководством СКЈ, чланови кинеске делегације су без устручавања хвалили југословенски систем за који су говорили да није посебна варијанта социјализма, већ „прави“ социјализам, коме сада тежи и Кина. Посебно су хвалили систем расподеле и материјалног награђивања према резултатима рада, који су оцењивали као „врло напредан“, додајући да у Кини ово питање није било добро решено. Интересовали су се детаљно и за самоуправљање и улогу тржишта у југословенској привреди.¹⁶³⁹ За самоуправљање, о коме се до скоро није смела изрећи ниједна позитивна реч, сада је навођено да је за резултат донело „повишену свест радничке класе и радног народа, ослобођена је њихова иницијатива, учвршћена је диктатура пролетаријата, убрзан је темпо социјалистичке изградње.“ Свеукупно, били су „импресионирани практичним искуством и теоријским истраживањем“ југословенског система.¹⁶⁴⁰ Опаска да су се „идеолошке концепције ‘праксисоваца’ могле упоредити с политиком ‘четворочлане банде’ у Кини“, био је покушај да се вештачки успостави равнотежа између два искуства.¹⁶⁴¹ У Београду су, ипак, у кинеском понашању видели и неке обресе ранијих хегемонистичких манира – односно оцењивање исправности и чистоте идеја и праксе других партија и покрета. Но, то је прихваћено као нужност и израз тадашњих унутрашњих потреба Кине.¹⁶⁴² Делегација је урадила припремну

¹⁶³⁶ АЈ 507 ЦК СКЈ IX, 60/I-1-71, Председништво ЦК СКЈ, Забелешка, 13. 12. 1977, 2.

¹⁶³⁷ Практика се убрзо променила и већ на следећи XII конгрес послали су своју делегацију. – Остојић, *Кина...*, 15.

¹⁶³⁸ АЈ КНР I-3-а/56-12, Служба за спољнополитичка питања, Ставови КП Кине према комунистичком покрету и сарадња КП Кине са СКЈ, 30. 7. 1978, 4.

¹⁶³⁹ АЈ ЦК СКЈ IX, 60/I-72-136. К2, док. 77, Председништво ЦК СКЈ, Извештај о боравку прве студијске делегације КП Кине у СФРЈ од 10. до 31. марта 1978, 24. 4. 1978.

¹⁶⁴⁰ Исто, 9.

¹⁶⁴¹ Исто, 5.

¹⁶⁴² АЈ 837 КНР, I-3-а/56-12, Служба за спољнополитичка питања, Развој и политика НР Кине у новије време, 30. 7. 1978, 28.

сондажу, и сада се само чекало на званично обелодањивање да су односи између две партије обновљени и то две партије које су у већем делу свог постојања, или нису имале односе или су они били изузетни лоши. Очекивало се да ће од тренутка међусобног признања, ствари коначно бити постављене на право место.

У тренутку кад је упутила званично признање СКЈ, КП Кине је одржавала партијске односе са само шест земаља – Албанијом, Румунијом, Вијетнамом, ДНР Корејом, Лаосом и Кампуџијом.¹⁶⁴³ У истом том тренутку, Југославија је сарађивала са преко 100 комунистичких, радничких, социјалистичких и других народних и народноослободилачких покрета широм света.¹⁶⁴⁴

Званично признање из Пекинга стигло је у виду поздравне поруке коју је КП Кине, како је и обећано, послала XI конгресу СКЈ у јуну 1978. У тој поруци, било је одато признање руководећој улози СКЈ и председника Тита, за које је речено да су примењујући „општа начела марксизма-лењинизма на конкретне услове у Југославији“ успели да извојују победе у изградњи социјализма. „СКЈ је развио социјалистички самоуправни систем који одговара условима Југославије“.¹⁶⁴⁵ Било је ово признање на које се чекало више деценија. Но, у југословенској штампи и јавности није се примећивало усхићење. Признање КП Кине прихваћено је као очекивана последица онога што је југословенска партија сагледавала као исправну политику југословенског руководства од 1948. Задовољство је било ту, али као израз зреле самосвести о сопственом значају и вредности, и није прелазило у јавно ликовање. То потврђује и партијско гласило „Комунист“, који је објавио вест о поруци КП Кине, али тек на 32. страни и то у склопу поздравних порука других партија. Није донео засебну вест нити посветио већу пажњу овом питању.¹⁶⁴⁶ Реакције у свету су биле позитивне, посебно у Европи, међу тзв. еврокомунистима, јер је овакав кинески потез уливао наду да ће Кина ускоро променити став и према другим КП у Европи, што ће се показати као тачно.¹⁶⁴⁷

Признање је згодно претходило посети Хуа Гуофенга Југославији, као што је претходне године одлука да се обнове односи у врху КП Кине претходила Титовој посети. Приликом посете кинеског лидера, у августу 1978, Хуа се сада јавно и похвално изражавао о самоуправљању и о исправној линији СКЈ. Констатовао је да је КПЈ и касније СКЈ увек водила правилну политику, а да је КП Кине та која је грешила и да су се због тога осећали дужницима

---

¹⁶⁴³ АЈ 837 КНР I-3-а/56-12, Служба за спољнополитичка питања, Ставови КП Кине према комунистичком покрету и сарадња КП Кине са СКЈ, 30. 7. 1978, 4.

¹⁶⁴⁴ АЈ 507 ЦК СКЈ IX/s/a 308-316., док. 311, Председништво ЦК СКЈ, Извештај о активности СКЈ између X и XI конгреса, 22. 9. 1977, 27.

¹⁶⁴⁵ „Најбоље жеље за успешан рад“, *Политика*, 21. 6. 1978, 19; Интегрални текст поруке видети у: „Greeting 11th Congress of Yugoslav League of Communists“, *Peking Review*, No. 25 June 23, 1978, или „Поруке и поздрави страних партија и покрета Једанаестом конгресу СКЈ“, *Комунист*, 23. 6. 1978, 32.

¹⁶⁴⁶ „Поруке и поздрави страних партија и покрета Једанаестом конгресу СКЈ“, *Комунист*, 23. 6. 1978, 32.

¹⁶⁴⁷ КП Кине је почетком 1979. изразила жељу да се сретне са руководством КП Италије, и то у Југославији. Када је у пролеће 1978. КП Италије, исто преко Југославије, тражила овај сусрет са КП Кине, они су одбили уз оцену да услови још нису сазрели. Југославији је сада било потврђено да се не ради само о КП Италије, већ да је то део „шире стратегије“ о успостављању сарадње са револуционарним покретима и комунистичким партијама. Југославија је одбила предлог да буде домаћин сусрета, јер би је то ставило у пристрасан положај и јер су желели да задрже „слободне руке“ у подржавању процеса отварања КП Кине. – АЈ ЦК СКЈ, IX 60/I-72-136. K2., док. 94, Информација о молби ЦК КПК СКЈ у вези одлуке ЦК КП Кине да нормализује односе са КПИ, 29. 1. 1979; Одговор секретаријата КП на предлог КПК да се састану предстаници две партије, 16. 2. 1979. Берлингер у априлу 1980. коначно дошао у посету Кини, када су и обновљени односи између две партије. – Yahuda, *Towards The End...*, 186.

према Југославији.¹⁶⁴⁸ Хуа је у разговору са Добривојем Видићем, председником Председништва СР Србије, отворено поручио да је Мао Цедунг већ 1956. њима говорио – „Истина у сукобу СКЈ-КПСС на страни друга Тита.“¹⁶⁴⁹ Слично је рекао и Видоју Жарковићу, члану Председништва СФРЈ, да је Кина, због недовољне информисаности, напала Југославију 1948, али сада им је јасно да су Кина и Информбиро погрешили, а не Југославија. Било је то директно признање грешке из уста кинеског лидера.¹⁶⁵⁰

У разговору који је Доланц водио са чланом Политбироа ЦК КПК, Цоу Денгђијем, исто током Хуи оне посете, оценио је да је обнављање односа између СКЈ и КПСС „ванредно добро“ прихваћено од стране чланства СКЈ, у Међународном радничком покрету као „чињеница“, а у Западној Европи са „симпатијама“.¹⁶⁵¹ Цоу је на то рекао каже да су и они обавили велики посао упознавања чланства КПК и маса о Југославији и о СКЈ, речима да се „радни људи Кине и чланови КПК радују и топло поздрављају обнављање односа између наше две партије.“¹⁶⁵²

Председништво ЦК СКЈ је одмах после Хуине посете израдило Информацију за чланове СКЈ у којим су детаљно информисани о комплетној идеолошкој промени КП Кине према СКЈ. У тој информацији је стајало да је „КП Кине по први пут без резерве омогућила свом чланству и широкој јавности да се упозна са стварним приликама у Југославији и стваралачким доприносом СКЈ теорији и пракси различитих путева у социјализам.“ Наведено је и да су повучене све раније оптужбе и да је то отворило пут сарадњи.¹⁶⁵³ Но, у схватањима КП Кине виђене су и неке противречности: „С једне стране, својим признањима теорији и пракси нашем СКЈ, КП Кине је испољила висок степен идеолошке толеранције. С друге стране, када је реч о гледањима КП Кине на раднички покрет у целини, еволуција њених ставова очигледно знатно заостаје у односу на погледе о унутрашњем развоју земље и у односу на многе међународне проблеме.“¹⁶⁵⁴

У Београду су свеукупно били изузетно задовољни развојем ситуације и коначним решавањем овог питања: „Кинеско признање улоге СКЈ и председника Тита формулисано је на такав начин да се де факто одбацују раније оптужбе и критике наше партије, што се односи и на нашу револуцију и на читав период социјалистичке изградње. Упућујући поруку ЦК КП Кине се по први пут званично обратио Југославији као социјалистичкој земљи. На експлицитан начин констатује се да је Југославији, њеном друштву и политичкој пракси доследно примењен марксизам-лењинизам.“¹⁶⁵⁵ Но постојале су и резерве: „И сама модернизација Кине ће, са своје стране, и убудуће такође вршити нове, противречне, не само позитивне него и негативне утицаје (на пример: јачање материјалних основа за рађање и јачање технократских и етатистичких тенденција; више реализма, и вероватно, прагматизма у понашању према свету, већу аутономност у међународној политици, уз, по свему судећи, и снажније присуство аспирација

¹⁶⁴⁸ ДАМСПС, ф 89, д 11, бр. 450006, Извештај о посети председника ЦК КП Кине и председника Државног савета НР Кине Хуа Гуофенга СФРЈ од 21. до 29. 8. 1978, 8.

¹⁶⁴⁹ АЈ КНР 837 I-3-а/56-12, Извештај, Разговори Д. Видића и Т. Блашкића са Хуа Гуофенгом, 23. 8. 1978, 3.

¹⁶⁵⁰ ДАМСПС, ф 89, д 4, бр. 447683, Забиљешка о разговорима Видоја Жарковића, члана Председништва СФРЈ са председником ЦК КП Кине и Државног савета Хуа Гуафенгом, 1. 9. 1978, 2.

¹⁶⁵¹ АЈ КНР 837 I-3-а/56-12, Забелешка о разговору секретара председништва ЦК СКЈ Станета Доланца и члана Политбироа ЦК КП Кине Чу Тенг Квеја, 22. 8. 1978, 2.

¹⁶⁵² Исто, 3.

¹⁶⁵³ АЈ 837 КНР I-3-а/56-12, Председништво ЦК СКЈ, Информација за чланове СКЈ о посети председника Хуа Гуофенга Југославији, 4. 9. 1978, 6.

¹⁶⁵⁴ Исто, 14.

¹⁶⁵⁵ ДАМСПС, ф 89, д 1, бр. 438691, ССИП, Информација, 6. 7. 1978, 15.

велике силе).¹⁶⁵⁶ Биле су ово добре процене. Крајња препорука је била да се избегава опасност било каквог дебаланса у односу на сарадњу са другим пријатељским партијама.¹⁶⁵⁷

Када је и ово питање скинуто са дневног реда, договорено је да једна група југословенских партијских функционера предвођена Бранком Микулићем, чланом Председништва ЦК СКЈ, оде на радни одмор у Кину. Ова делегација обишла је више градова у Кини, упознала се са специфичностима кинеског развоја, али можда је симболично, најважније било полагање венца на маузолеј Мао Цедунга са натписом „Председнику Мао Цедунгу, група партијских функционера СКЈ“. ¹⁶⁵⁸ На тај начин, био је завршен пун круг. Југославија и Кина успоставиле су и државне и партијске везе, и СКЈ се, макар и постхумно „измирио“ са Маом.

---

¹⁶⁵⁶ АЈ 507 ЦК СКЈ, IX, 60/I-72-136. К2, док. 90, Председништво ЦК СКЈ, Сарадња између СКЈ и КП Кине, 27. 10. 1978, 2.

¹⁶⁵⁷ АЈ 507 ЦК СКЈ, IX, с/а, 325-329. К. 24, Амбасада Пекинг, Друштвено-политичка кретања у НР Кини у 1978. години, 17. 1. 1979, 2.

¹⁶⁵⁸ АЈ 507 ЦК СКЈ IX, 60/I-72-136. К2, док. 82, ССИП, Информација о боравку групе СКЈ у НР Кини, 1.

3.4. Југославија и кинеско-албански раскид (1977-1978)

Од када је 1961. одбацио совјетску праксу и искуство, Енвер Хоџа је постао пасионирани поштовалац лика и дела Мао Цедунга и онога што је сматрао исправним читањем марксистичко-лењинистичког учења.¹⁶⁵⁹ И поред свог ревносног подржавања кинеског пута у доба највећих искушења, Хоџа у време специјалних веза ниједном није посетио Кину,¹⁶⁶⁰ нити је Мао Цедунг, коме се толико дивио, дошао у посету Албанији (што и није било толико зачуђујуће, јер је Мао и иначе ретко напуштао Кину).¹⁶⁶¹ Но, то није сметало да односи између Кине и Албаније, по речима Џоу Енлаја и других кинеских званичника, буду „посебни и јединствени, другачији но било који други.“¹⁶⁶²

Две државе су имале свака своје мотиве за овако блиско савезништво. Албанија је, после раскида са СССР-ом, била у потрази за новим и моћним заштитником њене независности и суверенитета,¹⁶⁶³ али и финансијером који би надаље обезбеђивао редовну економску помоћ, која је у појединим годинама заиста била импресивна.¹⁶⁶⁴ Кинески мотиви, са друге стране, лежали су у обезбеђивању стратешке противтеже утицају СССР-а на Балкану, али и Југославији, која је виђена као продужена рука совјетских интереса после кинеског раскида са Москвом.¹⁶⁶⁵ Међутим, како је Кина почињала да се полако отвара према свету почетком 1970-их, и своју помоћ све више преусмерава ка другим земљама „трећег света“, тако је Албанији бивало све јасније да се времена мењају. Колико је Енвер Хоџа био неспреман на промене које су се појављивале на хоризонту, показује чињеница да су албански медији у потпуности игнорисали Никсонову посету Пекингу 1972.¹⁶⁶⁶ Хоџиној политици недостајало је флексибилности коју су

---

¹⁶⁵⁹ Tretiak, Daniel, „The Founding of the Sino-Albanian Entente“, *The China Quarterly* No. 10 (Apr. - Jun., 1962), 123-143.

¹⁶⁶⁰ Једини Хоџин пут у Пекинг десио се 1956, када је предводио делегацију АПР на Осмом конгресу КП Кине. Но, то је било у време док су обе државе имале добре односе са СССР-ом. – Marku, Ylber, *Sino-Albanian relations during the Cold War, 1949-1978: An Albanian perspective* (Doctor's thesis, Lingnan University, Hong Kong 2017). Retrieved from http://commons.ln.edu.hk/his_etd/11/, 38. У каснијим годинама, 1975. се појавила вест да би Хоџа могао посетити Пекинг, али је брзо демантована. И југословенска амбасада је располагала овом информацијом, па остаје сумња да је можда идеја и била разматрана у кинеском руководству. – Gjon Boriç, „The fall of the Albanian – Chinese Relations 1971-1978“, *ILIRIA International Review – Vol 6, No 1 (2016)*, 115.

¹⁶⁶¹ Мао Цедунг је заправо од 1949, када се нашао на челу Кине, само два пута напустио земљу, 1949. и 1957. и то оба пута да би посетио СССР.

¹⁶⁶² Marku, *Sino-Albanian relations...*, 10.

¹⁶⁶³ Једна од парола које је Хоџа често понављао гласила је „Ми нисмо (само) јаки као 2 000 000 људи. Ми смо јаки као милијарду и два милиона!“, што је била јасна референца са савезништво са Кином. – Fevziu, Robert Elsie (ed.), *Enver Hoxha. The Iron Fist of Albania*, I.B.Tauris, 2016, 227.

¹⁶⁶⁴ Више о овим комплексним догађајима и њиховим узроцима, видети чланак: Marku, Ylber, „Communist Relations in Crisis: The End of Soviet-Albanian Relations, and the Sino-Soviet Split, 1960–1961“, *The International History Review* 2019, 1–20.

¹⁶⁶⁵ Marku Ylber, „China and Albania: the Cultural Revolution and Cold War Relations“, *Cold War History* (2017), 1.

¹⁶⁶⁶ Miranda Vickers, *The Albanians - A Modern History*, I. B. Tauris 2001, 201; Неки аутори у ову годину смештају почетак кинеско-албанског расцепа. –Boriç, *The fall of the Albanian...*, 113.

Кинези почели да показују – албанско руководство сматрало је да су обе суперсиле подједнако опасне и није им била прихватљива концепција по којој је једна, САД, од стране Пекинга одједном била проглашена за мању претњу.¹⁶⁶⁷ Са смањивањем кинеске економске помоћи Албанији од 1975. ситуација се незадрживо погоршавала, иако су декларативно две земље и даље одржавале блиско савезништво за јавност.¹⁶⁶⁸

С друге стране, Хоцин став према Југославији је током 1970-их био приметно амбивалентан. После југословенског раскида са СССР-ом 1948, југословенско-албански односи су доживели очекивано погоршање.¹⁶⁶⁹ У наредним деценијама, Југославија је сматрана за најдиректнију претњу за албанску безбедност.¹⁶⁷⁰ Но, од краја 1960-их Албанија је почела да ревидира, не толико идеолошке ставове, колико практичне кораке предузете према Београду. Било је приметно да се албанска спољна политика према Југославији променила од „неприкривеног непријатељства према плашљивој отворености, па чак и сарадњи“.¹⁶⁷¹ Све то довело је до подизања нивоа дипломатских односа и размене амбасадора 1971.¹⁶⁷² И док је Хоца примарни југословенски идентитет посматрао кроз доктринарну идеолошку призму која је од Југославије чинила непријатеља, двојакост у оцени се видела у значају који јој је приписивао. Истовремено је нападао несврстаност и начин на које је решено национално питање у Југославији, залажући се са територијални интегритет Југославије, и развијене економске и културне везе.¹⁶⁷³ Хоца је гајио бојазан да ће после Титове смрти кренути борба око превласти између Срба и Хрвата, што би могло да се прелије и на Албанију, и због тога је, не једном, бранио „статус кво“, сматрајући јединство и целовитост Југославије и својим интересом.¹⁶⁷⁴ На Седмом конгресу АПР у новембру 1976, Хоца је, између осталог, о Југославији рекао: ”Без обзира на то што у идеологији и политици са југославенском државом и Савезом комуниста Југославије имамо принципијелне и непомирљиве противурјечности о којима нити смо у прошлости нити ћемо у будућности затварати уста – ми гајимо поштовање и повјерење према народима Југославије, јер историја показује да су они храбри народи.“¹⁶⁷⁵ Све то изречено је свега неколико месеци пре коначног кинеско-албанског раскола, у коме ће се поставити питање односа Тиране према Београду.

---

¹⁶⁶⁷ Vickers, *The Albanians...*, 202; О овоме су сликовито говориле Хоцине речи после Никсонове poste Пекингу (1972): „Потцењивати опасност од једне или друге велесиле, или још горе, тежити јединству са једном велесилом против друге, представља лукавство које може имати катастрофалне последице и крије велике опасности за будуће револуције.“ – АЈ 837 КПР I-2/70-3, к. 85 (2), Кинеско-албански односи, 14. 7. 1977, 2.

¹⁶⁶⁸ Marku, *Sino-Albanian relations...*, 268.

¹⁶⁶⁹ О погоршању југословенско-албанских односа, видети код: Александар Животић, *Југославија, Албанија и велике силе (1945-1961)*, 223-246. Пре разлаза Тито-Стаљин, како је то већ споменуто у уводу, постојала је чак идеја о Балканској федерацији, која би укључивала Југославију и Бугарску. Но пре тога, дошло би до прикључења Албаније Југославији као седме републике. Неки аутори доста успешно доказују да је Титова балканска политика, посебно према Албанији, била један од кључних узорка сукоба између Стаљина и Тита. – Jeronim Perović, „The Tito–Stalin split: a reassessment in light of new evidence“, *Journal of Cold War Studies*, 9(2007), 34. Рајак, ипак, тврди, да идеја никада није много одмакла у реализацији. – Rajak, Svetozar, „The Cold War in the Balkans, 1945-56“, in: Melvyn P. Leffler and Odd Arne Westad (Eds.), *The Cambridge History Of The Cold War*, Cambridge University Press, 2010, 212.

¹⁶⁷⁰ Marku, *China and Albania...*, 7.

¹⁶⁷¹ Marku, *Sino-Albanian...*, 211.

¹⁶⁷² Исто.

¹⁶⁷³ Ристановић, Петар, *Косовско питање 1974-1989*, Прометеј 2019, 112.

¹⁶⁷⁴ Marku, *Sino-Albanian...*, 253.

¹⁶⁷⁵ Брезарић, Ј., „Југославија и Албанија“, *Међународна политика*, 20-21, бр. 642, 1. 1. 1977.

Погоршање кинеско-албанских односа после Маоа

Кинеско-албански односи доживели су убрзано пропадање непосредно после Маове смрти. Већ крајем септембра 1976, Хоџин иступ пред Политбироом, показао је да албански лидер није гајио превелике илузије у ком ће правцу ићи даљи развој кинеско-албанских односа, сада када Мао више није био међу живима. Заправо, Хоџа је био свестан да је до ерозије у односима две земље почело да долази још за Маовог живота, што је пренео и својим сарадницима, изразивши сумњу да је Мао вероватно дозволио да дође до погоршања односа са Албанијом, како би учинио баланс са опозиционим струјама унутар кинеског руководства.¹⁶⁷⁶ Хоџа није скривао да је био велики присталица „четворочлане банде“, чије хапшење га је дубоко узнемирило и довело пред дилему – или ће усвојити сличан пут отварања и модернизације по узору на Кину и на тај начин посредно угрозити своју власт или ће прекинути и последње, али најпосебније савезништво. Није тешко закључити зашто се на крају определио за ово друго.¹⁶⁷⁷ У децембру 1976, Хоџа је било јасно да су односи са Кином пред пуцањем, када се осоколио да на састанку Политбироа гласно изјави – „од сада смо, ми и Кинези, идеолошки непријатељи.“¹⁶⁷⁸ Било је само питање времена када ће се тињајуће незадовољство на релацији Пекинг-Тирана, прелити у јавни простор. То се коначно десило у јулу 1977, чему је кумовало убрзано приближавање Кине и Југославије.

Само месец дана пре но што ће се Хоџа одлучити да по први пут јавно нападне Кину, информације из југословенске амбасаде у Тирани, које ће се показати као трагично погрешне, гласиле су да је „расцеп за сада мало вероватан“, имајући у виду економско-војне интересе Албаније према Кини.¹⁶⁷⁹ Процена је била и да Кина још увек није „пала на такав ниво да дигне руке од свог ћудљивог пријатеља“ и да је чак, по неким интерним информацијама, учинила кораке да то спречи. Ипак, исправно је закључено да сви видљиви знаци „говоре о повећању, а не смањењу разлика у ставовима двеју земаља.“¹⁶⁸⁰ За то време, Хоџини дневници показују да је он пажљиво пратио промену у кинеском поступању према Југославији и да је посету кинеске парламентарне делегације Југославији на челу са Сејфудином, у мају 1977, видео као стратешку кинеску одлуку у процесу приближавања Југославији, које је водило ка обнови партијских односа.¹⁶⁸¹ Хоџино запажање је било тачно и показивало је колико је добро „читао“ кинеске тактичке потезе, али и да, уз сву идеолошку пристрасност, није себи дозволио самозаслепљеност у тренуцима који су се указивали као преломни. У Хоџиним записима, у којима је детаљно испратио посету, из сваке речи извире нескривено незадовољство, због наступајуће „издаје“ коју није могао да спречи. За промену у кинеској политици према Југославији и Кини, оптуживао је „опортунистичку и ревизионистичку линију“ Хуа Гуофенга, а Хуу и његову линију је кривио и за „политички, идеолошки и економски хаос у Кини.“¹⁶⁸²

Но, оно што је посебно узнемирило Хоџу и потврдило све његове страхове и стрепње, било је сазнање о предстојећој посети југословенског председника Тита, за коју је, преко

---

¹⁶⁷⁶ Marku, *Sino-Albanian...*, 275.

¹⁶⁷⁷ Исто, 260.

¹⁶⁷⁸ Исто, 278.

¹⁶⁷⁹ ДАМСПС, ф 82, д 8. бр. 430738, Депенша, Тирана, 27. 5. 1977.

¹⁶⁸⁰ Исто.

¹⁶⁸¹ Нохха, Enver, *Reflections on China, Extracts from the Political Diary 1973-77, Volume II, Tirana 1979*, <http://www.enverhoxha.ru>, 502, 514.

¹⁶⁸² Исто, 506.

дипломатских веза, сазнао почетком јуна. Нови корак у издаји, прокоментарисао је речима: „Садашња Кина сврстала се уз САД, уз титоизам и ревизионистичке тзв. комунистичке партије. Као што каже народна изрека ‘с ким си такав си’.¹⁶⁸³ За Хоџу није било дилеме да ће Кина пасти „на колена“ пред Титом, чиме ће понижење бити потпуно – „Зато ће Тито, отпадник од марксизма-лењинизма, агент америчког империјализма и слуга светске капиталистичке буржоазије, бити дочекан са великим ентузијазмом и помпом од стране другог отпадника, Хуа Гуофенга.“¹⁶⁸⁴ Уједно, позив Титу да посети Пекинг, био је јасан сигнал да је Албанија дефинитивно изгубила статус специјалног савезника.¹⁶⁸⁵ Албански лидер је наслућивао да ће Кина и Југославија ускоро и званично обновити партијске везе, што је он сматрао за највиши чин издаје марксистичко-лењинистичких идеала.

Брзина промена претила је да претекне Хоџу, те је стога, са свим овим сазнањима на уму, већ у јуну 1977. донео одлуку да иде на дефинитивно раскидање веза са Кином. О томе је на заседању ЦК АПР крајем јуна, информисао највише партијско руководство, речима да је „Кина скренула са пута марксизма и лењинизма и (да се) спрема за регресиван заокрет ка Југославији (и СССР-у)“.¹⁶⁸⁶ Информације које су у исто време стизале у Тирану из албанске амбасаде у Пекингу само су потврђивале ове страхове. Албански амбасадор је од кинеских званичника добијао информације да су односи са Југославијом сада „изузетно важни“ и да ће јачати још више у будућности.¹⁶⁸⁷ Није више било разлога да Хоџа чува незадовољство само за себе. Донео је одлуку да први повуче потез и објављивањем у партијском листу „Зери и популит“ чланка „Теорија и пракса револуције“, у јулу 1977, у коме је сав напад био усмерен на кинеску концепцију о подели света на три дела, спор између Албаније и Кине је учињен јавним.

По Хоџиним замислима, могла су постојати само два света (капиталистички и социјалистички) и између та два света водила се огорчена борба на живот и смрт.¹⁶⁸⁸ У чланку се између осталог тврдило да „тзв. теорија о „три света“, игнорише социјализам као друштвени систем, игнорише фундаменталну контрадикторност нашег времена, ону између капитализма и социјализма“ и да је „усмерена на спречавање револуције и одбрану капитализма.“¹⁶⁸⁹ У чланку је била нападнута и несврстаност, за коју је речено да је „иста идеологија“, и да потиче са „једног истог извора“ као и теорија о „три света“.¹⁶⁹⁰ У Београду није било дилеме да је напад срачунат уочи најављене посете југословенског председника и да је представљао реакцију на интензивирани југословенско-кинеске политичке контакте.¹⁶⁹¹ Повезивање са идејом несврстаности, спољнополитичким концептом који је већ био довољно анатемисан, требало је да олакша разумевање албанској јавности, збуњеној развојем ситуације са дојучерашњим блиским савезником. На тај начин, Албанци су желели да са себе скину одговорност и да као главни проблем изолују кинеско скретање на пут ревизионизма. Током лета 1977, био је приметан повећан број чланака и брошура у којима су били нападани „југословенски ревизионисти“ и сам председник Тито, уз помињање ранијих оптужби, попут „освајачких антибалканских циљева“

---

¹⁶⁸³ Исто, 512.

¹⁶⁸⁴ Исто, 517.

¹⁶⁸⁵ Хоџин захтев да Кинези приме премијера Мехмета Шехуа био је на чекању већ три године. На крају никада неће бити реализован. – Marku, *Sino-Albanian...*, 280.

¹⁶⁸⁶ Исто, 278.

¹⁶⁸⁷ Исто, 279.

¹⁶⁸⁸ Сања Арежина, *Однос НР Кине са Југославијом и Србијом 1977. до 2009. године* (докторска дисертација), Универзитет у Београд, Факултет политичких наука, 2013, 81.

¹⁶⁸⁹ Marku, *Sino-Albanian...*, 279.

¹⁶⁹⁰ АЈ КПР 837, I-2/70-3, к. 85(2), Албанско-кинески односи, 15. 7. 1977, 2.

¹⁶⁹¹ Исто, 3.

југословенског руководства. Неопходно је било обновити градиво да би се још јасније подвукло каквом се партнеру Кина приближава, закључивала је југословенска амбасада.¹⁶⁹² Уједно, моменат напада био је темпиран пред Једанаести конгрес КПК за који се веровало да ће дефинисати будућу кинеску политику. У Београду су веровали да су Албанци на овај начин желели да дају подршку евентуалним радикалним снагама које су остале у врху руководства,¹⁶⁹³ што највероватније и јесте био случај.

Прве рекације на озваничени кинеско-албански раскол, југословенским званичницима је пренео заменик кинеског премијера Гу Му, десетак дана после напада у албанској штампи, изневши став Пекинга да су албанске оцене „потпуно погрешне“ и „немарксистичке“. У исто време, дежурни југословенски саговорник, Ју Џан, био је још директнији рекавши да је албански чланак „ирационалан“ и да су поставке изнете у њему за Кину потпуно неприхватљиве.¹⁶⁹⁴ Од саме оцене, значајнија је била напомена југословенског амбасадора у депеши у којој је стајало да је кинеска реакција била нервозна, из чега је закључено да им је нанет „неочекиван и тежак ударац.“¹⁶⁹⁵ По свему судећи, Кинези нису очекивали изношење спора у јавност, бар не у том тренутку. Но, кинеска јавна реакција на албанске нападе била је опрезна и срачуната на избегавање шире полемике и даљих тензија. Уместо отвореног сукоба и полемике, одлучили су да у својој штампи објаве на десетине чланака-подршке сопственој политици, посебно концепту „три света“.¹⁶⁹⁶ Но, југословенски амбасадор у Пекингу није веровао да ће Кинези дуго толерисати све отворенији албански изазов и очекивао је да ће ускоро „прећи на отворену полемику“. Скори и пуни идеолошки расцеп између две земље постао је неминован.¹⁶⁹⁷

Колико год да је Хоџи тешко пала промена у кинеском односу према Албанији, још теже му је пала посета југословенског председника Тита Пекингу. Титова посета Северној Кореји и Кини, морала је да га подсети на сопствено тријумфално путовање пре више од две деценије, које је сада било само далека прошлост. Хоџа се налазио изолованији но икада ранијњ. У јетким коментарима у дневнику, који сведоче и о пасионираном праћењу медијског извештавања, не само југословенских и већ и страних медија о Титовој посети, давао је одушка себи и свом незадовољству. Писао је тако о „нереду“ који је југословенског председника дочекао на аеродрому и нервози домаћина која се претворила у недостатак дисциплине и хаос, што је по Хоџи била последица великог страха да се Титу нешто не догоди. Хоџина алузија је несумњиво наговештавала да је промена у ставу према Титу била неприродна и да се могло очекивати да је кинески народ неће тако лако прихватити.¹⁶⁹⁸ Но, у тој процени је значајно погрешно. У свом очајничком покушају да наштети угледу двеју земаља, албанска амбасада у Пекингу, по инструкцији Тиране, страним дописницима је поделила уводник из „Зери и популит“ (објављен у Тирану дан раније), под насловом „Хрушчов на коленима пред Титом“, оригинално написан у време Хрушчовљеве посете Југославији 1963. Чланак је обиловао грубим увредама југословенског руководства и председника Тита и жестоко је критиковао посету Никите Хрушчова Југославији.¹⁶⁹⁹ Намера је била да се исте оцене пренесу на Титову посету Кини, а да

---

¹⁶⁹² Исто, 4.

¹⁶⁹³ Исто, 5.

¹⁶⁹⁴ ДАМСПС, ф82, д8, бр. 440251, Делеша, Пекинг, 18. 7. 1977.

¹⁶⁹⁵ Исто.

¹⁶⁹⁶ ДАМСПС, ф 82, д 9, бр. 444897, Делеша, Пекинг, 16. 8. 1977.

¹⁶⁹⁷ Исто, 2.

¹⁶⁹⁸ Нохха, *Reflections on China...*, 594.

¹⁶⁹⁹ Коматина, М., *Енвер Хоџа и југословенско-албански односи*, Београд 1996, 117; За интегрални текст чланка видети - ХРУШЧЕВ НА КОЛЕНЯХ ПЕРЕД ТИТО, Тирана 1979,

http://www.enverhoxha.ru/Archive_of_books/enver_hoxha_khrushchev_kneeling_before_tito_rus.pdf

се Хуа Гуофенг изједначи са Хрушчовом и његовом “понижавајућом” политиком према Југославији – тако је и Хуа пао на колена пред Титом „уредно попут рукавица“, давао је Хоца себи одушка.¹⁷⁰⁰ Било је то једино што је преостало албанском лидеру – да своје незадовољство историјским током на који није могао да утиче, исписује у обимним дневничким забелешкама, готово свакодневно.

Уједно, од друге половине 1977. г. постало је недвосмислено да је албанско руководство одабрало да остане на догматско-стаљинистичким позицијама, иако је извесно време можда постојала нада да ће се, на таласу либерализације у Кини, сличан дашак промена пренети и на Албанију. Албанска пропаганда се сада усмерила искључиво на „аргументовано“ и „научно“ доказивање да је КП Кине постала ревизионистичка, и да је једино АПР задржала исправне идеолошке позиције.¹⁷⁰¹ Но, није неважно запазити да је до погоршања у албанско-кинеским односима дошло не само због политичких промена у Кини, већ и због заостравања курса унутар саме Албаније, неколико година уназад, када су са високих позиција уклоњени „либерали“ попут Балукуа, Келезија, Теодосија, Пакрамија и др, који су могли да буду носиоци промена, делом и због блиских веза са кинеским руководством, посебно са Денг Сјаопингом и Џоу Енлајем.¹⁷⁰² Да се албански лидер критикујући Кину грчевито борио за сопствену власт, показује и интензивирани кампања о исправности учења Енвера Хоце у албанској штампи, са којом су паралелно текли појачани напади са циљем сузбијања сваког потенцијалног отпора унутар партије. Југословенска оцена је била да су решени да „до смрти истрају у борби за чистоту марксизма-лењинизма, а у ствари за одржање на власти руководеће структуре“, што је било евидентно и из пропагандних мантри које су коришћене попут оне „јешћемо и траву, али се никоме нећемо покорити“.¹⁷⁰³ Хоцин отпор унутрашњој демократизацији и економском реформском курсу био је огорчен, али ипак очекиван.

Кинески одговор

Када је спор постао јаван, кинеска страна се у прво време чувала јавне полемике, али како је време одмицало, и што је постајало јасније да је тачка без повратка пређена, то су били све оштрији у оценама изношеним на рачун албанске стране. Прва званична кинеска реакција на албански напад на теорију о „три света“, била је изнета у партијском листу *Женмин Жибао* 1. новембра 1977, дакле тек пет месеци касније.¹⁷⁰⁴ Како се суштина албанског напада везивала за тврдњу да је Кина напустила револуционарну линију, као и да је теорија о „три света“ реакционарна и скована од стране Денга Сјаопинга, тако је примарна кинеска намера била да се докаже да је оригинални творац ове идеје био Мао, као и да се званични Пекинг и даље држи револуционарне линије у спољној политици.

---

¹⁷⁰⁰ Нохха, *Reflections on China...*, 617.

¹⁷⁰¹ ДАМСПС, ф 82, д 9, бр. 446211, Пекинг, Информација, 23. 8. 1977, 2; Хоца је у каснијим радовима негирао и кинеску револуцију и диктатуру пролетаријата и социјализам: „Након смрти Мао Цедунга, који је био еклектик, и Џоу Енлаја, који је био буржоаски демократ, видјели смо да је Кина открила своје право лице и иступила као буржоаска република и империјалистичка држава.“ – Златар, Перо, *Енвер Хоца-политичка биографија*, Београд 1986, 255.

¹⁷⁰² Златар, *Енвер Хоца...*, 245-251.

¹⁷⁰³ ДАМСПС, ф82, д9, бр. 446211, Пекинг, Информација, 23. 8. 1977, 4.

¹⁷⁰⁴ Yee, Herbert S., „The Three World Theory and Post-Mao China's Global Strategy“, *International Affairs*, Vol. 59, No. 2 (Spring, 1983), 240.

Овакав приступ Пекинга није био повезан само са албанским питањем, већ је представљао и реакцију на промењене околности и перципирану спољну претњу. Кинеска спољна политика је средином 1970-их запала у ћорсокак и чинило се да се повлачи на свим фронтovima пред СССР-ом, који је са друге стране, остваривао победу за победом – јачао је своје присуство у југоисточној Азији, док је САЛТ преговорима са САД постигао равнотежу снага са главним супарником. Кина је и даље имала везане руке у погледу унапређења односа са САД и Јапаном, а губила је утицај у југоисточној Азији. Фрустрације на спољнополитичком фронту, ојачале су снаге које су захтевале враћање револуционарної линији.¹⁷⁰⁵ Ипак, показаће се да је ово више било реторичко, а мање суштинско питање.

Главне тезе изнете у овој студији биле су да, иако се формално обе суперсиле третирају једнако, да би њихово изједначавање било „штетно“ и да би „слабило револуционарну будност народа и замагљивало примарни циљ у борби против хегемонизма.“¹⁷⁰⁶ То је било на линији кинеске антисовјетске политике која је увек истицала СССР као већу претњу. За Југославију је било занимљиво да се помињао Покрет несврстаних, као део „трећег света“, за који се наводило да је „постао важна светска снага у координацији интереса својих бројних чланица и у заједничкој борби против хегемонизма, снага са којим се мора рачунати.“ Ипак, несврстаним је свеукупно било посвећено мало простора, што су у Београду тумачили као кинеску тактичку намеру како се не би створила „забуна“ међу марксистичко-лењинистичким партијама.¹⁷⁰⁷ Но, у једном разговору са Ју Џаном, Југословенима је појашњено како је „цео текст посвећен, у ствари, и несврстаности, јер су несврстане земље далеко најбројнији део трећег света.“¹⁷⁰⁸ Приступ „трећем свету“ је био изразито афирмативан – хвалио се његов пораст политичке свести и јединства, као и организованост у оквиру бројних међународних организација.¹⁷⁰⁹ У овом тексту први пут је изнета теза против „политике рата“. То је била велика новост, као и реченица да „народи Кине и света одлучно захтевају мир и супротстављају се новом светском рату“, који би свету донео нова и велика разарања.¹⁷¹⁰ Ово је био директан удар на Маову доктрину, о неизбежности светског сукоба. Навођено је и да споразуми и преговори нису најважнији у процесу одлагања рата већ само „уједињена борба народа свих земаља против хегемонизма.“¹⁷¹¹ Међутим, Хоџа није прихватио кинеске покушаје да одбране своју револуционарну политику, о чему сведочи и последњи запис у дневнику посвећеном Кини, под називом „Може ли се кинеска револуција називати пролетерском револуцијом?“ Одговор је био дугачак, на скоро 40 страна, али недвосмислен – не.¹⁷¹² Са тим закључком, Хоџа је ставио тачку на односе са Кином.

У то време, када се спор већ био распламсао, ни кинески званичници се нису више чували директних оптужби на рачун Албаније. Генг Бијао, члан Политбироа КП Кине (који је био и амбасадор у Албанији од 1969-71), пред члановима југословенске синдикалне делегације, говорећи о лошим односима са Албанијом, критикујући албанско руководство због доктринарног приступа и оцењивања као искључиво исправног оног социјализма који су они

---

¹⁷⁰⁵ Исто, 242.

¹⁷⁰⁶ „Chairman Mao's Theory of the Differentiation of the Three Worlds Is a Major Contribution to Marxism-Leninism“, *Peking Review*, No. 45, 4 November 1977, 24.

¹⁷⁰⁷ Исто, 26; ДАМСПС, ф 82, д 10, бр. 460068, Депеша, Пекинг, 5. 11. 1977, 4.

¹⁷⁰⁸ АЈ 837 КПР, I-5-b/55-5, Кабинет председника републике, Ново у унутрашњој и спољној политици Кине, 9. 11. 1977, 10.

¹⁷⁰⁹ ДАМСПС, ф 82, д 10, бр. 460067, Депеша, Пекинг, 5. 11. 1977, 4.

¹⁷¹⁰ Исто, 2.

¹⁷¹¹ Исто.

¹⁷¹² Нохха, *Reflections on China...*, 760-798.

заступали, упитао је у новембру 1977. да ли „земља са два милиона и двеста хиљада становника“ може бити у праву наспрам четири милијарде светског становништва (ту је вероватно мислио на Кину и цео „трећи свет“). Похвалио је југословенски став према албанским намерама да их увуку у сукоб, нагласивши да ће сада и они поступити на сличан начин – „ми ћемо учити од вас, нећемо им одговарати ни полемисати“.¹⁷¹³

По први пут, Југословени су у разговорима са кинеском страном имали прилику да чују приче о злоупотреби издашене економске помоћи коју је Албанија годинама примала из Кине. Оптужбе су се односиле на ненаменско коришћење средстава која су добијали. По речима Генг Бијаоа, Албанци су олако тражили кинеску помоћ и употребљавали је за побољшање стандарда: „У Пекингу и другим градовима Кине, стандард становања је низак, људи још живе у страћарама и старим кућама. Албанци су, међутим, порушили готово све старе куће и изградиле нове. То је расипништво.“¹⁷¹⁴ Генг је сматрао да је албански резон био „то што имаш, дај мени.“ Наводио је примере када је Албанија тражила помоћ у житарицама да би онда препродавала кукуруз Италији. Када је реч о војној помоћи, за коју су Албанци негирали да је била довољна, рекао је да „на свака три Албанца дође по једна кинеска пушка или митраљез.“ – „Албанци су уображени и имају веома дуге руке у тражењу помоћи“, био је оштар Генг.¹⁷¹⁵ Недипломатски речник коме су Кинези све више прибегавали, сведочио је о великој љутњи која се није могла тако лако сузбити. Кинези су се осећали изневерено, и на неки начин преварено, с обзиром да су толико дуго и исцрпно економски и војно помагали Албанију. Још је директнији и оштрији у нападима био актуелни кинески амбасадор у Тирани, Ли Сјућуен, који је у јесен 1977. у отвореном разговору са југословенским амбасадором Т. Липовским, изнео низ оптужби на рачун албанског руководства. Ли је нашироко говорио о малтретирањима којима су њихови стручњаци били изложени, али и прогонима Албанаца који су се супротстављали оштрој промени курса према Кини. Југословенски амбасадор дао је сликовит опис расположења међу Кинезима тада: „’Народ (Албанци, прим.аут.) је на нашој страни!; – узвикује Кинез, ударајући по столу, заневши се на тренутак. И прича даље: када су се наши специјалисти враћали аутомобилима из жељезаре у Елбасану, код њиховог хотела чекала их је велика група омладинаца, скандирајући пријатељству и сарадњи две земље. Полиција их је разјурила. (...) Незахвални и уображени, агресивни и ћудљиви... такви су ‘они’ (албански руководиоци) од увек били.“¹⁷¹⁶ Ли је детаљно наводио са каквим су се све проблемима суочавали раније у сарадњи са Албанцима.¹⁷¹⁷ Говорио је о уценама, притисцима, и о кинеској жртви да се помогне Албанији. „Најраспрострањенија оптужба била је да је узрок оваквог стања престанак кинеске економске помоћи. ‘То је лаж!’ – узвикује. Они траже немогуће, да би нас оптужили; они од нас узимају бесплатно памук (купљен за наше паре у другим земљама), производе уз помоћ наших стручњака текстил у фабрикама које смо им ми изградиле и траже да се унесе у листу извоза у Кину. – ‘Какав колонијалистички однос!’ – Још једном повишује глас кинески амбасадор и пита се ‘Па шта они мисле, зар смо ми будале...? А када ми то не прихватамо, они нас оптужују...’. Наводио је читаву серију бројки и

¹⁷¹³ ДАМСПС, ф 82, д 20. бр. 462877, Деша, Пекинг, 22. 11. 1977, 2.

¹⁷¹⁴ Исто.

¹⁷¹⁵ Исто.

¹⁷¹⁶ ДАМСПС, ф 81, д 4, бр. 456476, Информација, 20. 10. 1977, 2-3.

¹⁷¹⁷ Једна интересантна епизода, коју је кинески амбасадор пренео, десила се на отварању једне фабрике (у октобру 1976), када се члан Политбироа Рамиз Алија, похвалио пред кинеским амбасадором – „Видите шта наши људи могу... Три фактора су у основи ових наших успеха. Прво, мудро руководство са Е. Хоџом на челу, друго правилна политика АПР и треће радничка класа Албаније.“ На питање кинеског амбасадора зар нема и четвртог, Алија је одговорио: ‘Нема, тај на кога мислите само нам смета, наноси нам штете!’, што је кинески амбасадор протумачио као не само незахвалност, већ и дрскост и ароганцију. – ДАМСПС, ф 81, д 4, бр. 456476, Информација, 20. 10. 1977, 2.

проблема, за које је нагласио да их по први пут саопштава страном амбасадору, а то је урадио ‘јер се ради о Југословену’.“ – „Можда му треба веровати...“ – био је закључак југословенског амбасадора.¹⁷¹⁸

Жестина напада и оптужби донекле је изненадила југословенску страну, али нису имали много тога да додају. Власти у Београду су имале своју историју неслагања и сукобљавања и са Пекингом и са Тираном, и сигурно да се у једном деликатном тренутку попут овог нису желели да мешају, иако је из начина комуникације било јасно да су у већој мери слагали са кинеском страном. Поред тога, кинеско поступање су оцењивали као „нервозно“ и сматрали су да се Пекинг плашио албанског приближавања СССР-у, као и њихове активности у одвајању неких марксистичко-лењинистичких партија од КП Кине.¹⁷¹⁹

Прекид економске помоћи Албанији

Иако је до заоштравања кинеско-албанских односа дошло половином 1977, до пуног прекида протекло је још годину дана. Обично се разлози за прекид економске помоћи траже у политичком и идеолошком сукобу, но постојала је и чисто економска рачуница иза такве одлуке. Кинеска привреда била је у процесу трансформације и усмерена на акумулацију што више средстава за политику „четири модернизације“ и није могла да трпи велике издатке за помоћ трећим земљама.¹⁷²⁰ Поред тога, Денг је у расподели економске помоћи, за разлику од Маоа, заговарао примену економских, а не идеолошких критеријума.¹⁷²¹ То је, заједно са већ наведеним разлозима, довело до коначне одлуке да се прекине са економском, војном и техничком помоћи Албанији у јулу 1978.¹⁷²² У исто време су и сви кинески саветници опозвани из Тиране, а враћени су и албански студенти који су се налазили у Кини. То је значило да је Албанија сада морала у потпуности да се ослони на своје снаге.¹⁷²³ Ипак, раскид није био тако оштар као са СССР-ом, и две земље су задржале дипломатске везе и амбасадоре. Међутим, био је то дефинитивни крај „маслиновог пријатељства”¹⁷²⁴ и специјалних веза које су трајале пуних 17 година.¹⁷²⁵

¹⁷¹⁸ ДАМСПС, ф 81, д 4, бр. 456476, Информација, 20. 10. 1977.

¹⁷¹⁹ ДАМСПС, ф 82, д 20, бр. 462877, Депеша, Пекинг, 22. 11. 1977, 4.

¹⁷²⁰ Roy, *China's Foreign Relations...*, 82; За детаљан преглед економске помоћи Кине према трећим земљама, видети: Copper, John Franklin, „China's Foreign Aid 1978“, *Contemporary Asian Studies*, Number 7, 1979.

¹⁷²¹ „Од 1954. године до прекида односа две земље Кине је дала преко 10 милијарди јуана помоћи (бесплатна помоћ или бескаматни кредит). После Вијетнама Албанија се налазила на другом месту по величини кинеске помоћи (помоћ Вијетнаму је износила 20 милијарди јуана, док је Северна Кореја била на 3. месту). Иако је доходак по глави становника у Кини био знатно нижи него у Албанији, Кинези су им давали разноврсну помоћ. Такође, дали су им велике количине војне помоћи – наоружање за 450 хиљада војника и 200 хиљада милиционера. Саградили су фабрику за производњу наоружања. Међутим, и поред свега тога Албанци су били незадовољни (ниподаштавали су кинеску помоћ због сукоба на идеолошкој основи са Пекингом) и стално су критиковали да је помоћ мала и да не долази на време.“ – Арџина, *Однос НР Кине...*, 88; Остојић, *Кина...*, 22.

¹⁷²² Garver, *China's Quest...*, 381.

¹⁷²³ После прекида са Кином, Албанија је прокламована политику „максималне самодовољности“. То је значило „ослањање на унутрашње снаге у људству и материјалним ресурсима, и имплементацију стриктне штедње.“ – Vickers, *The Albanians...*, 202.

¹⁷²⁴ Једна од занимљивијих епизода из албанско-кинеских односа је слање 10 000 маслинових садница из Тиране као поклон Кини 1964. приликом посете кинеског премијера Џоу Енлаја. Поклон је требало да симболизује вечност кинеско-албанског пријатељства. Вечно пријатељство је потрајало 17 година, док су маслине наставиле да дају плод и после тога. Више о овој интересантној епизоди, видети код: Sigrid, Schmalzer, „Breeding New Knowledge at

Баш у том тренутку, у Пекинг је стигао нови југословенски амбасадор Мирко Остојић.¹⁷²⁶ У првом сусрету са Ју Цаном, замеником кинеског МИП-а, добио је прилику да води искрен разговор о актуелној ситуацији са Албанијом. Но, Остојић није пропустио да пре тога запази да је Ју који је већ два пута био у Југославији, сваки пут пре Београда посећивао Тирану. Знало се већ да ће Ју као члан делегације Хуа Гуофенга за месец дана опет доћи у Београд, те Остојић није одолео да кинеског дипломату не пецне коментаром како овог пута пре Београда неће ићи у Тирану, на шта се Ју само гласно насмејао.¹⁷²⁷ Спремно прихватајући тему Албаније, Ју је замолио Остојића да што пре Београд обавести о кинеској намери да стопира сваку даљу помоћ Албанији, о чему је управо била донета одлука, после чега је изнео шири преглед дугогодишњег кинеског незадовољства понашањем Албаније.¹⁷²⁸

Сам кинески потез обустављања помоћи није представљао велико изненађење, јер су промењени политички односи у претходним месецима упућивали да до тога може доћи. У Београду су сматрали, да иако је реч била о непопуларној мери, која је представља једну врсту политичког и економског притиска према малој земљи, што принципијелно нису подржавали, одговорност за последице у највећој мери сноси Тирана. Сматрало се да су Кинези били ти који су последњих година улагали велике напоре да реше сва спорна питања са албанском страном, али да у томе нису успели, „првенствено због одбојности и искључивости албанских ставова.“¹⁷²⁹

Остојић, који се брзо сналазио у турбулентним околностима, писао је да „нова глобална политика отвара Кину према свијету и разумљиво је да Албанија није за Кину могла остати оно што је раније била.“ Сматрао је да се Албанија нашла на маргини кинеског стратешког концепта⁴⁴. – „Оваквим актом Кина жели да се ослободи бившег савезника који јој је постао терет,⁴⁵“¹⁷³⁰ било је запажање које је гађало у саму срж. Албанија је за Кину Денг Сјаопинга постајала терет и симбол свега чега је ново кинеско руководство желело да се ослободи. Блиско савезништво са Тираном било је реликт једног прошлог времена у коме је Кина била изолована и одсечена од остатка света, и у новим, промењеним околностима, идеолошки острашћен и доктринарно ригидан партнер попут Албаније, постао јој је баласт.

Кинеско спорије реаговање и чињеницу да је прошло годину дана од првих албанских напада до коначног кидања специјалних веза, историографија оцењује као давање шансе Тирану

Home: The Case of the Albanian Olive Friendship Tree in China“, *Chinese Annals of History of Science and Technology* 3, 195 (2019), 195-214.

¹⁷²⁵ Marku, *Sino-Albanian relations...*, 283.

¹⁷²⁶ Мирко Остојић остао је у Кини пуне четири године, све до јуна 1982. – Остојић, *Кина...*, 322.; У овом периоду, дошло је и до смене на месту кинеског амбасадора. Дотадашњи кинески амбасадор Џанг Хајфенг (Zhang Haifeng) премештен је у Париз, где је заменио Ценг Таоа, бившег амбасадора у Југославији (од 1970. до 1973), који је у међувремену постао заменик директора Синхуе. У априлу 1978. је завршио мандат. Из Пекинга је стигло обавештење да ће нови амбасадор бити Џоу Ђиује (Zhou Qiyue). Он је својевремено радио као саветник у амбасади у Београду (1956-57), а предводио је балетски ансамбл који је гостовао у Југославији 1971. Уз то, био је начелник Друге азијске управе у кинеском МИП-у, као и амбасадор у ДР Конгу, а у том тренутку се налазио на месту амбасадора у Аустралији. У Југославију је дошао 13. јула. 1978. и остао је на том месту све до децембра 1980. Касније ће обављати функцију једног од неколико заменика министра спољних послова. Биће задужен за Југославију и Балкан. – Остојић, *Кина...*, 342; ДАМСПС, ф 88, д 2, бр. 426037, ССИП, Подсетник, 10. 7. 1978, 1; АЈ КПР 837, I-3-а/56-13, Агреман за новог амбасадора Кине, 8. 5. 1978.

¹⁷²⁷ Остојић, *Кина...*, 21.

¹⁷²⁸ Исто, 22-3.

¹⁷²⁹ ДАМСПС, ф 87, д 7, бр. 442205, Депеша, Пекинг, 17. 7. 1978, 2.

¹⁷³⁰ Исто.

да се предомисли.¹⁷³¹ Иако је Пекинг у међувремену покушао да одбраном концепта „три света“ потврди своју револуционарну исправност, пракса је показивала другачије. Кина се повлачила и напуштала револуционарне концепте, и прекид са Албанијом представљао је вероватно најзначајнији показатељ и демонстрацију нове политике.¹⁷³² Други важан показатељ била је њега политика према Вијетнаму.

Наиме, у исто време Кина је прекинула и са економском и техничком помоћи Вијетнаму.¹⁷³³ Југословенској партијској делегацији приликом посете Пекингу у јулу 1978. речено је да Албанија и Вијетнам „стварају фронт“ против Кине и да се не искључује могућност „узајамне помоћи Албаније и Вијетнама да би се Кина напала.“¹⁷³⁴ О каквој врсти напада је могла бити реч, није најјасније. Но, за неутралног посматрача са стране није било дилеме да Албанија и Вијетнам, са својим невеликим снагама, никако не могу представљати претњу Кини и да је повезивањем два доскорашња блиска савезника у наводну непријатељску алијансу, Пекинг покушавао да оправда своје потезе.¹⁷³⁵ И док је у случају Албаније кинеско руководство могло у много мањој мери да страхује од евентуалног приближавања Хоџе Москви, дотле је управо такво понашање Вијетнама представљало додатно узнемирење. О томе ће бити детаљно речи у засебном поглављу.

Реакција Београда

Кинеско-албански расцеп десио се у време када су кинеско-југословенски односи досегли свој врхунац и непосредно пред прву посету једног кинеског лидера Југославији. И поред одличних веза са Кином, Југославија није желела да жртвује своје односе са Албанијом, иако они нису били на високом нивоу.¹⁷³⁶ За званични Београд је било најважније да југословенски интереси не буду угрожени оваквим развојем догађаја и процене југословенске дипломатије су

---

¹⁷³¹ Garver, *China's Quest...*, 381-2.

¹⁷³² Garver, *China's Quest...*, 381.

¹⁷³³ Path, Kosal, „China's Economic Sanctions against Vietnam, 1975—1978“, *The China Quarterly*, No. 212 (December 2012), 1055.

¹⁷³⁴ АЈ 507 ЦК СКЈ IX, 60/I-72-136. К2, док. 82, ССИП, Информација о боравку групе СКЈ у НР Кини, 10.

¹⁷³⁵ Вијетнам је оценио овакав потез Кине као бруталан посебно јер у исто време пружала војну помоћ Мобутуу и јача везе са Пиночеом. – ДАМСПС, ф 87, д 7, бр. 442428, ССИП, Информација о неким елементима поводом најновијег погоршања кинеско-албанских односа, 21. 7. 1978, 2.

¹⁷³⁶ Нешто мање дипломатске оцене, могу се пронаћи у збирци текстова ТАНЈУГ-ових новинара објављених у форми специјалног издања под именом „Енвер Хоџина Албанија“. Један извод биће довољан: „Када су совјетско-југословенски односи били замрзнути, постојала је ‘братска љубав’ између СССР-а и Албаније, па је Енвер Хоџа имао више маневарског простора и оправдања пред сопственим народом за затегнутост са Југославијом; када су југословенско-кинески односи били веома лоши (а југословенско-совјетски добри) Енвер Хоџа се приволео Кини и имао је савезника у свом противљењу ‘југословенском ревизионизму’ и ‘издаји принципа марксизма-лењинизма’. А сада је остао сам! Како објаснити албанском народу да је само он марксиста-лењиниста, да је само он најисправнији, најспособнији, највећи борац против империјализма, реакције, ревизионизма, како је он (с ким?!) остао да буде интернационалиста. И како интернационализам када је сам као пустињак? Када не може ни са ким да сарађује, ни с америчким империјализмом, ни совјетским социјал-империјализмом, ни са кинеским национал-шовинизмом, ни са југословенским ревизионизмом, ни са несврстанима који су ‘разводнили антиимперијалистичку борбу’ и делују у корист велесила, ни са развијеним земљама које су експлоататори итд. Значи тешко је Енверу Хоџи доказати да је пролетерски интернационалиста, марксиста-лењиниста у првом лицу, само у лицу Енвера Хоџе и никог више.“ – *Енвер Хоџина Албанија*, ТАНЈУГ (посебна издања) 1981, 96.

говориле да погоршање односа са Кином неће утицати на албанске односе са Југославијом.¹⁷³⁷ Југославију су више бринуле албанске иредентистичке акције према албанској мањини на Косову, него албанске идеолошке догме и спор да Кином.¹⁷³⁸

Таквом ставу Београда је допринело и држање Тиране, која се током сукоба са Кином чувала већих јавних напада и критика југословенске политике. Из таквог поступања јасно се видела намера да се односи са Југославијом не покваре.¹⁷³⁹ Целокупно незадовољство, АПР је задржала и прелила на кинеско руководство, заобилазећи у јавним нападима Југославију. Разлози за то могу бити по мишљењу М. Коматине, стручњака за југословенско-албанске односе, у томе што су „југословенско-албански међудржавни односи тада били већ нормализовани и знатно развијенији но 1960-их година и што је Албанија имала већу потребу да међудржавне односе са Југославијом, посебно економске, не нарушава.“¹⁷⁴⁰ Хоџа је настојао да убеди Југословене да ту и тамо нека критика Југославије која се поткраде, нема везе са међудржавним односима, за које је сматрао да треба да буду добросуседски.¹⁷⁴¹ Исте интересе је имала, по речима Ранка Петковића и Југославија. Он наводи да је Југославија била заинтересована за „постојање и напредовање“ независне, ванблоковске и стабилне Албаније, и да је југословенска политика према Албанији била континуирана и уједначена у целом периоду.¹⁷⁴²

Тако су југословенско-албански односи остали неоштећени оштрим расцепом и сукобом између Тиране и Пекинга. Овај сукоб није нанео штету ни југословенско-кинеским односима, што ће се јасно демонстрирати приликом посете Хуа Гуофенга Југославији у августу 1978. Управо о томе ће бити речи у наредном поглављу.

---

¹⁷³⁷ Званичан став изречен на XI Конгресу СКЈ у јуну 1978. био је: „С Народном Социјалистичком Републиком Албанијом развија се сарадња у економској области и у области образовања и културе. Југославија је заинтересована за даље проширивање и продубљивање југословенско-албанске сарадње, уз пуно узајамно уважавање, на принципима независности, територијалног интегритета, равноправности и немешања. Југославија очекује да и друга страна у пракси покаже исту заинтересованост, јер од тога зависи даље проширивање обострано корисне сарадње у свим областима међусобних односа.“ – „Савез комуниста Југославије у борби за мир, равноправну међународну сарадњу и социјализам у свету“ (документација), *Међународна политика*, бр. 678-9, 1-16. 7. 1978.

¹⁷³⁸ ДАМСПС, ф82, д9, бр. 446211, Пекинг, Информација, 23. 8. 1977, 5; Petković Ranko, *Nesvrstana Jugoslavija i savremeni svet, Spoljna politika Jugoslavije 1945-1985*, Beograd 1985, 117.

¹⁷³⁹ Арџина, *Однос НР Кине...*, 91.

¹⁷⁴⁰ Коматина, *Енвер Хоџа...*, 116.

¹⁷⁴¹ Исто.

¹⁷⁴² Petković, *Nesvrstana Jugoslavija...*, 116; За краћи преглед југословенско-албанских односа током 1970-их видети и код: Ристановић, *Косовско питање...*, 106-120.

3.5. Хуа Гуофенг у Југославији 1978.

Између две посете

Посетом председника Тита НР Кине и развојем односа који је након тога уследио, практично је била завршена фаза потпуне нормализације међудржавне и међупартијске сарадње између Југославије и Кине. Две земље су ступиле на нови колосек сарадње и чинило се да су перспективе унапређења односа несагледиве. Том уверењу доприносила су извештавања југословенске амбасаде о третману који је од друге половине 1977. Југославија имала у Кини. Промена је била коперниканска, и Југославија не само да више није третирана непријатељски, већ је после Титове посете постала централна тема у кинеској јавности. Извештавање је било позитивно и афирмативно, и значајно је порасло у обиму. Из југословенске амбасаде је усхићено извештавано и преношено да се по први пут писало више о Југославији но о Румунији, а готово половина свих вести о земљама које су Кинези сврставали у „пријатељске“ (НДР Кореја, Вијетнам, Камбоџа, Лаос и Румунија), односила се на Југославију.¹⁷⁴³ Југословенско искуство је истицано у први план, а кинеска јавност је детаљно информисана о југословенском унутрашњем развоју и спољнополитичким активностима.¹⁷⁴⁴ Из амбасаде су јављали да су редом хваљени мудро руководство председника Тита, несврстаност, социјалистичка изградња. По први пут се отворено писало и о самоуправљању,¹⁷⁴⁵ а управо у ово време ће невероватан публицитет добити југословенски филмови широм Кине, посебно Валтер брани Сарајево, који ће постати култни филм у Кини.¹⁷⁴⁶ Све то био је јасан показатељ да је у врху кинеског руководства била донета стратешка одлука приближавања Београду, иако ће тачне појединости остати недоступне све до отварања кинеских архива.

У ово време, и у Југославији је био отворен нови простор за детаљније упознавање са Кином, па је југословенска штампа почела редовно да извештава и преноси не само политичка догађања, већ и да домаћу југословенску публику упознаје са кинеском културом, историјом, традицијом, а све многобројнији дописници писали су редовне репортаже о свакодневном животу у Кини, и на тај начин, упознавали домаће читаоце са специфичностима и начину живота у овој далекој земљи. Између две посете, значајно је порастао и број делегација које су желеле да посете Кину, али и да из Кине дођу у Југославију, до те мере, да су се у ССИП-у писале препоруке како би требало уравнотежити број посета да се не би преклапале, чиме се губило на њиховом значају (за мање од годину дана било је преко 30 делегација).¹⁷⁴⁷ Југословенске делегације које су посећивале Кину у овом периоду биле су примане на највишем

¹⁷⁴³ АЈ КПР I-5-b/55-5, Пекинг, Забалешка, 31. 12. 1977.

¹⁷⁴⁴ Исто; ДАМСПС, ф 85, д 7, ССИП, Југословенско-кинески билатерални односи, 18. 7. 1978.

¹⁷⁴⁵ Vučković, *Nesvrstani...*, 134.

¹⁷⁴⁶ АЈ КПР I-5-b/55-5, Пекинг, Забалешка, 31. 12. 1977, 1.

¹⁷⁴⁷ ДАМСПС, ф 89, д 1, бр. 438691, ССИП, Информација, 6. 7. 1978, 14.

нивоу, а партијска штампа им је давала изузетно велики простор. Било је приметно да је био учињен напор како би се Кинези што боље упознали са Југославијом.

Интерес за посету кинеског председника

Приликом посете председника Тита Кини, југословенски председник је позвао кинеског лидера у узвратну посету. Но, нико није очекивао да ће се Хуа тако брзо одазвати позиву. Прва назнака да ће Хуа Гуофенг посетити Југославију већ 1978, појавила се крајем 1977. у разговору југословенског амбасадора са Ју Цаном, замеником кинеског министра спољних послова. Тада је Ју поручио да Кинези намеравају да пошаљу једну високу политичку делегацију, а на Друловићево потпитање на ком нивоу, Ју Цан је „показао руком високо изнад своје главе“, што је југословенски амбасадор протумачио као поруку да ће се радити о делегацији на највишем политичком нивоу.¹⁷⁴⁸

У фебруару је дефинитивно и потврђено да је Хуа одлучио да дође у Југославију у другој половини године. У Београду су били изузетно задовољни намером кинеског председника да тако брзо дође у Југославију, посебно када се има у виду колико је проблем реципроцитета био постојан у Маово време. Сматрали су то изразом искрене жеље кинеског руководства за ближом сарадњом, посебно имајући у виду интерес који је са кинеске стране долазио за упознавањем са југословенским искуствима у друштвено-политичкој и економској изградњи. Поред тога, у Београду је било јасно и да је посета део шире спољнополитичке стратегије нових кинеских власти, усмерене на ојачавање међународног положаја НР Кине, а посебно према међународном радничком и комунистичком покрету, у коме је Југославија имала велики углед.¹⁷⁴⁹ У Београду је закључено да се Југославија налазила на „главним правцима кинеске глобалне стратегије,“ и то је требало искористити за даљу афирмацију југословенске политике. Било је јасно да је, у тренутку погоршаних односа са Вијетнамом и Албанијом, Кина тежила да развојем односа са Југославијом, али и Румунијом и ДНР Корејом, умањи негативне последице ових погоршања.¹⁷⁵⁰

О значају посете говорило је и то што су кинески лидери ретко напуштали Кину. Мао је само два пута био ван Кине и то у посети СССР-у (1949. и 1957), док је Хуа посетио ДНР Кореју у мају 1978.¹⁷⁵¹ Ранко Петковић је приметио да није била реч само о промени стила владања, већ о суштинској промени политике, од једног селективног развијања сарадње са малим бројем земља, ка свестранијем унапређивању међународних односа са другим земљама.¹⁷⁵² Обнова партијских односа непосредно пре Хуине посете била је права увертира за долазак кинеске делегације, и сведочила је о потреби Кине да развија целовите односе са Југославијом, уз прихватање Југославије „такве каква она јесте“. Тако је, за разлику од Титове посете годину дана раније, ово била државно-партијска посета, односно Хуа је долазио и у својству премијера, али и председника ЦК КП Кине. У ССИП-у је оцењено да је оваква „оријентација на сарадњу са Југославијом и СКЈ била одраз стварне еволуције кинеске политике.“¹⁷⁵³ Поред тога, позивом

¹⁷⁴⁸ АЈ КПР I-5-b/55-5, Пекинг, Забалешка, 31. 12. 1977, 3.

¹⁷⁴⁹ АЈ КПР I-3-a/56-12, Служба за спољнополитичка питања, Посета Хуа Гуофенга, 30. 7. 1978, 3.

¹⁷⁵⁰ ДАМСПС, ф 89, д 11, бр. 450006, Извештај о посети председника ЦК КП Кине и председника Државног савета НР Кине Хуа Гуофенга СФРЈ од 21. до 29. 8. 1978. године, 6.

¹⁷⁵¹ ДАМСПС, ф 89, д 1, бр. 438691, ССИП, Информација, 6. 7. 1978, 1.

¹⁷⁵² Петковић, Ранко, „Кинеско отварање“, *Међународна политика*, бр. 684, 1. 10. 1978, 7.

¹⁷⁵³ ДАМСПС, ф 89, д 11, бр. 450006, Извештај о посети председника ЦК КП Кине и председника Државног савета НР Кине Хуа Гуофенга СФРЈ од 21. до 29. 8. 1978. године, 17-18.

Хуи да дође у Београд, давао се подстицај конструктивним тенденцијама у кинеској спољној политици.¹⁷⁵⁴

С друге стране, посета је ојачавала југословенске позиције. За Југославију је посета била значајна, јер су на тај начин поново били афирмисани основни принципи југословенске несврстане и независне политике и њеног права на сопствени пут развитака. Од посете се очекивало да ће ојачати економску сарадњу, на шта је Југославија посебно полагала, посебно у периоду кинеске модернизације, када су, бар на кратко, неки југословенски модели и решења почели да добијају на популарности. Једно време, постојало је доста озбиљно уверење да ће се ови модели и имплементирати у кинеско искуство. Поред тога, југословенско руководство је видело нарастајући потенцијал у дугорочном развоју економске и научно-техничке сарадње са Кином, чиме би се уравнотежио њен спољно-трговински и уопште економски положај у свету.¹⁷⁵⁵

Но, посета је имала и свој међународни значај, из југословенског угла гледано. Поред тога што је обезбеђиван континуитет добрих односа Београда са водећим силама света (без обзира или упркос стању њихових међусобних односа), посета је омогућавала председнику Титу да се позиционира као јединствена политичка фигура, захваљујући чијем светском угледу су Југославију посећивали амерички и совјетски, а сада и кинески лидери. Било је то без преседана у хладноратовском искуству.¹⁷⁵⁶

Свега неколико месеци пре доласка Хуа Гуофенга, у марту 1978, Тито је последњи пут отишао у службену посету у САД. У срдачном дочеку који му је приређен у Вашингтону, Картер је поручио да је Тито „један изузетан човек” који је „већ дуго разуме посвећеност наше нације детанту и прави значај ове погрешно схваћене речи.”¹⁷⁵⁷ На тај начин, на првом месту је истакнута Титова политика према детанту и улога у смиривању напетости међу државама у свету. Било је много речи о билатералним темама и међународним проблемима, али за разлику од Титовог пута у Москву годину дана раније, овог пута није било ни речи о Кини.¹⁷⁵⁸ Био је то Титов сусрет са трећим америчким председником заредом (и трећа посета Вашингтону, после 1963. и 1971), што је сведочило о стабилним односима између две земље током целе деценије. И док су за време Форда, југословенско-амерички односи изгубили на убрзању, у Картерово време поново је дошло до пораста интересовања за сарадњу са Југославијом.¹⁷⁵⁹ Односи ће бити значајно унапређени, у свим областима, од политичке сарадње, преко економске, културне и војне. Значајне заслуге за ово иду и амбасадору Лоренсу Иглбергеру, који је служио у Београду у време Картеровог мандата (1977-81). Управо су његова отвореност, жеља за сарадњом и

¹⁷⁵⁴ ДАМСПС, ф 89, д 7, бр. 448525, ССИП, Прелиминарни осврт на посету председника Хуа Гуофенга Југославији, 1. 9. 1978, 2.

¹⁷⁵⁵ АЈ КПР I-3-а/56-12, Служба за спољнополитичка питања, Посета Хуа Гуофенга, 30. 7. 1978, 3.

¹⁷⁵⁶ Бернардић, Драган, „Председник Тито у Вашингтону и Лондону“, *Међународна политика*, бр. 671, 16. 3. 1978, 4-5; Грађанин света, *Међународна политика*, бр. 675, 16. 5. 1978, 1-2.

¹⁷⁵⁷ FRUS 1977–1980, Volume XX, Eastern Europe, Editorial Note, 253.

¹⁷⁵⁸ Приликом разговора било је доста речи о несврстаним. Тито је истицао значај очувања јединства и спречавања цепања на „десне“ и „леве“, на „прогресивне“ и „непрогресивне“. Подвукао је да Југославија то неће дозволити и да ће учинити све да то спречи: „Такве тенденције постоје са више страна и ми нећемо дозволити да се несврстане земље цепају. Сматрамо да несврстани имају своје принципе и на основу тих принципа треба да раде даље код себе и у свијету. Сепарирање не можемо дозволити. Пошто има много оних које су мање прогресивне, онда ћемо поцепати покрет и он ће бити на нули, неће моћи да делује како треба.” Тито је признао да га брине позиција Кубе, на шта је Картер једва дочекао да дода: „Ако погледате, ми смо исто толико несврстани колико и Куба“. После тога помиљиво је закључио да Вашингтон даје „подршку солидарности несврстаних земаља.” – КПР I-2/73, бр. кутије 8, Стенографске белешке, 7. 3. 1978., 25, 27.

¹⁷⁵⁹ Моћник, *United States-Yugoslav Relations...*, 189.

преговорима, уз истанчан дипломатски сензибилитет и добро познавање локалних прилика, несумњиво допринели побољшању југословенско-америчких односа.¹⁷⁶⁰ Могуће је да је Иглбергер утицао и на Картера да у року од две године промени приступ од „неинтервенције” у случају напада на југословенски интегритет, до пуне подршке југословенском јединству.¹⁷⁶¹ Да та подршка није била само вербална, показује и то што је, после Титове посете, дошло и до појачане војне сарадње између САД и Југославије, а Југославију је посетио амерички министар одбране Харолд Браун – том приликом су започети преговори око куповине новог софистицираног оружја у САД, пре свега модерних противтенковских ракета.¹⁷⁶² Југословенско-амерички односи, чинили су се поново снажним као на почетку деценије.

Кина пред Хуину посету

Картерова администрација учинила је важан помак ка побољшању односа и са Кином, после петогодишњег застоја до ког је дошло.¹⁷⁶³ Говором у Нотр Даму 23. маја 1977, Картер је изјавио да су америчко-кинески односи „централни елемент наше глобалне политике“.¹⁷⁶⁴ Годину дана касније Бжежински је посетио Кину и поручио да је „јака и сигурна“ Кина у америчком интересу. Тиме је на јасан начин демонстрирана намера Картерове администрације да обнови ближу сарадњу са Кином, и тако се приближи коначној успостави пуне дипломатске сарадње.¹⁷⁶⁵

И док је амерички интерес за ближе односе са Пекингом, учвршћивао положај нових кинеских власти, Хуин интерес за посету Југославији првенствено је био у учвршћивању сопственог политичког положаја унутар партије. На први поглед се чинило да се унутрашња ситуација у Кини полако стабилизовала. Уводио се ред у све сфере друштва. Обновљан је рад многих институција, од законодавних преко политичких и друштвених. У Београду су то видели као „суштински нов идеолошки и политички став руководства Кине према социјалистичком развоју сопственог друштва.“¹⁷⁶⁶ У фебруару 1978. је одржано ванредно заседање Свекинеског народног конгреса на ком је донет нови устав. Заседања кинеског парламента у последњих 15-ак година била су изузетно ретка – од 1964. до 1978. парламент се састао само једном, и то 1975. да би донео нови устав, који је сада, три године касније, поново био мењан. Из новог устава избачена је реченица „о будућим револуцијама“, а унесена је формулација о „четири модернизације“, чиме је јасно стављен нагласак на нови курс у кинеској политици.¹⁷⁶⁷ На

¹⁷⁶⁰ FRUS 1977–1980, Volume XXX, Public Diplomacy, 761, 870, 876, 890.

¹⁷⁶¹ Моћник, *United States-Yugoslav Relations...*, 191.

¹⁷⁶² FRUS, 1977–1980, Volume XXX, Public Diplomacy, 761.

¹⁷⁶³ Minami, K., „Re-examining the end of Mao’s revolution: China’s changing statecraft and Sino-American relations, 1973–1978“, *Cold War History*, 16(4), 2016, 374-75.

¹⁷⁶⁴ Док је Фордова администрација одустала од коришћења појма „детнат“, Картер је поново оживео политику „детанта“ и „мирољубиве коегзистенције“, не одустајући од такмичења са СССР-ом у одређеним подручјима од интереса. То ће се променити 1980. када је Картерова администрација прешла на политику „обуздавања“, што је довело до заоштравања Хладног рата, и увело га заправо у нову фазу. – Garthoff, *Detente and Confrontation...*, 35.

¹⁷⁶⁵ Cumings, Bruce, „The Political Economy of Chinese Foreign Policy“, *Modern China*, Oct., 1979, Vol. No. 4, 453.

¹⁷⁶⁶ ДАМСПС, ф 87, д 7, бр. 441354, ССИП, Информација, Кина после Мао Цедунга, тежиште на догађајима после посете председника Тита, 15. 7. 1978, 6.

¹⁷⁶⁷ Hsü, Immanuel, *The Rise of Modern China*, Oxford University Press 2000, 803-816; За детљан преглед развоја концепата кинеске модернизације, видети код: Simić, Predrag, *Socijalizam i modernizacija u NR Kini : teorija i praksa reformi u Kini posle Mao Cetunga*, Beograd 1988, 11-39.

посредан начин је умањена улога и значај Мао Цедунга, изостављањем члана да је мисао Мао Цедунга „мисао водиља кинеског народа.“¹⁷⁶⁸ У новом уставу било је прецизирано да је Свекинески народни конгрес највиши орган власти. Уз то, почело је раздвајање највиших органа државне власти од органа партије. Примећено је да су донете одлуке које су „за кинеску праксу“ биле необично конкретне и мобилизаторске, а истовремено додатно еластичне, што је све указивало „на тежњу за одвајањем од праксе која доминирала у претходном периоду.“¹⁷⁶⁹ У овом периоду, лансиран је „Демократски зид“ (1978–1979), краткотрајни период током ког је било дозвољено изношење слободних политичких мишљења преко зидних плаката, са циљем мобилизације маса за шири корпус реформи, односно у пракси за јачање ауторитета и моћи Денг Сјаопинга у партији.¹⁷⁷⁰

Поглед из Београда о борбама међу главним политичким актерима унутар КП Кине, и даље је био замагљен. Југославија се више приклањала западним оценама које су говориле да је положај Хуа Гуофенга учвршћен и да је он дефинитивно био прихваћен од свих политичких снага „као нови лидер нације.“ Наспрам њих, стајале су совјетске оцене да су одлуке Конгреса резултат привременог компромиса, „посебно у подели највиших функција“. Совјетске информације су говориле о сукобима бар три фракције, што се на крају испоставило као тачно. Југословенски амбасадор у Пекингу је сматрао да је совјетско гледање сувише „пристрасно и оптерећено садашњим стањем совјетско-кинеских односа.“¹⁷⁷¹ Ту је пропуштена још једном прилика да се промене унутар Кине сагледају јасније и у складу са тим можда изврше одређене корекције у приступу. Денг је дошавши на место првог потпредседника владе заправо постао де факто премијер, док је Хуи остављено да се бави партијским радом и спољном политиком. Све ово је упућивало на закључак да „нову афирмацију доживљавају управо оне концепције и политика коју је заступао Денг Сјаопинг и због које је у два наврата рушен.“¹⁷⁷² Није остало незапажено да је политика Денг Сјаопинга односила превагу, али нису виђене јасније концепцијске разлике и непомирљивост два приступа у случају Денга и Хуе. Југославија је сву своју пажњу усредсредила на долазак Хуа Гуофенга, и тај дочек је био величанствен.

Хуа Гуофенг у Југославији

Од тренутка када је дошао на власт, Хуи се замерало недовољно познавање спољне политике и недостатак искуства. Његово познавање светских проблема, на почетку владе је било виђено као плитко и сведено на слогане, па је Хуа у наредним годинама морао да уложи озбиљне напоре како би ухватио корак са спољнополитичким питањима. Тако је у време доласка у Југославију, био значајно боље информисан о светској ситуацији, но две године раније.¹⁷⁷³ Управо су појачане Хуине међународне активности током 1978. биле покушај подизања сопственог угледа у свету, а тиме посредно и код куће.¹⁷⁷⁴ И у Београду су слично оцењивали да

¹⁷⁶⁸ ДАМСПС, ф 85, д 13, бр. 415567, Деша, Пекинг, 16. 3. 1978, 1-3.

¹⁷⁶⁹ ДАМСПС, ф85, д 13, бр. 418702, ССИП, Информација, 29. 3. 1978, 12.

¹⁷⁷⁰ Када је Денгова власт била учвршћена, „Демократски зид“ је обустављен, а „четири велике слободе“ су избачене из Устава 1982. године. – Sullivan, *Historical Dictionary of the Chinese Communist Party...*, 220.

¹⁷⁷¹ ДАМСПС, ф 85, д 13, бр. 415168, Деша, Пекинг, 14. 3. 1978, 1-2.

¹⁷⁷² ДАМСПС, ф85, д 13, бр. 418702, ССИП, Информација, 29. 3. 1978, 10.

¹⁷⁷³ Vogel, *Deng Xiaoping...*, 189.

¹⁷⁷⁴ Хуа је у 1978. посетио чак 4 земље, док је његов претходник Мао Цедунг за свих 27 година владавине посетио само две. – Петковић, Ранко, „Кинеско отварање“, *Међународна политика*, бр. 684, 1. 10. 1978, 7.

је „углед председника Тита требало да послужи популарисању личности Хуа Гуофенга на светској политичкој сцени.“¹⁷⁷⁵ Ова оцена, у свој својој пристрасности, ипак није претерана уколико се има у виду да је сусрет са југословенским председником, Хуи свакако давао већу међународну видљивост, која му је била преко потребна у годинама у којима је покушавао да учврсти своју власт у Кини. Био је то уједно и сусрет, како је светска штампа оцењивала, „најстаријег и најмлађег вође комунистичког покрета“.¹⁷⁷⁶ Непосредно пред посету, Драгослав Ранчић је у *Политици* оставио занимљив портрет кинеског лидера – хвалио је његово искуство у пракси и његове тактичке способности. Поредио га је са искусним шахистом који у партији која се чини познатом, вуче неочекиване потезе и тиме ствара нову ситуацију на табли. Ранчић је у Хуи видео и лукавост и способност за доношење далекосежних потеза.¹⁷⁷⁷ Био је ово доста веран одраз званичног југословенског виђења, које је Хуи приписивало много више способности и заслуга, но што ће време показати да је било основано.

Кинески лидер је, са бројном делегацијом,¹⁷⁷⁸ допутовао у Београд 21. августа, а у Југославији је остао пуних осам дана, до 28. августа (пре тога је био у Румунији). Током боравка у Југославији, посетио је Београд, Скопље, Загреб, Пулу, и наравно Брионе.¹⁷⁷⁹ Посебно је свечан био дочек у Београду, чиме се желело да се гостопримство указано Титу претходне године сада узврати пуном мером. Како је реч била о високом госту, одлучено је да му се приреди специјални дочек. Сам Тито је током припрема, стављао до знања свима да се не ради о „редовној или рутинској посјети, него о догађају од изванредног значаја“.¹⁷⁸⁰ Да би посета била што импресивнија, град Београд је на себе преузео организацију грађана који је требало да изађу и поздраве кинеског лидера. Из докумената се види да је организовано да на улице буде изведено око 300 000 људи, са прецизним бројевима где је и на ком делу трасе требало да стоји колико људи.¹⁷⁸¹ Извештаји из штампе показују да је план био доследно спроведен, и да је дочек приређен кинеском лидеру заиста био величанствен – Хуу су поред грађана, дочекали и фолклорни ансамбли, бригадисти и пионери, а свуда дуж траса којима се кретала колона, налазили су се шпалири грађана са заставама и паролама спремни да срдечно дочекају далеког госта, како је извештавала Политика.¹⁷⁸² Кинески лидер је одмах по слетању кренуо на Дедиње, где га је чекао председник Тито. Он већ годинама уназад није дочекивао госте на аеродрому, већ у званичној резиденцији у Белом двору.¹⁷⁸³ Кинески премијер је током свог боравка у главном

¹⁷⁷⁵ АЈ 837 КПР I-3-а/56-12, Председништво ЦК СКЈ, Аналитичка информација, 8. 9. 1978, 14.

¹⁷⁷⁶ Јанковић, *Veliki mir...*, 273; Титу је тада било 86, а Хуи 30 година мање, свега 56.

¹⁷⁷⁷ „Предводник новог дугог марша“, *Политика*, 18. 8. 1978, 5.

¹⁷⁷⁸ У делегацији су поред Хуе били и Ванг Донгсинг (Wang Dongxing), члан Политбироа ЦК КПК, Џао Цијанг (Zhao Ziyang), тада први секретар Револуционарног комитета провинције Сечуан, а касније премијер, Хуанг Хуа (Huang Hua), министар спољних послова и др. – Остојић, *Кина...*, 33.

¹⁷⁷⁹ Занимљиво је да, по сведочењу амбасадора Мирка Остојића, Љубљана није ушла у програм посете, и то на инсистирање Станета Доланца, који је пренео став словеначког руководства да су „сви другови“ у то време на годишњем одмору и да га не желе прекидати ради посете, иако је кинеска страна била та која је изразила жељу да посети најразвијенију југословенску републику. Сам Остојић не наводи објашњење за овакво Доланчево поступање, али је оно можда сведочило о резервама, ако не и о анимозитету, које је код Доланца постојало у односу на званични Пекинг. – Остојић, *Кина...*, 32.

¹⁷⁸⁰ Исто, 33.

¹⁷⁸¹ Тако је после слетања на аеродром, било предвиђено да дуж аутопута кроз Нови Београд стоји 15 000 људи, затим на траси Бели Двор – СИВ било је планирано 200 000, а од зграде Централног комитета до Парка пријатељства где се планирало сађење дрвећа, требало је да стоји око 5 000 људи, итд. – АЈ 837 КПР, I-3-а/56-12, Организација и распоред излазака на дочек и других обавеза Београда, јул 1978.

¹⁷⁸² „Срдечни поздрав Београђана“, *Политика*, 22. 8. 1978, 2.

¹⁷⁸³ На аеродрому су кинеског лидера дочекали члан Председништва Републике и члан Председништва СКЈ Видоје Жарковић и председник града Београда Живорад Ковачевић. – Јанковић, *Veliki mir...*, 276.

граду Југославије, положио и венац на гроб Незнаног јунака на Авали, засадио дрво у Парку пријатељства у Београду, а на свечаној седници Скупштине града, проглашен је за почасног грађанина Београда.¹⁷⁸⁴ Посетом је била одушевљена и кинеска штампа, која је преносила овације „неколико стотина хиљада људи” који су се сјатили дуж трасе колоне којом се кретао кинески лидер.¹⁷⁸⁵ Но, како амбасадор Остојић сведочи, посета организована Хуа Гуофенгу била је последња масовна посета уприличена једном светском лидеру, и због превеликих трошкова и других компликованих захтева у њеном организовању, ускоро је напуштена као модел. Остојић уједно тврди да је посета Хуа Гуофенгу превазишла све раније посете тог типа, из чега се може извући опрезан закључак да је посета кинеског лидера била и највећа организована посета неком светском државнику у Југославији икада.¹⁷⁸⁶

У топлој здравици коју је Хуа одржао на пријему, а у којој се отворено и похвално изражавао о југословенском систему, видело се колико је велика била промена настала у односу на само годину дана раније, када су две стране још увек са опрезом прилазиле једна другој. Сада је Хуа говорио без било какве задршке. Била је то „најпотпунија и најпозитивнија званична кинеска оцена историјског пута и успеха СФРЈ и СКЈ“, како је то примећено у Београду. Хуа је отишао даље чак и од поздравне поруке ЦК КП Кине упућене СКЈ два месеца раније, и први пут је са кинеске стране изнесена оцена да су односи између две партије засновани на марксизму-лењинизму.¹⁷⁸⁷ Било је, по гледишту југословенске стране, исправљање историјске неправде према Југославији, и могуће је да је управо тај тренутак био врхунац признања изречен југословенској политици вођеној три деценије уназад.

Теме у фокусу

Прошло је свега годину дана од када су се Хуа и Тито први пут сусрели у Пекингу. Хуин брзи долазак у Београд, био је одраз нове и необичне динамике у односу на претходни историјат кинеско-југословенских односа, и могла је, врло основано, да наговести много светлију будућност. Већи степен релаксације могао се препознати већ у одабиру тема које су биле у фокусу разговора. Док су се претходне године више бавили општим, глобалним темама опицавајући пулс један другом, овог пута је сусрет двојице лидера сведочио да је постигнут висок степен сагласја око општих принципа, па су се тако у много већој мери бавили упознавањем са привредним развојем и будућим плановима у изградњи социјализма, или Титовим речима – „међу нама (је) збиља све нестало, што би могло даље да мути наше односе“.¹⁷⁸⁸ И заиста, сада када су биле уклоњене идеолошке препреке, отвориле су се много веће перспективе за све области сарадње (о овим темама, а посебно о економској сарадњи биће речи у одвојеним поглављима).

¹⁷⁸⁴ ДАМСПС, ф 89, д 11, бр. 450006, Извештај о посети председника ЦК КП Кине и председника Државног савета НР Кине Хуа Гуофенга СФРЈ од 21. до 29. 8. 1978. године, 3.

¹⁷⁸⁵ „A Milestone in History of Sino-Yugoslav Relations, Chairman Hua's successful visit“, *Peking Review*, No. 35 September 1, 1978.

¹⁷⁸⁶ Остојић, *Кина...*, 34.

¹⁷⁸⁷ АЈ 837 КПР, I-3-а/56-12, Служба за спољнополитичка питања, 19. 8. 1978; Пун текст Хуине здравице и похвала југословенском систему објављен је и у кинеској штампи. Поред тога, објављени су текстови о економским успесима југословенскг система. – „A Milestone in History of Sino-Yugoslav Relations, Chairman Hua's successful visit“, *Peking Review*, No. 35 September 1, 1978, 13-14.

¹⁷⁸⁸ АЈ КПР 837 I-3-а/56-12, Стенографске белешке, 22. 8. 1978, 117.

Централни део разговора очекивано је био посвећен међународним питањима. Иако су југословенске и кинеске позиције у погледу на многе светске проблеме и њихове узорке, па и начине решавања, и даље били различити, постојао је висок степен сагласности у оцени опште ситуације у свету. На пример, ставови о детанту су и даље били различити, али је било могуће постићи сагласност да детант слаби, а да тензије у свету расту. Поред тога, обе државе су придавале велики значај УН за решавање отворених међународних питања, имали су сличне ставове према блискоисточној кризи и многим другим кризним жариштима. За Југославију је било најважније да је Кина уважавала политику несврставања и да јој је придавала велики значај на глобалном плану. Но, та подршка је била ограничена кинеским прилазом међународним односима, па је тако Хуа више пута поновио да Југославија има кинеску подршку да очува свој "антиимперијални" и "антихегемонистички" карактер.¹⁷⁸⁹ Јасно је било да се ово односило на проблеме са којима се покрет суочавао у погледу све већег совјетског утицаја на један број земаља, а који ће доћи до изражаја на Конференцији у Хавани наредне године. Водећи рачуна о добрим обичајима, Хуа се као гост није бавио директно СССР-ом, нити се супротстављао или полемисао са југословенским ставовима, јер су ту разлике и даље биле највеће, али није пропустио да оптужи СССР да делује подривачки према Покрету несврстаних увођењем критеријума за поделу на напредне и конзервативне државе. Обојица лидера сложила су се да Куба, иако номинално несврстана, у суштини представља сврстану земљу и да уноси поделе у покрет.¹⁷⁹⁰ Тито је тражио од Хуе, да добре везе које Кина има са неким несврстаним земљама искористи да се спречи осипање учесника пред Конференцију у Хавани, управо услед деловања Кубе.¹⁷⁹¹ Ово је био интересантан моменат у односима две земље – ситуација се толико обрнула да је Југославија сада у Кини видела савезника у односу на неке несврстане земље. Разлог за овако искрено Титово држање, може се разложити на два чиниоца – први је што је ситуација са Кубом била већ одавно и јавни проблем, а не само интерно питање покрета, а други што је Тито примећивао да је код Хуе, који је упорно истицао комплементарност кинеске политике са интересима Покрета несврстаних, постојала искрена намера у давању подршке покрету.¹⁷⁹²

Кинески лидер, по узору на претходника, и даље је упозоравао на опасност глобалног сукоба, иако у нешто блажој форми. Упозоравао је да „САД хоће да сачувају своје интересе које су стекле у разним областима света, а Совјетски Савез жели да шири своју експанзију, тако да су супротности између две велике силе неизбежне.“¹⁷⁹³ Имајући у виду такву ситуацију Хуа је рекао да „морамо сами бити припремљени за случај агресије, како кажемо – дубоко копати тунеле и свуда нагомилавати житарице.“¹⁷⁹⁴ Поновио је да Кина неће бити та која врши агресију, али и да не може да не буде будна и да не чува своју независност. Иако није директно најавио обнову дипломатских веза са САД што ће се десити до краја године, Хуа је осетио потребу да на изванредан начин подвуче надмоћ кинеских позиција наспрам америчких: „Ми још нисмо учинили ниједну политичку посету САД, док су два америчка председника посетила Кину.¹⁷⁹⁵ Ми сматрамо да су они дошли са белом заставом. Да је Кина слаба, до тих посета не би дошло.“¹⁷⁹⁶

¹⁷⁸⁹ Исто, 85.

¹⁷⁹⁰ Исто, 29-32.

¹⁷⁹¹ АЈ КПР 837 I-3-а/56-12, Стенографске белешке, 22. 8. 1978, 52.

¹⁷⁹² ДАМСПС, ф 89, д 11, бр. 450006, Извештај о посети председника ЦК КП Кине и председника Државног савета НР Кине Хуа Гуофенга СФРЈ од 21. до 29. 8. 1978. године, 13.

¹⁷⁹³ АЈ КПР 837 I-3-а/56-12, Стенографске белешке, 22. 8. 1978, 83.

¹⁷⁹⁴ Исто, 84.

¹⁷⁹⁵ Друга посте на коју је Хуа мислио била је посета Џералда Форда у децембру 1975; Presidential and Secretaries Travels Abroad <https://history.state.gov/departmenthistory/travels/president/china>

¹⁷⁹⁶ АЈ КПР 837 I-3-а/56-12, Белешка о одвојеним разговорима председника Тита и Хуа Гуофенга у салону брода „Галеб“, државна тајна, 26. 8. 1978, 9.

Посебна тема су били погоршани кинеско-албански односи. Из Хуиног излагања се видело колико је био љут на албанску страну, и већи део излагања посветио је изношењу лоших искустава и оптужби на рачун Албаније. „Била је створена таква психологија да смо ми одмах морали да дајемо чим су они нешто тражили (...) Понекад се дешавало да су ударили песницом о сто и говорили: то је одлука нашег Централног комитета и ви треба да удовољите нашим захтевима.“¹⁷⁹⁷ Хуа је пренео Титу да Пекинг неће ништа предузимати како се даље не би погоршавали државни односи речима – „иако нас они буду и даље псовали и клеветали, ми нећемо реаговати, правићемо се глумим.“¹⁷⁹⁸ Тито је само кратко рекао да са свим државама Југославија има добре односе сем са Албанијом, али је додао да он не сматра да Југославија има проблем са Албанијом, „него Албанија има сукоб са нама, тј. стално нас напада. (...) Они нас псују стално, но имамо ипак трговинске и друге односе са њима. Сматрамо пошто не одговарамо, не дајемо им материјала да нас нападају. Ја мислим да ће једног дана доћи до бољих односа између нас и њих.“¹⁷⁹⁹

Занимљиво је да је мало пре Хуине посете, у јулу 1978, ЦК АПР је послао писмо Централном комитету КП Кине, са оптужбама да је Кина покушала, још 1968, да Албанији наметне војни савез са Југославијом и Румунијом. Председник Хуа Гуофенг је, правдајући се пред Титом, одбацио ове оптужбе, уз тврдњу да су пажљиво прегледали сва документа у којима наводно није пронађен ниједан доказ у прилог ове тврдње. Из свега тога, Хуа је закључио да је реч била о „перфидној интриги“ албанског руководства, да се нанесе штета, како кинеским тако и југословенским интересима и угледу.¹⁸⁰⁰

Поред Албаније, Кина је у овом периоду имала проблем и са још једним суседом, који је коинцидирао са кинеско-албанском кризом у односима. Кинески лидер је упозоравао председника Тита на опасност коју представља Вијетнам, устврдивши да су тежње Ханџа да све земље Индокине стави под своју контролу и да створи Индокинеску федерацију. Хуа се жалио да после завршетка Вијетнамског рата, противно кинеским очекивањима, Вијетнам није показао захвалност према кинеској помоћи.¹⁸⁰¹ Говорио је и о граничним проблемима, о великодржавним и хегемонистичким намерама Вијетнама, о протеривању кинеских грађана, и о

---

¹⁷⁹⁷ АЈ КПР 837 I-3-a/56-12, Стенографске белешке, 22. 8. 1978, 44.

¹⁷⁹⁸ Исто, 47.

¹⁷⁹⁹ Исто, 65-68.

¹⁸⁰⁰ Међутим, доступна албанска документа, односно тајни записници са састанка Политбироа којим је председавао Хоџа, из 26. октобра 1968, сведоче да се овај, како су га назвали, „инцидент“, заиста догодио, и да је о њему било информисано највише албанско руководство. Приликом посете делегације на челу са албанским министром одбране, Бекиром Балукџом, кинески премијер Џоу Енлај је прво изразио своје противљење албанској идеји о тешком наоружавању земље, сматрајући да Албанија нема никакве шансе у случају напада и да ће „после првог удара бити избрисана.“ Нешто касније, Џоу је, имајући у виду развој ситуације у Европи и совјетску окупацију ЧССР-а, предложио албанском министру склапање војног савеза са Југославијом наводним речима – „са Југословенима у контексту тренутне ситуације треба да успоставите војни савез. Румуни, Чехословаци и Југословени су ваши индиректни савезници.“ Балукџа је ову идеју без размишљања одбацио, одговоривши да је Југославија „највећи непријатељ“ Албаније. Кинески премијер је видевши велики отпор код Балукџа, покушао да промени тему и да на тај начин, по оцени албанског министра, умањи штету. Како год, она је већ била нанета и Хоџа се силно разбеснео када му је ова информација пренета. Овакав гест кинеског премијера у Тирани је протумачен као акт непријатељства, а Хоџин закључак је био да је Џоу Енлај „ревизиониста“. Ова епизода је касније искоришћена за обрачун са Балукџом. – АЈ 507 ЦК СКЈ, IX, 60/I-72-136. К2, док. 85, Председништво ЦК СКЈ, Строго поверљиво, Информација за чланове СКЈ о посети председника Хуа Гуофенга Југославији, 12. 9. 1978, 11; Marku, *Sino-Albanian relations...*, 209; За више о случају Балукџа видети код: *History of the Party of Labour of Albania*, Tirana 1982, <http://www.enverhoxha.ru>, 504-505.

¹⁸⁰¹ АЈ КПР 837 I-3-a/56-12, Стенографске белешке, 22. 8. 1978, 36.

многим другим проблемима. Све ово ће следеће године прерасти у вијетамско-кинески сукоб почетком следеће године, о чему ће бити речи у засебном поглављу.

Свеукупно, Хуа није крио задовољство због доласка у Југославију и блиских пријатељских веза које су се рађале између њега и председника Тита, али није пропустио прилику да упути и суптилну критику, рекавши да су Румуни „више и ближе упознали нашу земљу“ и да су они више интензивирали своју активност у погледу економске сарадње. На то је Тито лаконски добацио „они су ближе“. Хуа се није осврнуо на опаску већ је наставио да апелује да се између Кине и Југославије организује више размена да би се боље упознали и да би довели сарадњу на ниво који имају са Румунијом.¹⁸⁰² На крају се захвалио на срдечној добродошлицы и рекао како се нада да почиње ново поглавље у односима између две земље.¹⁸⁰³

Реакције на посету кинеског лидера

Извештавање кинеских средстава информисања је било темељно и свестрано. Ово је била још боља прилика но годину дана раније, да се просечан грађанин Кине упозна са том далеком и још увек недовољно познатом земљом, са којом је Пекинг одабрао да гради стратешке везе. Посете кинеских лидера другим државама и даље су биле ретке, и стога су представљале више куриозитет, но део нормалне дипломатске праксе. Био је ово уједно први одлазак једног кинеског лидера у Европу после више до 20 година.¹⁸⁰⁴ Пажња која је дата Југославији у претходне две године и брзина са којом су информације стизале у Кину, превазилазила је све до тада познате праксе.¹⁸⁰⁵ „До обичног човека допиру рефлекси тих нових сазнања о једној земљи – у поређењу са кинеском ситуацијом – великог привредног и демократског напретка и побуђују његову радозналост да је што боље упозна,“ – писала је *Политика*.¹⁸⁰⁶ Кинеска штампа је енциклопедијски пришла теми – доста простора било је остављено историјским и географским подацима о Југославији, њеном привредном развоју, улози самоуправљања, политици несврстаности.¹⁸⁰⁷ Били су то одиста исцрпни прегледи. Доста је писано и о револуционарној борби, о стању у ЈНА и високој борбеној готовости југословенских народа. Писало се детаљно о индустријском развоју Југославије, о њеној бродоградњи, о њеној уметности, образовању. Готово да није било теме која није била покривена. Југославија је коначно била представљена на начин којем је годинама уназад тежила и веровала да јој припада. Пажња кинеске јавности такође је била велика. Кинески амбасадор је преносио да „за време ТВ преноса о посети, на улицама нема људи.“¹⁸⁰⁸ *Политика* је ту била још сликовитија: „Свако вече уочи 21.30 часова, кад кинеска телевизија преко сателита преноси извештаје о активности вође нације у посети Југославији, пекиншке улице постају полупразне. Чак и најокорелији картароши, који се под уличним светилкама забављају разбијајући монотонију спарних пекиншких вечери, своју пасију подређују општем интересовању за оно што се збива у Југославији и журе у просторије

---

¹⁸⁰² Исто, 114.

¹⁸⁰³ Детаљнији преглед међународних тема видети код: Остојић, *Кина...*, 42-48.

¹⁸⁰⁴ Мисли се на Маов одлазак у Москву 1957. на Московску конференцију комунистичких и радничких партија. Источније од Москве није путовао ниједан кинески лидер пре Хуе.

¹⁸⁰⁵ „Велико интересовање у Кини“, *Политика*, 21. 8. 1978, 2.

¹⁸⁰⁶ Исто.

¹⁸⁰⁷ ДАМСПС, ф 89, д 3, бр. 447872, Депеша, Пекинг, 23. 8. 1978, 2.

¹⁸⁰⁸ АЈ КПР 837 I-3-а/56-12, Стенографске белешке, 22. 8. 1978, 112.

фабричких или уличних клубова да би гледали телевизијске преносе.¹⁸⁰⁹ Ранчић је преносио и друге сликовите описе, попут оног да су пекиншка деца, слушајући звуке југословенске музике преко радија, на улици покушавала да играју коло! „Овако обиман и квалитетан публицитет о Југославији, видљиво (је) деловао на даље снажење иначе великог интересовања и изразитих симпатија кинеских грађана за нашу земљу и нашег човека“ – била је оцена југословенске амбасаде.¹⁸¹⁰ На улицама Пекинга били су постављени фото-панои, на којима су се налазиле фотографије настале у Југославији током посете. Амбасада је извештавала да су ови панои привлачили велику пажњу грађана Пекинга – „панои се тешко може прићи од великог броја грађана који их са великим интересовањем разгледају“.¹⁸¹¹

Није се штедело ни у похвалама на рачун југословенске спољне политике, па је писано да су Кина и Југославија преговарањем и приближавањем дале позитиван пример супротан међународним тенденцијама одржавања монопола и привилегија.¹⁸¹² Све ово годило је званичном Београду, иако је било приметно да је акценат стављан на сличности, док су разлике и даље биле остављене по страни.

Светске реакције на посету

„Кина је за свој први наступ на европској дипломатској сцени изабрала једну од најбљештавијих светских историјских позорница. Ово чини изузетно сложену пируету између балканских љубомора и непријатељстава и све већег учешћа светских сила у овом стратешком делу Европе.“ – била је оцена савременика.¹⁸¹³ У западном свету, посета Хуа Гуофенга Југославији и Румунији, виђена је као појачавање кинеског интереса за Балкан и као покушај да се ослаби совјетски утицај у овом региону.¹⁸¹⁴ Неки аутори су видели симболику у томе што је до посете дошло на десетогодишњицу совјетске инвазије на ЧССР, и тумачили су то у контексту кинеске антисовјетске агенде. Ипак, ова врста поређења је пренатегнута. Познато је да Хуа није био на власти у то време, и да је Кина у међувремену била обременењена унутрашњим тешкоћама које су њеним лидерима онемогућавале напуштање земље. Хронолошки оквир у коме се десила Хуина посета већ је детаљније елабориран и смештен у јасан временски контекст. Но, оно што је свакако неспорно јесте намера кинеског руководства да демонстративним посетама Балкану, у што већој мери, ограничи совјетски утицај. То је било видљиво из оба говора која је Хуа одржао, у Београду и у Букурешту, у којима је јасно назначио да Совјети немају ексклузивна права на сферу утицаја и наметања својих интереса. У Букурешту је Хуина оцена била посебно оштра – тада је изрекао јасну и недвосмислену подршку румунском руководству у пружању отпора „политици силе и диктата“.¹⁸¹⁵ По први пут, чинило се да је Кина иступала са кохерентном

¹⁸⁰⁹ „Кинези задовољни пријемом у нашој земљи“, *Политика*, 24. 8. 1978, 3.

¹⁸¹⁰ ДАМСПС, ф 89, д 6, бр. 448096, Депенша, Пекинг, 24. 8. 1978, 3,

¹⁸¹¹ ДАМСПС, ф 89, д 6, бр. 448100, Депенша, Пекинг, 25. 8. 1978; АЈ 837 КПР I-3-а/56-12, Председништво ЦК СКЈ, Аналитичка информација, 8. 9. 1978, 14, 3.

¹⁸¹² ДАМСПС, ф 89, д 10, бр. 449123, Депенша, Пекинг, 1. 9. 1978, 2.

¹⁸¹³ Andelman, David A., „China's Balkan Strategy“, *International Security* Vol. 4, No. 3 (Winter 1979-1980), 60.

¹⁸¹⁴ Yahuda, *Towards The End...*, 195.

¹⁸¹⁵ Југословенска дипломатија је приметила и неке друге разлике у односу на здравицу коју је Хуа одржао у Београду – у румунској здравици су изостале формулације о „немешању и равноправности“ док су у у београдској стављене у први план. – АЈ 837 КПР, I-3-а/56-12, Служба за спољнополитичка питања, 17. 8. 1978.

балканском стратегијом, којом је изазивала утицај и моћ две суперсиле, чије су позиције на Балкану, од завршетка Другог светског рата, биле неуздране.¹⁸¹⁶

Америчка администрација видела је у Хуином доласку у Београд део шире кинеске стратегије стварања „прстена пријатељских земаља“ око СССР-а. То је по њима био део глобалне кинеске стратегије која је укључивала и потписивање Уговора о миру и пријатељству са Јапаном, приближавање земљама југоисточне Азије, интензивнију сарадњу и напоре за развијањем односа са Зап. Европом, итд.¹⁸¹⁷ У Вашингтону су тумачили и да је Хуина посета имала неповољан утицај на југословенско-совјетске односе, упркос поновљеним уверавањима југословенске стране да развијање односа са једном земљом није усмерено против било које друге земље.¹⁸¹⁸ Међутим, у Београду су сматрали да овакво виђење, кроз искључиво антисовјетску призму, у најмању руку није фер. Блоковске западне државе су посету покушавале да тумаче искључиво у „антисовјетском кључу“, покушавајући на тај начин да покваре односе Југославије и СССР, био је закључак Председништва ЦК СКЈ.¹⁸¹⁹ Ипак, признавали су да је Хуин стратешки одабир да посети Букурешт, Београд и Техеран (Хуа је после Београда посетио и Иран), уз претходно потписивање уговора са Јапаном, био део покушаја стратешког заокруживања СССР-а, и да је антисовјетско иступање Хуа Гуофенга имало „призвук покушаја да се Југославија привуче на ’шаховску таблу’ кинеске антисовјетске стратегије.“¹⁸²⁰

Очекивано, најоштрије реакције су дошле из СССР-а, али не од званичног совјетског руководства, већ преко совјетске штампе.¹⁸²¹ Југословенска дипломатија је примећивала да је припрема за негативну реакцију изведена пре посете, јер је био приметан пораст антикинеске пропаганде у средствима информисања у време Хуиног путовања у Европу. Турнеја кинеског лидера се поклопила са тзв. Кримским сусретима Брежњева са руководиоцима чланица Варшавског пакта и Монголијом. Све ово давало је совјетском јавном реаговању јасну политичку тежину. У Београду су сматрали да је совјетска реакција била некоректна и да је представљала притисак на југословенску политику са намером да се утиче на ток и резултате посете.¹⁸²² Критиковање Хуине здравице је виђено као индиректна критика Југославије, односно „критика домаћина кроз критику госта.“ Примећено је и да је реаговање било оштрије и обимније но у случају Румуније. Поред тога, совјетско реаговање је показало и да СССР придаје простору Балкана политички и стратешки интерес, али и проблемима које има са Кином.¹⁸²³ Ипак, оцена је била да је су Совјети одабрали „средњу линију“ у реаговању односно да су јасно ставили до знања незадовољство, али да нису ишли на грубље нападе који би угрозили односе са Југославијом. СССР је вероватно бринула и могућност повезивања социјалистичких земаља ван „социјалистичке заједнице“.¹⁸²⁴ Наглашавала се подударност и блискост ставова две стране, што

¹⁸¹⁶ Andelman, *China's Balkan Strategy...*, 60.

¹⁸¹⁷ АЈ 837 КПР, I-3-a/56-12, Служба за спољнополитичка питања, Посета Хуа Гуофенга Румунији и Југославији, 19. 8. 1978.

¹⁸¹⁸ FRUS 1977–1980, VOLUME XX Eastern Europe, Paper Prepared in the Department of State, Eastern Europe, The Soviet Union and Foreign Policy Autonomy, Washington, undated, 102.

¹⁸¹⁹ АЈ 837 КПР I-3-a/56-12, Председништво ЦК СКЈ, Аналитичка информација, 8. 9. 1978, 6.

¹⁸²⁰ Исто, 17.

¹⁸²¹ Званична Москва се правдала да је то ствар „слободе штампе“ и да нема везе са њима. У Београду су ово протумачили као примену формуле да „штампа једно, а званична политика друго“ и да је са том врстом притиска требало рачунати и убудуће. – ДАМСПС, ф89, д 9, бр. 449011, Делеша, Пекинг. 1. 9. 1978, 6; ДАМСПС, ф 89, д 89, бр. 448125, Делеша, Москва, 27. 8. 1978, 3-4.

¹⁸²² ДАМСПС, ф89, д 9, бр. 449011, Делеша, Пекинг. 1. 9. 1978, 2.

¹⁸²³ Исто, 3.

¹⁸²⁴ Исто, 5.

се у контексту писања о Кини схватало пре као оптужба него као информација. Такође, совјетска штампа је замерала Београду и начин на који је организована посета, и то што је атмосфера направљена за дочек Хуа Гуофенга била „топлија“, што је било „више цвећа, парола и портрета“ на улицама, више медијске пажње, а РТБ је издао посебну плочу посвећену Хуи, док „Брежњеву није указана таква част!“¹⁸²⁵

Тита је оваква реакција Москве наљутила. У разговору са Хуом био је директан и оштар – „За њих би било боље да престану са својим нападима. Свима је јасно да смо се ми састали да унапредимо међусобне односе, међународне односе и светску ситуацију, а не да се договарамо на рачун других.“ Изразио је и „дубоко разочарање“ совјетском реакцијом. „Прије, када сам се сусрео са Брежњевим, није ми говорио да не идем у Кину, јер је знао да сам чврсто решен да је посетим. Они су сада очигледно љути.“¹⁸²⁶ У ССИП-у су сматрали да Југославија даје пример како се може сарађивати са Кином, док се Москва плашила да тај концепт могу преузети неке друге земље. На тај начин, притисак на Југославију био је покушај да се утиче на исход посете и уједно порука несврстаним земљама и еврокомунистима међу којима је Југославија имала велики углед, да се Москва са тим никада неће помирити.

Значај посете

Имајући у виду да је од посете југословенског председника Кине протекао релативно кратак временски период у коме није било могуће реализовати највећи број договора склопљених у Пекингу, домети Хуине посете били су ограничени. Несумњива наклоност ка југословенском систему, руководила је Хуу у правцу давања одређених обећања, за која није најјасније да ли би била испуњена да је успео да се одржи на власти бар неколико година. Чини се да је намера била искрена, а не одраз популизма и жеље за додворавањем. Од помоћи није било ни Хуино губљење моћи и утицаја у партији, крајем исте године, на Трећем пленуму КП Кине, чиме ће велики број договора у чије склапање је уложио сав свој ауторитет, убрзо бити обесмишљен. Но, у Београду се надолазеће промене нису виделе, напротив, утисак је био да се „нови политички курс и позиција Хуа Гуофенга после Једанаестог конгреса КП Кине налази у процесу даље свестране консолидације.“¹⁸²⁷ Од проблема у руководству видели су притисак догматских снага, отпоре остатака политичких и идејних група блиских „четворочланој банди“. Ипак, кинеска опредељеност за даље отварање и повезивање са светом није била довољна у питање. Кинеска политика је постала прагматичнија, и приоритет је давала развоју државних односа и то са различитим, хетерогеним групама, које су могле да допринесу реализацији њених спољнополитичких идеја. Примећено је да је опадао интерес за сарадњу и повезивање унутар комунистичког покрета и да је он био прагматичан, а не идеолошки. Можда као најпогрешнија оцена испоставила се оцена да ће добри односи са Кином допринети афирмацији и јачању социјализма као светског процеса.¹⁸²⁸

¹⁸²⁵ АЈ 837 КПР I-3-а/56-12, Председништво ЦК СКЈ, Аналитичка информација, 8. 9. 1978, 17.; И заиста, РТВ Београд је, поводом свечаног концерта у Народном позоришту, организованом у част Хуа Гуофенга, издала посебан албум са избором композиција изведених на концерту. – „Програм-албум са концерта у Београду“, *Политика*, 24. 8. 1978, 2.

¹⁸²⁶ АЈ КПР 837 I-3-а/56-12, Белешка о одвојеним разговорима председника Тита и Хуа Гуофенга у салону брода „Галеб“, државна тајна, 26. 8. 1978, 3.

¹⁸²⁷ ДАМСПС, ф 89, д 11, бр. 450006, Извештај о посети председника ЦК КП Кине и председника Државног савета НР Кине Хуа Гуофенга СФРЈ од 21. до 29. 8. 1978. године, 15.

¹⁸²⁸ АЈ 837 КПР I-3-а/56-12, Резултати и значај посете Хуа Гуофенга, 6. 9. 1978, 7.

У југословенској штампи се о посети писало афирмативно, и очекивања су била велика. „Два председника, као представници народа који своју судбину држе у својим рукама, поставили су снажне темеље трајном процесу продубљивања односа,”¹⁸²⁹ – писала је одушевљено „Међународна политика“. Речено је и да се за посету, која је оцењена као „историјска“ и која се може сматрати најважнијим поглављем у односима две земље, као и да су две државе и две партије поставиле темеље који су „стабилни и дугорочни”.¹⁸³⁰ Титова лична оцена о Хуи, изречена у разговору са блиским сарадницима, била је да Хуа „умије да пажљиво и стрпљиво да слуша. Настоји да извуче корист из искуства других. Објективан у говору и о себи и о својој земљи. Не приказује стање у суперлативима, већ указује на проблеме и оно што није добро. Укратко: пријатан саговорник који остаје у лијепом памћењу.”¹⁸³¹

Када је реч о оцени будуће кинеске глобалне улоге, она је била врло проницљива, и испоставиће се далековида. Иако су из Москве стално долазила упозорења о опасности од „агресивне Кине“, у Београду су кинеску улогу видели другачије: „Не желе заоштравање, јер би их то непотребно исцрпљивало. Релативно низак ниво производних снага у Кини, као и у наоружању, наводи на утисак да за приличан број година не постоји опасност да Кина постане сила која би могла реално угрожавати мир у свету. Због тога наша подршка развоју Кине и њеној оријентацији на ширу сарадњу у свету реално служи ствари мира и прогреса, и не садржи опасности на које, због својих уских интереса упозорава СССР.”¹⁸³²

Непосредно после посете сусрели су се Будимир Лончар (тада подсекретар у ССИП) и амерички амбасадор Лоренс Иглбергер, кога је интересовао утицај посете кинеског лидера на југословенске односе са Москвом. На то му је Лончар рекао да Хуина посета није уперена ни против кога, да је право и интерес Југославије да развија сарадњу са свим партнерима који су спремни за конструктивну сарадњу. Изразио је и наду да то неће имати одраза на дугорочне односе Београда и Москве. Иглебергер се захвалио, и најавио да је америчка администрација одлучна да нормализује односе са Кином и да верује да „најновији развој у Кини то омогућава.”¹⁸³³ До краја године, и то питање ће бити скинуто са дневног реда.

После повратка у Кину, Хуа је сабрао утиске и упознао кинеску јавност са закључцима до којих је дошао. Он је изјавио да су Југославија и Румунија земље од којих Кина може да учи. Но, неће стићи да их убеди у то.

---

¹⁸²⁹ Шарановић, Михаило, „Други сусрет Тито-Хуа Куо Фенг“, *Међународна политика*, бр. 682. 1. 9. 1978, 4-5.

¹⁸³⁰ Исто.

¹⁸³¹ Mandić, *S Titom...*, 98.

¹⁸³² АЈ 837 КПР I-3-а/56-12, Резултати и значај посете Хуа Гуофенга, 6. 9. 1978, 6.

¹⁸³³ ДАМСПС, ф 89, д 7, бр. 448531, ССИП, Забелешка, 1. 9. 1978, 2.

3.6. Југославија као потенцијални узор у кинеским реформама

Промена у кинеском односу према Југославији, није прошла неопажено, и непосредно после Титове посете Кини појавиле су се прве спекулације, пре свега на Западу, да би Кина могла да „копира“ југословенски систем. У разговорима са кинеским званичницима, југословенској страни као да је било непријатно због ових поређења, па су се трудили да их минимизују речима да Кина нема потребе да било кога копира, већ да је сасвим нормално што жели да боље упозна југословенски систем и да сарађује са Југославијом. На крају крајева, није било нелогично што се Кина окретала једном, како је говорено, успешном социјалистичком искуству, и то не да би га преузимала, већ евентуално да би користила одређена решења, у складу са својим специфичним условима и околностима у којима се градила. Но, да ова запажања нису била без основа и да се у једном периоду југословенско искуство разматрало као алтернативни модел, било је јасно из наступа Хуа Гуофенга.

Посета кинеског лидера била је изузетно значајна за Југославију. Поред свих доприноса о којима је било речи, можда је најзначајнији добитак било недвосмислено признање југословенском систему. Југославија је прошла турбулентан друштвено-политички развој и оно чиме се највише поносила био је јединствен, другачији социјалистички систем који је успела да развије, водећи рачуна о сопственим потребама и приликама у којима се изграђивала. Из Београда су све промене које су се дешавале у Кини, напори да се пронађу нова институционална и системска решења, и уопште већа одговорност према реалности, тумачени као основа прогресивних кретања руководећих снага које су тежиле ближем развоју са Југославијом. Инспирација југословенским искуством и популаризација југословенских достигнућа, виђена је у контексту унутрашње пропаганде на изградњи новог курса кинеске партије.¹⁸³⁴

Трећи пленум ЦК КП Кине

Између посете Хуа Гуофенга Југославији и Трећег пленума ЦК КП Кине, одлучујућег за будућност Кине, прошло је свега неколико месеци. Већина договорених размена и пројеката није стигла ни да се детаљније испланира, а у Кини су се десили крупни потреси. Трећи пленум XI ЦК КПК, одржан у децембру 1978. означио је почетак економске и ограничене политичке реформе у Кини. Пленум је учинио од Денг Сјаопинга водећу политичку личност у Кини, док је истовремено умањио моћ и утицај Хуа Гуофенга, још увек номиналног лидера Кине. Означио је крај масовним кампањама, волунтаризму у вођењу економије, усвојио је приступ

¹⁸³⁴ АЈ 507 ЦК СКЈ IX, с/а 330-335, Председништво ЦК СКЈ, Извештај студијске делегације СКЈ која је боравила у Кини, 11. 9. 1979, 41.

„уравнотеженог развоја“, либерализовао пољопривредну политику, санкционисао радикалне елементе. Тада су учињене и значајне кадровске промене, а многи Маови кадрови су одстрањени или процесуирани. Уједно, Трећи пленум се сматра кључним тренутком са којим се завршава Маова ера.¹⁸³⁵

У недељама пре Трећег пленума, из југословенске амбасаде су јављали да се нешто догађа. Процес дедогматизације је узимао маха. У јавности и у медијима, али још више у зидним плакатима (dàzhìbào), јединственом начину изражавања политичких захтева у Кини, била је активирана кампања критике свих оних који су говорили да је Мао „специјални геније какав се није појавио у Кини неколико хиљада година.“¹⁸³⁶ Било је и јавних позива да се власт препусти људима попут Денг Сјаопинга. Неки од плаката су се односили и на Југославију. Изражавало се мишљење једне струје, која је у приближавању Југославији видела одраз нејасне политике актуелног кинеског руководства – „Какву ми у ствари модернизацију спроводимо? Совјетског, америчког, јапанског или југословенског типа? Недавно је председник Хуа завршио посете Југославији и Румунији. Још увек нам о тим посетама нису ништа суштински рекли.“¹⁸³⁷ Други зидни плакат је пак хвалио председника Тита и Југославију, наводећи да је Југославија постала „бисер комунистичког покрета“. Поред тога, писало се и да народ у Југославији ужива „пуну слободу“ и да „срећно живи“. Једна од парола гласила је: „Социјалистичка Југославија је нада свих радника у свету, она даје оријентацију. Југословенско (друштво) данас, кинеско сутра.“¹⁸³⁸ Биле су то директне похвале, изречене несумњиво на линији Хуине политике из претходних месеци. Контрадикторне поруке које су се могле прочитати на плакатима, могле су да сведоче да су различите струје и даље водиле борбу око главног правца промена којима је Кина тежила, и да је ситуација била далеко од решене, како се то чинило Београду. Разлике које су у врху партије тињале последње две године, избиле су на видело приликом заседања Трећег пленума на коме је Денгова струја коначно однела превагу. Сам Трећи пленум у Београду није препознат као важан догађај. Уочене су одређене промене и трасирање новог правца развоја, али не и Хуино смањење политичког значаја, које ће у финалу довести до суштинског скретања са курса вођеног у претходних 18 месеци.¹⁸³⁹

Денг Сјаопинг је био једна од најзанимљивијих политичких фигура у кинеској историји 20. века. Првоборац, идеалиста и истински револуционар, један од најближих Маових сабораца, неколико пута је падао у немилост ђудљивог кинеског лидера, али је за све то време стрпљиво чекао своју прилику. Није било извесно да ће неко Денгових година (а те 1978. Денг је имао пуних 74) наследити Маоа, али Денгов ауторитет и углед у партији, однели су превагу. Свега девет месеци после Маове смрти, Денг је повратио све функције које је држао пре априла 1976. – враћен је у ЦК, на место члана Сталног комитета Политбироа, потпредседника партије, заменика премијера и најважније, налазио се на челу комисије која је управљала армијом.¹⁸⁴⁰ Ово је уједно била позиција на којој се Денг најдуже задржао.

Главни и одлучујући фактор који је превагнуо у Денгову корист било је раширено уверење да једино он може да поврати углед и значај партији, и да спроведе друштвено-економске реформе које су Кини толико биле потребне.¹⁸⁴¹ Обојица су знали да се у борби за власт морају ослањати на Маов легитимитет, али је кључну разлику учинио одабир вредности за које су

¹⁸³⁵ Vogel, *Deng Xiaoping...*, 229-240; Sullivan, *Historical Dictionary of the Chinese Communist Party...*, 494-5.

¹⁸³⁶ ДАМСПС, ф 85, д 14, бр. 464579, Депенша, Пекинг, 27. 11. 1978, 1.

¹⁸³⁷ ДАМСПС, ф 86, д 2, бр. 469264, Депенша, Пекинг, 21. 12. 1978

¹⁸³⁸ ДАМСПС, ф 86, д 3, бр. 4433, Депенша, Пекинг, 4. 1. 1979.

¹⁸³⁹ ДАМСПС, ф 83, д 2, бр. 49185, Годишњи извештај за 1979. годину, 23. 2. 1979, 12.

¹⁸⁴⁰ Vogel, *Deng Xiaoping...*, 199.

¹⁸⁴¹ Weatherley, *Mao's Forgotten Successor...*, 145.

заложили свој политички кредибилитет и, испоставиће се, будућност. Денг који је осећао нараслу тежњу унутар друштва за ширим променама учино је ту мудрији избор.¹⁸⁴² Ипак, Денгов раскид са Маовом ером није био оштар. Денг се определио за постепене корекције Маове политике и прилагођавање, пре свега у сфери економије и односа према науци и образовању. Реформски курс који је био брендиран под именом „четири модернизације“,¹⁸⁴³ ослањао се на тражење „истинског пута на бази чињеница“ што је био сложен еуфемизам за веће окретање ка реалности, али без критике Маовог наслеђа. Програмски гледано, Денгова модернизација није могла бити супротстављенија Маовој политици, али је начин на који је корекција вршена био одмерено дозиран и још важније, у јавности добро припремљен. Денг је био опрезан у својим првим иступима како не би провоцирао лојалне Маове присталице унутар партије, па је понављао мантру о поштовању „Мисли Мао Цедунга“, која је и даље била декларативно референтни оквир за поступање.

Иако Денгов успон није виђен као посебно важан у Београду, у одбрану југословенске дипломатије треба рећи да су промене иза чврсто постављене „бамбусове завесе“ биле тешко ухватљиве и за многе друге државе. Изванредну тешкоћу представљало је дешифровање свих кадровских померања после готово сваког заседања КПК, а некада губљење или стицање формалних функција није значило ништа више од пуког формализма. Но, то не може бити оправдање што ће Београд, чак годину и по дана касније, процењивати да све веће јачање Денгове улоге није значило умањење улоге Хуа Гуофенга или још мање, наговештај новог сукоба у руководству.¹⁸⁴⁴

Кинеско интересовање за самоуправљање

Билатералне односе у овом периоду, карактерисао је динамичан развој свих видова међудржавне сарадње, сарадње између две партије, и других друштвено-политичких организација. У овом периоду, реализовано је 260 узајамних посета, са укупно око 2500 чланова делегација.¹⁸⁴⁵ После обнове партијских односа, динамика у размени друштвено-политичких организација значајно се повећала, па су тако синдикалне, омладинске, организације жена, бораца и других, почеле да се размењују готово на месечном нивоу. На седници СИБ-а у новембру 1979. донети су закључци да је развијање пријатељских односа са Кином трајни интерес Југославије, да су се односи до сада успешно развијали на принципима које су успоставили Тито и Хуа, у духу независности, узајамног поштовања и пријатељства, али да је прошла фаза интензивног слања делегација (ради упознавања) и да треба ући у фазу смирења. После динамичне 1978. и 1979. предложено је да се у 1980. сарадња и контакти „сведу на

¹⁸⁴² Исто, 146-7.

¹⁸⁴³ Политика „четири модернизације“, укључивала је модернизацију пољопривреде, индустрије, одбране и науке и технологија. Саму кованицу и концепт дефинисао је још Џоу Енлај 1975, али је тек на Трећем пленуму у децембру 1978. усвојена политика „четири модернизације“ чиме се сматра је Кина кренула у радикалну трансформацију друштва. За детаљан приказ, видети код: Vogel, *Deng Xiaoping...*, 217-373.

¹⁸⁴⁴ ДАМСПС, ф 71, д 2, бр. 426677, ССИП, Информација, 16. 5. 1980, 1.

¹⁸⁴⁵ „У току 1979-80. г. у посети Кини били су потпредседник СИБ-а Б. Иконић, председник ИВ САП Војводине Н. Кмезић, председник ПКЈ И. Вакић, савезни секретар за информисање И. Бајра, а у Југославији потпредседници владе НР Кине Ванг Ренгџонг и Чен Муха, министар иностраних послова Хуанг Хуа, министар безбедности Џао Џанг, министар културе Хуанг Џенг. У Пекингу и Београду, одржане су редовне консултације представника ССИП-а и МИП-а Кине.“ – ДАМСПС, ф 74, д 18, бр. 445298, ССИП, Платформа за посету председника СИБ-а В. Ђурановића НР Кини, 15. 7. 1980, 7-8.

нормалнији темпо“.¹⁸⁴⁶ Повољан развој укупних односа у овом периоду довео је и до потписивања значајних билатералних споразума и других манифестација из разних области сарадње, о чему ће бити речи у засебним поглављима.¹⁸⁴⁷

У овом периоду, пре и после Хуине посете, десио се и врхунац кинеског интересовања за југословенски друштвено-економски систем.¹⁸⁴⁸ Поред концепта несврстаности, други важан симбол југословенске самобитности био је самоуправни модел, који је предано развијан од 1950-их. Југославија је често истицала понос због, како се то видело, успешног модела који се толико разликовао од других социјалистичких искустава. И док је ширење концепта самоуправљања у партијском програму донетом на Седмом конгресу СКЈ 1958. био један од разлога кинеског прекида са Југославијом, сада је самоуправни модел био тај који је доводио до приближавања две земље.¹⁸⁴⁹

Иако је Пекинг почео да показује занимање за југословенски систем још 1977, тек у 1978. су се стекли потребни предуслови да се озбиљније приђе том питању.¹⁸⁵⁰ Први важан фактор била је чињеница да је донета одлука да се обнове партијски односи, после чега Југославија више није сматрана ревизионистичком земљом, те је могла да буде један од потенцијалних извора искустава за кинеску модернизацију. Други важан разлог био је тај што је Кина трагала за новим, одрживим економским моделом.

Кинески економисти имали су пред собом велики задатак крајем 1970-их, што се одразило и на озбиљност са којом су приступили проучавању искустава других социјалистичких земаља, у потрази за што одрживијим моделом за сопствене потребе. Познато је да су двојица водећих економиста и креатора новог економског модела Кинеске академије друштвених наука, Сун Јефанг и Ју Гуангјуен, током 1978 и 1979. начинили више посета источноевропским земљама, како би из прве руке добили потребне информације. На њиховом путу се поред Пољске, Чехословачке, Мађарске, нашла и Југославија.¹⁸⁵¹ Било је то у склопу политике „посматрај и

---

¹⁸⁴⁶ ДАМСПС, ф 84, д 2, бр. 459989, ССИП, Информација о развоју односа између СФР Југославије и НР Кине, 23. 11. 1979, 13-14.

¹⁸⁴⁷ Између осталог, потписани су споразуми о дугорочној привредној и научно-техничкој сарадњи, о оснивању југословенско-кинеског комитета за привредну и научно-техничку сарадњу, о узајамном изузимању пореза на приход од међународног путничког и робног поморског саобраћаја, о сарадњи у области ветеринарства, о укидању виза на дипломатске, службене и обичне пасоше са клаузулом „пословно“, о научно-техничкој сарадњи и др. – ДАМСПС, ф 84, д 2, бр. 459989, ССИП, Информација о развоју односа између СФР Југославије и НР Кине, 23. 11. 1979, 4.

¹⁸⁴⁸ У овом периоду, интересовање за самоуправљање је било велико и на Западу, а поновно буђење интересовања било је повезано са променама Устава из 1974. и доношења Закона о удруженом раду 1976, чиме су регулисана нека права попут финансирања образовања, медицинске заштите и социјалне сигурности, чиме се ширио његов концепт, док су се ранији закони односили само на питања строго везана за рад предузећа. За више о разичитим погледима на самоуправљање у ово доба видети: Wilson, Duncan, „Self-Management in Yugoslavia“, *International Affairs*, Vol. 54, No. 2 (Apr. 1978), 253-263; Šoljan, Nikša Nikola, „The Concept of Self-Management and the Socio-Economic Background of Decision-Making in Education: The Yugoslav Model“, *Comparative Education*, Vol. 14, No. 1 (Mar., 1978), 65-69; Broekmeyer, Marius J., „Self-Management in Yugoslavia“, *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, Vol. 431, (May, 1977), 133-140; Estrin, Saul, „The Effects of Self-Management of Yugoslav Industrial Growth“, *Soviet Studies*, Vol. 34, No. 1. (Jan. 1982), 69-85; Taylor, Patricia A, Grandjean Burke D., Tos, Niko, „Work Satisfaction Under Yugoslav Self-Management: On Participation, Authority and Ownership“, *Social Forces*, Vol. 65, No. 4 (Jun, 1987), 1020-1034.

¹⁸⁴⁹ Wilson, *Self-Management in Yugoslavia...*, 256.

¹⁸⁵⁰ Halpern, *Learning from Abroad...*, 80.

¹⁸⁵¹ Aoki, Masahiko, Wu, Jinglian, *The Chinese Economy, A New Transition*, Palgrave Macmillan 2012, 15.

учи”, усвојене у фебруару 1978, када је Кина послала четири делегације на четири стране света, како би се што боље упознала са различитим економским решењима.¹⁸⁵²

Југославију је посетило неколико делегација. Прва је дошла у пролеће 1978, и предводио ју је Ли Јиманг, заменик шефа Одељења за међународне везе КП Кине. О овој посети је било речи у поглављу о обнови партијских односа, али је она имала и своју ширу друштвено-политичку улогу. Кинеска партијска делегација је била заинтересована за детаљно упознавање са југословенским економским системом – посетила је фабрике, фарме, научне и техничке јединице, и вратила се у Кину са знањем шта им је даље чинити.¹⁸⁵³ Није познато какве закључке је делегација однела у Пекинг, али је Ју Гуангјуан, истакнути кинески економиста и један од креатора кинеске модернизације, који је био тада један од чланова делегације, оставио сведочење које донекле осветљава ову епизоду. По Јуовом сведочењу, неколико месеци после ове посете, у лето 1978, одржан је састанак Државног савета којим је председавао потпредседник Ли Сиенниен, на коме је заправо трасиран пут кинеској модернизацији. На том састанку су сумирани закључци посета из различитих делова света, између осталог и из Југославије и, по извештају делегације, закључено је да би југословенско искуство, у извесној мери, могло бити корисно за Кину.¹⁸⁵⁴ Није прецизирао у којој мери и који сегмент југословенског искуства, али то сведочи да је у врху кинеског руководства озбиљно приступано анализи (и) југословенских економских решења.¹⁸⁵⁵ За потпуну оцену, треба сачекати отварање кинеских архива.

Неколико месеци после ове делегације, у посету је дошао Хуа Гуофенг, и том приликом кинески лидер није штедео на похвалама југословенском самоуправном систему. Фокус на економским и привредним темама био је знатно већи но приликом Титове посете Пекингу годину дана раније, што је био одраз унутрашњих реформских стремљења у самој Кини, о чему ће детаљније бити речи у одељку о економији. Том приликом Хуа је информисао Тита да Кина жели, по узору на Југославију „која се брзо развијала користећи инострана техничка достигнућа“, да крене на сличан пут.¹⁸⁵⁶ Кинези су у разговору истицали колико су били импресионирани оним што су видели – високим квалитетом индустријских и других производа и високим технолошким и научним нивом у Југославији.¹⁸⁵⁷ Да ово нису биле празне речи сведочили су медијски натписи и телевизијски прилози у Кини објављивани током Хуине посете, у којима су обилато изрицане похвале самоуправљању, а које је ревносно и са одушевљењем преносила југословенска штампа. Јављано је да је државна агенција Синхуа између осталог писала да је „систем социјалистичког самоуправљања снажно подстакао иницијативу произвођача и омогућио брз економски раст.“¹⁸⁵⁸ Свој допринос дао је и поменути академик Ју Гуангјуан, уједно потпредседник Кинеске академије друштвених наука, који је свега неколико месеци раније био у Југославији. У свом гостовању на кинеској државној телевизији у

---

¹⁸⁵² Ове четири делегације биле су послате у Западну Европу, у Хонг Конг, Јапан и Источну Европу. – Teiwes, Frederick C, Sun, Warren, *China's New Economic Policy Under Hua Guofeng: Party Consensus and Party Myths*, *The China Journal* No. 66 (July 2011), 14; О мисијама које су отишле у Јапан и на Запад видети код: Garver, *China's Quest...*, 360.

¹⁸⁵³ Vogel, *Deng Xiaoping...*, 219.

¹⁸⁵⁴ Teiwes, Sun, *China's New Economic Policy...*, 15.

¹⁸⁵⁵ Tian, Yu Cao, *The Chinese Model of Modern Development*, Routledge Studies on the Chinese Economy 2005, 31.

¹⁸⁵⁶ „Разговори Тито-Хуа“, *Политика*, 22. 8. 1978, 1.

¹⁸⁵⁷ ДАМСПС, ф 89, д 11, бр. 450006, Извештај о посети председника ЦК КП Кине и председника Државног савета НР Кине Хуа Гуофенга СФРЈ од 21. до 29. 8. 1978. године, 10.

¹⁸⁵⁸ „Хсинхуа: Самоуправљање омогућило брз економски раст“, *Политика*, 22. 8. 1978, 3; Од осталих економских параметара је навођено, на пример, како је индустријска производња у 1977. години била 14 пута већа у односу на 1947, а да је просечна стопа раста била 9.1%. – A Milestone in History of Sino-Yugoslav Relations, Chairman Hua's successful visit, *Peking Review*, No. 35 September 1, 1978, 13-14.

августу 1978, представио је достигнућа Југославије кроз неколико сликовитих паралела. Кинезима, за које је мерило стандарда и даље био бицикл за који је требало издвојити четири просечне плате, објаснио је да у Југославији „захваљујући раду, продуктивности и ефикасности њеног привредног система – има људи који могу да купе кола за пет плата.“ Посебно је похвалио напредак Србије – „за оно што је Србија остварила последњих 30 година, Француској својевремено било потребно 130, а САД сто година“.¹⁸⁵⁹ Говорио је о значајном порасту југословенског стандарда, указивао је на брз темпо промена у социјалној структури становништва што је оцењивао као доказ предности социјалистичког система. Затим је говорио доста о самоуправљању, да би закључио како „социјалистичко самоуправљање подстиче економски раст.“¹⁸⁶⁰ Све то упућивало је на закључак да се у Пекингу озбиљно приступало анализи самоуправног модела.¹⁸⁶¹

У исто време, у уводнику *Женмин жибао* објављеном 29. августа, био је дат шири преглед социјалистичког развоја и успеха. У тексту је закључено да Југославија, која није била развијенија од Кине пре ослобођења, сада захваљујући напорима свог руководства предвођеним СКЈ и Титом, израсла, за свега три деценије, у земљу са модерном индустријом и пољопривредом.¹⁸⁶² Било је то истински велико признање, на које су у Београду гледали са поносом. Да су ове похвале утицале на закључке југословенског руководства, показује и заседање Председништва ЦК СКЈ после Хуине посете где је наведено да је: „Истицање самоуправног карактера југословенског друштва, уз веома запажене резултате у економском развоју Југославије, очигледно је служило и служи да се у свест кинеског човека усађује сазнање да југословенски сопствени пут у социјализам ‘који се битно разликује од догматских шаблона’, може бити веома успешан и извесно примењив и на кинеске услове.“¹⁸⁶³

На линији тог тумачења била је и југословенска штампа, која је додатно појашњавала домаћим читаоцима актуелни политички тренутак у Кини и интересовање за самоуправљање које се појавило: „Нашавши се у некој врсти потраге за идеолошком алтернативом после обрачуна с ‘четворочланом бандом’(...), земља је направила продор ка већој демократизацији. Прокламујући приликом проглашења свог новог устава за највеће право радног човека да управља пословима државе и друштва, Кинези су се приближили југословенској идеји о самоуправљању.“¹⁸⁶⁴ Изгледало је да ће промене у Кини неизоставно ићи у једном правцу. Период после Хуине посете представљао је врхунац тог уверења, коме ће бити потребно дуже времена да избледи.

Непосредно после Хуине посете, у Кину је отишла југословенска делегација састављена од представника републичких академија наука.¹⁸⁶⁵ Том приликом, југословенски академици су

¹⁸⁵⁹ „Кинези задовољни пријемом у нашој земљи“, *Политика*, 24. 8. 1978, 3.

¹⁸⁶⁰ „Пекиншка телевизија о југословенским достигнућима“, *Борба*, 24. 8. 1978, 2.

¹⁸⁶¹ Југословенска страна ће нешто касније добити, додуше неформалну, информацију да је став о угледању на југословенско искуство био званично усвојен у извештају који је поднео члан ПБ ЦК КП Кине Ћи Денгхуеј (који је био део делегације Хуа Гуофенга приликом посете Београду), Сталном комитету Свекинеске скупштине народних представника, после посете кинеске делегације СФРЈ 1978. године. – АЈ 507 ЦК СКЈ IX, с/а, 330-335, Председништво ЦК СКЈ, Извештај студијске делегације СКЈ која је боравила у Кини, 11. 9. 1979, 40.

¹⁸⁶² ДАМСПС, ф 89, д 9, бр. 448942, Депеша, Пекинг, 30. 8. 1978, 3.

¹⁸⁶³ АЈ 837 КПР I-3-а/56-12, Председништво ЦК СКЈ, Аналитичка информација, 8. 9. 1978, 14.

¹⁸⁶⁴ „Велико интересовање у Кини“, *Политика*, 21. 8. 1978, 2.

¹⁸⁶⁵ Том приликом потписан је Споразум о научној сарадњи са Кинеском академијом наука и Кинеском академијом друштвених наука. Уз Западну Немачку и Француску, Југославија је била међу првим земљама са којима је закључен овакав споразум. Кинеска академија наука је основана 1949. и до Културне револуције у Кини је деловало око 120 научних института. Њихов број је после револуције спао на 72, и науком се бавило око 50 000 научних сарадника. У марту 1978. на Кинеском националном конгресу речено је да је „дошло пролеће у науци“ и тада је

водили неколико важних разговора у Кинеској академији друштвених наука, од којих је најзначајнији био сусрет са Сун Јефангом, „марксистом прогресивних настојања“, како га је југословенска дипломатија видела. Сун је био истакнути теоретичар, који је 12 година био у изолацији, а од тога 7 у затвору, а сада је био један од најважнијих чланова тима који се бавио израдом новог кинеског економског програма.¹⁸⁶⁶

Сун је Југословенима пренео да познавање југословенске теоретске економске литературе до тог момента у Кини није било велико, због политике игнорисања која је вођена у време Мао Цедунга. Навео је и да су од прошлогодишњег сусрета Тита и Хуе, започели са преводима релевантних дела, наглашавајући да све то иде споро с обзиром да нема довољно познавалаца српскохрватског језика.¹⁸⁶⁷ Сун је рекао да је у том моменту приоритет имало „уознавање са достигнућима југославенског социјализма, самоуправљања, и (начина) функционирања привреде, гдје су постигнути велики резултати који код њих изазивају велику пажњу и поштовање.“¹⁸⁶⁸ Занимала га је и политика планирања и начин функционисања тржишта. Оно што је ипак било најинтересантније за Суна и друге кинеске економисте била је проблематика закона вредности у социјализму, којом су се тада доста бавили. Сун је критиковао совјетски догматски приступ овом питању, а сам је много пута био називан „кинеским Либерманом“ и „титоистом“, што су биле оптужбе због којих је завршио и у затвору. Током тог периода је имао времена, како је рекао, да детаљно промисли о својим теоријама, и дошао је до закључка да су његови ставови о закону вредности „у реду“, али да је био пренагласио улогу профита, док је занемарио материјалну стимулацију. Његова нова теорија се, по ономе колико је могао да примети, приближавала ономе „што је у Југославији схватано под дохотком као мотивом покретања производње и стимулирања дохотка, јер то укључује и профит (акумулацију) и материјални стимуланс радника (средства потрошње)“.¹⁸⁶⁹

Денг Сјаопинг прокламовао нови приступ науци и научно-технолошким истраживањима. – ДАМСРС, ф 85, д 5, бр. 461872, ССИП, Белешка, 14. 11. 1978, 4-6.

¹⁸⁶⁶ ДАМСРС, ф 85, д 5, бр 461877, ССИП, Разговор са кинеским економистима у Академији друштвених наука Кине, 8. 10. 1978, 1. Након 1949. Сун је имао врло живописну биографију, проткану утицајима турбулентних околности у којима је стварао. После рата је обављао је неколико важних функција у систему планирања кинеске економије, од којих је најзначајнија била позиција на месту директора Института за економска истраживања при Кинеској академији наука, најстарије академске истраживачке институције у Кини. На овој позицији стекао је репутацију једног од најистакнутијих економиста, уводећи нове истраживачке методологије и подстичући економска истраживања. После 1956. и почетка процеса децентрализације, написао је низ радова у којима је критиковао стаљинистичка решења у оквиру планске економије, предлажући читав низ системских и институционалних промена у правцу уважавања тржишних принципа. Те идеје су постале веома утицајне у кинеским академским круговима. Међутим, након 1964. године, са одустајањем од даље либерализације и модернизације кинеске економије, Сун је оптужен да је „највећи ревизиониста у кинеском економском кругу“ и био је изложен оштрој критици, да би касније током Културне револуције провео седам година у затвору. После изласка из затвора написао је низ економских радова који су чинили темељ кинеског економског заокрета и постао је један од најугледнијих економиста у Кини крајем 1970-их. – http://sunyefang.cssn.cn/english/sun_yefang/profile/ (посећено 21. 3. 2021).

¹⁸⁶⁷ Током ове посете, управо са циљем да се и у Југославији боље упознају са Кином, часопис Марксизам у свету, посветио је цео број Кини (бр. 9-10), под називом „Актуелни тренутак Кине“, у коме су се могли наћи текстови Мао Цедунга и Хуа Гуофенга о економским и програмским питањима; поред тога објављен је и кинески Устав, и текстови страних аутора који су чинили шири преглед кинеске друштвене и економске стварности.

¹⁸⁶⁸ ДАМСРС, ф 85, д 5, бр 461877, ССИП, Разговор са кинеским економистима у Академији друштвених наука Кине, 8. 10. 1978, 2.

¹⁸⁶⁹ Исто, 3.

Разговор вођен са Суном резултирао је важном спознајом у Југославији.¹⁸⁷⁰ У ССИП-у је закључено да Југославија не улаже довољно у промовисање теоријских поставки свог система кроз научне и публицистичке радове, па је одлучено да се што пре пошаље потребна литература Кинезима, и да се подстакне објављивање југословенских радова о економском систему за ширу инострану публику, како би се стране земље боље упознале са југословенским системом (на енглеском језику).¹⁸⁷¹ Поред тога, оцењено је да кинеске научне и високошколске организације имају важну друштвено-политичку улогу у тренутку када се споводила модернизација целокупног кинеског система са циљем хватања корака са Западом, и да би то посебно требало имати у виду.

У годинама које су претходиле 1978. сарадња југословенских и кинеских научних институција била је веома оскудна. Тако се у моменту реализације ових посета испоставило да се у библиотеци Кинеске академије наука налазе свега четири примерка научних публикација из Југославије, и то из 1950-их година.¹⁸⁷² Поред све жеље за упознавањем југословенског искуства социјалистичке изградње са кинеске стране, и југословенске спремности да помогну кинеским научницима у размени искустава, реалност је упућивала прво на темељније информисање о раду и могућностима пре но што крену да се праве велики планови и заједнички пројекти. Кина жели да учи од иностранства, али и да ствара нова решења.

Да би што боље задовољили нарасле жеље за знањима о Југославији, у Кини је било основано Удружење за изучавање југословенског економског система. Било је то прво удружење ове врсте које је основано после Културне револуције.¹⁸⁷³ Прилику да се поближе упознају са његовим радом, у Београду су добили из прве руке, приликом гостовања заменика шефа Групе за научно-техничку сарадњу и заменика директора са Института за светску привреду, Ло Јуангченга. Он је пренео да је удружење имало чланове из целе Кине, а само у Пекингу је бројало преко 100 чланова. Чланови су били људи који су на неки начин били повезани са Југославијом (новинари, преводиоци, чланови неких делегација, научни радници, и др). Често су се организовала предавања, којима је присуствовало и по хидаљу-две слушалаца, а теме су биле самоуправљање и југословенски економски систем, Ипак, додао је да „шира јавност још није упозната са постојањем овог удружења. Када би то објавили у овом моменту, свијет би се питао зашто се Кина толико окренула према Југославији. Упознат ћемо јавност када за то дође време.“¹⁸⁷⁴ Ипак, изрекао је и низ похвала на југословенски рачун, речима да је некада пропаганда наметала искривљену слику о Југославији, али да се сада после посете председника Тита та ситуација променила и да се „истина о Југославији поново шири“. Говорио је о великом интересу за Југославију у целој Кини: „Има случајева да људи на састанцима цитирају ријечи које је изрекао председник Тито. За разлику од ранијих година сада овакво расположење стимулирано одозго, од највећег руководства. За нас, навикле на један сасвим други тип социјализма, ви сте били право откриће и наш интерес још више порастао.“¹⁸⁷⁵ И поред тога

¹⁸⁷⁰ Сун је неколико месеци касније дошао у Београд, у оквиру делегације кинеских економиста која је у децембру 1978. посетила Југославију. Циљеви ове делегације су били да се Кинези поближе упознају са југословенском економском теоријом и праксом самоуправног привредног система, и том приликом је обавила серију важних разговора. – АЈ ЦК СКЈ IX, 60/1-72-136. К2. док 93. Председништво ЦК СКЈ, Одељење за међународну сарадњу СКЈ, Забелешка 29. 12. 1978.

¹⁸⁷¹ ДАМСПС, ф 85, д 5, бр 461877, ССИП, Разговор са кинеским економистима у Академији друштвених наука Кине, 8. 10. 1978, 5.

¹⁸⁷² ДАМСПС, ф 85, д 5, бр. 461872, ССИП, Извештај, 14. 11. 1978, 6.

¹⁸⁷³ ДАМСПС, ф 86, д 2, бр. 466115, Депеша, Пекинг, Кина-Југославија, изучавање југословенског искуства, 4. 12. 1978, 1.

¹⁸⁷⁴ Исто, 3.

¹⁸⁷⁵ Исто, 1.

што су Југословени до тада већ били навикли на сличне речи од стране Кинеза, ово је ипак било необично директно признање руководству, политици и постигнућима Југославије.

Тада је речено и да је унутар кинеског руководства било неслагања с оваквим курсом о „ширењу истине“ о југословенској стварности, али да су она, наводно, била све мања. Главна предност Југославије је била у томе што су југословенске идеје већ биле проверене у пракси – „Кини баш то треба да би промијенили стари систем заснован на стаљинистичким политичко-економским теоријама.“ Југословенски амбасадор је покушао да уравнотежи овај приступ наглашавањем да југословенски истем има „недовршености“ и да то треба имати у виду, и да су о томе говорили највећи југословенски руководиоци, са чим се Ло није сложио. „Свјесни смо тога, али намјерно прилазимо позитивистички проучавању вашег система, јер је било доста лажи о вашој земљи и вријеме је да права истина о вама коначно продре у кинески народ. Критичке примедбе – макар и оне који сами износите о себи – могле би у садашњем моменту сметати овом процесу.“¹⁸⁷⁶

И док је 1978. била година изучавања страних искустава (пре свега социјалистичких земаља), на јесен исте године, дошло се до закључка да су Кини потребне темељније реформе, укључујући давање веће слободе предузећима и увођењем контролисаног тржишта.¹⁸⁷⁷ Денг је на располагању имао неколико путева за промену постојећег економског модела: једна од опција могао је бити повратак на совјетски модел (уз кориговање и побољшање планског система), имитирање и практиковање југословенског модела радничког самоуправљања или окретање реформама источноевропског типа, увођењем тржишних елемената.¹⁸⁷⁸ Као што је познато, определио се за ово последње.

Суштина промена које су се дешавале у Кини, у Југославији је оцењивана као корак ка већем уважавању објективних економских законитости у развоју привреде, већој надлежности предузећа у одлучивању, награђивању према раду, увођењу хонорара за прековремени рад, и др.¹⁸⁷⁹ Ово су били велики помаци за Кину и њену ранију праксу. Међутим у Београду нису препознали нове реформске кораке као удаљавање од онога што је обећавао Хуа Гуофенг, напротив, и даље су се реформе у Кини посматрале као јединствене и целовите, вођене из једног центра, без јаснијег увида у различите концепте који су стајали иза њих. Имајући то у виду, постаје јаснија оцена попут оне да „нове мере имају све више сличности са нашим решењима“, као и да паралелно са тим мерама кинеска пропаганда, својој јавности „континуирано презентира успехе Југославије и позитивна искуства нашег пута у социјализам, не заобилазећи ниједну област нашег унутрашњег развоја“.¹⁸⁸⁰ Овако увезане у једној реченици, постају јасне све лоше интерпретације каснијег развоја ситуације у Кини.¹⁸⁸¹

Томе су допринеле и информације из Кине добијене преко делегације СКЈ која је у јуну 1979. посетила Кину – и поред све очитијег скретања у другом правцу и удаљавања од Хуиних концепата – да се у Кини озбиљно приступало изучавању југословенског искуства. У

---

¹⁸⁷⁶ Исто, 3.

¹⁸⁷⁷ Halpern, *Learning from Abroad...*, 79.

¹⁸⁷⁸ Tian, *The Chinese Model...*, 308.

¹⁸⁷⁹ ДАМСПС, ф 83, д 17, бр. 4915, Депеша, Пекинг, б. 1. 1979, 2.

¹⁸⁸⁰ Исто.

¹⁸⁸¹ У Београду су се промене у Кини детаљно пратиле и анализирале и половином 1979, примећивало се да иако није постојао теоретски концепт кинеског социјализма заснованог на демократском управљању, ипак су постојале неке назнаке у актуелној политичкој литератури и у новом Уставу. Све је то давало наду да се у Кини отварају нови простори за другачије прилазе социјализму и сопственом развоју. – ДАМСПС, ф, 83, д 17, бр. 438485, Депеша, Пекинг, 13. 7. 1979, 1.

различитим разговорима са кинеским функционерима, понављале су се речи да су Југославија и Румунија земље са којима треба започети са новом формом привредне сарадње.¹⁸⁸²

Уверење да се у Кини ништа значајније не мења, било је потпомогнуто позивима југословенским руководиоцима и професорима, да одрже предавања у Кини, како би се кинеска заинтересована академска јавност детаљније упознала са системом самоуправљања.¹⁸⁸³ Један од таквих позива добио је Анте Будимир, члан Председништва Вијећа Савеза синдиката Југославије и председник Већа Савеза синдиката БиХ, који је боравио у Кини у јесен 1979. Будимир је том приликом одржао шест предавања о социјалистичком самоуправљању и о улози Савеза синдиката у изградњи система самоуправљања. Предавања Будимира су наишла на велико интересовање. Радне организације су се, како је преношено, утркивале да одржи предавање код њих, а многи колективи су тражили накнадно снимке предавања, како би их сви заинтересовани одслушали. Популарност Будимирових предавања лежала је добрим делом у томе што она нису била сувопарна и чисто теоријска, већ сликовита и јасна, са примерима из праксе социјалистичког самоуправљања. Будимир је предавао о правима радника и радничких савета, о расподели дохотка, о начину избора директора, о потпуној здравственој заштити. Кинеска публика је постављала многа питања, а интересовало их је готово све – питање својине, управљања предузећима, награђивање према раду, однос синдиката и самоуправљања и др. Стекао је утисак да су Кинези самоуправљање видели као комбинацију учења Маркса и Лењина и југословенског властитог револуционарног искуства, и да им се то чинило добрим решењем.¹⁸⁸⁴

Ипак Будимир је примећивао да су сада, пошто су се једном опекли преузимајући совјетски модел, више вагали и да су желели да се што темељније обавесте пре но што предузму конкретне потезе. Зато су у овом, а и у осталим сусретима са Југословенима, уз све похвале изречене југословенском систему, наглашавали да неће механички преузимати ничија, па ни југословенска искуства, уз истицање да ипак постоји доста тога заједничког између две земље.

Мало пре Будимирове посете, у Кини је почело да се разматра питање већег укључивања радника у процес управљања предузећима. Конгрес синдиката је на пролеће 1979. расправљао о овом питању и изнео је предлог да би синдикат требало да активно учествује у демократском управљању предузећима. Покренуто је питање бирања директора и руководиоца фабрике од стране радника предузећа, али и одговорности директора.¹⁸⁸⁵ Објашњавано је да нова реформа значи да су проширена права радника у погледу избора руководиоца и да сада могу да бирају руководиоце до средњег ранга, а постојала је идеја да у неким колективима, експериментално, буде дозвољено радницима да бирају и директоре.¹⁸⁸⁶

¹⁸⁸² АЈ 507 ЦК СКЈ IX, с/а, 330-335, Председништво ЦК СКЈ, Извештај студијске делегације СКЈ која је боравила у Кини, 11. 9. 1979, 40.

¹⁸⁸³ Страни научници позивани да предају у партијским школама, долазили су у овом периоду не само из социјалистичких земаља као што су Југославија, Северна Кореја, Источна Немачка и Мађарска, већ све више и из капиталистичких земаља попут Западне Немачке, САД-а и Јапана. Такође, кинеске делегације партијских школа у овом периоду су добиле дозволу да путују у иностранство. – Zheng, Yongnian, Kjeld Erik Brodsgaard (Eds.), *The Chinese Communist Party in Reform*, Routledge 2006, 146; У Кину су у овом периоду позивани пољски и чешки економисти Владимир Брус (Włodzimierz Brus) и Ото Сик (Ota Sik). Њихови радови о тржишном социјализму, посебно су се учинили привлачним Кинезима. – Aoki, Wu, *The Chinese Economy...*, 15.

¹⁸⁸⁴ ДАМСПС, ф85, д 4, бр. 464305, Извештај, боравак Анте Будимира у Кини, 18. 12. 1979.

¹⁸⁸⁵ ДАМСПС, ф 84, д1, бр. 417931, ССИП Информација 5. 4. 1979, 8.

¹⁸⁸⁶ Идеја је, уопштено говорећи, била повећање улоге радничких конгреса у предузећу, како у односу на партијски комитет тако и у односу на административне органе у једном предузећу. Намеравали су да раднички конгрес постане најважнији орган у предузећу, чак и да има самосталну позицију у односу на партијски комитет и друге органе, а не да има само консултативну функцију. – АЈ 507 ЦК СКЈ IX, 60/1-72-136. К2, Док. 132, Председништво ЦК

Будимира, а и многе друге у Југославији, то је неодољиво подсећало на самоуправљање. Не само то, добијали су и директне потврде у прилог свог става. Тако је у разговору са Ни Чифуом, председником Свекинеске федерације синдиката и чланом Политбироа ЦК КПК, Будимир добио потврду да ЦК КПК жели да прошири власт радника у фабрикама, како би оне стварно припале радницима. Наводио је да је кинеска искрена жеља била да се повећају демократска права радника. „Јер, радници су господари у земљи и треба то да буду. Због тога ћемо увести систем самоуправљања“, биле су речи кинеског председника синдиката, које нису остављале простора сумњи.¹⁸⁸⁷ Био је то још један аргумент у прилог става да се ништа озбиљније није мењало у кинеском односу према Југославији, у односу на оно што је речено годину дана раније приликом Хуине посете.

Како су у Кини после Трећег пленума реформе одмицале у другом правцу, тако је идеја о самоуправљању као узорном моделу полако почињала да бледи. Југословени, навикнути на похвале сопственом систему, нису примећивали нове ветрове у кинеској политици. Почеле су да пристижу нешто одмереније оцене – попут оне добијене у разговору између представника СССТ-а и службеника кинеске амбасаде у Београду, када су Југословени после истицања предности самоуправљања, добили коментар да ће они у Кини, „ипак остати при свом садашњем начину планирања“,¹⁸⁸⁸ – али је пропуштено да се правилно протумаче. Временом је тема самоуправљања нестајала из званичних билатералних разговора, али су у Југославији и у 1980. спорадично преносили неке написе из кинеске штампе у којима се похвално говорило о самоуправљању. Но, сада је било уочљиво да о томе више нису говорили високи кинески руководиоци већ појединци задужени за ближу сарадњу са Југославијом, попут Ло Јуанчана, председника Друштва за изучавање југословенског привредног система.¹⁸⁸⁹ Тема Југославије као узора, све више је напуштала главне токове политичких и економских разговора.¹⁸⁹⁰

Како сведочи амбасадор Остојић у својим мемоарима, интересовање за самоуправљање се пренело са главне политичке сцене на академске маргине – од алтернативног модела социјализма до научног куриозитета, пут је био кратак. Југословенски систем се и даље проучавао у оквиру појединих одељења кинеске Академије наука, превођена је политичка литература и публицистика, организовани су семинари на које су позивани југословенски стручњаци. Подстицано је индивидуално читање и упознавање југословенског искуства. Разлика

СКЈ, Забелешка, 15. 12. 1980; АЈ 507 ЦК СКЈ IX, 60/1-72-136. К2, Док. 127, Централни комитет СКЈ, Извештај, 11. 9. 1980, 6.

¹⁸⁸⁷ ДАМСПС, ф85, д 4, бр. 464305, Извештај, боравак Анте Будимира у Кини, 18. 12. 1979.

¹⁸⁸⁸ ДАМСПС, ф 85, д 1, бр. 437553, СССТ, Белешка, 15. 6. 1979, 6.

¹⁸⁸⁹ У питању је био чланак који је објавио *Женмин жибао* поводом три деценије постојања самоуправљања у Југославији, а који је раније био објављен у часопису „Светска привреда“ и који је написао Ло Јуанчен, председник Друштва за изучавање југословенског привредног система. Он је тако писао да је „Југославија прва указала да не мора да постоји само један модел у изградњи социјализма. У одговарајућим историјским околностима то је било врло драгоцено.“ Писац је истицао да је Југославија на почетку педесетих година предњачила, под изузетно тешким околностима, у напуштању тог јединог модела, и да је „храбро уложила напоре у потрази за својим путем, ослањајући се на масе у изградњи социјализма на демократским основама.“ Додао је и да је Југославија прва међу социјалистичким земљама увела у праксу принцип комбиновања тржишних регулатива са планском привредом. – „Сусрет са Денгом и Ху Јаобангом“, *Политика*, 8. 11. 1980, 1.

¹⁸⁹⁰ Једна од таквих порука је стигла и од стране домаћина са Пекиншког универзитета, када је приликом боравка делегације Београдског универзитета крајем 1980. речено да ће Кина „технолошка достигнућа узимати од Запада“, али је остављен простор за сарадњу са Југославијом, речима да ће „у изградњи друштвено-политичког система и односа, највише (наставити да) узима у обзир искуства Југославије. – АЈ Фонд 465, Попис 8, ред. бр. 169, кл. озн. 425.1, Извештај о посети делегације Универзитета у Београду Пекиншком универзитету, 7. 8. 1980, 1.

је била у томе што је интерпретација југословенског привредног система и феномена самоуправљања са насловница *Женмин жибао* прешла махом на синдикалну штампу.¹⁸⁹¹

На крају 1980. било је јасно да се Кина окренула другачијем моделу развоја. Када су напустили идеју да преузму југословенски модел, Кинези су пажњу почетком 1980-их усмерили на Мађарску и њене „свеобухватне реформе“ које су повезивале реформе у различитим секторима.¹⁸⁹² Управо ће се мађарско искуство тржишног социјализма показати као посебно релевантно за реформе у које се упустила Кина.¹⁸⁹³ Но, пре тога остало је да се спусти завеса на једну епоху у југословенско-кинеским односима, и уопште у југословенској послератној историји.

---

¹⁸⁹¹ Од низа тема посебно су их интересовали елементи тржишне привреде, као и „елементи демократије у виду посебног положаја предузећа, радних колектива, друштвених организација.“ Већину ових скупова организовао је Институт за проучавање светске привреде који је радио у оквиру Академије друштвених наука, по амбасадоровим сазнањима, по упутствима из „центра . – Остојић, *Кина...*, 157.

¹⁸⁹² Vogel, *Deng Xiaoping...*, 459.

¹⁸⁹³ Yahuda, *Towards The End...*, 182.

3.7. Кинеско-вијетнамски сукоб и Конференција у Хавани (1979)

Кинеско-вијетнамски спор и Југославија

Током 1978. десиле су се велике промене које су значајно измениле равнотежу снага у Азији. Недуго после завршетка Вијетнамског рата и уједињења Вијетнама, дошло је до погоршања односа између Кине и њеног дојучерашњег штићеника.¹⁸⁹⁴ Пекинг, некадашњи савезник и спонзор вијетнамске борбе, показивао је све веће незадовољство како се Вијетнам удаљавао од политике еквидистанце, прокламоване у време Хо Ши Мина.¹⁸⁹⁵ Стратегија подједнаке удаљености (или близине) у односу на друге две социјалистичке земље, СССР и Кину, требало је да буде гарант вијетнамске независности. Но, да је дошло до претезања на једну страну постало је евидентно после уједињења Вијетнама и приближавања нове државе СССР-у, што је само подгрејало страхове у Пекингу о совјетској експанзији у југоисточној Азији. Страхови ће се посебно појачани после потписивања Уговора о миру и пријатељству између СССР и Вијетнама, у новембру 1978.¹⁸⁹⁶ Овим споразумом две земље потписнице су (чланом шест) гарантовале једна другој помоћ у случају напада треће стране.¹⁸⁹⁷ С друге стране, Вијетнамци, осокољени победом над моћном америчком војском, показали су да нису имуни на ситноимперијалистичке апетите. Вијетнамски напад на Кампуџију у децембру 1978, означио је крај владавине Црвених Кмера и довео је до збацивања са власти кинеског савезника Пола Пота, чиме је започела деценијска окупација Кампуџије од стране Вијетнама. Како је и Кина изласком из изолације почела да показује амбиције за „сређивањем најближег дворишта“, било је неизбежно да дође до спора, у први мах територијалног, око права над групом острва у Јужнокинеском мору, а потом и око статуса кинеске мањине у Вијетнаму.¹⁸⁹⁸ Ипак, чинило се да је војни сукоб далеко.

С друге стране, ни југословенско-вијетнамски односи нису били једноставни. Карактерисала их је предисторија размимоилажења која се заправо подударала са динамиком југословенско-кинеских односа. То је значило да је Вијетнам¹⁸⁹⁹ током 1960-их гајио идеолошке резерве према Југославији, критикујући је као ревизионистичку земљу, и одбијајући

¹⁸⁹⁴ Yahuda, *Towards The End...*, 225.

¹⁸⁹⁵ Kelemen, Paul, „Soviet Strategy in Southeast Asia: The Vietnam Factor“, *Asian Survey Vol. 24, No. 3 (Mar., 1984)*, 336; Преглед разговора које су кинески званичници имали са представницима Вијетнама, видети код: Westad, Odd Arne, Jian, Chen (Eds.), *Between Chinese and Foreign Leaders on the Wars in Indochina, 1964-1977*, Washington 1998.

¹⁸⁹⁶ Garver, *China's Quest...*, 387; Yahuda, *Towards The End...*, 195.

¹⁸⁹⁷ Garver, *China's Quest...*, 387

¹⁸⁹⁸ Denny Roy, *China's Foreign Relations*, Macmillan Press Ltd 1998, 182-183.

¹⁸⁹⁹ Овде се мисли на тзв. Северни Вијетам, односно ДР Вијетнам.

успостављање дипломатских односа.¹⁹⁰⁰ И поред југословенске подршке вијетнамској борби, односи су остали хладни све до почетка 1970-их и промене у кинеској политици према Београду. Тек тада је дошло и до промене у ставу Ханџа, што је омогућило да се отворе дипломатска представништва у две земље. После уједињења Вијетнама 1975. односи су постајали све ближи, а сарадња све развијенија. У том смислу, кинеско-вијетнамски сукоб дошао је у неповољном моменту за Београд, с обзиром да је Југославија у том тренутку имала добре везе и са Ханџом и са Пекигом.¹⁹⁰¹

Већ од половине 1978. у Београду су добијали јасне сигнале из Пекинга да је свако даље приближавање Вијетнама СССР-у за Кину било неприхватљиво. Кинески званичници, па и сам Денг, нису се либили да за погоршање кинеско-вијетнамских односа оптужују СССР, који је по њиховим речима тежио светској доминацији, али су видели кривицу и на страни Вијетнама, који је имао „амбиције за доминацијом у Индокини“.¹⁹⁰² Југословенске процене су биле да ће вијетнамско приближавање СССР-у бити тактичко и да неће себи дозволити претерано везивање за Москву и, на тај начин, нарушавање постојећег баланса. Показаће се да је то била погрешна процена. Вијетнам је, по свему судећи, ишао на све или ништа.

Кина је у приближавању Вијетнама и СССР-а видела покушај „заокружења“ Кине.¹⁹⁰³ Та реторика је подсећала на ону коришћену да се опише опасност од Совјетског Савеза, и није морала нужно да значи да ће довести до војног сукоба. Но, учесталост оптужби на рачун Вијетнама упућивала је на закључак да се кинеско незадовољство неће тако лако смирити. У многим разговорима са југословенским саговорницима, Кинези нису крили да су уговор између СССР-а и Вијетнама доживљавали као рађање војног савеза и да их је овакав развој ситуације посебно забрињавао.¹⁹⁰⁴ Наглашавање претње коју је споразум представљао за Кину, била је заправо најјава кинеског агресивнијег наступа према Вијетнаму, који у Београду није препознат као посебно узнемирујући, иако је потенцијални војни сукоб југословенски амбасадор у Пекингу наговестио још у октобру 1978.¹⁹⁰⁵ Могуће је да су на то утицале кинеске дипломатске вештине, јер су се кинески званичници, после реда оптужби, трудили да ублаже критику објашњењима да постоји битна разлика у карактеру спора између Кине и СССР-а с једне стране, и Кине и Вијетнама са друге стране, јер су „Кина и Вијетнам двије пријатељске земље“ и да се сваки спор међу њима може решити разговором.¹⁹⁰⁶ Но, испоставиће се да није било баш тако.

Кина је најкасније у јулу 1978. почела да разматра опцију војног удара на Вијетнам како би разбила совјетску стратегију јачања присуства у југоисточној Азији.¹⁹⁰⁷ Да би спремно

---

¹⁹⁰⁰ Милан Н. Стевановић, *Вијетнамски рат и однос Социјалистичке Федеративне Републике Југославије према Сједињеним Државама 1964-68. године*, Универзитет у Београду (Филозофски факултет), докторска дисертација (необјављено) 2017, 300, 330.

¹⁹⁰¹ Како је већ наведено, први југословенски амбасадор у Пекингу, Богдан Орешчанин, био је уједно и (први) ванредни опуномоћени амбасадор у Северном Вијетнаму (покривао је ову територију из Пекинга); АЈ ЦК СКЈ, IX, 135-58, Извештај одељења за међународне односе и везе председништва ЦК СКЈ п развоју и стању односа са ДРВ, 5. мај 1975; ДА МСП РС, 1978, ПА, Вијетнам, ф 167, бр. 422 685, Извештај Југословенске амбасаде у Ханџу о Вијетнамској спољној и унутрашњој политици и односима Вијетнам-Југославија, 17. 4. 1978.; ДА МСП РС, 1978, ПА, Вијетнам, ф 167, бр. 441 353, Извештај ССИП о Вијетнаму и вијетнамско-југословенским односима, јул 1978.

¹⁹⁰² ДАМСПС, ф 87, д 6, бр. 437592, Амбасада СФРЈ, Сингапур, 20. 6. 1978, 2.

¹⁹⁰³ Yahuda, *Towards The End...*, 202; ДАМСПС, ф 87, д 9, бр. 460089, ССИП, Кинеско-вијетнамски односи, 6. 11. 1978, 5.

¹⁹⁰⁴ „Подржавамо праведну борбу несврстаних земаља“, Интервју Ју Џана, заменика министра спољних послова НР Кине, *Међународна политика*, 1. 2. 1979, бр 692, 6-7.

¹⁹⁰⁵ ДАМСПС, ф 87, д 9, бр. 455216, Депеша, Пекинг, 5. 10. 1978, 3

¹⁹⁰⁶ ДАМСПС, ф 81, д 13, бр. 416797, Забиљешка, Пекинг, 22. 3. 1977, 3.

¹⁹⁰⁷ Garver, *China's Quest...*, 386.

дочекала сукоб, у међувремену је почела да поправља своје односе са другим суседним земљама, на првом месту са Јапаном, са којим је у августу 1978. закључила уговор о миру и пријатељству.¹⁹⁰⁸ Колико је савезништво Јапана у овом тренутку значило Денгу, показује податак да је његов одлазак у Јапан, била уједно прва посета једног кинеског лидера Јапану у 2200 година дугој историји дипломатских веза.¹⁹⁰⁹ Југословенском амбасадору је из кинеског МИП-а крајем 1978. без икаквог устезања предочено да новопотписани кинеско-јапански уговор има „природну везу“ са америчко-јапанским уговором о безбедности. На тај начин, могло се закључити да се Кина преко савеза са Јапаном ослањала на војно савезништво између Јапана и САД, што би значило да је рачунала на њихову подршку у случају агресије СССР-а.¹⁹¹⁰ Следећи важан корак, који је Денгу омогућио да додатно учврсти кинеске позиције, била је одлука да приступи пуној нормализацији односа са САД, што је јавно обелодањено половином децембра 1978. Иако Кина није добила оно што се до тада сматрало предусловом успостављања дипломатских односа – пун прекид односа између САД и Тајвана – одлучено је да се коначно обнове дипломатске везе у пуном капацитету, што је био јасан показатељ колико се Денгу журило. Званичне дипломатске везе између САД и НР Кине биће успостављене 1. јануара 1979.¹⁹¹¹ (скоро пуних седам година од Никсонове посете), и Денг је одмах крајем јануара отпутовао у званичну посету Вашингтону. Разлог за журбу била је намера да обезбеди америчку подршку за већ испланирану интервенцију у Вијетнаму. Управо ће америчка прећутна сагласност бити последње зелено светло које је Денгу било потребно.¹⁹¹²

У Београду нису ништа знали о правим кинеским намерама и у Денговим потезима су видели искључиво израз потребе за унутрашњом стабилизацијом, како би се лакше и брже реализовала политика „четири модернизације“. Тренутак који су две стране одабрале за коначну обнову дипломатских веза, тумачио се као намера САД да ојача своје позиције пред преговоре о САЛТ II,¹⁹¹³ док се кинеска мотивација везивала за покушај амортизације совјетског ширења утицаја у Азији после склапања споразума са Вијетнамом и Авганистаном.¹⁹¹⁴ То је било само

---

¹⁹⁰⁸ Исто, 364.

¹⁹⁰⁹ Vogel, *Deng Xiaoping...*, 298.

¹⁹¹⁰ ДАМСПС, ф 87, д 10, бр. 464878, Пекинг, Кинеска оцена кретања у Азији, 27. 11. 1978, 6.

¹⁹¹¹ У званичном коминикеу две владе, објављеном у децембру 1978, стајало је да се дипломатски односи обнављају под следећим условима: САД су признале НР Кину као једину легитимну владу која представља кинески народ, признали су да је Тајван саставни део Кине; званично су прекинули односе са владом Републике Кине (односно Тајваном); престао је са важењем и амерички уговор о одбрани Тајвана. САД су могле да наставе да Тајпеју (што ће бити име под којим ће моћи да се представља у међународним односима од тог тренутка) продају одбрамбено наоружање. – Sutter, *U.S.-Chinese Relations...*, 79.

¹⁹¹² У самом разговору са Денгом, Картер је био опрезан у погледу давања обећања, али да Денг није погрешио у процени и да је добро „читао“ америчку дипломатску игру, постало је јасно када је после отпочињања кинеске интервенције, Вашингтон одлучио да пошаље неколико суптилних порука Москви да ће у погледу наведеног сукоба, реаговати на исти начин као и СССР. То је била имплицитна претња да ће се војно умешати уколико то учини и СССР. – Garver, *China's Quest...*, 410; Картер је покушао да убеди Денга да одустане од напада на Вијетнам, али му се није директно успротивио. Главна Картерова брига је била како ће на новообновљене кинеско-америчке односе и обећање мирног решавања тајванског питања, на шта је Картерова администрација доста полагала, реаговати америчка јавност, у контексту кинеске агресивне политике према Вијетнаму. – Vogel, *Deng Xiaoping...*, 339-340. Иако се није могло говорити о савезништву између САД и Кине, сагласност њихових интереса у ово време, али и у каснијем периоду, довешће до тога да се скује нови термин – „паралелизам“, којим се објашњено конвергирање интереса између две државе током 1980-их. – Young, Kent, *International Relations...*, 333.

¹⁹¹³ САЛТ II коначно су јуна 1979. потписали Џими Картер и Леонид Брежњев. – Stevenson, Richard W, (auth.), *The Rise and Fall of Détente, Relaxations of Tension in US-Soviet Relations 1953-84*, Palgrave Macmillan UK 1985, 204.

¹⁹¹⁴ ДАМСПС, ф 84, д 10, бр. 450716, ССИП, Платформа поводом званичне пријатељске посете министра иностраних послова НР Кине Хуанг Јуа Југославији, 1. 10. 1979, 18.

делимично тачно, јер је Кина месецима уназад, како је већ приказано, активно радила на припреми интервенције у Вијетнаму, и на овај начин је, на првом месту, желела да се осигура од евентуалног совјетског (војног) уплитања.

Затегнута ситуација у југоисточној Азији, довела је и Југославију у неугодну ситуацију. Блиске политичке везе са обе супротстављене стране, чиниле су положај Београда посебно осетљивим. Из тог разлога, и председник Тито је уложио напоре да искористи свој углед у покушају смиривања ситуације између Вијетнама и Кампуџије, за који је страховао да може да прерасте у сукоб ширих размера у југоисточној Азији. С том намером је на пролеће 1978. послао лично Милоша Минића како би пренео поруке премијерима Вијетнама, Фам Ван Донгу и Кампуџије, Кије Сампану, у којима је апеловао да се оружани гранични сукоби обуставе и да се приступи преговорима, како би се решили постојећи спорови.¹⁹¹⁵ Не само да апели ове врсте нису уродили плодом већ се ситуација неконтролисано заоштравала, и Тито је опет покушао у децембру 1978. непосредно пре финалне ескалације, преко југословенских амбасадора у Пном Пену и Ханоју, да апелује да се обуставе непријатељства.¹⁹¹⁶ Милош Минић, који је до 1978. био на челу ССИП-а, у излагању пред Спољнополитичким активом ССРН, у јануару 1979, изјавио је да је вијетнамско-кампуџијски спор „нанео непоправљиву штету борби несврстаних земаља и даљем развоју светског социјалистичког процеса, тешко погађајући јачање привлачности социјализма која је била у сталном порасту после другог светског рата“.¹⁹¹⁷

Југословенски напори у спречавању даље ескалације били су у значајној мери повезани и са жељом да Београд не буде увучен у вијетнамско-кинески спор. Упорни покушаји представника обе државе да убеди југословенско руководство у исправност своје позиције, тражили су од Београда да изиграва арбитра у спору који није могао имати добитника. Током целе кризе, и Вијетнамци и Кинези су се трудили да придобију Југославију на своју страну, па су тако у редовним контактима лобирали за своје позиције. У Београду се кинеско-вијетнамски сукоб исправно видео као део ширег кинеско-совјетског сукоба у који Југославија није желела да се меша. Став ССИП-а у јулу 1978. био је да Београд неће коментарисати односе између две, за Југославију пријатељске земље, али да се принципијелно залажу за решавање проблема на бази принципа мирољубиве коегзистенције.¹⁹¹⁸ То је потврђено у извештају израђеном у Савезном секретаријату за иностране послове у новембру 1978, у коме је закључено да се Југославија неће мешати у унутрашња питања било које стране.¹⁹¹⁹

Но, избијање рата наредне године извршиће додатни притисак на позицију Београда.

Војни сукоб је почео изненада 17. фебруара 1979, када је 300 000 кинеских војника извршило удар на погранична места и вијетнамске снаге дуж кинеско-вијетнамске границе.¹⁹²⁰ Био је то рат започет, како је Денг у јануару рекао Картеру, са циљем „преваспитавања“ Вијетнама. Исте вечери када је почео војни сукоб, потпредседник ЦК КП Кине и Државног савета, Ли Сиенниен, обавестио је југословенског амбасадора у Пекингу да је започео војни удар на Вијетнам. Нагласио је да су, поред Југословена, обавестили још само Румуне и Кореанце и замолио је амбасадора Остојића да вест што пре пренесе председнику Титу. Нашироко је говорио о праведности кинеског поступања, уз ограду да кинеска војска неће окупирати ни делић вијетнамске територије и да то није смисао „контраудара“, већ само заштита сопствених

¹⁹¹⁵ Вучковић, Чедомир, „Драма Кампуџије“, *Међународна политика*, бр. 712, 1. 12. 1979, 37.

¹⁹¹⁶ Исто.

¹⁹¹⁷ „Мирно решавање спорова – непроменљиви принцип“, Милош Минић, у: *Minić, Spoljna politika...*, 509.

¹⁹¹⁸ ДАМСПС, ф 87, д 9, бр. 460089, ССИП, Кинеско-вијетнамски односи, б. 11. 1978, 8.

¹⁹¹⁹ Исто.

¹⁹²⁰ Garver, *China's Quest...*, 383.

интереса.¹⁹²¹ Чињеница да је Пекинг сматрао важним да Београд обавести међу првима, не само због сопствених блиских веза, већ имајући сигурно у виду и југословенско-вијетнамске везе, значило је за Београд нове главобоље и увлачење у нове закулисне дипломатске игре. У самом Пекингу, како сведочи југословенски амбасадор Остојић у својим мемоарским записима, насупрот дипломатским кругова, у којима је владало узнемирење, није се осећала психоза рата. Разлог је лежао у томе што су кинески медији слабо извештавали о догађају, тако да су Кинези међу последњим сазнали да је уопште дошло до ратног сукоба.¹⁹²² Александар Новачић, дописник ТАНЈУГ-а из Пекинга, оставио је слично сећање: „Пекинг је тих дана био идеално место за ширење разних гласина. Једног дана смо чули да Руси спремају велику офанзиву са севера, после тога да су Кубанци спремни да пошаљу добровољце у Вијетнам, затим да је у Кини проглашена мобилизација, да Вијетнам припрема велику контраофанзиву, да су совјетски бродови у Хајфонгу, да кинеске трупе иду према Ханоју, да су губици огромни, да је Кина неспремна ушла у рат, итд. Био је то рат без – информација.“¹⁹²³ Ово се свакако односило на странце у Пекингу, пре свега новинаре, док се и Остојић и Новачић слажу у вези са оценом да обични Кинези нису имали много представе о томе шта се догађало на граници са Вијетнамом. Новачић се не задржава на констатацији о пословичној кинеској потреби за контролом протока информација, већ даје и једно друго потенцијално објашњење за игнорантски и потцењивачки однос у кинеској јавности према сукобу са Вијетнамом: „У Пекингу се живот настављао, као да се ништа није догађало. Кинески политичари примали су западне делегације и бизнисмене. Требало је свету показати да је Кина довољно стабилна, довољно моћна и довољно јединствена, како може да настави нормалан живот, иако негде на границама води ратне операције.“¹⁹²⁴

За то време, Београд је почео да трпи притиске да се изјасни о сукобу. Вијетнамски амбасадор је први затражио пријем и званичну реакцију Београда, односно осуду кинеске интервенције, али није добио оно што је очекивао. Примљен од стране Милорада Пешића, заменика Јосипа Врховца, уместо код самог Врховца код кога је заправо тражио пријем – а сам тај гест носио је извесну поруку – вијетнамски амбасадор Нгјуен Тан Ха, наишао је на хладан и суздржан пријем. Амбасадор је одмах на почетку изразио наду да ће Југославија, „заједно са осталим пријатељима, предузети мере које буде сматрала за потребно.“¹⁹²⁵ Прва реакција Београда према Вијетнаму је била дистанцирана и службена, док су, после саслушаних жалби на рачун Кине, вијетнамском амбасадору истовремено упућене и оптужбе на рачун вијетнамског поступања према Кампуџији – уз констатацију, да „нажалост, НР Кина сада примењује сличне ‘аргументе’ као и Вијетнам у случају Кампуџије.“¹⁹²⁶ На покушај амбасадора Нгјуена да објасни праведност вијетнамске борбе и намеру да се спречи „терор, масакр и аутогеноцид“ који је спроводила влада Пола Пота, поручено му је да „масовна употреба авиона, топова и тенкова на туђој територији не може прихватити као оправдање и метод.“¹⁹²⁷ Била је то неочекивана реакција, која је је по свему судећи деловала као хладан туш на вијетнамског амбасадора, и уједно, не баш пријатељски гест према Вијетнаму у тренутку када је несумњиво био изложен агресији са кинеске стране. И док се изнетој контрааргументацији нема шта приговорити, сам покушај релативизације био је, поред начина организовања пријема, друга важна порука којом је Југославија заправо индиректно износила свој став о овом питању. То је постало још јасније

¹⁹²¹ ДАМСПС, ф 84, д 3, бр. 48517, Деша, Пекинг, 17. 2. 1979.; Остојић, *Кина...*, 85.

¹⁹²² Остојић, *Кина...*, 86.

¹⁹²³ Novačić, *Veliki zaokret...*, 198.

¹⁹²⁴ Исто.

¹⁹²⁵ ДАМСПС, ф 84, д 3, бр. 48748, ССИП, Забелешка, 19. 2. 1979, 1.

¹⁹²⁶ Исто, 4.

¹⁹²⁷ Исто, 5.

када је истог дана ССИП објавио званичну изјаву у којој пажљивим посматрачима сигурно није промакло да се после „израженог дубоког жаљења и озбиљне забринутости“ већ у следећем пасусу наводило да је до погоршане ситуације у региону дошло после војне акције вијетнамских снага против Кампуџије.¹⁹²⁸

Свега дан касније, Врховец је ипак нашао времена да прими кинеског амбасадора Џоу Ђиујеа. У том разговору, са кинеске стране изнесено оправдање да је „контранапад на Вијетнам ограничени погранични сукоб, што се не може поредити са нападом Вијетнама на Кампуџију“ је очито звучао прихватљивије Београду, јер је било прихваћено без поговора.¹⁹²⁹ На овај начин, кроз два различита приступа, Београд се у извесној мери сврставао на кинеску страну, ако не јавно и званично, онда кроз дипломатско опхођење. Наиме, начин на који су третирани кинески и вијетнамски амбасадор, који су се током целог периода трајања кризе смењивали на пријемима у ССИП, показивали су извесне недоследности у југословенској декларативној политици супротстављања агресивама *per se*. Југословенска штампа је неутрално преносила сукоб, не дозвољавајући претезање на једну страну и преносила је саопштења обе стране, и Вијетнама и Кине, али и реакције СССР-а и САД. Међутим, да су симпатије ипак претезале на једну страну могло се суптилно читати из коришћене терминологије, попут „операција кажњавања“ или „контранапад“, додуше са наводницима, али како је у питању била кинеска верзија дешавања, постаје очито да југословенска штампа није била у потпуности неутрална.

Званична реакција Београда, по избијању сукоба, била је да „Југославија изражава дубоко жаљење и озбиљну забринутост због развоја догађаја и ширења ратног пожара у југоисточној Азији. Оружани сукоб између НР Кине и СР Вијетнама и војне акције оружаних снага Кине на територији Вијетнама део су сталног погоршања постојеће ситуације у региону југоисточне Азије, која је бременита веома озбиљним опасностима.“ Даље се критиковао вијетнамски напад на Кампуџију, позивало на дијалог и решавање проблема пред УН.¹⁹³⁰

Из извештаја југословенског амбасадора Остојића, чији тон је увек био на линији кинеског виђења проблема, занимљиво је издвојити једно запажање, да је поред наведених разлога који су довели до избијања оружаног сукоба, постојао још један важан сегмент, чисто емотивни – „Вијетнамска хвалисавост и арогантност дубоко (су) повредили кинеске представе о властитој снази и величини и схваћени (су) као директан изазов Кини. Кинезе (је) посебно иритирала тврдња да вијетнамска армија представља трећу силу на свету (одмах иза СССР и САД) и да Кину као војну снагу треба игнорисати, јер је то превазиђена и застарела ‘пушкарска војска’.“¹⁹³¹ Ово је било доста оштровидо запажање, јер је у кинеским поступањима у овом периоду још увек била присутна и афективна црта у приступу проблемима, посебно у односима са суседима. Нешто другачије светло бацао је телеграм из југословенске амбасаде у Ханоју, у коме је из разговора између југословенских дипломатских представника са тамошњим кинеским отправником послова Југославија добила увид и у другу страну медаље – „Језик којим оперише кинески отправник послова, логика његовог размишљања, циљеви које сматра да треба досегнути и под којим их треба остварити, оставили су на нас неповољан утисак јер отправник

¹⁹²⁸ Документација – „Кинеско-вијетнамски сукоб“, Изјава Савезног секретаријата та иностране послове, *Међународна политика*, бр. 694, 1. 3. 1979, 18; Још раније, приликом пада Пном Пена и вијетнамске интервенције у Кампуџији, југословенска подршка Народому Сихануку (и даље формалном шефу државе Камбоџе (Кампуџије)) кроз позивање на принципе о неповредивости граница и територијалног интегритета и на принципе немешања у послове других земаља, оцењена је од стране источноевропских земаља као „прокинеска“. – Јakovina, *Трећа страна...*, 139.

¹⁹²⁹ ДАМСПС, ф 84, д 3, бр. 48806, ССИП, Забелешка, 20. 2. 1979, 2.

¹⁹³⁰ „Дубоко жаљење и забринутост СФРЈ због ширења ратног пожара у југоисточној Азији“, *Политика*, 20. 2. 1979, 1.

¹⁹³¹ ДАМСПС, ф 84, д 6, бр. 412822, Пекинг, Депеша, 9. 3. 1979, 2.

послова оперише терминологијом газде у домаћинству са правом кажњавања непослушних чланова.¹⁹³²

Но, у Београду ипак нису губили из вида све околности сукоба и имали су много јаснију слику, но што су то приказивала пристрасна извештавања из Пекинга и Ханоја. У интерним документима ССИП-а, Београд није штедео критике на рачун Кине, сматрајући да је Кина несумњиво много изгубила у свом међународном престижу, јер се представила као велика сила која „кажњава своје суседе,¹⁹³³ што показује да је другачије поступање у билатералним сусретима са Пекингом и Ханојем било донекле изнуђено чињеницом да је Југославија у већој мери зависила од Кине као велике силе, но што је то био случај у односу на Вијетнам. И поред тога, Југославија је јавно била врло пажљива у карактеризацији сукоба. Ни за вијетнамски напад на Кампуџију, ни за кинески упад на територију Вијетнама није користила реч агресија већ искључиво оружани сукоб, како би избегла било какве квалификације и директно конфронтирање.¹⁹³⁴

Вијетнам је ипак био „огорчен“ југословенским званичним ставовима,¹⁹³⁵ што је откривало да су у Ханоју очекивали чвршћу и недвосмисленију подршку вијетнамској страни. Посебно су се позивали на одбрану принципа несврстаности и независности, и изражавали су наду да ће увек у таквој борби имати подршку народа и владе Југославије, што је значило да су примећивали да је управо солидарност између две земље, на платформи несврстаности, сада изостајала. У Београду су се редовно бранили критиком вијетнамског поступања према Кампуџији, на шта им је у једном сусрету вијетнамски амбасадор поручио: „У име пријатељства и несврстаности молим вас да више не покрећете питање Кампуџије и повлачења вијетнамских трупа. Питање Кампуџије решено једном за свагда. То је став и СССР и братских социјалистичких земаља.“¹⁹³⁶

С друге стране, и Кина је била врло заинтересована да придобије Југославију на своју страну. Порука од председника Хуа Гуофенга упућена председнику Титу, стигла је свега три дана од отпочињања конфликта, преко привредне делегације из Војводине, која се у време сукоба задесила у Пекингу, а предводио ју је Никола Кмезић, председник ИВ САП Војводине. У тој поруци, Хуа је изнео добро познато виђење узрока проблема у Индокини, које је у још неувијенијој форми поновио пред југословенском делегацијом. Наиме, кинески лидер је ту прилику искористио како би сасуо сву накупљену жуч и објаснио „југословенским пријатељима“ да је кривица искључиво на страни Вијетнама, који је, по Хуиним речима, већ дуже времена водио непријатељске акције против Кине, и који је актом протеривања (око 200 000) вијетнамских Кинеза (што је пропагандно искоришћено као повод) превршио сваку меру: „Ми смо дали наређење да кинеска народна милиција и кинеске пограничне трупе не смеју пуцати на Вијетнамце. Вијетнамци су мислили да је Кина слаба и да се може малтретирати. Стално смо вршили провокације на граници, упадали на нашу територију, убијали наше људе, 16. фебруара преко 300. Ми смо предложили Вијетнамцима да путем преговора решимо те проблеме. (...) Ми смо се нашли у ситуацији да то више не можемо толерисати. Кад они убијају наше људе, а ми не реагујемо, кинески народ би био незадовољан. СССР је подржао Вијетнам да се непријатељски понаша и малтретира нас пред очима целог света. У тој ситуацији ми нисмо могли да ништа не учинимо. (...) Време акције је ограничено. Председнику Титу смо рекли да

¹⁹³² ДАМСПС, ф 84, д 7, бр. 414254, Депенша, Ханој, 13. 3. 1979, 2.

¹⁹³³ ДАМСПС, ф 84, д 3, бр. 48948, ССИП, Информација о оружаном сукобу НР Кине и СР Вијетнама, 22. 2. 1979, 7.

¹⁹³⁴ ДАМСПС, ф 84, д 3, бр. 48976, ССИП, Информација, 25. 2. 1979, 1.

¹⁹³⁵ Исто, 2.

¹⁹³⁶ ДАМСПС, ф 84, д 6, бр. 411609, ССИП, Забелешка, 7. 3. 1979, 3.

ћемо се ускоро повлачити.¹⁹³⁷ У истом сусрету, по сећању Остојића, Хуа је за Вијетнам рекао да је имао „усијану главу“, а за власти у Ханоју да су умислиле да су војна сила због ослонца који су нашли у СССР. Није ни морало да му се постави питање страховања од евентуалне реакције СССР-а. Хуа је сам поставио питање и дао одговор – да рачунају са том опасношћу, али да једноставно више нису могли да се повлаче пред „нарастајућим хегемонизмом“.¹⁹³⁸ Оштра и директна оцена саопштена југословенској делегацији, значила је да се Кина осећала довољно оснажено и самоуверено да иступи ауторитативно, без обзира на пријатељске везе између Југославије и Вијетнама, не налазећи за потребно да балансира и ублажава свој став пред Београдом.

Хуа је у наредним недељама покушао да обезбеди југословенску подршку за резолуцију земаља АСЕАН у УН (којом се захтевало повлачење обе стране на своје националне територије, што је имплицирало и повлачење Вијетнама из Кампуџије),¹⁹³⁹ и не само то, већ и лобирање југословенске стране за обезбеђивање већине за наведену резолуцију. Све што је добио била је сагласност председника Тита да су УН једино место где треба да се решава спор између Вијетнама и Кине, али уз избегавање да унапред обећа југословенску подршку било чијем ставу.¹⁹⁴⁰ Инсистирање на принципима, била је увек добитна карта у дипломатији или барем вешт вербални маневар.

Кинеска интервенција трајала је три недеље и завршила се 5. марта. Амбасадор Остојић је у мемоарима оставио запис како је сазнао о прекиду непријатељстава. Наиме, био је позван у салон за пријеме кинеског МИП-а, заједно са амбасадорима Северне Кореје, ДР Кампуџије и Румуније, што је по његовој оцени и „домаћим критеријумима“ чинило најужи круг пријатеља које је требало обавестити о некој важној одлуци. Окупљени су како би пред њима, уз преводиоце, кинески министар спољних послова, Хуанг Хуа, прочитао свечану прокламацију о повлачењу кинеских јединица, јер је, како је навео, био „постигнут циљ контраудара“, уз остављену опцију да се убудуће понови сличан „контраудар“, уколико Вијетнам настави да угрожава кинеску границу.¹⁹⁴¹ Непосредна Остојићева оцена била је да следећа: „Војна акција Кине против Вијетнама дуго ће бити предмет студија и анализа. Тражиће се одговор на питање ко је и шта добио, а ко је и колико изгубио. Кинези у разговорима нису хтјели много да улазе у саме војне ефекте ове акције, које су војни стручњаци доста оспоравали. Кинези су задовољни већ и тиме што сад јасно знају гдје су им слабости, шта треба поправити, и како даље да спроводе модернизацију Армије. Сматрали су да је политичка страна најважнија. Успјели су да на драматичан начин скрену пажњу свијета на проблеме Индокине, спријечавајући тако да вријеме ускоро покрије сав овај ‘готов чин’. Свијет се сада не може према том чину прилагођавати, прихватати стварност по којој је Кампучија ликвидирана и – прогутана.“¹⁹⁴²

Чињеница да СССР није реаговао, сведочила је да је кинеска страна направила добру процену. Наравно, поред изненадности напада, разлози су тицали и и безбедности ширег

¹⁹³⁷ ДАМСПС, ф 85, д 10, бр. 411081, ССИП, Записник, 4. 3. 1979, 4.

¹⁹³⁸ Остојић, *Кина...*, 87.

¹⁹³⁹ Исто, 91.

¹⁹⁴⁰ ДАМСПС, ф 86, д 3, бр. 48969, ССИП, Информација, 23. 2. 1979, 3. Такозвана „Асеанска резолуција“ биће на крају усвојена већином од 91 земље „за“, чиме је осуђено мешање у унутрашње ствари Кампуџије, уз захтев да стране трупе одмах напусте ову земљу. У Југославији је ово тумачено као одбрана виталних принципа Повеље УН и Покрета несврстаности – „да нико нема право на употребу силе, а још мање да својим трупама упада на туђу територију“. Кина није била споменута ниједном речју. – Вучковић, Чедомир, „Драма Кампуџије“, *Међународна политика* бр. 712, 1. 12. 1979, 36.

¹⁹⁴¹ Остојић, *Кина...*, 92.

¹⁹⁴² Исто, 93.

региона, односно спречавања ширења пламена рата који је већ био значајно исцрпео југоисточну Азију, на друге регионе, али и страха од потенцијалне америчке реакције.¹⁹⁴³

Вијетнамци су у наредним месецима наставили да врше притисак на Београд, а вијетнамски амбасадор је упорно упозоравао југословенску страну на опасне последице кинеске политике. У разговору који је водио са М. Пешићем из ССИП-а, крајем марта, неколико недеља после обустављања непријатељстава, вијетнамски амбасадор се начелно сагласио са југословенским виђењем да је прекид сукоба први корак у даљој нормализацији, али је показивао већу опрезност према кинеским намерама. И док су у Београду веровали у искреност кинеских поступака, то је вијетнамски амбасадор упозоравао да „Југославија не познаје добро Кину и њену политику, где најчешће дела не следе речи. Југословенима то није увек лако схватити, јер су они другачији. Са Југославијом се може слагати или не слагати, али се ипак зна њена политика. Кинези су веома тежак партнер. Код њих се ствари, посебно политика према суседима не мењају лако и брзо. Кинези калкулишу деценијама, вековима, чак и хиљадама година.“¹⁹⁴⁴ Сличне критике на рачун Кинеза су наставиле да стижу из југословенске амбасаде у Ханоју – кинеско инсистирање да се „истерва правда“ и докаже ко је агресор и кривац, а ко жртва, сматрано је за јак индикатор да се не може постићи неки озбиљнији прогрес, јер Кина одбијала да прихвати да је она та која је узела „закон у своје руке“ и право да кажњава друге.¹⁹⁴⁵

Но, Југославија је постепено губила интерес за ову тему. Било јој је јасно да је ситуација у југоисточној Азији изузетно компликована, и далеко од решења. Како је тадашњи савезни секретар за иностране послове, Јосип Врховец,¹⁹⁴⁶ рекао једном приликом, чинило се да су, готово парадоксално, САД биле у најбољој позицији.¹⁹⁴⁷ Југословенска дипломатија је успела у главном – да не оптерети своје односе са Кином, на које је тада много полагала. У размењеним писмима између Хуа Гуофенга и Тита у јуну месецу, успостављено је јасно сагласје два лидера око овог питања, уз многа друга, чиме је стављена тачка на југословенско „мешање.“ Поглед југословенског председника био је ограничен на похвалу кинеске опредељености за преговоре како би се решила криза у југоисточној Азији. Све што је речено било је да је Кина повлачењем својих снага, несумњиво допринела заустављању сукоба. Није било ни речи о неприхватљивости агресије и напада на слободну и независну земљу. Југославија је одабрала пут некритике кинеске политике, а сву своју реторику свела је на залагање за поштовањем принципа преговарања.¹⁹⁴⁸ Из одговора кинеског лидера, видела се сва захвалност због оваквог југословенског поступања.¹⁹⁴⁹ Она ће бити још јаснија, када Југославију у јесен 1979, први пут од када су обновљени дипломатски односи и осам година после Тепавчеве посете, коначно посети кинески министар спољних послова, Хуанг Хуа.

Кинеско-вијетнамски сукоб није нанео штету кинеско-југословенским везама, али је несумњиво оштетио југословенско-вијетнамске односе, у мери у којој тек треба да буде истражено у југословенској историографији. Вијетнам сигурно није заборавио поступање

---

¹⁹⁴³ Совјети су у том тренутку већ имали проблем са Авганистаном, у којем је промена власти и долазак на власт просовјетске Калки партије у априлу 1978, претила да ескалира у нешто више. Брежњев је, као и остатак Политбироа, био забринут због дешавања у Авганистану, и како би учврстио положај ове просовјетске групе, позвао Нур Мухамеда Тарикија у Москву, са којим је потписао исти споразум као са Вијетнамом, у децембру 1978. – Zubok, *A Failed Empire...*, 260.

¹⁹⁴⁴ ДАМСПС, ф 84, д 7, бр. 415856, ССИП, Забелешка, 25. 3. 1979, 3.

¹⁹⁴⁵ ДАМСПС, ф 84, д 8, бр. 422738, Депеша, Ханој, 23. 4. 1979, 3.

¹⁹⁴⁶ Јосип Врховец је на функцији првог човека југословенске дипломатије заменио Милоша Минића, који се налазио на том месту до маја 1978. Остаће на њој тачно четири године, до маја 1982.

¹⁹⁴⁷ Jakovina, *Treća strana...*, 151.

¹⁹⁴⁸ ДАМСПС, ф 86, д 3, бр. 435525, ССИП, Писмо председника Тита Хуа Гуофенгу, 30. 6. 1979.

¹⁹⁴⁹ ДАМСПС, ф 86, д 3, бр. 442926, Депеша, Пекинг, 12. 8. 1979.

Београда у једном за њих тако деликатном и важном случају. У наредним месецима, цео проблем је полако постајао успутна цртица у односима Југославије и Кине, и представљао је тек једно од спољнополитичких питања о којем се говорило у билатералним разменама. Југославија је сада могла да се позабави главним предметом своје спољне политике, уједно последњем међународном скупу на ком је присуствовао председник Тито – Конференцији несврстаних у Хавани.

Тито у Москви и Хавани - спуштање завесе

И док је Кина искористила 1979. годину да изађе из међународне сенке и демонстрира своје присуство у Азији, југословенска спољна политика је те 1979. била фокусирана на главне циљеве сопствене спољнополитичке агенде – на нову Конференцију несврстаних. Паралелно са успешном политиком јачања безбедности и сарадње у Европи, и одржавања састанка КЕБС-а у Београду 1977-8, Југославија је радила на учвршћивању улоге Покрета несврстаних, пред којим су се рађали нови изазови.¹⁹⁵⁰ Колико је југословенском председнику Титу било стало да Конференција успе, показује дипломатска активност коју је предузео у месецима пре Хаване – само у 1979. посетио је Кувајт, Ирак, Сирију, Јордан, Алжир, Либију, Малту и СССР.¹⁹⁵¹

Управо посета Совјетском Савезу, Титова последња, заслужује пар речи. Када је отпутовао у Москву у мају 1979, на последњи сусрет са Брежњевом, Тито је имао 87 година и обојица су морала знати да је велика вероватноћа да се сусрећу последњи пут. Познавали су се већ деценијама уназад и тешко да је ту више било било каквих непознаница и тајни. Из доступних материјала, стиче се утисак да је сусрет био доста личнији и отворенији од оног уприличеног две године раније.¹⁹⁵² И поред опште сагласности око великог броја питања, остала су стара неслагања у погледу искрености совјетске политике према Југославији, и југословенске према Совјетском Савезу. Кина је опет очекивано била тачка спорења, и то у много већој мери него приликом ранијег сусрета. И док се пре две године Брежњев није бавио директно југословенско-кинеским односима већ се усредредио на критику Кине, сада је оштро напао Тита и оптужио га да је променио свој став према Кини. Подсетио је Тита да је пре две године изрекао уверење да Кина представља опасност, док сада Југославија представља Кину као фактор мира у свету, иако не само да се кинеска политика није променила, већ је постала и агресивнија.¹⁹⁵³ Да су разлике сада биле веће, показао је и Титов одговор, у коме је критиковао Брежњева за ширење дезинформација преко штампе да Југославија продаје оружје Кини, и то са

---

¹⁹⁵⁰ Vučković, *Nesvrstani...*, 287.

¹⁹⁵¹ Petrović, Vladimir, *Titova lična diplomatija*, Beograd 2010, 264; Детаљан приказ невероватне дипломатске активности југословенског председника у 1979. видети код: Jakovina, *Treća strana...*, 118-130.

¹⁹⁵² Блажо Мандић, аташе за штампу, који је присуствовао сусрету на аеродрому, бележи да је загрљај, на Титову иницијативу, био усиљенији и цео сусрет хладнији, него онај 1977. То је по свој прилици имало везе, бар делимично, са значајним побољшањем југословенско-кинеских односа у међувремену. У том смислу, Мандић наводи и запажање са разговора двојице лидера, да је Брежњеву „јакко сметао позитиван развој односа између Југославије и Кине.“ – Mandić, *Tito...*, 633, 635.

¹⁹⁵³ Запись переговоров между Генерального секретаря ЦК КПСС, Председателя Президиума Верховного Совета СССР Л. И. Брежнева с Председателем и СКЮ, Президентом СФРЮ, И. Броз Тито. Кремль, 17 мая 1979. у: *Југославија-СССР...*, 842.

циљем кварења расположења (совјетског) народа према Југославији.¹⁹⁵⁴ И док је Брежњев покушао да се направи невешт и да то припише штампи, а не званичном совјетском ставу (као и у ранијим ситуацијама), било је јасно да је функција ових текстова било вршење притиска на Југославију. Тито је демантовао било какву војну сарадњу са Кином, а југословенске позиције према Пекингу представио је као подршку позитивним процесима који су се догађали у Кини.¹⁹⁵⁵ Иако није било много речи о Покрету несврстаних, Брежњев је покушао да упозори Тита и на претњу коју је Кина представљала у погледу жеље да утиче на Покрет несврстаних, ширећи раздор и окрећући један број земаља против СССР-а.¹⁹⁵⁶ Управо се на питању мешања великих сила и ширењу раздора међу несврстаним и “ломила” организација Конференције.¹⁹⁵⁷

Познати концепцијски сукоб унутар покрета, о коме је Брежњев говорио, ојачао је после одлуке да се Шеста конференција одржи у држави која је управо била главни узрочник тог сукоба, по мишљењу и Београда и Пекинга. Кастро је од 1970-их све више економски зависио од СССР-а, и то је утицало на радикалније просовјетске иступе. Кина је била највише узнемирена улогом Кубе, која је била виђена као совјетски тројански коњ.¹⁹⁵⁸ Упркос неким новим тоновима у односима са званичном Москвом,¹⁹⁵⁹ у Пекингу су и даље гајили велику скепсу према совјетској политици. Ипак, било им је јасно да не смеју себи да дозволи отворено мешање у питања Покрета, добрим делом и из уважавања према Југославији и њене улоге у оквиру несврстаних земаља, иако је проблем јединства Покрета често истицан у билатералним сусретима, тако да је у једном разговору између кинеског министра спољних послова Хуанг Хуе и југословенског амбасадора Остојића, Кина чак понудила и своје ангажовање у спречавању Кубе да однесе премоћ.¹⁹⁶⁰

Југославији није била потребна кинеска помоћ, а у кинеском прилазу се пре свега видео гест подршке југословенској политици и југословенском виђењу улоге коју несврстани треба убудуће да играју, а не покушај мешања. На редовним консултацијама два МИП-а половином 1979, из Пекинга је поручено да Кина и даље придаје велики значај Покрету, уз изражену наду (и јасну алузију) да ће Југославија одолети свим искушењима и очувати изворни карактер

---

¹⁹⁵⁴ Исто, 849; Кратко саопштење о резултатима посете Ј. Б. Тита СССР-у, Београд, 22. маја 1979. у: *Југославија-СССР...*, 871; Повод за ово била је посета генерала Поточара Кини, организована непосредно после посете Хуа Гуофенга прошле године.

¹⁹⁵⁵ Запись переговоров между Генерального секретаря ЦК КПСС, Председателя Президиума Верховного Совета СССР Л. И Брежнева с Председателем и СКЮ, Президентом СФРЮ, И. Броз Тито. Кремль, 17 мая 1979. у: *Југославија-СССР...*, 849, 852.

¹⁹⁵⁶ Исто, 842.

¹⁹⁵⁷ Детаљно о југословенско-кубанском спорењу пре Конференције у Хавани, видети код: *Jakovina, Treća strana...*, 110-117. Тито је покушао да утиче на Брежњева да примири страсти код Кастра, и да не инсистира толико на подели на прогресивне земље и оне које то нису. Блажо Мандић пише и да се Брежњев љутнуо што се у југословенској штампи писало да је, тобоже, Москва својим деловањем вршила „атентат“ на Покрет несврстаних, што по његовим речима, није било тачно. – *Mandić, Tito...*, 635, 639.

¹⁹⁵⁸ *Vučković, Nesvrstani...*, 127.

¹⁹⁵⁹ Денг је одмах након кратког рата са Вијетнамом дао инструкције министру спољних послова Хуанг Хуи, да се крене у решавање „нерешених питања са СССР-ом“. Свега две недеље касније, Хуанг је совјетском амбасадору Шербакову, изнео предлог да Москва и Пекинг започну серију преговора како би нормализовали своје односе. Прва рунда разговора одржана је у Москви између 25. септембра и 30. новембра 1979. Денгови услови су били да Совјети повуку своје трупе из спољне Монголије и да престану да помажу Вијетнаму у окупацији Камбоџе. Током ових разговора није постигнут већи напредак због великих разлика које су и даље постојале између две стране. Совјетска агресија на Авганистан, одложиће наставак разговора, за скоро три пуне године. Биће настављени тек у октобру 1982. године. – *Vogel, Deng Xiaoping...*, 536.

¹⁹⁶⁰ ДАМСПС, ф 83, д 20, бр. 420656, ССИП, Меморандум, 19. 4. 1979, 2.

покрета.¹⁹⁶¹ Уз то, кинески министар спољних послова Хуанг, изразио је уверење да ће управо Титово присуство дати конференцији снагу да превазиђе све тешкоће.¹⁹⁶² Чињеница да је Кина била у спору са две несврстане државе, са Вијетнамом и са Кубом, чинила је њен однос према Покрету, у најмању руку, амбивалентним. Званични Пекинг је настојао да докаже пред Београдом да нису тачни наводи ове две земље да се Кина меша у послове несврстаних и да ће, уколико се такве оптужбе наставе, она престати да спомиње Покрет несврстаних јавно како не би била погрешно схваћена.¹⁹⁶³ Чинило се да је кинеској страни било стало да искаже своје јасно противљење, али и да се задржи на томе, повлачећи јасно границу између свога утицаја и добре дипломатске праксе.

Конференција у Хавани одржана је почетком септембра, у главном граду Кубе. По већ устаљеном неписаном обрасцу, из конференције у конференцију, растао је број учесника, па је тако и самит у Хавани надмашио све раније. Укупно је присуствовала 131 делегација, од тога 92 пуноправне учеснице и 20 посматрача, 18 гостију и једна са специјалним статусом.¹⁹⁶⁴ Масовност самита је значила да су се раније разлике само умножиле и усложиле, а до ерупције је доведено несагласје око будућности Покрета. Титов преводилац и аташе за штампу у време конференције, Иван Ивањи, у својим мемоарским записима присећа се оштрине сукоба који је пламтео, и који је Тита, већ озбиљно нарушеног здравља и у поодмаклим годинама, нагнао да крене на далек пут како би спасио своје животно дело.¹⁹⁶⁵ Куба је желела да конференцију искористи као „нови покушај уласка на међународну сцену, у великом стилу, као вођа Трећег свијета.“¹⁹⁶⁶ Власти у Хавани су желеле и да се што боље позиционирају и на тај начин, обезбеде потребну подршку у Савету безбедности, где су намеравали да се кандидују у наредним месецима.¹⁹⁶⁷

Кастров говор на отварању Конференције и оштар напад на све неистомисљенике – уз позивање на „нову револуционарну еру“ и заговарање приближавања покрета СССР-у и најаву напуштања Покрета уколико би останак значио издају принципа и идеала за које се Куба борила – свеукупно је чинило највећи испит пред којим су се творци несврстане политике нашли.¹⁹⁶⁸

Како је од њих остао само још један у животу, ред је био да се управо њему омогући првенство у наступу на Пленарној седници. Тако је Тито добио прилику да говори одмах после кубанског лидера, и његов говор одржан том приликом био је сушта супротност Кастровом. „Уз достојанственост, високи државнички стил, мудрост и смиреност која зрачи оптимизмом најбољи познаваатељ свјетских прилика показао је да је његов лични став оличење свих димензија покрета и даје Кастро остао на његовој периферији. Броз је одустао од расправе, те подигао разину расправе (на виши ниво),“¹⁹⁶⁹ – пише Твртко Јаковина. Титов говор је требало да подсети све оне земље, које су пошле за Кастровом реториком, на изворне принципе политике несврстаности, али и на постигнуте резултате у претходне две деценије.¹⁹⁷⁰ Титова логика је била да покрет само доследним придржавањем одавно установљених принципа који су дали

¹⁹⁶¹ ДАМСПС, ф 84, д 1, бр. 410065, ССИП, Информација, 7. 6. 1979, 8.

¹⁹⁶² ДАМСПС, ф 84, д 10, бр. 429339, Деша, Пекинг, 25. 5. 1979, 1.

¹⁹⁶³ ДАМСПС, ф 84, д 1, бр. 410065, ССИП, Информација, 7. 6. 1979, 10.

¹⁹⁶⁴ Вогетић, *Nesvrstanost kroz istoriju...*, 499.

¹⁹⁶⁵ Ivan Ivanji, *Titov prevodilac*, Beograd 2005, 168.

¹⁹⁶⁶ Јаковина, *Treća strana...*, 209.

¹⁹⁶⁷ Кандидатура је на крају пропала, јер Куба није добила потребну подршку. Уместо ње, изабран је Мексико. – Јаковина, *Treća strana...*, 209; 244-5.

¹⁹⁶⁸ Вогетић, *Nesvrstanost kroz istoriju*, 502; Кастрова „баражна паљба“ била је узрок напуштања трибине за госте, од стране кинеског представника, амбасадора Ванг Џанјуана. – Јаковина, *Treća strana...*, 229.

¹⁹⁶⁹ Исто, 233.

¹⁹⁷⁰ Mates, *Počelo je u Beogradu...*, 130.

результат, може да се нада сличним успесима и у будућности.¹⁹⁷¹ Титов говор је добро примљен, и прихваћен, не само као противтежа Кастровом, већ од стране једне групе земаља, „као једини пут којим несврстаност може изаћи из тренутне фазе.“¹⁹⁷²

Друго важно питање, које се посредно тичало југословенско-кинеских веза, односило се на статус Кампуџије, с обзиром да је, већ девет месеци била окупирана од стране вијетнамске војске. Кубанци су дозволили да у Хавану дођу представници нове владе у Кампуџији (коју је поставио Вијетнам), јер је Куба признавала нову провијетнамску владу. Део земаља, пак, признавао је легитимитет владе Пол Пота и Демократску Кампуџију.¹⁹⁷³ Такав став је имала и Југославија, за коју је већ речено да се противила вијетнамској гаресији, стога је став Београда био да позив за учешће треба да се упути легитимним властима.¹⁹⁷⁴ С обзиром да је око овог питања постојао велики расцеп, на крају је донесена одлука без преседана, да се држави која је била пуноправни члан Покрета несврстаности онемогући учешће.¹⁹⁷⁵ Управо на овом питању, преломили су се неки крупни проблеми у које је покрет запао. Разједињеност око јединствене политике коју би Покрет требало да предузме у ситуацијама попут оне кад дође до војног сукоба између чланица, постала је огољена.¹⁹⁷⁶

Приликом боравка у Хавани, председник Тито је имао прилику да разговара са Кастром у четири ока. Најновији развој ситуације у југоисточној Азији очекивано је заузео доста простора и у директном билатералном разговору између двојице лидера. Председник Тито је покушао да оспори тврдњу да Југославија подржава режим Пол Пота, речима да се његова политика граничила са геноцидом, наглашавајући да Југославија само брани принцип немешања у унутрашње ствари друге земље.¹⁹⁷⁷ Кастро је покушао да овакав приступ контекстуализује подсећањем на „историјске разлоге и специфичну ситуацију“ у којој се налазио Вијетнам. Подсетио је и на „десетине хиљада убијених Вијетнамаца“ од стране владе Пол Пота, о чему је гледао „документарни филм“ (сиц!).¹⁹⁷⁸ У вијетнамском отпору упркос претњама и агресији од стране Кине, видео је израз легитимне борбе.¹⁹⁷⁹ У истом разговору, Врховец је покушао да одбрани југословенске позиције подсећањем да је Тито био тај који је послао писмо Хуа Гуофенгу, захтевајући да се кинеске снаге „одмах повуку“, не условљавајући тај захтев повлачењем прво Вијетнама из Камбоџе.¹⁹⁸⁰ На то је Тито додао да је Хуа одговорио после неколико дана да ће се повући, што је и учињено, на шта је Кастро додао опаску да се из тога може видети како „друг Тито сада у Кини има велики утицај“ и да ако би он послао какво писмо Хуи, на њега не би било одговорено. Милош Минић, који се такође налазио у делегацији, и за

¹⁹⁷¹ Bogetić, *Nesvrstanost kroz istoriju...*, 504.

¹⁹⁷² Jakovina, *Treća strana...*, 233.

¹⁹⁷³ Исто, 213.

¹⁹⁷⁴ Поред Југославије, у тој групи су били Сингапур, Малезија, Северна Кореја, Малдиви, Заир, Обала Слоноваче, Того, Бахреин, Египат, Кувajt, Сомалија, Оман, Аргентина, Боливија и Суринам. – Bogetić, *Nesvrstanost kroz istoriju...*, 512.

¹⁹⁷⁵ Bogetić, *Nesvrstanost kroz istoriju...*, 511. Детаљан приказ целе епизоде видети код: Jakovina, *Treća strana...*, 211-221.

¹⁹⁷⁶ Bogetić, *Nesvrstanost kroz istoriju...*, 512.

¹⁹⁷⁷ Стенографске белешке са разговора Председника Републике Јосипа Броза Тита са Фиделом Кастром, председником Кубе, одржаних 31. 8. 1979, код: Petrović, *Titova lična...*, 285.

¹⁹⁷⁸ Исто, 287.

¹⁹⁷⁹ Исто.

¹⁹⁸⁰ Заправо, писмо је носило мало другачију поруку. Истина је да је Тито позвао на повлачење кинеских снага, али тек пошто је осудио вијетнамску интервенцију и затражио „неодложно повлачење трупа“. У случају Кине, задржао се само на захтеву за хитним прекидом оружаних борби и повлачењем свих трупа са туђих територија, чиме је несумњиво био обухваћен и Вијетнам. – ДАМСПС, ф 86, д 3, бр. 48969, ССИП, Информација, 23. 2. 1979, 2.

кога је речено да је био доста тврд у разговорима са кубанском страном, убацио се констатацијом да је то због тога што Куба има лоше односе са Кином. Кастро није могао да се суздржи да не прокоментарише како Југословени не треба да забораве да су до скоро били предмет жестоких напада из Кине, на исти начин као што је то случај са Кубом тренутно, чиме је несумњиво желео да прикаже југословенску позицију као дволичну.¹⁹⁸¹

Завршни Кастров говор, био је помирљивији од оног на отварању. Југословенски представници су помало славodobитно констатовали да је била видна „разлика између онога што су Кубанци жељели и онога што су на крају остварили.“ Чинило се да је превладао дух солидарности, и да је био јачи но икада пре. Није остало незапажено ни то, да док су остали говорници спомињали председника Тита, Кастро то није учинио ниједном речју, ни на отварању, ни на затварању конференције.¹⁹⁸²

По повратку у Београд, председник Тито је већ на аеродрому сумирао своје утиске – „Разумије се, на покрет делују и разне неповољне околности у укупним међународним односима. Он је изложен и притисцима блокова. Међутим, битно је што се несврстане земље добровољно уједињују око ширих заједничких интереса, на заједничким принципима и циљевима.“¹⁹⁸³ Био је то уравнотежен пресек ситуације. Тито није био уљуљкан у привремено постигнуту сагласност и очекивао је да се слични притисци наставе и у будућности. Но, он неће бити ту да се бори са њима.

Непосредно по завршетку конференције, стигле су и прве кинеске реакције. Приликом посете потпредседника Државног савета, Ванг Ренџонга (Wang Rengzhong), у септембру 1979, кинески званичник је навео да се рад конференције пратио са великом пажњом у Пекингу, да су званични партијски листови попут *Женмин Жибао* преносили и извештавали редовно о свему што се догађало у Хавани. Осетио је потребу да неведе неке наслове из новина, попут оног из истог дневника, „Истрајати на принципима несврстаних, заштити Покрет несврстаних земаља“, што је заправо била порука да је у кинеском фокусу била опасност од разградње покрета или губитка функције коју је имао у ранијим годинама.¹⁹⁸⁴ Ванг је имао и директну поруку од Хуа Гуофенга која је гласила да је Хуа био задовољан што се Тито успротивио „завереничким делатностима“ усмереним на разбијање покрета.¹⁹⁸⁵ Тито је ово прихватио са одобравањем, додавши да је било „ђаволски тешко“. Изнео је примере о монтираном редоследу говорника како би се утицало на неодлучне, али је изразио задовољство јер није дошло до расцепа, уз опрез да се још увек не може бацити „копље у трње,“ што је значило да борба није готова.¹⁹⁸⁶ Кинески лидер му је у поруци упутио и позив да дође у Кину на „одмор, лов и риболов“, на шта је Тито само додао помало уморан коментар да је то свакако интересантно. Био је то уједно последњи позив упућен Титу да посету Кину. Иако је Хуа изражавао задовољство стањем Титовог здравља, оно је већ било озбиљно нарушено, што је било очевидно и приликом његовог боравка у Хавани. Но, имаће снаге за пријем још једног високог госта из Кине.¹⁹⁸⁷

¹⁹⁸¹ Стенографске белешке са разговора Председника Републике Јосипа Броза Тита са Фиделом Кастром, председником Кубе, одржаних 31. 8. 1979, код: Petrović, *Titova lična...*, 291.

¹⁹⁸² Jakovina, *Treća strana...*, 240.

¹⁹⁸³ Vučković, *Nesvrstani...*, 287.

¹⁹⁸⁴ АЈ КПР 837, I-3-a/56-14, Информација, 14. 9. 1979, 1.

¹⁹⁸⁵ АЈ КПР 837, I-3-a/56-14, Забелешка, 21. 9. 1979, 1.

¹⁹⁸⁶ Исто, 4.

¹⁹⁸⁷ Последњи Титов званичан пријем неког страног функционера био је организован свега неколико дана касније, када је разговарао са председником данског парламента Кнудом Бергеном Андерсеном, 24. новембра. – Petrović, *Titova lična...*, 281.

Наиме, после осам година, кинеска страна је коначно узвратила посету министра спољних послова. Од када је Мирко Тепавац отишао у Кину 1971, посета кинеског министра спољних послова је увек била на дневном реду, али је остајала без реализације све те године. Истина, Хуанг Хуа је био у Југославији 1978. у склопу службене посете кинеског лидера, али су се тек на јесен 1979. стекли услови за организовање званичне посете првог човека кинеског МИП-а. Хуа Гуофенг је посетио Француску, СР Немачку, В. Британију и Италију у октобру 1979, и по сопственим речима, послао је Хуанга у Београд да извести друга Тита о резултатима ових посета.¹⁹⁸⁸ То је сведочио да је, бар код Хуе, постојао интерес за одржавањем блиских дипломатских веза и разменом информација са Београдом, из прве руке. Дипломатска преписка и контакти између Тита и Хуе, посебно интензивирани после Хуине посете Београду, заиста су чинили јединствену и динамичну размену, без преседана у ранијој југословенско-кинеској дипломатској пракси. Посете које је Хуа учинио Западној Европи, оцењене су као изузетно успешне и из Хуанговог излагања је било јасно да је њихов првенствени циљ био да Кина обезбеди подршку на Западу за програм „четири модернизације“. Политичка димензија подршке уједињеној Европи била је одређена антисовјетском призмом и ту није било никаквих промена на видуку. Југославија је у томе видела главни недостатак кинеске политике отварања, која је и даље више некритички прилазила политици САД и Запада, док је сву своју оштрицу напада чувала за СССР.¹⁹⁸⁹ Могуће да је из тог разлога, Београд желео да подвуче како Конференција у Хавани, и поред изразитих антиамеричких и антизападних тонова, није била резултат некакве кубанске или совјетске диверзије, већ „дубоког незадовољства великог броја несврстаних земаља политиком Запада.“¹⁹⁹⁰ Иако у кинеској политици према Покрету несврстаних није примећена већа промена, а сам Хуанг се похвало изражавао о Покрету и Конференцији, на крају деценије је било јасно да се кинеска политика све више удаљавала од интереса земаља трећег света и политике блиске несврстаним земљама.

Свега неколико недеља касније почела је совјетска интервенција у Авганистану – био је то дефинитиван клин у ковчег идеји да би са већим кинеским отварањем могло доћи до помирења две земље. Убрзано америчко-кинеско приближавање у 1979. на антисовјетског агенди, у шта је спадало америчко прећутно сагласје са кинеском агресијом на Вијетнам, у историографији се сматра једним од разлога за совјетску интервенцију у Авганистану, чиме је 1979. постала прекретна година Хладног рата.¹⁹⁹¹ Уједно, совјетска интервенција је окончала и страховања да би несврстане земље могле да под Кастровом плицом наставе да се приближавају Москви. На тај начин, извршена је прерасподела фигура пред наставак шаховске партије у наредној деценији.

Када је реч о билатералним односима, Титова болест и слабљење утицаја Хуа Гуофенга унутар кинеског руководства, обележиће наредну годину и означиће природно спуштање завесе на једну епоху.

---

¹⁹⁸⁸ ДАМСПС, ф 84, д 10, бр. 459737, ССИП, Информација свим амбасадама СФРЈ, 21. 11. 1979, 1; Више о посетама код: Yahuda, *Towards The End...*, 190.

¹⁹⁸⁹ ДАМСПС, ф 84, д 10, бр. 459737, ССИП, Информација свим амбасадама СФРЈ, 21. 11. 1979, 2.

¹⁹⁹⁰ Исто, 3.

¹⁹⁹¹ Young, Kent, *International Relations...*, 333.

3.8. Крај једне ере – одлазак Тита и Хуа Гуофенга (1980)

Нестанак са политичке сцене двојице лидера одиграо се готово у исто време, у размаку од свега неколико месеци, и то само две године после њиховог последњег сусрета у Београду, чиме је била спуштена завеса на једну епоху, али и на оптимистичне најаве о усвајању и ослањању на југословенски модел у процесу кинеске модернизације. Многи започети пројекти и идеје о имплементацији југословенског искуства у кинеску праксу нису заживеле, али би било неправедно сматрати да су одласком Тита и Хуе пали у воду сви договори склопљени између Кине и Југославије крајем 1970-их. Једно од достигнућа које се никако није могло занемарити било је историјско приближавање две земље, на шта је свакако добрим делом утицај имало лично пријатељство између двојице лидера. Обојица су успела да, личним залагањем, отворе медијски и јавни простор за узајамну промоцију кинеског и југословенског друштвено-политичког система, чиме су створени чврсти темељи за сарадњу у целој следећој деценији.

Смрт председника Тита

Крајем 1979. здравље председника Тита почело је нагло да се погоршава. После компликација узрокованих ампутацијом ноге и контролисаног увођења у кому, ситуација је постала критична. Конзилијуму лекара било је јасно да Тито полако умире.¹⁹⁹² Кинески медији су са великом пажњом, али и дозом сентименталности, пратили развој ситуације. „Један грађанин из Кунминга је, чак, понудио своју ногу која би замјенила Титову обољелу“ – писао је југословенски амбасадор Остојић у својим мемоарима.¹⁹⁹³ Отприлике у то време, половином фебруара, Мико Шпиљак, тада председник већа Савеза синдиката Југославије, налазио се у посети Кини. Он је том приликом информисао Хуа Гуофенга о стању здравља југословенског председника. Међутим, из извештаја се види да информације о Титовом здрављу нису имале везе са реалношћу. Кинеском лидеру је речено да се Тито опоравља након операције, у тренутку када је постало јасно да опоравак тече баш супротно од онога како је планирано.¹⁹⁹⁴ У овоме не треба тражити неку посебну конспирацију, напротив, интереси очувања информације попут здравља председника државе били су од виталног националног значаја, с обзиром да се Титовом

---

¹⁹⁹² Предраг Лалевић, један од Титових личних лекара и анестезиолога, који је провео последње недеље непрекидно уз Тита, у својим мемоарским записима, поред исцрпних детаља о Титовом лечењу од доласка у болницу па све до смрти, оставио је и сведочанство о Титовим реакцијама у време лечења у Љубљани. Он наводи да је после прве операције у јануару Тито био у једној врсти делиријума, са врло високом температуром, и да је између рецитована руских и немачких песама, споменуо да је сањао Кинезе. Сам овај податак не завређује историографску пажњу, али са чисто психолошког становишта, важно га је узети у обзир као показатељ личног Титовог унутрашњег стања и рефлексију тема које су га окупирале. – Lalević, Predrag, *S Titom po svetu*, Beograd 2012, 156-173.

¹⁹⁹³ Остојић, *Кина...*, 152.

¹⁹⁹⁴ ДАМСПС, ф 73, д 9, бр.412072, Пекинг, Забелешка, 21. 2. 1980, 1.

смрћу стварао ако не формално-правни (јер би управљање државом преузело колективно председништво), онда свакако један *персонални и суштински вакуум*. Шпиљак је у истом разговору са Хуа Гуофенгом одбацио све учесталије гласове из иностранства који су говорили о „забрињавајућем стању у Југославији“, уверавајући га да је све под „контролом“.¹⁹⁹⁵ Ипак, након више недеља током којих се Титово стање погоршавало, било је све теже сакрити праве информације.¹⁹⁹⁶ Да је Титова смрт (док је још увек званично био жив, али одржаван на апаратима), постала извесност са којом је било упознато кинеско руководство, јасно је из телеграма југословенске амбасаде у Пекингу од 23. априла, у коме се већ детаљано писало о саставу кинеске делегације која се очекивала у Београду на сахрани.¹⁹⁹⁷

Реаговање на Титову смрт у Кини

Улога и значај југословенског председника доживели су приметну ревалоризацију у Кини крајем 1970-их, што је само ојачало његов стрпљиво грађен статус неприкосновеног светског лидера посвећеног социјалистичкој изградњи и, у том смислу, примера вредног поштовања. Хуа Гуофенг је за време своје владе уложио много напора у промовисање југословенског система и у дизање угледа и значаја Југославије и југословенског председника у очима кинеске јавности, како би се потиснуле раније негативне представе које су у неким круговима упорно опстајале. Врхунац тих напора била је пажња коју је вест о смрти председника Јосипа Броза Тита добила у Кини. Како је временска разлика тада износила седам сати, вест о Титовој смрти стигла је у Кину тек 5. маја. Чим су добиле вест, централна и локалне радио станице су током целог дана и пре отпочињања сваке емисије, уз интонирање погребног марша, објављивале вест да је умро југословенски председник. На тргу Тјенанмен, на згради Државног савета и испред МИП-а, донета је одлука да се заставе спусте на пола копља. Заставе су биле спуштене и на владиним институцијама у Шангају, Нанђингу и Урумђију, градовима које је Тито посетио пре три године. Централна кинеска ТВ емитовала је посебан програм који је, поред пропратног материјала комеморативног садржаја, обухватао и филмски програм о Југославији и Титу.¹⁹⁹⁸ Сва кинеска

¹⁹⁹⁵ Остојић, *Кина...*, 155.

¹⁹⁹⁶ Објављени амерички документи показују да се од јануара и у Вашингтону радило пуном паром на изради планова за ванредне ситуације и анализи југословенске будућности после Тита. Процене америчке администрације су биле да ће ситуација у Југославији бити стабилна, и поред тога што су се очекивали покушаји Москве да се умеша и наметне просовјетско руководство. Вашингтон је процењивао да је ситуација у Авганистану значајно отежала совјетске аспирације на Балкану, док је при том ујединила Југословене у намери да се одупру било каквом совјетском мешању. – FRUS, 1977–1980, VOLUME XX, Eastern Europe, Doc. No 276. Memorandum From Stephen Larrabee of the National Security Council Staff to the President's Deputy Assistant for National Security Affairs (Aaron), Washington, January 17, 1980; Doc. No 277. Briefing Memorandum From the Assistant Secretary of State for European Affairs (Vest), the Director of Policy Planning (Lake), and the Assistant Secretary of State for Politico-Military Affairs (Bartholomew) to Secretary of State Vance, Washington, January 18, 1980; Doc. No 278. Memorandum From the National Intelligence Officer for the Soviet Union and Eastern Europe (Horelick) to the Deputy Director of Central Intelligence (Carlucci), Washington, January 21, 1980. Прве информације о томе да Тито умире, у Вашингтону су имали 12. фебруара. – FRUS, 1977–1980, VOLUME XX, Eastern Europe, Doc. No 279. Memorandum From the President's Assistant for National Security Affairs (Brzezinski) to President Carter, Washington, February 12, 1980.; О америчкој реакцији током Титове болести и непосредно после смрти, видети сећања Будимира Лончара, тадашњег југословенског амбасадора у Вашингтону. – Tvrtko Jakovina, Budimir Lončar – *Od Preka do vrha svijeta*, Fraktura 2020, 340-3.

¹⁹⁹⁷ ДАМСПС, ф 74, д 16, бр. 430165, Депеша, Пекинг, 23. 4. 1980, 1.

¹⁹⁹⁸ „Емитовани су документарни материјали о Шестом самиту несврстаних у Хавани, делови филма „Јосип Броз Тито“ (оба су били материјали ССИНФ), као и делови филма снимљеног поводом посете председника Тита. На другом програму државне ТВ емитован је играни филм „Сутјеска“, а наредног дана је пуштен „Валтер брани

штампа објавила је вест на насловној страни, уоквирено црним, као израз жалости.¹⁹⁹⁹ У наредним данима, све до сахране и дан после, извештавање је било обимно и учестало.

У књигу жалости, која је отворена у Пекингу, уписали су се поред осталих, Хуа Гуофенг и Денг Сјаопинг. Упадљива разлика у две поруке осликавала је и разликање у две политике. Хуа је оставио срдачнију и личнију поруку – „Вјечна слава другу Титу, истакнутом пролетерском револуционару, чувеном хероју антифашистичког рата, оснивачу Несврстаног покрета, великом вођи југословенских народа, цијењеном пријатељу Кине“, док је Денг био знатно штурјији и написао је само „Кинеска партија и народ заувјек ће његовати успомену на овог великог човјека.“²⁰⁰⁰ Слична разлика се видела и у две званичне изјаве саучешћа упућене југословенској влади. Писмо председника ЦК КП Кине и премијера Хуа Гуофенга било је дугачко и одисало је интимнијим тоном. Хуа је исцрпно наводио све Титове заслуге, од народноослободилачке борбе, преко доприноса у изградњи социјализма, самоуправљања и његове међународне улоге – „Југословенски народ изгубио је свог великог вођу, међународни комунистички покрет несаломљивог и прекаљеног ветерана, светски мир и човечанство познатог и истакнутог активисту, а кинески народ поштованог старог друга по оружју. (...) Смрт друга Тита представља огроман губитак не само за Савез комуниста Југославије и југословенске народе, него и за међународни комунистички покрет, за покрет несврставања и ствар светског мира. У овом часу огромне туге, кинески народ чврсто стоји уз пријатељске народе Југославије, а њихова срца заједно куцају“.²⁰⁰¹ Хуа је је подвукао и да је Тито био „велики марксист“ и „истакнути пролетерски револуционар“ који је цео живот посветио „племенитом циљу националног ослобођења и изградњи социјализма југословенских народа – стога је његов допринос бесмртан“.²⁰⁰² Била је ово доста снажна порука и велико признање југословенском вођи какво се само неколико година раније не би могло ни замислити. С друге стране, у Денговом саучешћу, које је било знатно краће и састојало од свега пар реченица, речено је да је Тито био „велики пријатељ кинеског народа, непоколебљиви борац комунистичког покрета и истакнути активиста међународне политике и покрета несврставања“.²⁰⁰³ Стицао се утисак да је порука више протоколарна но што се Денга лично дотицала Титова смрт. Денг је упознао Тита приликом његовог доласка у Кину, али двојица прекаљених комунистичких бораца, значајно су се разилазила ако не у потпуности у идеолошким концептима, онда у личним стремљењима и начину на који су доживљавали себе и своју улогу у светској историји. Денгова незаинтересованост за Титову смрт није морала имати везе са неким личним анимозитетом колико са премештањем кинеског фокуса на друга искуства, значајно другачија од југословенског. На тај начин, својим односом према Титу, Денг је демонстрирао и политички став дистанцирања од Хуиног промовисања Југославије као узора.

Но, упркос томе, кинеска штампа је дала доста простора Титовом одласку. *Женмин Жибао*, водеће партијско гласило, тако је 6. маја објавио дугачак текст са насловом „Вечна слава другу Титу, великом марксисту и истакнутом пролетерском револуционару,“ у коме је направљен шири преглед Титових заслуга од којих је можда најважније признање југословенском самоуправљању и југословенским привредним успесима. Посебан део био је

Сарајево“. – ДАМСПС, ф 74, д 14, бр. 427691, Пекинг, Извештај – кинеска средства јавног информисања поводом смрти председника Тита, 12. 5. 1980.

¹⁹⁹⁹ ДАМСПС, ф 74, д 14, бр. 427691, Пекинг, Извештај – кинеска средства јавног информисања поводом смрти председника Тита, 12. 5. 1980, 1-2.

²⁰⁰⁰ Остојић, *Кина...*, 170.

²⁰⁰¹ *Свет о Титу*, ТАНУГ 1981, 117.

²⁰⁰² Исто, 169.

²⁰⁰³ *Свет о Титу...*, 171.

посвећен Титовим заслугама на изградњи кинеско-југословенског пријатељства.²⁰⁰⁴ Синхуа, на чијем челу се тада налазио некадашњи кинески амбасадор Ценг Дао, у својим билтенима је давала опширан преглед догађаја у Југославији после Титове смрти, уз слике окупљених грађана и превоз Титових посмртних остатака на сахрану, итд.²⁰⁰⁵ Ценг је лично написао еулогију посвећену Титу у којој је снажно елаборирао Титове заслуге у изградњи земље после рата, уз навођење прегршт примера који су сведочили о улози југословенског председника у напретку Југославије. Синхуа је толико предано извештавала да се скоро изједначила са Танјугом-ом по интезитету обавештавања, бар по оцени југословенске амбасаде.²⁰⁰⁶ На дан сахране, заставе су одлуком Државног савета спуштене на пола копља на свим државним и владиним институцијама.²⁰⁰⁷ *Женмин жибао* је објавио на дан сахране да је „Титова смрт ненадокнадив губитак за све народе света. Међутим, он ће увек живети у срцима људи свих земаља и инспирисаће их да чине трајне напоре да се супротставе агресији, мешању и доминацији, и да се боре за мир у свету и светлију будућност.“²⁰⁰⁸ Снимци Титове сахране емитовани су истог дана увече када су стигли први магнетоскопски снимци сателитског преноса у трајању од 90 минута. Поред тога, у првих недељу дана, југословенску амбасаду су посетили представници свих дипломатских мисија у Пекингу и у књигу жалости се уписало 39 амбасадора, 35 отправника послова и представници још 18 дипломатских представништава.²⁰⁰⁹ Од петог до осмог маја, већина страних дипломатских мисија држала је спуштене заставе на пола копља. На дан сахране, и дипломатска представништва источноевропских земаља у Пекингу спустила су заставе на пола копља.²⁰¹⁰ Пошту председнику Титу одало је преко 10 000 кинеских грађана, а од тог броја се у књигу жалости се уписало њих 5539, по извештајима југословенске амбасаде.²⁰¹¹

Хуа Гуофенг на сахрани

Кинеско руководство је још раније одлучило да на сахрану пошаље државно-партијску делегацију на челу са Хуа Гуофенгом.²⁰¹² Са Хуом је дошло и десет кинеских новинара (са државне ТВ, из Синхуе и из *Женмин Жибао*). Делегација је укупно бројала око 20 чланова. Хуа је у Београд дошао већ 6. маја, међу првима, два дана пре сахране и одмах је у разговору са Цвијетином Мијатовићем, који је требало формално да преузме функцију председника преседништва СФРЈ (од 15. маја) и Милошем Минићем, чланом Председништва ЦК СКЈ, рекао

---

²⁰⁰⁴ Исто, 270.

²⁰⁰⁵ ДАМСПС, ф 74, д 14, бр. 427691, Пекинг, Извештај – кинеска средства јавног информисања поводом смрти председника Тита, 12. 5. 1980, 5.

²⁰⁰⁶ ДАМСПС, ф 74, д 13, бр. 427690, ССИП, Информација, 12. 5. 1980, 1.

²⁰⁰⁷ ДАМСПС, ф 74, д 14, бр. 427691, Пекинг, Извештај – кинеска средства јавног информисања поводом смрти председника Тита, 12. 5. 1980, 7.

²⁰⁰⁸ *Свет о Титу...*, 324.

²⁰⁰⁹ ДАМСПС, ф 74, д 13, бр. 427690, ССИП, Информација, 12. 5. 1980, 16.

²⁰¹⁰ Исто, 17.

²⁰¹¹ Исто, 14.

²⁰¹² ДАМСПС, ф 74, д 13, бр. 426416, ССИП, Забелешка, 5. 5. 1980; Од високих функционера одлучено је да дођу и Ђи Пенгфеј (тада члан ЦК КП Кине и потпредседник Државног савета НР Кине), затим Чанг Хајфенг (заменик МИП, а у први мах се очекивао Хуанг Хуа, члан ЦК КП Кине и министар иностраних послова НР Кине). Из првобитног плана су, такође, испали Ху Јаобанг и заменик Начелника генералштаба Ву Синауан. – ДАМСПС, ф 74, д 16, бр. 430165, Депеша, Пекинг, 23. 4. 1980, 1.

како га је смрт председника Тита тешко погодила.²⁰¹³ У Београду је остао три дана, после чега је отпутовао у Румунију. Током боравка у Београду, имао је богат програм сусрета.

„Крај мртвог Тита покоравају се његовој жељи – разговарају“, биле су речи неименованог страног новинара које су добро осликавале оно што се дешавало неколико дана после Титове смрти.²⁰¹⁴ У Београду се одржавао својеврсни хладноратовски самит над одром једног од најистакнутијих и најдуговечнијих хладноратовских актера. Тито је за живота примио више од 110 шефова влада, 175 пута је био домаћин шефовима држава, и око 200 пута је примио министре спољних послова,²⁰¹⁵ а сада је, по последњи пут, „окупио“ 209 делегација из 127 земаља, од тога 38 шефова држава, 22 премијера и 4 краља.²⁰¹⁶ Била је то уједно прилика да по први пут проговоре они који никада нису, да се поново сретну они који се редовно срећу, да се упознају они који се не познају и размене поруке они који су чекали повод и прилику.

Хуа Гуофенг је током боравка у Београду имао дипломатске разговоре са Индиром Ганди, али и са председницима Замбије, Румуније и Бангладеша, Кенетом Каундом, Н. Чаушескуом и Рахманом. Сусрео се и са Ким Ил Сунгом, председником Малте, Танзаније, премијером Јапана, Индије, министром спољних послова Ирана, са Јасером Арафатом и др.²⁰¹⁷ Највише пажње привукао је, ипак, сусрет кинеског лидера и индијске премијерке. Био је то први сусрет кинеских и индијских лидера, после више од 20 година.²⁰¹⁸ Хуа и Ганди су, по југословенским сазнањима, водили разговоре о билатералним односима и „разменили су мишљења о међународној ситуацији и о проблемима у свету, а посебно у Азији.“²⁰¹⁹ Оцена са кинеске стране била је да је сусрет протекао у „пријатељској атмосфери“ и да се разговарало о међународним питањима која су се тицала обе стране, а са индијске стране је нешто штурije речено да је сусрет био „веома пријатељски и плодан“. Хуа је недвосмислено поручио да је „Кина више него расположена за побољшање односа са Индијом,“ док је Ганди узвратила изражавањем индијске жеље да има одличне односе са Пекингом, уз подвлачење обостраног интереса два велика суседа за миром у региону. Хуа је изјавио да су добри односи између Кине и Индије предуслов мира у Азији и свету.²⁰²⁰ Био је ово важан сусрет за обе стране, иако незваничан и на маргинама једног сасвим другачијег скупа. Но, овај сусрет је дао додатни импулс већ отпочетом процесу приближавања, и већ наредне године у Њу Делхи је дошао кинески министар спољних послова Хуанг Хуа, после пуних 25 година од када је у Индији био Џоу Енлај.²⁰²¹ „У побољшању односа са Индијом

---

²⁰¹³ *Свет о Титу...*, 373.

²⁰¹⁴ Исто, 385.

²⁰¹⁵ Исто, 392.

²⁰¹⁶ Исто, 380.

²⁰¹⁷ Ради сликовитијег приказа динамике дипломатских сусрета тих дана, вреди навести још неколико примера – Хелмут Шмит је разговарао са Ерихом Хонекером, али и са Индиром Ганди. Маргарет Тачер је пружила руку Јасеру Арафату, Брежњев је разговарао са Шмитом, Курт Валдхајм са иранским премијером Садеком Готбзадехом, Чаушеску са Волтером Мондејлом. Брежњев са Ким Ил Сунгом. Чаушеску са председником Пакистана Зија ул Хаком. Хонекер са секретаром Пољске уједињене радничке партије Гјереком, Хонекер и Хафизом ел Асадом, Мондејл са Чаушеском. Тачер са Зија ул Хаком, Индиром Ганди и Чаушескуом, Чаушеску са Тодором Живковим. Чаушеску са Индиром, Арафатом, Мугабеом и Зија ур Рахманом. – *Свет о Титу...*, 385-6.

²⁰¹⁸ Индија и Кина су од граничног сукоба 1962. имале изузетно затегнуте односе. Тек су 1976. обновиле дипломатске везе, али је сусрет Индире Ганди и Хуа Гуофенга био први сусрет на том нивоу после 1950-их, када се Џоу Енлај сусрео са Нехруом. За најдетаљнији преглед кинеско-индијских односа и узрока рата из 1962. видети код: Hoffmann, Steven A., *India and the China Crisis*, University of California Press 1990.

²⁰¹⁹ *Свет о Титу...*, 387.

²⁰²⁰ *Свет о Титу...*, 391.

²⁰²¹ За нови сусрет највиших званичника чекало се пуних 8 година, све док 1988. Раџив Ганди није посетио Пекинг и сусрео се са Денг Сјаопингом. О кинеско-индијским односима у овом периоду видети код: Garver, John W., „The

Кина види реалну могућност за контролисање совјетског утицаја и експанзије у региону,“ била је оцена Београда.²⁰²² Управо је кинески мотив за поправљање односа са Индијом била совјетска инвазија на Авганистан, и Совјете је овај потез изузетно узнемирио.²⁰²³

Унутрашња ситуација у Кини током 1980.

Готово у исто време док се у Београду дешавала Титова сахрана, у Пекингу се средином маја, одржавао велики комеморативни скуп посвећен Лиу Шаођију, који је уједно био последњи корак у коначној рехабилитацији започетој на Трећем пленуму 1978.²⁰²⁴ Тај догађај, заједно са суђењем „четворки“ крајем године,²⁰²⁵ чинио је дефинитивно разрачунавање са остацима догматске политике унутар КПК. Цео процес промена није случајно започео рехабилитацијом Лиу Шаођија, кинеског председника о кога се Мао грубо огрешио у време Културне револуције.²⁰²⁶ Процес рехабилитације је значио да је Лиуу признато да је, као један од оснивача партије и послератне кинеске државе, био велики марксиста-лењиниста и истински пролетерски револуционар. На тај начин, по значају је постављен у исту раван са Мао Цедунгом и Џоу Енлајем. Није било случаја који је био јасније и директније повезан са Маовом (само)вољом, но критика се није пренела на лик и дело Мао Цедунга, већ се оправдање за

Indian Factor in Recent Sino-Soviet Relations“, *The China Quarterly* No. 125 (Mar., 1991), 55-85; Sumit, Ganguly, „Talks, 1981-1989: A View from New Delhi“, *Asian Survey* Vol. 29, No. 12 (Dec., 1989), 1123-1135.

²⁰²² ДАМСПС, ф 72, д 2, бр. 449328, ССИП, Информација о спољној политици НР Кине, 11. 9. 1980, 9.

²⁰²³ Garver, *The Indian Factor...*, 70.

²⁰²⁴ Lowell, Dittmer „Death and Transfiguration: Liu Shaoqi's Rehabilitation and Contemporary Chinese Politics“, *The Journal of Asian Studies*, Vol. 40, No. 3 (May, 1981), 468.

²⁰²⁵ Суђење „четворчланој банди“ у децембру 1980. било је прво јавно суђење руководиоцима тог калибра. Снимке са суђења преносила је и државна ТВ, а сателитски снимци су ишли даље у свет. То је била транспарентност без преседана за кинеске прилике. Главне оптужбе, изнесене пред судом, биле су припрема убиства Мао Цедунга, спремање државног удара, прогањање руководећих кадрова, обмањивање Мао Цедунга у циљу спречавања повратка Денг Сјаопинга на положај потпредседника Владе, итд. Политичко суђење требало је увити у кривичноправне оптужбе. Иако се јавно није признавало да се радило о политичком суђењу, било је јасно да се судило једној политици и да се слала порука свима који се буду супротстављали реформама и променама система које су биле у току. У сусретима са југословенским руководиоцима увек је понављано да је реч о чисто кривичноправном питању и да КП Кине мора да се обрачуна са криманлним структурама у својим редовима. Посебно је интересантно да је Мао приказан као главна жртва завере, чије смакнуће су наводно чланови банде планирали. Југословенска штампа је овај процес видела као део шире борбе за демократизацију кинеске КП и коначан обрачун са остацима догматизма. Главни смисао је био у оснаживању партије за даље задатке који су јој предстојали на путу модернизације. О суђењу је детаљно извештавано од дописника из Пекинга, али дневна штампа се трудила да не даје претеране оцене. *Борба* је тако држање Ђианг Ђинг видела као „надмено и помало охоло“, писано је да није хтела адвокате и да се бранила сама и да је за већину оптужби говорила „не сећам се“ и „не знам“, док је целу оптужбу против себе сматрала „клеветањем Мао Цедунга“. Из југословенске амбасаде су упутили примедбу једино на писање „НИН“-а, и поручено је да би новинари овог листа морали да поведу рачуна о томе како извештавају и да не би смели да се „претварају у некакве адвокате ‘четворчлане банде’, нити да траже правне недостатке суђењу.“ – „Нема разлога да се поводимо за спекулацијама западне штампе“, била је једна од порука. – „Ка расплету у Кини“, *Борба*, 21. 12. 1980, 4; „Пред лицем народа и очима света“, *Борба*, 5. 12. 1980, 7; „Тужилац тражи смртну казну за Чијанг Чинг“, *Борба*, 30. 12. 1980, 7; ДАМСПС, ф 71, д 12, бр. 463921, Делеша, Пекинг, 2. 12. 1980, 2.

²⁰²⁶ Hsü, *The Rise of Modern China...*, 817-824.

рехабилитацију Лиу Шаођија пронашло у окриљу Маових идеја и мисли.²⁰²⁷ Била је то озбиљна ментална гимнастика. Ипак, индиректну критику Маоа, било је могуће препознати у тезама да у партији „никада није постојала контрареволуционарна линија“, нити је у партији било „заговорника капиталистичког пута“, што су биле Маове оптужбе упућене на рачун Лиу Шаођија. Није било тешко докучити шта је стајало иза мотивације за рехабилитацијом Лиу Шаођија. На први поглед, личности Лиу Шаођија и Мао Цедунга, по свим својим концептима нису могле бити супротстављеније. Лиу је полагао велики значај на изградњу материјалне базе и на развој производних снага, залагао се за веће поштовање онога што је сматрао економским законитостима, за један реалнији приступ економском развоју, наспрам Маоа, заговорника сталних политичких кампања и оштре класне борбе.²⁰²⁸ Лиу је такође био присталица јачања друштвено-политичких институција, које је Мао током Културне револуције готово у потпуности уништио. По свему наведеном, могло се закључити да су снаге које су дошле на чело КП Кине и кинеске владе, концепцијски биле знатно ближе Лиу Шаођију него Мао Цедунгу. Коначно, Лиуове економске идеје су нашле своје отелотворење у политици „четири модернизације“, што је рехабилитацију Лиуја учинило не само могућом, већ и неопходном.²⁰²⁹

Међутим, најважнији догађај у унутрашњим политичким померањима у првој половини 1980. било је даље слабљење утицаја југословенског пријатеља Хуа Гуофенга унутар кинеске партије.²⁰³⁰ Гледано из Београда било је јасно да се радило о борби у којој су се преплитали елементи борбе за власт са елементима сукоба концепција. Нејасноће око тога ко је први човек Кине почеле су у Београду годину дана раније. Путовање Денга Сјаопинга у Вашингтон после званичне обнове дипломатских односа између Кине и САД у јануару 1979, сугерисало је да је он однео превласт (што је заправо и било тачно, и то месец дана раније на Трећем пленуму). С друге стране, Хуа је посетио Западно Немачку, Француску, Велику Британију и Италију) током 1979, што је до извесне мере „неутралисало“ значај Денговог путовања. Барем је тако изгледало посматрајући из Југославије. Да се тас неповратно померио у корист Денга постало је очигледније после Петог пленума ЦК КПК (фебруар 1980), на коме су извршене корените кадровске и организационе промене које су Хуи и дефинитивно измакле тло под ногама.²⁰³¹ Међу најкрупнијим грешкама издвајана је лоша економска политика и грешке у току спровођења прве фазе модернизације, што је била доста озбиљна оптужба због које су се у ранијим годинама губили и животи (пример Лиу Шаођија).²⁰³² Сада су околности ипак биле другачије. На Петом пленуму је донета и одлука о укидању доживотних мандата што је такође сматрано за одлуку која је директно била усмерена на Хуу. То је био крај транзиције власти од радикално левичарских ка реформским позицијама. Хуа је одиграо прелазну улогу, таман колико је било потребно. „Као личност, Хуа Гуофенг је посједовао особине које тражи овај

²⁰²⁷ ДАМСПС, ф 71, д 12, бр. 433623, Пекинг, Информација, 2. 6. 1980, 8.

²⁰²⁸ Исто, 10.

²⁰²⁹ Lowell, Dittmer, „Death and Transfiguration: Liu Shaoqi's Rehabilitation and Contemporary Chinese Politics, *The Journal of Asian Studies*, Vol. 40, No. 3 (May, 1981), 478.

²⁰³⁰ За детаљан приказ фракцијских борби и узрока Хуиног пада, видети: Fontana, Dorothy Grouse, „Background to the Fall of Hua Guofeng“, *Asian Survey*, Vol. 22, No. 3 (Mar., 1982), 237-260.

²⁰³¹ Одстрањена су четири висока функционера Ванг Дунгсинг, Ђи Денгкуи, Ву Де и Чен Шилиен, уједно блиски Хуини сарадници. Ван Дунгсинг је био члан делегације Хуа Гуофенга која је посетила Југославију 1978. Значајна одлука Пленума је било оснивање новог радног тела – секретаријата ЦК, на челу са Ху Јаобангом. – Weatherley, *Mao's Forgotten Successor...*, 163. За цео документ о новим „водећим принципима у КП Кине“, видети у *Међународној политици* бр. 720. 1. 4. 1980, 19.

²⁰³² Ту се првенствено мислило на нереални и преамбициозни план десетогодишњег привредног развоја у периоду 1976-1985, који је у многоме подсећао на Маове волунтаристичке планове „великих скокова“. – АЈ 507 ЦК СКЈ IX, 60/1-72-136. К2, док 136, строго поверљиво, Председништво ЦК СКЈ, Извршни секретаријат за међународну сарадњу СКЈ, 26. 12. 1980, 6.

тренутак. Био је стабилан, увијек уравнотежен, миран, прагматичан и склон да на најбољи начин повеже прагму и доктрину,²⁰³³ био је утисак југословенског амбасадора Остојића који се више пута сретао са Хуом.²⁰³³ У ово време, из југословенске амбасаде нису стизале информације да се нешто крупније мења, што је био већи пропуст југословенске дипломатије. Хуина посета Јапану у мају 1980, била је својеврсна политичка демонстрација са ограниченим значајем. Изгледало је да ће се клацкалица између две јаке политичке фигуре наставити, готово да се у Београду поверовало у договорено двовлашће. Реалност ће их убрзо демантовати.

Но, на овом Пленуму се извојила и једна нова личност. Био је то Ху Јаобанг, генерални секретар новооснованог секретаријата ЦК КП Кине. Он је све више стављан у први план и примао је све чешће делегације из иностранства, посебно партијске. Ху је био свеже лице и релативно „млад“ кадар са свега 65 година, и још важније, био је Денгов човек од поверења и протеже.²⁰³⁴ Он је у 1980. имао и неколико сусрета са југословенским делегацијама и сваки пут је истицао критику према ранијој политици КП Кине. Посебно је био искрен у разговору са делегацијом партијске школе „Јосип Броз Тито“ у јулу 1980. када је рекао да је СКЈ био боље вођен и да је успешније обављао задатке од КП Кине која је имала неуспеха у својој борби и да зато „КПК мора што више да учи од СКЈ.“²⁰³⁵ Ху Јаобанг је југословенским саговорницима рекао и да је југословенска револуција „пример најдоследније револуције у целом свету.“²⁰³⁶ Ху је сматрао и да су Титов и Маов пут слични, али да је постојала и једна важна разлика, јер је, за разлику од Тита, Мао у каснијем добу „чинио и грешке“.²⁰³⁷ – „Са непријатним осећањем наша Партија мора рећи да је он чинио грешке у доба Културне револуције. Одговорни смо пред историјом и пред својим народом да кажемо да је чинио грешке, да кажемо у чему се оне састоје, јер ћемо на тај начин боље остварити своје задатке.“²⁰³⁸ О несврстаности је Ху Јаобанг рекао да сматра да је у питању велики пројекат председника Тита и да несврстани представљају велику снагу која даје допринос очувању мира у свету. Сматрао је и да Југославија боље од Кине изучава међународне проблеме.²⁰³⁹

Ова врста отворености у обраћању била је изузетно ретка и неубичајена за кинеске руководиоце, који јесу били склони самокритици, али не до ове мере. Ху је наступао са тезом која је потпуно негирала сваки позитиван значај Културне револуције, за разлику од Хуа Гуофенга који је сматрао да је Културна револуција настала као производ посебних кинеских услова и да се као таква не може цела одбацити.²⁰⁴⁰ Ху је говорио и о потреби за реформом кинеске партије и односа партије и друштва.²⁰⁴¹ Ово је било неубичајено директно и већ је наговештавало Хуове либералне, критичке позиције, које ће га довести до пада 1987.

---

²⁰³³ Остојић, *Кина...*, 163.

²⁰³⁴ Zheng Yongnian, Kjeld Erik Brodsgaard (Eds.), *The Chinese Communist Party in Reform*, Routledge 2006.

²⁰³⁵ ДАМСПС, ф 73, д 2, бр. 442634, Делеша, Пекинг, 24. 7. 1980, 1.

²⁰³⁶ АЈ 507 ЦК СКЈ, IX, 60/I-72-136. К2, Док. 123, Централни комитет СКЈ, Забелешка. 25. 7. 1980, 1.

²⁰³⁷ ДАМСПС, ф 73, д 2, бр. 442634, Делеша, Пекинг, 24. 7. 1980, 2.

²⁰³⁸ АЈ 507 ЦК СКЈ, IX, 60/I-72-136. К2, Док. 123, Централни комитет СКЈ, Забелешка. 25. 7. 1980, 2.

²⁰³⁹ ДАМСПС, ф 73, д 2, бр. 442634, Делеша, Пекинг, 24. 7. 1980, 6.

²⁰⁴⁰ Weatherley, *Mao's Forgotten Successor...*, 147.

²⁰⁴¹ Ту је најважнија била реформа кадровског система, коју је заговарао, а која је значила да функционери не могу даље обављати своје функције када изгубе способност за рад (најчешће услед поодмаклих година). До тог момента, у Кини није постојала могућност пензионисања партијских функционера. Поред сенилности и слабљења виталних животних функција, проблем је била и недовољна компетентност старијих кадрова, који нису имали довољно знања о модерној науци и технологији. Зато је Ху Јаобанг сматрао да је важно да на одговорне функције дођу млади, са стручним знањем. Нови функционери требало је да буду „црвени и стручни“. – ДАМСПС, ф 73, д 2, бр. 442634, Делеша, Пекинг, 24. 7. 1980, 4.

Ђурановић у Кини 1980. и одлазак Хуа Гуофенга

После Титове смрти, обема странама је било важно да потврде да се ништа битније неће мењати у југословенско-кинеским односима. Почетком јуна, свега неколико недеља после Титове смрти, са том намером, Југославију је посетио заменик кинеског МИП-а, Хе Линг. У разговорима које је водио са помоћником савезног секретара Војиславом Пекићем (требало је да га прими савезни секретар Ј. Врховец, али се у том тренутку није налазио у земљи), било је речи о неким важним међународним питањима.²⁰⁴² Највише простора су заузеле теме нових безбедносних изазова. Иако је кинеска намера била, као и у ранијим приликама, пре свега да подвуче значај совјетске опасности, а после совјетске инвазије у Авганистану, добили су још један додатни аргумент, било је приметно да се Хе није као неки ранији кинески званичници користио наводима о совјетској претњи по безбедност Југославије. Можда разлог томе треба тражити у одлуци Пекинга да, непосредно после Титове смрти, не оптерећују додатно Југославију том врстом разговора. Кина је несумњиво била забринута за југословенску будућност, али о томе какве су тачно биле аналитичке процене Пекинга, потребно је сачекати да се отворе кинески архиви.

За Југославију је, са друге стране, било важно да пошаље поруку Пекингу, да што се њих тиче, ништа битније се неће мењати и југословенско-кинеским односима. Да би се ова порука што јасније послала, договорено је да Веселин Ђурановић, председник Савезног извршног већа, посети Кину на јесен 1980. (позив за посету је упућен у мају, приликом доласка Хуа Гуофенга на Титову сахрану). Била је то прва посета председника СИБ-а после 1975. и посета на највишем нивоу после 1977. и Титовог пута у Кину. У најави посете и припремним материјалима коришћеним у оквиру Секретаријата, види се да је и даље превладавала идеја о значају југословенског социјалистичког модела у процесу модернизације кинеске привреде, иако је Кина тада већ била начинила истински заокрет, о чему ће више речи бити у одељку о економији. Посета је требало да да потврду како ће ново руководство наставити да спроводи исти политички курс и „Титову линију“, и да увери кинеску владу у национално и политичко јединство у Југославији, уз уверавање да ће Југославија наставити са истом политиком и на међународном плану.²⁰⁴³

Приликом посете Кини, Ђурановић се, поред политичког диносауруса Хуа Гуофенга, сусрео и са носиоцима новог реформског таласа, Џао Цијангом, премијером НР Кине и потпредседником ЦК КПК, Ху Јаобангом, генералним секретаром КПК и Денг Сјаопингом, де факто лидером Кине.²⁰⁴⁴ Ђурановићев разговор са Хуа Гуофенгом, који је тада већ изгубио водеће државне позиције, али је и даље био председник КП Кине, показао је сав бесмисао тог сусрета. У овом разговору заступљена су била општа места и погледи на међународну сцену, док се о билатерали није разговарало. За то Хуа није био ни овлашћен. Но, Хуа је изрекао једну важну оцену, због које је Ђурановић и дошао у Кину, а то је да односи са Југославијом имају стратешку вредност.²⁰⁴⁵ На тај начин као да је већ био свестан своје политичке будућности и као да је желео да остави поруку да се и његовим одласком политика према Југославији неће у битном мењати. Имајући у виду све промене у партији до којих је дошло, посебан значај имао је разговор који је вођен са Денг Сјаопингом, тада потпредседником ЦК КПК, што ни изблиза није

²⁰⁴² ДАМСПС, ф 72, д 3, бр. 438068, ССИП, Забелешка, 11. 6. 1980,

²⁰⁴³ ДАМСПС, ф 74, д 19, бр. 460306, Деша, Пекинг, 7. 11. 1980, 2.

²⁰⁴⁴ Посета је реализована од 6. до 10. новембра, а југословенска делегација је посетила Пекинг и Шангај. –

ДАМСПС, ф 74, д 20, бр. 462401, ССИП, Извештај, 17. 11. 1980, 2.

²⁰⁴⁵ Остојић, *Кина...*, 198.

одавало сву моћ коју је имао у својим рукама. Не стиче се утисак да је то југословенским саговорницима било јасно.

У том разговору, Денг је подвукао неке важне моменте. Осврнуо се на посету председника Тита Кини речима да су неке важне ствари тада „рашчишћене“, док посету председника Хуа Гуофенга Југославији није споменуо. Шта више, није споменуо ниједном речју ни Хуа Гуофенга, што је већ било необично. Током тог сусрета су се осетиле и другачије нијансе у оцени југословенско-кинеских односа. Денг је рекао да ни југословенска страна није увек била у праву, док је Хуа у ранијим разговорима за лоше односе искључиво кривио кинеску страну. Док је Хуа Југословенима говорио да Кина посвећује пажњу учењу југословенског „позитивног искуства“ поручујући Београду да „има много тога што треба да учимо од вас“, дотле је Денгово куртоазно истицање значаја проучавања југословенског искуства, било пропраћено речима да се југословенски систем „проучава са интересом“, али да се „неће аутоматски преносити, већ користити као добар пример“²⁰⁴⁶ и да ће „Кина изналазити своја решења.“²⁰⁴⁷ То је био пристојан начин да се каже како Кина ипак има сопствени модел и да југословенско искуство, о чему је нашироко говорио Хуа Гуофенг, ипак неће представљати узор у процесу кинеске модернизације. Била је то директна и недвосмислена порука упућена Ђурановићу и југословенском руководству. За то време, *Политика* је преносила вести селективно и наводила је Денгову изјаву да Кина „са интересовањем прати југословенско искуство, што ће јој бити од користи за налажење неких решења сопственог специфичног развоја.“²⁰⁴⁸ Део о засебном кинеском путу није помињан. На Ђурановићев позив да дође у званичну посету Југославији, Денг је узвратио да је његова функција у руководству „саветодавна“, али да ће размотрити предлог.²⁰⁴⁹ Јасно је да његова функција није била саветодавна, јер је већ тада држао све полуге власти у својим рукама. Денг никада није допутовао у Југославију и у каснијим годинама држаће се правила да формално не заузима високе државне и партијске позиције, али да суштински и де факто кормилари партијом и државом.²⁰⁵⁰ Да Денг намерно није желео да дође у Југославију, приметио је и амбасадор Остојић – „Наводи старост, заузетост, повлачење из оперативе и слично. Али у нашим редовима је остало осећање да он има и друге разлоге. О томе се, наравно, само могло нагађати.“²⁰⁵¹ Остојић је оставио и занимљиву слику Денга из тог времена – „Био је доста спонтан, са дигресијама које удаљавају дијалог од главне теме, да би се на њу поново вратио. Денг говори концизно. Живих је кретњи, брзог рефлекса, кратких одговора, са увијек наглашеном поентом. (...) Ако не чује саговорника, окрене оно ухо које му ‘боље ради’. И моли да саговорник понови своју ријеч.“²⁰⁵² Поред велике медијске пажње коју је добила у кинеској штампи која је писала да је реч о „још једном срећном догађају у аналима кинеско-југословенских односа“, ²⁰⁵³ за време посете је на кинеској ТВ емитован филм „На југословенском тлу“ који је снимљен током лета 1980. у Југославији. Намера филма била је да прикаже континуитет југословенске револуције после Титове смрти.²⁰⁵⁴

Иако је заиста била реч о континуитету односа, посета је представљала и својеврсну раскрницу, на којој су се путеви Кине и Југославије у следећој деценији раздвајали.

²⁰⁴⁶ ДАМСПС, ф 74, д 19, бр. 460309, Деша, Пекинг, 8. 11. 1980, 2.

²⁰⁴⁷ ДАМСПС, ф 71, д 13, бр. 465894, ССИП, Информација, 17. 12. 1980, 4.

²⁰⁴⁸ „Сусрет са Денгом и Ху Јаобангом“, *Политика*, 8. 11. 1980, 1.

²⁰⁴⁹ ДАМСПС, ф 74, д 19, бр. 460309, Деша, Пекинг, 8. 11. 1980, 5.

²⁰⁵⁰ Позив да посети Југославију је уручен и кинеском премијеру Џао Цијангу, што ће он доиста и учинити, али тек 1986. године.

²⁰⁵¹ Остојић, *Кина...*, 201.

²⁰⁵² Исто, 199.

²⁰⁵³ „Југословени привржени несврставању“, *Политика*, 8. 11. 1980, 1.

²⁰⁵⁴ „Ђурановић данас у Пекингу“, *Политика*, 6. 11. 1980, 5.

Ђурановићева посета је означила у правом смислу те речи крај једне ере у односима две земље. Уједно, то је био последњи пут да је неки југословенски званичник разговарао са Хуа Гуофенгом, и један од последњих званичних сусрета које је Хуа имао уопште.²⁰⁵⁵ Оцена југословенске амбасаде о Хуиној политичкој будућности није могла бити погрешнија. Југословенска амбасада је у време посете са приличном сигурношћу тврдила да већих промена у кинеском руководству неће бити.²⁰⁵⁶ Један од лошијих закључака из Пекинга с почетка децембра 1980. гласио је да „не постоји никакав сукоб између Хуа Гуофенга и Денг Сјаопинга. Хуа је био веома скроман човек и он је иницијатор реформе руковођења по систему колективног руководства“.²⁰⁵⁷

Заправо, Хуа који је још од Петог пленума у фебруару био политички изолован, а од септембра присиљен да преда место премијера Цао Цијангу, у време Ђурановићеве посете, налазио се под жестоким и финалним ударом Денга Сјаопинга.²⁰⁵⁸ На серији седница Политбироа ЦК КПК, одржаних у периоду од 10. новембра до 5. децембра, Хуа је морао да саслуша серију оптужби на свој рачун, да би на крају био принуђен на самокритику због подржавања радикално леве политике и противљења рехабилитацији Денг Сјаопинга, између осталог. Почетак децембра, када се у Југославији и даље веровало да Хуа има некакве шансе, означио је дефинитиван крај Хуине владавине.²⁰⁵⁹

Да су у Београд коначно стигле информације о Хуиној судбини, показује писање југословенске штампе, која је половином децембра почела да доводи у питање Хуин положај. Стизале су чак и гласине да је Хуа ухапшен, што је из Пекинга демантовано. Ипак, збуњивао је Хуин изостанак са важних државних догађаја, на којима је раније присуствовао.²⁰⁶⁰ Све то је упућивало на закључак да Хуин положај, у најмању руку није јасан.²⁰⁶¹

Међутим, да су илузије коначно биле разбијене, сведочи и закључак Председништва СКЈ крајем децембра, у коме је било наведено да су политичке позиције Хуа Гуофенга доста ослабљене и да би Хуа евентуално војним пучем могао да сломи политичку снагу својих критичара,²⁰⁶² што показује да није постојала реална слика о правом односу снага унутар руководства. Примећивало се и да је дошло до јачања оних снага које су биле носиоци доследнијег спровођења нове политичке реформе. Неизвесност која је постојала указивала је да Хуа Гуофенг пружа „жилав отпор“. Могуће да се у тој оцени крило и очекивање да се ствари могу променити, у корист Хуе. Но, уколико превласт однесе Денгова струја, преовладало је уверење да неће бити сурових обрачуна као раније, и да ће Хуи бити дозвољено да задржи неки мање битан положај, уз ограду да ова оцена важи „уколико његов отпор не пређе оквире

²⁰⁵⁵ Последње јавно појављивање Хуа Гуофенга било је 25. новембра, приликом пријема румунског премијера, свега две недеље после Ђурановићеве посете.

²⁰⁵⁶ ДАМСПС, ф 71, д 13, бр. 465894, ССИП, Информација, 17. 12. 1980, 3.

²⁰⁵⁷ ДАМСПС, ф 71, д 12, бр. 463993, Деша, Пекинг, 2. 12. 1980, 1.

²⁰⁵⁸ Sandschneider, Eberhard, „Political Succession in the People's Republic of China: Rule by Purge“, *Asian Survey*, Vol. 25, No. 6 (Jun., 1985), 653.

²⁰⁵⁹ Исто.

²⁰⁶⁰ „Деманти гласина о Хуа Гуофенгу“, *Политика*, 14. 12. 1980, 2.

²⁰⁶¹ Свега два дана касније, *Политика* је дала јаснију оцену која је издржала тест времена: „Без обзира на аутентичност садашњих вести о његовој оставци – као и толико пута у прошлости – могућно је претпоставити да кинески политички живот крије још много изненађења за спољни свет – већ дуже време је јасно да позиције Хуа Гуофенга не могу бити, по утицају и снази, реално упоређене са неким личностима из ранијих генерација с политичког врха Кине. Пред лицем шире кинеске и светске јавности њега већ дуже време наткриљује утицајна сенка човека малог растом, али великог биографијом и значајем у историји КП Кине, Денг Сјаопинга.“ – „Личности из вести – Хуа Гуофенг“, *Политика*, 16. 12. 1980, 2.

²⁰⁶² АЈ 507 ЦК СКЈ IX, 60/1-72-136. К2, док 136, строго поверљиво, Председништво ЦК СКЈ, Извршни секретаријат за међународну сарадњу СКЈ, 26. 12. 1980, 2.

политичке борбе“.²⁰⁶³ На крају се десило управо то. Хуа је мирно и тихо сишао са политичке сцене, што је била нова пракса на коју се Кина тек навикавала. Остао је на месту председника КП Кине до јуна наредне године, када га је заменио Ху Јаобанг.²⁰⁶⁴

Када је крајем децембра постало јасно да Хуа губи власт и моћ, у врху СКЈ се Хуин одлазак се није видео као најавна веће промене у курсу према СКЈ или Југославији. Томе је допринела и посета делегације КП Кине, на челу са чланом Политбироа Пенг Чунгом, у којој су поновљене раније оцене, посебно у погледу опредељености на сарадњу са Југославијом.²⁰⁶⁵ Како је то била делегација на највишем нивоу још од Хуа Гуофенга, која је послата у Југославију у тренутку када је Хуа већ изгубио своје позиције, требало је да буде јасна порука Београду да се ништа неће мењати у кинеском општем прилазу Југославији. Дотадашња политика Пекинга проистицала је из процена објективних интереса НР Кине, у које је спадала и сарадња са Југославијом, због чега се очекивало да ће о томе све будуће снаге које буду одређивале кинеску политику, „морати да воде рачуна.“²⁰⁶⁶ Из наведеног, види се Југославију нису бринула кретања унутар кинеског руководства, већ да су их више доживљавали као сегмент редовне и периодичне борбе за власт.

Тачку на једну епоху као да је ставио и одлазак кинеског амбасадора из Београда. Опростајна посета кинеског амбасадора Џоу Ћиујеа (Zhou Qiuye), који је био тешко болестан, одржана је у децембру 1980.²⁰⁶⁷ Одлуком Председништва СФРЈ одликован је Оредном југословенске заставе са лентом за значајан лични допринос унапређењу односа и сарадње између СФРЈ и НР Кине.²⁰⁶⁸ Џоу је дошао на место амбасадора између Титове и Хуине посете, и налазио се на том месту мало више од две и по године. У последњем разговору са Миком Шпиљком, Џоу је рекао да су у „Југославији континуирано радили и напредовали, док су они у Кини 20 година спавали, затим 10 у доба Културне револуције рушили све што постоји и да сада последњих година, раде.“²⁰⁶⁹ Захвалио се за пријем и сарадњу за коју је рекао да ће му остати у лепом сећању.

Одласком са политичке сцене и Јосипа Броза Тита и Хуа Гуофенга, отићи ће и неки други предлози и идеје, плод ентузијазма двојице лидера. Југославија ће 1980-их ући у своје добро познате економске проблеме, док ће Кина потражити срећу у неким другим идејама и концептима. И док је Кина имала проблем са начином функционисања институција, дотле је на крају посматраног периода Југославија почела да збуњује. Отправник послова кинеске амбасаде, Ли Лисуан, сасвим озбиљно је обавестио тадашњег извршног секретара Председништва ЦК СКЈ Борислава Милошевића, после избора Лазара Мојсова за председника Председништва ЦК СКЈ, да с обзиром на једногодишњи мандат југословенских председника, ЦК КП Кине не сматра да би сваке године требало да упућује честитке поводом избора председника Председништва ЦК СКЈ. „Желе знати да ли то одговара нашој пракси и моле за наше мишљење у вези са тим,“²⁰⁷⁰ – гласило је питање. Није познато какав су одговор добили.

---

²⁰⁶³ Исто, 22.

²⁰⁶⁴ Weatherley, *Mao's Forgotten Successor...*, 175.

²⁰⁶⁵ АЈ 507 ЦК СКЈ IX, 60/I-72-136. К2, док. 129, ЦК СКЈ, Сектор за међународну сарадњу СКЈ, Информација, 18. 12. 1980.

²⁰⁶⁶ АЈ 507 ЦК СКЈ IX, 60/I-72-136. К2, док. 136, строго поверљиво, Председништво ЦК СКЈ, Извршни секретаријат за међународну сарадњу СКЈ, 26. 12. 1980, 24.

²⁰⁶⁷ Иако повлачење тешко болесног амбасадора може да поведе за закључком да амбасадор није живео дуго, није згорег напоменути да је Џоу је умро у Пекингу тек 2008, у 95-ој години.

²⁰⁶⁸ ДАМСРС, ф75, д 1, бр. 465745, Информација, 12. 12. 1980.

²⁰⁶⁹ ДАМСРС, ф 74, д 11, бр. 468000, ССИП, Забелешка, 24. 12. 1980, 2.

²⁰⁷⁰ АЈ 507 ЦК СКЈ, IX, 60/I/72-136, К 2. док 131, Забелешка, 24. 10. 1980, 1.

4. Остали облици сарадње између Југославије и Кине (1977-1980)

Док су године до 1976, карактерисали многобројни застоји у сарадњи, дотле је период после Маове смрти обележен динамичном сарадњом на пољу економије и културе. У сфери економије је уклањање политичких кочница и препрека, значило да је сада могло да се започне са склапањем читавог низа економских споразума, и да је привредна сарадња могла коначно да се диферзификује и да у бити постане богатија. Бројност привредних делегација, развијена научно-техничка сарадња, размена стручњака из свих научних сфера уз мноштво разноврсних привредних споразума, означили су квалитативно нову фазу у економској сарадњи. Ипак, то није значило да ће сва надања југословенске стране бити остварена – уклањање политичких и идеолошких препрека, и веће уважавање економских законитости, нису аутоматски довели до подизања обима робне размене, чему се тежило у Београду. Као и увек, појавили су се нови проблеми, који ће бити детаљно размотрени. У области културе, ситуација се такође драматично променила на боље. То је посебно важило за област филма и књижевности, две уметничке гране које су се налазиле под посебним забраном и контролом за Маовог живота. Не само под утицајем идеологије, већ суштински обликоване њима, морале су да се прилежније чувају и сачувају од било каквих нежељених утицаја и уплива. Како је нестало главне препреке, тако су коначно могле да се реализују размене делегација и упознавање уметника две земље. Културна сарадња је од ранијег супститута прешла у главни ток југословенско-кинеских односа. У сваком погледу, период од 1977. до 1980. обележио је снажан напредак на свим пољима.

4.1. Економски односи у време Хуиног реформског покушаја (1977-1978)

Почетак економских реформи у Кини

Крајем 1970-их, кинеска економија се налазила у озбиљној структурној неравнотежи. Годинама су занемаривани лака индустрија и пољопривреда, а животни стандард је био онеспокојавајуће низак – висока стопа незапослености у градовима, услови живота лошији но пре 20 година, ниске плате, раширено сиромаштво (све то упркос релативно високом економском расту по конвенционалним мерењима), биле су почетне позиције са којих је Кина кренула у трансформацију.²⁰⁷¹ Кина је у склопу новог реформског курса намеравала да започне са ограниченим увођењем тржишта уз задржавање делимично планске економије, односно владине контроле над одређеним секторима, што је чинило кључну разлику у односу на сличне трансформације (посебно на ону у СССР-у).²⁰⁷²

Уобичајено се сматра да је Денг Сјаопинг био тај који је започео економске реформе у Кини. Но, реформе су започете већ 1977. г. са Маовим наследником Хуа Гуофенгом. Хуа је, попут Денга, био опредељен за политику увоза страних технологија и није се либио да призна како Кина мора да учи из искуства других земаља уколико жели да напредује. Обојица, и Хуа и Денг, знали су да морају да одговоре на потребе времена, али и многих кадрова у партијском руководству који су се слагали око неопходности темељнијих промена.²⁰⁷³ Иако је у почетку изгледало да постоји сагласност око главног реформског правца, разлике између Хуине и Денгове струје око темпа и крајњег домета реформи, убрзо су се испоставиле као велике и непремостиве. Важне разлике између два концепта имале су своје најдиректније последице на развој југословенско-кинеских економских односа.

---

²⁰⁷¹ Yueh, *Economy of China...*, 21; Кинези су, барем по званичним статистикама, били слабије ухрањени и лошије одевени на крају 1970-их, но што су то били средином 1950-их. Потрошња житарица била је 245 килограма по глави 1956, да би 1977. износила свега 230 кг. Потрошња тканина је пала са 8,6 метара у 1956, на 7,7 метара у 1977. по глави становника. – Hsu, *China's foreign trade...*, 14.; С друге стране, доста средстава је било улагано у образовање и здравствену заштиту, па су тако Кинези били здравији и образованији крајем 1970-их него две деценије раније (чак и поред свих изазова са којима се кинеско образовање суочило у време Културне револуције). – Naughton, *The Chinese Economy...*, 82.

²⁰⁷² Важно је истаћи да су неке форме тржишта наставиле да постоје у Кини, посебно у руралним срединама. Сељаци су наставили да на малој површини приватне земље узгајају пољопривредне производе који су изношени на локална сеоска тржишта. Ово ипак није била раширена пракса. – Yueh, *Economy of China...*, 5, 16.

²⁰⁷³ Vogel, *Deng Xiaoping...*, 190.

Утицај стабилизације политичких прилика на економску сарадњу са Југославијом

Стабилизација политичких прилика у првим месецима после Маове смрти, пренела се доста брзо на југословенско-кинеску економску сарадњу. По информацијама које су имали у Београду, Југославија је добила прилику да буде прва држава која је угостила једног кинеског министра после смене власти у Кини. Био је то Ли Чанг, министар спољне трговине, који је у јануару 1977. дошао у Београд.²⁰⁷⁴ У овој важној посети, која је очито требало да пошаље сигнал добре воље и поруку Београду о важности коју нове власти придају југословенско-кинеским везама, министар Ли је објаснио да су сви проблеми који су се у претходном периоду јављали у економској размени били искључива последица деловања, сада раскринкане, „четворочлане банде“. Навео је и да су припадници ове групе кочили целокупну трговинску размену Кине са светом, и у том смислу, и са Југославијом. „Они су на спољну трговину гледали тако, да увоз представља култ страном роби, а извоз нафте и других сировина значи распродају Кине“, нагласио је Ли.²⁰⁷⁵ У Београду су спремно прихватили оваква објашњења, јер су се она уклапала у ранија сазнања које је имала југословенска страна. Но, и поред свег израженог оптимизма у погледу будуће сарадње и добре воље да се реши низ питања која је Југославија покретала у ранијим годинама,²⁰⁷⁶ кинески министар је упозорио да ће сарадња са Југославијом ићи „корак по корак“ и да не треба гајити превелике илузије и очекивати велики скок у размени.²⁰⁷⁷ Није најјасније да ли је Лијева опрезност била пословична или срачуната, али је већ ова најава о прилагођавању очекивања значила да промена политичке климе неће бити довољна да се изађе у сусрет свим надањима југословенске стране.

И поред све декларативно изражене жеље за економском сарадњом са Кином, почетком те 1977. Југославија је била скромно представљена у Пекингу. Имала је представништво ПКЈ и два представништва радних организација, што је на састанку Секретаријата за унапређење економске сарадње са социјалистичким земљама оцењено као недовољно имајући у виду ширину потенцијалног асортимана роба које је Кина нудила.²⁰⁷⁸ У то време, укупно је тридесет и пет југословенских спољнотрговинских организација учествовало у размени са Кином.²⁰⁷⁹ С

---

²⁰⁷⁴ ДАМСПС, ф 83, д 22, бр. 415113, Привредна комора Југославија, Записник, 18. 3. 1977, 2.

²⁰⁷⁵ ДАМСПС, ф 83, д 5, бр. 470304, Секретаријат за унапређење економске сарадње са социјалистичким земљама, Информација, 10. 2. 1977, 16.

²⁰⁷⁶ Кинески министар је показао разумевање за захтеве Југославије да се омогући склапање већег обима послова и ван Кантоншког сајма, заправо појаснио је да су југословенски привредници у заблуди ако мисле да се главнина послова закључује на сајмовима, већ да они могу свакодневно у Пекингу директно да преговарају са кинеским предузећима. Сложио се око потребе постизања дугорочног програма размене (3 до 5 година, а не сваке године као до тада), о важности закључења нових споразума о куповини бродова и о укидању таксе (возарина) од 3% за југословенске транспортне бродове у кинеским лукама. Отворена је и тема омогућавања кредитирања кинеских куповина у Југославији, уз ограду да би то било могуће само ако би то чинила директно југословенска предузећа, а не држава или банка. – ДАМСПС, ф 83, д 5, бр. 470304, Секретаријат за унапређење економске сарадње са социјалистичким земљама, Информација, 10. 2. 1977, 15.

²⁰⁷⁷ ДАМСПС, ф 83, д 22, бр. 415113, Привредна комора Југославија, Записник, 18. 3. 1977, 2.

²⁰⁷⁸ ДАМСПС, ф 83, д 5, бр. 470304, Секретаријат за унапређење економске сарадње са социјалистичким земљама, Информација, 10. 2. 1977, 19.

²⁰⁷⁹ Исто, 7.

обзиром да се Кина отварала према свету, сматрало се да треба искористити прилику и значајније повећати учешће југословенских предузећа у трговинској размени са Пекингом.

Како је приказано, заједнички наступ југословенских предузећа била је давнашња неостварена жеља и стална препорука Секретаријата за спољне послове и Секретаријата за спољну трговину. Очекивано, после посете председника Тита Кини, све је изгледало лакше и изводљивије, па је тако порастао ентузијазам југословенских предузећа за отварањем представништава у Пекингу. Савезно извршно веће је у октобру 1977. препоручило Привредној комори Југославије да се донесе Самоуправни споразум о јединственом наступу на кинеском тржишту, који би чинио формално-правни оквир за права и обавезе предузећа и за отварање и рад југословенских представништава у Кини. Са том намером је почетком 1978, сазван састанак 96 представника ОУР у Привредној комори Југославије, како би се дошло до одрживог решења о наступу на све захтевнијем кинеском тржишту.²⁰⁸⁰

Формирање заједничког представништва требало је да реши и стару бољку, иступање југословенских привредника више у републичким, а мање у државним, југословенским оквирима. Републике су се такмичиле и форсирале своје представнике, али чисто републички кључ доводио је до неких аномалија и нелогичности, па је тако могло да се деси да међу југословенским представницима не буде представника бродоградње, индустријске гране која је претходних година највише извозила у Кину. Такође, требало је водити рачуна да представништва буду стручна и специјализована и да се не дешавају ситуације у којима би један представник истовремено заступао две различите индустријске гране, на пример обућу и машиноградњу. Кина је лимитирала број југословенских представника на 15 лица и на 2 представника ПКЈ и ту је требало укомпоновати привредне гране и републичке договоре, што није увек било једноставно. Решење је виђено управо у формирању представништва које не би садржало идеалан пресек свих интереса, већ пре свега стручних људи који би обављали посао сондирања кинеског тржишта и скупљања релевантних информација које би онда олакшавале склапање послова југословенским привредницима који би повремено долазили у Кину.²⁰⁸¹

На једном састанку ПКЈ, Филип Бабић, помоћник савезног секретара за спољну трговину, који је дуго година радио у амбасади у Пекингу, изнео је важно запажање и уједно указао на највеће недостатке југословенског приступа: „Сви одговорни, који се данас баве Кином, морају се натерати на један озбиљан и принципијелан договор. Сваки други договор је неприхватљив. Не сме се кренути у неко затварање, јер већ има неких затварања код куће и већ се осећају велике штете од тога. Кинези и друге социјалистичке земље, које имају централистички систем у привреди, почели су да се отварају, док се код нас кренуло у негирање основних начела“.²⁰⁸² Коначно, ово питање ће бити решено после посете Хуа Гуофенга, када је донета одлука да се у Кини оснује једно заједничко привредно представништво свих југословенских привредних организација.²⁰⁸³

Из изнетог се види да је посета председника Тита била изузетно значајна за развој економске сарадње и да је дала нову динамику и подстицај развоју економских односа две земље. У том периоду, почев од 1977, и посебно током 1978, потписан је читав низ важних економских споразума.²⁰⁸⁴ У Југославији су, после Титове посете, на највишем нивоу донети

²⁰⁸⁰ ДАМСПС, ф 86, д 17, бр. 412214, Привредна комора Југославије, Записник, 20. 2. 1978, 1.

²⁰⁸¹ Исто, 16.

²⁰⁸² Исто, 10.

²⁰⁸³ АЈ КПР 837 I-3-а/56-12, Белешка о разговору потпредседника Бранислава Иконића са потпредседником Државног савета НР Кине Чи Тенгквејом, 26. 8. 1978, 2.

²⁰⁸⁴ Потписани су споразуми о дугорочној привредној и научно-техничкој сарадњи; о оснивању Југословенско-кинеског комитета за привредну, научну и техничку сарадњу; Протокол о привредној сарадњи; Споразум о биљној

закључци о стратешкој оријентацији на што веће развијање привредне сарадње са Кином. Очекивало се да ће отварање Кине према свету и убрзан привредни развој коме је тежила, моћи да доведе до ближе привредне сарадње и са Југославијом, и да је посета председника Тита учинила ту кључну политичку промену у кинеској оријентацији према југословенском систему.²⁰⁸⁵

Као што је већ раније приказано, ово је било време у коме је кинеско интересовање за Југославију доживело свој климакс. Хуина импресионираност југословенским системом и опредељеност у правцу ближе економске сарадње са Југославијом није била упитна и кинески лидер је заложио свој ауторитет како би ова сарадња доживела значајније убрзање. По свему судећи, Хуа је био тај који је форсирао слање већег броја делегација и „група за упознавање“, како би кинеска страна на тај начин дошла у контакт са одређеним технологијама и начинима производње (што је била дотадашња пракса), али и са структурним и дубинским искуствима и начинима организовања у оквиру југословенског система (попут самоуправљања, начина планирања, начином функционисања систем друштвене организације, и др.).²⁰⁸⁶

Поред тога, у овом периоду је кинески лидер редовно примао југословенске делегације, различитих нивоа. То је био његов начин да се лично заложи за давање подстицаја сарадњи са Југославијом. Хуа је у разговору са потпредседником СИВ-а Бериславом Шефером у фебруару 1978. недостатке у ранијој сарадњи упорно приписао „четворци“, која је кочила сарадњу са светом, а министарство спољне трговине називала „министарством издаје државе“. „Када смо хтели да увозимо технологију, нападали су нас за ропско клањање пред иностранством. Када смо увозили бродске моторе из Југославије, ‘четворка’ нас такође бесомучно нападала“ – поручио је Хуа Шеферу.²⁰⁸⁷ Ово није било први пут да се сва кривица сваљује на „четворку“, али јесте да се директно наводе примери (успешне) економске сарадње са Југославијом, као примери које је ова група користила за обрачун са реформским снагама. Од изузетне важности је било Хуино наглашавање да је сарадња са Југославијом била свестрана и дугорочна оријентација кинеске спољне политике, а не нека привремена тактика. То је значило да је у кинеском руководству дошло до суштинске и темељне трансформације парадигме, у коју се Југославија сада уклапала. Југословени су приметили и да је Хуа био поприлично добро информисан о сваком аспекту сарадње са Југославијом и да је често давао до знања саговорнику колико много зна о одређеним појединостима. То је могао да буде део тактике импресионирања саговорника, али није све остајало на декларативним иступима. Непосредан резултат Хуиних настојања била је одлука кинеске владе да предузме практичне кораке како би се сарадња са Југославијом заиста убрзала. Постигнут је читав низ договора, попут оног о кооперацији у области машиноградње, у области лаке и прехрамбене индустрије и у области хемијске индустрије. Но, у овом периоду посебно је један сектор привукао Хуину пажњу – кинески лидер је био импресиониран југословенским резултатима у сектору пољопривреде, а посебно му се привлачним чинио модел ПКБ, за чија искуства је сматрао да се могу пренети у Кину. Управо ће у том правцу ићи његов ангажман у наредном периоду.

заштити и карантину биља; о узајамном изузимању пореза на приход од међународног путничког и робног поморског саобраћаја; о сарадњи у области ветеринарства; о укидању виза; о сарадњи у употреби нуклеарне енергије у мирољубиве сврхе; потписан је и Програм културно-просветне сарадње за 1979. и 1980, итд.

²⁰⁸⁵ ДАСМП, ф 6, Строго поверљиво 272, СИВ, Извештај, 11. 10. 1977.

²⁰⁸⁶ ДАМСПС, ф 86, д 17,бр. 411564, Депеша, Пекинг, 27. 2. 1978, 3.

²⁰⁸⁷ ДАМСПС, ф 86, д 17, р. 411564, Депеша, Пекинг, 27. 2. 1978, 2.

Кинеско интересовање за ПКБ модел

Први сигнали о интересовању за ПКБ појавили су се половином 1977, да би већ крајем те године, Југославију посетила државна пољопривредна делегација, на челу са министром за пољопривреду и шумарство, Ша Фенгом, како би сазнала више о овом комбинату. Наглашен интерес за развој пољопривреде у новом концепту кинеског развоја,²⁰⁸⁸ очитовао се у жељи за сарадњом и учењем из југословенског пољопривредног искуства. Посебно су их привлачили, у складу са Хуиним реформским замислима, велики агроиндустријски комплекси који су обухватили производњу, прераду и промет пољопривредних производа. Југославија је била далеко одмакла и у области хемизације (производње средстава за заштиту биља и вештачког ђубрива) и у области механизације пољопривреде. Имала је развијену кооперацију у пољопривредном сектору са преко 40 земаља у развоју.²⁰⁸⁹ Кинезима је све ово било привлачно и занимало их је да ли би ова решења могла да се примене на њихову праксу.²⁰⁹⁰ Да интересовање није било чисто реторичке природе, постало је јасно када је у посету дошао заменик министра за лаку и прехранбену индустрију Ду Сидуан, са намером да се детаљно информише како функционишу агроиндустријски комплекси у Југославији, и како се планира производња у њима.²⁰⁹¹ Коначно, после посете кинеског председника Хуа Гуофенга, током које је се Хуа изузетно похвално изражавао о ПКБ, који је добио и прилику да посети, са кинеске стране је званично изражена жеља да се проучи југословенско искуство у изградњи модерних пољопривредних комбината на примеру ПКБ-а, како би се решења пренела у Кину, конкретно у провинцију Синђанг (Синкјанг).

Хуа је у свом политичком раду већи део времена посветио бављењем пољопривредом у провинцији Хунан. Отуда није чудило његово интересовање за развој пољопривреде и ПКБ система. Приликом боравка у Београду желео је да се детаљно и лично упозна са системом производње и организације у оквиру комбината. Посебно му се допадало што ПКБ модел обједињује пољопривредну производњу и прехранбену индустрију, јер се то „у основи слаже са концепцијом наших народних комуна и то је прави пут ка смањењу разлика између града и села.“²⁰⁹² Хуа је приметио и да Југославија није прибегла „насилним методама, које је Шолохов описао у ‘Узораној ледини’, а постигли сте одличне резултате.“²⁰⁹³ Лично је био импресиониран решењима спроведеним у ПКБ-у и по повратку у Кину почео је да пропагира преузимање овог модела. Паралелно са тим, у Кини је путем филмова и кроз партијске извештаје, настављена промоција југословенских агроиндустријских комбината, са посебним акцентом на ПКБ.

Хуина решеност да модел ПКБ пренесе у Кину била је све озбиљнија, и да би кинеске стручњаке у што већој мери упознао са свим предностима југословенског модела, упутио је позив лично Петру Зечевићу, тадашњем директору овог предузећа, да дође у Пекинг и одржи неколико предавања. Зечевић је прихватио позив и крајем 1978. дошао је у Кину, а Хуа га је

---

²⁰⁸⁸ Детаљан преглед пољопривредне реформе, доступан код: Zhang, Dongxue, „Transition of Governance Mechanism in China’s Agriculture: Land Reform, the Cooperatives, the People’s Commune, HRS and Agricultural Industrialization“, *The Kyoto Economic Review* 76(2), December 2007, 225-240.

²⁰⁸⁹ Pejković, Sašenko, „Economic, Scientific and Technical Cooperation with Developing Countries“, *Yugoslav Survey* Issue 4, 1983, 132.

²⁰⁹⁰ ДАМСПС, ф 83, д 7, бр. 468377, ССИП, Информација, 27. 12. 1977, 3.

²⁰⁹¹ ДАМСПС, ф 86, д 20, бр. 436173, Савезни комитет за пољопривреду, 21. 6. 1978, 1.

²⁰⁹² АЈ КПР 837 I-3-а/56-12, Белешка о одвојеним разговорима председника Тита и Хуа Гуофенга у салону брода „Галеб“, државна тајна, 26. 8. 1978, 17.

²⁰⁹³ ДАМСПС, ф 89, д 4, бр. 447683, Забиљешка о разговорима Видоја Жарковића, члана Председништва СФРЈ са председником ЦК КП Кине и Државног савета Хуа Гуофенгом, 1. 9. 1978, 4.

лично дочекао и приликом сусрета, јавно прокламовао идеју о подизању великих пољопривредних објеката широм Кине, уз наглашавање да ће се лично заложити да се искуства ПКБ што шире користе у будућем развоју кинеске пољопривреде.²⁰⁹⁴ Није могло директније од овога, и изгледало је да заиста ПКБ модел постаје узор за кинеску пољопривредну модернизацију.

Зечевићева предавања су била изузетно посећена (око 700 слушалаца, по извештају југословенске амбасаде), а у публици су се налазили заинтересовани представници државних институција које су се бавиле пољопривредном проблематиком. Из питања која су постављена након предавања, могло је јасно да се закључи у ком правцу је ишло размишљање кинеских слушалаца. Поред тога што је било приметно дубоко интересовање за југословенски друштвено-економски систем, постављена питања су се тицала начина израде производних планова и координације њиховог извршења, затим извора инвестиција (колика је улога државе, банака, колико су самоодржива ова предузећа), колики су порези и друга давања према држави, на који начин се врши акумулација у оквиру ПКБ, да ли је нека јединица ПКБ имала губитке и како је то санирано, расподела дохотка, како се утврђује лични доходак руководиоца, каква је политика заштите државе за неке пољопривредне производе. „Кинези организовано разрађују ова питања и прилагођавају наша искуства својим потребама, реформи пољопривреде коју припремају“ – била је оцена Мирка Остојића, југословенског амбасадора у Пекингу.²⁰⁹⁵

Посета није била само информативног карактера, већ су склопљени неки важни договори – наиме, договорено је да се ПКБ ангажује у подизању три фарме за производњу млека, три погона за прераду млека, две пекаре, погон за израду готових оброка људске исхране, фарму свиња, погон за дорату семена, погон за прераду сточне хране, и др. ПКБ се обавезала да набави и сву потребну опрему (сем оне коју су Кинези могли сами да направе). Формално, сарадња је успостављена између ПКБ и кинеске Државне дирекције за рекламацију земљишта (ДДРЗ). Сви договори постигнути овом приликом, требало је да буду касније детаљно разрађени серијом споразума. Први корак требала је да буде посета представника ДДР Југославији два месеца касније.²⁰⁹⁶

Оцена је била да је посета имала велики политички значај и да је превазишла оквире ПКБ. Остојић је напоменуо да је ово био први случај да је Хуа Гуофенг примио југословенске привреднике. Сматрало се да је тиме преузео и одговорност за спровођење договореног.²⁰⁹⁷ Оцена је била тачна, али како је Хуина моћ унутар партије слабила, и како то није још увек било јасно у Београду, југословенске наде у Хуина обећања задржаће се још неко време. Југославија је склапала договоре и споразуме са политички све мање релевантним кинеским лидером, и већина споразума ове врсте, полако ће нестајати из званичне кинеске агенде, заједно са Хуоом.²⁰⁹⁸

---

²⁰⁹⁴ ДАМСПС, ф 86, д 20, бр. 468095, Депеша, Пекинг, 18. 12. 1978, 1.

²⁰⁹⁵ ДАМСПС, ф 86, д 20, бр. 469331, Депеша, Пекинг, 22. 12. 1978, 2.

²⁰⁹⁶ Делегација је заиста дошла у децембру 1978, са намером да изврши одабир пољопривредних машина (прикључна оруђа за тракторе ИМТ, опрему за сточне фарме, сушаре, уређаје за вештачку кишу, уређаје за мужу крава, и др. опрему неопходну за механизацију пољопривреде у покрајини Синђанг. Том приликом, Кинези су наручили 350 комбајна и 400 трактора из Југославије за потребе Синђанга. – ДАМСПС, ф 85, д 10, бр. 4628, ССИП, ПЈ, 12. 12. 1978.

²⁰⁹⁷ ДАМСПС, ф 86, д 20, бр. 469330, Депеша, Пекинг, 23. 12. 1978, 3.

²⁰⁹⁸ Хуа ће се касније приликом посете потпредседника СИБ-а Бранислава Иконића, пожалити како је после повратка из Југославије, преневши позитивна искуства у погледу функционисања ПКБ-а и изразивши потребу да се та искуства примене у Кини, одмах наишао на тешкоће. Већ у следећој реченици је тешкоће покушао да објасни, рекавши да су они који су били задужени за спровођење тог плана, схватили погрешно југословенски модел, и да су тражили од државе инвестиције, пре но што су размислили како сами на нађу начин да зараде новац. Било је ту

У СКЈ су показивали задовољство оваквим развојем ситуације. На седници Председништва СКЈ половином 1979, закључено је да у извештају који је Хуа поднео Конгресу после прошлогодишње посете, било наведено да Кина треба да учи од Југославије и да је „у реализовању ове намере председник Хуа одлучио да се државне фарме које за то имају услове претворе у пољопривредно-индустријска предузећа”.²⁰⁹⁹ Очекивало се да ће број стручњака из Југославије наставити да расте, посебно после Зечевићеве посете. Ипак, у наредном периоду дошло је до смањења броја предлога за сарадњу са ПКБ, и ова тема је полако нестајала из билатералних разговора. Ипак, пре тога, неке ствари су стигле да се реализују. До 1980. у кооперацији кинеске дирекције са ПКБ забележено је да је било саграђено укупно пет објеката у Синђангу.²¹⁰⁰ За потпуније закључке о дOMETИМА ОВИХ Иницијатива, свакако је потребно сачекати радове из кинеске перспективе, чиме ће оцена целе епизоде бити јаснија и целовитија.

Разлози за губљење интересовања за ПКБ модел су детаљно објашњени у ранијим поглављима. Хуини модернизацијски концепти и гломазни пројекти нису имали велику подршку у Кини. Кина се све више окретала бржим и практичнијим решењима. Главни противник Хуине политике развоја пољопривреде био је Цао Цијанг, будући кинески премијер и Денгов близак сарадник, који се тада налазио на челу провинције Сечуан. Као главни противник Хуине политике колективизације пољопривредне производње, Цао је на своју руку у Сечуану почео да примењује експериментални децентрализовани систем који је сеоским породицама омогућио да се баве пољопривредом на свом малом земљишном поседу без мешања државе. Овај систем је почео да се шири и у другим провинцијама и на крају ће постати познат под именом „систем одговорности у домаћинству”.²¹⁰¹ То ће уједно постати једно од препознатљивих обележја кинеске модернизације.

Остали облици сарадње

Као што је посета председника Тита омогућила да се ствари покрену и убрзају,²¹⁰² тако је Хуина посета дала додатни импулс економској сарадњи и приликом његове посете, потписана су два важна привредна споразума – Споразум о дугорочној привредној, научној и техничкој сарадњи и Споразум о оснивању Мешовитог комитета за привредну, научну и техничку сарадњу на нивоу потпредседника двеју влада. Оба споразума су потписана са важењем од 10 година.²¹⁰³ Циљ ових споразума био је да се поставе темељи за будући свестрани развој привредних,

---

сигурно и других проблема о којима Хуа није хтео да говори. – ДАМСПС, ф 85, д 10, бр. 411081, ССИП, Записник, 4. 3. 1979, 2.

²⁰⁹⁹ АЈ 507 ЦК СКЈ, IX, 60/I-72-136. К2, Док. 98, Председништво ЦК СКЈ, Забелешка, 12. 7. 1979, 2.

²¹⁰⁰ ДАМСПС, ф 74, д 18, бр. 438776, ДСИП, Извештај о развоју билатералних односа, 27. 6. 1980, 8.

²¹⁰¹ Weatherley, *Mao's Forgotten Successor...*, 151.

²¹⁰² Савезни секретаријат за спољну трговину, урадио је нацрт будуће сарадње са Кином, где су биле апострофиране четири главне смернице: „1) требало је превазићи парцијалне интересе појединачних ОУР; 2) основати Привредно представништво при амбасади; 3) решити проблем високих цена који је „последича чињенице да се девизни прилив остварен извозом у НР Кину не признаје као прилив са конвертибилног подручја у смислу Одлуке о увозу сировина, репродукционог материјала и резервних делова за текуће одржавање са конвертибилног подручја потребно је проценити целисходност увођења посебног третмана НР Кине у склопу Девизног и Спољнотрговинског режима чиме ће се повећати интерес наших ОУР да извозе у Кину и 4) увођењем олакшица код увоза из Кине.” – ДАМСПС, ф 88, д 18, бр. 437925, Савезни секретаријат за спољну трговину, Информација, јул 1978, 6.

²¹⁰³ Постојала је клаузула која је предвиђала аутоматско продужење за наредних пет година после истека овог рока (уколико једна од страна уговорница не изрази жељу да дође до прекида).

научних и техничких односа. Споразум о дугорочној привредној, научној и техничкој сарадњи био је први такав споразум потписан од стране Кинеза „у последњих 15-20 година“ и знатно шири по обиму од оног непосредно пре потписаног са Румунима.²¹⁰⁴

По споразуму, обе стране су оној другој дале статус најповлашћеније нације на производе пореклом са територије државе друге стране уговорнице у узајамној трговини. Сарадња предвиђена овим споразумом требало је да се одвија у области науке, технолошких и техничких истраживања, пројектовања и изградње нових привредних објеката и капацитета у областима од обостраног интереса. Споразумом је регулисан и оквир за будући трансфер технологија, док је остављено да се појединачни случајеви регулишу посебним споразумима.²¹⁰⁵ Регулисано је и питање производне кооперације и специјализације у производњи машина, уређаја и постројења у једној или обе земље.

Питање трансфера технологија постало је изузетно важно, посебно за кинеску страну, „гладну“ страних технологија. Док у ранијем периоду нису показивали никакво интересовање за било који облик економске сарадње сем чисто робне размене, то се у овом периоду променило. Из Пекинга су све чешће стизале захтеви за сарадњу на пољу преузимања стране технологије на бази know-how из високоразвијених земаља. Иако су подвлачили да ће се Кина и даље првенствено ослањати на сопствене снаге, сада су већ нескривено показивали интерес и за стране технологије и њихов увоз. Делегације су убрзано почеле да пристижу, и интересовало их је све – од начина избора страног партнера, склапања уговора, плаћања, до изградње објекта и пуштања у погон. Желели су и да виде најпрактичније резултате оваквог пословања и да им се покажу фабрике које су подигнуте на овај начин.²¹⁰⁶ Било је евидентно да им се жури и да желе да што пре дођу до знања и технологија које ће им донети уобразни привредни развој, што није остало незапажено у Београду – како је писало у једној депеши из Пекинга, био је ово први пут да „они нас зову и пожурују слање привредних делегација“.²¹⁰⁷ Због тога је препоручено да се сви предлози који стигну из Пекинга и подрже.²¹⁰⁸

Главна преокупација нових кинеских власти била је и како задржати централно планирање са увођењем одређеног степена децентрализације и елемената тржишне привреде. И у том сегменту су препознали југословенски модел као занимљив, с обзиром да су нека од решења била инкорпорирана у југословенски привредни систем дуже од деценије.²¹⁰⁹ Кина је доста заостајала у сектору финансија и банкарства и била је у процесу реформи институција и увођења нових пракси. Због тога је, по повратку у Кину из Југославије и Румуније, Хуа Гуофенг известио кинеско руководство да су ове државе, без губитка суверенитета, успеле да уведу одређене

²¹⁰⁴ ДАМСПС, ф 86, д 18, бр. 445758, Депеша, Пекинг, 8. 8. 1978, 2.

²¹⁰⁵ ДАМСПС, ф 86, д 18, бр. 449537, СИВ, Предлог за ратификацију Споразума, 27. 10. 1978, 2.

²¹⁰⁶ ДАМСПС, ф 86, д 17, бр. 415468, Депеша, Пекинг, 16. 3. 1978, 1.

²¹⁰⁷ ДАМСПС, ф 86, д 17, бр. 414413, Депеша, Пекинг, 10. 3. 1978, 2.

²¹⁰⁸ У овом периоду, у Југославију је дошао велики број делегација, од којих је можда најважнија делегација Корпорације за трансфер технике и технологије како би се детљаније упознала са каталогом југословенских технологија погодних за трансфер у земље у развоју. Кинези су били заинтересовани за могућност уступања једног броја лиценци које је Југославија већ откупила од најреномиранијих произвођача у свету и стога су тражили листу ових лиценци како би могли да изврше одабир оних које су им биле најинтересантније. Иначе, Кинези су високо ценили југословенску кооперативност и отвореност, и што им је по њиховој оцени, пружена прилика да се упознају са свим детаљима, и са оним који представљају пословну тајну, што су изузетно ценили. Југославија је лиценце добијала на различите начине, чистом куповином, преко увоза одређеног броја готових производа (или делова) или путем кооперације, иако је наглашавала да није увек имала добра искуства са овим начином пословања. – ДАМСПС, ф 86, д17, бр. 416395, Привредна комора Југославије, Белешка о контакту са странцима, 7. 2. 1978, 2; ДАМСПС, ф 86, д 17, бр. 425574, Привредна комора Југославије, Белешка о контакту са странцем, 6. 4. 1978, 2.

²¹⁰⁹ Yahuda, *Towards The End...*, 132.

западне финансијске механизме попут трговине западним валутама, кроз заједничка улагања са страним компанијама (на трећим тржиштима), компензациону трговину (где се инвестиције враћају из добити), и куповале су страну технологију. „Хуа је коментарисао и да је видео фабрике у Источној Европи (у Југославији и Румунији, прим. аут.), и иако нису биле велике као оне у Кини, биле су много ефикасније. Закључак је био очигледан: Кина треба да следи пример Источне Европе и да увезе више стране технологије.“²¹¹⁰ Но, ту ће се јавити неки објективни проблеми.

Спољнотрговинска размена у периоду 1977-78.

Један од првих задатака новог руководства било је и повећање трговинске размене са светом, како би кинеска економија дошла у посед новца за даље инвестирање у модернизацију сопствене привреде. И за ову одлуку, као и за многе друге, легитимитет је пронађен у Маовој политици из времена пре Културне револуције. Тако су нагло оживели цитати Мао Цедунга из 1949. попут оног „повећати трговинску размену са разним земљама света у циљу развоја производње и економског просперитета“.²¹¹¹ У годинама док је Мао био жив, проблеми ближе економске сарадње, не само са Југославијом, већ са скоро целим светом, везивали су се за недостатак политичке воље. Но, једном када је Кина почела економски да се отвара према свету, то није погодовало развоју југословенско-кинеске робне размене, бар не у мери у којој се очекивало. Иако је скок у спољнотрговинској размени, посебно у 1977. и 1978, био значајан, испоставиће се да на тржишту „нове Кине“ неће бити много места за Југославију.²¹¹² Разлози сада нису били политичке, већ чисто економске природе.

Хуина реформска политика, формулисана као „Нови Дуги марш“ на Једанестом конгресу КП Кине 1977. јавно је прокламовала економски циљ – да Кина до краја века постане моћна и модерна социјалистичка земља. Многа предузећа су се осетила охрабреним оваквим циљевима, па је тако оријентација кинеских предузећа на страну технологију убрзано расла да би 1978. било потписано уговора у вредности 7 милијарди долара (углавном се радило о увозу читавих фабрика и друге машинерије). План је био да се следећих година увезе роба у вредности од 40 милијарди долара.²¹¹³ То све је довело до нерезонских потеза који ће оптеретити и кинеско-југословенску робну размену у наредном периоду.

Спољнотрговинска размена НР Кине са светом, посматрано у целини, по укупном обиму, у 1977. и на почетку реформског периода, била је изједначена са југословенском (табеле 8. и 9.), што је била значајна аномалија, имајући у виду величину кинеске територије, бројност њеног становништва и економске потенцијале. Тежња ка аутаркији у ранијим годинама, оставила је своје последице. У првој години после Маове смрти повећање кинеског спољнотрговинског биланса није било значајно – у односу на 1976. свега 10%, али је зато наредне године увећање од 40% у односу на 1977, односно чак 53,7% посматрано у двогодишњем периоду (1976-78) наговестило крупније промене у кинеској спољнотрговинској оријентацији. Посебно је

²¹¹⁰ Vogel, *Deng Xiaoping...*, 189.

²¹¹¹ ДАМСПС, ф 88, д 27, бр. 463408, ССИП, IX Управа, 26. 11. 1976.

²¹¹² Још од 1970, Кина је, бар како су то тврдили, желела да економска размена са Југославијом премаши обим размене са Мађарском, ДР Немачком и Чехословачком. Међутим, ни до 1977. то није догодило. – АЈ КПР I-5-b/55-5, Пекинг, Забалешка, 31. 12. 1977, 3.

²¹¹³ Weatherley, *Mao's Forgotten Successor...*, 145; Hsu, *China's foreign trade...*, 21.

интересантно да је пораст извоза у 1978. био свега 28%, наспрам 51% пораста у увозу. Кинеска привреда се све више отвара за стране производе.

8. Спољнотрговински биланс Кине 1977-1978. (у милијардама долара).²¹¹⁴

Година	Укупно	Извоз	Увоз
1977.	14,80	7,59	7,21
1978.	20,64	9,75	10,89

За то време, југословенски обим спољне трговине²¹¹⁵ растао је спорије, и 1977. је то повећање износило око 28% у односу на 1976, али је у 1978. било само 5% као што се може видети из табеле 9. Иако је потражња на светском тржишту расла, Југославија није успевала да се уклопи у ову рачуницу, па је тако 1977. удео у светском увозу био 0,46%, а удео у увозу западних земаља свега 0,27%.²¹¹⁶ И док је Југославија пословала са светом у дефициту,²¹¹⁷ пораст у извозу се осетио у азијском региону. Тако се у периоду од 1974-1978. дуплирао, док се увоз преполовио.²¹¹⁸ Југословенска статистика бележи да су 1978. главни југословенски партнери у Азији били Индија, Иран, Индонезија, Бурма и Пакистан на које је ишло 82% извоза

²¹¹⁴ Hsu, *China's foreign trade...*, 31.

²¹¹⁵ Југословенски спољнотрговински партнери – највећи југословенски спољнотрговински партнер је био СССР. У 1977. укупна размена је износила 2, 44 милијарде долара (са благим дефицитом). На другом месту је била Западна Немачка са 1,95 милијарди (и изразитом дефицитом), на трећем месту Италија 1,7 милијарди (исто дефицит), са САД 742 милиона (није јасно да ли је на четвртм месту). Остали важни партнери су Ирак, ЧССР, Источна Немачка, Француска, Пољска, Велика Британија и др. – Perović, *Yugoslav Foreign Trade...*, 69.; Односи Југославије са западним светом – југословенска упућеност на западне земље у трговинским односима имала је исту основу као и у случају ЗУР, само у обрнутом смеру – комплементарна природа, близина тржишта, традиционалне везе, зависност од технолошких достигнућа са Запада, били су неки од фактора. – Vorojević, *Yugoslavia's Economic Relations...*, 39.

²¹¹⁶ Vorojević, *Yugoslavia's Economic Relations...*, 41. За детаљан преглед југословенског извоза и увоза 1977, видети: Krasulja, Petar, „Industrial Development 1961-1977“, *Yugoslav Survey Issue 2/1979*, 137.

²¹¹⁷ У овом периоду, он се ипак значајно умањио, преполовио са 776 милиона 1974. на 324 милиона у 1978. – Popović, *Yugoslavia's Trade with Developing Countries 1974-78...*, 76; Разлози за дефицит лежали су у сложеној комбинацији и међузависности више фактора – зависност југословенске економије, у структурном смислу, од увозних производа, пре свега сировина и полуфабриката, неопходних за подизање капацитета југословенске индустрије, па самим тим и извоза. Ипак, извоз није растао у очекиваној мери из више разлога – успоравања економског развоја, пораста потрошње, нереалног девизног курса динара, смањења конкуритивности на светском тржишту. Уз то, од спољних фактора је свакако важан био протекционизам западних земаља. – Marsenić, *Basic Characteristics...*, 62.; Занимљиво је да је Југославија била земља са богатом сировинском базом и природним ресурсима, уз велике капацитете за производњу робе широке потрошње. Но, ипак често је увозила оно што је релативно лако могла и сама да произведе. Борба да се задовоље нарастајуће домаће потребе и произведе довољно за извоз, трајала је током целог посматраног периода. Југословенска индустрија, чак и стратешке гране, зависила је од увоза сировина, попут гвоздене руде, кокса, обојених метала, полуфабриката и др. Управо је скок цена сировина на светском тржишту после нафтне кризе додатно поскупео југословенске производе и учинио их мање конкурентним. – Cvetković, Vladimir, „Yugoslavia's Share in International Trade in Basic Commodities“, *Yugoslav Survey Issue 3/1980*, 81-4.

²¹¹⁸ Popović, *Yugoslavia's Trade with Developing Countries 1974-78...*, 77.

и одакле је долазило 79% увоза.²¹¹⁹ Дакле, Кина и даље није била ни изблиза релевантан југословенски партнер, чак ни у Азији.

У овом периоду почео је да се осећа и проблем у трговини између Југославије и земаља у развоју. И док је југословенски извоз постојано растао до 1977, од тада креће да стагнира, и да опада. Разлози су лежали у великој домаћој потражњи и неспремности југословенске економије да реструктурира и усклади сопствену производњу са потребама земаља у развоју.²¹²⁰ Већина ових проблема пренеће се и на југословенско-кинеску размену.

9. Спољнотрговински биланс Југославије 1977-1978. (у милијардама долара).²¹²¹

Година	Укупно	Извоз	Увоз
1977.	14,88	5,25	9,63
1978.	15,65	5,67	9,98

Када је реч о кинеско-југословенској размени, за коју се политичка воља сматрала кључном, у првој години после Маове смрти, 1977, доживела је значајно увећање за 200% у односу на 1976, и за нових 28% у 1978. (табела 10.) Драстичан скок у 1977. у односу на претходну годину потврђивао је тезу о политичком фактору као пресудном, уз ограду о лимитима и проблемима са којима се суочавала кинеска економија, о чему је већ било речи. Иако се чинило да ће сада у већој мери преовладавати економска логика у жељи две земље да сарађују, испоставиће се да ће и у време Хуа Гуофенга политика бити кључни фактор у доношењу економских одлука, иако ће несумњиво економски интереси постајали све претежнији.

Ипак, испоставиће се да у новој ери, упркос промењеној политичкој вољи, југословенска и кинеска привреда нису биле довољно комплементарне да би спољнотрговинска размена наставила да расте у мери у којој су одлични политички односи то најављивали. То је постало очито у 1978. када се кинески извоз у Југославију повећао за 100% у односу на 1977, док се увоз из Југославије смањило за 28%, и то све у моменту када је кинески увоз са остатком света скочио за 50%.²¹²² То је речито говорило о месту југословенске економије у будућим кинеским плановима. Југословенски увоз из Кине је у 1977. износио око 41 милион долара (углавном је обухватао калај, антимоно, производе широке потрошње, кожу и производе животињског порекла), док је извоз био 48 милиона, а од тога је 35 милиона отпадало на бродове. Без бродова вредност целокупног југословенског извоза у 1978. је износила свега 13 милиона долара.²¹²³ Коначно, у 1978. Кина је по први пут престигла Југославију и почела да послује у суфициту. Од тог времена разлика ће само наставити да расте, у корист Кине (са мањим изузецима). Славно време југословенског суфицита у трговини са Кином, било је завршено. То је симболички означило и коначни излазак Кине из изолације.

²¹¹⁹ Исто, 78.

²¹²⁰ Рејковић, *Economic, Scientific and Technical...*, 124.

²¹²¹ У милионима динара (паритет је био 1 долар = 27,3 динара): 1977. извоз – 143 493, увоз – 262 965; 1978. извоз – 154 725, увоз – 272 522; 1979. извоз – 185 470, увоз – 382 709; 1980. извоз – 245 086, увоз – 411 257. – Статистички годишњак Југославије, Београд 1981, 305.

²¹²² Посебан проблем је био што је Југославија у годинама када је Кина повећавала свој извоз, остајала фокусирана на узак асортиман роба.

²¹²³ ДАМСПС, ф 86, д 17, бр. 412214, Привредна комора Југославије, Записник, 20. 2. 1978, 3.

10. Спољнотрговинска размена са Кином (у милионима долара) 1977-1978.²¹²⁴

Година	Извоз	Увоз	Укупно
1977.	48,1	41,3	89,4
1978.	34,6	80,6	115,2

За то време, анализе рађене у Савезном секретаријату за спољну трговину, и даље су говориле о комплементарности две привреде. Нада се полагала у проширење структуре робне размене НР Кине која је располагала са великим резервама нафте, угља, легура, репроматеријала потребних југословенској индустрији, док је са друге стране имала потребу за увозом југословенских готових, углавном машинских производа у области пољопривреде, индустрије и саобраћаја. То је водило закључку да робна размена две земље може само да расте.²¹²⁵

Тако се договор између Тита и Хуа Гуофенга да се до краја 1978. удвостручи обим размене из 1977, а да се у 1979. и 1980. повећа на 400 милиона, показао као преоптимистичан.²¹²⁶ Претерано стављање значаја на фактор политичке воље подсећало је на волонтаристички приступ у Маовој ери, када су многе економске законитости дисторзирале под утицајем вољног елемента.

Проблеми у сарадњи

Наведени проблеми имали су вишеструке узроке. Највећи је свакако лежао у споменутих проблемима у самој Кини, али то нису били једини разлози. Све веће осцилације у спољнотрговинској размени имале су и друге узроке.

Промењена динамика у југословенско-кинеским економским односима, као да је неспремно дочекала југословенске привреднике. Кинеска страна се све чешће жалила на југословенску спорост у закључивању и реализацији закључених послова, речима да се не сме губити време и да је требало „ухватити сваки секунд“. Ово није била карактеристика кинеске трговинске политике у протеклом периоду, и Југословени нису били спремни да ухвате кинеску динамику. Од троме привредне организације, неодлучне и склоне сталном цењкању, сада се прешло на нови модел – што више и што пре. Ипак, ни кинеска страна није била без мана. Југословени су се жалили и да Кинези споро одговарају на понуде које стижу из Југославије и да споро достављају потребне техничке податке за одговарајуће робе што је пролонгирало закључивање послова.

Када је реч о структури увоза, Југославија је полазила од структуре кинеског извоза, где су и даље преко 70% чиниле сировине, репроматеријал, прехранбени производи, роба широке

²¹²⁴ Размена изражена у милионима динарима (паритет је био 1 долар = 27.3 динара): 1977. извоз – 1312 (48.1), увоз – 1128; 1978. извоз – 946, увоз – 2202; 1979. извоз – 1118, увоз – 1677; 1980. извоз – 2836, увоз – 1538. – Статистички годишњак Југославије, Београд 1981, 311.

²¹²⁵ ДАМСПС, ф 88, д 18, бр. 437925, Савезни секретаријат за спољну трговину, Информација, јул 1978, 2.

²¹²⁶ АЈ КПР 837 I-3-а/56-12, Стенографске белешке, 22. 8. 1978, 99.; План је био да за пет година обим нарасте на 5 година укупно 2,5 милијарде. Још је оптимистичнија била најављена за крај 1980-их: „Изгледа нам вероватним могућност да вредност наше размене у периоду 1986-1990. подигнемо на ниво од три милијарде.“ – АЈ КПР 837 I-3-а/56-12, Забелешка о разговору потпредседника СИВ-а Бранислава Иконића у разговору са потпредседником Државног савета НР Кине Чи Тенгквејом, 23. 8. 1978, 2.

потрошње и сировине биљног и животињског порекла. Југословенски увоз је био прилагођен томе, па је Југославија тако увозила углавном пиринач, какао, соју, смрзнуту рибу, разне конзерве, мед, чај и зачине, разне врсте кожа, фармацеутске сировине и др. полупроизводе.²¹²⁷ Међутим, ту се појавио нови проблем – југословенске организације нису располагале довољним девизним средствима за увоз робе из Кине за коју су били заинтересовани, па су зато покушавали да успоставе баланс условљавањем куповине одређеним продајама, што се Кинезима није допало. Објашњено им је да везивању увоза са извозом прибегавају и много развијеније земље од Југославије и да Југославија делимично инсистира на овој мери, а не да се у потпуности изврши балансирање на овој бази.²¹²⁸

Као и у ранијем периоду, проблем цена и у том смислу конкурентности југословенских производа, периодично је исекакао као важан не само економски, већ и политички проблем. Југословенске цене јесу биле за 10-20% више од уобичајених светских иако је југословенски извоз био максимално преференциран као за земље у развоју.²¹²⁹ Кинези су истицали да су се уверили у квалитет и вредност високе технологије којом је Југославија располагала, али их је мучио проблем цена. Југословенско истицање да су цене производа које нуде на тржишту светске, дочекане су у разговорима са представницима кинеске амбасаде у Београду речима да се често иза цена крију политички разлози, па да се и то мора имати у виду. На овај начин су желели да поруче како се цене, уколико постоји политичка воља, могу модификовати, или у конкретном случају, снижити.²¹³⁰ У разговорима са представницима кинеског министарства, добијана су објашњења како готово ниједна европска земља није компетитивна са јапанским ценама, али и другим азијским произвођачима, на првом месту са Јапаном, Хонг Конгом, Сингапуром и Ј. Корејом, будућим „азијским тигровима“. ²¹³¹ Дакле, главни проблем југословенске привреде је био како превазићи дампиншке јапанске цене, али и како надмашити конкуренцију земаља СЕВ-а. Нови модел сарадње који је могао да превазиђе овај проблем била је испорука инвестиционе опреме која би била отплаћена кроз испоруке робе произведене на овај начин (на пример, испоруком опреме за рудник угља која би била компензована кроз испоруку угља за коксирање, модел који је већ функционисао за Зап. Немачком, или испорука опреме за челичане и петро-хемијску индустрију која би била исплаћена преко испоруке челика и нафте, модел успостављен са Јапаном).²¹³²

Југословенска страна није увек прихватала аргумент високих цена у преговорима. Тако је у једном разговору тадашњи потпредседник СИБ-а Бранислав Иконић поручио потпредседнику Државног савета НР Кине Чи Тенгквејом, на његово питање како то да југословенски комбајн кошта 22 хиљаде долара, док је понуда немачког произвођача 20 500, да причу о „светским ценама“ треба релативизирати јер је „Кина је интересантан партнер за многе земље и неке од њих цене својих производа не одређују према реалним економским калкулацијама, већ нижим ценама купују ‘улазницу’ за велико и атрактивно кинеско тржиште.“²¹³³ Један од предлога Савезног секретаријата за спољну трговину, како да се реши проблем цена, био је да се можда

²¹²⁷ ДАМСПС, ф 88, д 19, бр. 465346, ССИП, Информација, 27. 9. 1978, 2.

²¹²⁸ Били су заинтересовани и за бартер размену (највише за телевизоре, машине за прање рубља и др. апарате за домаћинство), а конкретно су на пример понудили да купе камионе у замену за тепихе. – ДАМСПС, ф 86, д 17, бр. 47618, ССИП, СССТ, Белешка, 12. 2. 1978, 1-2.

²¹²⁹ ДАМСПС, ф 88, д 19, бр. 465346, ССИП, Информација, 27. 9. 1978, 8.

²¹³⁰ ДАМСПС, ф 86, д 17, бр. 425574, Привредна комора Југославије, Белешка о контакту са странцем, 6. 4. 1978, 2.

²¹³¹ ДАМСПС, ф 88, д 18, бр. 426470, Деша, Пекинг, 5. 5. 1978, 1.

²¹³² ДАМСПС, ф 88, д 19, бр. 465346, ССИП, Информација, 27. 9. 1978, 3.

²¹³³ АЈ КНР 837 I-3-а/56-12, Забелешка о разговору потпредседника СИБ-а Бранислава Иконића у разговору са потпредседником Државног савета НР Кине Чи Тенг Квејом, 23. 8. 1978, 2.

евентуално изврши „захват“ дела зараде коју остварују нека друга југословенска предузећа, односно да се терет снижења цена појединих предузећа пребаци на сва која остварују добит од увоза кинеске робе.²¹³⁴

У 1977. порасла су очекивања по питању кинеских извозних потенцијала када је реч о нафти. Југославија је била заинтересована за кинеску нафту, јер је у Југославији потражња за нафтом расла, упркос нафтної кризи, јер су расле потребе великих потрошача, али и општа моторизација.²¹³⁵ Како кинеска нафта није била погодна, Југославија је покушала да добије део кинеских куповина у земљама ОПЕК-а, и то милион тона нафте.²¹³⁶ Пред посету Хуа Гуофенга, појавила се могућност да Кина, преко трећих земаља (Ирана или Ирака) обезбеди већу количину нафте за Југославију. Југословенска предузећа Инекс, Астра и Ина је требало да купе 600 000 тона ирачке, али су Кинези крајем августа 1978. морали да откажу овај посао због „саботаже на нафтоводу кроз Сирију“.²¹³⁷

Када је реч о кинеској нафти, с обзиром на раније проблеме са хемијским саставом кинеске нафте, Југославија је била заинтересована само у случају могућности рампласмана, чиме би обезбедила нафту сличнијег хемијског састава и из подручја која су јој географски ближа. Југословенски предлог је био да се кинеска нафта (из југословенске увозне квоте) реекспортује у Јапан. Јапан је, наиме, тражио 15 милиона таичин кинеске нафте, док је Кина била спремна да им прода само 10 милиона. Уколико би Југославија купила милион таичинг нафте и препродала је Јапану, чинило се да би сви били на добитку – на тај начин би Кина остварила већи извоз и дошла до средстава за веће куповине у Југославији док би Југославија са своје стране ликвидирала свој дуг према Јапану.²¹³⁸ Изгледало је win-win као ситуација обе стране. Посебно је сматрано за неекономично увозити нафту из Кине малим танкерима (око 30 000 тона). Кинеске луке су у том периоду још увек биле неспособне да приме веће танкере у своје луке чиме би се извоз нафте у Југославију чинио ренетабилним, поред већ споменутог проблема неоспособљености југословенских рафинерија за прераду кинеске нафте.²¹³⁹ Коначни југословенски предлог је био да југословенска предузећа INTEREXPORT (Београд), ASTRA-MAŠINOIMPEX (Загреб) и INA (Загреб) у 1978. години, ради реекспорта, увезу 2 милиона „тачинг“ нафте, пола тоне „шенгли“, 600 000 ирачке и 1,5 милиона либијске.²¹⁴⁰ Потпредседник СИВ-а Бранислава Иконића у разговору са потпредседником Државног савета НР Кине Чи ТенгКвејом упозорио кинеску страну да је нафта кључна како би се постигла уравнотежену размену између две земље.²¹⁴¹ И поред тога, Кинези су одбили предлог за рампласмана тачинг нафте у Јапан. Крајем 1978, пред заседање Комитета на ком би биле договорене робе за увоз и извоз следеће године, Кинези су поручили Југословенима да после трогодишњих преговарања и неуспелог извоза нафте оцењују да Југословени нису сигурни купци, те да ће их изоставити из плана увозника нафте за 1979. годину. На крају, после дужих преговора, предвиђен је био увоз од свега 200 000 тона нафте. Цела ова епизода око нафте била је разочаравајућа за Југословене, и показала је колико ће бити тешко убудуће склопити договоре са кинеском страном, уколико јој

²¹³⁴ ДАМСПС, ф 88, д 19, бр. 457492, СССТ, Информација, 24. 10. 1978, 2.

²¹³⁵ Потребе за нафтом су скочиле 8.5 пута у 1977. у односу на 1960, на пример. – Krasulja, Industrial Development..., 123.

²¹³⁶ ДАМСПС, ф 88, д 19, бр. 465346, ССИП, Информација, 27. 9. 1978, 6.

²¹³⁷ ДАМСПС, ф 88, д 19, бр. 449531, Савезни секретаријат за спољну трговину, 31. 8. 1978, 1.

²¹³⁸ Исто, 2.

²¹³⁹ ДАМСПС, ф 88, д 19, бр. 465346, ССИП, Информација, 27. 9. 1978, 6.

²¹⁴⁰ Исто, 7.

²¹⁴¹ АЈ КНР 837 I-3-а/56-12, Забелешка о разговору потпредседника СИВ-а Бранислава Иконића у разговору са потпредседником Државног савета НР Кине Чи Тенг Квејом, 23. 8. 1978, 3.

се понуде не уклапају у сопствене планове. Кина је излазила на светско тржиште и није више морала да се прилагођава ничијим потребама, већ је могла да поставља сопствене услове.

И у новој ери и под новим руководством, Југославија је била заинтересована да задржи тржиште бродова.²¹⁴² Посебно је охрабривала чињеница да су Кинези били спремни да купују југословенске бродове, и ако понуђене цене не буду конкуренте са јапанским, већ су најављивали да ће од пресудног значаја бити квалитет и дугорочност у односима.²¹⁴³ Кинези су се тужили на југословенске цене, а истовремено, Југословени су располагали информацијама да Јапанцима и Пољацима говоре како у Југославији могу купити бродове и бродске моторе јефтиније него код њих. Намера је евидентно била да се постигну што ниже цене.²¹⁴⁴ У 1978, Кинези су расписали међународни тендер за изградњу 30 средњих бродова, па су затражили од бродоградилшта „3. мај“ из Ријеке да им пошаље понуду за 20 бродова.

Свеукупно, у Београду су на крају 1978. морали да констатују да не постоје изгледи да се у догледно време постигне какву-такву сигурност у трговинским односима, која би онда омогућила отварање неких нових перспектива у сарадњи. Кинеска страна је у 1978. закључила куповине бродова, бродских мотора, комбајна, трактора виљушкара и система за наводњавање у вредности од 140 милиона долара, од чега је 30 милиона требало да се реализује у 1978, а остало у 1979. и 1980. години. Све остале робе су учествовале у вредности од око 60 милиона долара.²¹⁴⁵ Већина ових договора неће успети да се реализује, јер се у Кини спремила још већа промена.

---

²¹⁴² Управо од 1977. креће јасно опадање југословенске бродоградилшне индустрије, због смањене светске потражње. – Kastrapeli, *Maritime Shipbuilding...*, 96.

²¹⁴³ ДАМСПС, ф 83, д 22, бр. 415113, Привредна комора Југославија, Записник, 18. 3. 1977, 4.

²¹⁴⁴ ДАМСПС, ф 88, д 18, бр. 421723, Депеша, Пекинг, 14. 4. 1978, 1.

²¹⁴⁵ ДАМСПС, ф 88, д 19, бр. 465346, ССИП, Информација, 27. 9. 1978, 6.

4.2 Денгов реформски заокрет и последице по економске односе (1979-1980)

Реформе у Кини почеле су после Југославије (1950) и Мађарске (1968), и приближно у исто време кад и у Пољској (1980), али пре Совјетског Савеза (1986).²¹⁴⁶ Приказани Хуини реформски покушаји у историографији остају ван фокуса и за званичан почетак економских реформи у Кини узима се 1979. година, односно време после Трећег пленума одржаног у децембру 1978.²¹⁴⁷ Управо је на Трећем пленуму донета одлука да је економски развој НР Кине највиши приоритет. Програм „четири модернизације“ означен је као главна идеја водилца на том реформском путу, а Денг је свој говор на Пленуму завршио речима: „Кренимо храбро напред да променимо заостало стање наше земље и претворимо је у модерну и моћну социјалистичку државу.“²¹⁴⁸ Тада је учињен и отклон од Хуиног амбициозног 10-огодишњег плана и направљен заокрет ка рационалнијем и боље избалансираном програму индустријског развоја. Одбачен је пољопривредни „дацај модел“ у име новог, „система одговорности у домаћинству“.²¹⁴⁹ Хуа је морао да се подвргне самокритици због пребрзог и претераног увоза стране технологије без обзирања на недостатак девиза и неспособност кинеске привреде да апсорбује тако велики увоз што је целу кинеску економију довело у стање неравнотеже.²¹⁵⁰

У међувремену, влада је спровела програм прилагођавања који је значио обуставу нерентабилних пројеката и стављајући фокус на брже повећање животног стандарда. Многи велики грађевински пројекти су одложени или заустављени, а ресурси ослобођени за лаку индустрију. Влада је одлучила да се стратешки преоријентише на већа улагања у сектор пољопривреде и лаке индустрије са циљем да смањи мањак робе широке потрошње и да постигне брз раст без непотребног напрезања у снабдевању енергијом и другим ресурсима од којих је зависила тешка индустрија, чиме је дат истински подстицај кинеској економији и бржем подизању животног стандарда.²¹⁵¹ Успон пољопривреде и лаке индустрије је значајно утицао на способност кинеског извоза, јер је у лакој индустрији био знатно бржи обрт капитала.²¹⁵² Поред тога, Кина је почела да прихвата стране кредите, што је дало додатни подстицај инвестиционој политици. У врху СКЈ су оцењивали да је кинеска партија одустала од вођења класне борбе и да се концентрисала на материјалну изградњу земље. Преостали класни проблеми, решаваће се на демократски начин и уз помоћ васпитања, а не масовним кампањама као раније, било је

---

²¹⁴⁶ Qian, Yingyi, *How Reform Worked in China, The Transition from Plan to Market*, The MIT Press 2017, 285.

²¹⁴⁷ Simić, *Socijalizam i modernizacija u NR Kini...*, 7-10.

²¹⁴⁸ Garver, *China's Quest...*, 408.

²¹⁴⁹ Weatherley, *Mao's Forgotten Successor...*, 159-60; За више, видети код Yifu Lin, Justin, „Rural Reforms and Agricultural Growth in China“, *The American Economic Review*, Vol. 82, No. 1 (Mar, 1992), 34-51.

²¹⁵⁰ Vogel, *Deng Xiaoping...*, 190.

²¹⁵¹ Hsu, *China's foreign trade...*, 22.

²¹⁵² Исто, 24.

тумачење у Београду.²¹⁵³ Циљ је био претварање Кине у јаку, модерну, индустријски развијену социјалистичку земљу. Уједно, то је значило и крај менталитету „железне пиринчане зделе“.

Кинеско-југословенска сарадња у доба Денгових реформи

Отприлике у време када је Кина започињала модернизацију, југословенска економија је почела све више да посрће. Годинама су се бројни проблеми само акумулирали, уместо да се решавају. Мала профитабилност, растућа инфлација, инвестициона политика базирана на кредитима, уз друге проблеме, довела је до смањења раста друштвеног производа. Док је кроз целу 1970-е растао у просеку око 5%, дотле је од 1980. нагло спао на 1%.²¹⁵⁴ Док је на почетку деценије југословенска привреда била у неупоредиво бољем стању од кинеске, на крају деценије ситуација се у потпуности променила.²¹⁵⁵ Томе су кумовале и светске прилике и рецесија у коју је светска привреда упала после нафтне кризе, али и југословенска зависност од увоза енергената, хране, технологије и страног капитала.²¹⁵⁶

У Београду нису сматрали да су ови реформски заокрети у Кини били претња ближој економској сарадњи са Југославијом, напротив, виђени су као коначно уважавање економске реалности са кинеске стране, што је само могло да допринесе отварању нових облика сарадње, на чему су у Југославији инсистирали од раније.²¹⁵⁷ Уз то, наставили су и да током 1979. добијају потврде, попут оне пристигле од потпредседника Владе, Канг Шијена, да „кинески стручњаци темељито анализирају економске системе Југославије, Румуније и других социјалистичких земаља“.²¹⁵⁸ Поред тога, Хуа Гуофенг и јавним иступима настављао да говори како ће Кина у међународним економским односима (упркос ревизији плана развоја), следити политику која је до тада већ била дефинисана. То је била додатна потврда за Југословене да се договорено неће мењати. Том закључку је посебно доприносило то што је Хуа током 1979. наставио да прима југословенске делегације и да обећава посвећеност југословенско-кинеској сарадњи.²¹⁵⁹

Међутим, неизоставно су промене до којих је долазило у НР Кини на плану модернизације, морале да се рефлектују и на југословенско-кинеске односе. Како се Кина

²¹⁵³ АЈ 507 ЦК СКЈ IX, с/а – 330-335, Председништво ЦК СКЈ, Извештај студијске делегације СКЈ која је боравила у Кини, 11. 9. 1979, 4.

²¹⁵⁴ Drakul, Lazar, „Economic Development 1971-1982“, *Yugoslav Survey*, Issue 2, 1984, 62.

²¹⁵⁵ Исто, 61.

²¹⁵⁶ Drakul, *Economic Development...*, 72.

²¹⁵⁷ По југословенској оцени, у новом приступу „стављен је акценат на исправно регулисање односа између интереса државе, предузећа и појединаца и то на бази економске рачунице. Свако предузеће треба да сноси одговорност за неоправдане губитке, али исто тако да она предузећа која остварују већи профит треба да имају већу корист од свог рада, како би се адекватнијим награђивањем радника и повећањем њиховог колективног стандарда стимулисао даљи раст производње.“ Сматрало се да је то значило „дефинитиван раскид са стаљинистичким моделом изградње социјализма и стварања новог система. – ДАМСПС, ф 83, д 17, бр. 4915, Депеша, Пекинг, 6. 1. 1979.

²¹⁵⁸ ДАМСПС, ф 85, д 7, бр. 455759, Депеша, Пекинг, 29. 10. 1979, 2.

²¹⁵⁹ И даље је спомињао заинтересованост да се у Кину пренесе ПКБ модел. Истовремено, предлагао је да се у Југославији започне гајење кинеских диња, Ипак, Зечевих био је скептичан по питању успеха ове диње у Југославији, на шта је Хуа рекао: „Ако у Југославији не успе гајење ове врсте диња, успеће гајење пекиншке патке, грождја без коштице, шећерне репе из Кине.“ – ДАМСПС, ф 84, д 1, бр. 491192, Забелешка. 23. 2. 1979, 2.

налазила у новој фази утврђивања дугорочних планова у спољно-економској оријентацији и креирању трговинских односа са остатком света, у складу са којом је вршила одабир и трговинских партнера, Југославији је било важно да, у главним оквирима, утврди и дефинише своју улогу у тим променама, и посебно, у наредном петогодишњем плану који се спремао за 1981-1985, посебно од када је постало евидентно да Кина интензивно преговара са индустријски развијеним земљама Запада ради закључења крупних економских послова.

Са том намером у Пекинг је почетком 1979. отпутовао председник Привредне коморе Југославије,²¹⁶⁰ Илија Вакић, који је том приликом изнео захтев да се формира Заједничко привредно представништво у Пекингу, о чему се већ две године говорило.²¹⁶¹ Кинески саговорници из Министарства спољне трговине прихватили су предлог и предложили су да ово представништво буде регистровано ван амбасаде (таква сагласност је већ била дата Јапану).²¹⁶² На темељу овог договора, по Вакићевом повратку у Југославију, коначно је потписан и Самоуправни споразум којим се регулисао наступ југословенских предузећа у Кини. Потписало га је 135 делегата, овлашћених од органа ОУР, од укупно 187 организација учлањених у Секцији за унапређење економске сарадње са НР Кином.²¹⁶³ И даље су сва југословенска предузећа регистрована за спољнотрговински промет могла да директно склапају послове, али се у оквиру ПКЈ у Секцији за НР Кину одређивало ко су носиоци посла за поједине гране, производе или регионе.²¹⁶⁴

У исто време, како се Кина полако све више окретала трговини са светом, почела је да показује интересовање и за кредитне послове. Старој логици „колико извезеш, толико и увезеш“, дошао је крај. У реализацији утврђеног програма дугорочног развоја своје привреде, у Пекингу су се све више опредељивали одабирању партнера према њиховим кредитно-финансијским могућностима, а то су на првом месту били Јапан, САД, СР Немачка, Француска и ВБ. Њихове кредитне могућности биле су веће од југословенских, и у Београду су бринули да ће им управо то преимућство обезбедити и већу присутност на кинеском тржишту. Како није могла да се такмичи са најразвијенијим земљама по овом питању, у Привредној комори Југославије је закључено да се треба фокусирати на области у којима постоје реални изгледи за унапређење обострано корисне и дугорочне сарадње, управо „са становишта кредитних могућности“.²¹⁶⁵

У циљу унапређења економских односа, потребно је било повећати и финансијско ангажовање одговарајућих организација удруженог рада и банака, уз адекватно ангажовање домаћих финансијских институција (Фонд за кредитирање и осигурање извозних послова) и

---

²¹⁶⁰ У Југославији је већ постојала Секција за унапређење економске сарадње са НР Кином у оквиру Привредне коморе Југославије. Један од предлога у раду Секције било је одржавање састанака где би се размотрило и актуелно стање, односно зашто економски односи са Кином заостају за политичким, више но са било којом другом социјалистичком земљом. Важно је било изнаћи адекватно решење. Но, показало се да је у Секцији било могуће мапирати, али не и решити проблеме. – ДАМСПС, ф 85, д 10, бр. 436221, Привредна комора Југославије, Записник, 22. 6. 1979, 8.

²¹⁶¹ Вакић је тражио и да се превазиђу застарели купопродајни модели и да се пређе на савременије форме економске сарадње, на дугорочнијој основи (кроз кооперацију, поделу програма, међусобног улагања и заједничких улагања на трећа тржишта). – ДАМСПС, ф 85, д 10, бр. 431476, Привредна комора Југославије, Записник, 25. 5. 1979, 2.

²¹⁶² ДАМСПС, ф 85, д 10, бр. 436221, Информација, 25. 4. 1979, 4.

²¹⁶³ ДАМСПС, ф 85, д 10, бр. 436221, Привредна комора Југославије, Записник, 22. 6. 1979, 25.

²¹⁶⁴ Тако је договорено да ИНА и Нафтогас раде заједно на пословима нафте и бензина, затим „Прогрес“ Београд и „Ескимос“ Приштина заједно обрађују кинеско тржиште, да „Фероелектро“ и „Енергоинвест“ покривају подручје БиХ; „Интерескпрот“ је требало да представља низ трговачих организација, и „Центропром“ који се брину о увозу и извозу прехранбених производа. – ДАМСПС, ф 75, д 12, бр. 47375, СССТ, Белешка, 7. 2. 1979, 6-7.

²¹⁶⁵ ДАМСПС, ф 85, д 10, бр. 415702. Привредна комора Југославије, Информација, 30. 3. 1979, 1.

иностранних (Ексим банка, банке земља Блиског истока), итд. Дакле, требало је искористити све облике финансијске сарадње са НР Кином, уз веће ангажовање средстава ради подстицања извоза у НР Кину на бази кредита. Југославија је предложила и оснивање конзорцијума југословенских и кинеских банака ради ефикаснијег повезивања радних и финансијских организација, као и да се размотри могућност коришћења финансијских извора трећих земаља.²¹⁶⁶

У сличном маниру као и на почетку деценије, Кинези су од Југословена покушавали да сазнају што више о начину функционисања различитих међународних институција. Тако су у складу са новим интересовањем за глобално кредитно тржиште, у мају 1979. године, послали делегацију сачињену од представника кинеског банкарског и финансијског сектора у Југославију. Домаћини су им били Народна банка Југославије и Савезни секретаријат за финансије. Посета се одиграла непосредно пре кинеске одлуке да ли да приступи двома светским финансијским институцијама – ММФ-у и Међународној банци за обнову и развој, и делегација је дошла како би испитала југословенска искуства са овим институцијама. У Секретаријату им је приликом пријема дат кратак преглед односа између Банке и Југославије.²¹⁶⁷ Без увијања, кинеска делегација је упозната са одређеним специфичностима у сарадњи са Банком. Указано им је на политички аспект рада Банке, а на директно питање које политичке услове Банка поставља, објашњено им је да се то не ради у експлицитној форми (што би било противно и Статуту), већ да се то ради у другачијој, суптилнијој форми и да се формално увек дају економска образложења, али да политичко условљавње постоји.²¹⁶⁸ Укратко, поручено је да је Банка задирала у многе аспекте развоја и да је о томе требало водити рачуна.

Југословени су са своје стране објаснили да је мотивација за њихово учлањење била у томе што је преко међународних финансијских организација, били у прилици да себи обезбеде „додатну акумулацију за свој даљи развој и додатна средства за финансирање платно-билансног дефицита.“²¹⁶⁹ Пропустили су да кажу да је Југославија у односу на 1970. била у том тренутку око десет пута задуженија.²¹⁷⁰ Током посете, кинеској делегацији је било организовано више важних сусрета, између осталог и са представницима југословенских пословних банака, који су такође потврдили да је дотадашња сарадња са Банком била више него успешна.²¹⁷¹

Кључни део разговора односио се на питања кинеске стране, које су предности, односно недостаци задуживања код Банке у односу на задуживање на тржишту капитала. Предочено им

---

²¹⁶⁶ До 1978. имали су (директне коресподентске) везе само са Љубљанском банком, чија делегација је путовала у Кину у новембру 1978. – ДАМСПС, ф 86, д 13, бр. 459716, Деша, Пекинг, 31. 10. 1978, 2; У том моменту у Кини постоји само једна девизна пословна банка (Bank of China), и она је била издвојена из надлежности министарства финансија. – ДАМСПС, ф 86, д 18, бр. 457337, ССИП, Прилог, 19. 10. 1978, 2-3.

²¹⁶⁷ Интересовало их је како функционише политика планирања економских односа са иностранством, како се расподељују стечене девизе извозом, како се користе финансијска средства кредитора, каква је структура роба у спољнотрговинском промету, каква су позитивна и негативна искуства при изградњи југословенског спољнотрговинског и девизног система, итд. – ДАМСПС, ф 86, д 17, бр. 444324, Деша, Пекинг, 22. 8. 1979, 2.

²¹⁶⁸ Прва фаза, када је земљи била потребна реконструкција, друга фаза од 1950. када су Југославији одобрени одређени, мањи кредити, трећа фаза до краја 1960, када Југославија није добијала кредите (што је било мотивисано политичким разлозима). Четврта фаза, која је почела 1970-их била је најплодотворнија и Југославија је до 1978. закључила 58 зајмова (вредности 2,2 милијарде долара). – ДАМСПС, ф 85, д 10, бр. 415702. Привредна комора Југославије, Информација, 30. 3. 1979, 2.

²¹⁶⁹ ДАМСПС, ф 85, д 7, бр. 431268, Савезни секретаријат за финансије, Извештај, 4. 6. 1979, 7.

²¹⁷⁰ Drakul, *Economic Development...*, 67.

²¹⁷¹ Кинеска делегација се интересовала и да ли Југославија има своје стручњаке у овим институцијама. Одговорено им је да због строгих и специфичних услова, по питању образовања и нивоа енглеског језика, доминирају пре свега западни стручњаци. Југославија је у том тренутку, имала 5-6 стручњака на раду у Банци, док у ММФ није имала ниједног. – ДАМСПС, ф 85, д 7, бр. 431268, Савезни секретаријат за финансије, Извештај, 4. 6. 1979, 6.

је да су услови Светске банке повољнији, односно да су рокови отплате дужи, а каматна стопа нижа. Југославија је имала развијене кредитне односе са западним земљама, и отворене кредитне линије код многих западних банака. Мане куповине организоване на овај начин биле су у томе што је роба често купљена преко кредита била скупља, или везана за одређеног произвођача. Негативна искуства су била везана и за лоше припремљене пројекте, што је доводило до тога да средства буду спорије „повлачена“, као и до скраћивања грејс периода.²¹⁷²

На крају посете, Кинези су показали задовољство информацијама које су добили, и поручили су да ће наставити са консултацијама са Југославијом, и после ступања у чланство Банке. „Сматрају нас у погледу сарадање са овом институцијом веома искусном земљом,²¹⁷³ – био је закључак у Секретаријату за финансије, не без дозе тријумфализма. Иако су најављивали да ће поднети захтев за чланство већ 1979, у септембру је кинеска влада обавестила Београд да ипак неће на годишњој скупштини ММФ покретати то питање, јер још увек није време и да је „неопходно да претходно реши низ других питања, као што је „истеривање“ представника Чанг Кајшекове власти из ових организација.“²¹⁷⁴ Ипак ово одлагање је било краткотрајно, и већ у априлу следеће године, НР Кина је повратила своје чланство у ММФ и Светској банци.²¹⁷⁵

Спољнотрговинска размена 1979-80.

Кинеска економија се релативно брзо опорављала, али како је почела да ради са већим капацитетима, тако је долазило до све већег заостравања структурних проблема, од којих су неки већ поменути. Убрзо се испоставило и да су кинески економски планови из 1978. били пренапрегнути.²¹⁷⁶ Недостатак координације између кинеских увозних корпорација довео је до увоза беспотребне робе или чак до дуплирања увоза. Кинески дефицит почео је нагло да расте. Изгледало је да се лавина није могла зауставити. Једном омогућена либерализација довела је до ланчаног ефекта и претила је да уруши још увек крхку кинеску економију. Нису спроведене озбиљне евалуације о одрживости започетих пројеката, а терет се прелио и на постојећу индустрију. Многе фабрике су биле принуђене да скрате радно време на три дана недељно због рестрикција струје, док су многи грађевински радови морали да буду обустављени јер није било довољно грађевинског материјала.²¹⁷⁷ То је био разлог да влада уведе рестриktivне мере и спречи даљи неконтролисани увоз. Увоз стране технологије је у 1979. нагло смањен за три четвртине у односу на 1978.²¹⁷⁸ Кинеске власти су успеле да на време спрече даље нарушавање баланса. Но, кинеска трговинска размена са светом и поред наведених тешкоћа, у 1979. и 1980. наставила је да расте. Кинески увоз је 1980. износио скоро 20 милијарди, у односу на 7 милијарди 1977. (табела 11). Очекивало би се да је у овом утростручењу и отварању тржишта

²¹⁷² ДАМСПС, ф 85, д 7, бр. 431268, Савезни секретаријат за финансије, Извештај, 4. 6. 1979, 12.

²¹⁷³ Исто, 13.

²¹⁷⁴ ДАМСПС, ф 86, д 1, бр. 446441, ССИП, Забелешка, 12. 9. 1979, 1.

²¹⁷⁵ Bottelier, Pieter, China and the World Bank: How a Partnership Was Built, Stanford University, Working Paper No.277, <https://kingcenter.stanford.edu/sites/default/files/publications/277wp.pdf>

²¹⁷⁶ Главни ослонац Хуиних увозних замисли требало је да буде сектор нафте. Но, доста брзо се показало да новоотворена нафтна поља нису толико богата колико се процењивало, али и да је главно нафтно поље Даџинг почело да показује прве знаке исцрпљивања, тако да се идеја да ће извозом нафте моћи да се отплати прекомерни увоз показала као преоптимистична. – Naughton, *The Chinese Economy...*, 78.

²¹⁷⁷ Hsu, *China's foreign trade...*, 21.

²¹⁷⁸ Исто, 22.

„нове Кине“, профитирала и Југославија, али то није био случај, бар не у оној мери у којој су постојала надања.

11. Кинеска робна размена са светом (1979-1980).²¹⁷⁹
(у милијардама долара)

Година	Укупно	Извоз	Увоз
1979.	29,24	13,67	15,57
1980.	37,82	18,27	19,55

За то време, југословенска економија је све више посртала у трговини са светом (табела 12). Југословенски извоз је додатно опао и док је 1971. чинио 0,51% светског извоза, 1979. је тај удео био 0,4%.²¹⁸⁰ Поред тога, југословенски увоз трпео је због лоше организације и неселективности, која је већ спомињана, а које је на крају 1970-их узимала данак. Скалапање неповољних увозних уговора (са рестриктивном обавезама, попут обавезним увозом сировина и репроматеријала, ограничавањем извоза робе произведене увезеном технологијом, итд), довело је југословенску економију у још лошију позицију и везало јој руке.²¹⁸¹ Све више су се осећале последице оптерећења због високог дебаланса у спољнотрговинској размени.²¹⁸² Југословенска економија није више могла да се такмичи ни са кинеском економијом.

12. Спољнотрговински биланс Југославије 1979-1980.²¹⁸³
(у милијардама долара)

Година	Укупно	Извоз	Увоз
1979.	20,88	6,79	14,09
1980.	24,03	8,97	15,06

Како је у једном извештају, сачињеном од стране Савезног завода за планирање за Савезно извршно веће, стајало, главни проблеми неповољне економске структуре југословенске економије, лежали су у друштвено-економском систему, који је подстицао развојну политику која није била базирана на реалном уважавању производних фактора и економских законитости, што је представљало аутаркичне принципе. Резултат свега је било слабљење југословенских економских капацитета, пораста задуживања, и ниском нивоу акумулације. Економски развој се занивао на увезеној роби и страном капиталу.²¹⁸⁴

²¹⁷⁹ Исто, 31.

²¹⁸⁰ Drakul, *Economic Development...*, 65.

²¹⁸¹ Исто, 73.

²¹⁸² Југословенски дефицит у 1979. је био историјски висок, и највиши у целој деценији. О проблемима и разлозима за успоравање југословенског извоза, видети за више: *Economic structure of Yugoslavia 1971-1985, Yugoslav Survey Issue 4*, 1988, 43-62.

²¹⁸³ У милионима динара (паритет је био 1 долар = 27,3 динара): 1977. извоз – 143 493, увоз – 262 965; 1978. извоз – 154 725, увоз – 272 522; 1979. извоз – 185 470, увоз – 382 709; 1980. извоз – 245 086, увоз – 411 257. – Статистички годишњак Југославије, Београд 1981, 305.

²¹⁸⁴ *Economic structure of Yugoslavia...*, 61.

Када је реч о југословенско-кинеској размени, проблеми у структурирању кинеског увоза, утицали су на пад укупног обима размене са Југославијом у 1979. са 115,2 милиона из 1978, на 102,3 милиона, што је било смањење од 12% (табела 13).

13. Спољнотрговинска размена са Кином (у милионима долара) 1979-1980.²¹⁸⁵

Година	Извоз	Увоз	Укупно
1979.	40,9	61,4	102,3
1980.	103,9	56,3	160,2

У Београду је ускоро постало јасно да политика прилагођавања и преиспитивања склопљених договора у Кини узима данак у југословенско-кинеској размени. Раније договорен извоз југословенских пољопривредних машина и опреме, сада је био пролонгиран, а одговорност за ово је приписана Кинезима, јер одједном више нису показивали жељу и спремност за куповином југословенских производа.²¹⁸⁶

Примећено је да се политика прилагођавања односила на већу оријентацију на увоз сировина, репроматеријала и модерне технологије, а сужавање увоза готових производа (попут машина и појединачне опреме). Ковинотехна, Литострој, Раде Кончар, била су само нека предузећа која су почела да пријављују изненадна кинеска одустајања од посла или једноставно нејављања.²¹⁸⁷ Југословенски комбајни и друге машине лежале су у луци Бар и чекали кинеске бродове да дођу по њих, али њих неће бити. Није од малог значаја било и то што је, некада славна, бродоградилешна индустрија, сада запала у тешкоће по питању извоза у Кину. Током одржавања југословенске индустријске изложбе, представници бродоградње изнели су конкретне понуде за нове речне бродове, али са кинеске стране није стизала никаква реакција.²¹⁸⁸ И поред свих тешкоћа, из Пекинга су послате поруке да ће и даље велику пажњу посвећивати развоју економских односа са Југославијом и да се ту ништа неће мењати. Све је полазило од политичких односа и док год су они били добри, није требало сумњати у намеру Кине да сарађује економски са Југославијом, била је порука. Уз то, апеловало се на заједничко превазилажење тешкоћа.²¹⁸⁹

²¹⁸⁵ Размена изражена у милионима динарима (паритет је био 1 долар – 27,3 динара): 1977. извоз – 1312, увоз – 1128; 1978. извоз – 946, увоз – 2202; 1979. извоз – 1118, увоз – 1677; 1980. извоз – 2836, увоз – 1538. – Статистички годишњак Југославије, Београд 1981, 311.

²¹⁸⁶ ДАМСПС, ф 85, д 10, бр. 431476, Привредна комора Југославије, Записник, 25. 5. 1979, стр. 5; ДАМСПС, ф 85, д 10, бр. 431476, Привредна комора Југославије, Информација, б. б. 1979, б.; Кинези су били незадовољни сарадњом са ИМТ, односно имали су девет инжењера на обуци у ИМТ, али су тражили да им се посвети мало више пажње „да би што више научили“, јер до тог тренутка су сматрали да им је врло површно изложена проблематика производње тактора. – ДАМСПС, ф 75, д 12, бр. 47375, СССТ, Белешка, 7. 2. 1979, 4.

²¹⁸⁷ ДАМСПС, ф 85, д 10, бр. 436221, Привредна комора Југославије, Записник, 22. 6. 1979, 4.

²¹⁸⁸ ДАМСПС, ф 85, д 10, бр. 436221, Привредна комора Југославије, Записник, 22. 6. 1979, 22.; Преговори са „Раде Кончар“-ом су трајали скоро две године, и таман пред потписивање уговора о испоруци трафо-станице, представници југословенског предузећа су добили обавештење да кинеска страна одустаје од посла, односно да нема дозволу за увоз ове опреме. Кинески изговор је често био квалитет и цене, али је југословенској страни било јасно да је посреди била реч о кинеском прилагођавању сопствених привредних планова. Наводно су прво покушали да промене уговор у бартер, а онда су одлучили да се у потпуности повуку. – ДАМСПС, ф 85, д 10, бр. 453760, Деша, Пекинг, 17. 10. 1979, 1.

²¹⁸⁹ ДАМСПС, ф 75, д 19, бр. 4891, ССИП, Информација, 14. 1. 1980, 2.

Проблеми су постојали и са југословенске стране. Дошло је до извесног застоја у увозу (на првом месту хемијских и фармацеутских сировина и неких других репроматеријала), јер су одређена југословенска предузећа везивала увоз са извозом. Појавио се и проблем промењене структуре робне размене. До тада је Југославија била та која је извозила машине и опрему, а кинеска страна претежно сировине и робу широке потрошње. Но, кинеска преоријентација се рефлектовала и на појачан кинески интерес за извозом робе широке потрошње. То је захтевало прилагођавање југословенских предузећа. И док су нека показивала спремност да се ово питање стави на дневни ред, у Привредној комори је упозоравано да увоз робе широке потрошње (укључујући и луксузну робу) није препоручљив са „становишта стабилизације“.²¹⁹⁰ Поједини СИЗ-ови република и покрајина нису одобравали средства за увоз робе широке потрошње (или су условљавали извозом), на шта Кинези нису пристајали.²¹⁹¹ Разлог за овакво поступање лежао је у жељи да се успостави равнотежа између потрошених и зарађених девиза, што је иначе представљало тешкоћу. Ова тема се разматрала и на наредним састанцима у Савезном секретаријату за спољну трговину, и закључено је да би, имајући у виду да Југославија имала развијену домаћу производњу и да није представљала велико тржиште, ипак требало ограничити учешће робе широке потрошње на 30-40% вредности кинеског извоза у бартеру.²¹⁹² То је упућивало на закључак да ће у 1979. доћи до озбиљнијег одступања од пројектованих бројки (очекивала се размена од 420 милиона, а на крају је износила свега 102 милиона). Један од начина да се проблем реши био је да се НР Кина изузме из везивања са извозом, тим пре што је постојао југословенски интерес за увозом одређених роба који је на овај начин био спречаван.²¹⁹³

Свеукупно посматрано, Кинези су ревидирали своје потребе и у складу са тиме, фокусирали су се на оне области које су сматрали приоритетним. То је произвело озбиљан диспарат у понуди и тражњи. Кинези су почели да нуде нову врсту робе, коју Југословени нису имали жељу да купују, а престали су да траже робе које су до тада чиниле осовину робне размене, пре свега производе машинске индустрије и бродоградње. Две економије одједном нису биле комплементарне или им је барем било потребно време да усагласе своје потребе и пронађу нову комплементарност.

Исто ситуације се пренела и на 1980. Дефинитивно је постало јасно да су наступила стагнантна кретања у југословенско-кинеској привредној сарадњи, узрокована неповољним факторима, нарочито рестрикцијом увоза (на обе стране) као последицом стабилизационих мера.²¹⁹⁴ Многи планирани послови су наставили да пропадају, јер Кинези нису показивали интерес, уз изговоре да „немају нове спецификације крајњих корисника“, „већ су извршили набавке од других произвођача“, „немају потребе за набавкама у овој години“, итд.²¹⁹⁵ Према наводима југословенског ЗПП из Пекинга, кинеске корпорације су 1980. године, више но раније, избегавале пословне сусрете. Био је то недвосмислен знак да се одустаје од многих планова уговорених у време Хуа Гуофенга. Бартер аранжмане, којима су се у почетку опирали,

²¹⁹⁰ ДАМСПС, ф 85, д 10, бр. 436221, Привредна комора Југославије, Записник, 22. 6. 1979, 17.

²¹⁹¹ ДАМСПС, ф 85, д 10, бр. 431476, Привредна комора Југославије, Записник, 25. 5. 1979, 5.

²¹⁹² ДАМСПС, ф 86, д 17, бр. 442411, СССТ, Белешка, 20. 8. 1979, стр. 2.

²¹⁹³ ДАМСПС, ф 85, д 10, бр. 431476, Привредна комора Југославије, Записник, 25. 5. 1979, 7; Везивање извоза и увоза представљало је шири проблем југословенске привреде у овом периоду, који је само додатно смањио конкуритивност југословенских предузећа и стопу извоза. То је производило и низ других последица. За више: „Economic structure of Yugoslavia 1971-1985“, *Yugoslav Survey* Issue 4, 1988, 43-62.

²¹⁹⁴ ДАМСПС, ф 73, д 19, бр. 454014, Информација, Пекинг, 3. 10. 1980, 1.

²¹⁹⁵ Исто.

Југословени су сада видели као начин спашавања и једину могућност повећања размене.²¹⁹⁶ Бартер се појавио као сламка спаса и једини инструмент уравнотежене размене.²¹⁹⁷

Но, ову годину је карактерисао и нешто реалнији приступ и прилагођавање робних листа новонасталим околностима. Док су у 1979. били пасивни посматрачи промене, у 1980. су обе стране уложиле напоре да се нешто поправи. Скок у укупном обиму робне размене је био значајан и износио је чак 56% у односу на претходну годину. Поред тога, Југославија је 1980. поново, бар накратко, повратила примат у спољнотрговинском билансу са Кином.²¹⁹⁸

Што се тиче бродова, који су раније били главни извозни адут Југославије, сада је поручено из Кине да у наредном периоду „вероватно неће бити великих шанси за увоз југословенских бродова.“ Кина је извозила производе машиноградње и електроиндустрије, опрему за хидроелектране.²¹⁹⁹ Наводно су били заинтересовани и за ТВ апарате из Југославије, али су проблем биле цене, које су по кинеским речима биле „више од јапанских”.²²⁰⁰

Као главне узроке свих проблема који су наставили да перзистирају, у Београду су свели на ревидирање привредног плана, са кинеске стране, односно чињеницу да нису били у стању да испоруче неке робе или да повуку неке од предвиђених и договорених роба из Југославије; са југословенске стране, главни проблеми су били неизвршавање договорених увоза неких кинеских роба (угаљ, کالاј, роба широке потрошње), високе цене као препрека, и неизвршавање неких испорука уговорених роба (цеви и неких других производа црне металургије).²²⁰¹

---

²¹⁹⁶ Међутим, ни са бартером није ишло лако, што се види из следећег извештаја: „Наше радне организације истичу, да се с обзиром на наше прописе спољнотрговинског режима и праксу везивања увоза са извозом, неће моћи да закључи и оствари бартер посао, уколико не дође до побољшања третмана оваквих послова. Предлаже се да се бартер пословима са Кином признају права 100% располагања девизама оствареним извозом, док би се увоз у оквиру бартера, ослободио обавеза везивања са извозом, што би олакшало обезбеђење девизног покрића, изван СИЗ-ова. Оваква значајна изузећа (преференцијали) размене са Кином у нашем спољнотрговинском режиму, предлажу се с обзиром да је ово тржиште недовољно познато и што је под притиском развијених земаља, дошло до високе конкурентности, па би само привремене и изузетне мере могле да помогну да се задржи наше присуство на кинеском тржишту.“ – ДАМСПС, ф 73, д 19, бр. 454014, Информација, Пекинг, 3. 10. 1980, 2.

²¹⁹⁷ ДАМСПС, ф 73, д 19, бр. 454014, Информација, Пекинг, 3. 10. 1980, 2.

²¹⁹⁸ Почетком 1980, појавио се проблем угља. После додатних тестирања кинеска страна је поручила да је најбоље што може да понуди угаљ са 12% пепела (док су југословенске коксаре тражиле са 8%). Упорно су понављали да су претходних година били на губитку, јер су „чували“ угаљ за Југословене, уз стално понављање да неке друге развијене државе, попут Јапана, нису тако ригорозне по питању захтева квалитета. Крајем 1980, опет је постало актуелно питање увоза угља. Из југословенске амбасаде у Пекињу је ургирано да се југословенске коксаре што пре укључе у набавку угља, Румуни су у тој години увезли 250 000 тона угља и били су задовољни. Пренели су да се по квалитету не разликује од пољског или чехословачког. Кинески угаљ су увозили и Шпанија, Бразил, Тајланд, а било је све више интересената због нафтне кризе. Због тога је било важно да се Југославија на време наметне као дугорочни купац. Југословенској амбасади није било јасно како је могуће да нема интереса за увоз овог угља посебно имајући у виду да је потребан југословенским коксарама. – ДАМСПС, ф 75, д 12, бр. 461820, Делеша, Пекинг. 15. 11. 1980, 2; ДАМСПС, ф 75, д 12, бр. 442926, СССТ, Белешка, 25. 7. 1980, 3.

²¹⁹⁹ ДАМСПС, ф 75, д 12, бр. 461118, СССТ, Белешка, 21. 11. 1980, 2.

²²⁰⁰ Исто, 3.

²²⁰¹ ДАМСПС, ф 74, д 18, бр. 438776, ДСИП, Извештај о развоју билатералних односа, 27. 6. 1980, 4.

Југословенска реакција на промењене околности

Све наредено показује да су тешкоће у које је запала југословенско-кинеска робна размена биле слојевите и да да су имале различите узроке. Поред свих промена у кинеској економској оријентацији, као важан проблем је потребно издвојити и недовољну конкуренцијску југословенске привреде, у моменту када се Кина отвара ка светском тржишту. Ту ни добри политички односи, који су од 1979. са слабљењем утицаја Хуа Гуофенга, како је приказано у политичком одељку, почели да губе на значају, нису више могли да помогну.²²⁰²

Југославија можда није најспремније дочекала ове промене, али је релативно брзо почела да предлаже решења. Надлежни органи су закључили да постоје области где је могуће пронаћи одговарајуће производе које друга страна тражи, али и да је могуће наћи места на југословенском тржишту за неке кинеске производе. Појавила се идеја да би требало на неки начин обавезати обе земље на закључивање конкретних комерцијално-техничких аранжмана, бар два-три кључна објекта из области где друга страна има технолошко искуство.²²⁰³

Из југословенских извештаја се сазнаје да ни у 1980. нису били превазиђени неки ранији проблеми и бољке у пословању са Кинезима. На састанку југословенских привредника, закључено је да још увек није измењена пракса једностраног, неједанкоправног одређивања неких услова у пословању и плаћању. Кинезима је замерано да упорно намећу праксу својих, неједнаких услова. Ту је као пример издвојено питање акредитива – при југословенском увозу из Кине, акредитиви су увек били потврђени, неопозиви и наплативи „по виђењу“ код Bank of China, док су акредитиви по извозу били „изложени честим и једностраним обуставама исплате уговорене цене, по разним неутврђеним основама.“²²⁰⁴ У Београду су сматрали да овакав третман није фер и да треба тежити уједначавању праксе код отварања акредитива. Југословени су се жалили и на све чешће коришћење једног пословног обрасца који су сматрали неприхватљивим – када би дошло до промене у договору, кинеска страна би све лаконски „објаснила“ и оправдала тврдњом да кинески органи не дозвољавају уговорену праксу. И ту би био крај. Даље, контролу квалитета је спроводила искључиво кинеска страна, а пенали за кашњење и одступање од уговорних обавеза били су предвиђени за Југословене, али не и за Кинезе!²²⁰⁵ Када би примили жалбе, са кинеске стране су показивали разумевање, али их у пракси нису решавали. Због тога је апеловано из амбасаде у Пекингу да се потпише један нови билатерални споразум у коме би се кинеска страна „натерала“ да прихвати одређене измене у регулативама и механизмима свог спољнотрговинског пословања. Све наведене притужбе сведоче да је неравнотежа у пословним стандардима и неједнаки услови под којим се сарадња одвијала, постајала део свакодневне праксе, чиме се још више нарушавао баланс. Да је сурова реалност заузела место очекивањима, показује и један од разговора у Секцији за унапређење односа са Кином, када је за кинеске представнике речено да „они нису наивни трговци, већ напротив врло спретни и добро информисани, јер располажу са много више информација него наша страна. Они много више знају о нама, него што ми знамо о њима и то врло вешто користе.“²²⁰⁶

²²⁰² Занимљиво је да је Хуа чак и у фебруару 1980. уверавао југословенско руководство да се и код реструктурирања привреде и даље примењују југословенска искуства. – ДАМСПС, ф 73, д 9, бр.412072, Пекинг, Забелешка, 21. 2. 1980, 5.

²²⁰³ ДАМСПС, ф 74, д 18, бр. 438972, ДСИП, Информација, 7. 7. 1980, 7.

²²⁰⁴ ДАМСПС, ф 75, д 12, бр. 47971, Депеша, Пекинг, 5. 2. 1979, 1.

²²⁰⁵ Исто, 2.

²²⁰⁶ ДАМСПС, ф 85, д 10, бр. 436221, Привредна комора Југославије, Записник, 22. 6. 1979, 19.

Како Југославија није била задовољна достигнутим нивоом економске сарадње у периоду 1979-1980, покушај да се ствари поправе учињен је током посете југословенског премијера Ђурановића, у новембру 1980.²²⁰⁷ Југословени су изражавали незадовољство постигнутим у сфери економије, посебно у поређењу са брзим и успешним развојем политичких односа. Сада су се са горчином и сетом спомињале некадашње Титове и Хуине наде, да ће у 1980. обим размене износити између 400 и 500 милиона. За ове процене је сада речено да су биле нереалне и одраз „недовољног међусобног познавања“. Није било од малог значаја што су у међувремену измењени привредни приоритети, посебно у кинеској економији, што је довело до знатно ниже реализације договорене размене.²²⁰⁸ Међутим, да се две стране нису ослободиле неких наслеђених заблуда сведочи и нови предлог, до ког су дошли током Ђурановићевог боравка у Кини, да би у периоду од 1980-85. обим робне размене могао да достигне од две до две и по милијарде долара, што је била корекција у односу на ранији Титов у Хуин план од 5 милијарди до 1985, али и даље преамбициозно постављен план.²²⁰⁹

На крају 1980, Југословени су поново тражили закључивање Споразума о дугорочној економској сарадњи (или бар Оквирног трговинског споразума за наредних неколико година), како би се избегли проблеми у размени, до којих је дошло услед „погоршања структуре и губљења дугорочне оријентације за низ значајних позиција југословенског извоза (трактори, бродови, бродски мотори, пољопривредна механизација).“²²¹⁰ Да се ово не би дешавало убудуће, југословенска страна је предложила да се начини посебан петогодишњи споразум о структури, асортиману и количини роба које би биле предмет размене у овом периоду. Кинези су објаснили да се програм прилагођавања привреде одвија на бази годишњих планова, те да нису у могућности да закључују овакве споразуме какве предлаже југословенска страна, али су прихватили предлог да индикативне листе буду обавезне и чвршће. У овом периоду, међусобна размена је чинила свега око 1% укупне трговинске размене и једне и друге земље, што је значило да постоји озбиљан простор за њено увећање, бар на 2-3%, што би оквирно, у наредним годинама, годишњу размену довело на 300 милиона долара.²²¹¹

Југословени су покушали да адресирају и проблем цена, на шта су само добили језгровит одговор да се тренутно у Кини спроводи реформа која предузећима даје већа права у одлучивању, и да се она руководе економским законима и у складу са тим бирају оне понуде које имају нижу цену, односно, да они (централне власти) ту не могу ништа. Једноставно, југословенски производи нису били довољно ценовно конкурентни.²²¹² И поред оваквог

---

²²⁰⁷ Мало пре Ђурановићеве посете, Секција за НР Кину је главне проблеме груписала на следећи начин: југословенске слабости су биле високе, неконкурентне цене (неке западне државе, у борби за кинеско тржиште, нуде робе по ценама знатно испод просечних светских и Југославија то није могла да прати). Такође, због високих цена југословенска предузећа су често остављала утисак неозбиљности, јер су у процесу цењкања снижавали цене и до 20-30%. Посебан проблем, који је постојао од почетка, биле су велике удаљености кинеског тржишта, капацитети кинеских лука, слаба механизованост утовара и истовара – све то је успоравало масован извоз. Појавио се и проблем транспорта и то високих цена возарина југословенских бродара, па су чак и југословенски увозници тражили да њихову робу превозе кинески бродови. Из наведеног се види, да су били свесни и сопствених мана, а не само кинеских. – ДАМСПС, ф 74, д 18, бр. 438776, ДСИП, Извештај о развоју билатералних односа, 27. 6. 1980, 5; ДАМСПС, ф 75, д 12, бр. 461118, СССТ, Белешка, 21. 11. 1980, 4.

²²⁰⁸ ДАМСПС, ф 74, д 20, бр. 462401, ССИП, Извештај, 17. 11. 1980, 7.

²²⁰⁹ ДАМСПС, ф 74, д 20, бр. 460510, Депеша, Пекинг, 9. 11. 1980, 3.

²²¹⁰ ДАМСПС, ф 74, д 18, бр. 445298, ССИП, Платформа за посету председника СИВ-а В. Ђурановића НР Кини, 15. 7. 1980, 10.

²²¹¹ ДАМСПС, ф 74, д 20, бр. 462401, ССИП, Извештај, 17. 11. 1980, 9.

²²¹² Исто, 10.

објашњења, југословенски премијер је сматрао да две владе треба да дају охрабрења својим предузећима за већу робну размену и већи обим индустријско-техничке сарадње.

Политика је на крају 1980. језгровито, али тачно сумирала проблеме у које је запала југословенско-кинеска економска сарадња: „Разлози застоја су у великој мери објективни: Кина се налази у процесу престојевања националне привреде и у многим случајевима је ограничила раније пренапрегнуте планове док се темељно не испитају привредни потенцијали, а Југославија је због стабилизације ограничила увоз роба које Кинези желе да извозе.“²²¹³ Била је ово есенција проблема.

Закључак

За разлику од почетка деценије, када се под економском сарадњом подразумевала само робна размена, на крају посматраног периода, сарадња је била знатно разгранатија – поред робне размене, ту је сада била индустријска сарадња, сарадња у области пољопривреде и прехранбене индустрије и научно-техничка сарадња.²²¹⁴ То је чинило несумњив напредак. Током посматране деценије, Кина и Југославија су, и поред свих тешкоћа, од којих је већина пробројана овде, успеле да покрену економску размену и да је доведу до нивоа, који на крају деценије није био задовољавајући за обе стране, али јесте представљао значајан напредак у односу на почетне позиције. Главни разлози за неостваривање пуних потенцијала могу се поделити у две групе: политичке и економске. И док је политика имала свог утицаја током целе деценије, све веће окретање тржишној економској логици са краја деценије, подједнако није погодно југословенско-кинеској економској сарадњи, иако су очекивања ишла у другом правцу. Краткотрајни период Хуине фасцинације југословенским моделом, могао је да буде тас који односи превагу и од југословенско-кинеске економске сарадње чини једну успешну економску причу. С обзиром на краткотрајност његових идејних замаха у самој Кини, идеје попут ових брзо су пале у запећак. Док се не обави слично истраживање у Кини, није могуће јасно оценити њихов прави значај и колико су ове идеје имале реалне основе, а колико су представљале пропагандне концепте, пре свега за домаћу употребу. Како било, Кина и Југославија су прошле једну турбулентну деценију, да би у девету деценију XX века ушле са различитим визијама. Управо ће истраживање периода после 1980. дати пуну оцену две политике из посматране деценије, али то је већ неко друго истраживање.

---

²²¹³ „Ђурановић данас у Пекингу“, *Политика*, 6. 11. 1980, 5.

²²¹⁴ ДАМСПС, ф 74, д 18, бр. 438776, ДСИП, Извештај о развоју билатералних односа, 27. 6. 1980, 1-2.

4. 3. Сарадња у области културе (1977-1980)

Промена у односу према сарадњи у области културе са Југославијом, наступила је после посете председника Тита Кини 1977. године и делимичног сређивања унутрашњих прилика, односно промене у начину вођења културне политике и односа према уметничком стваралаштву у Кини. Однос уметника и друштва у Кини увек је био специфичан. Изгледало је да је после Маове смрти дошао тренутак да се начини заокрет од периода у коме су ствараоци били отуђени од свог креативног рада и у активној идеолошкој служби партије. Вулгаризација уметности кроз политичко арбитражање и наметање строгих, пре свега тематских, али и артистичких ограничења, довело је културно стваралаштво у ступицу. Главни период релаксације сматра се да је трајао од 1977. до 1981, са највећим слободама које су уметницима, посебно књижевницима, биле дозвољене у периоду од две године, 1979. и 1980. Ово је био период тзв. Другог цветања стотину цветова.²²¹⁵ Слоган је почео да се појављује одмах после 1976. и чак је унесен у Устав 1978.²²¹⁶ Партија је у кратком периоду несумњиво покушавала да охрабри „дух демократије“.²²¹⁷ Чак је у нови кинески Устав из 1978. укључен члан коме је грађанима гарантовано право да се ангажују у научним истраживањима, у књижевном и уметничком стваралаштву и другим културним активностима.²²¹⁸

Све ово омогућило је да се у ССИП-у 1979. константује да су остварени много повољнији услови за унапређење просветно-културне сарадње, „која у 1978. знатно добија на интензитету, при чему је кинеска страна веома активна у иницирању акција.“²²¹⁹ Била је то дугочекана промена. Нова политичка клима отворила је многа раније затворена врата за сарадњу у области културе, посебно у области филма и књижевности. Позитивни трендови из 1977-1978. довели су до првог чвршћег формализовања сарадње уговарањем Програма просветно-културне сарадње између СФРЈ и НР Кине (1979/1980).²²²⁰ Кинези су нагласили да је ово био најобимнији програм културне сарадње који су закључили са неком земљом.²²²¹ У оквиру Програма, биле су прецизиране даље активности за које су обе државе биле заинтересоване на подручју науке, просвете и културе. За Југословене је било важно да су позиви упућени и да су коначно отворена врата сарадње, иако је било јасно да је програмске жеље можда превише оптимистично

²²¹⁵ Duke, Michael S., *Blooming and Contending: Chinese Literature in the Post-Mao Era*, Indiana University Press, 1985, 3.

²²¹⁶ Kane, Anthony J., *Literary Politics in Post-Mao China*, Asian Survey, Vol. XXI, No. 7, July 1981, 781.

²²¹⁷ Kane, *Literary Politics...*, 782.

²²¹⁸ То је био члан 52, који је заправио био поновљени члан 95. из Устава 1954, док је представљао значајну промену у односу на устав из 1975. где је једноставно писало да „пролетаријат треба да спроводи свеобухватну диктатуру над буржоазијом у области надградње, укључујући сферу културе. Међутим, у другом члану било је садржано ограничење, да култура мора да служи радницима, сељацима, војницима и социјализму. – Duke, *Blooming and Contending...*, 5.

²²¹⁹ ДАМСПС, ф 85, д 7, бр. 438009, ССИП, Информација, 19. 6. 1978, 3.

²²²⁰ Програм је сачињен на бази Споразума о културној сарадњи који је потписан између две владе још 7. јуна 1957. године.

²²²¹ ДАМСПС, ф 85, д 7, бр. 468739, ССИП, Телеграм, 21. 12. 1978, 1.

постављене.²²²² Већина договорених размена је остварена, а то се првенствено односило на филмске делегације, делегације примењених уметности, размене културних делегација на министарском нивоу, размену уметничких тупа, ликовних изложби, ТВ делегација и ТВ стручњака, размену новинских делегација, музичких емисија, универзитетских делегација, студената, професора, спортских екипа, итд. У овом периоду, појавио се и већи број југословенских путописа о Кини, јер је све већи број Југословена добијао прилику да посети ову земљу.

У октобру 1979, Југославију је посетио и кинески министар културе Хуа Цен. У директним разговорима Кинези су кроз питања која су постављали показивали која теме су им биле од посебног интереса. Било им је стало да се упознају са културном политиком у систему социјалистичког самоуправљања, како би се нека решења можда имплементирала у кинеске услове. Занимао их је модел финансирања културне продукције, али и неке осетљивије теме, попут односа СКЈ и стваралачких слобода, какве су могућности за супремацију културе у друштву, каква је улога марксистичке критике у развоју културе, проблематика друштено-економског изједначавања радника из производње и културних радника (односно личног дохотка радника из производње и радника из сфере културе), какви су проблеми самоуправног организовања у култури, итд.²²²³ На овај начин је југословенска културна политика добијала својеврсно признање. То је било могуће услед квалитативне, идеолошке промене према југословенском систему, о чему је било речи у одељку о политици.

4.3.1. Сарадња у области филмске уметности

Од 1977. године коначно је било дозвољено јавно приказивање југословенских филмова. Промењене околности отвориле су врата за ширу институционалну сарадњу преко надлежних филмских тела, почев од сарадње две националне кинотеке, размене већег броја играних и документарних филмова; поред тога, биће одржане Недеља кинеског филма у Југославији (1978) и Недеља југословенског филма у Кини (1979), а кинески филмски радници гостоваће на Фестивалу у Пули.²²²⁴ Све то означило је квалитативну промену и уоставило је нову динамику у сарадњи у између две филмске индустрије.

„Валтер брани Сарајево“

Почетком 1970-их, стање у југословенској кинематографији је било ванредно. „Црни талас“ се управо завршавао и примат је преузимао „црвени талас“, како неки аутори називају

---

²²²² Што се тиче финансијског сегмента, договорено је да трошкове боравка увек сноси земља домаћин, док су трошкови око превоза падали на терет стране која је слала делегације или групе. Код стипендија је прецизирано да страна која прима сноси трошкове студија или специјализације, месечне стипендије за покриће трошкова живота, једнократни износ за набавку уџбеника, трошкове здравствене заштите, трошкове путовања унутар земље у складу са програмом студија, док је страна која шаље носила трошкове међународног превоза. Код гостовања изложби, договорено је да страна која шаље изложбу сноси трошкове међународног превоза експоната и њиховог осигурања, што је приликом гостовања археолошке изложбе 1974. био проблем. – ДАМСПС, ф 88, д 14, бр. 468339, ССИП, Програм, 28. 12. 1978, 14.

²²²³ ДАМСПС, ф 83, д 8, бр. 456344, ССИП, Пекинг, Информација, б. 11. 1979, 2-3.

²²²⁴ ДАМСПС, ф 88, д 14, бр. 468339, ССИП, Програм, 28. 12. 1978, 9.

појачану продукцију филмова који су се уклапали у јасно постављене идеолошке и политичке оквири (репрезенти овог таласа су нпр. Валтер брани Сарајево, Сутјеска, Ужичка република). Иако ти оквири нису били оштро постављени као у Кини, после 1971. контрола СКЈ над филмском уметношћу недвосмислено се појачала, а специфични идеолошки захтеви партије још више су дошли до изражаја и постали важан параметар за креирање филмова.²²²⁵

Главни топоси југословенског филма били су народноослободилачка борба и братство и јединство југословенских народа и народности. Иако су развојни путеви били другачији, југословенска и кинеска кинематографија су се у основи бавиле истим темама – доминирао је ратни филм и теме из револуционарне борбе, па није случајно што је толику популарност доживео управо филм који је одговарао захтевима и укусу кинеске публике.

„Валтер брани Сарајево“ припада жанру историјског спектакла, који неки аутори због својих карактеристика називају и „дрвеним вестерном“.²²²⁶ Филм је настао поводом 30. годишњице оружаног устанка против фашистичког окупатора, а режирао га је Хајрудин Крвавац, чији је опус посебно био популаран у Кини (Мост, 1969; Партизанска ескадрила, 1979). Филм је био инспирисан истинитим догађајима, односно историјском личношћу Владимира Перића званог Валтер, вође сарајевског покрета отпора у време Другог светског рата.²²²⁷ Иако критика није била најнаклоњенија филму, публика је волела „Валтера“, управо због „прејакe жанровске одређености и ефектне, кинематографски засићене, сликовне појаве“.²²²⁸ Неки други су примећивали суперхеројска обележја приписана главном лику, поредећи га са Џејмсом Бондом – „Тако су многе његове (Валтерове, прим. аут.) карактеристике наглашене, у последњој сцени филма, он не само да вози кола и камион, већ преузима и воз, затим пуца вешто из неколико врста оружја, течно говори немачки, и учествује у вицкастим дијалозима у најопаснијим ситуацијама.“²²²⁹ Други југословенски филм који ће добити култни статус и запечатити популарност Бате Живојиновића у Кини био је филм „Мост“. Епонимни јунак овог филма био је стратешки важан мост који управо због тога требало да буде срушен, и да се натај начин одсечене одступница немачким снагама. „То је прави, правцати филм-стрип за дјецу и одрасле, попутно нешкољдив и прихватљив, у педагошком и моралном смислу“ – писала је тадашња критика.²²³⁰

Крвавчев опус се често узимао као пример американизације југословенског филма, највише због холивудске акционе форме коју је подражавао.²²³¹ Свеукупно, може се закључити

²²²⁵ Вучетић, *Монопол...*, 351-352.

²²²⁶ Daković, Nevena, „Partizanski film/Crveni vestern“, у: Miško Šuvaković (ured.) *Istorija umetnosti u Srbiji XX vek II tom*, Beograd 2012, 331-339.

²²²⁷ Владимир Перић – Валтер (1919-1945), рођен је у Пријепољу, а школовање је наставио у Београду и Сарајеву, где се запослио у Хипотекарној банци. Од 1940. био је члан Месног комитета КПЈ за Сарајево, а после избијања рата постао је један од организатора НОБ у Сарајеву (1943). Даље се у енциклопедији народних хероја наводи: „Као искусан борац и добар познавалац прилика у овом граду, учинио је пуно да оживи илегални покрет. Пружао је значају помоћ партизанским јединицама које су деловале у околини Сарајева. Организовао је широку мрежу партизанске обавештајне службе. У неколико наврата је специјална полиција покушавала да открије и уништи илегалне пунктове и сарајевску организацију у целини. То јој, сем ретких случајева, није пошло за руком. Валтер је још за живота постао легенда, као један од најискуснијих и најхрабријих обавештајца народноослободилачког рата. Храбар, веома интеллигентан, проницљив и способан борац, сваки пут је надмудривао непријатеља.“ Погинуо је у завршним борбама за ослобођење града, 6. априла 1945. Одлуком председника ФНРЈ Јосипа Броза Тита, 1953. године је проглашен за народног хероја. – Из *Народни хероји Југославије*, Београд 1975, 71.

²²²⁸ Павле Леви, *Распад Југославије на филму*, Београд 2014, 103.

²²²⁹ Šešić, R., „Valter brani Sarajevo. Walter Defends Sarajevo“, in: D. Iordanova, *The Cinema of the Balkans*, New York, 2006, 107-115, 112.

²²³⁰ Vučetić, R., *Koka-kola socijalizam*, Beograd 2019, 142-143.

²²³¹ Исто.

да су оба филма, а „Валтер“ посебно, својом наративном структуром, визуелним композицијама и употребом боје, доста дуговали холивудском вестерну, акционим филмовима и стриповској иконографији.²²³² Изгледа да су га управо ти филмски новитети, у које је била укомпонована добро позната идеолошки “проверена” прича, учинили посебно привлачним кинеској публици, што ће бити размотрено нешто ниже.

Прво приказивање у Кини (1977)

Из Кине је крајем 1976. стигао захтев да се пошаље копија филма „Валтер брани Сарајево“. Прво познато интерно приказивање, само за највише партијске руководиоце, како је то било уобичајено, и који су уједно били задужени за давање сагласности за откуп и евентуално даље приказивање, било је организовано у Пекингу у јануару 1977. године. Међу високим функционерима и првим гледаоцима, налазили су се челни људи у Министарству спољних послова, Ђи Пенгфеј и Ју Џан, у чијим просторијама је пројекција и била организована. Забележено је да им се филм изузетно допао, „више него ‘Сутјеска’ и ‘Неретва’, пошто Кинези не воле да гледају филмове у којима борци које симпатишу много гину“.²²³³ Занимало их је да ли је филм заснован на историјским чињеницама и да ли лик Валтера у ствари представља друга Тита. Због овако доброг пријема, из амбасаде је затражено да се пошаље боља копија (у боји), како би филм могао да се прикаже ширем аудиторијуму, односно за почетак запосленима у другим институцијама. Негде у исто време, приказан је и филм „Девојачки мост“, који је, за разлику од „Валтера“, наишао на уздржан пријем. Наглашавали су да им се „Валтер“ много више допада, уз оцену да се ради о филму „акције и масовности“.²²³⁴ У јулу су Југословени обавештени да је донета одлука од стране кинеске корпорације за увоз и дистрибуцију филмова да се откупе за даље приказивање два филма, односно „Валтер брани Сарајево“ и „Мост“. Заправо, „Мост“ је стигао у Кину пре неколико година, али „нису смели да га приказују“, како је објашњено. Сада је затражена нова дозвола за јавно приказивање и тако су ова два филма (после ће им се придружити и „Ужичка република“) били међу првим страним филмовима који су пуштени у дистрибуцију широм Кине током 1977.²²³⁵

Југославија је била прва социјалистичка земља ван клуба четири земље са специјалним везама (С. Кореја, Вијетнам, Румунија и Албанија), чији филмови су били приказани у Кини после Културне револуције. Политичке намере које су стајале иза одабира филма биле су очигледне, и објављене су делимично у партијском гласилу *Женмин жибао*, почетком септембра 1977, под називом “Ода партизанској борби – поглед на југословенске филмове ‘Валтер брани Сарајево’ и ‘Мост’“:

„Југославија је током Другог светског рата била једна од главних снага у европским антифашистичким ратовима. Успон маршала Тита и југословенских комунистичких вођа довео је до распламсавања партизанског рата широм земље. Као резултат огромне жртве од 1,7 милиона (једна деветина популације), немачки окупатори су на крају поражени, а отаџбина је ослобођена. И Југославија и Кина су се саме избориле за данашња достигнућа, потпомогнуте оружјем у герилским борбама. Зато су ‘Валтер брани Сарајево’ и ‘Мост’ толико сензационални у

²²³² Леви, Павле, *Распад Југославије на филму*, Београд 2014, 102.

²²³³ ДАМСПС, ф 81, д 9, бр. 44640, Деша, Пекинг, 27. 1. 1977.

²²³⁴ ДАМСПС, ф 81, д 10, бр. 41555, Деша, Пекинг, 18. 3. 1977.

²²³⁵ ДАМСПС, ф 85, д 9, бр. 462032, ССИП, Југославија филм, Извештај, 18. 11. 1978, 2.

Кини. Данас, ова два филма нам омогућавају да боље разумемо борбу југословенске нације у прошлости, и колико цене тешко стечено ослобођење и суверенитет.²²³⁶

Како би се кинеска јавност што боље упознала са Југославијом, приказивање је започето у августу, непосредно пре доласка председника Тита, што ће бити врло важан фактор који ће утицати на будућу популарност филма.²²³⁷ Управо се за овај политички тренутак везује почетак изградње култног статуса који ће „Валтер“ добити у Кини.

Популарност

Када се Кина коначно отворила ка иностраним филмским индустријама, већ у првој години после Маове смрти јавно је приказано 20-ак страних филмова, а међу њима се нашао и југословенски филм.²²³⁸ Кинеска публика је била гладна страних, али и нових домаћих филмова,²²³⁹ а на ту глад и жеђ за нечим новим добро се надовезало емитовање „Валтера“. Прве информације о великој популарности „Валтера“ донела је *Борба* у септембру 1978. Пишући о пажњи коју је добио југословенски филм у Кини, посебан акценат су стављали на популарност Бате Живојиновића: „Сви они (југословенски филмови, прим. аут.) су пожњели заиста велики успех пред кинеском публиком, док је Бата Живојиновић захваљујући својим улогама у њима данас сигурно на врху глумачке популарности у Кини, о чему, између осталог, може да посведочи и податак да је само у Шангају ‘Валтера’ видело неколико милиона гледалаца!“²²⁴⁰ Већ крајем наредне године, стигао је податак од кинеских дистрибутера да је „Валтер“ постао један од најгледанијих филмова у историји Кине, са 200 милиона гледалаца за само две и по године, и да је направљено преко 200 копија филма који се давао у биоскопима широм земље. Поред тога био је приказан (до тада) шест пута и на кинеској ТВ, што је још повећавало укупан број гледалаца.²²⁴¹

Бата Живојиновић је у жељу ове популарности посетио Кину, у јесен 1979, као вођа делегације и гост на „Недељи југословенског филма“ у Пекингу,²²⁴² манифестацији у

²²³⁶ Ren, Canying, *China's perception of Yugoslavia in 1977, The Official Perception Shaped by the New Generation of the Chinese Leadership*, (Master thesis, unpublished), Belgrade 2019, 47.

²²³⁷ „Репортаже и филмови из Југославије на пекиншкој телевизији“, *Политика*, 1. 9. 1977, 2.

²²³⁸ Поред југословенског, у овом периоду и наредних година, велику популарност је имао јапански филм, док су иза њих следиле амерички, француски, италијански, корејски, чехословачки, мађарски, мексички. – АЈ фонд 465, Попис 8, Културне манифестације у Азији, ред. бр. 169, Извештај о боравку филмске делегације СФРЈ у Кини, 8. 10. 1980.

²²³⁹ Податак да је број биоскопских посета у 1979. г. износио 29 милијарди, што је, узимајући у обзир да је Кина тада имала око милијарду становника, значило да је просечан Кинез 29 пута отишао у биоскоп у 1979. години, сам по себи је сликовит и говори о изузетно великом интересовању које је у Кини завладало за филмовима крајем 1970-их. – Ainhoa Marzol Aranburu, *The Film Industry in China: Past and Present*, Volume 2, Number 1, 1-28, January-June 2017, 3.

²²⁴⁰ „Нови успон кинеског филма“, *Борба*, 24. 9. 1978, 12; Потврду је добио и Александар Новачић у разговору са Мен Поуом, директором Шангајског филмског студија, који је рекао да се у Шангају 1978. приказало 10-ак страних филмова, али да ниједан није достигао популарност „Валтера“ којег је видело око три милиона људи. – Архив Кинотеке, Кина, филм, пресликлипинг, „Без пољупца на платну“, *Борба*, 4. 12. 1978.

²²⁴¹ АЈ фонд 465, Попис 8, Културне манифестације у Азији, ред. бр. 169, Извештај о боравку филмске делегације СФРЈ у Кини, 8. 10. 1980, 2.

²²⁴² Захваљујући популарности „Валтера“, у новембру 1979. је организована „Недеља југословенског филма“ у Пекингу, где је кинеска публика добила прилику да се упозна и са неким другим филмским остварењима из Југославије. На фестивалу југословенског филма су, између осталог, приказани „Сутјеска“, „Партизанска ескадрила“, „Двобој за јужну пругу“, „Окупација у 26 слика“, и др. Филмови су добили велики публицитет, али није тешко били

организацији кинеског Министарства за културу, и тада је и њему самом постало очито да је постао велика звезда у Кини.²²⁴³ О тој посети Живојиновић је рекао, и сам изненађен успехом филма и својом популарношћу: „Када сам први пут полазио у Кину, највише ме је збунило када су ми рекли: ‘Понеси једно триста-четристо фотографија, пошто је филм гледало око петсто милиона Кинеза’. Валтер је осам пута приказан на централној кинеској телевизији. Једну емисију је гледало у просеку триста милиона гледалаца, то значи да је само на ТВ укупно две милијарде и четири стотине гледалаца видело овај филм. У међувремену, Валтер се приказивао и у биоскопима и по њиховим комунама, а то је још петсто милиона гледалаца. Да се човеку заврти у глави.“²²⁴⁴ У извештају написаном после посете делегације коју је предводио, Живојиновић је оставио још један сликовит опис – „На крају, мора се подвући да је општи утисак о боравку наше филмске делегације изванредан. Свуда смо дочекивани одушевљено, са овацијама и доказима апсолутног уважавања. Бивало је сцена које је готово немогуће описати! У Шангају, пред биоскопом ‘Небеска врата’, окупило се више од 10 000 људи да види и поздрави чланове делегације и том приликом је дошло до неописиве гужве коју су, силом, морали да рашчисте органи јавног реда. Слично је било и у другим градовима, свуда је контакт са обичним кинеским људима, гледаоцима наших филмова, био присан и срдачан.“²²⁴⁵ Била је то заиста незапамћена популарност једног југословенског филма у иностранству. *Борба* је извештавала о великом публицитету који је добио долазак Бате Живојиновића и да су се интервјуи са југословенским глумцем налазили на насловним странама кинеских новина, у којима се са хвалоспевом писало о југословенском филму.²²⁴⁶ Свега неколико година раније, то би било незамисливо. Сада се само чинило невероватним.

Треба рећи да је по статистици Југославија филма, популарност „Валтера“ била велика и у другим земљама. Права за приказивање била су продата у око 60 држава.²²⁴⁷ Ипак, у Кини је његова популарност постала легендарна, а бројна деца су понела имена главних јунака, песме из филма постале су општепрепознатљиве, а у неким градовима су улице понеле имена глумаца.²²⁴⁸ Тих касних 1970-их, када је „Валтер“ по свим параметрима био најпопуларнији страни филм у Кини „деца су се по улицама кинеских градова и села играла Валтера и Немаца.“²²⁴⁹

Зашто?

Валтеров успех био је продукт сложених околности и међузависности неколико важних фактора. Када је реч о уметничком аспекту, свакако да успех Валтера добрим делом лежи у

закључити да су је, пре свега, дуговали популарности „Валтера“ и самог Бате Живојиновића, чије улоге су кинеској јавности скренуле пажњу на југословенски филм. Постојала је жеља за сарадњом у области филма, па се појавила идеја о снимању једног заједничког филмског пројекта, о коме је тек требало постићи детаљније договоре. – АЈ фонд 465, Попис 8, ред. бр. 169, Културне манифестације у Азији, Извештај о боравку филмске делегације СФРЈ у Кини, 8. 10. 1980, 1-3.

²²⁴³ Југословенска делегација је била у саставу Велимир Бата Живојиновић (шеф делегације), Хајрудин Крвавац, режисер, и Бранко Милошевић, режисер. Делегација је боравила у Пекингу од 25. 11-11. 12. 1979. године. – АЈ фонд 465, Попис 8, Културне манифестације у Азији, ред. бр. 169, Извештај о боравку филмске делегације СФРЈ у Кини, 8. 10. 1980, 1.

²²⁴⁴ Вујадиновић, Радослав Лале, *Велимир Бата Живојиновић – Валтер пре Валтера*, Службени гласник 2017, 265.

²²⁴⁵ АЈ фонд 465, Попис 8, ред. бр. 169, Културне манифестације у Азији, Извештај о боравку филмске делегације СФРЈ у Кини, 8. 10. 1980, 4.

²²⁴⁶ „Југословенски филм у Кини“, *Борба*, 3. 12. 1979, 9.

²²⁴⁷ Šešić, *Valter brani Sarajevo...*, 115.

²²⁴⁸ Исто.

²²⁴⁹ Косановић, Дејан, „Кинеска кинематографија јуче, данас, сутра“, Филмограф, број 10, 1978, 79.

редитељској вештини самог Крвавца који је успео да створи убедљив филм по узору на америчке вестерне, док је са друге стране остао веран социјалистичким вредностима.²²⁵⁰ Кинези су могли на неколико нивоа да се поистовете са наративом, судбином главног јунака и идеолошком поруком који је филм слао. Један од владајућих принципа у уметности у време Културне револуције заснивао се на „три преимућства“ (santuchu). Међу свим карактерима преимућство се даје позитивним карактерима, међу позитивним преимућство се даје херојским карактерима, и међу херојским карактерима, главном херојском лику.²²⁵¹ Чинило се да се „Валтер“ уклапао у ову идеолошку матрицу на коју се кинески гледалац одавно навикао. Поклапање је било и хронотопско, уколико простор схватимо као заједнички идеолошки терен, док се борба одвијала у готово истоветном хронолошком оквиру. Блискост искустава чинила је важну компоненту у појачаној идентификацији кинеског гледаоца са наративним концептом који је филм нудио. Кинеска штампа извештавала је да су кинеске масе преко филмова сазнале више о НОБ-у, и да их је то још бише приближило Југославији. „Посебно импресионирани што (су) фабуле базирани на истинитим догађајима. Гледаоци, упоређујући НОБ са кинеском револуцијом, налазе велике сличности“, преносила је југословенска амбасада из Пекинга.²²⁵²

Јасна поларизација на црно-бели свет, добре и лоше ликове, или-или ситуације, и најважније, победа комунистичких бораца на крају, биле су поруке блиске кинеској перцепцији света на коју се Валтер само надовезао. У естетском погледу филм је нудио нове форме и стилска решења, био је то у правом смислу западни филм, који је својом модерношћу донео освежење „извештаченом“ формом засићеној кинеској публици. У визуелном смислу, филм је Кинезима донео „искуство без преседана“.²²⁵³

Југословенски филм је имао још неке кључне разлике у односу на кинески, које су могле да утичу на његову популарност. Донео је доста новог и у самој карактеризацији ликова. Протагонисти су били представљени на другачији начин но у кинеском филму, имали су своју личност, били су одлучни и изгледало је да се воде унутрашњим моралним принципима више но пуком идеологијом.²²⁵⁴ Рат и разарајуће околности представљени су реалистичније – док је у кинеском филму рат био „славна прилика“ у којој се појединац жртвује за револуцију и на тај начин остаје упамћен, у југословенском партизанском филму стицао се утисак да су се борци борили и за себе, а не само за револуцију.²²⁵⁵

Остављајући по страни и артистичке и забављачке потенцијале једног културног производа попут филма, популарност „Валтера“ у Кини, поред свега побројаног највише је дуговала, као што је већ речено, синхронизацији са промењеним политичким тренутком у коме је донета одлука за његово јавно и широко емитовање. Посета председника Тита, отварање Кине према западним културним утицајима и чињеница да се радило о филму који је међу првима приказан у Кини после завршетка Културне револуције (1976), учинило је „Валтера“ магнетски привлачним за кинеску публику, али је и дало прилику једном југословенском филму да постане један од најгледанијих страних филмова у историји кинеске кинематографије до дана данашњег.

²²⁵⁰ Šešić, *Valter brani Sarajevo...*, 112.

²²⁵¹ Roberts, Rosemary, Li Li, *The Making and Remaking of China's "Red Classics" Politics, Aesthetics, and Mass Culture*, Hong Kong University Press 2017, XIII.

²²⁵² ДАМСПС, ф 81, д 10, бр. 452611, Пекинг, Деша, 29. 9. 1977.

²²⁵³ Ren, *China's perception of Yugoslavia...*, 44.

²²⁵⁴ Исто.

²²⁵⁵ Исто, 46.

Кинески филм у Југославији после 1977.

После промена и добијања зеленог светла, међународна активност кинеске филмске индустрије је била све живља. У ово време, Југославију су почеле да посећују кинеске филмске делегације. У лето 1978, стигла је делегација „Кина филма“ из Пекинга (од 20. јула-10. августа) и то је била прва посета те врсте после скоро 20 година. „Кина филм“ је било државно предузеће које се бавило извозом кинеских филмова и увозом и дистрибуцијом страних филмова у Кини. Испред „Кина филма“ у Југославију је дошао помоћник директора Ли Син, и он је тада југословенским домаћинима детаљно објаснио стање у кинеској кинематографији, односно да је у периоду од 1966-1976. продукција практично била стала и да је највећи број домаћих, и уједно сви страни филмови, био забрањен за приказивање, а филмски радници послати на преквалификацију.²²⁵⁶ Тек је у последње две године (1977-78), почело озбиљније да се ради на обнављању кинеске кинематографије, чиме се објашњавао и новонастали интерес за југословенски филм.²²⁵⁷ Интересовало их је да обиђу неки југословенски филмски студио, да се упознају са организационим детаљима и структуром југословенске кинематографије. Занимао их је и систем школовања филмских кадрова, филмска штампа, итд. Нису били овлашћени да склапају договоре о откупу филмова, али су могли да врше одговарајућу селекцију филмова који би онда били послати у Пекинг на даље одлучивање. За три недеље боравка у Београду, Љубљани и Сарајеву (посетили су и фестивал у Пули), одгледали су око 50 филмова, и одабрали су 12, чије копије су однели у Пекинг.²²⁵⁸ Тада је уговорено организовање једног фестивала на коме би били приказани савремени кинески филмови.

Почетком октобра 1978. у Београду је одржана кинеска филмска смотра под називом „Дани кинеског филма у Југославији“ (која је после гостовала у Загребу, Љубљани, Скопљу, Новом Саду и др., укупно у петнаест градова, све до половине новембра). На фестивалу је приказано шест кинеских филмова, од којих је неке публика већ могла да види ранијих година на ФЕЕСТ-у (Извидница на Јангцеу, Лин Цесу, Менг Лунг Ша, Радио сигнали, Црвени женски одред и Герила железничара), од којих је најзначајнији био „Извидница на Јангцеу“²²⁵⁹, чувени филм о кампањи освајања Нанђинга и Шангаја на лето 1949. Филм је снимљен још 1954, и његово ново промовисање недвосмислено је указивало на враћање неким ранијим традицијама из времена пре Културне револуције. Сви филмови су се бавили темама револуције и револуционарног врења, осим филма Ли Цесу који се бавио Опијумским ратовима.²²⁶⁰ Примећене су промене у кинеској кинематографији, на пример, почеле су да се појављују љубавне теме које су биле забрањене у време Културне револуције. Борба је писала како се примећивала „изванредна мотивисаност и ангажованост кинеских аутора да све своје занатске, духовне и идејне снаге ставе у службу револуционарног преображаја кинеског друштва.“²²⁶¹

Већ је речено да је Кина своје учешће на ФЕЕСТ-у започела 1973, да би се појавила са још по јединим филмом 1975. и 1976. Но, од 1977. та учешћа су постала редовнија. Филмове које је

²²⁵⁶ ДАМСПС, ф 85, д 9, бр. 462032, ССИП, Југославија филм, Извештај, 18. 11. 1978, 3.

²²⁵⁷ Примера ради, у 1958. Кина је произвела 103 филма, да би 1977. тај број био свега 28. План је био да се 1979. производи један филм недељно, дакле укупно 52 филма годишње. Кина је иначе 1978. имала 4249 биоскопа, један филмски часопис, 13 филмских лабораторија. Поред тога, имала је 102 000 путујућих биоскопа, који су били снабдевени сопственим извором струје, пројектором и кинооператерима, па су могли да приказују филмове и у најудаљеним и најзаосталијим деловима Кине. – ДАМСПС, ф 85, д 9, бр. 462032, ССИП, Југославија филм, Извештај, 18. 11. 1978, 5.

²²⁵⁸ ДАМСПС, ф 85, д 9, бр. 462032, ССИП, Југославија филм, Извештај, 18. 11. 1978, 1-2.

²²⁵⁹ „Нови успон кинеског филма“, *Борба*, 24. 9. 1978, 12.

²²⁶⁰ „У служби револуције“, *Борба*, 14. 10. 1978, 14.

²²⁶¹ Исто.

слала и даље је одликовао висок степен идеологизације, иако са већом слободом у уметничком изразу. Теме су биле политизоване, тематски ограничене и усмерене на слање једне, али недвосмислене поруке. Тако је 1977. гостовала са филмом „Пионири“,²²⁶² чија тематика је осликавала политички тренутак у коме је промовисан. Наиме, главни лик покушава да пронађе нафтна поља у Кини и на тај начин помогне да се смањи зависност од увозне нафте.²²⁶³ Ово тема је у била посебно актуелна крајем 1970-их, када је Кина улагала велике напоре у откривање нафте што би јој омогућило да повећа свој извоз и на тај начин обезбеди преко потребна средства за даљу модернизацију. Следеће године, гостовала је са још једним филмом, „Далека област Менг Лунг Ша“.²²⁶⁴ Тема овог филма била је солидарност међу Хан Кинезима и мањинама која се најбоље постиже заједничким напорима и одбрани пограничних региона од заједничког непријатеља.²²⁶⁵ Интересантно је да је на ФЕСТ-у 1979. приказан један старији кинески филм, из 1964, „Доктор Норман Бетјун“,²²⁶⁶ који је тек сада добио дозволу за приказивање. У овом филму главну улогу тумачи амерички глумац Џералд Таненбаум, који је у Кини живео преко 25 година и често је тумачио ликове „никоговића са Запада“, а радња филма се бавила животом историјске личности, Нормана Бетјуна, канадског лекара који је својом пожртвованошћу у лечењу кинеског народа модерним лековима у време кинеско-јапанског рата завредио велико поштовање између осталог и Мао Цедунга. Његова личност је била у великој мери популаризирана у време НР Кине. Филм је режирао Чанг Чунсјанг, који је пао у немилост у време Културне револуције, па тако и његов филм, који је био забрањен све до 1977. Чанг се сада налазио на челу читаве кинеске филмске продукције, и то је био разлог за поновно активирање и промоцију овог филма.

Када је реч о кинеским филмовима емитованим на југословенској државној телевизији (подаци доступни од 1976), приказано је укупно 6 филмова: „Прелаз преко реке Јангце“ (21. 6. 1976), „Мали трубач“ (16. 7. 1976), „Мали војник Чанг Ка“ (1. 9. 1977) односно у време Титове посете Кини. Тако је „Далека област Менг Лунг Ша“ приказан у време посете Хуа Гуофенга (21. 8. 1978), али и на фестивалу кинеског филма, затим „Девојка Сјаохуа (Мали цвет)“ у данима после Титове смрти (20. 5. 1980), и „Лин Цесу“ за Дан републике (29. 11. 1980).²²⁶⁷ По доступним подацима, види се да је у овом периоду у Југославији доминирао амерички филм, а пратио га је британски, совјетски и француски, док су се филмови из осталих региона ретко приказивали. Од азијских филмова најзаступљенији је био кинески и индијски, а своје место нашао је и севернокорејски.

На крају, намеће се закључак да је интересовање за југословенски филм у Кини далеко превазилазило интересовање за кинески филм у Југославији. Ниједан кинески филм није оставио ни приближно такав печат на колективно сећање Југословена, као што је то учинио „Валтер“, за десетине милиона Кинеза. Препознатљивост некадашње југословенске државе међу обичним Кинезима и данас је велика, посебно међу старијом генерацијом, добрим делом захваљујући југословенским филмовима из овог доба. Културна дипломатија је остварила већи добитак но што је то ико у Југославији икада планирао.

²²⁶² Фест, каталог за 1977, Београд 1977.

²²⁶³ Xiao, Zhang, Zhang, *Encyclopedia of...*, 265.

²²⁶⁴ Фест, каталог за 1978, Београд 1978, 164.

²²⁶⁵ Xiao, Zhang, Zhang, *Encyclopedia of...*, 155.

²²⁶⁶ Фест, каталог за 1979, Београд 1979, 102.

²²⁶⁷ Извор Филмограф бр. 1, бр. 6, бр. 10, бр. 17. и бр. 18.

4.3.2. Сарадња у области ликовног стваралаштва

Изложба традиционалог кинеског сликарства 1979.

У скопу културне сарадње, за јесен 1979. било је договорено гостовање изложбе традиционалног кинеског сликарства (од 1644. до 1978), у Народном музеју. Био је то први пут после пуних пет година да су Југословени добили прилику да се упознају са уметношћу и културом старе Кине и прилика да се после шест година поново сусретну са кинеским ликовним стваралаштвом. Изложба је била упоредива, и по обиму и по значају, али и тематском и хронолошком опсегу, са великом археолошком изложбом која је гостовала у Југославији 1974. Изложби је додатно давало на значају и то што су по први пут неке вредне изложене слике путовале у иностранство, а неке међу њима су биле недавно откривене.²²⁶⁸ Посебан куриозитет је било излагање свитка из времена династије Танг (7-9. век н.е.) који је први пут био изложен јавно, а чувао се у кинеској амбасади у Београду (није најјасније када је и како тамо доспео).²²⁶⁹

На изложби у Југославији могле су да се виде слике настајале од почетка владавине династије Ћинг, па до најсавременијег доба. Када је реч о класичном сликарству, изложене слике су биле изузетно репрезентативне. На изложби су била заступљена дела неколико важних сликарских школа из овог периода, попут Ванг Хуеја (припадника чувеног „Круга шесторице“, познатог по минуциозном осликавању предела и вештином сликања у тушу). Његова слика „Предео“ сматрана је ремек-делом и то је била јединствена прилика да је виде посетиоци у Југославији. Једна од особености ове школе било је залагање за развој новог ликовног израза и већи степен уметничког индивидуализма, уз што мање копирања ранијих мајстора. Други велики сликар, у каталогу заведен под својим монашким именом Јуан Ћи, али много познатији као Шитао, чија је најчувенија слика била „Врх Сјуејуан на планини Хуаншан“ (реч је о планини која је иначе била чест мотив у кинеском сликарству и инспирација уметницима вековима). Јуан Ћи, како је било наведено у каталогу „није био за слепо прихватање старих решења, већ за стављање древности у службу данашњице.“ Следећа важна група сликара, чија су дела била презентована познати су под именом „Осам чудака из Јанчоуа“, који су то име завредили одбацивањем шаблона ортодоксних школа, због чега се сматрају реформаторима. Из наведеног се види да је избор био репрезентативан и да је омогућио заинтересованој публици упознавање са темама и уметничким достигнућима кинеског сликарства.²²⁷⁰ О савременом сликарству није било речи у предговору, иако се из пописа види да су многе слике потицале управо из 20. века.

Одабир баш ових сликарских школа и уметника реформатора, познатих по уважавању традиције, али и окретању будућности, несумњиво је имао везе са новом културном политиком која се спроводила у Кини. Језик и синтагме којима се служила у предговору каталога кинеска историчарка уметности Лју Гуоцан, иначе и ауторка изложбе, недвосмислено је сведочио о

²²⁶⁸ На изложби је први пут ван Кине било изложено двадесетак дела познатих кинеских уметника, која су се иначе чувала у Музеју ликовних уметности у Тјенцину. Изложено је било укупно 80 слика. – „Кинеско традиционално сликарство“, *Политика*, 5. 12. 1979, 14.

²²⁶⁹ „Осавремењена традиција“, *Борба*, 7. 12. 1979, 10.

²²⁷⁰ „Кинеско традиционално сликарство 1644-1978“, каталог, Београд 1979.

потреби да се ова порука подвуче. Међутим, да неће доћи до потпуног раскида са традицијом било је јасно из навођења Маових цитата у каталогу попут „Нека цвета стотину цветова“, „Ставити древност у службу садашњице, а иностранство у службу Кине“, „Нека се ново ствара на бази критиковања старог“, и др. Управо је Лју на отварању изложбе²²⁷¹ подвукла да је оснивање НР Кине „улило нову животну снагу кинеском класичном и традиционалном сликарству“ и да су сада „широке масе професионалних сликара и аматера (могле да) стварају уметничка дела руководећи се смерницама председника Мао Цедунга“. ²²⁷² Није остало забележено каква је била рецепција и посета, али је изложба ове величине и значаја свакако допринела бољем упознавању Кине у Југославији, бар међу одабраном публиком.

Изложбе југословенског стваралаштва у Кини

У готово исто време, од половине октобра до краја децембра 1979, и у Кини је била организована изложба југословенских уметника, под називом „Култура и уметност у социјалистичкој Југославији“.²²⁷³ Изложба је гостовала поред Пекинга у још два града, Лојанг и Сијан (два древна кинеска града са старим културним споменицима и радозналом публиком). Изложба се састојала од скулптура, графика, таписерија и замисао јој је била да представи највреднија достигнућа југословенских народа.²²⁷⁴ По садржају, била је то рекапитулација 6000 година овог поднебља – почев од периода Лепенског вира, преко прегледа културних достигнућа југословенских народа кроз историју, па све до социјалистичке Југославије.²²⁷⁵ У *Женмин жибао* писало се да „Југославија, која има вековну уметничку традицију, овом изложбом нам пружа изванредну прилику да учимо од ње.“ Борба је извештавала о великом интересу, који се читовао и кроз велику пожртвованост заинтересованих кинеских грађана. Писало се тако о студентима и професорима Уметничке академије из града Лан Чуаа, који су

---

²²⁷¹ У интервјуу „Политици“ Лју је говорећи о разликама између традиционалог и савременог сликарства подвукла да су се старији мајстори углавном бавили темама везаним за природу (цвеће, траве, животиње, пределе) (...) док су се сликари нове генерације определили за теме из савременог живота. „Сликају нашег човека на радном месту. То су обично сцене из наших фабрика, школа, болница. Савремени уметници сликају наше хероје рада у индустрији, пољопривреди, школству итд.“ О европским утицајима је рекла да постоје, да се највише виде у цртежу и обради волумена. „Некада кинески сликари нису користили сенчења када су сликали људске фигуре. Једноставно су нацртали жељени лик, а затим га бојили једном бојом без валерског нијансирања. Данас сликари користе сенке, то је утицај Европе.“ – „Осавремењена традиција“, *Борба*, 7. 12. 1979, 10.

²²⁷² „Кинеско традиционално сликарство“, *Политика*, 5. 12. 1979, 14

²²⁷³ У исто време, у Пекингу је била организована изложба радова сликара-модерниста. „Сенке прошлости и светлости будућности су помешане на нашим платнима“ – била је изјава једног од учесника. Изложени радови (на чуђење пекиншких посматрача) нису се ослањали на теорије социјалистичког реализма, већ су подсећали на дела импресиониста, дадаиста, кубиста, фовиста, итд. По први пут у историји новог кинеског сликарства су били изложени актови жена и други ликовни изрази који су одударали од дотадашњих теоријских поставки социјалистичког реализма. Ово се тумачило као жеља да се раскине са дотадашњим начином сликања. – „Модернисти у Пекингу“, *Борба*, 8. 12. 1979, 12.

²²⁷⁴ У извештајима се наводило да су „у репрезентативном Пекиншком изложбеном павиљону, изложени експонати који представљају пресек културе од наслеђених културних вредности на тлу Југославије, првих рукописа и штампарија, културе између два рата, у време НОР-а, па до садашњег социјалистичког самоуправног концепта.“ – ДАМСРС, ф 84, д 11, бр. 456403, СССИП, Извештај, 17. 10. 1979.

²²⁷⁵ „Отворена изложба југословенске уметности у Пекингу“, *Борба*, 11. 10. 1979, 8.

дошли у Сијан, где је била организована изложба, и како су о свом трошку прешли само ради тог циља, око 700 километара.²²⁷⁶ Између осталог, том приликом су биле су изложене скулптуре Душана Цамоње, Косте Анжели-Радовановића, Ота Лога, Војина Бакића, Зорана Петровића, Ристе Стијовића, Франца Ротара, и др.²²⁷⁷

4.3.3. Књижевна сарадња и издавачка делатност

Поред филма, књижевност и издавачка делатност чиниле су другу важну област која је трепела првих неколико година културне сарадње. Разлози су били првенствено идеолошке природе, али и практичне. Начелно изражено интересовање за упознавањем културе преко превода књижевних дела, кочио је и недостатак преводилаца за српско-хрватски и кинески језик, па су тако преводи у почетку морали да се објављују са неког трећег, најчешће француског или руског језика. Поред тога, Кина је све до 1976. упорно одбијала сусрете између књижевника двеју земаља, као и озбиљнију сарадњу у области издаваштва, која би укључивала преводе најважнијих књижевних дела, посете сајмовима књига и гостовање на домаћим и међународним књижевним сусретима, како је то предлагала југословенска страна. Сматрајући ову област посебно осетљивом, пратила ју је нешто јача забран све до Маове смрти.

Стање у области књижевности у Кини и Југославији

У Кини је идеолошка матрица о књижевности у служби политике постављена у већ помињаним „Јенанским разговорима“ (1942), да би после оснивања НР Кине, кинеска модерна књижевност била моделована под утицајима соцреализма; тематски је била ограничена на судбине „новог ослобођеног човека“ и велике друштвене промене.²²⁷⁸ Идеолошки притисци и ограничавање уметничких слобода у књижевности, појачали су се у време Културне револуције. Тада је поручено да „књижевност и уметност служе радницима, сељацима и војницима, пролетерској политици и социјализму.“²²⁷⁹ То је довело до озбиљног застоја у књижевном стваралаштву у периоду од читаве деценије (1966-1976).

И у Југославији је књижевност, од најранијих дана, била под упливом политике и идеологије, посебно током 1950-их, када је креирала сопствени идеолошки канон у који су уметничка, па и књижевна дела, морала да се уклапају. Од 1960-их година је дошло до извесне либерализације и омогућавања већих слобода у уметничком стваралаштву, али је серија забрана с краја 1960-их, довела до контрареакције. Као и у неким другим сферама, Југославија је поједина питања која су у Кини на дневни ред дошла тек крајем 1970-их, адресирала и решавала деценију раније. У Југославији се 1969. на скупу Социјализам и култура, поставило питање дефинисања односа идеологије и културе.²²⁸⁰ То је био својеврсни покушај ослобођења стваралаштва и културе од партијског утицаја и све чешћих забрана, у циљу борбе за уметничке

²²⁷⁶ „Цвеће пријатељства“, *Борба*, 25. 12. 1979, 11.

²²⁷⁷ „Наши уметници у Кини“, *Политика*, 11. 10. 1979.

²²⁷⁸ Li, Čuenju, *Kineska kultura-književnost*, Beograd 2016, 136.

²²⁷⁹ He, *Dictionary of the...*, 497.

²²⁸⁰ Vučetić, *Monopol...*, 86.

слободе.²²⁸¹ Партија је као реакцију сазвала сопствени Конгрес културне акције 1971, на коме је изнет захтев да се убрза „утицај радничке класе на укупан културни живот“. Упућен је позив „свим прогресивним снагама“, да повећају своје напоре „за општи напредак културе.“²²⁸² То је ситуацију у области културе и односа према уметничким слободама у две земље, значајно приближило током 1970-их.

Разлози за немогућност сарадње сарадње у области књижевности у ранијем периоду, већ су навођени, а кључна промена је дошла 1977, када је на таласу шире друштвене либерелизације и демократизације, у Кини започео „нови период у књижевности“, чиме су омогућене и веће књижевне слободе.²²⁸³ По први пут је било дозвољено јавно критиковати Маове, раније табуизирани, „Јенанске разговоре“.²²⁸⁴ Ипак, главна промена је била оличена у поруци да уметност треба да служи људима и социјализму, а не политици.²²⁸⁵ Денг Сјаопинг, главни носилац ових промена, био је против директног мешања и интервенција у области културе, сматрајући их контрапродуктивним, уз важну допуну да партијско руководство ипак мора да помаже писцима да „одрже исправну политичку линију.“²²⁸⁶ Не мање важна је била Денгова порука изречена на Конгресу писаца (1979) да друштво треба да поштује уметнике, да има у њих поверења, и да им помаже. То није значило да је уметност од сада било могуће посматрати као аутономно подручје ван идеологије већ пре као подстицај да се, кроз давање ширих оквира за деловање, уметници укључе у нове друштвене процесе, у моменту када су се у Кини ослобађале велике друштвене снаге и када је цело друштво било у напону учествујући у креирању нечег истински новог.²²⁸⁷ Ипак, наглашено је да су уметници део друштва и да не смеју заобилазити чињенице друштвеног развоја, уз важност задржавања пуне свести о одговорности коју преузимају чином стварања.²²⁸⁸ Није било сумње да ни у Денговој Кини, уметници неће моћи да делују ван идеолошких оквира, али је Денгов приступ у култури, као и у осталим областима, био другачији у односу на Маов – мање патронизујући и мање директан, остављао је већи простор за деловање, али са јасно видљивим границама. Док се Маов концепт увек заснивао на крутим поставкама и јасним поделама на добро и лоше, код Денга се та граница маглила ширећи терен

---

²²⁸¹ Кучинар Здравко (пр.), *Против забрана: разговор "Социјализам и култура" Филозофско друштво Србије 1969*, Београд 2011.

²²⁸² Vučetić, *Monopol...*, 99.

²²⁸³ У ово време, у Кини се била развила велика полемика између два приступа књижевном стваралаштву. У прве две године после промена, партија је охрабривала дела која су критиковала „четворочлану банду“, што је после извесног времена родило критичке гласове према овом приступу – сматрали су да се отишло превише у „јадиковању“ (што је дало погрдно име том типу књижевности које је у литератури познато као „књижевност јадиковања“), уз позиве да се више пажње покљони садашњости, актуелним темама и новопостављеним изазовима. Позивало се на ангажованији приступ литератури, која се више „уплиће у живот“. Појавили су се аутори који су почели да скрећу пажњу на злоупотребе политичких кадрова и др. Poleмика је трајала отприлике две године, да би на Четвртог конгресу књижевника и уметника 1979. биле решене неке крупне дилеме пресудом да ће се борба за књижевне и уметничке слободе наставити, али на начин који неће бити сувише „реметилачки“. – Kane, *Literary Politics...*, 775-794.; За цео говор Денг Сјаопинга на Конгресу, видети: Speech Greeting the Fourth Congress of Chinese Writers and Artists, October 30, 1979.

<https://dengxiaopingworks.wordpress.com/2013/02/25/speech-greeting-the-fourth-congress-of-chinese-writers-and-artists/>

²²⁸⁴ Kane, *Literary Politics...*, 789.

²²⁸⁵ He, *Dictionary of the...*, 500.

²²⁸⁶ Duke, *Blooming and Contending...*, 9.

²²⁸⁷ Још конкретније, Денговим речима, „једини критеријум у утврђивању исправности свих радова треба да буде само да ли помаже или штети постизању „четири модернизације.“ – Duke, *Blooming and Contending...*, 8.

²²⁸⁸ Selected Works of Deng Xiaoping, Volume II (1975-1982), Speech Greetings of the Fourth Congress of Chinese Writers and Artists, October 30, 1979, 216-217.

уметничких слобода, али не препуштајући их самим себи, без икаквог утицаја и контроле. Денгова рука је само била мекша, али ништа мање одлучна.

Кинеско-југословенска сарадања у области издаваштва

Све ове промене позитивно су се одразиле на кинеско-југословенску сарадњу на пољу књижевне и издавачке делатности. Кина је по први пут прихватила позив да учествује на Сајму књига 1977. године.²²⁸⁹ Тим поводом у Југославији је боравила кинеска делегација која је посетила већи број издавачких кућа и штампарија.²²⁹⁰ Да су се околности промениле, сведочи што су на југословенске позиве из Пекинга сада одговарали позитивно, па су тако Кинези прихватили да гостују на Струшким вечерима, Сарајевским данима поезије, Загребачким књижевним разговорима и др. У Кини је гостовала делегација Савеза књижевника Југославије, а Кинези су у студијски боравак позвали двојицу југословенских књижевника, Васка Попу и Зејнулаха Рахманија. Две стране су се договориле и око подстицања издавања кинеско-српскохрватског и српскохрватско-кинеског речника, и сарадње између националних и универзитетских библиотека.²²⁹¹ Све ово је означавало квалитативну промену у односу на ранији период.

Анализа библиографије домаћих издања показује да су током посматране деценије, почев од 1970. па до 1980. у Југославији спорадично излазиле књиге које су се бавиле Кином на различите начине.²²⁹² Поред политичке литературе и превода кинеског устава из 1978, у Југославији је постојао и интерес за кинеску културу, па је тако превођена класична кинеска поезија, књиге о традиционалној кинеској медицини, кинеској уметности, спорту и др.²²⁹³ Од

---

²²⁸⁹ Можда је веће изненађење да су 1977. први пут излагали и Индија и Египат, али и Индонезија, Гана, Мексико, Панама и Сенегал, што је објашњено политиком сајма по којој се „Сајам књига у Београду све више окреће пословно-културној сарадњи са несврстаним и земљама у региону“. – „У свету књиге“, *Политика*, 27. 10. 1977.

²²⁹⁰ Иако су послали пријаву две недеље после истека рока за пријављивање, објашњавајући се, као и увек, политичким разлозима, уз ургирање југословенске амбасаде у Пекингу речима да кинеско интересовање за сајам и југословенску издавачку делатност представља позитиван тренд и да Кинези на „међународном плану немају готово никаквих искуства“, те да им треба прогледати кроз прсте као и много пута раније, учешће им је одобрено. – ДАМСПС, ф 81, д 12, бр. 454681, Депеша, Пекинг, 7. 10. 1977, 1.

²²⁹¹ ДАМСПС, ф 88, д 14, бр. 468339, ССИП, Програм, 28. 12. 1978, 11.

²²⁹² Први преводи са српскохрватског на кинески су рађени 1950-их, и по архивским подацима, до 1957. је преведено укупно 12 књига на кинески, између осталог Е. Кардељ, „О новој демократији“ (Шангај 1948), Е. Кардељ, „Социјализам и рат“, (Хонг Конг 1961), А. Новак, „Ја сам служио Титу“, (Пекинг 1952), „Избор југословенских приповедака и новела, (Пекинг 1957), Франц Прешерн, Сонетни венац (Пекинг 1957), итд. – ДАМСПС, ф 82, д 13, бр. 420929, ССИП, 4. 5. 1974, 4; ДАМСПС, ф 77, д 9, бр. 411840, ССИП, Листа дела југословенских аутора преведених на кинески језик и издатих у НР Кини, 4. 3. 1975; Ипак, ова листа од 12 наслова није била целовита, јер службеници југословенске амбасаде нису били у могућности да је провере, зог тога што странцима није био дозвољен слободан приступ кинеским институцијама, па ни библиотекама. Број преведених књига је вероватно био већи, јер је наведени списак био резултат само делимичног прегледа регистра страних књига библиотеке Пекиншког универзитета који је био доступан страним студентима. С обзиром да су све пописане књиге биле датиране до 1957, основано је претпоставити да се овај број у наредним годинама повећао, упркос погоршању дипломатских односа. – ДАМСПС, ф 78, д 27, бр. 411522, Депеша, Пекинг, 6. 3. 1975, 1; За допуну прегледа раније издавачке продукције 1950-их и 1960-их видети код: Z. Stopić, „Pisani odnosi s NR Kinom: Što su, kako i kada Kinezi pisali o Jugoslaviji i Hrvatskoj“, *Historijski zbornik, god. LXX (2017)*, br. 1, 139-42.

²²⁹³ Потпунији преглед видети у: Прилози за израду кинеске библиографије, Народна библиотека Србије, 2014.

капиталнијих издања, важно је издвојити богато илустровану монографију „Кина“ у издању „Југословенске ревије“ 1980.²²⁹⁴ За Сајам књига 1980, Дечје новине су спремиле и издале три сликовнице и дечију књигу „Мали борац Чанг Га.“²²⁹⁵ У Југославији је у овом периоду изашло и доста новинарских, путописних књига писаних од стране све већег броја Југословена који су посећивали Кину.²²⁹⁶

Специфичност кинеске издавачке делатности чинило је непризнавање концепта ауторских права, па је у том смислу, избор страних аутора и тематике које се преводила био вршен на основу једностраних критеријума. Предност је била што онда нису морале да се траже ни било какве дозволе за превођење књига са кинеског језика. Као мана је виђено што због оваког приступа није постојала могућност утицаја на кинеску страну у погледу издавачке политике.²²⁹⁷ Како Југословени нису имали увид у стање кинеских библиотека, тако нису могли ни да дају сугестије у правцу побољшања структуре и бројчаног увећања тадашњег књижног фонда који се односио на југословенску издавачку продукцију.

Како би се сарадња у области издаваштва унапредила, Кину је половином 1978. посетила делегација Удружења издавача и књижара Југославије, коју је предводио Абдулах Јесенковић, генерални директор „Свјетлости“ из Сарајева. Ту су били представници „Младости“, „Комуниста“, „Просвете“ и др. највећих југословенских издавачких кућа. Теме интересантне обема странама за превођење биле су оне из области политичке литературе, савремене историје, савремене белетристике, и уопште дела из области уметности и културе. Највиши интерес био је за превођењем сабраних дела председника Тита и Мао Цедунга,²²⁹⁸ које је у Југославији прихватио на себе „Комунист“ (идеја је била да се издају два тома – први би био састављен од избора из прва четири оригинална тома на кинеском језику, док би други заправо био целокупан пети том, колико их је укупно и издато на кинеском).²²⁹⁹ Изгледа да до реализације овога договора никада није дошло, бар када су у питању Маова дела.²³⁰⁰

---

²²⁹⁴ Књига је изашла као партнерски подухват Југословенске ревије и шангајске издавачке куће „Fine art publishing house“ и паралелно је штампана на 9 језика у 150 000 примерака. Поред српскохрватског, штампана је на енглеском, француском, немачком, италијанском, шведском, холандском, данском и јапанском. – „Фотомонографија ‘Кина’ на девет језика“, *Политика*, 10. 10. 1980, 15; У предговору је о Кини било речено да је „за неке била ‘успавани лав’, за неке ‘инвалид источне Азије’, за друге једноставано ‘рај за пустолове’, али, за све, или готово све, Кина као целина остала је остала загонетка.“

²²⁹⁵ АЈ фонд 465, Попис 8, ред. бр. 169, кл. ознк. 425.1 (несређено); Савезни завод за међународну научну, просветно-културну и техничку сарадњу, Информација, 8. 7. 1980.

²²⁹⁶ Ту треба издвојити следеће књиге: Radenković, Đorđe, *Zagonetka zvana Kina*, BiGZ, 1973; Šaranović, Mihailo, *Kina: Zemlja na zemlji*, Prosveta, Beograd 1973; Šolajić, Dragutin, *Kina danas*, Institut za međunarodni radnički pokret, Beograd, 1973; Vlahović, Petar, *Život i običaji naroda Kine*, Naučna knjiga, Beograd, 1973; Vražalić, Ešref, *Kineska revolucija i savremeni svijet*, Oslobođenje, Sarajevo, 1974; Šošić, Davor, *Svakodnevna Kina*, August Cesarec, Zagreb, 1975, Dare Janeković, *Veliki mir*, Zagreb, 1979.

²²⁹⁷ ДАМСПС, ф 78, д 27, бр. 411522, Депеша, Пекинг, 6. 3. 1975, 1.

²²⁹⁸ Пре одлуке о преводу сабраних дела, објављен је превод песама Мао Цедунга 1971. Са кинеског је одлучено да се за почетак преведу песме Мао Цедунга које су изашле 1971. у издању издавачког предузећа „Угао“ у Вршцу – одабрано је „тридесетак песама за које у последње време влада велико интересовање, у свету и код нас“. Књига је штампана у солидном тиражу од 5 000 примерака, а убрзо се, због великог интересовања, појавило ново издање од 10 000 примерака. *Политика* је писала да су Маове песме биле хит на Сајму књига 1971, где су се могле купити за тадашњих 20 динара. – „Песме Мао Це Тунга у издању вршачког ‘Угла“, *Политика*, 2. 9. 1971, 10; „Песме Мао Це Тунга на Сајму књига у Београду“, *Политика*, 16. 11. 1971, 9.

²²⁹⁹ ДАМСПС, ф 85, д 8, бр. 443218, ССИП, Извештај. 17. 7. 1978, 2.

²³⁰⁰ Претрага преко Кобис-а показује да је 1957. изашао само први том Маових дела.

Титова сабрана дела, ипак су се појавила у Кини, и излазила су неколико година, почев од 1980. године.²³⁰¹ Тај посао је на себе преузела кинеска издавачка кућа „Народ“ која се и иначе бавила издавањем дела из области друштвених наука и преводима теоријских дела. Поред превода Титових дела, били су заинтересовани и за дела Кардеља, па су тражили да им из Југославије пошаљу све што су били у могућности. До тада, поменута издавачка кућа је већ била издала говор председника Тита поводом прославе 60 година СКЈ и Устав СФРЈ из 1974, у укупно 50 000 примерака. За устав је, како је речено, владало тако велико интересовање да је појединим институцијама била достављана радна верзија превода и пре но што се нашао у штампани.²³⁰²

Како је Кина коначно почела да показује отворени интерес за југословенски друштвени систем у целини, договорено је да у будућем програму сарадње приликом превођења буду заступљени савремени теоретичари марксизма, затим да се преводе историје две земље (стара и савремена), да се врши редовна купопродаја књига и часописа који би приближавали и омогућавали боље упознавање култура две земље, уз препоруку да Кина постане редовни учесник Сајма књига, итд.²³⁰³ Обим договорене сарадње осликавао је суштинске промене које су се већ догађале у Кини и за Југословене је у први мах то представљало изненађење, јер се у ранијим сусретима све завршавало на протоколарном делу и испитивању могућности за сарадњу, без конкретне реализације. Отвореност и спремност на сарадњу значила је да су дубоке промене захватиле све сегменте кинеске политике и да све учесталија намера, изражена у међусобним сусретима, „да желе да уче од Југословена“, односно других земаља, није била пука фраза, већ одраз дубљих и искренијих стремљења и промењене политичке климе.²³⁰⁴

Када је реч о југословенским писцима, највеће интересовање је владало за рад Ива Андрића, јединог југословенског нобеловца. Иако је било договорено још 1971,²³⁰⁵ за објављивање Андрића није стигла дозвола све до 1977. *Борба* је писала да је први превод са француског био урађен још пре Културне револуције, али да је штампање било обустављено. „Југословенски писац, као и многи други истакнути књижевници, укључујући Шекспира, Толстоја, Гетеа и друге, није добио ‘визу’ за кинеске читаоце. Сада се, међутим, очекује да ће поред избора појединих делова, Андрићев роман бити штампан у целини,“ – јављала је *Борба* у јесен 1978.²³⁰⁶ Коначно, прво издање најпознатијег Андрићевог дела, „На Дрини ћуприја“, појавило се у Кини крајем 1979.

Шта је све изашло у Кини у овом периоду захтева посебно истраживање, али оно што је познато јесте да су поред Андрића, Титових и Кардељевих дела, излазиле и публикације које су просечном Кинезу требало да приближе Југославију. Тако су током 1978. преведени делови

²³⁰¹ Титова сабрана дела издата су у оквиру издавачке куће „Народ“ (Renmin). Први том је обухватао период од 1926. до 1951, други од 1952. до 1960, трећи од 1961. до 1974, и четврти од 1974. до 1979. Последњи текст који би ушао био би Титово излагање на Конференцији несврстаних у Хавани. Избор би био извршен из пет књига Сабраних дела („Комунист“), 21 књиге „Чланака и говора“ (Напријед) и пет књига Изабраних чланака (из 1978). – ДАМСПС, ф 83, д 9, бр. 464358, ССИП, Забиљешка, 17. 12. 1979, 1-3.

²³⁰² Исто.

²³⁰³ ДАМСПС, ф 85, д 8, бр. 443218, ССИП, Извештај. 17. 7. 1978, 3.

²³⁰⁴ Да би подстакла даље изучавање сопственог друштвено-економског система, Југославија је послала поклон од 160 књига Кинеском друштву за проучавање југословенске привреде. Међу насловима поред сабраних дела председника Тита и Едварда Кардеља, бројних других теоријских радова о самоуправљању, савремена историографија и теме револуције, ратна мемоаристика, и др. Можда је највеће изненађење на списку књига „Теби моја, Долорес“, Саше Божовић, лекарке, учеснице НОБ-а и мајке која је изгубила дете током рата. Ово је била најчитанија књига у Југославији 1980, па је вероватно завредила посебну пажњу. – АЈ фонд 465, Попис 8, ред. бр. 169, кл. ознк. 425.1, Амбасада Пекинг, 6. 6. 1980.

²³⁰⁵ „Дела Андрића на кинеском“, *Борба*, 28. 8. 1971, 5.

²³⁰⁶ „На Дрини ћуприја на кинеском“, *Борба*, 4. 10. 1978, 11.

Дедијерове биографије председника Тита, и издати су под насловом „Тито“, као и делови из „Изгубљене битке Ј. В. Стаљина“ и штампани као један део књиге о совјетско-југословенским односима. Од књижевних ела, поред Андрића, у овом периоду су преведени на кинески и Вељко Ковачевић, *Karila de Gouhuo* (Шангај 1979) и Аугуст Шеноа, *Селачка буна*, (Пекинг, 1979).²³⁰⁷ Кинеска пракса је била, као и раније, да Кинези преводе без обавештавања аутора и његове земље, наравно и без плаћања надокнаде.²³⁰⁸ Таква пракса је збуњивала Југословене, али су решили да то питање оставе по страни и да се једноставно на исти начин опходе према преводима са кинеског.

Од капиталнијих публикација, у Кини је у мају 1979, изашла књига под насловом „Посета Југославији“. У књизи је био детаљно приказан индустријски развој Југославије, њена пољопривредна достигнућа, панораме југословенских градова. Књига је била стављена углавном из репортажа које су писале разне кинеске делегације, а за циљ је имала боље упознавање кинеске публике са пријатељском Југославијом. Истицано је да је Југославија социјалистичка земља и земља у развоју, а дат је и преглед најважнијих концепата са којима је Југославија повезивана, попут несврстаности и самоуправљања. У закључку је наглашена кинеска жеља за још већим успесима у социјалистичкој изградњи Југославије, као и жеља за јачањем пријатељства два народа.²³⁰⁹

Препреке за бржу и обимнију сарадњу представљао је недостатак преводилаца, у обе земље. У овом периоду и даље се преводило првенствено са енглеског и француског, тамо где је за то постојала могућност. Половином 1979, Кинези су имали на располагању око 50-ак људи који су знали српскохрватски, али је већина, како је објашњено из кинеске амбасаде, била распоређена на пословима у МИП-у, Синхуи, Радио Пекингу и др, па је превод стручне теоријске литературе и југословенске књижевности ишао споро.²³¹⁰

Посета Савеза књижевника Југославије Кини 1980.

Програмом културне сарадње за 1979-1980, била је договорена и размена делегација књижевника две земље. Прво је у Београд дошла кинеска делегација као гост Савеза књижевника Југославије у октобру 1979. Предводио их је министар културе Хуан Џен. Архивски материјал о посети није био доступан, али је штампа забележила да је „сусрет искоришћен за размену информација и означавање праваца даље сарадње и контаката југословенских и кинеских књижевника, за шта, како је речено, постоје широке могућности и обостране потребе и жеље“. Са југословенске стране у разговорима су учествовали Томислав Кетиг, Десанка Максимовић, Душан Матић, Јара Рибникар, Иван В. Лалић и др, а са кинеске

²³⁰⁷ У овом периоду, од 1968-1980, што се готово у потпуности хронолошки поклапа са посматраним периодом, преведено је укупно 1008 југословенских наслова на 42 језика (у 33 земље). Приближно исти број наслова био је преведен од 1945. до 1968, што је сведочио о повећаном интересовању у свету за југословенску књижевност. – Каталог, Југословенска књижевност у свету 1968-1980, Београд 1980; За превод на кинески из Југославије су 1980. послати „360 прича о Титу“, „Ратни сусрети са Титом“ и „На путевима слободе“. – АЈ фонд 465, Попис 8, ред. бр. 169, кл. ознк. 425.1 (несређено); Савезни завод за међународну научну, просветно-културну и техничку сарадњу, Информација, 8. 7. 1980; АЈ фонд 465, Попис 8, ред. бр. 169, кл. ознк. 425.1, Амбасада Пекинг, 14. 7. 1980.

²³⁰⁸ ДАМСПС, ф 85, д 8, бр. 463297, Деша, Пекинг, 21. 11. 1978.

²³⁰⁹ ДАМСПС, ф 83, д 12, бр. 427219, Деша, Пекинг, 17. 5. 1979.

²³¹⁰ АЈ фонд 465, Попис 8, ред. бр. 180, Стипендије Кина, Забелешка, 10. 4. 1979, 3.

министар Хуан Џен, књижевник Џон Ефру, начелник Управе за међународну сарадњу Министарства за културу Нр Кине и др.²³¹¹

Друга важна посета је било гостовање представника Савеза књижевника Југославије у Кини годину дана касније, у октобру 1980.²³¹² Делегацију је предводио Сретен Асановић, а поред њега су ту били још Вук Крњевић, Бранко Бошњак, Тоне Павчек, Георги Старделов и др.²³¹³ Посета је била доста добро припремљена, а приликом боравка у југословенских књижевника, до изражаја ће доћи искрена жеља домаћина да што боље упознају југословенске госте и стање у југословенској култури уопште, а посебно у сфери књижевности. После паузе од пуне две и по деценије, била је то прва делегација југословенских књижевника која је посетила Кину, односно прва после 1956, када је сличну делегацију предводио Иво Андрић (који је о тој посети оставио интересантна сећања у форми дневника).²³¹⁴ Југословенски писци су били примљени од стране председника Савеза писаца Кине, чувеног Мао Дуна,²³¹⁵ као и од стране представника локалних савеза у градовима које су посетили. Савез кинеских писаца тек је био обновио свој рад, после деценијског застоја. Иако је номинално био засебно тело, у пракси је функционисао, како је речено, као „влади́н савез“ и био је потпуно зависан од ње. У том моменту, Савез кинеских писаца је окупаљао око 1400 књижевника, што је било мање од југословенског савеза који је имао око 2000 чланова. То је изазвало чуђење код југословенске делегације, али им је понуђено објашњење да се тај број односио само на оне писце који су имали ранг „писца нације“, док су остали, очито писци мањег значаја и угледа, били чланови регионалних и провинцијских савеза, па је у збиру тај број свакако био већи од југословенског.²³¹⁶

Вођени су изузетно отворени и искрени разговори, посебно уколико се има у виду ранија пракса, али и осетљивост тема попут односа према Културној револуцији и границама уметничких слобода наспрам партијске контроле. Сада је без колебања критикован превелики број интервенција на плану културе, а сва кривица је очекивано пребачена на Лин Бијаоа и „четворку“, за које је речено да су водили „политику културног деспотизма“. Нову књижевност је требало „пречистити“ од трагова Културне револуције, а нова политика је гласила да „свако дело које није антипартијско, антисоцијалистичко и антинародно, може се и мора се објавити.“²³¹⁷ Можда је ово звучало једноставно и јасно, али није било тако. Тек је требало пронаћи модалитете да се ова политика и спроведе, а да се не окрњи углед партије и самог Маоа. Уз то, ако се пажљивије погледа, иза овако широко постављеног оквира, и даље су се могли наћи многи разлози за забрану читавог низа аутора. Није понуђено никакво објашњење како је

²³¹¹ „Кинеска делегација у Савезу књижевника Југославије“, *Борба*, 18. 10. 1979, 11.

²³¹² Посета је реализована у периоду 6-20. октобра 1980, и за то време делегација је посетила Пекинг, Гуанџоу, Хангџоу и Шангај.

²³¹³ Сретен Асановић, члан Председништва Савеза књижевника Југославије и прозни писац; Вук Крњевић – секретар Председништва, песник и критичар. – АЈ фонд 465, Попис 8, ред. бр. 169, кл. ozn. 425.1 (несређено); Савез књижевника Југославије, Информација, 29. 9. 1980, 2.

²³¹⁴ Више о посети код И. Андрић, „Дневник са пута по Кини“, у: *Алманах Института Конфуције*, Београд 2012.

²³¹⁵ Домаћин делегације је формално био Ванг Ренџонг, секретар у Секретаријату ЦК КП Кине и начелник Одсека за пропаганду ЦК КП Кине.

²³¹⁶ „Поред сусрета са великим бројем писаца у свим овим мјестима домаћини су нам организовали разговоре у Шангају са око 40 писаца и преводилаца и у Пекингу са око 100 писаца и културних радника на којима смо им говорили и одговарали на питања о нашем културном тренутку, о нашим литературама, о нашем социјалистичком развоју од револуције до самоуправљања до писаца и дјела наших народа и народности, а у Пекингу нам је приређен посебно занимљив сусрет, разговори и упознавање на коме смо се упознали и разговарали са педесетак значајних писаца, преводилаца, историчара литературе, уредника и издавача који живе у Пекингу.“ – ДАМСПС, ф 71, д 8, бр. 457731, Пекинг, Забелешка, 27. 10. 1980, 4.

²³¹⁷ Исто, 2.

то „четворка“ била одговорна и за прогоне оних писаца и дела која су била забрањена у кампањи против десничара 1957. Књиге ових писаца, који су имали велике проблеме због критиковања партије, поново су објављене уз објашњење да је ситуација сада другачија и да се „данас сматра нормалним да писци о томе пишу, да упозоравају на мане и недостатке, јер се тиме управо помаже да се они отклоне“.²³¹⁸ То је било и признање да сама дела нису била лоша (ни у уметничком ни у идеолошком погледу) што је био значајан отклон од раније политике. Мао као главни идеолошки носилац ове политике, нигде није помињан. Ту се није стало у осуди раније политике већ је изнет став да је третман писаца, који су скретали пажњу на грешке руководиоца, као контрареволуционара, био погрешан. Саму партију ипак није било пожељно критиковати, јер погрешно деловање неких чланова партије није значило да је цела партија радила лоше.

Иза ове посете је остао занимљив путописно-књижевни запис, једног од чланова делегације, писца Мирка Марјановића,²³¹⁹ који је својим увидима о Кини и Кинезима употпунио слику ове земље на крају деценије. Посебну вредност представљају делови дневника у којима описује разговоре вођене са кинеским књижевницима и утиске које су, он лично, али и други писци, понели из тих сусрета, како о стању у кинеској култури, тако и односу према уметничком стваралаштву после Културне револуције.

Марјановић је писао да су током боравка југословенски писци били подстицани да се отворено изјашњавају о свим проблемима књижевног стваралаштва. Члановима југословенске делегације је пак упадало у очи да су Кинези много слушали, али мало причали. Давали су објашњења на постављена питања, али као да су се трудили да не говоре много већ су сву пажњу поклањали саговорнику, од кога су желели да уче, како су често понављали.²³²⁰ Најзначајнији сусрет је био пријем код председника Савеза писаца, већ споменутог Мао Дуна (био је уједно и први министар културе у НР Кини). У срдачном и топлим разговору са 84-огодишњим писцем, који их је примио, због старости и слабе покретљивости, у свом дому, дотакли су се многих тема, а посебно запањује искреност са којим је Мао говорио о стању књижевности у време Културне револуције. „Тих десет година ипак је једно књижевно доба, празно, неплодно“, рекао је Мао. Новим генерацијама је поручио да је „њихова обавеза да се окрену животу народа, времену најновијих промјена... друга им је обавеза да уче, што досад нису могли, да читају страна књижевна дела, укључујући и југославенска.“²³²¹ Кина је коначно била отворена за нове уметничке утицаје споља.

Приликом сусрета било је речи и о актуелним проблемима. Тако су критиковане „неоправдане интервенције и мешања“ која су се и даље спорадично јављала, али и иступање „радикалних писаца“, који су мислили да у култури није потребно партијско руковођење. Није се имало много слуха ни за „осетљиве писце“, који су очекивали само похвале и нису могли да прихвате „добронамерну критику“, коју није требало осећати као „интервенцију“, како су је они погрешно тумачили. „Критика и самокритика је овде традиција и она мора важити и за наше писце,“ речено је.²³²² Додат је позив да сами писци и читаоци суде уметничким делима. То би значило да је уметнички суд једини меродаван, али из свега реченог било је јасно да порука није није тако једноставна.

---

²³¹⁸ Исто.

²³¹⁹ Марјановић је дневник водио током две недеље боравка у Кини, међутим белешке није прекуцао нити објавио све до 2013, од када је његов дневник доступан онлајн на сајту писца Миљенка Јерговића. М. Marjanović, *Kineski dnevnik 1-3, 2013-2014*. <https://www.jergovic.com/ajfelov-most/kineski-dnevnik/>

²³²⁰ Marjanović, *Kineski dnevnik 1...*

²³²¹ Исто.

²³²² Marjanović, *Kineski dnevnik 3...*

О актуелној дискусији о томе треба ли уметност „славити“ или „разобличавати“, речено је да иако социјалистичко друштво има своје недостатке, оно увек тежи бољем и „зато тражи од писаца да придају већи значај позитивним странама у друштву.“ То је несумњиво изражавало став да критика актуелног стања није била пожељна. Покушај да се овај став ублажи видео се у тврдњи да су „пишчеве критичке примедбе добре као стимуланс друштву да се мења, али писац мора и позитивним ставовима стимулирати друштво. Погрешно је мишљење да писац уопште не мора писати о добрим стварима, и да може писати само о недостацима.“²³²³ Биле су то већ јасне границе у слободи уметничког изражавања.

Поред чисто теоријских разговора и разматрања актуелних културних прилика у Кини, који су имали свој несумњив значај, на Југословене је велики утисак оставила и кинеска скромност и гостопримство: „Са њиховим пословичним гостопримством и учтивошћу пречесто је спомињано да они желе да уче од нас, на шта смо ми увијек истицали да је добро што више да сазнајемо и научимо једни о другима како бисмо се што боље упознали.“²³²⁴ Иако нису давали довољно повратних информација, из интересовања за југословенски политички систем, за решења која су примењена у области културе и уметности у Југославији, Југословени су закључивали да „вјероватно понешто покушавају, примјерено њиховим условима, да у неком облику (ис)користе.“²³²⁵ Интересовала их је југословенска политика и обим интервенција у култури па су тако постављали су питања постоје ли у Југославији антипартијска дела и ако постоје како им се суди, како партија руководи писцима, постоје ли у Југославији професионални писци.²³²⁶ Интересовало их је стање у југословенској књижевности, о односу писца и социјализма, развоју социјалистичке књижевности, и Крлежи и његовом реферату на Конгресу Савеза књижевника 1953, итд.²³²⁷ „Наши разговори и размена информација највише су се кретали око тражења путева бољег и ефикаснијег међусобног упознавања и превођења, недостатка преводилаца посебно са кинеског на наше језике“, све је што имамо као одговор на ова питања. Као поклон кинеским домаћинима, Југословени су понели књиге Мирослава Крлеже и Едварда Кардеља и брошуру са Осмог конгреса Савеза књижевника Југославије.²³²⁸ На крају посете, потписан је програм сарадње два савеза у наредне две године.

Иако нема везе са непосредном темом посете, из Марјановићевих записа интересантно је издвојити и следећу, наизглед споредну, али ипак сликовиту и парадигматичну епизоду: „На царини права збрка. Кинези не схваћају откуд на нашим путовницама различити печати, ако смо сви из Југославије. Загледају се, завирују у путовнице, збуњени су, разговарају између себе жустро, панично, а ми се смијуљимо, мирни смо. Ето то је социјализам на југославенски начин, скуп различитих штамбиља. Кинези га упорно проучавају, држе га узорним у свијету. Уче од нас, тако свугдје изјављују, али сада су збуњени нашим републичким штамбиљима у нашим и по формату и по садржају различитим путовницама.“²³²⁹ Било је то време док је југословенски лабави федерализам креирао куриозитете.

²³²³ ДАМСПС, ф 71, д 8, бр. 457731, Пекинг, Забелешка, 27. 10. 1980, 4.

²³²⁴ АЈ Фонд 465, Попис 8, ред. бр. 169, Савез књижевника Југославије, Извештај, 25. 11. 1980, 2.

²³²⁵ Исто.

²³²⁶ Marjanović, *Kineski dnevnik* 3...

²³²⁷ Marjanović, *Kineski dnevnik* 2...

²³²⁸ Marjanović, *Kineski dnevnik* 1...

²³²⁹ Marjanović, *Kineski dnevnik* 1...

У склопу Програма просветно-културне сарадње између две земље, био је предвиђен двонедељни студијски боравак у НР Кини двојице југословенских књижевника. Остављено је да Југословени сами изаберу ко ће то бити. Донета је одлука да у Кину отпутују Васко Попа и Зејнулах Рахмани.²³³⁰ Посета је организована преко Савезног завода у јесен 1980.²³³¹ После дугог затишја у сарадњи између књижевника, сада се догодило да се две делегације делом преклопе (посета Савеза књижевника Југославије је била организована у исто време), што је сведочио о убрзаној динамици у сарадњи.²³³² Васко Попа је током те три недеље боравка у Кини написао неколико песама: „Плодови борбе“, „Ноћно такмичење“, „Чанак хранљивог снега“ и „Вечера са кинеским пријатељима“. За то време није давао интервјуе, нити је писао дневнике и путописе. „Написао је, као што се то од песника могло очекивати, неколико песама, надахнутих кинеском револуцијом и садашњом атмосфером ослобађања људске мисли у друштвеном културном и уметничком животу.“ Политика је у свом културном додатку објавила четири Попине песме, од којих ћемо извојити једну.²³³³

Вечера са кинеским пријатељима

Између два бамбусова штапића

Можеш ухватити

Зрно пиринча

И земљин шар

И косооки месец

Само мораш научити

Да не злоупотребљаваш

Своје прсте

Они су ти израсли из зрна пиринча

Из земљиног шара

Из косооког месеца

²³³⁰ АЈ Фонд 465, Попис 8, ред. бр. 169, Покрајински секретаријат за односе са иностранством САП Косово, 27. 8. 1980.

²³³¹ Васко Попа и Зејнулах Рахмани су боравили у Кини од 15. 9. - 3. 10. 1980.

²³³² До тога је дошло јер је њихова посета преко Савезног завода, док је делегација Савеза књижевника добила позив преко директних контакта два савеза. – АЈ Фонд 465, Попис 8, ред. бр. 169 Савез књижевника Југославије, 11. 9. 1980.

²³³³ „Кинеске песме Васка Попе“, *Политика*, 18. 10. 1980.

4.4. Сарадња у области образовања (1977-80)

Реформе у образовању у време Денг Сјаопинга

Једном када се завршила Маова ера, талас промена се осетио у свим сегментима кинеског друштва, али можда најбрже управо у области образовања. Иако Маове реформе никада нису званично укинуте, нити замењене неким новим целовитим и свеобухватним образовним програмом, промене су се одмах виделе кроз враћање значаја које је дато образовању. „Сав рад, било физички било ментални, јесте рад“²³³⁴ – била је Денгова изјава из 1977. која је недвосмислено потврђивала вредност интелектуалног рада, који је био тако грубо потцењен у последњој деценији Маове власти.²³³⁵ Денг је био тај који је самоиницијативно преузео област реформе образовања и науке одмах 1977, што му је Хуа радо препустио, задржавајући кормило државне власти.²³³⁶ Денг је овај посао, који наизглед није одговарао његовим амбицијама, прихватио пун ентузијазма. Изјавио је да су му намере, сем ако не буде ускоро „позван да се сретне са Марксом“, да у потпуности трансформише кинеску науку и образовни систем. Исказао је спремност, по сопственим речима, да томе посвети наредних 10 година.²³³⁷ Размишљање на овако дуге стазе, за једног 72-годишњака, било је можда на први поглед превише оптимистично, али Денг ће поживети довољно дуго да види трансформацију Кине коју је започео, не само у области образовања и науке, већ у целини.

Суштина Денгове образовне реформе (образовање и наука су биле једна од главних програмских тачака у концепту тзв. четири модернизације) значила је да се уведу објективни и стручни критеријуми, и да одговарајуће класно порекло и политичко мишљење, не могу бити критеријуми за упис на факултете. Стара борба између „црвених“ и „стручњака“, изгледа да је коначно била готова, победом ових других. Почели су да се отварају нови факултети и институти, како би прихватили све оне који су желели да студирају.²³³⁸ Уведено је и похађање наставе на даљину, а нека предавања су се одвијала преко телевизије и радија.²³³⁹ Број студената

---

²³³⁴ Ипак, треба се подсетити да је Денг је био Маова десна рука у антидесничарској кампањи 1957, али је његов став према интелектуалцима еволуирао од тада.

²³³⁵ Денг је, такође, одбацио тзв. „Два запажања“ о кинеском образовном систему, тврдњом да је првих 17 година кинеског образовања било „црвено“, а не „буржујско“, и да кинески научници и интелектуалци нису били капиталистички оријентисани, што је била Маова теза. – Pepper, *Radicalism and education...*, 479-480.

²³³⁶ Денг је главне поставке свог курса према образовању, науци и технологији изнео током 1975, а ти његови ставови, заједно са другим реформским начелима, изнесеним док се налазио на месту потпредседника владе, после његовог пада 1976. означени су од стране левих радикала као тзв. „три отровна корова“ против којих се треба борити. – Chi Hsin, *The case of the Gang of Four: with first translation of Teng Hsiao Ping's "Three poisonous weeds"*, Hong Kong 1978, 165.

²³³⁷ Vogel, *Deng Xiaoping...*, 201.

²³³⁸ Овде треба напоменути да скок у броју студената можда није био претерано висок што је била последица унапређења могућности запошљавања после средње школе. – Saywell, *Education in China...*, 12.

²³³⁹ Исто.

се од 1975. до 1979. удвостручио.²³⁴⁰ Намера је била да Кина што пре ухвати корак за развијеним светом. Велики проблем је представљао недовољно стручан наставни кадар на универзитетима, који је на позиције дошао у време Културне револуције. Денгова изјава да наука нема класни карактер, означила је кључну промену у парадигми и омогућила повратак критеријуму стручности.²³⁴¹

Денг је донео још једну важну промену. Наредио је да се пропагандни тимови и војни елементи повуку са универзитета и из научних институција. Партија је и даље задржала административну контролу кроз давање општих смерница за рад, али је научним радницима остављена много већа слобода и шири простор за деловање но раније.²³⁴² Враћени су пријемни испити 1978. године,²³⁴³ а дужина студија је продужена са три на четири године. Напуштена је и обавеза двогодишње праксе на селу пре уписа на факултет.²³⁴⁴ Укинута је обавеза физичког рада за студенте током студија. Коначно 1980. је дипломирала последња група студената који су факултете уписали као класа „радника-сељака-војника“ и без пријемног испита. Почев од 1980. сви студенти су имали комплетно средњошколско образовање. Тек од тада може се говорити о пуној нормализацији кинеског високошколског система.²³⁴⁵

Ново кинеско руководство је, такође, посветило пажњу реактивирању и стимулисању научно-истраживачког рада, који је у годинама које су му претходиле трпео страховите ударце да би на крају пао у запећак. Постављен је циљ да Кина до краја века доспе у ред најразвијенијих земаља, а да би се то постигло било је потребно унети суштинске промене у однос према науци, научницима и научним достигнућима. На челна места доведени су стручни кадрови, а Денг се није либио да каже како Кина мора да учи од страних држава и да усваја напредну страну технологију. Денг је више пута изјавио да је наука важна подједнако колико и класна борба. Сад је додао да су наука и технологија главна производна снага.²³⁴⁶

Денг је у склопу реформе донео одлуку да се 10 000 кинеских студената пошаље на Запад 1978. године, како би што пре стекли вредно знање које би онда могли да пренесу у Кину.²³⁴⁷ Интересантно је да је Кина дозвољавала одлазак у иностранство само студентима страних језика све до 1977, када је почела да шаље студенте који су могли да изучавају и друге области. До 1977, у Кини су постојале рестрикције које су се односиле и на стране лекторе у Пекингу, као и на путовање стручних образовних делегација. У том смислу, Југославија јесте представљала изузетак јер је сматрана пријатељском земљом, па је сарадња и размена делегација и лектора започела раније но са већином других држава (о чему је већ било речи). Ограничење о слању студената језика односило се пак и на Југославију. Тек у трећој фази односа о којој ће овде бити речи, почела је размена студената који су студирали и друге науке.

²³⁴⁰ Chandra, *Education in China...*, 133. Видети и Saywell, *Education in China...*, 11.

²³⁴¹ Vogel, *Deng Xiaoping...*, 201.

²³⁴² Исто, 208.

²³⁴³ Chandra, *Education in China...*, 132.

²³⁴⁴ Pepper, *Radicalism and education...*, 480.

²³⁴⁵ Saywell, *Education in China...*, 14.

²³⁴⁶ Vogel, *Deng Xiaoping...*, 208.

²³⁴⁷ Pepper, *Radicalism and education...*, 490.

Размена студената после 1977.

Прва група југословенских студената, уписана 1973/4, укупно њих осморо, коначно је завршила своје четворогодишње студије 1977, што је покренуло и питање њиховог запослења. Била је то прва група Југословена одшколована у Кини после 1956, дакле после више од 20 година, што је био предуг период у којем Југославија није имала школовани кадар који би знао кинески језик. Речима југословенског амбасадора у Пекингу, „у питању су били врло способни људи, политички зрели и на линији СКЈ, поједини међу њима и чланови СКЈ, а њихово држање у Кини за време студија било је више него примерено.“ Најважније је, ипак, било то што су добро савладали кинески језик.²³⁴⁸ У ССИП-у су такође сматрали да се овим студентима неизоставно морао наћи адекватан посао у коме би могли дати допринос кроз знање кинеског језика, и зато је препоручено да се поменути студенти „плански запосле у институцијама и друштвено-политичким организацијама које имају посебан интерес са овакве кадрове (научни институти, универзитети, ТАНЈУГ, привредне коморе и сл.)²³⁴⁹ Критиковано је што се ни при једној „научној, друштвено-политичкој и сл. установи не прати систематски и научни развој у Кини“, и да се не изучава кинески језик, култура, историја итд. Неки од ових студената заузеће важне позиције и одиграти важну улогу у даљем унапређењу југословенско-кинеских односа.²³⁵⁰ Заправо, први задатак и уједно ватрено крштење био је најизазовнији могући у том тренутку. Како су се студије завршавале у јулу 1977, донета је одлука да им се продужи боравак за још месец дана како би својим знањем кинеског језика помогли југословенској делегацији у време посете председника Јосипа Броза Тита Кини.²³⁵¹ Била је то прва опипљива корист од школовања југословенских синолога у претходним годинама.

И поред наведеног, у ССИП-у нису били задовољни бројем југословенских студената у Кини. Сматрали су да су Кинези ту поступали знатно организованије и професионалније, као и да своје школоване кадрове окупљају при посебном центру у оквиру Пекиншког универзитета, при МИП-у и другим релеватним институцијама. Предлагали су да се системски приђе обуци кадрова и то тако што се број студената и њихови програми не би препуштали случају, већ би се вршио циљани одабир и усмерење. Изнет је и предлог да заснивање њиховог радног односа треба да буде решено већ у моменту упућивања на студије у Кину,²³⁵² што би свакако представљало добро решење.

Југословенски студенти у Кини

Од 1977. до 1980, у Кину је отишло укупно 11 студената, за троје више него у претходном четворогодишњем периоду.²³⁵³ Жалбе на услове студирања су биле сличне онима из претходних

²³⁴⁸ ДАСМПС, ф 83, д 12, бр. 422050, ССИП, Белешка, 20. 4. 1977, стр. 2.

²³⁴⁹ Исто.

²³⁵⁰ У претходном поглављу, детаљније су обрађене њихове биографије, а овде је вредно напоменути да су Бранко Мерлин и Иштван Јаник добили одмах запослење у ССИП-у (при амбасади у Пекингу), док је Зоран Ђорђевић добио посао у ТАНЈУГ-у. – ДАСМПС, ф 83, д 12, бр. 422050, ССИП, Белешка, 20. 4. 1977, 1.

²³⁵¹ АЈ фонд 465, Попис 8, ред. бр. 169, кл. озн. 424, ССИП IX Управа, 11. 7. 1977.

²³⁵² ДАСМП, ф 6, Строго поверљиво 272, СИВ, Предлог елемената за програм сарадње са НР Кином, 11. 10. 1977, 4.

²³⁵³ У 1977-78. школској години двоје Југословена је упућено на студије кинеског језика, а двоје на студије традиционалне кинеске медицине. У наредној школској години 1978/79, у Кину је отишло још двоје на студије кинеског језика, и у 1979/80. још петоро (на кинески језик, књижевности и филозофију). – АЈ фонд 465, Попис 8, ред. бр. 180, Стипендије Кина, Југословени на редовним и постдипломским студијама у Кини, 6. 11. 1979.

година. Југословенски студенти су се и даље највише жалили на нередовно пристизање стипендија,²³⁵⁴ а бринуло их је и вредновање диплома после завршетка студија и повратка у Југославију.²³⁵⁵ Студенти су се жалили на ниво и квалитет програма, наставне методе итд. Жалили су се на отежано праћење наставе због недостатка планова и програма наставе. Сматрали су да је студијски програм имао много недостатака, да је био лоше и недовољно планиран, да је избор материјала из којих су могли да спремају испите и прате наставу био лошег квалитета и преоптерећен „примитивном пропагандом” (по оцени југословенске амбасаде), док је методологија и даље била слаба и све се сводило на „бесомучно меморисање“. Све ово су биле само рефлексије укупних тешкоћа и промена кроз које је читав кинески систем високог образовања пролазио у овом периоду. „Поједини међу њима кажу да су овде дошли потпуно необавештени, из чега закључујемо да можда не би дошли да су били боље информисани“ – било је Остојићево запажање.²³⁵⁶ Све ово довешће 1980. до предлога да се формира центар при Савезном заводу у оквиру кога би студенти могли да се боље информишу о условима студирања у Кини.²³⁵⁷

Током посете југословенске просветне делегације (1980), југословенски представници су се срели директно са југословенским студентима који су изнели своје виђење студија и услова живота у Кини.²³⁵⁸ Први пут је више проговорено о условима живота у студентским домовима. Тада се сазнало да није представљало реткост да струја нестаје више пута дневно јер инсталације нису биле предвиђене за већу потрошњу (коришћење решоа или магнетофона), већ само за обезбеђивање светлости; учионице у којима се одржавала настава учења језика некада нису имале грејање, а удаљеност домова у Пекингу и Шангају је била око 20 км од центра града. То је значило, уз пословично слаб транспорт и лоше везе са центром, практично одсеченост од града, али и од амбасаде (наведен је пример да је такси превоз био толико скуп да је месечна стипендија могла да покрије само шест возњи таксијем). Остали проблеми тицали су се кинеске намере да стране студенте што више изолују и да их држе у „стерилној“ средини, уз ограничавање кретања и садржаја којима имају приступ (радило се о прописима из Културне револуције који су делимично и даље били на снази).

Да нису сви проблеми лежали на кинеској страни, види се из извештаја из амбасаде у којима су указивали и на проблем незалагања југословенских студената. „Неки студенти су незадовољни начином предавања, литературом, професорима, не показују велики интерес за наставу, повремено изостају са часова, али су веома заинтересовани да све слободне дане искористе за путовање у иностранство, а некада чак захтевају дуже одсуствовање него што то школски прописи дозвољавају. Стекли смо утисак да су поједини међу садашњим нашим

---

²³⁵⁴ Када је посредни нередовност исплата стипендија, посебно је драстичан био случај Драгане Шутић (СР Србија) која шест месеци (од септембра 1978. до марта 1979) није добила стипендију. „Ради се о кардиналном случају бирократске небриге и неодговорности. Овакав немогућ однос тешко погађа егзистенцију младих људи које шаљемо у Кину. Подсећамо да смо за наредну годину преузели обавезу да пошаљемо још 20 младих на студије и оваквих проблема биће још више, са још тежим последицама, ако надлежна служба буде и даље овако функционисала“, оштар је био Остојић. Наречена Шутић за наведено време имала је на располагању само 1000 јуана месечно „што није довољно ни за смањени број и умањене порције дневних оброка у студентској мензи, а познато да кинеска храна далеко мање калорична од наше“. Узрок проблема био је наводно у измени обрасца од стране Службе друштвеног књиговодства, било је једно објашњење, а друго, контрадикторно првом, гласило је да је новац послат на време, али да је проблем настао у трансферу између југословенске и међународне банке. Бирократизација је толико узела маха да се није могао наћи ни јасан узрок проблема. – ДАМСПС, ф 86, д 14, бр. 412823, Депеша, Пекинг, 9. 3. 1979, 1-2.

²³⁵⁵ ДАМСПС, ф 86, д 13, бр. 465495, Пекинг, Информација, 22. 12. 1979, 6.

²³⁵⁶ ДАМСПС, ф 75, д 7, бр. 415045, ССИП, Меморандум, 10. 3. 1980, 1.

²³⁵⁷ ДАМСПС, ф 75, д 6, бр. 417062, ССИП, Извештај, 21. 3. 1980, 22-24.

²³⁵⁸ Исто, 21.

студентима у Кини дошли овде више из жеље за својеврсним авантуризмом и упознавањем древне Кине, него са одређеним реалним радним амбицијама и плановима“.²³⁵⁹ Од 11 југословенских студената, троје није задовољило и положило прописане испите, док су други остварили не баш завидне резултате. Неки су одсуствовали са више од 200 часова, односно са више од половине наставе. Највеће похвале добио је Јово Долић, који ће касније постати први странац који је дипломирао кинеску традиционалну медицину.

Како би се избегле ове ситуације убудуће, захтевано је да се шаљу студенти којима су мотиви првенствено радне и стручне природе. Остојић је и разложно упозорио да је, имајући у виду квалитет наставе после десетогодишње стагнације и чак назадовања, опортуно слати пре свега студенте на изучавање кинеског језика, а у мањој мери осталих дисциплина у којима кинески факултети нису били конкурентни. Такође, студентима је требало јасније предочити шта се од њих очекује, темељније их информисати о условима боравка и студирања у Кини, али им и назначити перспективу запошљавања после повратка у земљу. Пророчки звуче речи да ће „учење кинеског језика и изучавање кинеске историје и културе бити од све већег значаја и за међународну активност наше земље већ у овој декади. „Овом питању морамо посветити тим већу пажњу јер у односу на многе друге земље, веома заостајемо на плану синологије“ – био је Остојићев закључак.²³⁶⁰ Колико је ово било далековидо запажање може се најјасније сагледати из данашње перспективе. Ипак, стиче се утисак да није било много оних на важним позицијама који су чули ове речи. Уз сав прокламовани интерес за ближом сарадњом са Кином, није се истински и систематски радило на школовању и запошљавању потребних кадрова који би могли да постану носећи стуб једне дугорочне и просперитетне сарадње.²³⁶¹

И поред свих недостатака, интерес за студирањем у Кини је постојао.²³⁶² Конкурси су се објављивали јавно у штампи и један број младих људи редовно се јављао писмима Савезном заводу, молећи за даље савете и препоруке.²³⁶³ Посебно се издвојила Јана Рошкер, тада 17-огодишњакиња, како зрелошћу свога писма тако и каснијим достигнућима. „Похађам гимназију и ове године ћу матурирати. Жељела би студирати синологију, али ове студије, која ме врло занима, нисам открила још ни на једном факултету у нашој републици. Пошто је у нашој држави

²³⁵⁹ ДАМСПС, ф 75, д 7, бр. 415045, ССИП, Меморандум, 10. 3. 1980, 2.

²³⁶⁰ Исто.

²³⁶¹ Из интерних докумената Савезног секретаријата за унутрашње послове сазнајемо да ниједна институција није имала потпуни преглед југословенских грађана који су се налазили на школовању у иностранству и да је то, поред осталих фактора, рађало неисигурност по питању безбедности и заштите, како тих лица тако и уставног и друштвеног поретка у земљи. Године 1980. претпостављена бројка је износила око 3000 Југословена на школовању у иностранству, од тога 2000 стипендиста, а остали у свом аранжману. У ССУП су посебно били забринуте због чињенице да су студенти на школовању у иностранству подложни утицају агресивне пропаганде и да због недовољног контакта са земљом, њеним представништвима, нередовној информисаности, утичу на неке од њих да почињу да усвајају политичке концепте земље у којој се школују и да почињу да итражавају сумње и негодовање југословенским системом и руководећом улогом СКЈ. – АЈ фонд 320, 46-69, Информација, Строго поверљивио, јануар 1980, 1-4.

²³⁶² Репортажа А. Новачића о југословенским студентима у Кини, где је у разговору са њима изнео занимљивости и посебности студентског живота у Кини, објављена у *Вечерњим новостима* 1977, изазвала је велику пажњу што се види по писмима заинтересованих студената и школараца које су слали (више или мање) надлежним институцијама после изласка овог текста питања како и где могу да се пријаве за студије у Кини, наводећи директну инспирисаност после читања Новачићевог текста. Ипак, изгледа да само интересовање није нужно доводило и до упућивања ових младих људи на студије у далеку земљу. – „Генерација наших ‘Кинеза’,“ *Вечерње Новости*, 27. 7. 1977, 8.

²³⁶³ Конкурси за школовање у иностранству, па тако и у Кини, објављивани су у дневној штампи сваке године, а објављивали су их Заводи за међународну научну, просветну и културну и техничку сарадњу, односно секретаријати за образовање, науку и културу у републикама и покрајинама. – АЈ Фонд 465, Попис 8, ред. бр. 167, СЗМНПКТС, 19. 7. 1978.

врло мало људи, који би савладали кинески језик, мислим, да би била таква стипендија добра уложба вашег стипендиторја,“ гласило је њено писмо.²³⁶⁴ Јана Рошкер ја касније остварила запажену каријеру као синолошкиња и вероватно се по формалним академским достигнућима посматрано, може сматрати најуспешнијом од свих југословенских студената који су се 1970-их упутили у Кину.²³⁶⁵

Кинески студенти у Југославији

У складу са реформским курсом који је спровођен у Кини, код кинеске стране је нарастао интерес за повећањем квоте за размену студената, које иначе нису биле никада прецизно утврђене и варирале су из године у годину. После испитивања и сондирања терена код Југословена, који су показали начелну спремост да се због увећаних потреба квоте повећају, Кинези су изнели предлог који је изненадио све, за слањем чак 200 студената у Југославију! Од тога 60% би било распоређено на основне студије, 20% на последипломске и 20% на специјализације. Већ су имали разрађен план и о областима које су их интересовале, па би тако 70-80% студирало технологију, техничке и природне науке, пољопривреду, а остали друштвене науке.²³⁶⁶ Био је то одраз тадашњих модернизацијских стремљења у самој Кини. Желели су да ови студенти дођу у Југославију што пре, до краја године. Одговорено им је да је то велики број и да је потребно испитати могућности за тако нешто. На крају је Програмом научне, културно просветне сарадње број преполовљен и постигнут је договор да се пошаље сто кинеских студената.

У овом периоду десила се једна занимљива епизода, везана за учење језика од стране кинеских студената. Прегледом спискова које су Кинези послали, утврђено је да један број кинеских студената учи погрешан језик који им неће омогућити студирање у раније договореним областима. Тако су неки студенти који су хтели да студирају бродоградњу учили словеначки или македонски уместо српскохрватског, док су српскохрватски учили неки који су желели да специјализирају у области производње ТВ и радио апарата и за њих је сугерисано да пређу на македонски.²³⁶⁷ Пошто им је скренута пажња на ове нелогичности, Кинези су одговорили да је за њихове студенте сада касно да се пребаце на учење новог језика па су замолили да остану на истим курсевима као и до тада. Није познато како је дошло до ове грешке, како су даље текле њихове студије и на какве су све потешкоће морали да наилазе.

---

²³⁶⁴ АЈ Фонд 465, Попис 8, ред. бр. 169, кл. озн 424, Комисија за културне везе са иностранством Београд, 31. 10. 1977.

²³⁶⁵ Јана Рошкер (1960), студирала је синологију, новинарство и педагогију на Пекиншком универзитету и на Нанкају. Докторирала је у Бечу 1988. на теми „Теорије државе и анархистичке критике државе у Кини на прелазу векова“. Главне истраживачке теме којима се бавила биле су кинеска филозофија, кинеска логика, кинеска епистемологија. Од 1996. је била професор на катедри за синологију, департмана за азијске студије Факултета уметности Универзитета у Љубљани. Оснивачица је и прва председница Европске асоцијације за кинеску филозофију и главни уредник у академском журналу Азијске студије. –

https://en.wikipedia.org/wiki/Jana_S._Ro%C5%A1ker

²³⁶⁶ ДАМСПС, ф 88, д 15, бр. 446080, Савезни завод за научну, просветно-културну и техничку сарадњу, Забелешка, 16. 8. 1978, 2.

²³⁶⁷ ДАМСПС, ф 86, д 14, бр. 416888, ССИП, Депеша, Пекинг, 29. 3. 1979.

Универзитетска сарадња после 1977.

После вишегодишњег застоја, контакти у области високог школства су почели да се обнављају у 1979. години. Већи број делегација и споразума у области науке и просвете дали су нови подстицај и садржину кинеско-југословенској сарадњи, уопште. Југославија је желела да кроз ближу академску сарадњу омогући својим научницима промоцију југословенског система, али су, барем декларативно, показивали жељу да преузму одређене концепте и идеје и из кинеског система.²³⁶⁸

У Кини је током 1978. и 1979. у току била жива дискусија о улози и циљевима образовања у савременом кинеском друштву. О реформи кинеског образовања, Југословени су се информисали из прве руке приликом посете просветне делегације у јесен 1979²³⁶⁹, која је пренела жеље југословенских образовних институција за сарадњу са кинеским универзитетима. Кинези су тада изнели читав низ проблема са којима су се суочавали, попут тога да немају довољно студента, а као велику ману су истакли тешкоће кинеских студената приликом уписа на стране факултете (морали су дуже да се припремају). Поред подизања квалитета важно је било повратити и дисциплину међу младим људима, али и вратити образовном систему важност у друштву.²³⁷⁰ Објаснили су и да су све тешкоће директна последица Културне револуције и деловања „четворке“ и да многи факултети још увек немају 3. и 4. годину студија, док су постдипломске студије биле тек у фази обнављања.²³⁷¹ Похвално су се изражавали о стваралачком развоју и примени марксистичке теорије у југословенској социјалистичкој изградњи.

Критиковали су ранију политику кад су преовладавали идеолошки критеријуми и није се тражило полагање улазних испита. У разговорима је напомињано да су се штетни утицаји Културне револуције највише осетили на подручју образовања. Сада је обновљена дисциплина и донета су нова правила, пооштрени критеријуми, уведени пријемни. Проширене су педагошке школе да би се образовало што више наставног кадра, који је такође недостајао. Циљ реформе школства био је одговор на нарастајуће потребе нових економских и привредних циљева.²³⁷² Посебан куриозитет је било организовање дописног школовања преко **телевизије** који је пратило око 600 000 студената 1979. године.²³⁷³ Настојали су да подигну број техничких школа, јер су раније припадници „четворке“ инсистирали на општим средњим школама тј. гимназијама и

---

²³⁶⁸ Интересантно је запазити, да и поред исказаног интересовања, од стране универзитета у Београду, Загребу, Риједи и Сарајеву, када је дошло до прикупљања конкретних понуда са изненађењем примљен податак да је предлог за универзитетску сарадњу са Кином послало само САП Косово. Због тога је предложено да се свака република обавезе да у двогодишњем договореном периоду пошаље бар једног универзитетског професора у Кину и да ће прихватити кинеске професоре, како би се избегле сличне ситуације. – ДАМСПС, ф 85, д 7, бр. 459110, ССИП, Информација, 26. 10. 1978, 1.

²³⁶⁹ Делегацију коју је предводио Душан Шинигој, потпредседник ИВ СР Словеније, а домаћин јој је био Фанг Ју, потпредседник кинеске Владе и председник Академије наука НР Кине.

²³⁷⁰ У септембру 1978, влада НР Кине донела је одлуку о укидању узрупацие школа и школског простора који су запосели државни, војни, партијски органи. – ДАМСПС, ф 83, д 17, бр. 429495, ССИП, Информација, 19.

²³⁷¹ ДАМСПС, ф 86, д 13, бр. 465495, Пекинг, Информација, 22. 12. 1979, 5.

²³⁷² ДАМСПС, ф 75, д 6, бр. 417062, ССИП, Извештај, 21. 3. 1980, 5.

²³⁷³ У време летњег распуста ђаци су обављали друштвено-користан рад у пољопривреди (ђаци основне школе 2-4 недеље, средње школе 4-6 и висока средња 6-8 недеља). Студенти факултета само 1-2 недеље, али у међувремену се баве другим корисним пословима као што је сађење дрвећа, жетва, хигијенски рад и рад на одбрамбеној спремности. Студенти средњих и високих школа имали су две недеље годишње наставу војних вежби. – ДАМСПС, ф 75, д 6, бр. 417062, ССИП, Извештај, 21. 3. 1980, 7.

занемаривали су стручне средње школе. Школовање кадрова у оваквим школама било је неопходно за напредак Кине.

Посебно их је интересовао систем у коме су високе школе могле да одлучују о великом броју питања. У ту сврху у Југославију је 1979. дошла делегација на челу са Пу Тунгсјуом замеником кинеског министра за образовање. Том приликом су посетили већи број образовних институција и информисали се о свим аспектима функционисања југословенског образовног система. Посебно их је занимало усмерено образовање и како оно функционише у Југославији, о којем је Крсто Булајић, директор Савезног завода за међународну научну, просветно-културну и техничку сарадњу, рекао да је у питању новина која треба да образовни систем прилагоди „потребама друштва, положају радног човека и друштвено-економском развоју у целини“. Булајић, који је и сам био у Кини 1974, рекао је да је тада имао прилике да види како се организује школовање уз рад, додавши и да Југославија тежи развоју „перманентног образовања“.²³⁷⁴ Интересовање за усмерено образовање није било случајно, већ је било израз тежње за откривањем модела који би се могао успешно применити и имплементирати у кинеско друштво.

Констатовано је и да дотадашњи број студената из Југославије који изучавају кинески језик није био довољан. У следећем циклусу би требало повећати овај број и то „знатније“. Осим студената језика, требало би повећати и број студената који би ишли на студије традиционалне кинеске медицине, традиционалне фармакологије и гајења лековитог биља, студије традиционалне кинеске уметности и музике, студије сеизмологије и воденог инжењерства, итд. Такође, „факултети и катедре за изучавање кинеског језика и културе на југословенским универзитетима, могу бити својеврсни пунктови за иницирање унапређења облика и форми развоја просветне сарадње између две земље.“²³⁷⁵

Коначно, у овом периоду ће приликом посете делегације Београдског универзитета 1980. године, бити потписан уговор са Пекиншким универзитетом,²³⁷⁶ што је био први споразум у њиховој историји, чиме је сарадња коначно формализована и подигнута на виши ниво.²³⁷⁷ Посета је дошла у тренутку када су импулси политичке и економске сарадње почели да доживљавају смирај, после ентузијастичних најава о угледању на самоуправни модел у време владе Хуа Гуофенга.²³⁷⁸

²³⁷⁴ ДАМСПС, ф 86, д 13, бр. 461265, ССИП, Забелешка, 21. 11. 1979, 1.

²³⁷⁵ ДАМСПС, ф 75, д 6, бр. 417062, ССИП, Извештај, 21. 3. 1980, 26.

²³⁷⁶ У извештају се наводи и да је то „први уговор који је један познати Универзитет у НР Кини потписао са једним страним универзитетом“. – АЈ Фонд 465, Попис 8, ред. бр. 169, кл. озн. 425.1, Извештај о посети делегације Универзитета у Београду Пекиншком универзитету, 7. 8. 1980, 5.

²³⁷⁷ Посета је реализована од 17. до 22. јула 1980, а предводио ју је ректор БУ Мирослав Печујић, проректор Слободан Унковић и председник Универзитетске конференције СК Мирослав Ђорђевић. Југословенску делегацију је примио кинески министар просвете Ђианг Нансианг. После Кине, делегација је отпутовала у Пјногјанг (С. Кореја) где је посетила Универзитет „Ким Ил Сунг“. – АЈ Фонд 465, Попис 8, ред. бр. 169, кл. озн. 425.1, Извештај о посети делегације Универзитета у Београду Пекиншком универзитету, 7. 8. 1980, 1.

²³⁷⁸ Циљ споразума је био да се успостави блиска сарадња два универзитета и припадајућих научних јединица (чл. 1). Договорено је да се праве двогодишњи планови сарадње (чл. 2); договорена су гостовања наставника са оба универзитета, позивање и учествовање на конгресима, научним састанцима, симпозијумима, семинарима итд; усавршавање млађих научних радника, размена научних радова и кратких анотација о њима у сврху публикавања у часописима друге стране, сталну размену искуства у модернизацији дидактичког процеса, међусобно упознавање са научним достигнућима и методама рада, размена уџбеника (чл. 3). Договорен је долазак југословенских професора који би држали предавања у следећим областима – Управљање у привреди, Друштвено-политички и привредни систем Југославије, Међународни монетарни систем, Политичка економија, Друштвено планирање, Држава и закони, Југословенско законодавство, Социологија, Историја СКЈ и научни социјализам, Политички систем. (чл. 4). Такође је била предвиђена сарадња у области заједничких научних истраживања и заједничког

Поред тога, у разговорима су се посебно интересовали за место и улогу СКЈ, синдиката и других друштвено-политичких организација на факултетима и другим образовним институцијама. Мишљење о југословенском образовном систему дао је кинески министар просвете оцењујући да је „добро да се одлуке партије не намећу административно“, што је био одраз промена у кинеском приступу образовању у односу на време Културне револуције.

Током боравка, чланови југословенске делегације су одржали предавања из области организације универзитета и науке у Југославији, привредног система Југославије и о раду друштвено-политичких организација на Универзитету у Београду, којем су присуствовали декани већег броја факултета, партијски секретари и други.²³⁷⁹ Посебан интерес су полагали на ове теме, јер су још увек вршили корекције и промене унутар сопственог система. Утисак југословенске делегације је био да у Кини постоји велики интерес за широку сарадњу у области образовања и науке и да су Кинези посебно били заинтересовани за искуства југословенског колективног рада и руковођења.²³⁸⁰ Било је очито да трагају за новим искуствима, али како њих није било у постојећим и ранијим праксама, морали су да се потруде да их сами створе комбинацијом различитих модела.

Предавачи и лектори

У Пекингу је постојао Институт за стране језике на коме се изучавало 20 страних језика а међу њима је од половине 1970-их почео да се изучава и српско-хрватски.²³⁸¹ Од 1974. Југославија је слала своје лекторе, који су најчеће остајали по две године. Поред сталног лектора и предавача, периодично су организовани шестомесечни курсеви које су држали југословенски професори српско-хрватског. Те курсеве су углавном похађали студенти који су се спремали да дођу у Југославију, чиме се скраћивао припремни период њихових студија. Ови курсеви су били организовани у Пекингу и Нанђингу.²³⁸² Радни услови у Институту нису били најбољи, што се види из извештаја који је оставио Борис Орлић (1951) о свом боравку на месту лектора у Пекингу. Жалио се да је живео у хотелу у коме су услови били добри, али који се налазио далеко од центра града па је на тај начин био у једној врсти „гета“ за странце, који је уз то био окружен војним стражама. Оно што му је представљало посебну тешкоћу, били су услови рада у Институту. Одмах по доласку „зарадио“ је бронхитис због хладноће и незагрејаних просторија. Жалио се и на кинеске методе учења језика које су укључивале „бубање“ и „бифлање“, односно учење напамет. Посебна критика се односила на југословенску катедру. „Југословенска катедра доима се овде понешто сиротињски. Није ми познато како је у осталим земљама, али остале катедре у могућности су да студентима тједно приказују филмове; часописа и књига је много више. (...) Чак и Румуњска, упркос вјерујем већим економским проблемима успијева боље опскрбити свој одјел.“ Југословенска амбасада је имала уговор са РТ Београд о слању аудио-

---

патентирања добијених резултата. Договорено је да ће заједно припремити и уџбеник кинеског језика за оне који га уче у СФРЈ и уџбеник српскохрватског језика за оне који га уче у Кини. (чл. 6) Договорена је и размена студената на редовним и последипломским студијама. – АЈ Фонд 465, Попис 8, ред. бр. 169, кл. ozn. 425.1, Универзитет у Београду-Ректорат, Уговор о сарадњи.

²³⁷⁹ АЈ Фонд 465, Попис 8, ред. бр. 169, кл. ozn. 425.1, Извештај о посети делегације Универзитета у Београду Пекиншком универзитету, 7. 8. 1980, 2.

²³⁸⁰ АЈ фонд 507 ЦК СКЈ, IX, 60/1-72-136. К2, док 125, Забелешка, 27. 8. 1980, 3.

²³⁸¹ ДАМСПС, ф 75, д 6, бр. 417062, ССИП, Извештај, 21. 3. 1980, 7.

²³⁸² ДАМСПС, ф 86, д 13, бр. 41688, Депеша, Пекинг, 11. 1. 1979.

визуелних материјала, али они нису били доступни за учење српско-хрватског језика кинеским студентима, због недостајуће апаратуре за приказивање. Орлић је указивао на помањкање књига и стручне литературе, па је тражио да се то пошаље из Југославије, као и касете са југословенском музиком, народном и забавном. Посебно је издвојио као пожељне далматинске клапе и партизанске песме. На крају је закључио да му је 18 месеци боравка у Кини било довољно и да не жели да наставља свој рад у Пекингу и затражио је да му се пронађе замена.²³⁸³

Није могуће утврдити колико су проблеми на које се жалио Орлић били објективне, а колико субјективне природе, но ипак је његов допис наведен у ширем изводу, као сликовит приказ да ни на крају деценије сарадња са Кином није била нимало једноставна. Проблеми су наставили да искрсавају, а трансформација у коју је кинеско друштво закорачило, тек је 1979. почела да узима маха. На крају деценије помак је био евидентан, али мањи но што се можда очекивало. Но, ипак су били постављени важни темељи.

---

²³⁸³ АЈ фонд 465, Попис 8, ред. бр. 169, кл. ozn. 425.1, Савезни завод за међународну знанствену, просвејтно-културну и техничку сарадњу, Извештај Бориса Орлића, 25. 10. 1979.

ЗАКЉУЧАК

На крају 1980. креатори југословенске и кинеске политике, седећи у Пекингу и Београду, гледајући и сумирајући деценијски биланс, морали су бити задовољни. Везе Београда и Пекинга су у само једној деценији прошле неколико фаза – фазу упознавања и обнове односа, фазу стагнације и фазу успешне билатералне сарадње. Дошло је до важних промена у начину међусобног третмана, бројности посета, у значају и нивоу сусрета. Та еволуција је била не само квантитативна – у погледу учесталости контаката, размена делегација и ближег упознавања, већ суштински квалитативна – док су на почетку деценије кинеске идеолошке резерве и даље биле живе, на крају деценије су у потпуности нестале.

Када је 1969. почела да излази из Културне револуције и да полако опипава пулс свету, од ког се удаљила и изоловала неколико година раније, Кина је била вођена безбедносном дилемом. После 1968. и Прашког пролећа, у Пекингу је донета стратешка одлука о удаљавању од дотадашње спољнополитичке доктрине. Кина је тражила начине како да у међународној арени што више изолује СССР, и на тај начин заштити себе. Једини излаз је видела у сарадњи са Западом, и давањем сигнала за спремност на стретешко приближавање Вашингтону учинила је важан корак – тако је започела кинеска политика отварања.

У првој фази политичког отварања, Кина је била оријентисана на обнову или успостављање сарадње са западним европским државама и са САД. У склопу шире политике отварања, креатори кинеске политике су препознали Југославију и њену међународну позицију као јединствену и погодну за контакте прве врсте у овој осетљивој фази. Међузависност америчког и југословенског случаја из приложене анализе постаје јасна, иако недовољно разјашњена, услед недостатка кинеске перспективе. Оно што је неспорно јесте да су сигнали упућени Вашингтону и Београду, не само временски коинцидирани, већ да су били вођени истоврсном стратешком мотивацијом – обновом односа са државама које су имала историјат „непријатељства“ са СССР, и чије савезништво би Пекингу добро дошло у политици „заокруживања“ Москве. Но, то није била једина мотивација – склапањем већег броја дипломатских веза, Пекинг је јачао своје међународно присуство, и позиционирао се као сила у нарастању. На тај начин је постајао кредибилан глобални фактор, који је могао да поставља своје услове и да мења правила игре.

Кинеска политика отварања нужно је активирала „троугао“ суперсила и рedefинисала односе међу њима. Покушај истискивања СССР из једначине, посебно у тренутку када је отпочело америчко-совјетско преговарање, било је стратешко опредељење Пекинга у целој деценији. Истовремено, САД су биле највећи добитник – сада су креатори политике у Вашингтону могли да врше фина тактичка балансирања у односима са Пекингом и Москвом, у покушају да очувају стратешку предност за себе. Са том намером, Никсон је посетио Пекинг и Москву у 1972, тим редоследом, што није била пука хронолошка случајност, већ градирање природности.

У таквом стратешком померању, југословенска несврстана политика се показала као предност. У одабиру Југославије као једне од првих држава са којом ће кренути у обнову дипломатских веза, Пекинг је омогућио Београду да на међународној сцени још једном прикаже значај своје несврстане позиције, и да је на тај начин додатно промовише. Није могло бити

сумње да је Кина чинила одступање од ранијих крутих позиција, и да се кретала ка већем уважавању политичке реалности, на коју је Југославија од раније апеловала. Такве околности утицале су на повећано интересовање САД-а и СССР-а за позиције Београда у тренуцима када су се односи у „троуглу“ калибрирали. Томе сведоче посета Београду Ричарда Никсона (1970), позив председнику Титу да посети Вашингтон (1971), долазак Леонида Брежњева у Југославију (1971), и позив Титу да посети Москву (1972). Између ових посета, у јуну 1971, у Пекинг је отишао и Мирко Тепавац, југословенски савезни секретар за спољне послове, чиме је заокружила јединствена динамика, захваљујући којој је југословенска позиција у међународним односима била додатно ојачана. Томе треба придодати да је Југославија узела активног учешћа у обезбеђивању потребне подршке кинеској позицији за повратак права у УН 1971, што је делом било мотивисано демонстрирањем тријумфа сопствене принципијеле политике.

Када се изборила за веће уважавање својих позиција у свету, Кина је после почетног ентузијазма и извесног разочарања у погледу потенцијала сарадње са Вашингтоном, од 1973. почела у одређеној мери да се повлачи ка ранијим позицијама, што је успорило даље америчко-кинеско приближавање. У том периоду Културна револуција, која је трајала све до смрти Мао Цедунга 1976, опет се активирала, додуше у ограниченом обиму и са ограниченим последицама, с обзиром да су нове кампање биле мање масовне, и својом оштрицом првенствено усмерене на решавање старих фракционашких борби око будућности Кине после Маове смрти. Како се Мао неизбежно ближио крају своје политичке и животне каријере, тако су борбе за наслеђе унутар партије пореметиле спољнополитичку динамику и стопирале даље отварање за извесно време. Кина ће у другу фазу отварања, сада праћену привредном трансформацијом и економским отварањем, ући 1978, две године после Маове смрти, чиме ће бити заокружен процес отварања започет крајем 1969.

Иако се радило о само једној деценији, динамика промена у југословенско-кинеским односима била је изузетна – од грубих увреда и најаве пропасти југословенског система 1968, до тријумфалног дочека југословенског председника у Пекингу 1977; од оштрих напада на југословенско друштвено уређење и негирања социјалистичког карактера Југославије, до проучавања самоуправљања као једног од потенцијалних модела у процесу модернизације кинеске економије. Такви скокови нису били повезани са неком југословенском специфичношћу, нити су се ограничавали само на Југославију – неуједначеност у кинеској политици биле је само пука рефлексија турбулентне деценије у кинеском развоју, у којој су се стекле најважније политичке и друштвене промене. Била је то деценија у којој је Кина направила искорак од Културне револуције до Денгове модернизације, деценија у којој се одрекла идеолошких илузија и догматских ограничења у вођењу спољне политике, од непријатеља (САД) направила савезника, и од најизолованије државе света постала једна од најпривлачнијих за сарадњу. Све то је остављало своје последице на југословенско-кинеске односе.

Од немалог значаја било је и то што се радило о деценији у којој су са политичке сцене отишли главни творци кинеске политике и родоначелници модерне кинеске државе, носиоци једне специфичности у кинеском развоју, која је напустила политичку сцену заједно са њима. Најважнији и прекретни тренутак у целој деценији, била је управо смрт неприкосновеног лидера Мао Цедунга, чијим одласком је рашчишћен пут за суштинску и темељну трансформацију кинеског друштва. Та промена није била нагла, нити је дошла преко ноћи, а није била спроведена ни на начин на који је Хрушчов поступио у процесу дестаљинизације у СССР-у. Заокрет је био потпун када се радило о економској логици, док је у погледу политичке модернизације и односа према самом Мао Цедунгу, ствар била у потпуности другачија. Није било обрачуна са Маовим ликом и делом, већ је једино учињен отклон од већине Маових идеја, на начин којим се нимало није нарушавао углед оснивача КП Кине и НР Кине.

Маов одлазак са политичке сцене био је прекретни тренутак у креирању кинеске будућности, али југословенско-кинеских односа. За Маовог живота, односи са Југославијом су могли да се поправе, али никако и да се темељно промене. Идеологија је играла важну улогу у Маовом посматрању и вредновању света који га окружује, као и у оценама које је о њему доносио – и док је Југославији могао да пружи руку и понуди обнову дипломатских веза, важно ограничење у даљој еволуцији представљале су резерве по питању природе југословенског система. То ограничење значило је да за његовог живота у посету Кини није позван југословенски председник Тито, нити је сам Мао или било који други високи функционер, разматрао питање одласка у Београд. Не само политичке везе, већ и економске и културне, у овом периоду су трпеле знатна ограничења баш из наведеног разлога. Лимити са којима су се суочавали, као и природа ове лимитираности, није промицала властима у Београду, иако су се према њима односити другачије у зависности од тренутка. У почетку су зидове на које су наилазили прихватили са дозом увређености, а како су године одмицале, свака препрека, нелогичност или узмицање са кинеске стране, прихватано је са зен смиреношћу, која је сведочила о сазревању југословенског приступа кинеском питању.

После Маове смрти, већ с почетка 1977, осетиле су се важне промене. Прве назнаке о отопљавању, примљене су са опрезом, иако ће каснији развој ситуације превазићи и најоптимистичнија југословенска очекивања. У те две године – 1977. и 1978. стекло се све чему су се југословенски креатори спољне политике можда некада надали, иако су те наде одавно биле покопане политичком реалношћу која им није ишла на руку. У тих практично 18 месеци, југословенско-кинески односи доживели су свој врхунац у посматраној деценији, а бројност контаката, посебно сусрета на највишем политичком нивоу, значај потписаних споразума, мноштво економских, образовних, научно-техничких и културних размена, означили су фундаменталну промену у кинеском приступу Југославији. Савременицима се чинило да ће Југославија и Кина постати не само добри пријатељи, већ и најближи савезници. Томе је посебно доприносила срдачност тадашњег кинеског лидера, Хуа Гуофенга, Маовог наследника, који је по свему доступном судећи, показивао искрену намеру да уважи и да до извесне мере искористи југословенска искуства у процесу модернизације кинеског друштва. Самоуправљање је од прокаженог, постало узорни модел, и број делегација и кинеских стручњака који су овим поводом долазили у Југославију, као и писање кинеске штампе у том периоду по преношењу југословенске амбасаде, сведоче да је интересовање за југословенски друштвено-економски систем било велико. Но, да би се донела исправна и потпуна оцена о значају овог питања за Пекинг, потребно је сачекати придодавање кинеске перспективе. Оно што је несумњиво доказано, јесте да је интересовање постојало, и да је са циљем промовисања Југославије и њеног самоуправног искуства, у тих неколико година учињено доста тога у Кини. Када је реч о популаризацији Југославије, ту свакако треба навести пример изузетне популарности коју је филм „Валтер брани Сарајево“ остварио у Кини, а која се може објаснити двоструким факторима – тренутком у коме је приказан (у време Титове посете и као један од првих страних филмова после Културне револуције), као и жанровском подударношћу са кинеским жељама (партизански, антифашистички филм, урађен по узору на западне вестерне). Таква промоција једног југословенског културног производа била је незамислива у ранијим годинама, и сведочила је о искреној намери да се слика Југославије у Кини не само поправи, већ суштински измени.

Већ од 1979, после промене снага унутар КП Кине, дошло је и до промене у југословенско-кинеским односима, на начин који је ограничио, али и не суспендовао позитивне трендове. У те две године, могуће је приметити удаљавање од преамбициозно постављених планова, и са слабљењем значаја улоге Хуа Гуофенга у КП Кине, полако узмицање од датих обећања. У Београду ове промене нису препознате одмах и било је потребно доста времена док

се није започело са већим уважавањем реалности. У 1980. су и Тито и Хуа Гуофенг напустили политичку сцену, а у којој су мери темељи југословенско-кинеских односа успостављени за време њихових влада, преживели или били модификовани у наредној деценији, важно је питање на које одговор можемо добити тек када се отворе архиви и приступи анализи 1980-их година, са чиме би се заокружила хладноратовска фаза сарадње између Кине и Југославије.

Када је реч о Југославији, њен однос према Кини је био значајно избалансиран, и са мање трзавица. Заправо, целовитим прегледом југословенске дипломатске и партијске грађе, стиче се јасан увид у конзистентност југословенске политике према Кини, од тренутка када су успостављени први контакти 1969, па до краја деценије 1980. године. У југословенској политици није било премишљања, нити повлачења одлука или преиспитивања предузетих корака, што је била карактеристика кинеске политике у овом периоду. То не значи да се југословенска политика није мењала током посматране деценије – већ само да није доживљала промене у битном, а најбитнија је била стратешка опредељеност за ближом сарадњом са Кином, што може јасно да се прати од 1969, када су из Пекинга стигли први сигнали да се разматра обнова дипломатских односа са Југославијом. Од тог тренутка, власти у Београду су реаговале афирмативно на све кинеске предлоге и улагали су труд у ширење простора и отварање нових могућности сарадње. Ипак, Југославија је била принуђена да буде та која ће да чека, послуша и реагује на промене из Пекинга, док је Кина била креатор и носилац те политике. Није то била југословенска кривица, већ једина могућа позиција у времену када је Кина доживљала тако јаке и велике потресе, са којима се и сама тешко носила. Југославија је од тренутка обнове дипломатских веза 1970. била иницијативнија страна и иступала је са конкретним предлозима за сарадњу, иако је упорно наилазила на препреке. Југословенска дипломатија и влада показале су ванредну стрпљивост и тактичност у прилазу, како не би додатно удаљили кинеску страну у осетљивој фази отварања раних 1970-их. У том смислу, југословенска опредељеност за сарадњу са Кином ни у једном тренутку није довођена у питање, чак и када су односи запали у ђорсокак у периоду 1972-1975, упорним кинеским одбијањем да узврате посету Мирка Тепавца. Стагнација која је тада наступила, и чак благо погоршање услед јачања кинеских сумњи у праву природу југословенско-совјетских односа, показало се да није оштетила потенцијал кинеско-југословенске сарадње. Позивом председнику СИБ-а, Џемалу Биједићу да посети Пекинг 1975, и његовим пријемом код Мао Цедунга, односи су поново доживели своје побољшање и кратокрајан успон. Могуће је да је Кина у овом периоду разматрала свој дотадашњи однос према Југославији, и да је позивом Биједићу учинила напор да га поправи. Пријем код Маоа био је велика ствар, и симболички је носио велику тежину, јер се кинески лидер, скоро пуних 20 година, није сусрео са неким југословенским руководиоцем. Није неосновано претпоставити да је на овај начин желео да покаже добру вољу и жељу за ближим и квалитетнијим односима са Београдом. Ипак ефекти ове посете нису стигли да се прикажу у свом пуном обиму, с обзиром да је наредна година у Кини била обележена серијским одласцима највиших партијских и државних функционера, укључујући и самог Маоа, па су југословенско-кинески односи ушли у фазу „природне“ стагнације, до тренутка када су се нове власти (после хапшења „четворочлане банде“) коначно консолидовале.

Одабрани тактички прилаз Београда коначно се исплатио, и од 1977. југословенске власти су биле у прилици да убирају плодове стрпљиво обликоване политике. Југословенски председник Тито је поживео довољно дуго да дочека свој тријумфални одлазак у Пекинг (1977), чиме је се заокружио изузетну дипломатску каријеру. Није било другог државника који је у истој деценији могао да се похвали посетама Вашингтону, Москви и Пекингу, нити активном дипломатском сарадњом са сва три главна светска центра. Југославија је крајем деценије, у правом смислу те речи, и са пуним правом, могла да констатује да је њена политика према Кини била исправна, а потврде су долазиле и из уста самих Кинеза, дословно први сваком сусрету

после 1976. Хвалоспеви изречени југословенском систему, југословенској унутрашњој политици, привредном развоју, међународној активности и односу према међународном радничком покрету, уљуљкали су и замаглили поглед југословенском руководству, коме су промене у Кини лакше промакле, но што би то било у ситуацију која би од њих захтевала већу критичност према кинеској политици.

Када је реч о економској, културној и просветној сарадњи у овом периоду, Кина и Југославија су их свесно подредиле политичкој сарадњи. Посебно је то важило за кинеску страну, иако се не може рећи да је југословенски приступ био ослобођен сличних ограничења. Економска сарадња је у првој фази била условљена лошим стањем кинеске економије, великом удаљеношћу и недовољно развијеним модалитетима за економску сарадњу, али и недовољним капацитетима југословенске индустрије, неорганизованим наступом, недостатком јасне визије и планова, али и проблемом исплативости трговине са Кином. И поред тога, две земље успеле су да значајно подигну ниво спољне трговине у првим годинама после успоставе односа. После 1976, уз нагло ослобађање и уклањање дотадашњих баријера уз већ помињана обећања, у економску сарадњу се ушло са новим оптимизмом, али је он убрзо биосуочен са објективним препрекама на које је наишла кинеска привреда у процесу реструктурирања.

Са сличним ограничењима се суочавала и размена у сфери културно-уметничке сарадње, посебно јер је кинески приступ у вођењу културне политике, у смислу промоције у иностранству, било блиско повезан са тренутним политичким циљевима које је требало испунити. Све епизоде културне сарадње биле су ту као својеврсна политичка демонстрација и није остављано простора сумњи да је ситуација другачија. Управо је такав однос често доводио до неспоразума и неразумевања, али ниједна од таквих епизода није озбиљније угрозила југословенско-кинеску сарадњу. Поред тога, културна размена је била важна допуна, својеврсан супститут политичкој и економској сарадњи, посебно у годинама када је она стагнирала; уз то, успела је да значајно приближи Кину просечном Југословену, који је тада у штампи могао да прати бројне фељтоне о кинеској уметности и култури, или да се упознаје са кинеском праксом, начином живота и другим специфичностима, кроз учестале извештаје југословенских дописника из Пекинга. У овом периоду је почело и значајније превођење књига са кинеског језика (о кинеској историји, култури, уметности), по први пут су почели да се приказују кинески филмови на ФЕСТ-у и државној телевизији, у Југославију су долазиле кинеске спортске екипе (од којих су посебно популарни били стонотенисери). Пораст интересовања за Кину резултирао је и првом групом студената који су отишли на студије у Пекинг (после застоја од преко 15 година), а у истом периоду у Југославију су дошли кинески студенти, чиме је почело узајамно школовање кадрова који би познавали језик, историју и културу оне друге земље. У овом периоду отворене су авионске линије између Београда и Пекинга, започеле су прве туристичке посете и у Југославији су отворени први кинески ресторани (Сарајево, Београд).

Управо се у реченом могу лоцирати непосредне последице и ефекти југословенско-кинеске сарадње током 1970-их. Тада су постављени важни темељи, за политичку и економску сарадњу, размењене су важне политичке делегације, по први пут су југословенски министар спољних послова (Тевавац, 1971) и кинески министар спољних послова (Хуанг, 1979) посетили Кину, односно Југославију; по први пут су размење посете два лидера (Тита, 1977 и Хуе 1978); поред тога, први пут је југословенски премијер (Биједић, 1975) посетио Кину. Размењене су броје културне, образовне, спортске, друштвено-политичке и војне делегације. Обим извештавања о Кини је знатно порастао, и просечан Југословен је на крају деценије знао много више о Кини, но на почетку. Док је 1970. Кина и даље била маглопита и далека представа у којој су се дешавале нејасне и неразумљиве ствари, дотле је на крају деценије то била земља са јасном историјом и традицијом, са богатом културом и слојевитом политиком. Кина је полако од непознанице и далеке егзотичне земље, постајала земља о којој су просечни Југословени већ

имали јаснију представу. У сваком смилу, 1970-е су учиниле да се Југославија и Кина коначно упознају.

Слично је важило и за Кину, у којој је, преко онога што сазнајемо из југословенске дипломатске грађе, појачано информисање о Југославији, посебно од 1977, довело до тога да просечан Кинез 1980. зна о Југославији више но можда о било којој другој европској земљи. Томе је допринела и изузетна, на моменте невероватна, популарност коју је у Кини стекао југословенски партизански филм „Валтер брани Сарајево.“ И док су политички и културни плодови били јаснији, дотле економска сарадања никада није достигла потенцијал коме се тежило и надало. Најважнији податак је свакако онај да је Југославија пре само 40-ак година са Кином трговала у суфициту, што је само по себи невероватна чињеница, посматрано из данашње перспективе.

Поред свега наведеног, треба још рећи да су седамдесете године представљале у сваком погледу врхунац југословенске спољнополитичке активности и круну политике невсрстаности, чији је главни носилац био југословенски председник. Његовом смрћу, завршила се и једна важна не само фаза већ епоха, која је морала имати своје последице на најразличитије аспекте југословенске политике. С обзиром да је у Кини у исто време са политичке сцене отишао и кинески прелазни лидер, Хуа Гуофенг, не можемо тврдити да је самом Титовом смрћу југословенско-кинеска сарадња прешла у нову фазу. У 1980. стекло се неколико важних промена, унутарполитичких али и глобалних, које су Југославију и Кину удаљиле, али не и раздвојиле. О томе сведочи и непрекинути континуитет добрих политичких, економских и осталих облика сарадње између Југославије, касније Србије, и Кине.

Најважнији добитак југословенске политике на крају деценије било је успостављање избалансираних односа са САД и СССР, и успостављање већ поменуте квалитетне и дугорочне сарадње са НР Кином. Док су шездесете биле обележене хладноратовским кризама, дотле се у седамдесетим свет подсетио важности преговарања. Са свим својим ограничењима, осма деценија је представљала деценију разговора и дијалога, током које су постигнути важни споразуми – између Москве и Вашингтона (САЛТ 1 и САЛТ 2), између Пекинга и Вашингтона (Шангајски коминике и успостава дипломатских веза). И ако се на почетку деценије чинило да ће дијалог превладати и одвести Хладни рат у природни смирај, то се није догодило, а крај деценије је донео ново заоштравање, и улазак у, како ће се испоставити, последњу и одлучујућу фазу Хладног рата. Оно што у 1980. није могло ни да се претпостави било је да ће Хладни рат потрајати само још једну деценију и да ће његов крај означити уједно и крај СССР и Југославије. НР Кина ће, можда парадоксално за посматрача у 1980, из Хладног рата изаћи неоштећена – степен прилагодљивости кинеског друштва никада није смео бити потцењен. Тако се овај рад бавио билатералним односима једне државе која више не постоји и једне која полако преузима глобални примат, иако се у години са којим завршавамо рад, тако нешто није могло, ни најмање наслутити.

Списак извора и литературе

Необјављени извори:

Архив Југославије (АЈ)

Фондови:

837 Кабинет председника Републике

208 Савезни завод за међународну техничку сарадњу

320 Савезни комитет за науку и културу

465 Савезни завод за међународну научну, просвето-културну и техничку сарадњу

507/IX Међународна комисија ЦК СКЈ

559 Комисија за културне односе са иностранством

Дипломатски архив министарства спољних послова Србије (ДАМСПСС)

Фондови:

Политичка архива: Кина (1969-1980)

Политичка архива – строго поверљиво (1969-1980)

Уједињене нације (1969-1980)

Архив Народног музеја

Објављени извори:

Југославија-СССР, сусрети и разговори на највишем нивоу руководилица Југославије и СССР 1964-1980, Том 2, Милошевић Миладин (ур.) ,Документа о спољној политици Југославије, Архив Југославије, Београд 2016.

Југославија-Сједињене Америчке Државе, Поруке председника Југославије и Сједињених Америчких Држава 1944-1980, Архив Југославије, 2014.

Foreign relations of the United States (FRUS)

Volume XVII, China-US 1969-1972

Volume XXIX, US-Eastern Europe 1969-1972

Volume XII, Soviet Union, January 1969–October 1970

Volume XIII, Soviet Union, October 1970–October 1971

Volume XIV, Soviet Union, October 1971–May 1972

Volume XV, Soviet Union, June 1972–August 1974

Volume XVI, Soviet Union, August 1974–December 1976

Volume XVII, China, 1969–1972

Volume XVIII, China, 1973–1976

Volume XXIX, Eastern Europe; Eastern Mediterranean, 1969–1972

Volume VI, Soviet Union, 1977–1980

Volume XIII, China, 1977–1980

Volume XX, Eastern Europe, 1977–1980

The United Nations Archives and Records Management Section (UNARMS) in New York
<https://archives.un.org/>

The Presidential Libraries of Lyndon B. Johnson (LBJPL) in Austin, Texas
<http://www.lbjlibrary.org/>

Richard M. Nixon (RMNPL) in Yorba Linda, California <https://www.nixonlibrary.gov/>

The National Archives and Records Administration (NARA) in College Park
<https://www.archives.gov/college-park>

Wilson Center's Cold War International History Project (CWIHP)
<https://www.wilsoncenter.org/program/cold-war-international-history-project>

Gerald R. Ford Presidential Library and Museum,
<https://www.fordlibrarymuseum.gov/library/document/memcons/1553196.pdf>

The World Bank Working for a World Free of Poverty: Economic reform in socialist countries: the experiences of China, Hungary, Romania, and Yugoslavia
<http://documents.worldbank.org/curated/en/315361468772163068/Economic-reform-in-socialist-countries-the-experiences-of-China-Hungary-Romania-and-Yugoslavia>

Selected Works of Mao Tse-tung, Foreign Languages Press, Peking, China
<https://www.marxists.org/reference/archive/mao/selected-works/index.htm>

Периодика:

Политика

Борба

Међународна политика

Комунист

Марксизам данас

Филмограф

Yugoslav survey

Peking Review

Yearbook of the United Nations

Мемоари, дневници, путописи, зборници, енциклопедије:

Војна енциклопедија (књига шеста), Београд, 1973.

Dizdarević, Raif, *Vrijeme koje se pamti – događaji i ličnosti*, Sarajevo 2006.

Два века модерне српске дипломатије, Београд 2013.

Југословенска дипломатија 1945-1961, Београд 2012.

Spoljna politika Jugoslavije 1950-1961, Beograd 2008.

Југословенско-совјетски сукоб 1948, Београд 1999.

Ко је ко у Југославији, Београд, 1970.

Мићуновић, Вељко, *Московске године 1969-71*, Београд, 1984.

Остојић, Мирко, *Кина – Нови Дуги марш*, Београд, 1996.

Мићуновић, Veljko, *Moskovske godine 1956-1958*, Zagreb 1977.

Gočjur, M., *Kineski dnevnik*, Zagreb 1978.

Свет о Титу, ТАНЈУГ 1981.

Литература:

- Adamović, Miladin, „*Galeb*” *mira i razdora. 72 dana oko Afrike*, Beograd, 2001.
- Aoki, Masahiko, Wu, Jinglian, *The Chinese Economy, A New Transition*, Palgrave Macmillan 2012.
- Ali, S. Mahmud, *US–China Cold War Collaboration 1971–1989*, Routledge, 2005.
- Andrews, Julia F., *Painters and Politics in the People's Republic of China, 1949-1979*, University of California Press, 1995.
- Арежина, Сања, *Однос НР Кине са Југославијом и Србијом 1977. до 2009. године*, Универзитет у Београд, Факултет политичких наука, докторска дисертација (необјављено) 2013.
- Armstrong, James David, *Revolutionary Diplomacy, Chinese Foreign Policy and the United Front Doctrine*, University of California Press, 1977.
- Balampanidis, Yiannis, *Eurocommunism, From the Communist to the Radical European Left*, Routledge, 2018.
- Bekić, Darko, *Jugoslavija u Hladnom ratu – odnosi sa velikim silama 1949-1955*, Zagreb, 1988.
- Bernstein, Thomas P., Hua-Yu Li (eds.), *China Learns from the Soviet Union 1949- present*, Lexington Books, 2010.
- Bilandžić, Dušan, *Historija Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, glavni procesi*, Zagreb, 1979.
- Bisenić, Dragan, *Mister X – Džordž Kenan u Beograd (1961-1963)*, Beograd, 2011.
- Bogetić, Dragan, *Jugoslavija i Zapad 1952-1955*, Beograd, 2000.
- Bogetić, Dragan, *Jugoslovensko-američki odnosi 1961-71*, Beograd, 2012.
- Bogetić, Dragan, *Jugoslovensko-američki odnosi u vreme bipolarnog detanta 1972-1975*, Beograd, 2015.
- Bogetić, Dragan, *Nesvrstanost kroz istoriju, Od ideje do pokreta*, Beograd 2019.
- Bogetić, Dragan, *Nova strategija spoljne politike Jugoslavije 1956-1961*, Institut za savremenu istoriju, 2006.
- Богетић, Драган, *Корени југословенског опредељења за несврстаност*, Београд, 1990.
- Bottelier, Pieter, *China and the World Bank: How a Partnership Was Built*, Stanford University.
- Casarini, Nicola, *Remaking Global Order, The Evolution of Europe-China Relations and its Implications for East Asia and the United States*, Oxford University Press, 2009.
- Chang, Jung, Hallida, Jon, *Mao, The Unknown Story*, Knopf, 2005.
- Chen, Jian, *Mao's China and the Cold War*, The University of North Carolina Press, 2001.

- Cheng Linsun (Ed.), *Berkshire Encyclopedia of China*, Publishing Group LLC, 2009.
- Chi-kwan, Mark, *China and the World since 1945*, Routledge, 2011.
- Ci, Lin, *The Art of Chinese Painting*, China International Press, 2006.
- Cohen, Warren I., *America's Response to China, A History of Sino- American Relations*, Columbia University Press, 2010.
- Cohen, Warren I., *America's Response To China, A History Of Sino-American Relations*, Columbia University Press, 2019.
- Црнобрња, Богдан, „*Неочекивана промјена, Дневнички записи Богдана Црнобрње из 1961*“, Београд 2016.
- Cui, Shuqin, *Women Through the Lens, Gender and Nation in a Century of Chinese Cinema*, University of Hawaii Press, 2003.
- Dedijer, Vladimir, *Novi prilozi za biografiju Josipa Broza Tita*, Tom prvi, Rijeka, 1981.
- Roy, Denny, *China's Foreign Relations*, Macmillan Press Ltd, 1998.
- Wang, David Der-wei (Ed.), *A New Literary History of Modern China*, Harvard University Press 2017.
- Dimić, Ljubodrag, *Agitprop Kultura, Agitpropovska Faza Kulturne Politike u Srbiji 1945-1952*, Beograd, 1988.
- Dimić, Ljubodrag, Aleksandar Životić, *Napukli monolit, Jugoslavija i svet 1942-1948*, Beograd, 2012.
- Dimić, Ljubodrag, *Jugoslavija i Hladni rat*, Beograd 2014.
- Докнић, Бранка, *Културна политика Југославије 1946-1963*, Београд, 2013.
- Drulović, Anja, *Titov kuvar*, Beograd 2005.
- Duke, Michael S., *Blooming and Contending: Chinese Literature in the Post-Mao Era*, Indiana University Press, 1985.
- Енвер Хоџина Албанија*, ТАНЈУГ (посебна издања) 1981.
- Fahim, M. Y., *Diplomacy, The Only Legitimate Way of Conducting International Relations*, Standard Copyright License 2010.
- Fairbank, J.K., MacFarquhar R., *The Cambridge History of China*, Vol. 15, part 2, Cambridge University Press, 2008.
- Furst, Juliane, Pons, Silvio, Selden, Mark, *The Cambridge History of Communism, Endgames? Late Communism in Global Perspective, 1968 to the Present*, Cambridge University Press, 2017.
- Gaddis, John Lewis, *Strategies of Containment: A Critical Appraisal of American National Security Policy During the Cold War*, New York: Oxford University Press, 2005.

- Gaddis, John Lewis, *The Cold War: A New History*, Penguin Books, 2006.
- Gao, Wenqian, *Zhou Enlai, The Last Perfect Revolutionary*, Public Affairs, 2007.
- Garthoff, Raymond L., *Detente and Confrontation: American-Soviet Relations from Nixon to Reagan*, Brookings Institution, 1994.
- Garver, John W., *China's Quest, The History of the Foreign Relations of the People's Republic of China*, Oxford University Press, 2016.
- Gavranov, Velibor, Stojković, Momir, *Međunarodni odnosi i spoljna politika Jugoslavije*, Beograd, 1972.
- Гелер, М., Некрич А., *Утопија на власти*, Подгорица, 2000.
- Goncharov, Sergei, Lewis, John, Xue, Litai, *Uncertain Partners, Stalin, Mao, and the Korean War*, Studies in International Security and Arms Control, 1995.
- Griffin, Nicholas, *Ping-Pong Diplomacy: Ivor Montagu and the Astonishing Story Behind the Game That Changed the World*, London, Simon & Schuster UK, 2015.
- Gurtov, Melvin, *The Foreign Ministry and Foreign Affairs in China's "Cultural Revolution"*, Rand, 1969.
- History of the Party of Labour of Albania*, Tirana 1982.
- Hoxha, Enver, *Reflections on China, Extracts from the Political Diary 1973-77, Volume II*, Tirana 1979.
- Hoffmann, Steven A., *India and the China Crisis*, University of California Press, 1990.
- Hong, Wang, *China's Exports since 1979*, Palgrave Macmillan UK, 1993.
- Hsia, Nai, Ku, Yen-wen, Lu, Wen-kao, *New Archaeological Finds in China, Discoveries During the Cultural Revolution*, Beijing 1972.
- Hsin, Chi, *The case of the Gang of Four: with first translation of Teng Hsiao Ping's "Three poisonous weeds"*, Hong Kong, 1978.
- Hsü, Immanuel, *The Rise of Modern China*, Oxford University Press, 2000.
- Hsu, John, *China's foreign trade reforms: impact on growth and stability*, Cambridge University Press, 1989.
- Huang, Jianrong, *The Dynamics of China's Rejuvenation*, Palgrave MacMillan, 2004.
- Ivanji, Ivan, *Titov prevodilac*, Beograd, 2005.
- Jacques, Kathryn, *Bangladesh, India and Pakistan, International Relations and Regional Tensions in South Asia*, Palgrave Macmillan UK, 2000.
- Jakovina, Tvrtko, *Budimir Lončar – Od Preka do vrha svijeta*, Fraktura, 2020.
- Jakovina, Tvrtko, *Socijalizam na američkoj pšenici*, Zagreb, 2002.

- Jakovina, Tvrtko, *Treća strana Hladnog rata*, Fraktura, 2011.
- Janeković, Dara, *Veliki mir – tada bi zavladao svijetom: zapisi iz Kine*, Zagreb, 1979.
- Jevtić, Bora, *Međunarodna uloga nesvrstanosti*, Beograd, 1976.
- Jian, Guo, Song, Yongyi, Zhou, Yuan, *Historical Dictionary of the Chinese Cultural Revolution*, Scarecrow Press 2006.
- Jovanović, Jadranka, *Jugoslavija i Savet bezbednosti 1945-1985*, Beograd, 1990.
- Johnson, Matthew (Ed.), *China's iGeneration: cinema and moving image culture for the twenty-first century*, Bloomsbury, 2014.
- Ka Yee Chan, Jessica, *Chinese Revolutionary Cinema: Propaganda, Aesthetics and Internationalism 1949–1966*, I. B. Tauris, 2019.
- Kamberović, Husnija, *Džemal Bijedić Politička biografija*, Sarajevo 2017.
- Kardelj, Edvard, *Socijalizam i rat*, Beograd 1960.
- Кардель, Едвард, *Историјски корени несврставања*, Београд, 1977.
- Keith, Ronald C., *The Diplomacy of Zhou Enlai*, Palgrave Macmillan 1989.
- Kennedy, Charles, *Nixon Goes to China*, The Association for Diplomatic Studies and Training: Foreign Affairs Oral History Project, 1998.
- Khadiagala, Gilbert Muruli, *Chinese Foreign Policy in the 1970's: A Decade of Change*, McMaster University Ontario, 1982.
- King, Richard (ed.), *Art in turmoil: the Chinese Cultural Revolution, 1966-76*, Hong Kong University Press, 2010.
- Kissinger, Henry, *On China*, New York, 2011.
- Kissinger, Henry, *Years of Renewal*, Simon & Schuster, 1999.
- Кисинџер Х., *Мемоари I и II део*, Београд, 1981.
- Klasić, Hrvoje, *Jugoslavija i svijet 1968*, Heliks, 2019.
- Коматина, М., *Енвер Хоџа и југословенско-албански односи*, Београд, 1996.
- Kort, Michael, *The Columbia Guide to the Cold War*, Columbia University Press, 2001.
- Кучинар, Здравко (пр.), *Против забрана: разговор "Социјализам и култура" Филозофско друштво Србије 1969*, Београд, 2011.
- Lüthi, Lorenz M., *Cold Wars, Asia, the Middle East, Europe*, Cambridge University Press 2020.
- Lüthi, Lorenz M., *The Sino-Soviet Split, Cold War in the Communist World*, Princeton University Press, 2008.
- Lalević, Predrag, *S Titom po svetu*, Beograd, 2012.

- Lampe, John R., *Yugoslavia as History, Twice there was a Country*, Cambridge University Press, 2000.
- Lardy, Nicholas R., *Foreign trade and economic reform in China, 1978-1990*, Cambridge University Press, 1993.
- Lee, Christopher J., (ed.), *Making a World after Empire, The Bandung Moment and Its Political Afterlives*, Ohio University, 2010.
- Lees, Lorraine M, *Keeping Tito Afloat (The United States, Yugoslavia, and the Cold War)*, Penn State University Press, 2005.
- Leffler, Melvyn P., Odd Arne Westad (Eds.), *The Cambridge History of the Cold War Volume I and II*, Cambridge University Press, 2010.
- Левѝ, Павле, *Распад Југославије на филму*, Београд 2014.
- Li, Danhui, Xia, Yafeng, *Mao and the Sino-Soviet Split, 1959-1973, A New History*, Lexington Books, 2018.
- Li Ćuenju, *Kineska kultura-knjiŹevnost*, Beograd, 2016.
- Луи, Кам, *Модерна кинеска култура*, Подгорица, 2012.
- MacFarquhar, Roderick (Ed.), *The Politics of China: Sixty Years of the People's Republic of China*, Cambridge University Press, 2011.
- MacFarquhar, Roderick, Schoenhals, Michael, *Mao's Last Revolution*, Belknap Press of Harvard University Press, 2008.
- MacMillan, Margaret, *Nixon and Mao, The Week That Changed the World*, Random House, 2007.
- Mandić, BlaŹo, *Tito u dijalogu sa svijetom*, Novi Sad 2005.
- Marku, Ylber, *Sino-Albanian relations during the Cold War, 1949-1978: An Albanian perspective* (Doctor's thesis, Lingnan University, Hong Kong 2017).
- Mates, Leo, *Nesvrstanost, Teorija i savremena praksa*, Beograd, 1970.
- Mates, Leo, *Poĉelo je u Beogradu*, Zagreb, 1982.
- Матес, Лео, *Међународни односи социјалистичке Југославије*, Београд, 1976.
- Mayumi, Itoh, *The Origin of Ping Pong Diplomacy*, New York, Palgrave Macmillan US, 2011.
- McCauley, Martin, Carter Stephen (eds.), *Leadership and Succession in the Soviet Union, Eastern Europe and China*, Palgrave Macmillan UK, 1986.
- Merlin, Branko, *Nedosanjana Kina I*, Zagreb, 2012.
- Minić, MiloŹ, *Spoljna politika Jugoslavije 1973-1979, govori i ĉlanci*, Novi Sad 1979.
- Mitcham, Chad, *China's Economic Relations with the West and Japan 1949-79*, Routledge 2005.

- Močnik, Josip, *United States-Yugoslav Relations, 1961-80: The Twilight of Tito's Era and the Role of Ambassadorial Diplomacy in the Making of America's Yugoslav Policy* (Doctoral Dissertation on the Graduate College of Bowling Green State University), 2008.
- Moak, Ken, Lee, Miles W. N., *China's Economic Rise and Its Global Impact*, Palgrave Macmillan US 2015.
- Morača, Pero, Bilandžić, Dušan, Stojanović, Stanislav, *Istorija Saveza komunista Jugoslavije - kratak pregled*, Beograd, 1977.
- Naimark, N., Pons, S. Quinn-Judge (Eds.), *The Cambridge History of Communism, The Socialist Camp and World Power 1941–1960s*, Cambridge University Press, 2017.
- Naughton, Barry, *The Chinese Economy, Transitions and Growth*, The MIT Press, 2007.
- Nenadović, Aleksandar, *Mirko Tepavac, Sećanja i komentari*, Beograd, 1998.
- Nick, Mirjana Golob, *Jugoslavija i nesvrstanost*, Beograd, 1976.
- Niebuhr, Robert, *The Search for a Cold War Legitimacy, Foreign Policy and Tito's Yugoslavia*, Brill Leiden Boston, 2018.
- Novačić, Aleksandar, *Veliki zaokret*, Zagreb, 1979.
- O'Leary, Greg, *The Shaping of Chinese Foreign Policy*, Australian National University Press, 1980.
- Ouimet, Matthew J., *The Rise and Fall of the Brezhnev Doctrine in Soviet Foreign Policy*, The New Cold War History, 2003.
- Peinter, David S., Leffler, Melvyn P., *Origins of Cold War: A International History*, New York, 2005.
- Pepper, Suzanne, *Radicalism and education reform in 20th-century China: the search for an ideal development model*, Cambridge University Press, 2000.
- Petković, Ranko, *Nesvrstana Jugoslavija i savremeni svet, Spoljna politika Jugoslavije 1945-1985*, Beograd, 1985.
- Petković, Ranko, *Tito i nesvrstanost*, Beograd, 1975.
- Petković, Ranko, *Velike sile i politika nesvrstavanja*, Zagreb, 1979.
- Петковић, Ранко, *Субјективна историја југословенске дипломатије 1943-1991*, Београд, 1995.
- Петковић, Ранко, *Један век од односа Југославије и САД*, Београд, 1992.
- Petranović, B. , Štrbac Č. , Stojanović S. , *Jugoslavija u međunarodnom radničkom pokretu*, Beograd, 1973.
- Petranović, Branko, *Istorija Jugoslavije 1918-1988*, knjiga 3, Beograd, 1988.
- Petranović, Branko, *Jugoslavija, velike sile i balkanske zemlje*, Beograd, 1994.

Petranović, Branko, Zečević, Momčilo, *Jugoslavija 1918-1988 – tematska zbirka dokumenata*, Beograd, 1988.

Petrović, Vladimir, *Titova lična diplomatija*, Beograd, 2010.

Pons, Silvio, Smith, Stephen A. (Eds), *The Cambridge History of Communism, World Revolution and Socialism in One Country 1917–1941*, Cambridge University Press, 2017.

Pu, Haozhou, *From "Ping-Pong Diplomacy" to "Hoop Diplomacy": Yao Ming, Globalization, and the Cultural Politics of U.S.-China Relations*, Tallahassee, Florida State University, 2012.

Qian, Yingyi, *How Reform Worked in China, The Transition from Plan to Market*, The MIT Press, 2017.

Radovanović, Ljubomir *Nesvrstanost, Osnovi jedne doktrine međunarodne politike*, Beograd, 1973.

Радовић, Сања, *Кинеско-амерички односи 1971-72. и спољнополитичка перспектива СФРЈ*, Филозофски факултет Универзитета у Београду, мастер рад (необјављено), 2012.

Rajak, Svetozar, *Yugoslavia and the Soviet Union in the Early Cold War, Reconciliation, comradeship, confrontation, 1953-1957*, Routledge, 2010.

Ren, Canying, *China's perception of Yugoslavia in 1977, The Official Perception Shaped by the New Generation of the Chinese Leadership*, (Master thesis, unpublished), Faculty of Political Sciences, Belgrade, 2019.

Ристановић, Петар, *Косовско питање 1974-1989*, Прометеј 2019.

Roberts, Rosemary, Li Li, *The Making and Remaking of China's "Red Classics" Politics, Aesthetics, and Mass Culture*, Hong Kong University Press, 2017.

Sell, Louis, *From Washington to Moscow: US-Soviet Relations and the Collapse of the USSR*, Duke University Press Books, 2016.

Shambaugh, David (Ed.), *China-Europe Relations*, Routledge, 2008.

Shirk, Susan L., *How China opened its door the political success of the PRC's foreign trade and investment reforms*, Brookings Institution Press, 1994.

Simić, Predrag, *Socijalizam i modernizacija u NR Kini : teorija i praksa reformi u Kini posle Mao Cetunga*, Institut za međunarodnu politiku i privredu Beograd, 1988.

Sisson, Richard, *War and Secession – Pakistan, India, and the Creation of Bangladesh*, University of California Press, 1992.

Spence, Jonathan, *The Search for Modern China*, WW Norton & Co, 2003.

Stevenson, Richard W, (auth.), *The Rise and Fall of Détente, Relaxations of Tension in US-Soviet Relations 1953–84*, Palgrave Macmillan UK, 1985.

Стевановић, Милан Н., *Вијетнамски рат и однос Социјалистичке Федеративне Републике Југославије према Сједињеним Државама 1964-68. године*, Универзитет у Београду (Филозофски факултет), докторска дисертација (необјављено) 2017.

Stojanović, Dubravka, *Radanje globalnog sveta 1880-2015*, Beograd 2015.

Стојковић, Момир и др, *Међународни односи и спољна политика социјалистичке Југославије*, Београд, 1980.

Stopić, Zvonimir, *Sino-Yugoslavian cooperation and divergences in the Cold War context: mutual relations within the Communist Bloc, the Third World and the United Nations (1948–1971)*, Normal University Beijing, докторска дисертација (необјављено), 2018.

Sullivan, Lawrence R., *Historical Dictionary of the Chinese Communist Party*, The Scarecrow, 2012.

Sutter, Robert G., *Foreign Relations of the PRC, The Legacies and Constraints of China's International Politics Since 1949*, Rowman&Littlefield Publishers, Inc, 2013.

Sutter, Robert G., *Historical Dictionary of United States-China Relations*, The Scarecrow Press, Inc, 2005.

Sutter, Robert G., *The United States in Asia*, Rowman&Littlefield Publishers Inc., 2008.

Sutter, Robert G., *U.S.-Chinese Relations, Perilous Past, Pragmatic Present*, Rowman & Littlefield Publishers Inc., 2010.

Teiwes, Frederick C., *Leadership, Legitimacy, and Conflict in China, From a Charismatic Mao to the Politics of Succession*, The MacMillan Press Ltd, 1984.

Teiwes, Frederick C, Sun, Warren, *The End of the Maoist Era, Chinese Politics During the Twilight of the Cultural Revolution 1972-1976*, An East Gate Book, 2007.

Terrill, Ross, *Mao, A biography*, Harper Low Publishers, 1980.

Tian, Yu Cao, *The Chinese Model of Modern Development*, Routledge Studies on the Chinese Economy, 2005.

Tudda, Chris, *A Cold War Turning Point, Nixon and China, 1969-1972*, Louisiana State University Press, 2012.

Трипковић, Ђоко, *Југославија-СССР 1956-1971*, Београд, 2013.

Vestad, Od Arne, *Globalni Hladni rat*, Beograd, 2008.

Vickers, Miranda, *The Albanians - A Modern History*, I. B. Tauris, 2001.

Vogel, Ezra, *Deng Xiaoping and the Transformation of China*, Belknap Press: An Imprint of Harvard University Press, 2013.

Vučetić, Radina, *Koka-kola socijalizam*, Beograd, 2015.

Vučetić, Radina, *Monopol na istinu*, Beograd, 2016.

Vučković, Čedomir, *Nesvrstani u podeljenom svetu*, Rad, 1981.

Вујадиновић, Радослав Лале, *Велимир Бата Живојиновић – Валтер пре Валтера*, Службени гласник, 2017.

- Vukadinović, Radovan, *Vanjska politika NR Kine*, Zagreb, 1970.
- Vukmanović, Svetozar Tempo, *Revolucija koja teče*, Memoari, knjiga III, Komunist, 1971.
- Wang, Zhuoyi, *Revolutionary Cycles in Chinese Cinema, 1951–1979*, Palgrave Macmillan US, 2014.
- Weatherley, Robert, *Mao's Forgotten Successor, The Political Career of Hua Guofeng*, Palgrave Macmillan, 2010.
- Wei, Liu, *China in the United Nations*, World Century Publishing Corporation, 2014.
- Westad, Odd Arne, Brothers in arms, *The Rise and Fall of the Sino-Soviet alliance 1945-1963*, Woodrow Wilson Center Press, 1998.
- Westad, Odd Arne, *Restless Empire, China and The World since 1750*, The Bodley Head, 2012.
- Westad, Odd Arne, Sven Holtsmark, Iver B. Neumann (Eds.), *The Soviet Union in Eastern Europe, 1945-89*, The Macmillan Press Ltd 1994.
- Westad, Odd Arne, *The Cold War: A World History*, Basic Books, New York, 2017.
- Westad, Odd Arne, Jian, Chen (Eds.), *Between Chinese and Foreign Leaders on the Wars in Indochina, 1964-1977*, Washington 1998.
- Woodward, Susan L., *Socialist Unemployment, The Political Economy of Yugoslavia, 1945-1990*, Princeton University Press, 1995.
- Wuthnow, Joel, *Chinese Diplomacy and the UN Security Council, Beyond the veto*, Routledge, 2013.
- Xia, Yafeng, *Negotiating with the Enemy, U.S.-China Talks during the Cold War 1949-1972*, Indiana University Press 2006.
- Xiao, Zhiwei, Yingjin Zhang, Yingjin Zhang, *Encyclopedia of Chinese Film*, Routledge, 1999.
- Yahuda, Michael, *Towards The End of Isolationism: China's Foreign Policy After Mao*, The MacMillan Press Ltd, 1983.
- Yan, Jiaqi, Gao, Gao, Kwok, Daniel W. Y., *Turbulent Decade, A History of the Cultural Revolution*, University of Hawaii Press, 1996.
- Young, John W., John Kent, *International Relations Since 1945*, Oxford University Press, 2003.
- Yu, Hongmei, *The Politics of Images: Chinese Cinema in the Context of Globalization, A doctoral dissertation*, University of Oregon, 2008.
- Yueh, Linda, *Economy of China*, Edward Elgar Publishing, 2010.
- Zheng, Yongnian, Kjeld Erik Brodsgaard (Eds.), *The Chinese Communist Party in Reform*, Routledge, 2006.
- Zhihua, Shen (Ed.), *A Short History of Sino-Soviet Relations, 1917–1991*, Palgrave Macmillan, 2020.

Златар, Перо, *Енвер Хоџа-политичка биографија*, Београд, 1986.

Zubok, Vladislav, *A Failed Empire, The Soviet Union in the Cold War from Stalin to Gorbachev, The New Cold War History*, 2007.

Šahović, Milan, *Nesvrstanost i Ujedinjene nacije*, Београд, 1976.

Štrbac, Čedomir, *Jugoslavija i odnosi između socijalističkih zemalja – sukob KPJ i Informbiroa*, Београд 1984.

Чланци, расправе, поглавља у зборницима:

Андрић, Иво, „Дневник са пута по Кини“, *Свеске Задужбине Иве Андрића* Година XXVI, свеска 24, Београд 2007, 7-57.

Andelman, David A., „China's Balkan Strategy“, *International Security* Vol. 4, No. 3 (Winter 1979-1980), 60-79.

Andrews, Julia F., „The Art of the Cultural Revolution“, in: Richard King (ed.), *Art in turmoil: the Chinese Cultural Revolution, 1966-76*, Hong Kong University Press, 2010, 27-57.

Author Not Specified, „Relations between Yugoslavia and the People's Republic of China“, *Yugoslav Survey* Issue 1/1972, 115.

Author Not Specified, „Promotion of Yugoslavia's Economic Relations with Developing Countries“, *Yugoslav Survey* Issue 2/1973, 105-114.

Author Not Specified „Economic structure of Yugoslavia 1971-1985“, *Yugoslav Survey* Issue 4, 1988, 43-62.

Author Not Specified, „Yugoslavia's Foreign Policy Activity and Foreign Economic Policy, 1974-1976, Report on the Work of the Federal Executive Council“, *Yugoslav Survey* Issue 3/1977, 139-154.

Bachman, David, „Differing Visions of China's Post-Mao Economy The Ideas of Chen Yun, Deng Xiaoping, and Zhao Ziyang“, *Asian Survey* Vol. 26, No. 3 (Mar., 1986), 292-321.

Bjelogrić, Dušan, „The Economy 1952-1980“, *Yugoslav Survey* Issue 1/1982, 71-97.

Bogetić, Dragan, „Jugoslovensko-američki odnosi u svetlu vojne intervencije u Čehoslovačkoj 1968“, *Istorija 20. veka*, 2, Београд 2007, 75–88.

Bogetić, Dragan, „Jugoslovenski nastup na Konferenciji o evropskoj bezbednosti i saradnji u Helsinkiju 1973-1975“, *Istorija 20. veka*, 2/2016, 137-164.

Bogetić, Dragan, „Jugoslovensko-sovjetski odnosi početkom 60-ih godina“, *Istorija 20. veka*, 3/2011, 205-220.

Богетић, Драган, „Америчке анализе будућности Југославије после Тита с почетка 70-их година“, *Токови историје* I/2012, 159-174.

Bozzi, Rodolfo, „Introduzione all'eurocomunismo“, *Gregorianum*, Vol. 59, No. 3 (1978), 571-605.

Borić, Gjon, „The fall of the Albanian – Chinese Relations 1971-1978“, *ILIRIA International Review* Vol 6, No 1 (2016), 107-118.

Borojević, Ratko, „Yugoslavia’s Economic Relations with Developd Western Countries“, *Yugoslav Survey* Issue 1/1979, 39-56.

Broekmeyer, Marius J., „Self-Management in Yugoslavia“, *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, Vol. 431, (May, 1977), 133-140.

Bromke, Adam, „Czechoslovakia and the World: 1968“, *Canadian Slavonic Papers / Revue Canadienne des Slavistes*, 10(4), 581–591.

Chandra, Nirmal Kumar, „Education in China From the Cultural Revolution to Four Modernisations“, *Economic and Political Weekly*, Annual Number May 1987, 121-136.

Chang, K. C., „Chinese Archaeology since 1949“, *The Journal of Asian Studies*, Vol. 36, No. 4 (1977), 623-646.

Copper, John Franklin, „China's Foreign Aid 1978“, *Contemporary Asian Studeis*, Number 8, 1979, 1-45.

Cumings, Bruce, „The Political Economy of Chinese Foreign Policy“, *Modern China*, Vol. No. 4 (Oct., 1979), 411-461.

Cvetković, Vladimir, „Yugoslavia’s Share in International Trade in Basic Commodities“, *Yugoslav Survey* Issue 3/1980, 81-94.

Daković, Nevena „Partizanski film/Crveni vestern“, y: Miško Šuvaković (ured.) *Istorija umetnosti u Srbiji XX vek* II tom, Beograd 2012.

Drakul, Lazar, „Economic Development 1971-1982“, *Yugoslav Survey* Issue 2, 1984, 61-78.

Dugac, Željko, „Public Health Experiences from Interwar Croatia (Yugoslavia) and Making Western Medicine in the 1930s China“, *Acta Med Hist Adriat* 2018; 16(1), 75-106.

Estrin, Saul, „The Effects of Self-Management of Yugoslav Industrial Growth“, *Soviet Studies*, Vol. 34, No. 1. (Jan. 1982), 69-85.

Field, Robert Michael, „Chinese Agriculture in the 1970s: Production, Consumption, and Trade“, *Asian Survey* Vol. 13, No. 10 (1973), 908-913.

Fontana, Dorothy Grouse, „Background to the Fall of Hua Guofeng“, *Asian Survey*, Vol. 22, No. 3 (Mar., 1982), 237-260.

Forster, Keith, „China's Coup of October 1976“, *Modern China*, Vol. 18, No. 3 (Jul., 1992), 263-303.

Gaddis, John Lewis, *On Starting All Over Again: A Naïve Approach to the Study 27 of the Cold War*, in: Odd Arne Westad, *Reviewing the Cold War: Approaches, Interpretations, Theory*, Routledge 2000, 27-42.

- Gao, Dan, „From Pirate to Kino-eye: A Genealogical Tale of Film Re-Distribution in China“, in: Johnson, Matthew (Ed.), *China's iGeneration: cinema and moving image culture for the twenty-first century*, Bloomsbury 2014, 125-146.
- Ganguly, Sumit, „Talks, 1981-1989: A View from New Delhi“, *Asian Survey* Vol. 29, No. 12 (Dec., 1989), 1123-1135.
- Garver, John W., „The Indian Factor in Recent Sino-Soviet Relations“, *The China Quarterly* No. 125 (Mar., 1991), 55-85.
- Gerber, Larry, „The Baruch Plan and the Origins of the Cold War“, *Diplomatic History*, Vol. 6, No. 1 (Winter 1982), 69-95.
- Gregor, A. James, „Maria Hsia Chang, Anti-Confucianism: Mao's Last Campaign“, *Asian Survey*, Vol. XIX, No. 11, November 1979, 1073-1092.
- Halpern, Nina P., „China's Industrial Economic Reforms: The Question of Strategy“, *Asian Survey* Vol. 25, No. 10 (Oct., 1985), 998-1012.
- Halpern, Nina P., „Learning from Abroad: Chinese Views of the East European Economic Experience, January 1977-June 1981“, *Modern China* Vol. 11, No. 1 (Jan., 1985), 77-109.
- Halpern, Nina P., „Social Scientists as Policy Advisers in Post-Mao China: Explaining the Pattern of Advice“, *The Australian Journal of Chinese Affairs* No. 19/20 (Jan. - Jul., 1988), 215-240.
- Harding, Harry, „The Chinese state in crisis, 1966–1969“, in: MacFarquhar, Roderick, (Ed.), *The Politics of China: Sixty Years of the People's Republic of China*, Cambridge University Press, 2011, 147-245.
- Hasan, Sabiha, „Yugoslavia's Foreign Policy Under Tito II (1945-1980)“, *Pakistan Horizon* Vol. 34, No. 4 (Fourth Quarter 1981), 62-103.
- He, Yanqing, „The Beginnings of PRC's Diplomacy: Diplomatic Activities of the Chinese Communist Regime in the Xibaipo Period – May 1948 to March 1949“, *Токови историје* 3/2014, 177-196.
- Hidasi, G., „China's Economy in the early 1970's“, *Acta Oeconomica*, Vol. 9, No. 1 (1972), 81-94.
- Hidasi, G., „China's Economy in the mid-1970s and its development perspectives“, *Acta Oeconomica*, Vol. 14, No. 4 (1975), 355-381.
- Hidasi, G., „China's Economy in the late 1970s and its development prospects up to the mid-1980s“, *Acta Oeconomica*, Vol. 23, No. 1/2 (1979), 157-191.
- Hsu, Robert C., „Economics and Economists in Post-Mao China: Some Observations“, *Asian Survey* Vol. 28, No. 12 (Dec., 1988), 1211-1228.
- Ismael, Tareq Y., „The People's Republic of China and Africa“, *The Journal of Modern African Studies*, Vol. 9, No. 4 (Dec., 1971), 507-529.
- Perović, Jeronim, „The Tito–Stalin split: a reassessment in light of new evidence“, *Journal of Cold War Studies*, 9(2007), 32-63.

- Johnson, Ross, „Yugoslavia and the Sino-Soviet conflict: The shifting triangle, 1948–1974“, *Studies in Comparative Communism*, Volume 7, Issues 1–2, Spring–Summer 1974, 184-203.
- Kane, Anthony J., „Literary Politics in Post-Mao China“, *Asian Survey*, Vol. XXI, No. 7, July 1981, 775-794.
- Kastrapeli, Miljenko, „Maritime Shipbuilding 1961-1980“, *Yugoslav Survey* Issue 2/1983, 85-98.
- Kaufman, Victor S., „A Response to Chaos: The United States, the Great Leap Forward, and the Cultural Revolution, 1961—1968“, *The Journal of American-East Asian Relations*, Vol. 7, No. 1/2, (Spring-Summer 1998), 73-92.
- Kelemen, Paul, „Soviet Strategy in Southeast Asia: The Vietnam Factor“, *Asian Survey* Vol. 24, No. 3 (Mar., 1984), 335-348.
- Kennedy-Pipe, Caroline, „International History and International Relations Theory: A Dialogue beyond the Cold War“, *International Affairs*, Vol. 76, No. 4 (Oct., 2000), 741 – 754.
- Kim, Donggil, „Stalin and the Chinese Civil War, The Crucial Issues of the Early Cold War“, *Cold War History* Vol. 10, No. 2, May 2010, 185–202.
- Krasulja, Petar, „Industrial Development 1961-1977“, *Yugoslav Survey* Issue 2/1979, 117-148.
- Kuisong, Y., „The Sino-Soviet Border Clash of 1969: From Zhenbao Island to Sino-American Rapprochement“, *Cold War History*, 1:1, 2000, 21-52.
- Kulić, Josip, „Foreign Trade 1965-1975“, *Yugoslav Survey* Issue 1/1977.
- Lüthi, Lorenz M., „Restoring Chaos to History: Sino-Soviet-American Relations, 1969“, *The China Quarterly*, No. 210 (June 2012), 378-397.
- Lüthi, Lorenz M., „The Non-Aligned Movement and the Cold War, 1961-1973“, *Journal of Cold War Studies*, Vol. 18, No. 4, Fall 2016, 98-147.
- Lardy, Nicholas R., „Chinese Foreign Trade“, *The China Quarterly* No. 131, Special Issue: The Chinese Economy in the 1990s (Sep., 1992), 691-720.
- Lardy, Nicholas R., „The Role of Foreign Trade and Investment in China's Economic Transformation“, *The China Quarterly* No. 144, Special Issue: China's Transitional Economy (Dec., 1995), 1065-1082.
- Leffler, Melvyn P., „Bringing it Together: The Parts and the Whole“, in: Odd Arne Westad, *Reviewing the Cold War: Approaches, Interpretations, Theory*, Routledge 2000, 43-63.
- Li, Wei, Tao Yang, Dennis, „The Great Leap Forward: Anatomy of a Central Planning Disaster“, *Journal of Political Economy*, 113(4), 2005, 840–877.
- Liu, Xiao, „Red Detachment of Women: Revolutionary Melodrama and Alternative Socialist Imaginations“, *A Journal of Feminist Cultural Studies*, Volume 26, Number 3, 2015, 116-141.
- Lowell, Dittmer, „Death and Transfiguration: Liu Shaoqi's Rehabilitation and Contemporary Chinese Politics“, *The Journal of Asian Studies*, Vol. 40, No. 3 (May, 1981), 455–479.

- Madžar, Ljubomir, Miodrag Ostračanin, Mladen Kovačević, „Economic Development 1947-1968“, *Yugoslav Survey Issue 1/1970*, 23-41.
- Marković, Vukašin, „Yugoslavia’s Credit Relations with Foreign Countries“, *Yugoslav Survey Issue 3/1979*, 63-74.
- Marku, Ylber, „Communist Relations in Crisis: The End of Soviet-Albanian Relations, and the Sino-Soviet Split, 1960–1961“, *The International History Review* 2019, 1–20.
- Marku, Ylber, „China and Albania: the Cultural Revolution and Cold War Relations“, *Cold War History* (2017), 1–17.
- Marsenić, Dragutin, „Basic Characteristics of Yugoslavia’s Foreign Trade and Balance of Payments, 1946/1980“, *Yugoslav Survey Issue 2/1982*, 59-80.
- Marsenić, Dragutin, „Economic Development 1945-1984“, *Yugoslav Survey Issue 1/1986*, 69-98.
- Macdonald, Douglas, „Formal Ideologies in the Cold War: Toward a Framework for Empirical Analysis“, in: Odd Arne Westad, *Reviewing the Cold War: Approaches, Interpretations, Theory*, Routledge 2000, 180-206.
- Mortimer, Edward, Story, Jonathan, Torre, Paolo Filo Della, „Whatever Happened to 'Eurocommunism'?“, *International Affairs* Vol. 55, No. 4 (Oct., 1979), 574-585.
- Minami, K., „Re-examining the end of Mao’s revolution: China’s changing statecraft and Sino-American relations, 1973–1978“, *Cold War History*, 16(4), 2016, 359-375.
- Naimark, Norman, „The Sovietization of East Central Europe 1945–1989“, in: N. Naimark, S. Pons, & S. Quinn-Judge (Eds.), *The Cambridge History of Communism*, Volume 2, Cambridge University Press 2017, 63-86.
- Naquin, Susan, „The Forbidden City Goes Abroad: Qing History and the Foreign Exhibitions of the Palace Museum, 1974-2004“, *T'oung Pao, Second Series*, Vol. 90, Fasc. 4/5 (2004), 341-397.
- Niu, Jun, „The Origins of the Sino-Soviet Alliance“, in: Odd Arne Westad (ed.), *Brothers in arms, The Rise and Fall of the Sino-Soviet alliance 1945-1963*, Woodrow Wilson Center Press 1998, 47-89.
- Nolan, Peter, Ash, Robert F., „China's Economy on the Eve of Reform“, *The China Quarterly* No. 144, Special Issue: China's Transitional Economy (1995), 980-998.
- North, Robert C., „The Sino-Soviet Alliance“, *The China Quarterly*, No. 1 (Jan. - Mar., 1960), 51-60.
- Path, Kosal, „China's Economic Sanctions against Vietnam, 1975—1978“, *The China Quarterly* No. 212 (December 2012), 1040-1058.
- Pejković, Sašenko, „Economic, Scientific and Technical Cooperation with Developing Countries“, *Yugoslav Survey Issue 4*, 1983, 123-136.
- Perović, Nataša, „Yugoslav Foreign Trade 1972-1977“, *Yugoslav Survey Issue 4/1978*, 61-74.

- Pollack, Jonathan D., „Sino-Soviet Relations“, *Proceedings of the Academy of Political Science*, Vol. 33, No. 1, *The Soviet Threat: Myths and Realities* (1978), 30-46.
- Popović, Bogdan, „Yugoslav Trade with Developing Countries“, *Yugoslav Survey* Issue 4/1970, 55-64.
- Popović, Bogdan, „Yugoslavia's Trade with Developing Countries 1974-78“, *Yugoslav Survey* Issue 3/1979, 75-82.
- Putterman, Louis, „Dualism and Reform in China“, *Economic Development and Cultural Change* Vol. 40, No. 3 (1992), 467-493.
- Радовић, Сања, „Посета Јосипа Броза Тита НР Кине 1977. године“, *Belgrade Historical Review*, Vol VI (2015), 251-276.
- Rajak, Svetozar, „The Cold War in the Balkans, 1945-56“, in: Melvyn P. Leffler and Odd Arne Westad (Eds.), *The Cambridge History Of The Cold War*, Cambridge University Press, 2010, 198-220.
- Ross, Robert S., „From Lin Biao to Deng Xiaoping: Elite Instability and China's U. S. Policy“, *The China Quarterly*, Jun., 1989, No. 118, 265-299.
- Revel, Jean-François, „The Myths of Eurocommunism“, *Foreign Affairs* Vol. 56, No. 2 (Jan., 1978), 295-305
- Sandschneider, Eberhard, „China's Diplomatic Relations with the States of Europe“, *The China Quarterly*, Mar., 2002, No. 169, Special Issue: China and Europe since 1978: A European Perspective (Mar., 2002), 33-44.
- Sandschneider, Eberhard, „Political Succession in the People's Republic of China: Rule by Purge“, *Asian Survey*, Jun., 1985, Vol. 25, No. 6, 638-658.
- Saywell, William G., „Education in China Since Mao“, *The Canadian Journal of Higher Education*, Vol. X-1, 1980, 1-27.
- Scalapino, Robert A., „The Policies of the Post-Mao Era: An Examination of the 11th Party Congress“, *Asian Survey*, Vol. 17, No. 11 (Nov., 1977), 1049-1060.
- Shen, Zhihua, Xia, Yafeng, „Hidden Currents during the Honeymoon, Mao, Khrushchev, and the 1957 Moscow Conference“, *Journal of Cold War Studies* Volume 11, Issue 4, Fall 2009, 74-117.
- Shen, Zhihua, Xia, Yafeng, „New Evidence for China's Role in the Hungarian Crisis of October 1956: A Note“, *The International History Review* Vol. 31, No. 3 (September 2009), 558-575.
- Shen, Zhihua, Xia, Yafeng, „The Great Leap Forward, the People's Commune and the Sino-Soviet Split“, *Journal of Contemporary China*, 20(72) (2011), 861-880.
- Shen, Zhihua, Xia, Yafeng, „The whirlwind of China: Zhou Enlai's shuttle diplomacy in 1957 and its effects“, *Cold War History*, 10(4), 2010, 513-535.
- Shen, Zhihua, „The Political and Economic Foundations of the Sino-Soviet Alliance, 1948-1949“, in: Shen Zhihua (Ed.), *A Short History of Sino-Soviet Relations, 1917-1991*, Palgrave Macmillan 2020, 109-122.

- Shen, Zhihua, „Differences and Cooperation During the Korean War, 1950–1953“, in: Shen Zhihua (Ed.), *A Short History of Sino-Soviet Relations, 1917–1991*, Palgrave Macmillan 2020, 133-146.
- Shen, Zhihua, „Khrushchev’s Policy Toward China and the Honeymoon of the Alliance, 1954–1956“, in: Shen Zhihua (Ed.), *A Short History of Sino-Soviet Relations, 1917–1991*, Palgrave Macmillan 2020, 147-160.
- Shen, Zhihua, „The Twentieth CPSU Congress and the Eighth CCP Congress, 1956“, in: Shen Zhihua (Ed.), *A Short History of Sino-Soviet Relations, 1917–1991*, Palgrave Macmillan 2020, 161-174.
- Shen, Zhihua, „The Polish and Hungarian Crises and CCP Political Support for Khrushchev, 1956–1957“, in: Shen Zhihua (Ed.), *A Short History of Sino-Soviet Relations, 1917–1991*, Palgrave Macmillan 2020, 175-188.
- Shen, Zhihua, „Mao, Khrushchev, and the Moscow Conference, 1957“, in: Shen Zhihua (Ed.), *A Short History of Sino-Soviet Relations, 1917–1991*, Palgrave Macmillan 2020, 189-208.
- Sheng, M. M., „Mao and China's Relations with the Superpowers in the 1950s: A New Look at the Taiwan Strait Crises and the Sino-Soviet Split“, *Modern China*, 34(4) 2008, 477–507.
- Sheng, Michael, „The United States, the Chinese Communist Party, and the Soviet Union, 1948–1950: A Reappraisal“, *Pacific Historical Review*, Vol. 63, No. 4 (Nov., 1994), 521-536.
- Sigrid, Schmalzer, „Breeding New Knowledge at Home: The Case of the Albanian Olive Friendship Tree in China“, *Chinese Annals of History of Science and Technology* 3, 195 (2019), 195-214.
- Stopić, Zvonimir, „Pisani odnosi s NR Kinom: Što su, kako i kada Kinezi pisali o Jugoslaviji i Hrvatskoj“, *Historijski zbornik god LXX* (2017), br. 1, 137–158.
- Stopić, Zvonimir, „Četiti etape kineske kritike Jugoslavije“, *Historijski zbornik god. LXXII* (2019), br. 2, 357-372.
- Shu, Guang Zhang, „China's Strategic Culture and the Cold War Confrontations“ in: Odd Arne Westad, *Reviewing the Cold War: Approaches, Interpretations, Theory*, Routledge 2000, 258-280.
- Taylor, Patricia A, Grandjean Burke D., Tos, Niko, „Work Satisfaction Under Yugoslav Self-Management: On Participation, Authority, and Ownership“, *Social Forces*, Vol. 65, No. 4 (Jun., 1987), 1020-1034.
- Teiwes, Frederick C., Sun, Warren, „China's New Economic Policy Under Hua Guofeng: Party Consensus and Party Myths“, *The China Journal* No. 66 (July 2011).
- Todorović, Srbislav, „Changes in the Structure of Yugoslav Imports 1965-1972“, *Yugoslav Survey* Issue 1/1973, 79-84.
- Tretiak, Daniel, „The Founding of the Sino-Albanian Entente“, *The China Quarterly* No. 10 (Apr. - Jun., 1962), 123-143.
- Tripković, Đoko, „Međunarodni položaj Jugoslavije i vojna intervencija u Čehoslovačkoj 1968“, *Istorija 20. veka* 1, Beograd 2008, 115-131.

- Turner, Sean M., „'A Rather Climactic Period': The Sino–Soviet Dispute and Perceptions of the China Threat in the Kennedy Administration“, *Diplomacy & Statecraft*, 22(2), 2011, 261–280.
- Uhalley, Stephen Jr., Qiu, Jin, „The Lin Biao Incident: More Than Twenty Years Later“, *Pacific Affairs*, Autumn, 1993, Vol. 66, No. 3, 386-398.
- Wicks, James, „Cinema in China,“ in: Linsun Cheng (Ed.), *Berkshire Encyclopedia of China*, Berkshire Publishing Group LLC, 2009, 396-404.
- Wilson, Duncan, „Self-Management in Yugoslavia“, *International Affairs* Vol. 54, No. 2 (Apr. 1978), 253-263.
- Wohlforth, William C., „A Certain Idea of Science: How International Relations Theory Avoids Reviewing the Cold War“, in: Odd Arne Westad, *Reviewing the Cold War: Approaches, Interpretations, Theory*, Routledge 2000, 126-148.
- Yang, Kuisong, Xia, Yafeng, „Vacillating between Revolution and Détente: Mao's Changing Psyche and Policy toward the United States, 1969–1976“, *Diplomatic History* Vol. 34, No. 2 (April 2010), 395-423.
- Yee, Herbert S., „The Three World Theory and Post-Mao China's Global Strategy“, *International Affairs* Vol. 59, No.2 (Spring, 1983), 239-249.
- Yifu Lin, Justin, „Rural Reforms and Agricultural Growth in China“, *The American Economic Review*, Vol. 82, No. 1 (Mar, 1992), 34-51.
- Yu, George T., „China's Role in Africa“, *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, Vol. 432, Africa inTransition (Jul., 1977), 96-109.
- Zhang, Dongxue, „Transition of Governance Mechanism in China's Agriculture: Land Reform, the Cooperatives, the People's Commune, HRS and Agricultural Industrialization“, *The Kyoto Economic Review* 76(2), December 2007, 225-240.
- Zubok, Vladislav, „The Soviet Union and detente of the 1970s“, *Cold War History*, 8(4), 2008, 427–447.
- Čavoški, Jovan, „Jugoslavija i Azija (1947-1953)“, u: *Spoljna politika Jugoslavije 1950-1961*, Beograd 2008, 527-543.
- Čavoški, Jovan, „Mao Cedung, Intelektualci i potresi u komunističkom svetu 1956-57“, *Tokovi istorije* 1–2/2008, 117-136.
- Čavoški, Jovan, „Overstepping the Balkan boundaries: The lesser known history of Yugoslavia's early relations with Asian countries (new evidence from Yugoslav/Serbian archives)“, *Cold War History* Vol. 11, No. 4, November 2011, 557–577.
- Čavoški, Jovan, „Zaboravljena epizoda: jugoslovensko-kineski odnosi 1947. godine“, *Tokovi istorije* 4/2006, 183-199.
- Šoljan, Nikša Nikola, „The Concept of Self-Management and the Socio-Economic Background of Decision-Making in Education: The Yugoslav Model“, *Comparative Education*, Vol. 14, No. 1 (Mar., 1978), 65-69.

Šešić, R., „Valter brani Sarajevo. Walter Defends Sarajevo”, in: D. Iordanova, *The Cinema of the Balkans*, New York, 2006

Новосељцев, Борис Сергејевич, „Совјетско-југословенски односи крајем 60-их и почетком 70-их година 20. века“, *Токови историје* 1/2020, 175–195.

Радовић, Сања, „Гостовање изложбе археолошких ископина НР Кине у Југославији 1974, *Годишњак за друштвену историју*, Београд 2015, 77-92.

Чавошки, Јован, „Политичка и дипломатска каријера Ву Сјућуена, првог амбасадора НР Кине у Југославији“, у: *Југословенска дипломатија 1945-1961*, Београд 2012, 384-407.

Чавошки, Јован, „Почеци дипломатских односа Југославије и Кине и успостављање југословенско-кинеских дипломатских односа 1954-1955“, у: *Два века модерне српске дипломатије*, Београд 2013, 284-301.

Чавошки, Јован, „Стварање глобалне стратегије: НР Кина и Афро-Азија (1954-1965)“, *Токови историје* 2/2012, 203-231.

Чавошки, Јован, „Чувајући ‘дух Хелсинкија’: Југославија и континуитет КЕБС-а 1975–1976“, *Токови историје* 1/2019, 145–176.

Биографија

Сања (Сава) Радовић рођена је у Сарајеву 1983. У Београду је завршила основну школу и гимназију. Дипломске студије историје, одељење за савремену историју, завршила је на Филозофском факултету у Београду 2011. На истом факултету завршила је мастер студије и одбранила мастер рад на тему „Кинеско-амерички односи 1971-72. и спољнополитичка перспектива СФРЈ“. Била је демонстраторка у настави на предметима проф. др Дубравке Стојановић. Објавила је више радова у домаћим и страним часописима, учествовала је на више конференција, семинара и летњих школа. Учествовала је у два међународна пројекта: била је истраживачица на пројекту „Study of Public Discussions of the World War One in Serbia from 2014 to date“ за Open University (UK), 2016; била је чланица одбора у изради заједничких уџбеника за државе бивше СФРЈ у пројекту „The Joint History Project“, (CDRSEE), 2015-2016; била је сарадница и истраживачица на пројекту COURAGE – Cultural Oposition (Horizon 2020), истраживање културне историје Југославије, за Институт за источну и југоисточну Европу, Регенсбург, Немачка (2016-2018). Била је гостујућа предавачица на Пекиншком универзитету, Факултету за стране студије (Beijing Foreign Studies University), 2018. Говори енглески и руски језик.

Изјава о ауторству

Име и презиме аутора Сања С. Радовић

Број индекса 5И 12-4

Изјављујем

да је докторска дисертација под насловом

Кинеска политика отварања и Југославија (1969-1980)

- резултат сопственог истраживачког рада;
- да дисертација у целини ни у деловима није била предложена за стицање друге дипломе према студијским програмима других високошколских установа;
- да су резултати коректно наведени и
- да нисам кршио/ла ауторска права и користио/ла интелектуалну својину других лица.

Потпис аутора

У Београду, 4. 6. 2021.

Изјава о истоветности штампане и електронске верзије докторског рада

Име и презиме аутора Сања С. Радовић

Број индекса 5И 12-4

Студијски програм Историја

Наслов рада Кинеска политика отварања и Југославија (1969-1980)

Ментор проф. др Дубравка Стојановић

Изјављујем да је штампана верзија мог докторског рада истоветна електронској верзији коју сам предао/ла ради похрањена у **Дигиталном репозиторијуму Универзитета у Београду**.

Дозвољавам да се објаве моји лични подаци везани за добијање академског назива доктора наука, као што су име и презиме, година и место рођења и датум одбране рада.

Ови лични подаци могу се објавити на мрежним страницама дигиталне библиотеке, у електронском каталогу и у публикацијама Универзитета у Београду.

Потпис аутора

У Београду, 4. 6. 2021.

Изјава о коришћењу

Овлашћујем Универзитетску библиотеку „Светозар Марковић“ да у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду унесе моју докторску дисертацију под насловом:

Кинеска политика отварања и Југославија (1969-1980)

која је моје ауторско дело.

Дисертацију са свим прилозима предао/ла сам у електронском формату погодном за трајно архивирање.

Моју докторску дисертацију похрањену у Дигиталном репозиторијуму Универзитета у Београду и доступну у отвореном приступу могу да користе сви који поштују одредбе садржане у одабраном типу лиценце Креативне заједнице (Creative Commons) за коју сам се одлучио/ла.

1. Ауторство (CC BY)
2. Ауторство – некомерцијално (CC BY-NC)
3. Ауторство – некомерцијално – без прерада (CC BY-NC-ND)
4. Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима (CC BY-NC-SA)
5. Ауторство – без прерада (CC BY-ND)
6. Ауторство – делити под истим условима (CC BY-SA)

(Молимо да заокружите само једну од шест понуђених лиценци.
Кратак опис лиценци је саставни део ове изјаве).

Потпис аутора

У Београду, 4. 6. 2021.

---

1. **Ауторство.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце, чак и у комерцијалне сврхе. Ово је најслободнија од свих лиценци.

2. **Ауторство – некомерцијално.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела.

3. **Ауторство – некомерцијално – без прерада.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, без промена, преобликовања или употребе дела у свом делу, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела. У односу на све остале лиценце, овом лиценцом се ограничава највећи обим права коришћења дела.

4. **Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце и ако се прерада дистрибуира под истом или сличном лиценцом. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела и прерада.

5. **Ауторство – без прерада.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, без промена, преобликовања или употребе дела у свом делу, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца дозвољава комерцијалну употребу дела.

6. **Ауторство – делити под истим условима.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце и ако се прерада дистрибуира под истом или сличном лиценцом. Ова лиценца дозвољава комерцијалну употребу дела и прерада. Слична је софтверским лиценцама, односно лиценцама отвореног кода.